SIMONAS DAUKANTAS

RAŠTAI

I

VILNIUS · 1976

LITUANISTINĖ BIBLIOTEKA

16

REDAKCINĖ KOMISIJA
K. KORSAKAS (pirm.),
K. AMBRASAS, J. JURGINIS,
J. PALIONIS, R. ŠARMAITIS

TEKSTĄ PARUOŠĖ
B. VANAGIENĖ

SUDARĖ, ĮVADĄ IR PAAIŠKINIMUS PARAŠĖ
V. MERKYS

© Sudarymas, leidykla „Vaga", 1976

SIMONAS DAUKANTAS IR JO RAŠTAI

Simonas Daukantas (1793—1864), gyvenęs feodalizmo smukimo bei žlugimo laikotarpiu, per keturis savo intensyvios intelektualinės veiklos dešimtmečius parašė daug veikalų. Jie sudaro labai svarbią savo metui pažangios lietuvių nacionalinės kultūros palikimo dalį.

S. Daukanto gyvenimą bei kūrybą lėmė sudėtingos socialinės-ekonominės ir politinės sąlygos. XVIII a. pabaigoje Lietuvą prijungus prie Rusijos imperijos, senieji feodaliniai baudžiaviniai santykiai nepasikeitė. Svarbiausias privilegijuotas luomas liko bajorų luomas. Tačiau jis socialiniu požiūriu nebuvo vienalytis. Plačiausias teises turėjo ir praktiškai jomis naudojosi tik bajorai dvarininkai. Kita bajorijos dalis, vadinama šlėkta (Žemaitijoje tokių bajorų buvo apie 80%), valdė palyginti nedidelius ūkius ir patys dirbo žemę (akalicų bajorai) arba buvo „nesėslūs", t. y. neturėjo nuosavybės ir duoną pelnėsi, tarnaudami pas dvarininkus, administracijos įstaigose, net dirbdami amatininkais ir panašiai. Šie bajorai luominės savivaldos įstaigose jokio balso neturėjo, bet vis dėlto naudojosi kai kuriomis piliečio teisėmis, sakysim, galėjo eiti mokslus, žinoma, jeigu turėjo iš ko arba susirasdavo šelpėjus, galėjo užimti valstybinę tarnybą, būti karininkais ir t. t. Šie bajorai, siekdami savo pilietinių teisių išplėtimo, o be to,

socialiniu požiūriu stovėdami arčiausia valstiečių, buvo aktyviausi anticarinių judėjimų ir sukilimų dalyviai.

Nors daug smulkiųjų bajorų jau buvo sulenkėjusių, nors beveik visi jie viešajame gyvenime vartojo lenkų kalbą, tačiau dar liko ir tokių, ypač Žemaitijoje, kurie privačiame gyvenime ir bendraudami su valstiečiais nesibodėjo lietuvių kalbos. Iš šių smulkiųjų bajorų anuomet iškilo keli lietuvių rašytojai, kultūros veikėjai — Dionizas Poška, Simonas Stanevičius, Valerijonas Ažukalnis-Zagurskis, Liudvikas Jucevičius, Laurynas Ivinskis.

Ilgą laiką tyrinėtojai tokiems bajorams priskyrė ir S. Daukantą. O iš tikrųjų paaiškėjo, kad S. Daukanto tėvai su savo dirbama žeme ir namais Kalvių kaime, netoli Lenkimų miestelio Žemaitijoje, buvo Skuodo dvaro savininko Pranciškaus Sapiegos nuosavybė. Šio dvaro 1796 m. inventoriuje įrašytas ir Daukantų vyriausiasis, trejų metų, sūnus — Simonas[1], būsimasis istorikas. Tiesa, Simono tėvas už savo dirbamą žemę lažo teėjo tris dienas per metus, bet jis mokėjo Sapiegai činšą. Valstiečiai činšininkai laisviau galėjo tvarkyti savo ūkį, negu lažininkai. Ponui terūpėjo iš valstiečio tvarkingai gauti piniginę rentą. Jam ne tiek svarbu buvo, kad valstietis užaugintų kuo daugiau sūnų lažui palivarke eiti. Matyt, dėl to dvaro administracija nė neprieštaravo, kad Daukantai iš savo gausios šeimos vieną sūnų leistų į mokyklą. Simono tėvai buvo vieni šviesiausių apylinkės valstiečių — motina mokėjo skaityti, o tėvas — tikriausiai ir rašyti, nes buvo dvaro eigulys.

---

[1] Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyrius, f. 4, b. A 1286, l. 25.

Gal patys Daukantai sūnaus mokyti nebūtų įstengę, bet atsirado šelpėjas — giminaitis kunigas Simonas Lopacinskis (mirė 1814 m. kaimyniniuose Truikinuose).

Per mokslą tėvai tikėjosi palengvinti Simono gyvenimą. Valstietis, lažą jis eitų ar činšą mokėtų, buvo ne valstybės pilietis, o tik pono valdinys, kuriuo tas galėjo disponuoti kaip savo nuosavybe, jį teisti ir bausti. Vienintelis kelias ištrūkti iš pono valdžios buvo mokslas, suteikiąs bent tokias pilietines teises, kokias turėjo smulkieji bajorai — tarnautojai (mokslus eidami, dažnai pasirūpindavo ir formaliais bajorystės dokumentais), kunigai.

Apie 1806 m. Simonas Daukantas įstojo į Kretingos pradžios mokyklą, vėliau persikėlė į Kalvarijos (dabar Varduva) mokyklą ir 1814 m. baigė paskutinę, ketvirtąją, jos klasę.

Nors abi mokyklos savo dėstomų dalykų turiniu buvo pasaulietinės, laikėsi Vilniaus universiteto paruoštos programos, tačiau jų vadovai bei mokytojai buvo katalikų vienuoliai.

Anuomet dvasininkų luomas buvo taip pat privilegijuotas, vienuolynai ir bažnyčios buvo stambūs žemvaldžiai, valstiečių baudžiauninkų savininkai. Abu viešpataujantys luomai — bajorų dvarininkų ir dvasininkų — buvo valstiečių išnaudotojai. Jiems valstietis lietuvis buvo ne tik socialinio, bet ir tautinio paniekinimo objektas. Socialinį ir tautinį paniekinimą S. Daukantas ir jo draugai, kilę iš valstiečių, patyrė jau pradžios mokykloje. Juos gąsdindavo kiekvienos rekrutų gaudynės. Valstiečiai moksleiviai ponui buvo mažiausiai reikalingi žmonės, vadinasi, tinkamiausi kandidatai į rekrutus. Nors Kretingos ir Kalvarijos mokyklų mokiniai daugiausia buvo že-

maičiai, tačiau jų gimtajai kalbai vietos čia nebuvo. Kosmopolitinei mokyklai su lotynų kalba žlugus, mokyklos vadovams atrodė, jog visi gyventojai su piliečio teisėmis turi kalbėti lenkiškai, todėl ir mokiniai turi būti mokomi lenkiškai. Kalvarijos mokyklos vadovai — dominikonų vienuoliai — draudė mokiniams žemaitiškai kalbėtis net tarpusavyje.

Caro valdžia, kurdama savo administracijos aparatą krašte, siaurino politines vietos bajorų teises, bet ilgam paliko jiems turėtąsias socialines-ekonomines pozicijas ir hegemoniją viešajame kultūriniame gyvenime. Matyt, jau tuomet bręstantis jaunuolis Simonas Daukantas suvokė savo tautos socialinę, politinę ir nacionalinę priespaudą.

Baigęs Kalvarijos mokyklą, S. Daukantas pasiryžo toliau mokytis. Jis įstojo į tuomet geriausią šio krašto pilną vidurinę mokyklą, Vilniaus gimnaziją.

Toks mokslas valstiečių vaikams buvo laikomas per aukštu. S. Daukantas turėjo pasivadinti bajoru, o vėliau per didelį vargą išsirūpinti ir bajoro dokumentus. Mokėsi jis labai gerai ir gimnaziją baigė 1816 m. Tų pačių metų rudenį įstojo į Vilniaus universiteto literatūros ir laisvųjų menų fakultetą. Ypač domėjosi antikine, rusų ir lenkų literatūra. Čia jo kurso draugas buvo ir Adomas Mickevičius.

Literatūros studijomis S. Daukantas nesitenkino. 1818 m. rudenį jis perėjo į moralinių ir politinių mokslų fakultetą, kurį baigė 1819 m., kartu gavęs teisių kandidato laipsnį. Toliau gilindamas teisės mokslo žinias, 1822 m. apgynė traktatą magistro laipsniui, bet laipsnio patvirtinimo sulaukė tik 1825 m. Simonas Daukantas buvo vienas iš nedaugelio lietuvių valstiečių, feodalizmo laikais pasiekusių tokį aukštą mokslinį laipsnį.

Vilniaus universiteto pažangieji mokslininkai turėjo lemiamą reikšmę S. Daukanto pažangių pažiūrų susiformavimui. Ši aukštoji mokykla anuomet buvo europinio mokslinio lygio, čia buvo žinomi ir studentams aiškinami naujausi mokslo pasiekimai, čia platų atgarsį rasdavo pažangios šviečiamosios idėjos. S. Daukantui dėstė tokie įžymūs mokslo vyrai, kaip klasikinės filologijos profesorius Gotfridas Ernestas Grodekas, filosofas Aniolas Daugirdas, teisės istorikas Ignas Danilevičius, istorikas Joachimas Lelevelis. Visam amžiui didžiausias autoritetas jam liko Ignas Onacevičius, skaitęs visuotinės ir „krašto" (kartu ir Lietuvos) istorijos kursus.

Beje, tuomet Vilniaus universitete, kaip ir kitose Lietuvos mokyklose, pasimokiusių lietuvių jaunuolių daugelis nutoldavo nuo savo senojo socialinio ir tautinio kamieno, kitaip sakant, kilę iš liaudies inteligentai pasidarydavo svetimi savo liaudžiai. Simonas Daukantas buvo visiška išimtis. Jis brendo ir mokėsi tuo metu, kai socialiniame gyvenime visu opumu iškilo valstiečių klausimas, kai patys dvarininkai, norėdami išbristi iš nuolat aštrėjančios feodalinės baudžiavinės sistemos krizės, ėmė suvokti, kad geriau bus valstiečiams davus asmens laisvę (pvz., pasisakymai 1817 m. Vilniaus seimelyje). Valstiečių masės, t. y. pagrindinė lietuvių tautos dalis, iš feodalų valdinių kilo į piliečius, tuo pačiu versdamos bent pažangesniąją visuomenę rimčiau susidomėti lietuvių tauta, visuomeninio kultūrinio bendravimo su ja būdais. Ne atsitiktinai Vilniaus universiteto profesoriai ir studentai ėmė domėtis lietuvių tautosaka, universiteto bibliotekininko padėjėjas publicistas Kazimieras Kontrimas 1822 m. švietimo apygardos kuratoriui įteikė projektą dėl lietuvių kalbos katedros steigimo,

o 1825 m. rugsėjo 20 d. literatūros ir laisvųjų menų fakultetas savo posėdyje nutarė pasiūlyti įvesti ir lietuvių kalbos discipliną[2]. Į šį pasiūlymą buvo atsižvelgta ir naujajame, 1828 m., universiteto statuto projekte[3]. Lietuvių tautos istorija ir kalba virto mokslo objektu, grožinės literatūros įkvėpimo šaltiniu.

S. Daukantas ir keli kiti studentai žemaičiai, jų tarpe Simonas Stanevičius, Kajetonas Nezabitauskis, veikiami viso komplekso socialinių, ekonominių, politinių ir kultūrinių priežasčių, virto sąmoningais savo tautos atstovais. Bendri interesai subūrė šiuos studentus į grupelę, nors greičiausiai ir neturėjusią griežtesnių organizacinių formų[4]. Ši grupelė aktyviai ėmė reikštis lietuvių literatūroje ir apskritai kultūroje. Vienu veikliausių literatų tapo S. Daukantas, savo profesinį pasiruošimą panaudojęs parašyti pirmajai Lietuvos istorijai lietuvių kalba —„Darbams senųjų lietuvių ir žemaičių". „Darbuose" jis išreiškė savo visuomenines pažiūras, būdingas studentų žemaičių grupelei.

Gavęs magistro diplomą, S. Daukantas dirbo žymiuose kultūros centruose, kuriuose buvo svarbios medžiagos Lietuvos istorijai. Iš pradžių jis tarnavo Rygos generalgubernatoriaus kanceliarijoje. Rygoje S. Daukantas gerai susipažino su vokiečių istoriografija, tačiau patekti į vietos magistrato archyvą, garsų senaisiais istorijos šaltiniais, neįstengė. Matyt, tai

---

2 Literatūros ir laisvųjų menų fakulteto 1823.X.7—1828.VII.10 protokolų knyga.— Lietuvos TSR Centrinis valstybinis istorijos archyvas, f. 721, ap. 1, b. 1115, l. 50.

3 TSRS Centrinis valstybinis istorijos archyvas, f. 733, ap. 62, b. 701, l. 146—147.

4 J. Lebedys, Simonas Stanevičius, V., 1955, p. 160—161.

buvo viena priežasčių, kad S. Daukantas išsikėlė iš Rygos ir 1835 m. pavasarį stojo į tarnybą Peterburge, Valdančiajame senate. Po poros metų persikėlė į jo trečiojo departamento pirmąjį skyrių, kuriame buvo saugomas Lietuvos didžiųjų kunigaikščių kanceliarijos archyvas — Lietuvos Metrika. Čia S. Daukantas ištarnavo trylika metų Lietuvos Metrikos metrikanto padėjėju.

Lietuvos Metrika tuomet buvo naudojama caro administracijos ir teismo reikalams, prieiti prie šios medžiagos galėjo tik atitinkami tarnautojai. Ir S. Daukantas mokslo reikalams iš jos žinias turėjo semtis neviešai. Dėl caro valdžios įstaigoms būdingos atmosferos, nuolatinio įtarumo, tarnyba Senate S. Daukantui virto sunkia našta. Visuomeniniame gyvenime reiškėsi juodžiausia carinė reakcija. Vėliau, prisimindamas Peterburgą, S. Daukantas rašė, kad gyvenęs terorizmo laikus[5].

Vis dėlto tie metai Peterburge buvo svarbiausia ir kūrybingiausia S. Daukanto gyvenimo dalis. Čia jis daugiausia nuveikė, čia susikūrė tokią aplinką, kuri gaivino jo visuomeninius politinius idealus. Peterburge S. Daukantas vėl susitiko labiausiai gerbiamą savo profesorių Igną Onacevičių. Šis, apkaltintas anticarine politine veikla ir pašalintas iš Vilniaus universiteto, vargais negalais gavo darbo Rumiancevo muziejuje. S. Daukantas susipažino su pažangiu rusų literatu, bibliografu, kultūros veikėju Vasilijum Anastasevičium. I. Onacevičius ir V. Anastasevičius buvo tikri S. Daukanto bičiuliai, su jais jis praleisdavo daug valandų, rasdamas bendrą kalbą mokslo ir

---

5 S. Daukanto 1858.XII.21(9) laiškas E. Tiškevičiui(?).

kitais klausimais. Šių abiejų vyrų mirtis 1845 m. S. Daukantą tiesiog pribloškė.

I. Onacevičiaus paragintas, į S. Daukantą kreipėsi įžymus anuomet Lietuvos praeities tyrinėtojas Teodoras Narbutas. Šiam rūpėjo susirasti talkininką Lietuvos istorijos šaltiniams kaupti. Nuo 1842 m. prasidėjo gana intensyvus S. Daukanto ir T. Narbuto susirašinėjimas Lietuvos istorijos, jos šaltinių klausimais. S. Daukantas iš T. Narbuto gavo 19 laiškų (17 yra žinomi) ir jam parašė 20 (19-kos tekstai žinomi). Abu svajojo pradėti sistemingai publikuoti šaltinius — leisti serijinį leidinį „Acta Lituanica". Šiam reikalui S. Daukantas ėmė skolinti T. Narbutui vertingiausių šaltinių nuorašus, jų tarpe pluoštą aktų bei privilegijų iš Lietuvos Metrikos ir XVII a. istoriko A. Kojalavičiaus herbyno rankraštį. Deja, svajonei leisti „Acta Lituanica" sužlugus, T. Narbutas nenorėjo skirtis su gautąja vertinga medžiaga, ir dėl to S. Daukanto pasitikėjimas T. Narbutu susvyravo, kartu pašlijo ir abiejų vyrų bendradarbiavimas.

Peterburge S. Daukantas buvo susibičiuliavęs ir su keliais tenykščiais tautiečiais, tarnavusiais valdžios įstaigose, taip pat su katalikų konfesinės inteligentijos atstovais, su Motiejum Valančium kūrė planus, kaip sustiprinti kultūrinį darbą Lietuvoje.

Matyt, Peterburge paveiktas S. Daukanto, o gal ir jo draugų, laikiusių save žemaičiais, M. Valančius galutinai apsisprendė parašyti stambų istorijos veikalą „Žemaičių vyskupystė" (išspausdintas Vilniuje 1848 m.). S. Daukantas teikė šį veikalą rašančiam M. Valančiui reikiamų šaltinių, dokumentų nuorašų iš Lietuvos Metrikos.

Iš Peterburgo S. Daukantas susirašinėjo su senu savo pažįstamu, kone kaimynu pagal kilimo vietą,

botaniku, kultūros veikėju Jurgiu Pabrėža. Šis ir dar keli inteligentai padėjo S. Daukantui rinkti tautosaką Žemaitijoje. 1845—1852 m. S. Daukantas susirašinėjo su Alantos, Savičiūnų ir Avižienių dvarų valdytoju Kazimieru Maigiu (deja, tėra išlikę tik K. Maigio laiškai S. Daukantui), kuris rinko jam tautosaką Aukštaitijoje.

1850 m. vasarą S. Daukantas atvyko į Lietuvą ir daugiau į Peterburgą nebegrįžo, nors iš tarnybos oficialiai buvo atleistas tik 1851 m. vasario 16 d. Jis gavo 42,9 sidabro rublio pensiją, t. y. siekusią vos aštuntąją dalį turėtosios algos. Tarnybą S. Daukantas paliko daugiausia todėl, kad jį ėmė vis smarkiau kamuoti ligos, kurias aštrino ir komplikavo varginantis darbas bei drėgnas Peterburgo klimatas, be to, Peterburge jis pasijuto labai vienišas, nes vieni artimiausi bičiuliai išmirė, o kiti grįžo į Lietuvą.

Kai tik M. Valančius įsikūrė Varniuose, S. Daukantui atrodė, kad šis miestelis gali tapti lietuvių kultūrinio gyvenimo centru, telkiančiu negausius lietuvių inteligentus. Jis tikėjosi M. Valančiaus remiamas toliau dirbti tautai naudingą intelektualinį darbą. 1850 m. pabaigoje S. Daukantas jau gyveno Varniuose M. Valančiaus globoje. Deja, S. Daukanto puoselėtos viltys kaskart blėso. Vyskupui M. Valančiui tuomet pirmučiausia rūpėjo stiprinti nacionalinius pradus bažnytinėje organizacijoje, leisti religinę literatūrą lietuvių kalba. Šiam tikslui jis manė daugiausia panaudoti ir pasaulietinės lietuvių inteligentijos jėgas. M. Valančius atsisakė, nors buvo žadėjęs, išleisti ir S. Daukanto „Pasakojimą", kurį pats autorius, matyt, laikė svarbiausiu savo veikalu. 1855 m. vasarą S. Daukantas iš Varnių išsikėlė, atsisakęs ir M. Valančiaus jam duoto išlaikymo.

Be viso šito, S. Daukantą išvykti iš Varnių galėjo paskatinti dar bent dvi svarbios priežastys: valdžios persekiojimas ir pašlijusi sveikata. 1855 m. vietos valdžia aptiko, kad viename iš svarbiausių S. Daukanto veikalų — „Būde senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių" (Peterburgas, 1846) — yra vietų, smerkiančių lietuvių socialinę ir tautinę priespaudą. Buvo pradėta ieškoti autoriaus, generalgubernatorius griežtai uždraudė knygą platinti ir pakartoti jos leidimą. Baigiantis valdininkų susirašinėjimui, S. Daukantas jau buvo Vilniaus generalgubernatoriui tiesiogiai nepavaldžioje gubernijoje — Kurše, Svirlaukio (dabar Jaunsvirlauka) dvare. Apsistojęs pas gydytoją Petrą Smuglevičių, jis ten išgyveno apie ketvertą metų, vasarą keliaudamas po gimtąją Žemaitiją. S. Daukantas Svirlaukyje, matyt, tikėjosi rasti ne tik gerą globą, bet ir reikalingą medicinos pagalbą.

Svirlaukyje S. Daukantas susipažino su kitu benamiu — literatu Mikalojum Akelaičiu, su juo kartu gyveno. Tęsė dar Varniuose pradėtą susirašinėjimą su Prūsijos lietuvių kalbininku Fridrichu Kuršaičiu, siuntė laiškus Archeologinės komisijos Vilniuje vadovams, rodos, Eustachijui Tiškevičiui, rašė Lauryno Ivinskio kalendoriaus 1859 metams recenziją.

Palikęs P. Smuglevičių, S. Daukantas glaudėsi Žemaitijoje čia pas vieną, čia pas kitą pažįstamą, kol ne vėliau kaip 1861 m. pabaigoje galutinai apsistojo pas Papilės kleboną Ignotą Vaišvilą ir čia visų užmirštas 1864 m. gruodžio 6 d. mirė. Palaidotas buvo Papilės piliakalnyje.

Apskritai, sugrįžęs į Lietuvą, S. Daukantas jau mažai beturėjo kūrybinių jėgų. Daugiausia jis rašė, būdamas Peterburge. Prieš 1838 m. baigė, matyt, dar

Rygoje pradėtą stambų veikalą „Istorija žemaitiška". 1844 m. jau turėjo „Būdo senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių" rankraštį. Atrodo, M. Valančiaus paragintas S. Daukantas dar Peterburge ėmė rašyti bene patį brandžiausią istorijos darbą —„Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje".

Visi keturi S. Daukanto istorijos veikalai turi glaudų tarpusavio ryšį. „Darbai" buvo „Istorijos žemaitiškos" pirmosios dalies prototipas. „Darbuose" Lietuvos istorija prasideda nuo „seniausių laikų" ir baigiasi Vytauto bei Jogailos mirtimi. Gale S. Daukantas sakosi, kad čia esąs tik pirmasis šios istorijos pluoštas, t. y. pirmoji dalis. Antrajame būsianti aprašyta istorija po lietuvių krikšto, ligi Liublino unijos. „Istorija žemaitiška" yra lyg šio pažado tesėjimas. Papildžius „Darbus" gausesniais šaltiniais ir naujausios, ypač vokiečių, istoriografijos duomenimis, pratęsus Lietuvos istoriją ligi Žygimanto Augusto mirties, ir atsirado toji „Istorija žemaitiška". Toliau tobulindamas pastarąjį veikalą, S. Daukantas parašė „Pasakojimą". Šie trys S. Daukanto istorijos veikalai buvo tiesiog trys aukštyn kylančios pakopos nuo „Darbų" ligi „Pasakojimo". „Būdas" yra senovės lietuvių kultūros istorija, todėl jis savaimingesnis, tačiau vis dėlto susijęs su minėtaisiais dviem ankstesniais veikalais. „Būdo" užuomazgų matyti jau „Darbuose", o „Istorijoje žemaitiškoje" yra beveik visi, žinoma, tik siauriau išdėstyti, būsimojo „Būdo" skyriai.

S. Daukanto istorijos veikalų mokslinis brandumas tiesiog atitinka jų parašymo chronologiją. „Darbuose" S. Daukantas tik bendrais bruožais nubrėžė savąją Lietuvos istorijos koncepciją, o ją gerokai detalizavo ir patikslino, išplėtojo kituose trijuose

veikaluose. „Darbų" mokslinė atrama — literatūra bei šaltiniai — gana nedidelė. Čia autorius dar nenaudoja neskelbtų šaltinių, daugiausia remiasi vos keliais autoriais. Vienas iš jų — vokiečių rašytojas Augustas Kocebiu (Kotzebue). Pats A. Kocebiu buvo reakcionierius, tačiau į senuosius prūsus ir lietuvius žiūrėjo palankiai, nemėgo katalikiškojo kryžiuočių ordino. A. Kocebiu keturių tomų veikalas „Senosios Prūsijos istorija", kur istorijos faktai laisvai interpretuojami ir pajungiami rašytojo išmonei, plintančio romantizmo sąlygomis jaunam S. Daukantui, matyt, patiko. Nuorodos į šį veikalą S. Daukanto „Darbuose" sudaro daugiau kaip trečdalį visų išnašų. Ketvirtadalyje išnašų minima Alberto Vijūko-Kojalavičiaus „Lietuvos istorija", o po to S. Daukanto mėgstamiausi autoriai — rusų istorikas Nikolajus Karamzinas, Vilniaus universiteto auklėtinis S. Daukanto amžininkas Antanas Hlebovičius (jo monografija apie Vytautą), Teodoras Narbutas. Iš viso „Darbuose" suminėti 32 autoriai, jų tarpe ir J. Lelevelis, G. E. Grodekas, L. Rėza, Ksaveras Bogušas, keli kronikininkai (M. Strijkovskis, S. Grunau, V. Kadlubekas), antikiniai autoriai.

Reikia pabrėžti, kad vėliau S. Daukantas stengėsi remtis kuo patikimesniais autoriais, dar mokslui nežinomais šaltiniais. „Istorijai žemaitiškai" S. Daukantas panaudojo dvigubai daugiau autorių. Iš jų čia gausiausiai remiamasi vėlyvosios vokiečių šviečiamojo laikotarpio istoriografijos atstovo Augusto Liudviko Šlėcerio (Schloetzer) veikalais, kuriuose keliamos tautų lygybės ir buržuazinių laisvių idėjos. Jau „Istorijoje žemaitiškoje" A. Kocebiu veikalas mažai cituojamas, jį išstūmė Johano Foigto (Voigt) „Prūsijos istorija", rimtai paremta kryžiuočių ir kitų

archyvų medžiaga. „Pasakojime" nuorodos į J. Foigto veikalus aiškiai vyrauja. Be to, čia nemaža remiamasi ir Lietuvos Metrika, nors išnašose, matyt, sąmoningai stengtasi ją minėti kuo mažiau. Lietuvos Metrika vos kur-ne-kur nurodyta ir „Būde". Jame S. Daukantas panaudojo bene gausiausią pavadinimų skaičiumi literatūrą bei šaltinius, jų tarpe Jono Lasickio ir Mykolo Lietuvio veikalus, be to, rėmėsi savo stebėtais kaimo kultūros faktais. Retrospektyviniu metodu S. Daukantas, naudodamasis nūdienos etnografine medžiaga, aprašė tolimos praeities laikus. Tardamas, kad lietuvių kultūrinis lygis buvo ne žemesnis, kaip kaimyninių tautų, kartais visiškai sėkmingai naudojosi šaltiniais, kurie lietuvių tautos istoriją liečia tik netiesiogiai.

Istorinės literatūros ir šaltinių pažinimu bei panaudojimu S. Daukantas neatsiliko nuo daugumos kitų ano meto Rytų Europos istorikų. Jo mokslinė pažiūra į šaltinius, jų vertinimas ypač ryškėja iš laiškų T. Narbutui. S. Daukanto veikalai parašyti tuomet, kai vos tik gimė ir stiprėjo kritinis istorijos šaltinių tyrinėjimo metodas,— kai imta tikrinti šaltinių objektyvumą, juos visus tarpusavyje lyginant, aiškinantis, kokiais tikslais šaltinių autoriai reiškė savo tendenciją, kai imta visiškai nebepasitikėti metraščių legendine dalimi, kur pateikiama istorija „nuo Adomo ir Ievos". Nors S. Daukantas vėlesniuosius šaltinius jau gan kritiškai ėmė vertinti, tačiau legendinės praeities, įsitvirtinusios senojoje istoriografijoje ir likusios kai kuriuose naujuosiuose darbuose (pvz., T. Narbuto), dar neįstengė atmesti. Todėl S. Daukanto istorijos veikaluose liko legendiniai kunigaikščiai Vaidevutis, Kernius, Gimbutis, Utenis, Rimgaudas, Šventaragis, Germantas ir kiti.

Rašydamas apie seniausius, „priešistorinius" laikus, S. Daukantas dar negalėjo pasinaudoti archeologija, nes ji, kaip istorijos mokslo šaka, vos tik kūrėsi ir tuomet daugiausia domėjosi senovės Egipto ir antikiniu pasauliu. S. Daukantas pastebėjo, kad antikinių laikų ir viduramžių autoriai mini daug genčių ar tautų, kurių etninė priklausomybė dar nenustatyta. Jam pasirodė, jog, remiantis naujaisiais mokslo duomenimis, tai galima padaryti. Tuo metu formavosi lyginamoji kalbotyra. Vokiečių kalbininkai Francas Bopas ir Peteris Bolenas, tyrinėdami sanskritą, pabrėžė jo giminingumą su lietuvių kalba. Danų kalbininkas Rasmus Raskas lietuvių kalbą laikė trakų kalbos šaka. Turint visa tai galvoje, susiformavo S. Daukanto pažiūra, kad lietuvių protėviai kilę ne iš Romos, kaip manyta viduramžiais, o iš Indijos, ir pakeliui į nūdienę Lietuvą jie žinomi kimerų, skitų, getų, herulių ir dar kitais vardais. Suprantama, kad ši lietuvių „priešistorė", aprašyta S. Daukanto, išėjo gana klaidinga.

S. Daukantas manė, kad lietuvių tauta ir jos kalba susidarė senų senovėje. Nuo lietuvių kalbos dėl nepalankių istorinių sąlygų, dėl kryžiuočių, kalavijuočių užkariavimų atskilusios prūsų, jotvingių, kuršių, žemgalių kalbos. Jis nesuprato, kad iš minėtųjų baltų genčių kalbų feodalizmo pradžioje susiformavo giminingos lietuvių, latvių ir prūsų kalbos. S. Daukantui visos baltų gentys — tie patys lietuviai, o baltų genčių, latvių ir prūsų istorija — lietuvių istorija.

Apskritai S. Daukanto istorijos veikalai yra savosios epochos bendrųjų mokslinių, politinių idėjinių koncepcijų ir Lietuvos realybėje išaugusio autoriaus socialinių-politinių pažiūrų integracijos rezultatas.

Vien istorijos veikalų rašymu S. Daukantas nesitenkino. Dar mokykloje jis pamatė, jog sunkiausiai lietuviams moksleiviams einasi lotynų kalba. Jos mokytis reikėjo su lenkų, taip pat ne gimtosios, kalbos pagalba. S. Daukantas suprato, kad metas dėti pamatus nacionalinei mokyklai, o tam reikalingi vadovėliai. Šiam darbui jį bus paskatinę ir tai, kad po 1830—1831 m. sukilimo Lietuvos mokyklose susvyravo lenkų kalbos hegemonija, valdžios sferose imta svarstyti, kokią vietą švietime turėtų užimti lietuvių kalba. Beje, Vakarų Lietuvoje nuo 1841 m. buvo legalizuotos mokyklėlės prie bažnyčių, kuriose imta mokyti lietuviškai. Jau 1837 m. S. Daukantas išleido savo paruoštą lotynų kalbos vadovėlį lietuviams — „Prasma lotynų kalbos". Po metų jis išspausdino „Epitome Historiae Sacrae"— lotynų kalbos skaitinius vidurinės mokyklos II klasei, pridėjęs prie jų ir lotynų-lietuvių kalbų žodynėlį. 1842 m. Peterburge pasirodė S. Daukanto „Abėcėlė lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, kalbos", tinkama visoms pradžios mokykloms, kuriose buvo mokoma lietuviškai, o paskui pereinama prie rusų kalbos.

Daug S. Daukantas prisidėjo ir prie mokyklinių skaitinių parengimo, jų supasaulietinimo. Jis parengė penkias skaitinių knygas. Dvi iš jų 1846 m. buvo išspausdintos Peterburge: „Pasakos Fedro" (linkstama manyti, kad S. Daukanto išverstos dar 1824 m. Vilniuje) ir Kornelijaus Nepoto „Gyvatas didžiųjų karvaidų senovės". Tais metais S. Daukantas jau buvo laisvai išvertęs ir Joachimo Heinricho Kampės (Campe) „Rubinaičio Peliūzės gyvenimas". Vėliau, 1855 m., S. Daukantas cenzūrai įteikė savo rankraštį „Palangos Petris ir jo vargai" (ligi šiol nesurastas,

gal jis tik „Rubinaičio Peliūzės gyvenimo" perdirbinys). Be to, išvertė iš lotynų kalbos garsiąją senovės visuotinę istoriją. Šis jo darbas vadinasi „Istorija Justinaus".

Visi S. Daukanto istoriniai, mokykliniai ir kiti raštai taip pat turėjo tikslą gryninti lietuvių kalbą, praskinti jai kelią į viešąjį gyvenimą, į mokslinę literatūrą. Anot S. Daukanto, lietuvių kalba yra savaiminga ir sena, graikų bei lotynų kalbų sesė. Jis griežtai atrėmė viešpataujančių klasių atstovų imtą skleisti mintį, esą lietuvių kalba — kaimyninių kalbų mišinys. Toks mišinys, pabrėžia S. Daukantas, yra svetimšalių verstų religinių knygų kalba. Norėdamas gryninti ir šią kalbą, jis 1842 m. paruošė rankraštį „Maldos prie dievo pagal Bažnyčios šventos katalikiškos Rymo išrašytos".

Susidomėjimas gimtąja kalba ir susirūpinimas jos ateitimi pastūmėjo S. Daukantą imtis ir specialių kalbotyros darbų. Dar baigdamas universitetą, jis pradėjo ruošti didelį lenkų-lietuvių kalbų žodyną. Šį darbą jis su pertraukomis dirbo bent trejetą ketvertą dešimtmečių. S. Daukanto kalbos tyrinėjimo rezultatai atsispindi ir jo istorijos veikaluose. Čia nereta rasti upių, miestų, kraštų, etninių junginių vardų ir šiaip žodžių etimologizacijos. Tiesa, ši etimologizacija dažnai grįsta žodžio skambėjimu ir reikšmės panašumu, o ne fonetikos ir žodžių darybos dėsniais. Kalbos grynumo S. Daukantas žiūrėjo beveik vien žodyne, mažai tekreipdamas dėmesio į sintaksę ir stilistiką. Ne visuomet sėkmingai jis keitė ir svetimybes. Laikydamas latvių kalbą lietuvių kalbos atskala, reikalingus svetimybių pakaitalus ėmė iš latvių kalbos. Be to, dėl klaidingos etimologizacijos kai ku-

riuos atneštinius žodžius laikė senais lietuviškais žodžiais, atsidūrusiais kitose kalbose.

Labai domėjosi S. Daukantas ir liaudies kūrybos dalimi — tautosaka. Šį susidomėjimą nulėmė ne tik S. Daukanto socialinė kilmė. Jį skatino ir universiteto profesoriai, labai vertinę tautosaką kaip istorijos ir papročio teisės šaltinį. Ir pats S. Daukantas „Darbuose" pakartojo šią mintį, rašydamas apie liaudies dainų reikšmę. „Pasakų Fedro" pratarmėje jis ragino rinkti ir pasakas dėl jų didaktinės vertės ir „gražumo". Šio leidinėlio įvade, pasinaudodamas St. Čerskio pratarme lenkiškam 1815 metų Fedro pasakų leidimui, pateikė teorinių žinių apie pasakas bei pasakėčias, jų formą.

Nežinia, kada S. Daukantas pradėjo rinkti šiuos liaudies kūrybos turtus. „Abėcėlėje", „Parodyme, kaip apynius auginti" pateikė gerą pluoštą patarlių bei priežodžių, tačiau juos ėmė iš skelbtų leidinių ir kitų rankraščių. Prieš persikeldamas iš Rygos į Peterburgą, S. Daukantas pats su talkininkais jau rinko ir pasakas. Yra išlikusios „Pasakos masių"[6], užrašytos 1834—1835 m.; tai pirmas kiek stambesnis pasakų rinkinys. Didžiausias rinkimo bei publikavimo tradicijas turėjo liaudies dainos. Mus pasiekė apie 800 dainų, raudų ir eilėraščių iš S. Daukanto rinkinių. Deja, pats S. Daukantas įstengė išleisti tik nedidelę dalį „Dainių žemaičių": I „pėdelį" (1846 m.) — 118 dainų ir pluoštelį priežodžių bei patarlių. Caro cenzūrai reikalaujant, S. Daukantas iš šio leidinio turėjo

[6] Masiais S. Daukantas vadino Gandingos tėvonijos gyventojus.

išimti keletą patarlių ir porą dainų[7], aštrių politiniu-socialiniu požiūriu.

S. Daukanto kultūrinės veiklos dalį sudarė ir praktinės literatūros — ūkiškų patarimų knygelių — ruošimas bei leidimas. Tuomet Lietuvoje jau plito žemės ūkio literatūra lenkų kalba, ypač populiarūs buvo Vilniaus universiteto profesoriaus Mykolo Očapovskio veikalai, tačiau šia literatūra tesinaudojo beveik vien dvarininkai ir jų ekonomai. S. Daukanto nuopelnas tas, kad jis visus savo ūkiškų patarimų leidinius skyrė kitokiam skaitytojui: dvarininkų ir feodalinės valstybės išnaudojamai klasei — valstiečiams. Gyvendamas Peterburge, jis sulaukė pasirodant penkių savo knygelių: 1847 m.—„Pamokymas apie auginimą taboko" ir „Parodymas, kaip apynius auginti", 1848 m. — „Bičių knygelė", 1849 m. — „Pamokymas, kaip rinkti medines sėklas" ir „Ugnies knygelė". Paskutinį šios serijos leidinį — „Sėjamosios pašaro žolės"— S. Daukantui pavyko išspausdinti 1854 m. Vilniuje. Jis dar buvo paruošęs spaudai „Pamokslą, kaip girias kirsti, sėti ir diegti dėl alvieno ūkininko" (1854 m.) ir „Gaspadorius" (apie 1857 m.). Visas šias knygeles, išskyrus „Bičių knygelę" (ji buvo parašyta G. D. Zetegasto ir 1801 m. išleista lietuviškai), S. Daukantas vertė iš rusų, vokiečių ir lenkų kalbų, tačiau pritaikė jas lietuvių skaitytojui, visoms, išskyrus „Gaspadorių", pridėjo savo pratarmes. Ir šiose pratarmėse S. Daukantas liko istorikas. Skatindamas skaitytoją plėtoti atitin-

[7] V. Merkys, S. Daukanto „Dainių žemaičių" cenzūravimas.— Liaudies kūryba, t. 2, V., 1974, p. 317.

kamas žemės ūkio kultūras ar racionaliai tvarkyti miškus, jis pabrėžė šių kultūrų gilias istorines tradicijas, senus gamtos apsaugos pradus.

S. Daukantas ūkiškų patarimų knygelėmis siūlė žemdirbiams laužyti konservatyviąją žemės dirbimo sistemą, plėtoti prekines ūkio šakas. Tai buvo prieinama tik pasiturintiems valstiečiams, naudojusiems svetimą darbo jėgą,— tokių ėmė atsirasti irstant feodalinei santvarkai. Deja, daugumai valstiečių, dar neišsivadavusių iš feodalinės priklausomybės, šie žemės ūkio pertvarkymai buvo beveik neįmanomi.

Dauguma S. Daukanto raštų tyrinėtojų yra teisingai pastebėję, kad jis idealizavo Lietuvos praeitį. Šia idealizacija norėta dvarininkų ir caro valdžios užguitą skaitytoją įtikinti, jog tauta seniau turėjo jėgų garantuoti savo socialinę ir nacionalinę laisvę, egzistuoti kaip lygiavertė tarp didžiųjų kaimyninių tautų. Idealizuojamos praeities ir tamsios ano meto tikrovės gretinimas gerokai primena šviečiamuoju laikotarpiu klestėjusios didaktinės prozos pabrėžtinai teigiamų ir neigiamų personažų sugretinimus.

Šie pasirinktieji kontrastai matyti kone visuose S. Daukanto raštuose, jie ryškūs net trumpose ūkiškų patarimų knygučių pratarmėlėse. Kontrastų kūrimo metodu S. Daukantas dėsto savo pažiūras į feodalinius valstiečių ir dvarininkų santykius, į caro patvaldystę. S. Daukantui čia didelę įtaką turėjo šviečiamosios idėjos. Švietėjai tose šalyse, kur tebebuvo baudžiava, svarbiausiu dalyku laikė valstiečių išlaisvinimą. Anot jų, luominė feodalinė santvarka prieštarauja žmogaus prigimčiai, ir todėl būtina šią feodalų egoizmu paremtą santvarką panaikinti. Jau „Darbuose" S. Daukantas tvirtina, kad lietuviai se-

niau savo krašte laimingai ir pasiturinčiai gyvenę, nežinoję jokių feodalinių prievolių. Gerovės pagrindas buvusi darbu įgyta privati žemės nuosavybė. Feodalizmo sąlygomis žemės nuosavybė buvo valstybės, bajorų luomo ir bažnyčios monopolis. S. Daukanto manymu, tik gavęs žemės nuosavybės teisę, nusikratęs feodaline priklausomybe, valstietis vėl galės susikurti gerovę.

Baudžiavą, kurią S. Daukantas vadina vergija arba lažu, lietuviams (mes sakytume — ypač prūsams ir latviams) atnešę išorės priešai — kalavijuočiai ir kryžiuočiai, veidmainingai prisidengę „dievo žodžio" platinimo misija. Apie panašią iš užkariavimų kildinamos socialinės nelygybės koncepciją, plėtojamą prancūzų istoriko Ogiusto Tjeri veikaluose, jos racionalų pradą F. Engelsas rašė: „Be abejo, baudžiava ir priklausomybė nėra kažkokia specifinė viduramžių feodalinė forma, mes randame jas visur arba beveik visur, kur užkariautojas priverčia vietinius gyventojus įdirbti jam žemę..."[8]

Krikščionybė, baudžiava ir tautos pavergimas, anot S. Daukanto, užgriuvo kartu. Čia S. Daukantas žymia dalimi teisus, nors feodalizmo įsigalėjimo, tautinės nelygybės didėjimo tuose kraštuose priežasčių jis neatskleidė. Tuo metu, kai kalavijuočiai su kryžiuočiais įsiveržė į Pabaltijį, krikščionybė atstovavo subrendusio feodalizmo socialinės-politinės santvarkos ideologijai. Pabaltijyje feodalizmas tebebuvo ankstyvosios raidos stadijoje. Krikščionybės įvedimą čia, suprantama, lydėjo feodalinės prievolės bažnyčiai ir baudžiavos įsigalėjimas.

---

[8] Письма, Энгельс — Марксу, 22 декабря 1882 г. — К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. 35, М., 1964, p. 112.

S. Daukantas daug rašo apie feodalinius lietuvių karus su rytų kaimynais, tačiau šiuos karus traktuoja kaip maždaug lygių su lygiais, nevengia parodyti abiejų pusių karių narsumą, baisius žmonių nuostolius, užpultų kraštų teriojimus. Kitokiu — piktu ir klastingu — priešu S. Daukantas laiko kryžiuočius bei kalavijuočius.

Pagrindinės lietuvių teritorijos niekas anuomet neįstengė užkariauti, tačiau baudžiava ir čia įsigalėjo. To priežasčių S. Daukantas ieško kitur. Jis rašo, kad karinės demokratijos epochos karo vadai siekė socialine prasme pavergti savo tautiečius. Dar iki kovų su vokiečiais kryžiuočiais S. Daukantas, atrodo, pripažįsta buvus patriarchalinių vergų, o paskui, anot jo, iškilo ponai, kurie kartu su didžiaisiais kunigaikščiais užgrobė žemę ir pavergė valstiečius (žemlionis), versdami už dirbamą žemę duoti duoklę. Su Lietuvos patekimu Lenkijos įtakon S. Daukantas sieja baudžiavos išplitimą, lažo įsigalėjimą, diduomenės ištižimą, jos sulenkėjimą. Beje, dabar tarybiniai istorikai taip pat tvirtina, kad baudžiavos įsigalėjimo Lietuvoje procesas baigėsi XVI a. antrojoje pusėje.

Baudžiavą pripažinęs neteisėta, S. Daukantas kėlė klausimą ir dėl valstybinės valdžios, saugojusios šią santvarką. S. Daukantas visiškai atmetė tuomet vyravusios oficialiosios ideologijos postulatą, kad kiekviena valdžia yra dievo duota. Valstybės ir valdžios kilmės koncepcija S. Daukantas liko ištikimas šviečiamajame laikotarpyje klestėjusiai prigimtinės teisės teorijai (ją dėstė ir Vilniaus universiteto profesoriai) — iš prigimties kiekvienas žmogus yra laisvas ir nepriklausomas nuo kitų žmonių, ir niekas šių teisių negali nei atimti, nei varžyti.

Valstybė ir valdovas, S. Daukanto manymu, atsirado visuomenės sutarties keliu, ir valstybė turėjo ginti visos liaudies, tautos interesus, apsaugoti žmonių nuosavybę, pilietines teises.

K. Marksas rašė, kad „jau Makiavelis, Kampanela, o po to Hobsas, Spinoza, Hugo Grocijus, ligi pat Ruso, Fichtės, Hegelio ėmė žiūrėti į valstybę žmogaus akimis ir kildinti jos natūralius dėsnius iš proto ir patyrimo, o ne iš teologijos."[9] Visuomenės sutarties nustatytos ir garantuotos politinės-socialinės santvarkos gynimas S. Daukantui yra patriotizmo pagrindas. Lietuvių tauta, anot S. Daukanto, tuomet rodė nepaprastą narsumą. Prigimtine teise ir visuomenės sutartimi paremtą santvarką pažeidę, valdžios uzurpatoriai ir didikai užtraukė socialinę ir tautinę priespaudą. Dėl to pavergtoje liaudyje išnyko senasis patriotizmas ir karingumas. S. Daukantui valstiečiai yra pagrindinis materialinių gėrybių ir kultūrinių vertybių kūrėjas, o jų laisvas darbas — valstybės galios pagrindas. Valstiečių pavertimas baudžiauninkais, anot S. Daukanto, palaužė ir valstybės ekonominę bei politinę galią.

S. Daukantas darė visiškai aiškią aliuziją į XIX a. pirmosios pusės feodalinę santvarką, kaip prieštaraujančią protui ir žmogaus prigimčiai. Dar toli S. Daukantui buvo ligi valstybės klasinės kilmės supratimo, tačiau jo mintys, iš esmės skelbiančios neteisėtu caro autokratijos ir dvarininkų viešpatavimą, padėjo idėjinei kovai prieš feodalizmą, dvarininkų žemėvaldą, prieš tautinę priespaudą.

---

[9] К. Маркс, Передовица в № 179 «Kölnische Zeitung».— К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. 1, М., 1955, р. 111.

F. Engelsas, apibūdindamas ano meto švietėjų teorijas, jų realizacijos pasekmes, rašė: „Mes dabar žinome, kad ši proto viešpatija buvo ne kas kita, kaip suidealizuota buržuazijos viešpatija, kad amžinasis teisingumas buvo įgyvendintas buržuaziniame teisingume, kad lygybė tebuvo buržuazinė lygybė prieš įstatymus, kad viena iš svarbiausiųjų žmogaus teisių buvo paskelbta buržuazinė nuosavybė."[10]

Laikydamasis prigimtinės teisės teorijos ir remdamasis konkrečiais Lietuvos istorijos faktais, S. Daukantas taip pat kritiškai traktavo religiją bei katalikų bažnyčią. Žinoma, jis dar neatmetė dievo buvimo, net manė, kad teisinga religija, atitinkanti žmogaus prigimtį, gali būti naudinga visuomenei. Tačiau S. Daukantas nepripažino aktyvaus dievo kišimosi į žmonių visuomenės gyvenimą, atmetė mintį, kad ano meto socialinė ir politinė santvarka yra sankcionuota dievo. S. Daukanto antiklerikalizmas ypač išryškėja, kai jis rašo apie kryžiuočių bei kalavijuočių žygius į Lietuvą; čia jis pabrėžia, kad šių pražūtingų lietuvių tautai žygių organizatorius buvo pats popiežius. Beje, lietuvių pagoniško tikėjimo S. Daukantas nesmerkia, o kartais stato jį lygia greta su krikščionybe, laiko vienu iš religijos plitimo Lietuvoje etapų. Religiją S. Daukantas dažnai supranta kaip paprastą visuomenės gyvenimo reiškinį. Anot jo, lietuvių protėvių pirmykštis tikėjimas daugeliu dievų atsirado dėl žmonių tamsumo ir gamtos reiškinių nesupratimo, nemažą reikšmę čia turėjęs apgaulės momentas. Tiesa, didelio nuoseklumo šiuo ir kitais reli-

---

[10] F. Engelsas, Socializmo išsivystymas iš utopijos į mokslą.— K. Marksas, F. Engelsas, Rinktiniai raštai dviem tomais, t. 2, V., 1950, p. 103.

gijos kilmės bei raidos klausimais S. Daukanto raštuose nematyti, kartais jis, pats sau prieštaraudamas (ypač „Būde"), tvirtina, esą religinis jausmas įgimtas, tuo darydamas nuolaidą įsigalėjusiam teologiniam galvojimui.

Atskirai reikia sustoti prie S. Daukanto, kaip beletristo. Ano meto grožinę lietuvių literatūrą S. Daukantas praturtino keliais būdais. Visų pirma paminėtini jo atlikti antikinės literatūros vertimai —„Pasakos Fedro" ir Kornelijaus Nepoto „Gyvatas didžiųjų karvaidų senovės", perdirbta ar laisvai versta J. H. Kampės apysaka „Rubinaičio Peliūzės gyvenimas". S. Daukanto, kaip beletristo, talentas pasireiškė ne tik grožinės literatūros, bet ir istorijos veikaluose. Lietuvos girių vaizdai, kuriuos randame „Būde", yra anuometinės lietuvių prozos viršūnė. Kyla klausimas, kodėl šie girių vaizdai atsirado istorijos raštuose. Čia S. Daukantą smarkiai veikė didysis prancūzų filosofas Žanas Žakas Ruso, vokiečių filosofas Johanas Gotfridas Herderis, kurie poetizavo gamtos ir žmogaus harmoniją. Iš istorijos šaltinių S. Daukantas žinojo, kad jo aprašomais laikais kraštas buvo gyvenamas daug rečiau, dirbami laukai vietomis tiesiog skendėjo girių jūroje. Anot S. Daukanto, žmonės tuomet gyveno gamtos, girių globoje. Girios vandeniu maitino upes ir upelius, saugojo pasėlius nuo šalnų ir sausrų, kūrė sveikesnį klimatą, teikė prieglobstį naudingiems žvėrims, krašto gyventojus slėpė nuo priešų. Girių ir tautos likimas buvęs vienas: gobšūs ponai kartu teriojo girias ir vergė lietuvį. Kai gamtos (girių) ir žmogaus harmonija buvo suardyta, kraštą užgulė skurdas ir vargas.

S. Daukantas pabrėžė ir nepagrįstai idealizavo šią harmoniją senovėje, tačiau jis niekur neragina atsisakyti kultūros bei civilizacijos ir grįžti į pirmykštį primityvų gyvenimą gamtos prieglobstyje. Atvirkščiai, jis nori matyti savo tautą kultūringą, prilygstančią kitoms didžiosioms kaimyninėms tautoms. Mokslas galįs labiau iškelti tautą, negu ginklas. Tautos kultūrai plėtoti, užguitai liaudžiai šviesti skirti visi S. Daukanto veikalai.

Meniškų vaizdų S. Daukanto raštuose gana apstu: tai kovų ir mūšių aprašymai, legendinių ir istorinių asmenų portretai, monologai bei dialogai, Lietuvos ir gretimų kraštų peizažai. Autorius, žinodamas, kad neišprususiam skaitytojui abstraktus dėstymo būdas sunkiai įkandamas, į mokslinį pasakojimą stengiasi įpinti emocinių elementų, šnekamosios liaudies kalbos posakių bei įvaizdžių, daug kur pasakoja su patosu, pereina nuo netiesioginės kalbos į tiesioginę. Be abejo, grožinės literatūros priemonėms čia atsirasti labai padėjo S. Daukanto literatūros studijos Vilniaus universitete.

Plati kultūrinė S. Daukanto veikla, jo pažangios idėjos jau visą šimtmetį traukia tyrinėtojų dėmesį. Iš pradžių imta kaupti jo biografijos duomenis, aiškintis jo kūrybinį palikimą, paskui pakartotinai išleistas „Būdas", išspausdinta „Istorija žemaitiška", tiesa, pavadinta „Lietuvos istorija" (Plymouth, Pa, 1893—1897), „Darbai" (Kaunas, 1929). Tarybiniai lietuvių literatūros, folkloristikos, visuomeninės minties istorikai ėmėsi plačiai ir giliai tyrinėti atskiras S. Daukanto veiklos bei kūrybos sritis, jie iš marksistinių-lenininių pozicijų apibūdino jo vietą praeities kultū-

roje bei visuomeniniame gyvenime. 1955 m. išėjo ir S. Daukanto „Rinktiniai raštai", kuriuose paskelbta būdingesnių bei įdomesnių ištraukų iš bemaž visų jo kūrinių. Tačiau S. Daukanto kūrybos leidimas buvo gerokai kuklesnis, negu kitų, kartais ne tokių reikšmingų, XIX a. pirmosios pusės lietuvių kultūros atstovų.

Beveik visi S. Daukanto raštai, kurie buvo kada nors spausdinti, jau virto bibliografine retenybe. Pasirodo, labai vertinga jo kūrybinio palikimo dalis iš viso tebėra neskelbta. Todėl šiuo leidiniu, sudarančiu du stambius „Lituanistinės bibliotekos" tomus, stengiamasi pakartotinai ir naujai paskelbti daugumą svarbiausių S. Daukanto raštų. Čia dedami trys istorijos veikalai: „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių", „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių" ir „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje". Beje, „Pasakojimo" didžioji dalis skelbiama pirmą kartą.

Į šį raštų leidimą neįeina tik „Istorija žemaitiška", 1893—1897 m. paskelbta Jungtinėse Amerikos Valstijose. Šis veikalas yra labai didelės apimties (dviejų tomų). „Istorija žemaitiška" yra tarpinis, vidurinis veikalas istorijos veikalų grandyje, jį iš dalies atstoja „Darbai" ir „Pasakojimas".

S. Daukanto parašytų ir išverstų vadovėlių, skaitinių, ūkiškų patarimų knygelių, tautosakos rinkinių, žodynų bei kitų panašaus pobūdžio raštų dėl jų specifinio turinio ir bendros didelės apimties čia neįmanoma dėti. Dalį šių raštų netrukus ketinama paskelbti atskirai (pvz., grožinės literatūros vertimai ir sekimai, tautosakos rinkiniai); čia skelbiamos tik jų pra-

tarmės. Jose glaustai, bet kartais dar ryškiau, negu istorijos darbuose, išdėstytos autoriaus idėjinės pozicijos. Pavyzdžiui, ūkiškų patarimų knygelių pratarmėse matyti ir pasiturinčių valstietijos sluoksnių, besiformuojančio nacionalinio išsivadavimo sąjūdžio ekonominės programos užuomazgų. Dedami taip pat visi, kiek buvo įmanoma surasti, S. Daukanto laiškai, nes juose atsiskleidžia autoriaus kultūriniai ryšiai, jo pažiūros, profesinis pasiruošimas, interesų ratas.

Kiekviena epocha savo mokslininkams istorikams kelia naujus metodologinius reikalavimus. Jei, pavyzdžiui, imsime istorijos veikalus, tai net tais pačiais šaltiniais remdamasi kiekviena istorikų karta rašo savo krašto istoriją iš naujo. Nuo S. Daukanto intelektualinės veiklos laikų pasikeitė net dvi socialinės ekonominės formacijos — feodalizmą pakeitė kapitalizmas, o kapitalizmą — pirmoji komunizmo fazė socializmas. Mokslas nužengė daug didelių žingsnių į priekį. Ypač išryškėjo marksistinio istorijos mokslo, besiremiančio istorinio materializmo metodu, pranašumas prieš ankstesniųjų epochų istorijos mokslą, kurio atstovai istoriją suprato idealistiškai. Labai paseno ir S. Daukanto istorijos veikalų koncepcijos, būdingos XVIII a. pabaigos ir XIX a. pirmosios pusės istoriografijai.

Nuo S. Daukanto ligi mūsų dienų smarkiai pasikeitė ne tik bendras istorijos proceso supratimas, bet išaugo ir šaltinių mokslas, išaiškinta nepalyginamai daugiau istorijos faktų. Tų naujų istorinių žinių akivaizdoje S. Daukanto istorijos veikalų ribotumas dabartiniam skaitytojui yra visiškai aiškus. Po S. Dau-

kanto raštų pasirodymo toli pažengė taip pat modernioji kalbotyra, folkloristika ir t. t.

Vis dėlto S. Daukanto raštų išliekamoji, pažintinė vertė yra didelė. Tie raštai yra pirmasis lietuvių nacionalinės istoriografijos kūrinys, įžymus antifeodalinės politinės minties, ankstyvosios grožinės literatūros, turtingos kalbos ir apskritai progresyviosios kultūros paminklas.

V. MERKYS

DARBAI
SENŲJŲ LIETUVIŲ IR ŽEMAIČIŲ

Non est generosorum hominum res alienas quaerere, et pati sua per ignaviam amitti [1].

Dionizijus iš Halikarnaso,
Hist., lib. V

2.

PRATARYMAS

1. Veizint giliuose amžiuose į gimines, dyvytis reikia iš jų įvairių atmainų: kaipogi vienos mokslu atsiženklinusios, kitos pasidariusios valdytojomis viso pasaulio, kitos buvusios ilgą laiką povyziumi dorybės ir teisybės, kitos savo amatu ir prekyba surinkusios turtus viso svieto. Ai joms!.. visos jau pakarčiui išgaišo, prapultyj begalinio laiko!.. Veltui šiandien kėlusiuos iš grabo garbingas graikas savo Panteono, o stiprus rymionis savo Kapitolijaus irose tėviškės ieškotų! Arba ką sakytų ansai išmintingas skitas, atsisėdęs ant kapo, veizėdamas į tolimus savo poposūnius, lietuviais, žemaičiais, prūsais, latviais, jodviežiais, kuržemiais pramintus ir paskandintus galžudėse, apvergtus ir tarp gyvulių paskaitytus? Negut, pasigailęs jų, ištartų su paskuju apgynėju rymionų liuosybės tuos žodžius: „O dorybe! Tuščiu esi žodžiu šiame pasauly!"

Tokios atmainos giminių rūstintų kiekvieną protingą sutvėrimą, jei anos nė jokio ženklo buvimo savo nepaliktų. Bet, noris pačios giminės išgaišta, vienok jų raštai palieka, o anuose jų amžina garbė užrašyta, kurios nė kokia galybė šio pasaulio negali išnaikinti. Dėl to gi linksminas dar šiandien šviesus graikas, jog yra mokytoju pasaulio, o didžiuojas stiprus rymionis, jog parašė įstatymus visam svietui! Taigi, kad mokslas ir gudrybė giminės yra amžina ir visų didžiausia garbe, dėl ko gi lietuviai ir žemaičiai

negali stengti, idant dasiektų tą laiptą šviesybės, ant kurio iššikėlė kitos giminės? Užvis jog kiekviena gali pelnyti garbę ne tiktai vienu kardu, bet ir pačiu mokslu: kaipogi Atėnai ne dėl to vien yra garbinami, jog Kserkso galybę sutrėmė, bet jog iškala buvo gudrybės viso svieto.

Tebturi dar lietuviai ir žemaičiai visų brangiausią palikimą savo bočių prabočių, tai yra savo kalbą, kurią idant išplėštų iš nasrų visa rynančio laiko ir pastatytų šalip kalbų mokytų, turi aną šiandien dailinti. Mindami užvis ant to, jog reta giminė su tokia kantrybe ir narsybe gynė savo liuosybę, su kokia senų dienų lietuviai ir žemaičiai, kurie rūpesny niekuomet nenusiminė, kartais rūstose dienose braidydami* kraujuose savo brolių, dar ant jų kūnų savo liuosybę gynė ir ne kartą pelenuose savo namų pačius neprietelius laidojo. Daug kartų patys, apgulti pilyse, nebstengdami atremti neprietelių galybės, velijos irose pilies užsirausti, nekaip jų vergais tapti. Aiškiai gal sakyti, jog lietuviai, žemaičiai per ilgus amžius (kaip tuojau regėsim) gimė ir mirė tarp kardų, gindami savo tėviškę nuo neprietelių. Bet ko nepergalės piktybė svieto, kuri, negalėdama paveikti savo kantrybe narsių poposūnių skitų, leidos ant nedorybės! Kaipogi tuojau, pasiklojusi vienybe tautos ir ateinančia palaima ūkės, kiltį jų ėmė niekinti, kantrybę žadais ramdyti, senų dienų užlaikymus naikinti, naujus dėti, taip maž pamažu tautindama anuos nuo jų ūkės, visų pirma išplėšė jiems liuosybę, paskui vergus, jau gelžiniais apkalusi, galžudžiams pametė.

---

* *Rankraštyje (toliau žymima DI) po šiuo žodžiu paaiškinta:* braidžiodami.

Vienok lietuvis, žemaitis, ir tiek nelaimių kentėdamas, bogina dar šiandien svetimą ginklą į tolimus kraštus ant liepimo to, kursai jo valdytoju daros, ir, nesuprasdamas jo kalbos, lieja savo kraują už jį, vildamos, jog ansai jam jo liuosybę pagrąžins; namie būdamas, dirba dieną ir naktį savo jomylistoms, kurie nesupranta jo guodžiantis. Tose atklanėse mažne (sakau) vargų lietuvis, žemaitis viename tiktai savo šventame tikėjime randa kantrybę ir atpūtoja, laukdamas pagalbos nuo savo visų aukščiausio tėvo. Bet nei tokios, sakau, rūstos dienos neišdildė dar jų širdy praėjusių laimingų laikų: kaipogi tankiai šiandien dar lietuvis ar žemaitis, kruviną prakaitą nuo kaktos nubraukęs, taria, veizėdamas gailinga akia į iras šalip stovinčios savo pilies: „Šitai ženklai liuosybės mano bočių prabočių!"

2. Ant didesnės nelaimės tos giminės nedaug tebuvo tokių vyrų, kurie būtų atsidėję surašę jos darbus ne tiktai senovės, kuriuos jau amžina migla neperregimo laiko seniai uždengė, bet ir tuos darbus, kurie savo tamprumu visą Europą per kelis amžius judino. Kaipogi du tėra žinomu vyru (kiti gali dar būti užslėpti klioštoriaus kokio kerčioj), kuriuodu surašė darbus lietuvių ir žemaičių.

Pirmasis Strijkauskis, gimimo lenkas, būdamas Varniuose kanauninku, surašė lenkiškai darbus lietuvių ir žemaičių jaugiai su darbais lenkų ir gudų [2], dėl to gi yra didžiai įkyrus skaityti norinčiam žinoti darbus vienų lietuvių ir žemaičių.

Antras Vijūkas-Kojalavičius (arba, kaip lietuviai vadina, Kojalas), gimimo lietuvis nuo Kauno, jezavitas, garsus moksle savo amžiuje, pagailęs savo giminės užmirštos ir apleistos, surašė lotyniškai jos

darbus [3]. Daug geresnis yra už Strijkauskį: kaipogi išguldymas darbų, skaistumas kalbos, aiškumas žodžių nebgali būti geresnis nė kokiame rašte, taip jog skaitytojas, perbėgdamas darbus, pirm kelių šimtų metų buvusius, tarias šalip jų bestovįs. Vienok jo istorija yra trumpa ir daug dar trūksta, užvis toje daly, kurioj aprašo darbus pagonų lietuvių, žemaičių; bet jaunam lietuviui ar žemaičiui, norinčiam išmokti lotyniškai, nebreikia geresnės knygos[1].

3. Šiame mano rašte norėjau aš lietuviškai aprašyti bent paviršiais* darbus lietuvių ir žemaičių ir stengiau bent didumą paveikslo jos senų dienų apsiėjimų ir užlaikymų parodyti; ne tiktai idant skaitytojas geriau išmanytų pačius darbus, bet idant galėtų dar pažinti palaikus tos tautos, ant žemės ar žemėj šiandien tebesančius, kuriuos daug kartų atsitinka rasti; idant nežinovas nedarytų taip, kaip vienas (gėdžiuos vardą minavoti), radęs giliai žemėj špyžiaus stabą, pavėdų į kokį tenai garsų viešpatį arba kariovedį, niekam nepasisakęs, į varpą jį sulydino, kursai, kad būtų kitiems vyrams parodęs, būt galėjęs dešimtis varpų nuliedinti, du kartu didesnių už tą mantą, kurią būtų nuo jų gavęs už tokį brangų palaiką. Reikia žinoti, jog niekelis šiaip veizint, skatikėlis iškas-

---

[1] Rašė dar Lietuvos ir Žemaičių istoriją Rotundas Mielezijus, burmistras miesto Vilniaus, kaip tą gal regėti jo gromatoj, rašytoj Mikalojui Radvilai metuose 1560 12 dienoj sausio mėnesio, kuri ar prapuolė, ar iki šiai dienai kokioj kerčioj klioštoriaus bekerpėja dulkėse [4].

Mykolas (Michalon) Lietuvis taipogi parašė istoriją Lietuvos, bet prapuolė, o tiktai nuolauža nuo jos paliko: „Michalonis Litvani, De moribus Tartarorum, Litvanorum et Moschorum, fragmina X, Basileae, 1615".

* *DI paraštėje parašyta:* bent paviršiui.

tas, gelžgalėlis ar kūlis įvairus su balsėmis, tai yra literomis, dėl žmogaus vienok žinovo yra brangesniu daiktu, nekaip keli šimtai muštų arba raudonųjų. Lygia dalia senų dienų dainos gali daug atminimų ir palaikų senovės rodyti, kurias dar šiandien, noris retai, bet daugioj vietoj tebdainuoja.

Ne vienas skaitytojas, sklaidydamas mano raštus, rūgos, jog aš anuose lietuvius ir žemaičius daugioj vietoj giriu, o darbus ir kares krikščionų peikiu, kaipo neteisingai daromus. Bet jei rymionys ir graikai, noris pagonys, taip šiandien yra garbinami nuo visų krikščionų už savo dorybę ir kantrybę, dėl ko gi žemaitis arba lietuvis negali būti giriamas, jei kantriai gynė savo namus ir liuosybę nuo nepritetelių, mylėjo dorybę, o neapkentė nedorybės. Aš tam nekaltas, jei krikščionys tų amžių buvo užmiršę tą prisakymą viešpaties išganytojo: „Mylėk artimą savo kaipo patsai save." Sekdamas teisybę mano rašte, aš turėjau taip rašyti, kaip raštuose senovės radau; jei kursai nenori tikėti, gali eiti ir veizėti, aš parodžiau, iš kur anuos išrašiau.

Ant galo rasis ir tokių galvočių, kurie kernos mane, jog aš darbus Lietuvos ir Žemaičių trumpai teaprašiau, bet ir tame trumpame dar apraše daugioj vietoj apsirikau, daug ir apleidau ir ne kaip reikiant anuos surėdžiau; užvis rūgos, jog neišrodžiau aiškiai kilties giminės, rėdos, gudrybos, būdo, turtų ir jos galios. Atsakau mano kernotojams, jog aš ne dėl mokytų vyrų ir galvočių, bet dėl tų motinų rašiau, kurios geba savo vaikams darbus jų bočių prabočių pasakoti, o be raštų daug kartų apsirinka. Norėjau vėl mano raštu parodyti neprieteliams Lietuvos ir Žemaičių kalbos, jog kiekvienas norįs gali rašyti lietuviškai, jei turi spėko, lygia dalia kaip ir kita išdailinta

jau kalba. Dėl to gi viliuos, jog man taikūs skaitytojai, kaipo pirmam rašytojui toj kalboj, dovanos visus mano apsirikimus; ant galo, jei anie mane lygins noris su Papirijum rymionų, aš ir tuo džiaugsiuos ir linksminsiuos, jog pirmasis tarp lietuvių gudresniems vyrams, norintiems rašyti, kelią praskyniau.

Rašyta metuose 1822

Perskyrimas I

DARBAI, SENOVĖS LIETUVIAMS IR ŽEMAIČIAMS ŠIANDIEN PRIPAŽĮSTAMI

1. ŽINIA APIE GIMINES LIETUVOS IR ŽEMAIČIŲ PIRM GIMIMO KRISTAUS

I. Raštuose senovės tankiai yra minavojama šiaurė, kurią rašytojai graikų vienur Hesperijos, kitur Iperborėjos kraštu vadina; bet tankiau tenai yra dar garbinama giminė to krašto, vadinama skitais, arba skaliotais, didžiai garsi visame pasauly savo viešėmis, savo dorybe ir savo drąsybe. Gyveno ta giminė kitą kartą tamsiose giriose tų kraštų, kuriuose šiandien gyvena lietuviai, žemaičiai, prūsai, kuržemiai, lečiai, arba latviai, ir krieviai.

Pagirtas darbų rašytojas senovės Herodotas, gimimo graikas, aprašydamas tos giminės būdą ir nekuriuos apsiėjimus, sako, jog tie skitai medžiodami mažne kiekvienas turėjęs žirgą, mokantį, žvėrį išvydus, ant pilvo tūptis, idant žvėriui mažu rodytųsi, su kuriais lygiai bėgo šunys pėdsekiai: medžiotojas, išvydęs paukštį ar žvėrį, visų pirma vylyčia jį perverdavo, paskui pėdsekiais siundydavo ir žirgu vydavo[1].

Tas patsai rašytojas toliau pasakoja, jog skitai savo numirėlius taip laidoję: „Tuos mirusiuosius, kurie neteisingai gyveno ant to pasaulio, šunims ir varnoms ant peno į laukus išmesdavo, o tuos, kurie tei-

[1] Herodotus, Histor., l. IV, c. XXII.

singai gyvenę mirė, kūnus jų su visų mylimiausiu tarnu, su žirgu, su pėdsekiais, su valgiu ir su visu tuo, ko jam gyvam esant prie ūkės reikėjo, ant malkos padėję degindavo; paskui gentys ir bendrai, supylę jų pelenus į kūlio ar molio indą, žemėj palaidojo, o ant viršaus jos minavonei išpylė rogą, arba kapą, pailguotiną, tai yra kalnelį, vienu galu aukštesnį, paveikslu elipsės." Didumas tokių rogų, arba kapų, nebuvo lygus, vieni turėjo dvylika, kiti aštuonis, kiti keturis mastus aukščio. Kopos kariovedžių, viešpačių ir kitų garbingų vyrų, kurias visa giminė per kelis metus pylė, buvusios didžiai aukštos. Kasę tokias rogas ypatingai viename lauke kelis arba kelias dešimtis, kartais ir kelis šimtus[1]. Tie kapai vadinas dar šiandien senų dienų įtarimu kurganais, tai yra kur viso yra gana žmogui. Tokių kapų skitų, jau daugiau nei 2000 metų ištvėrusių, gal dar šiandien Lietuvoj daugioj vietoj regėti, užvis ties Rogačiovu padneprėj ir ties Vilkmerge. Tie apsiėjimai skitų didžiai pavėdūs yra apsiėjimams senųjų lietuvių ir žemaičių, kuriuos tuojau regėsim.

Kitas rašytojas, vardu Justinus, gimimo rymionis, taip aprašo šiuos kraštus ir būdą tų skitų: „Skitija, kuri į saulėtekį traukias, uždaryta yra iš vienos pusės mare Juodąja, iš antros — kalnais Rypajų, nuo užpakalio Azija ir upe Fazio. Yra didžiai plati ir ilga. Gyventojai žemę nesidalija, nes, po dykas pūstynes klajodami ir galvijų arba avių būrius ganydami, dirvų nearia ir namų nei trobų, nei aptvarų neprivalo. Pačias ir vaikus ant ratų važioją, kurie, skūromis nuo lytaus ir sniego apdengti, trobų vietą užstoja. Teisybė tautos didžiau apgimimu, nekaip įstatymais, užlai-

---

[1] Narbutt —„Tygod. Wileń.", 1817, Nr. 71 w tomie III.

koma. Nė joks nusidėjimas nėr sunkesnis už vagystę, nes žmonės be trobų ir tvartų, galvijus ir avis po miškus laikydami, ką galėtų išsaugoti, jei vogti valia būtų? Auksą ir sidabrą taip lygiai niekina, kaip kitos tautos pageidžia. Pienu ir medumi maitinas. Verpalų ir drabužių nepažįsta: kad anuos speigai virina, kailiais užsidaro. Tokią padorystę apsiėjimų pagimdė tarp jų teisybė, kadang nieko svetimo negeidžia. Juk tenai tik yra turtų noras, kur yra jų vartojimas." Toliau su džiaugsmu ir dūsavimu tuos ištaria žodžius: „O, idant kitos tautos lygiai pasikakdintų ir svetimo negeistų! Iš tiesos, nebūtų tiek kariavimo per visus amžius ir po visas šalis žemės; geležis nei šarvai nežavintų žmonių, ir kiekvienas savo tik smerčiu temirtų. Stebuklingas taigi rodos daiktas, jog jiems prigimimas tai davė, ko graikai daugumu mokslo nei prisakymais protybės įgyti negali, nei švitrūs pajunkimai prastam būdui pasielgimo neprilygsta. Taip tai geresnė pas anuos yra nežinia piktumo, nekaip pas tuosius pažintis dorybės."[1]

II. Septyniais šimtais metų pirmiau iki negimus Kristui, pasakoja tas patsai rašytojas, jog buvęs tarp tų skitų giminėj, vadinamoj getais, garbingas vyras, vardu Gyveleizis. Tasai išmokęs savo bičiulius javus sėti ir auginti, idant anie galėtų kūną savo jausti, misdami grūdais ir vaisiais, nekaip uogomis ir gilėmis, kuriomis lig šiol mito. Giminė už tokią jo geradėjystę paskaitė jį už savo dievaitį, kursai žmogaus gyvybę auklėja[2].

Pasakoja toliau viršiau minavotas rašytojas, jog toj pačioj giminėj getai buvęs antras garbingas vy-

[1] Justinus, Histor., l. II, c. II.

[2] Praelectiones in Universit. Litt. Caesar. Vilnens. ab. an. MDCCCXVIII ad an. MDCCCXIX.

ras, vardu Zamolksis, didis galvočius, išmintingas, gudrus ir žinąs žmogaus būdą, mylįs dorybę, neapkenčiąs nedorybės; kursai, regėdamas giminę savo be rėdos ir norėdamas aną sutvirtinti ir palaiminti, įstatymus anai protingus perdėjo, iš kurių visų garbingiausieji iki šiol tie beužliko. Visų pirma mokęs savo ūkininkus, jog kiekvienas žmogus nebengia gyvenimą ant šio pasaulio, bet eina už gerus darbus į antrą, daugiau laimingesnį; lygia dalia ir tie, kurie už namus savo, gindami juos nuo nepritelių, karėj mirė, gavo nuo dievų linksmybę nepabengtą ir saldų atilsį aukštybėse[1]. Regis, jog, tos linksmybės vildamies, getai kantriai kantresniai karėse grūmės su nepieteliais: kaipogi pirmiau velijos ant vietos mirti, nekaip nepieteliams pasiduoti. Ant galo liepęs senus ir luošus, kaipo niekam nederančius, ant apieros dievams deginti; kurį jų paskui giminė ant paminklo jo išminties tarpe savų dievaičių patilpino.

Yra dar taip pat raštuose graikų minavojamas garbingas vyras tų pačių skitų, vadinamas Anakarsiu, kursai, norėdamas gerai įsteigti ūkę savo, ėjo mokytis į Graikų šalį, garbingą tame laike mokslu ir gudrybe. Ansai ten to dasiekė savo išminčia, jog graikai jį sekmuoju galvočium pasaulio vadino. Nežinomi yra visi atgaliai jo gyvenimo: raštai, kuriuos buvo palikęs, sumišimuose giminių pragaišo. Vienok apie jo išmintį tokia yra pasaka. Kokiame tenai surinkime nekurie graikai klausę Anakarsį: „Kokia rėda yra geresnė dėl ūkės?" Šis aniems atsakęs: „Ta, kurioj yra nedorybė sudrausta, o dorybė pajausta." Taip pat kitame suėjime, norėdamas nekursai graikas Anakarsį, kaipo prašaleitį, įspėti, tarė savo bend-

---

[1] Eaedem, Praelectiones etc.

rui, kursai Anakarsį teiravos: „Ko nori dasižinoti nuo žmogaus nemokytos šalies?" Anakarsis jam atsakė: „Tiesa, esu aš iš nemokytos šalies, dėl to gi atėjau į tą kraštą mokytis, jog pargrįžęs galėčiau būti geru vyru ir mano ūkininkus visokių gudrybų išmokyti; regis, jog man bus garbė. Bet kokia tau yra šiandien gėda, jog tu, išmintingoj šaly gimęs, nedoru esi jos ūkininku."

Skaitytojai, užvis prašaleičiai, dyvysis, jog aš tuos vyrus garbingus noriu patalpinti Lietuvos giminėj; bet jei pirmieji lenkų darbų rašytojai dar dvyliktame amžiuje tebvadina prūsus ir lietuvius getais[1], jei daugybė mokytų žmonių seniai jau anuos Lietuvos giminei pripažino, jei kalba, apsiėjimai šios dienos lietuvių sutinka daugioj vietoj su kalba ir apsiėjimais šiandien moldavionų, toj vietoj gyvenančių, kurioj kitą kartą getai gyveno, jei mažne visos pavardės lietuvių, prūsų, žemaičių bengias tomis balsinėmis: ksis, sis, jei ant galo apdaras senųjų lietuvių yra pavėdus suvisu į apdarą graikų[2],— kuri gi gali giminė teisingiausiai atsišaukti jų, jei ne giminė Lietuvos ir Žemaičių?

Negal dar šiandien aiškiai žinoti, kokioj gudryboj, kokiame moksle ir kokioj galioj Lietuvos giminė buvo senovėj ir su kokiais kraštais pažinę turėjo. Vienok pati kalba Lietuvos rodo dar šiandien, jog ta giminė turėjo senovėj savo rėdą, savo valdžią, ūkiškus įstatymus, savo tikėjimą ir savo raštą, vadinamą runų raštu, šiandien suvisu užmirštą, kuriame vienok garsus vyras moksle Tunmanas ne kelis žodžius lietuviškus, bet visas maldas, tenai pirm tūkstančio rasi

---

[1] Kadlubius, l. 4.

[2] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., Th. I, K. I.

metų rašytas, išskaito ir rodo, jog tas raštas buvo senovėj tikruoju raštu senųjų lietuvių ir prūsų[1] [5].

Užlikusieji palaikai senovės lietuvių ir žemaičių giminės tą patį rodo. Kaipogi žinoma yra visiems, jog kryžokai karėse su prūsais ir žemaičiais, užėmę jiems Rusnę salą, apie kurią sriaučia Nemunas į Baltijos jūrą, rado tenai, griaudami mūro bažnyčią, pagonų altoriuj įdėtą kūlį, didžiai užlaikomą nuo pagonų, su parašu lotynišku, kuriame kūly buvo užrašyta, jog Nemunas, laivų vyresnysis, iš Kartaginos atėjęs į Lietuvą jūra pagal metuose 115 pirm gimimo Kristaus[2]. Tą tada kūlį (kaip sako, iš marmuro buvusį) kryžokai nusiuntė metuose 1250 gimus Kristui dovanomis popiežiui Inocentui IV į Rymą, kursai, su didžiu džiaugsmu jį atėmęs, kryžokams į jo vietą povyzių šventojo atsiuntė, liepdamas pakabinti į kūlio vietą ne pagonų bažnyčioj, bet jau krikščionų. Tas kūlis mums rodo, jog lietuviai žinojo jau Afriką ir su ja bendravos dar pirm gimimo Kristaus.

Mokytas žmogus rašo, jog iki šio laiko tebesanti panemuniuose pasaka, jog Nemunas buvęs garbinamas už dievystę ir turėjęs Nemunaičiuose, ant skardžio Nemuno, savo bažnyčią, ant kurios vietos šiandien dar iros senų mūrų, į kūlį jau pavirtusios[3] ir į žemę susmegusios, rodos. Minavoja Strijkauskis ir Kojalavičius tuos atėjūnus, noris truputį kitaip, aprašydamu darbus Lietuvos ir Žemaičių.

---

[1] Atmenamai dar buvo iškasę ties Ariogala kūlį ketvirtainišką, ant kurio buvo runų rašytinės išraubtos, kurį kūlį vyskupas Naruševičius patsai sakės regėjęs. Czacki, O lit. i pol. praw., t. I, k. 10, nota 54.

[2] Narbutt.—„Tygod. Wileń.", 1817, Nr. 71 w tomie III.

[3] Narbutt.—„Tygod. Wil.", 1817, tamže.

Yra pasaka užrašyta, jog neseniai dar apykartoj Raseinių panemuniuose dainavę žmonės visą kelionę tų atėjūnų, kurios dalykas toksai yra. Vandeneiviai, išeidami iš jūros, plaukė Nemunu pagal iki upei Dubysai; išvydę tenai bažnyčią*, tarė iš džiaugsmo: „Še, radom!" Kurią vietovę praminė paskui Seredžiumi. Plaukdami toliau Dubysa, norėjo atsiilsėti šėtre ant skardžio ir tarė: „Čia kiškim ženklus",— tai yra žymės karūnėlę; nuo to laiko vietovė, arba miestelis, tapo vadinamas Čekiške. Plaukdami dar toliau, rado dideles ir tamsias girias, o nebgalėdami bestengti, tarė: „E! yra galas!" Kuri vietovė iki šiai dienai vadinas Ariogala. Bet, nebgalėdami nė medėmis bestengti, pasakė: „Bet ir galas." Kuri vietovė šiandien tebsivadina Betygala. Vadovu ir vyresniuoju tų atėjūnų buvęs taip pat vardu Nemunas[1].

Rymionys, pergalėję visą pasaulį prieš pat gemant Kristui, norėjo dar žinoti visą platumą ir didumą žemės ir pažįsti gimines, tolose šalyse gyvenančias. To dėjęsi, tėvūnai, arba senatoriai, valdant ūkę Rymo Cezariui ir Antonijui, liepė keturiems matininkams didiems galvočiams išmatuoti visą pasaulį. Tie matininkai per 32 metus vieną mėnesį ir dešimtį dienų išmatavo ir, aprašę visas gimines, visą savo darbą sudėjo raštinyčiose, arba archyvuose, tėvūnų. Noris tie raštai sumišimuose giminės rymionų pragaišo, vienok iš tų aprašų Etikus buvo pataisęs trumpą išrašą, iš kurio žinoma yra, jog visas pasaulis, pagal jų nuomonę, keturiomis jūromis buvęs aptekęs, ir ant saulėlydžio krašto gyvenusios giminės gotų, tiuringų,

---

* *Dl:* apreiškinę, arba bažnyčią, *bet žodis* apreiškinę *išbrauktas.*

[1] Narbutt.—„Tygod. Wileń.", 1817, Nr. 71.

alanų, bastarnų, sarmatų, erulių, etų, arba letų, tai yra lietuvių[1]. Kas tam šiandien galėtų tikėti, jog lietuvių giminė pirmajame amžiuj jau gyveno toj vietoj, kurioj šiandien, jei to raštai nerodytų!

Pinkersonas stigavoja savo raštuose, jog eruliai ir sarmatai vienos giminės buvo ir viena kalba kalbėjo. Tą patį sako antras garsus vyras Maltbrunas, stigavodamas[2], jog žemaičiai kitą kartą vadinos sarmatais: kaipogi prašaleičiai, negalėdami ištarti žiaudžios rašytinės ž, rods, galėjo už žemaičius sarmatus parašyti. Tas patsai rašytojas teisingai darodo, jog kalba sarmatų buvo ta pati, kuria šiandien tebkalba žemaičiai, prūsai ir lietuviai; tai teisybei nieksai negali prieštarauti, kaipogi žinoma yra, jog lietuvių giminė buvo didžiai plati; atmenamuose dar laikuose gyveno ant upių Elbės, Oderio, Vislos, Nemuno ir Daugavos, kurių paupiuose iškasti šiandien dievai yra tie patys, kuriuos garbino lietuviai ir žemaičiai — giminės, panemuny, padaugavy šiandien dar begyvenančios. Tokia tada dar tėra žinia apie lietuvių giminę pirm gimimo Kristaus.

2. ŽINIA APIE GIMINES LIETUVOS IR ŽEMAIČIŲ PO UŽGIMIMO KRISTAUS

Pirmajame amžiuje po užgimimo Kristaus pagirtas rašytojas apsiėjimų germanų Tacitas sako, jog tose šalyse, kuriose šiandien gyvena lietuviai, žemaičiai, prūsai, lečiai, arba latviai, buvę tenai kitą kartą peucinai, venedai, penai, estai, o tų paskuojų būdas ir tikėjimas vienoksai su svevais, arba žvėdais: maž

[1] Bohusz, Roz. o daw. nar. Litew., cz. 1, k. 41.

[2] Maltbrun, Tableau de la Pologne, 1807, à Paris.

tedėvį geležies ginklų, bet už visas šiaurės gimines daugiau sugebą sėti, arti ir pajūriuose gintarus lasyti[1].

Antrame amžiuje po užgimimo Kristaus taip pat garbingas kraštų rašytojas Ptolomėjus viršiau minavotame krašte sako gyvenus giminės: oenedai, galindai, sudenai, kareotai, saliai, osai, veltai, finai, tarp kurių vienok letų arba lietuvių neminavoja; lygia dalia upės: Kronas (sako Nemuną pirma taip vadinus), Rubonas, Toruntas ir Kesinas; vienok kaip giminės, taip ir upės suvisu šiandien nesuprantamos, nežinomos ir nepažįstamos[2].

Paskiau giminės šiaurės taip rodos įsišeimėjusios, jog, nebgalėdamos beišmisti savo šaly, leido vieną dalį savo šeimynos ieškoti gyvenimo svetimuose kraštuose tokiu parėdymu. Surinkusi* kokia noris viena giminė neapregimuose laukuose persiskyrė kaip diduomenė ir turtingi, taip ir žmonės į tris dalis su pelnu, su visais turtais. Paskui lėmė tarp savęs, kuriai iš tų trijų dalių reikės namus palikti. Nulėmus ta dalis, kuriai iškrito apleisti, tuojau apskyrė sau valdytoją, kursai vedė aną į svetimus kraštus sau gyvenimo ieškoti. Regis, jog tokia dalis giminės šiaurės, atsiskyrusi nuo kitų, buvo taip vadinami eruliai (Heruli) rymionų raštuose.

Būdas tų erulių taip yra aprašytas senovės raštuose: „Eruliai lengvai galį kantrybėj, šalmų, arba brylių gelžinių, ir šarvų karėj nedėvintys; apsivilkę tiktai nudėvėtais drabužiais ir pasijuosę, rankoj vieną skydą turėdami, puola į mūšą. Tarnai jų, nė to

---

[1] Tacitus, De morib. Germanorum, 45—46.

[2] Ptolaemeus, l. III, 5.

* *Antro nuorašo rankraštyje (toliau jis žymimas santrumpa DII) yra:* susirinkusi.

skydo neturėdami, kariavo, kaipogi, atsiženklinę tiktai kantrybe ir narsybe karėj, dovanomis aną tegaudavo nuo savo kariovedžio. Retai ir taip pragumu tiktai tepergalimi, dėl to gi nebuvo tautos senovėj, kuri nebūt jų telkusi į karę."[1]

Antras rašytojas mažne tą patį sako tais žodžiais: „Eruliai visų smarkiausia giminė, išpažįstanti savo tikėjime daugybę dievų, kuriuos maldydama, degino senus ir luošus ant apieros. Žmonos, kurios vyrus savo didžiai mėgo, mirus vyrams, turėjo ant jų kūnų sau galą padaryti, o jei to nedarė, neapveizimos* ir neapkenčiamos savo gyvatą bengė. Visuomet karėse grūmės narsiai ir dyko iki paskuojo liuosybę savo tautos užturėti."[2]

Tokių erulių atsiskyrusi viena dalis nuo savo ūkininkų išėjo su valdymieru savo Malabatu metuose 250 gimus Kristui į saulėtekį kraštą rymionų, kuriuo tuo kartu valdydamas Valerijonas ciesorius kruvinai kariavo su persais. Noris Galenus, jo kariovedis, buvo iš pirmo atrėmęs tuos erulius, vienok ciesorius, regėdamas, jog niekaip jų nepergalės, ėmė ant galo juos glaboti, kaipogi jų kariovedį Malabatą rodnuoju savo paskyrė ir jo giminei leido savo krašte gyventi ties Juodosiomis jūromis. Jog tie eruliai buvo aiškiai šaka Lietuvos giminės, tuojau regėsim.

Ketvirtajame amžiuje gimus Kristui Jordanas, viršiau minavotas garsus rašytojas, gimimo gudas (gotas), šiaurės gyventojas, aprašydamas valdžią ir galybę savo giminės, sako, jog Ermanarichas, viešpats gotų (gudų), įgavęs kardu sau valdystę visos

---

[1] Jordanes, De reb. Get., 7—16.

* *DII:* neapvežamos.

[2] Procopius Cesar., De bello Gothico, II, II.

savo giminės, nukariavo dar metuose 370 gimusiam Kristui skitus, tuidus, vos, merens, mordens, remnis, karis, rokos, todzuns, athual, naues, rubegentis, koldos ir užėmė oenedus, estrus ir erulius — visas tas gimines, tuose pašaliuose gyvenančias, kuriuose gyvena šiandien prūsai, lietuviai, žemaičiai, letai ir krieviai. Tarp visų tų giminių, taria, eruliai vieni, nenorėdami iki paskuojo gotams pasiduoti, kruvinai ir didžiai ilgai su jais kariavo, ant galo vienok gotai pergalėjo maringose karėse erulius (regis, tuos, kurie pajūry juodajame gyveno) ir anais valdė[1]. Neilgai tas Ermanarichas tesidžiaugė taip didžia valdyste; kaipogi metuose 375 unai, giminė, arba tauta, taip vadinama, nuo saulėtekio iš Azijos atėjusi, kruvinas kares padneprėj su gotais darė ir juos pergalėjo: patį viešpatį Ermanarichą nukavę ir visą giminę gotų į valdžią savo paėmę, nuslinko su gaujomis svieto it debesimis į saulėlydį Europos, bet tenai mažne visi galą gavo, paveikti ties upe Reinu nuo frankų, burgundų ir kitų germanų[2].

Po nuopuolio gotų eruliai tebbuvo vėl įsišeimėję, jog išleido gyvenimo svečioj šaly ieškoti vieną dalį ūkininkų savo su kariovedžiu Odoakru, kursai, dar paėmęs tiuringus, seirus ir kitas šakas erulių giminės, ėjo krašto rymionų kariauti. Visų pirma Panoniją, arba, kaip šiandien vadina, Vengriją, užėmė; į Ticiną ir Paviją, didžiai stiprias vietoves ir pilis, vėtra įsilaužęs, Orestą, brolį ir kariovedį ciesoriaus, sugavo, kurį vienok ne tiktai gyvą, bet turtingą ir apdovanotą paleido. Toliau niekas nebgalėjo priešingauti rimtiems pulkams Odoakro, kurie, žengdami

---

[1] Lelewel, Dzieje star.

[2] Lelewel, Dzieje star.

nuo pergalės į pergalę, vienu žygiu Italiją užėmė. Atėjęs paskui ties Rymu, buveine tuo kartu viso pasaulio, geidė tuojau nuo Augustulo ciesoriaus, idant atduotų pusę Italijos eruliams, norintiems tenai gyventi. Ciesorius ant to paabejojo, o eruliai tuo tarpu, nebsulaukdami atsakymo, įėjo į Rymą ir Augustulą patį nuo sosto nukėlė, rėdą rymionų išvertė ir, pačią vietovę, arba miestą, Rymą (Romą) nuplėšę, ėmė rymionimis valdyti.

Laimingai juos rėdė Odoakras 14 metų, nevadindamos nei ciesorium, nei viešpačiu. Zenonas, ciesorius Rytų, negalėdamas paskui išgauti Odoakro iš Italijos, įgundino Teodoriką, didį viešpatį gotų užlikusiųjų, kariauti su eruliais, žadėdamas jam visas tas žemes atduoti, kurias nuo erulių atkariaus. To pameilęs, Teodorikas 200 000 karių atvedė į Italiją ir smarkias tenai ir kruvinas kares darė, tokią gaują svieto atvedęs, su eruliais. Vienok noris gotai tiek kareivių turėjo, noris tankiai pagalbą iš namų gavo, vienok ir taip niekaip negalėjo kantrybės ir drąsybės erulių pergalėti. Kaipogi, tą regėdamas, Teodorikas, viešpats gotų, leidos ant nedorybės, idant tiktai galėtų pergalėti Odoakrą: to dėjęsis, visų pirma išdavė jam didžiai smarkią ir kruviną mūšą, kurioj pergalėtu tapęs nuo Odoakro, ėmė kluokti nuo jo sandaro ir užgano. Odoakras, nieko pikto nemanydamas, padarė sandarą su Teodoriku, kursai, kaipo būtų iš to džiaugsmo (jog tarp savęs tokią didžią karę pabengė), pakėlė labai didžią gėrynę, į kurią Odoakrą su diduomene erulių pakvietęs, liepė tenai patį Odoakrą su visa diduomene, nemindamos ant šventumo viešių ir sandaro, nužurdoti.

Taip nugalavęs Teodorikas Odoakrą tegalėjo į Rymą įeiti ir juo valdyti. Turėjos dar eruliai neku-

riose pilyse Italijos per trejus metus, bet, visur persekiojami nuo gotų, apleido ant galo suvisu Italiją ir patys išsiskaidė. Viena jų dalis nuėjo algauti Justinijonui, ciesoriui Rytų, kuri, sugrįžusi paskui į Italiją, su tais pačiais gotais metuose 541 gimus Kristui kariavo ir didžiai ilgai ciesoriams Rytų algavo, vienok visuomet su namiškiais susižinodama, nuo kurių trūkusi karių ne kartą reikalavo. Antra dalis tų erulių, grįždama namon, mušės kely su langobardais, nuo kurių paveikta, vos su atgaliais per slavionų, šian-
493 dien lenkų, žemę metuose 490 bepargrįžo. Trečioji dalis, atsiskyrusi nuo savųjų, į Redingotiją, šiandien Meklenburgo vadinamąją žemę, nuėjo ir tenai apsigyveno, kuri dar XVI amžiuje buvo dar išskiriama nuo kitų gyventojų to krašto.

Noris raštų tų erulių nieksai iki šiai dienai nerado, vienok ne tiktai visokie palaikai senovės, bet pati jų kalba aiškiai stigavoja šiandien, jog tie eruliai buvo giminės Lietuvos. Kaipogi yra užrašyta malda „Tėve mūsų" tų erulių kalboj, kurie apsigyveno Meklenburgijoj. Malda ta rodo aiškiai, jog visi eruliai kalbėjo lietuviškai; o tą „Tėve mūsų" dėl pastiprinimo tos teisybės norintiems viską žinoti žmonėms čia šalip priliepsiu su visomis šakomis Lietuvos kalbos, o tokiu būdu kiekvienas skaitytojas patsai galės pamatyti* [6].

---

* *DII (p. 23) yra ši išnaša:* Lelewel, Rzut oka na dawni Litews. narod. i związki ich z Herulami, k. 47. *Toliau prieš pastraipą „Karės..." (p. 23—24) yra tekstas:* Sulygintas „Tėve mūsų" erulių su „Tėve mūsų" lietuvių, prūsų, lečių, arba latvių, ir žemaičių.

Erulių: Tabes mus, kas tu es ekschan Debesis.

Letų, arba latvių: Tehws muhsu, kas tu essi Debbesîs.

Prūsų: Thawe mouson, kas thou aesseaen Dengon.

Žem. ir lietuv.: Tiewy musa, kursai essi Danguse.

Karės tų erulių turėjo būti baisios ir kruvinos su gotais, jei dar tryliktajame amžiuj prūsai apkrikštyti, datirdami smarkių antpuolių nuo nadraujų ir šalaujų, taip pat prūsų, tiktai dar pagonių, įtarliojo juos gotais, mindami minavojamas pasakomis tas baisias galžudes ir smarkius antpuolius gotų, kurių bočiai prabočiai buvo datyrę mažne per tris amžius[1]. Bet daugiau reikia dyvytis, jog šiandien dar tarp lietuvių tebėr patarlės, kurias lietuviai, užvis žemaičiai, supykę minavoja, tardami: „Grūdas ar ne gotas (gudas)", „Ko, arba kur, grūdies, gote! (gude!)."

Jog tie eruliai žinojo rymionų kraštą, tenai prekiojo ir pažines turėjo gilioj senovėj, tą stigavoja kūlis, iškastas panemuny ties Tilže metuose 1775, šiandien muziejuj karaliaus Prūsų Berlyne laikomas.

Erulių: Schwetitz Tows waarcz.
Letų, arba latvių: Swehtits laj tohp Taws wahrds.
Prūsų: Swintints wirst Tais Emmens.
Žem. ir lietuvių: Szwenskes wardas tawa.
Erulių: Einok mums tows walstibe.
Latvių: Laj nahkahs mums tawa Wahlstiba.
Prūsų: Pergeis twais Laeims.
Žem. ir lietuvių: Ateik karaliste tawa.
Erulių: Taws prautz buska.
Latvių: Taws Prahts laj noteek.
Prūsų: Tappes pratres.
Žem. arba lietuv.: Buk wale tawa.
Erulių: Eckschan Debbes, ta wuwan Summes.
Latvių: Kà Debbesîs, ta aridsan wirs Semmes.
Prūsų: Auduseis in na Semei, key an Dangon.
Žem. ir lietuv.: Kaip Dangou, tep er ont Žiames, et a.

Dabarčiui kiekvienas skaitytojas regi aiškiai, jog tos visos giminės turėjo vienus tėvus, jei iki šiai dienai su tokia maža atmaina kalbą jų tarp savęs teblaiko. Kas tikėtų šiandien, jog lietuviai, žemaičiai buvo eruliais ir Roma 14 metų valdė, jei tą nestigavotų tas „Tėve mūsų" ir raštai senovės.

[1] Bohusz, O jęz. i narod. Litew. Rosprawa, cz. 1, k. 13.

Tą patį rodo povyziai, arba veidai, ciesorių rymionų, atkasti viršiau minavotoj saloj Rusnėj, tarp kurių viensai yra Nerono ciesoriaus, antras Klaudijaus, o trečiasis Erkulio.

Jog tie patys eruliai algavo ciesoriams Rytų karėse ir, tenai pasipelnę, į namus karšintis grįžo, stigavoja mums tą teisybę išarti metuose 1740 ties Osterode, netoli nuo Tilžės, 1134 šmotai mantos su povyzium ciesoriaus Septimaus Severo, ir taip pat išarti metuose 1822 netoli nuo Klaipėdos 96 šmotai aukso mantos, tarp kurių 40 yra ciesoriaus Teodozijaus, 9 ciesoriaus Valentinijono, 21 ciesoriaus Onorijaus, vienas cies. Konstancijaus, 9 cies. Arkadijaus, 5 ciesorienės Placidos, vienas ciesorienės Eidoksijos, 2 cies. Onorijos ir 2 su nepažįstamais veidais[1].

Kas gali dabar netikėti, jog lietuviai, žemaičiai, prūsai nealgavo tiems ciesoriams, jei, pargrįždami namo karšintis, jų pinigus, arba mantą, su savimi parnešė?

Kiekvienas dabar gali veikiai suprasti, dėl ko yra taip daug žodžių lotyniškų, užvis patarlių, lietuviškoj kalboj. Dėl to, jog eruliai, būdami su Odoakru 14 metų Italijoj, kalbėjo su rymionimis lotyniškai, lygia dalia ir tie, kurie ciesoriams algavo, mokėjo lotynų kalbą, kurie, paskui pagrįždami namo, parnešė su pinigais kalbą tų kraštų, kuriuose buvo užsigyvenę[2].

Tą regėdamas, dabar skaitytojas gali pripažinti ir tą teisybę, jog tie eruliai nesivadino eruliais, bet ejuliais, tai yra einančiais, arba keliaujančiais, į sveti-

---

[1] „Dziennik Wileń.", 1822, tom III, Nr. 9, str. 130.

[2] Tie eruliai, pargrįžę dar namie, minavonei, jog 14 metų Rymu (Roma) valdė, savo ūkėj garbingą vietovę, arba miestą, išpamatavo ir aną Roma nova, arba Romove, praminė, ir už buveinę savo ūkės ir visų vyresnybių paskyrė, kaip tuojau regėsim.

mus kraštus. Gali būti, jog rašytojai prašaleičiai nemokėjo erulių kalbos, dėl to gi, norėdami ištarti ejuliai, parašė eruliai.

Ne viensai lietuvis, žemaitis, prūsas nuleis rankas, skaitydamas tuos palaikus senovės ir regėdamas, jog eruliais kitą kartą pramintos lietuvių, žemaičių, prūsų, latvių giminės, noris užmirštos ir paniektos nuo viso pasaulio, tebgyvena dar ant apkerpėjusių irų tėviškės savo. Kiekvienas, sakau, neatsidyvysis, jog lietuviai, žemaičiai, prūsai, letai, turėję pažinę su kartaginionimis, kariavę daugiau nei 300 metų kruvinai su gotais, valdę ant galo 14 metų patį Rymą, buveinę pasaulio, šiandieną patys tapo svetimų valdomi ir nuo visų neapveizimi*.

3. ŽINIA APIE VAIDEVUTĮ, VIEŠPATĮ LIETUVOS, ŽEMAIČIŲ IR PRŪSŲ

Gal manyti ant galo, kas dėjos erulių giminėj po tokių žygių ir keleivysčių: kaipogi vieni pargrįžo namon turtingais, kiti vargaliais, bet abeji užmiršę tikėjimą ir įstatymus ūkės savo. Algaudami rymionų ciesoriams, įgudo tinginėti ir plėšti; pargrįžę namo, norėjo, idant kiti jiems dirbtų ir algautų, iš pirmo baugindami, paskui galia prisuokdami prie darbo vargdienius žmones, kurie vienok vargdieniai, nenorėdami liuosybės savo paduoti, raginami dirbti, priešingavo, vaidijos, kas dieną paskui kariavos su turtingais. Tarp pačių turtingųjų nebebuvo nė vienybės, nė pataikos; gentys puldinėjo ant genčių, vaikai ant tėvų, kiekvienam rados pavoju begyventi. Pasakoja, jog tokiame sumišime ūkės radęsis vienok vyras, iš-

---

* *DII:* neapvežami.

mintingas, buklus ir gudrus, vadinamas Vaidevučiu, kursai, linkėdamas laimės ūkei savo, suėjusiems visiems ūkininkams pas vietovę Onedą, šiandien Balga vadinamą, būk taip jiems taręs: „Jei turit bičių protą, reikalus ūkės, dėl kurių čia susirinkot, galit laimingai nubengti. Kiekvienas gyventojas tarp jūsų, kursai turi bites savo namuos, žino gerai, jog anos vieną bitiną teturi, kursai jomis patsai rėdo, ir taip jo visos klauso, jog, ką įsakytos, tuojau nudirba ir tuo kartu teilsi, kad darbą nubengia; kaipogi slinkes ir nedarbias iš aulio laukan varo. Tą, vyrai, regėdami kas dieną akimis savo, aiškiai galit sekti bites dėl naudos ūkės savo. Išrinkit vieną tarp savęs viešpačiu, arba kunigaikščiu: tas jūsų liuosybę užlaikys, vaidus ir barnius taikins, abydas ir mūšius sudraus, teisybę ir prigulėjimą kiekvienam darys, jautriai visų turtus saugos; bet, idant teisingai ir rėdžiai vis tą pildyti galėtų, turit duoti jam valdžią ir galią, tai yra pakelti jį savo viešpačiu." Tą Vaidevučiui kalbant, visi tylėjo, bet pabengus atsakė: „Gali būti[1] bitinu, arba viešpačiu, bet mes niekam nevergausim." Ant galo diena nemetu apskyrė jį savo viešpačiu, kursai kaip įmanąs stengė teisybę visiems daryti ir vargdienius žmones guosti; vienok ir taip nebuvo suvisu pataikos: diduomenė visuomet novijo vargdienius žmoneles, kurie, nebsulaukdami atlydos savo vargų, tame širdgile grobė į ginklą diduomenės naikinti; daug krito dorų ir nedorų tame namkarėje. Paskui žmonės vargaliai, gavę viršų ir pažinę savo galią, nebnorėjo niekaip beklausyti paties viešpaties ir patys save ėmė rėdyti. Tokiame sumišime giminės, arba tautos, būk stojęs po šventu ąžuolu (apie kurį

---

[1] Kotzebue, Preuss. aelt. Gesch., Th. I, K. 1, 38.

tuojau girdėsim) krivė krivaitis, visų vyriausias kunigas, senelis pražilęs it obelis, apreiškęs savo giminei, jog dievai patys linkėjo rėdą ūkei įsteigti ir vyresnybes tarp savęs išskirti, idant tauta, arba giminė, be rėdos neišgaištų. Noris žmonės atsiliepė, jog nė vienam nevergaus nei tokios vyresnybės klausys, kuri juos veltui sunkins, ir velijas anie pirmiau toj vietoj liuosais mirti, nekaip per nepabengtus amžius diduomenei vergauti[1]. Vienok ant galų galo su tuo išmintingu seneliu, kaipo savo ir dievų tarpininku, tokį sutarimą tarp savęs padarė. Vaidevutis bus viešpačiu, kaip pirma buvęs, bet nė viensai diduomis nesididžiuos ir nesunks* nė vieną žmogų be noro veltui prie darbo, bet kiekvienas diduomis, norėdamas darbėjo, meilaus vargdienį bendringai** ir jam užmokesnį teisingai už jo darbą duos. Ant galo tie tebus diduomiais, kurie gerais darbais ir dorybe už visus didžiau atsiženklins, vienok nė kokios viršutinės perskyros tarp jų, žmonių vargdienių ir diduomių, daugiau nebebus. Taip vargaliai žmonės, savo liuosybę užstiprinę, gyveno paskui ilgus amžius laimingai.

Vaidevutis, nubengęs kerštus namuose ir turėdamas valdžią ne jau ant vienų atlaikų erulių, bet ant visų tų giminių, kurias šiandien prūsais, lietuviais, žemaičiais, letais, kuržemiais vadina, kurios vienus ir tuos pačius tėvus ir motinas turėjo su eruliais (kaip tą viršiau regėjom), tapęs, sakau, taip didžiu viešpačiu, Vaidevutis ėmė kariauti su mozūrais, savo artimais, kurie tame sumišime Vaidevučio ūkės ėmė grobstyti jaunas mergaites lietuviams ir prūsams.

---

[1] Kotzebue parodytoj vietoj.

* *DI šis žodis taisytas; būta:* ne souksay (nesuoks); *DII:* nešauks.

** *DI virš šio žodžio užrašyta:* prieteliškai.

Vaidevutis, po kelis kartus nuleidęs savo siuntinius, guodės mozūrams, idant anie to nedarytų, bet mozūrai nė teisybės darė, nė liovės savo įpratimo. Vaidevutis, regėdamas, jog nebus doros, surinkęs savo rimtus karius, ėjo į Mozūrų žemę ir tenai, kruviną kovą padaręs, pergalėjo mozūrus ir donį, arba duoklę, kas metą liepė sau mokėti. To datyrę, mozūrai tiekės iš visos galios į karę, o idant pastiprintų savo galią, užtelkė Čembeką, roksolanų (tai yra gudų) viešpatį, ir, tokią gaują karių turėdami, traukė mozūrai į tą dalį Lietuvos, kurią šiandien Prūsais vadina, kuriame tenai Vaidevučio kariai norėjo mozūrams kelią užstoti, bet į kruviną mūšą sustojo. Ilgai ir drąsiai grūmės Vaidevučio pulkai su nepieteliais, vienok mozūrai taikumu ginklų ir gauja karių pergalėjo Vaidevutį. Mozūrai, įgavę į ranką pergalę, voliavos kaip įmaną Lietuvos ir Prūsų krašte: plėšė, ką kame užpuolė, ir suėmę neapseikimas gėrybes namon parvirdė[1].

Neilgai mozūrai tesilinksmino ta pergale, kaipogi Vaidevutis, įpykęs ant tokios jų neteisybės, sutraukė visą savo galią ir, išmokęs savo karius mozūriškai kariauti, traukė į Mozūrijos kraštą. Susitikęs su mozūrais ties rubežiumi, su neišsakyta smarkybe susigrūmė: ilgas valandas abi pusi varžės pergale, tūkstančiai krito, kraujai varvėjo, vienok pulkai Vaidevučio perlaužė mozūrus. Bronislavas, jų kunigaikštis, ir Čembekas, viešpats roksolanų, kariovietėj paliko. Lietuviai, prūsai atgavo visa tą, ką buvo jiems mozūrai išplėšę: mergaites, auksus, sidabrus ir labybą. Sako, jog už tokią pergalę lietuviai su prūsais, dėkavodami dievams, sudegino ant apieros baltą žirgą su

---

[1] Kotzebue, Preuss. aelt. Gesch., Th. 1, K. 1, 42.

jaunikaičiu mozūrų. Andislavas, sūnus mozūrų kunigaikščio, atleido tuojau siuntinius pas Vaidevutį su dovanomis, kluokdamas jo meilės ir paliaubos, kursai paklausė jo, sandarą su mozūrais padarė. Nuo to laiko abejos šalys gyveno sūtaikoj ir laimėj, turtai, gėrybės, labyba prie visų uždorius laužė.

Taip Vaidevutis, garbingai rėdydamas tas giminės, metuose 573 gimus Kristui miręs, turėdamas šimtą metų, ir dėl naudos dar savo tautos tuos įstatymus palikęs. Senus ir luošus ant apieros būk įsakęs deginti, vyrams vieną pačią temėgti, viešes kuo geriau užlaikyti. Laukus būk ūkininkams padalijęs, orę pergerbęs, geras veisles galvijų įveisęs, midų dirbti išmanęs, dėl maldymo dievų visų vyriausią kunigą apskyręs ir jį krive krivaičiu įtaręs, ant galo patį raštą išmanęs; koksai tas raštas buvo, viršiau minavojau.

4. ŽINIA APIE KURUS (CHORAY), ARBA KURŠIUS, IR APIE VARIAGUS

Nuo smerčio Vaidevučio iki devintojo amžiaus nieko nebėr randama raštuose apie tą šalį; bet tame amžiuj, tai yra metuose 862, taip vienas rašytojas sako: giminė, vadinama choray (kuršiai), noris tolima nuo Žvėdų krašto, vienok klausanti pirma jų vyresnybės, bet paskui išpaikusi donies jiems užsižadėjo nebmokėti. Dasižinoję tą, danai patiekė laivus ir išėjo per jūres tų kuršių kariauti ir, idant jiems labybą išplėštų, žemę užimtų ir pačius apvergtų, nieko neketino skųsti. Pajutusi giminė kuršių ateinant danus susirinko tuojau į penkias pilis ir taip stipriai su danais rėmės, jog, juos visus išmušę, laivus užturėjo, auksą, sidabrą ir visa, kas buvo laivuose, atėmė.

Tą patį metą Olafas, viešpats žvėdų, išgirdęs tokį nuopuolį danų ir norėdamas tą nuveikti, ko danai negalėjo, suėmė kareivius ir ėjo kariauti kuržemių. Visų pirma užėmė vietovę pajūry ties ežeru, vadinamą Zeeburgu (regis, Liepoja), kurią 7000 kuržemių gynė, vienok kuršiai nestengė, ir žvėdai, pergalėję juos, vietovę pačią išgriovė. Paskui tie žvėdai, arba skandinavai, atleidę namo savo laivus, ėjo giliau į jų žemę, penkias dienas keliaudami žemės keliu, atėjo ties pilia, vadinama Apuole, kurią kuršiai ilgai ir stipriai gynė, vienok nestengė: žvėdai ir tenai įsilaužė, kuriems visa tą atduoti turėjo, ką buvo kuršiai danams atėmę, ir dar už kiekvieną Apuolės ūkininką pusę svaro sidabro duoti, ir donį žvėdams mokėti apsiėmė[1].

Kiti rašytojai sako, jog tuose pačiuose metuose 862 atėjęs būrys giminės, vadinamos variagais, iš jūrių, užėmė pilis krievių žemėj Izborską ir Naugardą, užmušę paskui jų kunigaikštį Vadimą, visos krievių žemės valdymierais tapo. Tie variagai plėtės didžiai veikiai, kaipogi metuose 912 ne tiktai visais krieviais valdė, bet ir gudų žemę su jų buveine Kijevu užėmė, ir krievių giminę taip sujaugė su gudais, jog šiandien krieviai kalba gudiškai, ne savotiškai. Tie krieviai buvo šaka erulių, arba didžios giminės skitų, ir kalbėjo viena kalba su lietuviais, žemaičiais, letais, prūsais, kurie, būdami jau valdžioj variagų, paskui gudų, ilgą laiką dar savo kalbą užlaikė, kaipogi daugiau nei pusantro šimto metų buvus po užėmimo krievių žemės dvi kalbi, sako, dar tenai buvusi: viena raštinė, tai yra gudų, antra žmonių, tai

---

[1] Essai crit. de l'hist. de Livonie, p. C-te Bray, t. 1, pièces détachées et justif.

yra krievių. Tą teisybę, jog krieviai kalbėjo Lietuvos kalba, tas mums darodo. Viena, jog kalboj gudų yra mažne trečioji dalis žodžių lietuviškų įjaugtų; antra, jog krieviai, arba krivičiai, noris kalba šiandien gudiškai apie Polocką, Tverę ir Smolenską, savo kitą kartą buveinę, vienok taip kalba didžiai įvairiai ir pavelkinai, jog tikrieji gudai iš jų tyčiojas; lygia dalia kaip jei žemaičiai ir lietuviai kalba pavelkinai lenkiškai, iš kurių taip pat juokias lenkai. Kaipogi kalba lenkų ir gudų, tai yra visų slavionų, yra greita ir trumpa, tuo tarpu kalba lietuvių ir jos šakų yra pavelkina ir į dainą pavėdi. Tie krieviai ne tiktai vienokia kalba su lietuviais kalbėjo, bet dar vienokį baltą apdarą dėvėjo, regis, jog lietuviai esančius jau krievius gudų valdžioj pramanė juos baltaisiais gudais, kuriuos ir lig šiai dienai tebvadina, noris anie baltų drabužių nebnešioja.

Yra rašytojų, kurie stigavoja, jog tie variagai ne tiktai krievius ir gudus užėmė, bet pačius lietuvius ir letus prisunkė* sau donį mokėti, bet anie tame daikte didžiai apsirinka: kaipogi tame pačiame devintajame amžiuj, tai yra metuose 890 gimus Kristui, Vulfstanas, anglas gimimo, pagirtas rašytojas ir vendraujas, apsiviešėjęs, vendraudamas pasauly, pas giminę, vadinamą estais, gyvenančią ant to paties krašto, ant kurio gyvena šiandien lietuviai, prūsai, žemaičiai, letai, kuršiai. Tasai noris paliko raštus savo vendraunės, lotyniškai rašytus, vienok negalėtų šiandien žinoti, kokiame krašte ansai vendravojo ir kokią giminę vadino** tame amžiuje estais, pas kurią jis viešėjo, jei ansai nebūtų, rašydamas lotyniškai savo raštus,

* *DI taisyta iš:* prisouke (prisuokė); *DII:* prisuokė.

** kokią giminę vadino *iš DII; DI yra:* koke gymynie arba *(išbraukta žodis tauta)* wydana.

įrašęs kelis žodžius kalbos tų estų, kurie jį vaišino. Ansai sako taip: „Regėti Estų krašte daug pilių, kurios kiekviena turi savo vyresnį, vadinamą kunig, kursai nė kokio kito ant savęs valdymiero nežino." Toliau taria: „Turtingi geria kumelių pieną, žmonės ir algočiai midų, kurio didžiai gausingai yra Estų krašte, vienok alaus negeria." Ant galo sako: „Jei turtingas mirė, iki sudeginant kūną, tuose namuose gėrynė buvo." Kursai lietuvis, žemaitis, prūsas, radęs skaitydamas tuos žodžius: kumelių pienas, midus, alus, gėrynė, kunigs — nesakys, jog Vulfstanas viešėjo pas lietuvius, žemaičius, prūsus, iš kurių kalbos yra tie žodžiai išimti ir iki šiai dienai dar suprantami nuo tų visų giminių, kaipogi šiandien dar letai, arba kuršiai, tebvadina diduomenę kungu[1].

Taip senuosius skitus, sarmatus, getus vadino pirma eruliais, paskui estais, ant galo krikščionys (kaip tuojau regėsim), atėję jų krikštyti, pramanė kareliais, krieviais, jodviežiais, prūsais, lietuviais, žemaičiais, letais, kuržemiais, lyviais. Darodyti, kaip persikeitė skitų giminės pavardė į erulių, estų ir kitų, reikia ilgų raštų ir išguldymų, kurie įkyrėtų skaitytojui ir nesutiktų su mano trumpu aprašu, kuriame noriu tiktai paduoti paviršium darbus lietuvių ir žemaičių, dėl to gi palieku tuos darodymus gudresniems vyrams surašyti ypatinguose raštuose. Tame mano sąraše gana bus dėl lietuvio ir žemaičio žinoti, jog skitai laidojo, gyveno ir taip darės, kaip senieji lietuviai, žemaičiai, jog eruliai ir estai kalbėjo ta pačia kalba, kuria šiandien tebkalba prūsai, lietuviai, žemaičiai, kuržemiai ir letai su maža atmaina, kurią jų vargai ir nelaimės išrado.

---

[1] Bohusz, Rospr. o nar. i język. Lit., cz. 1, 54.

§ II. KALBA LIETUVIŲ IR ŽEMAIČIŲ

Gražumas ir dailumas kalbos lietuvių, žemaičių rodo aiškiai, jog ana yra tikra viena ir pirmąja kalba šiaurės giminių nuo neatmenamų amžių senovės, ir taip išdailinta yra buvusi kitą kartą, jog šiandien dar, kas turi proto ir aukso plunksną Homero ar Vergilijaus, tas, sakau, ką norėdamas, tą gali gudriai gudresniai rašyti toj kalboj. Tą teisybę pagirtas dainius Donelaitis darodė savo garbingoj dainoj „Metų laikai"[1]. Ne aš tą stigavoju, bet kiti mokyti vyrai, žiną, kaip reikia rašyti ir kokia kalba gera yra ant rašymo[2]. Įvairauja ana tarp kitų kalbų tuo, jog neturi saviep dviejų balsių, arba literų, f ir h. Vienok yra ir tokių mokytų, kurie stigavoja, jog Lietuvos kalba būk esanti sąmėžiniu visokių kalbų, bet tie vyrai tą stigavoja, patys nemokėdami gerai tos kalbos, bet perskaitę nekuriuos išguldymus iš vokiškos arba lenkiškos kalbos, kuriuose radę tiktai kelis žodžius svetimus ir dėl tų kelių žodžių vadina Lietuvos kalbą nuošlavomis visokių kalbų. Vienok tų vyrų stigavojimas nieko nedarodys, gaila tiktai yra veizint į jų raštus, jog anie kitose žiniose perdaug didžiais, o toje didžiai mažais vyrais rodos. Jei anie patys mokėtų tą kalbą, kitaip sakytų ir dar dyvytųsi iš to, jog ana lig šio laiko taip gražia, taip teisinga perbuvo. Linkėti dar reikia, idant ta kalba aiškiai būtų išguldyta dėl aiškesnio pažinimo atmainų giminių vidutinių amžių, be kurios negalės niekuomet aiškiai jų suprasti. Be to dar, kas yra linksmesne žmogui, jei ne kalba, kurią išmokęs nuo tėvų, motinų, namie augdamas,

---

[1] Donelaitis.

[2] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 3; Narbutt, knyg. viršuj minavota.

apreiškia paskui geidimą ar linkėjimą bendrui arba savo mėgiamajai? Kas yra meilingesniu žmogui vargdieniui, noris irose tėvomės savo ilsinčiam, jei ne minavoti tas nelaimes, galžudes ir vargus praėjusius ta pačia kalba, kuria jų bočiai prabočiai*, anas kentėdami, guodės? Kalba, sakau, paduoda ateinančioms kartoms be raštų, be kūlių, be paminklų kares, galžudes, laimes ar nelaimes, pirm 1000 metų buvusias. Ant galo kalba atskiria pačias gimines vienas nuo antrų, dėl to gi yra visų didžiausia žmogaus privilija, kurios nė koksai kraugerys negali jam išplėšti, negut vienkartu tiktai su jo gyvyba. Kaipogi giminė viso gali nustoti — turtų, namų, pačios tėvainės, bet kalba jos visuomet su ja paliks: kentės vargus, vergystė novys, bet kalbos savo niekuomet neužmirš. Regim tą teisybę pačioj giminėj lietuvių, žemaičių, prūsų, kuri, datyrusi neaprašomų vargų, rūpesnių, nelaimių, viso nustojusi, turtų ir tėvainės, kruvinas kares vesdama, ant galo vergaudama per tiek amžių svetimoms giminėms, vienok tebkalba dar šiandien lietuviai, žemaičiai, prūsai, lečiai ta pačia kalba, kuria kalbėjo jų probočiai eruliai pirm tūkstančio metų, kurią ne raštai užlaikė, bet motinos, ant kurių kaulų seniai jau spindi saulė su žvaigždėmis.

§ III. PREKYBA SENOVIŲ LIETUVIŲ IR ŽEMAIČIŲ

Niekame nėra aiškiai parašyta, kokias pažines turėjo Lietuvos giminės su tolimais kraštais. Vienok, skaitant nekuriuos raštus senovės, gal aiškiai minti, jog kraštas Žemaičių, Prūsų, Letų visų tolimuosiuose laikuose žinomas svečioms šalims buvo. Gintaras

---

* prabočiai *iš DII; DI pakartota du kartus:* bočiai bočiai.

šiandien nedidžios mantos daiktas, vienok visų pirmuosiuose raštuose senovės minavojamas yra ir ne su auksu, bet su pačiu žemčiūgu lyginamas.

Herodotas, gyvenąs pirmiau 450 metų pirm Kristaus, patsai dejuoja raštuose savo, jog, pietines šalis Lietuvos lankydamas, negalėjęs teisingai dasižinoti gintarų vietos, kurio anie vykę, sako tiktai, jog jam skitai pasakoję, jog anuos gauną anie iš šiaurės ir vadiną sukrus, tai yra gruodas*; graikai vadinę saulės ašaromis. Gali būti, jog fenicijonys, pirm trijų tūkstančių metų atradę Baltijos jūrą, prekiojo su prūsais, žemaičiais, lečiais, nuo kurių gavę gintarus, parvežė į Aziją ir Graikų šalį, kaipogi regim viršiau § 1, jog kartagai jau per pusantro šimto metų pirm gimimo Kristaus tuos kraštus žinojo[1].

Žinoma taip pat yra iš jo paties raštų, jog Dioskūrijos vadinama vietovė, pašaly Juodosios jūros, taip garsinga buvusi jo amžiuj prekyba, jog tenai ant jomarkų po 300 giminių, arba taučių, liuobančių sueiti ir kiekviena tenai įvairia kalba kalbėjusi. Kas gali stigavoti, jog tenai nebuvo prūsai, lietuviai, žemaičiai!

Paskiau Herodoto, šimtą metų buvus, pirmas Pitėjas, didis žvaigždžinys, aiškiai jau sako, jog gintarus Baltijos jūros gauna.

Pirmame amžiuj gimus Kristui Neronas, ciesorius Romos, išsiuntė žinovą į Baltijos jūros pašalius ieškoti gintarų, kursai, pargrįždamas iš tenai, daugybes, sako, su savimi parnešęs, tarp kurių viensai luitas 13 svarų svėręs, vienok to nėra minavojimo, kaip pati giminė vadinos, ant tų kraštų gyvenanti[2].

* *DII:* graudus.

[1] § Narbuto knygoj minavotoj.

[2] Bohusz, cz. 1.

Paskiau viršiau minavotas rašytojas Tacitas vadina tą kraštą, kuriame gintaro vykę, Estais, tai yra rytais, dėl to, jog lietuviai, žemaičiai, prūsai, lečiai buvo rytuose pagal vokiečius, arba germanus, kaipogi senoj vokiškoj kalboj rytai vadinas Eöst.

Penktajame amžiuj gimus Kristui sako, jog tie estai nusiuntę dovanomis daugybę gintarų Teodorikui viešpačiui, pergalėtojui erulių, į Rymą, kursai už tuos gintarus didžiai širdingai estams dėkavoja gromatoj, kuri iki šiai dienai tebėr užrašyta raštuose. Nuo ko gal manyti, jog ir tame amžiuj didžiai brangūs tebebuvo dar gintarai. Estai tie, kaip regėjom viršiau, kalbėjo lietuviškai.

Ne tiktai žemaičiai, lečiai, prūsai, lietuviai, tuo kartu estais vadinami, pačiais gintarais teprekiojo su svetimomis šalimis, bet dar ir kitais brangiais daiktais vartavojos, tai yra kailiais puikių puikesnių sabalų, kiaunių, audinių, vebrų, ūdrų, juodų lapių, lūšių, meškų, kurių didžias daugybes leido per vandenį į svečias šalis, lygia dalia prekiojo vašku, medumi, kurio didžias daugybes turėjo. Ausdami namie plonus audeklus, kiltus milus, nerdami žekes, veldami kečius, kilimus, vilnones, noris patys save puikiai mokėjo apdaryti, vienok geležies ir nekurių kiltų gelumbių reikalavo nuo svetimų kraštų. Ne tiktai į svetimus laivus tuos turtus lodavo, bet ir patys daugybes savo laivų leido į svečias šalis[1]. Turėjo lietuviai ir žemaičiai, pagonimis dar būdami, mantą, arba pinigus, žodžiai patys jų kalboj tą teisybę darodo, kaipogi muštinis — tai yra šmotas sidabro nuo didesnio luito, arba šmoto, numuštas, skatikas — mažas pinigėlis, taip vadinamas nuo žodžio skaityti. Šiandien

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 1.

dar Lietuvoj ir Žemaičiuose daugioj vietoj tebvadina stambius pinigus muštiniais, o smulkius skatikais. Kaipogi metuose jau 862, žvėdams įsilaužus į Apuolės pilį, kuržemiai davė jiems už kiekvieną ūkininką Apuolės pusę svaro sidabro. Gražiai paskiau, tai yra metuose 1192, lyviai, antpuolę Talibadą, karvedį lečių, jo pily prisunkė* jį atduoti mantą, kurios 25 markas, taip vadinamus pinigus, šios dienos skaitliu būtų šimtas muštų, atėmė[1]. Metuose 1276 Naugarde Didžiajame, kuriame 400 000 pačių gyventojų buvo, visų garbingiausioj vietovėj tame laike prekyba, rašo, jog tenai skaitinėse kitos mantos nebuvo, kaip Lietuvos vadinamos skatikai ir švedų arturiai. Kaipogi patys gudai, paskui maskoliais vadinami, savo mantą tepradėjo kalti 300 metų paskiau, tai yra 1420, kurie lig to laiko lietuvių ir totorių mantą dėvėjo[2].

Sūdėmės prekių, arba tavorų, buvo Kaune, Vilkmergėj, Raigarde, Vilniuj, Palangoj Senojoj; prekiojo lietuviai, žemaičiai, prūsai su lenkais, mozūrais, gudais, totoriais, žvėdais, anglais ir visų brangiausius savo tavorus leido į Kijevą, Naugardą Didįjį ir Palangą. Užvis nuo padarymo sandaros su gudais metuose 1200 prekyba Lietuvos kas kartą platinos ne tiktai visokių amatų išdarbėmis, bet ir pačiais javais. Regis, jog tame laike lietuviai, žemaičiai, norėdami antturėti prekybą savo krašte, upes tiesino ir vokė, idant galėtų prekę lengviau vandeniu leisti, ne žeme vežti[3]. Tą teisybę gali šiandien kožnas, važiuodamas nuo Kėdainių į Kauną, regėti, įsistebėjęs į upę Nevėžį,

---

* *DII:* prispaudė.

[1] Bray essai crit. de l'hist. (Gesch.), T. I, K. I.

[2] Storchs hist. statist. Gemaelde des Rus. Reichs, T. III.

[3] Narbutt —„Tygod. Wileń.", r. 1817.

jog ana aiškiai yra buvusi pirm 600 metų paertinta ir patiesinta.

Žydai tiktai tepradėjo prekioti ir vartavotis Lietuvoj metuose 1326, parvesti į nevalę iš Lenkų žemės, noris anie pirmiau, tai yra 1150 metuose, buvo atbėgę, išginti iš Gudų, į Lietuvą, vienok, idant būt tenai prekioję, nėra to raštuose; bet nuo viršiau minavotų metų Vilniuj jau turėjo namus prekybos ir vartavojos, bet geriau būt padarę senieji lietuviai, žemaičiai, idant būt nevedę iš Lenkų tos piktos ligos, kuri iki šiai dienai džiovina Lietuvos ir Žemaičių kraštą, apgaudinėdama žmogeivius vargdienius[1]. Visur vietovalėse, arba miesteliuose, nieko nedirbdami žydai viena suktybe turtingais tapsta. Linkėti reikia, idant krikščionys lietuviai, žemaičiai, įsigavę į skatiką, patys eitų į miestelius ir tenai prekiotų ir vartavotųsi krikščionys su krikščionimis. Tuo kartu žydai, nebturėdami ką beapgaudinėti, patys į dirvą eitų, tuo kartu išmanytų, kaip sunku yra tavorą įgauti. Tuo kartu ir vietovės įpuikėtų, ir ūkininkai įturtėtų, kaip jei vokiečiai, kurie niekaip nekenčia žydų savo miestuose, arba vietovėse, ir vieni patys laimingai gyvena [7].

§ IV. POVYZIUS APSIĖJIMŲ SENŲJŲ LIETUVIŲ IR ŽEMAIČIŲ

Senieji lietuviai, žemaičiai buvo žydromis akimis, nuogąsčios požvilgos, skaistaus veido, plaukų ilgų ir tamsiai gelsvų, stambūs, sveiki, stiprūs, valgė ir gėrė vidutiniai: dėl to gi tankiai galėjo regėti bočių su dukters sūnum į karę jojantį[2].

---

[1] Narbutt —„Tygod. Wileń.", 1817.

[2] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 2.

Apdaras jų toksai buvo, kokį gal dar matyti šiandien nekuriose vietose ant sukumpusių nuo vargų lietuvių ir žemaičių. Trumpus kobotus lig kelio, šikšnos diržu apsijuosę, peiliu užsikišę ir ilgas kelnes lig pėdai dėvėjo, o vyženomis arba naginėmis austės. Kaklą atdarą laikė, marškiniai, su segele užsegti, krūtis dengė, namie daugiau po plaukų vaikščiojo, į lauką ir karę eidami, meškos kapūzą apsimovė[1]. Nė viensai nesipuošė, auksą ir sidabrą niekino, kaip jei jų probočiai skitai, blomas puikių puikesnių sabalų, kiaunių, audinių į didžiai reikalingus gyvenime daiktus, ne į pinigus prašaleičiams temainė. Apdare nė kokios perskyros tarp kunigaikščio ir žmogaus nebuvo; patsai Jogaila, didis kunigaikštis Lietuvos ir Lenkų karalius, metuose dar 1400 kailinius avikailius lygia dalia su žmonėmis dėvėjo[2].

Mito gyvuliais, žvėrimis, žuvimis ir javais, kuriuos mokėjo sėti ir auginti. Žvėris medėse pėdsekiais ir kurtais piudė, o paukščius sakalais ir vanagais gaudė, žuvis tinklais ir venteriais žvejojo, karves, kumeles milžo, avis kirpo, bičių ne tiktai pilnus daržus, bet ir medes pilnas turėjo. Dirbo ir gėrė alų ir midų, bet turtingieji kumelės pieną. (Viralai tie buvo visų skanieji: batviniai, juka, šiupinys ir sriuba.) Linus, drobes, milą, kailius tiekti mokėjo, puodus dirbti, girnas kalti, kūlius skaldyti ir mažus šmotelius gintarų į didžius lipyti žinojo. Rašyti kunigai patys temokėjo, kurie rašė ant tošių, kūlių ir mauknų.

Pirtis buvo jų visų didžiausiu vaistu, į kurią kas nedėlioj kartą ėjo. Tokius temokėjo amatus senieji lietuviai ir žemaičiai.

---

[1] Tas patsai toj pačioj vietoj.

[2] Herbert a Fulstin, Hist. Pol., I, 14, 17.

Laiką dienos ir nakties taip skaitė: švinta, prašvito, vokesnis, saulėtekis, pusrytėlis, pusrytis, priešpietis, pietai, pokaitis, popokaitė, pavakarė, pavakarėlė, saulėlydis, brėkštant, subrėškus, arba sutemus, vakaras, išvakarės, priešnaktovidas, naktovidas, įmygis, pirmieji gaidžiai, antrieji gaidžiai, keliamas laikas, priešaušra, auštant. Metų laiką dalijo į dvylika mėnesių, kurie taip buvo vadinami: siekis, sausis, kovas, balandis, arba karvelis, gegužės, birželis, liepos, rugpiūtis, šilo, spalių, lapkritis, gruodis. Metus skaitė nuo didžių karių, nuo tvanų, nuo vėtrų, nuo audrų[1].

Gulėjo kietai, valgė stambiai žuvį, mėsą, retai virusią, bet daugiau keptą ir džiūvusią, su nekuriais daržų vaisiais. Šienu ir šaknimis gyvulius maitino, turėjo dar didžius būrius žirgų, medėj augančių, kurie žiemą, paėdę šieno prie žagų, sniegus po eglynus, beržynus dulkindami laigė, o pavasarį vienkartu su kitais galvijais lankose ganės. Šiandien dar žemaitis, išvydęs puikų žirgą, sako: „It medės žirgas"; vienok jo mėsos nei gyvulių, ant apieros muštų, nevalgė. Duoną kepti ir midų dirbti mokėjo.

Viešes taip didžiai užlaikė, jog tas šeimininkas nemylėjo savo svečio, jei ansai pavaišintas galėjo dar keltis nuo skomio, arba stalo; kaipogi tokiame atsiėjime, idant šeimininkas netaptų užgėdintas, liepė kiekvienam namiškiui svetį antgerti, kursai nuo kiekvieno turėjo pagerti; šiandien dar niekame taip neragina svečių, kaip Žemaičiuose. Susirinkę į gėrynes, neužmiršo niekuomet savo dievų ir nė viensai pirma negėrė lig nuliejęs truputį ant garbės aukščiausioms galybėms, kaipogi atsikėlęs senelis nuo

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Geschich., T. 1, K. 2.

skomio tarė: „Jei mūsų dievaliai palinkėjo mums linksmą valandėlę, neužmirškim ir jų, kaipo mūsų užtarytojų." Paskui, apvarę keletą kartų pakarčiui ragą, ėmė pasakoti kares ir žygius, garbindami kantrybę ir drąsybę savo bočių prabočių.

Trobesius statė sveikus ir dailius iš rąstų, kuriuos gal regėti Lietuvoj ir Žemaičiuose, kuriuos vadino namais.

Dėl uždangos nuo neprietelių pylė pilis tokiu spasabu: iškasę žemėj didelę miegą, arba duobę, įdirbo tenai sienas mūro arba didelių rąstų ir tokią daugybę tenai kambarių ištaisė, jog keli tūkstančiai kareivių raitų ir pėsčių tenai talpinos; viena anga tebuvo. Viršų tokių kambarių žeme apipylė arba mūro bokštu apgobė. Tokios pilys buvo visuomet ant kalnų, ant skardžių upių, tarp versmių ir balų, idant neprieteliai negalėtų taikiai prisiartinti. Karės laiku visos gėrybės ūkininkų tenai buvo užslėptos[1]. Čiukure pačiame gintuvės karūnėlė blizgėjo su Lietuvos žyme. Šaly pilies stovėjo didžiai aukštas stiebas, šiaudais smalinais aprištas, kurį įgulė pilies, išvydusi atsiartinančius neprietelius, uždegė, idant, gaisrą išvydę, ant pagalbos pilies ūkininkai iš apykartos skubėtų. Tokių pilių daugybės yra Lietuvoj, Žemaičiuose, Prūsuose ir Lečiuose susmegusių jau į žemę, kurias šiandien užkeiktais velnių gyvenimais vadina. O rūsta diena! Kas galėtų tikėti, idant žmogus galėtų užmiršti taip didžiai palaikus savo tėvainės! Tas pilis, ant kurių irų ne kartą prašaleitis pavargęs ilsėdamas apsiverkia, atminęs drąsybę ir kantrybę tų vyrų, kurie velijos užsirausti irose tų rūmų, nekaip vergais tapti, tas, sakau, šiandien šventas vietas dėl lietuvio ir že-

---

[1] Bray, Essai critique de l'hist. de L., t. 1, ch. 1.

maičio, kuriose guli nurūdėję ginklai tarp grabų jų bočių prabočių, vadina velnių ir baidyklių gyvenimais!

Namus naujus taip šventė, kurį apsiėjimą įkurėmis vadino. Visų pirma įleido gaidį su višta į vidų, kurių niekuomet negalavo, paskui juos ritino du kepalu duonos, vienas značijo vyrą, antras moterį (žmoną), kursai iš anųdviejų berietėdamas aukštynaksai apvirto, tam iš moterų lėmė ankstesnę giltinę, arba smertį. Tos duonos patys nevalgė,bet ubagams išdalijo. Pirmasis svetys, įžengdamos į naujus namus, turėjo pulti ant žemės, tarsi apsibridęs kuo, ir, viežlyboj asloj voliodamos, sakyti: „Taip gali tame gyvenime laimelė ir skalselė voliotis." Gėryne bengės įkurės[1].

Negebėjo kupetoj gyventi po kelis arba kelias dešimtis kiemų, bet atsikieminėję vidury medės po vieną. Tą gal dar aiškiai Žemaičiuose ir Kuršiuose regėti, kur gyventojai išsiskaidę gyvena ir velytųsi mirti, nekaip kaime (kupetoj) gyventi.

Senieji lietuviai, žemaičiai turėjo savo diduomenę, vadinamą kunigais, tarp kurių nekurie buvo tėvūnais, arba senatoriais, kurie negimė anais, nes pati giminė skyrė tarp savęs tuos vyrus į tėvūnus, kurie savo drąsybe ir kantrybe karėse, o dorybe ir gerais darbais pakajuj buvo atsiženklinę; visi liuosi gyveno, nė vieno vergo nebuvo, vyresnybę patys sau skyrė; šiandien diduomenę bajorais vadina nuo gudiško žodžio bojar.

Kiekvienas ūkininkas jojo į karę, o namuose taip užsilaikė. Jaunuomenė neveikiai apleido savo gim-

---

[1] Simon Grunau, Tract. III, c. 2, § 1.

tuosius namus, pačiavos, pelnės, į kares ėjo, pas tėvą bebūdami, vadinos anie auglininkais arba pasėlininkais, tai yra jog aniems kitos algos tėvai nedavė, kaip tiktai savo pragyventos žemės skiautelę, į kurią pagal savo norą kokį tinkami javą galėjo sėti; auglininkai, nes visuomet tėvui dirbti ir ūkę vilkti turėjo, vienok, apdirbę tėvo darbus, galėjo ir sau dirbti. Tėvai leido jiems gyvulius antturėti, užvis žirgus, ir ypatingą gyvenimą vesti, savo drabužį jiems duodami. Tokie auglininkai buvo didžiai turtingi, o jų tėvai nė galo nežinojo savo gėrybių ir turtų, būdami ir apdirbami, ir apginami nuo savo vaikų.

Tie auglininkai turėjo puikius puikesnius žirgus, ant stelingio laikomus, ant kurių reikiant į karę jojo. Mažieji sūnūs visuomet karšino tėvus ir butoj paliko, kaipogi didieji ar karėse išgaišo, ar praturtėję sau butą įgijo; mergės nuo tėvų nieko negavo, nes lig ištekančios kraitį sau klojo, tėvo duona ir tėvo apdaru, ir ta buvo mergaitė turtingesnė ir didesnė gaspadinė, kuri didesnį kraitį mergaudama suklojo, sukrovė.

Lietuviai, žemaičiai apdaro nepermainė, nes ant to paties drabužio, kurį dėvėjo, meškena apsimovę, jei tos kurie neturėjo, kyriejum apsivilkę, meškos kapūzu antsimovę, į karę ant taip puikių ir greitų žirgų jojo, jog rašytojai tų laikų neišmano juos kaip girti savo raštuose. Šiandien tų žirgų veislė išnyko su liuosybe giminės, iš kurių, regis, išsiveisė paskui darbo arkliai, galį vergauti, ne kariauti. Kas tuo šiandien tikėtų, veizėdamas į lietuvių, žemaičių kumelėles kaip erkeles, jei raštai to nestigavotų. Vienok didžiai retai gal dar tokių puikių žirgų Žemaičiuose regėti. Taip mylėjo žirgus, jog juos senieji žemaičiai už tarnus savo laimės ir nelaimės turėjo; dėl to gi

nėra senų dienų dainos žemaitiškos, kurioje žirgas nebūt minavojamas.

Mirti karėj už liuosybę ir tėvainę buvo visų didžiausia garbe seniesiems lietuviams ir žemaičiams ir visų verčiausia užslūga* pas dievus. Kaipogi šiandien dar žemaičiai, pasakodami apie pergales ir nuopuolius karėse, garbina tuos kareivius, kurie karėj su neprieteliais kariaudami mirė, o likusiųjų, noris pergalėtojų, nė minavoti neminavoja; senų dienų dar žemaičių karių dainose tas kareivis tegalėjo save vadinti kariu, arba, kaip šiandien vadina, ricieliu, kursai karėj buvo miręs. Trumpumas rašto neleidžia man tos dainos čia priliepti, skaitytojas pats tą regėtų.

Ginklai jų buvo ragotinės, kardai dideli, truputį užlinkę, vylyčios, seidokai, geležies varpstys užtručytos, kurias iš atsto ant neprietelių laidė, pėstieji kariavo su bardišiais, o kartais ir su brūkliais, galuose švino pripiltais, į žmogaus augumą didžiais. Išeidami į karę, aprinko sau karvedį, kurį paskui krivei krivaičiui pašventus arba palaiminus, vyresnieji pakėlę jį ant pečių nešiojo paeiliui kareivių, kurie sveikino jį savo karvedžiu. Toksai pakeltas vyresnysis vadinos viešpačiu, jog vis pats darė pagal savo norą karėj, arba kunigaikščiu, tai yra ant visos diduomenės vyresniu buvo, vienok, ir tokią galią turėdamas, nei karės, nei sandaro su neprieteliais be suėjimo ir rodos (teiravimos) tėvūnų daryti negalėjo.

Eidami į karę, jei turėjo žvalgytoją neprietelių sugautą, tą, pririšę prie medžio, vylyčia pervėrė, ir visų drąsieji kareiviai pripuolę veizėjo, ištraukus vylyčią, kraujas ar sulojo, tuo kartu laimę sau karėj lėmė, jei su kampinu kraujas tryško, karėj nelaimės

---

* *DI virš šio žodžio užrašyta:* nuopelnu.

vylės. Paukštis pralėkdamas daug kartų nugandino einančius į karę ir kovą su neprieteliais paskubino ar užturėjo: kaipogi jei erelis arba balandis, juodvarnis, varna nuo neprietelių ant šių lėkė, tuo kartu pergalę sau lėmė, bet jei vilką, briedį, lūšį, pelę arba ligonį paregėjo, vylės nelaimės ir nuopuolio karėj. Ilgus trūbus medžio, arba, kaip kitą kartą vadino, trimitus, pūsdami, į mūšą žengė su neprieteliais grumtis, su kuriais šiandien dar gal girdėti didžiai retai jaunuomenę giriose Žemaičių linksminantis, kurių skaistumas, garsumas ir rūstumas balso nesulyginamas yra nė su kokiais vario trūbais. Sustojusi jotis į karę išmetė iš tolo varpstis ir vylyčias ant neprietelių atvejų atvejais, vienok patys nuo neprietelių neprigaunami, kuriuos taip nuvarginę, gulė ant galo dursarai iš visos galios ant jų ir kardais arba ragotinėmis naikino neprietelius iki paskujo. Daugiau kariavo raiti, ne pėsti. Turėjo kariaudami karūnėles, arba paparčius, kuriose žvėrys, gyvuliai ir balsės, arba litaros, buvo išspaustos. Trakiškiai dar turėjo savo papartį su tokiomis balsėmis metuose 1410 garbingoj kovoj Griunvaldo ir Tanenbergo, kurie toj garbingoj dienoj už visas gimines didžiau atsiženklino[1]. Sandarų ir bendrystos ženklu buvo padavimas rankos artimui savo. Jei kas prisieką darė, tuo kartu dešiną ranką ant sprando padėjęs turėjo, o su kaire švento ąžuolo dasilytėjo, o paskui žemių saują pagrobęs ant galvos pylė. Pergalę apturėję lėmė, kurį reiks iš diduomenės neprietelių kalinių dievams už pergalę ant apieros deginti: kaipogi, kurį nulėmė, tą tuojau su šarvais su jo žirgu ant krūvos malkos sudegino.

Gautą grobį karėj į tris dalis dalijos: vieną davė kunigams, kaipo tiems, kurie nuo dievų pergalę iš-

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, 3. K.

meldė, antrą — kareiviams, kurie neprietelius pergalėjo, trečiąją — rubežių saugotojams. Nubengus karę, kiekvienas, pargrįžęs namo, auglius sėjo, o kunigaikštis, arba karvedys, nė jokios valdžios nebturėjo ir tapo vėl ūkininku. Jaunuomenė senųjų žemaičių taip pratinos į karę: dienas raiti giriose medžiojo* meškas, šernus, lūšis, vilkus, briedžius, kuriuos antnokusius ragotinėmis varstė ir šunimis siundė, o vakarą, namo sugrįžę, nesigėdėjo su motriškosiomis verpti ar milą velti. Dėl to gi, įpratę į darbą ir lauką, kares ir žygius tolimus tolimesnius už nieką turėjo. Motriškosios, noris grakščios ir dailios, ir garbingos audėjos, vienok, išėjus vyriškiesiems į karę, arė, šieną piovė ir visus darbus dirbo. Dėvėjo ilgas sermėgas, tai yra apvalkalas mėgus sergįs, kurios sermėgos buvo ilgesnės už kobotus vyriškųjų; gal anas regėti ant motriškų apygardose Vilkmergės, Upytės, Kurše ir Prūsuose. Žmonos ant galvų rutulius iš nuometo dėvėjo, o mergaitės sklastuose plaukus supintus nešiojo (dėvėjo); marškiniai balti visų išeiginiu apdaru buvo, kaklas atdaras, antis tiktai segele užsegtas krūtis dengė, sijonus, turėjo trumpus ir ant pečių baltą vilnonę sniego balčiu nešiojo, ir tame apdare taip joms grakščiai buvo, jog anas gulbėmis vadino. Nė koksai kitas kuliorius netiko taip didžiai žemaitėms ir lietuvėms, kaipo baltas. Vieros krikščioniškos nenorėjo priimti, idant apsikrikštiję nenustotų savo baltų nuometų ir vilnonių. Dėl to gi Jogaila, didis kunigaikštis Lietuvos ir karalius Lenkų, idant jas įkusotų krikštytis, šimtais ritinių baltų plonų drobių lietuvėms, užvis žemaitėms, būriais anas krikštydamas, davė, kaip toliau regėsim[1].

---

* medžiojo *iš DII; DI yra:* mediosy.

[1] Stryikowski.

Jaunikis, pamėgęs mergaitę ir norėdamas su ana pačiuotis, išsiuntė savo bendrą, kurį piršliu vadino, pas jos tėvus anos meilauti, kursai jaunojo gyvenimą ir turtus aniems apipasakojo. Jei tėvams gyvenimas, o mergaitei jaunasis patiko, tuojau suderėjo. Pargrįžus paskui jaunasis namie tiekės į parėdką ir, užvadinęs savo gentis, jojo jaunasis parvėdlauti, nuo to jo bendrai ir gentys vadinos vėdliais, tai yra vedėjais. Jaunoji iš savo pusės tiekės vėl į parėdką ir gentis kvietė, kurie aną turėjo į* namus jaunojo sekti ir veizėti**, ar yra visa tas, ką piršlys kalbėjo. Prieš tą dieną, kurią jaunasis ketėjo atjoti, buvo pintuvių vakaras vadinamas: kaipogi jaunos mergaitės susirinkusios visą naktį jaunąją pynė ir puošė, linksmindamos aną, kuri didžiai nuliūdusi tankiai raudojo, mindama, jog tuojau pabengs savo jaunas dienas. Jaunajam atjojus, kelias dienas gėrė ir linksminos gentys. Paskui, išleidžiant iš tėvo namų jaunąją paskuojį kartą, gentys jos, tai yra pasekėjai, darydami aną, arba martaudami, taip tarė marčiai, taip vadinas jaunoji[1]: „Kas bepataisys tėveliams lovą? Kas benumazgos jų kojas? Kas bepalesins mylimas višteles? Palieki kaminėlį, pas kurį šildeis! Kas beatneš medžių į ugnelę, idant nužvarbusius tėvelius sušildytų? Mylimoji ugnele, kas besuraus tave?" Tuo tarpu marti graudžiai verkė, kurią vieni guodžiojo, kiti perkalbinėjo. Atvažiuojant į kiemą jaunojo, namiškis tuojau išėjo prieš karkles sutikti svečių, vienoj rankoj turėdamas degantį pagalį, antroj pilną ragą midaus. Tris kartus apėjęs apsuk ratus jaunųjų, tarė: „Jaunoji,

---

* *į iš DII.*

** *Šis žodis iš DII; DI yra:* viešėti.

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 1.

saugok ugnį namuose tėvo tavo",— ir ragą midaus anai gerti padavė, paskui pavažiavo po anga namų. Šarpus keliavežys turėjo, iš ratų iššokęs, sostą, abrūsu aprištą, lig jaunajai neišsėdus, iš vidaus išboginti, už ką marti kelvežiui abrūsą davė ir antrą kartą pati midų gėrė, o kelvežys vėl turėjo tuo tarpu sostą, arba krėslą, į vidų įboginti. Paskui namiškiai mazgojo jauniesiems kojas ir tuo vandeniu šlakstė lovą jaunųjų, namų baldus, svečius ir gyvulius, tuojau padėjo jauniesiems medaus valgyti, paskui, užrišę akis, vedė pas angą kiekvieno trobesio, į kurio duris jaunieji su kojomis dešinosiomis turėjo trinkinti, o svečiai, šalip stovėdami ir grūdus ant jų berdami, tarė: „Būk steiganti gaspadinė, garbink dievus, o nieko netrūksi." Tuo kartu pasekėjai, perveizėję butą, jei to nerado, ką piršlys piršdamas pasakojo esant, tuojau jį kaipo melagį pakorė; šiandien dar tas užlaikymas kame-nekame Žemaičiuose tebėra. Pargrįžę nuo trobesių, gerdami ir linksmindamies, jaunajai sklastus nukirpo, vienok vainiką dėvėjo žmona būdama iki sūnų pagimdanti[1].

Noris pagonys, vienok dorybę ir padorumą didžiai stipriai tarp savęs saugojo: kaipogi kas išžargino mergaitę arba žmoną dėl atgiežimo pikto noro, tas, apskundus į vyresnybę, ugny gyvas buvo sudegintas. Svetmoteris ir svetmoterius jaunus rykštėmis plakė, augusius taip pat ugny gyvus degino, o jų pelenus ant kryžkelių išbarstė, ir vaikai jų kunigais tapti negalėjo. Jei kuomet pati vyrą kernojo neteisingai, tuo kartu nuo kaimo iki kaimo kūlį tąsiojo, pakol kunigas nepasakė gana[2].

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 2.

[2] Tasai tenai.

Kiekvienas galėjo tris pačias turėti, bet viena tebuvo šeimininke, o kitos algočėmis, bet tai yra netiesa, krikščionys, neapvežėdami pagonų, taip rašo,— vieną teturėjo.

Čia, regis, skaitytojau, jog, noris pagonų, vienok išmintingi ir geri buvę įstatymai, kaipogi visur yra dorybė guodžiama, o nedorybė draudžiama. Nes yra ir tokių įstatymų, kurie rodo aiškiai, jog anie, kaipo pagonys, neturėjo krikščioniškos šviesybės ir to mokslo, kursai yra evangelijoj šventoj, tai yra mylėti artimą savo kaipo patsai save, ko lietuviai pagonys nedarė. Kaipogi, mirus vyrui, žmona, žėlavodama (raudodama) jo, turėjo vieną dieną ir naktį ant grabo arba kapų vyro gulėti, o jei didžiai jį mylėjo, sau galą tenai padaryti.

Kūdikius luošus, aklus, tuo gimusius, dievams ant apieros degino. Ligoniai, kurie ilgai kaipdami nemirė, pirma vaistėjos, gerdami beržų sulą, paskui pirkšnis iš šventos ugnies, jei tais vaistais nepasigelbėjo, patys save dievams ant apieros degindinos. Tokius kūdikius ir ligonius degindami, tarė tėvai arba gentys: „Eik dievų slaugyti iki mums ateinant."

Nuo tų įstatymų gal manyti skaitytojas, kas tai yra pagonis, noris išmintingas.

Vagį, pririšę prie dybo, plakino rykštėmis, už trečią apsivogimą šunimis sudraskydino; lygia dalia karoję tą vyrą, kursai daugiau nei tris pačias turėjęs.

Užmuštojo žmogaus gentys galėjo rakalį, tai yra razbaininką, kuomet noris užmušti, jei ansai nenorėjo jiems užmokėti mantos, užvyrgeldu vadinamos, už galvą nuraktojo nabaštiko vyro.

Viešės ir žmonysta buvo visų didžiausiai užlaikomi pas lietuvius ir žemaičius; patsai žodis svetys, tai yra svetimas žmogus, tą darodo, jog senieji lietu-

viai, žemaičiai taip pat gebėjo viešes antturėti, kaip jei skitai, jų probočiai, taip garbinami graikų raštuose. Kaipogi aštuntajame amžiuje vienas rašytojas, girdamas lietuvius prūsus pagonis, taip taria: „Prūsai lietuviai visų žmoniškieji žmonės, kurie ne tiktai nelaimingus guodžia, bet ir visokią pagalbą jiems duoda, nieko jiems netrūksta, tiktai žodžio, jog anie nekrikščionys. Pavargusį žmogų keleivį arba ubagą kiekvienas vieną dieną pas save maitino, vildamos, jog už tą gaus nuo dievų palaiminimą antrame gyvenime."

Taip lietuviai, žemaičiai, pagonimis būdami, giriose gyvendami, drąsūs karėj, liuosi namuose, daugiau turėjo dorybės, nekaip jų susiedai krikščionys.

§ [IV a]. TIKĖJIMAS SENŲJŲ LIETUVIŲ IR ŽEMAIČIŲ

Žinoma yra teisinga, jog lietuviai, žemaičiai, noris pagonimis buvo, vienok tikėjo, jog dvėselyba, arba dūšia, žmogaus yra nemari; to dėjęsi, suspaudime ant šio pasaulio pagalbos, o mirus už gerus darbus saldų atilsį aukštybėse nuo savo dievų gauti vylės[1]. Negal žinoti, kas juos tokio tikėjimo išmokė, Zamolksis, Vaidevutis ar kitas koksai didis įstatytojas.

Pagonys lietuviai, žemaičiai daug turėjo dievų, tarp kurių ir saulė už dievą buvo garbinama. Regis, jog dėl to anie tą darė, jog vargdami ant šio pasaulio regėjo, jog nė vieno sutvėrimo nerado ant savęs taip meilingo, kaip saulė, tas geradėjas juos apšvietė, tas juos nužvarbusius šildė, tas juos savo spinduliais linksmino, ant galo rodės aniems, jog ir pati ugnis buvo nuo jos ant žemės nuleista. To dėjęsi, vadino

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. 1, p. 1, l. IV.

aną Okopiru, tai yra akis dangaus[1]. Noris nėra aiškiai aprašyta, kaip aną lietuviai, žemaičiai, prūsai garbino, vienok patarlės dar tebėr šiandien tarp žemaičių minavojamos: „Tarias saulės amžių gyvensiąs", „Steigė, vildamos saulės amžių gyventi", „Bene saulės amžių gyvensi." Bet, užsiūkus tai saulei, kad rūstame ore perkūnija su didžiu tranksmu griauti ir medžius, kūlius skaldyti, žmones perti pradėjo, tuo kartu tarė anie, jog jų geradėjas užsirūstinęs nori juos kankinti. Tą galybę, kuri juos taip staiga nugandino savo tranksmu ir smarkybe, vadino Perkūnu, nuo žodžio periu, arba mušu.

Romove vadinos vieta, kurioj aukštas ir visuomet žaliuojąs ąžuolas augo, kurio kamiene trys uoksai buvo išskobti dėl trijų dievysčių, kurios tenai gyveno. Patys kunigai tegalėjo tenai prisiartinti. Kas to švento ąžuolo, žmogus ar gyvulys, nešiojo ant kaklo lapą, tas nuo visokių ligų ir nelaimių liuosas buvo. Ties tuo ąžuolu gyveno krivė krivaitis, visų vyriausias tarp kunigų, kursai pats apieras darė. Ten pat buvo ir visų aukščiausias sūdas, kuriame teisybę darė reikalaujantiems.

Perkūnas buvo visų vyriausiu dievu, kursai turėjo veidą rūstą, raudonus skruostus, garbanotą barzdą, galva liepsnomis aptekusi, o rankose vylyčios; povyzių to dievo gal regėti Kaune, ant skliaustų senos Perkūno bažnyčios stovintį; pasaka dar tenai tebėr nuo didžiai senų laikų, jog toj bažnyčioj ištekėdamos mergaitės kunigavusios. Kad perkūnija griovė, tą kartą žmonės tarė, jog ana su krive krivaičiu, visų vyriausiuoju kunigu, bylojo: kaipogi žmonės, ant veido nupuolę, meldės iki saulei pasirodant;

---

[1] Praetorius, Preus. Schau., Buch 14, K. 9, s. 14.

jei kuomet perkūnas kurį nutrenkė arba namus uždegė, tuo kartu kunigai stigavojo, jog tas žmogus arba tie namai mylimi buvo dievui Perkūnui, patys kunigai linkėjo sau smerčio nuo Perkūno. Bet jei perkūnija šalyse rumulo, tuo kartu kunigai stigavojo, jog žmones graudino, idant metavotųsi savo nedoruose darbuose, dėl ko gi patys kunigai, po ąžuolais susirinkę, sakė žmonėms pamokslus ir dorybės mokė. Ant garbės tam Perkūnui kūrino amžiną šventą ugnį sausais ąžuolo medžiais ant sieros šaltenio vietovėj Romovėj, arba Romanaujoj, vadinamoj, jei ta ugnis užgeso nuo nesaugojimo ugnasargės, arba kunigės, tuo kartu ugnasargė pati buvo sudeginta. Paskui skylė ugnį iš visų didžiausių kūlių, ir, tuo įskylus, tuojau būrys kunigų su pačiu krive krivaičiu, nupuolę ant kelių po ažuolu, vėl sukūrė šventą ugnį, į kurią tuojau kaltininkus, kurie buvo užgesę, gyvus sumetė. Tas Perkūnas turėjo bažnyčią ne tiktai po tuo vienu ąžuolu Romovėj, bet dar didžias mūro bažnyčias Rusnėj, Kernavėj, Kaune, Vilniuje ir kitose vietose[1].

Antra dievystė buvo vadinama Patrimpu, kuri turėjo veidą, pavėdų į grakštų jaunikaitį, o galvą, varpų vainiku apklėstą. Tas buvo dievu vaisių, vykimo brandos, gyvenimo ir laimės. Degino jam ant apieros mirą, o žaltį, kaipo jo gyvulį, puodely apdengę, pienu lakino, o ant jo šventės krauju žmonių ir gyvulių šaknis žaliojo ąžuolo šlakstė, idant linksmai augtų. Jei jaunuomenė, traukdama į karę, pavydo kely žaltį, tuojau sušuko: „Laimėsim, mūsų dievalis Patrimpas yra su mumis."[2]

Buvo dar trečioji dievystė, vadinama Pikuliu, tai yra dievys smerčio, arba, kaip senieji vadino, gilti-

[1] Praetorius, Preus. Schaub., Buch IV, K. 4.
[2] Praetorius, Preus. Schau., B. IV, c. 4.

nės; senis veido išblėškusio, rusta ir garbanota barzda, įkapėmis apsigobęs, ant paties povyziaus baugus. Žmona jo buvo giltinė, tai yra smertis. Pasiuntinys, arba jo tarnas, buvo Drebkulis, kursai, išsiųstas nuo jo į svietą, susipažino tenai su merga Mogile, tai yra dieve kančių ir nelaimių. Degino toms dievystėms ant apieros, nelabi žmonės ir žvėrys patys juos tegarbino.

Visos tos trys dievystos stovėjo ir garbinamos buvo žaliajame ąžuole, kursai uždengtas buvo siena apsukurtina, visų brangiausiomis gelumbėmis ir drobėmis nusagstyta, 7 mastais aukšta, už kurios buvo kunigų trobos, kuriose anie kaip klioštoriuj gyveno.

Buvo dar taip pat didi dievystė, vadinama Kuru, kurios šventę šventino rugius pasėjus; povyzių jos kas metą naują dirbo. Prieš tą dievystę stovėjo ožio kailis, išspylotas ant stiebo, daugiau nei 7 sieksniais aukšto ir aprišto žiupsniu javų arba puikų. Jaunuomenė, susirinkusi ant jo šventės, tanciavojo apie stiebą, o kunigas apieravojo tam dievui pieną, medų, pirmskrajus visokių vaisių, galvą ir uodegą stuorės (lašišos). Paskui kunigas, stiebą išvertęs, žoles po truputėlį žmonėms išdalijo, kursai, pirma dar ant kūlio palipęs, pamokslą minioms pasakė. Bengės šventė gėryne.

Kiti dar dievai lietuvių ir žemaičių buvo: Aitvaras — dievys neskalsos, Kaukas — dievys skalsos, Javinė — dievė javų, Gražulė — dievė gražybės, Laima — dievė vykimo ir Žemeliukas, arba Zamolksis,— dievys žemės, Laumė — pikta dvasia. Daug galėtų dar parašyti apie tuos dievus, bet trumpumas mano rašto neleidžia to daryti, dėl to gi palieku tą kitiems, už mane gudresniems, plačiau apsakyti. Tikėjo dar žemaičiai, lietuviai, jog kožnas sutvėrimas turi savo

valdymierą, kursai vienok neturėjo tos galios kaipo dievas, bet tiktai savo viena veisle tevaldė[1].

Tarp medžių ąžuolas buvo dievams pašvęstas, su kurio vyčia nė vieno žmogaus negalėjo tvoti nei nė jokio kaltininko ant jo šakos karti. Patsai tiktai kunigas tegalėjo ąžuolus kirsti šventu kirviu dėl kūrinimo šventos ugnies. Dėl to gi neseniai dar galėjo regėti tokius didelius ąžuolus Žemaičiuose ir Lietuvoj, kurie rodės patapą atmenantys. Rašo, jog netoli nuo Torunės vietovės taip didelis buvęs ąžuolas, jog kareiviai tarp jo šakų pylas, arba šančius, it ant žemės pylė ir tenai nuo nepriētelių gynės. Ties Vėluva vietove, taip pat Prūsuose, ne visai senuose laikuose stovėjęs ąžuolas, kurio drūktis pats 27 mastus turėjęs skersai[2]. Žemaičiuose, regis, dar šiame amžiuj tepasibengė didelieji ąžuolai: kaipogi Raseinių apykartoj vieno tokio ąžuolo tebėr dar stuobrys, po kuriuo kitą kartą žemaičiai meldės, Baubliu šiandien vadinamas, kuriame gyvena garbingas dainius ir pirmasis rašytojas žemaičių kalba jomylista Poška, kursai, puikiai tą Baublį aprašęs, apskelbė svietui.

Ne tiktai patys ąžuolai, bet dar liepos, bezdžiai, plačios girios ir lieknai buvo dievams pašvęsti ir jiems už gyvenimą paskirti, kurių, kaipo šventų, nė viensai negalėjo kušinti. Medį ar liekną taip šventė kunigas. Per tris dienas ir naktis pasninkaudamas, šaukė dievystės, idant apsireikštų žaliame gyvenime. Visų mažiausias šnabždesėlis buvo atsakymu ir išklausymu maldos, bet jei trečiąją dieną dievystė neatsiliepė, tuo kartu turėjo iš naujo pasninkauti ir kraują iš krūtų leisti, idant įtiktų anai; jei ir taip dar

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 3.

[2] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 3.

negalėjo atvadinti, tuo kartu šlakstė krauju kūdikių kamieną to medžio, kurį norėjo pašvęsti. Kad atsiliepė dievystė, tuo kartu degino anai kiaulę arba ožį, juodą gaidį arba javus ant apieros; ir taip lieknas arba medis tapo šventu[1].

Ne viensai rasi skaitytojas prasijuoks, perskaitęs tas šventas girias, bet, jei proto turės, dyvysis gudryba ir išminčia tų vyrų, kurie anas įstatė šventinti. Kas negali regėti, jog tos girios saugojo juos ir gynė nuo neprietelių, dėl to gi steigė jas visaip užlaikyti. Žinoma yra visiems, jog rūstame laike neprietelius atima viena valanda turtus, namus ir gyvybą visai giminei, laukuose gyvenančiai, kad tuo tarpu girios vis tą saugoja jautriai: kaipogi vyrui karėj esančiam, žmona jo su kūdikiais, su labyba girios uždangoj gyvena, kurią tenai vyriškis, pargrįždamas iš kruvinų karių, tebranda linksmą su kūdikiais. Dėl to gi išmintingesni nelygiai senieji lietuviai, žemaičiai buvo, kurie mylėjo tuos medžius, tarp kurių anie augo ir kurie juos nuo neprieteliaus gynė; išmintingesni, sakau, už šios dienos žemaičius, lietuvius buvo, kurie, nesakau, it pasiutę netarsi medžio, bet paties jo šašuolėčio bijodamies, be kokio reikalo lieknus ir girias terioja, amžiais nuo bočių prabočių užaugintas, nemindami ant to, bepročiai, jog kelių šimtų metų, o rasi ir tūkstančių darbą viena valanda gadina. Jei taip būt darę senieji, nesidžiaugtų šiandien lietuviai nei juodąja, nei žaliąja giria, taip garbinga lig šio laiko. Bet ir tą atmetus, kas gali būti meilingesniu žmogui, kaipo ilsėti po tuo ąžuolu, liepa ar klevu, po kuriuo jo bočius probočius taip pat nuvargęs ilsėjo; arba vaikščioti tankmėj tarp liemeningų

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 3.

eglynų, pušų ir vinkšnų, kurios, pačiam kitą kartą tyruose neprietelius graudinant, grakščią jo žmoną su kūdikėliais nuo viso pikto saugojo. Kas išguldys ant galo tuos mėgus, tą džiaugsmą, kuriuos junta žmogus liuosas, išvydęs staigiai žalią lanką arba įšleitę, apaugusią, it vainiku appintą, liepomis, vinkšnomis, skroblais, kurie, slėpdami tą darželį savo plačiomis šakomis, patys kukštais* į padebesius remias! Bet ateis tuojau laikai, kad reiks medes sėti, ne dėl gražumo jų, bet dėl paties reikalo, kurių 5—6 pakalenės laukusios neturės dar geros ūksmės kuo užsidengti. Kiek šimtų metų reiks laukti, lig tos girios taps tokios, jog galūnėmis debesis ramstys? Sopulingas atminimas!

Tie medžiai už stebuklingus buvo laikomi, kuriuose amalai augo. Rašo[1], jog septynioliktame amžiuje lankė dar tokį medį Prūsuose lietuviai, žemaičiai, lečiai, ant kurio šakų drobes, drabužius brangius brangesnius ir kitus apžadus svarstė, o luoši ir neįgalį ėjo tenai dasilytėti jo kamieno, idant linksmais ir sveikais namo pagrįžtų.

Šventi dar buvo tie kalnai, kuriuose buvo garbingi vyrai palaidoti, ir laukai, ant kurių buvo kariavę su neprieteliais; kaipogi niekuomet į juos žambio nesmegino; lygia dalia nekurie šalteniai, pas kuriuos be kunigo negalėjo prisiartinti. Taip pat ugnį ir vandenį turėjo už šventus, vienok vanduo buvo stipresnis, kaipogi pačią ugnį gesė; kūliai, ant kurių apieras javų, žuvų degino. Pasakoja, jog netoli nuo Kernavės lig šiai dienai yra garbinamas kūlis, pas kurį po kelias dešimtis, o seniau po kelis šimtus susirinkusių žmonių atminimus senovės lig šiai dienai darą.

* *DII:* kuokštais.

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 3.

Tarp vabalų žaltys už visus buvo juo gerbiamas ir už namsargą turimas. Kas linkėjo tą namų sargą į savo namus įgauti, prašė nuo kunigo, tai yra vaidelioto, kursai jį tuojau anty į namus atnešė, stalą, arba skomį, rado tenai padengtą su valgiais; vaideliotas, išėmęs tenai iš ančio žaltį, rinkį ant stalo apvedė, paskui, apšlakstęs jį su midum, sėdo pietuoti ir žaltį vienkartu ant stalo lakino, kursai po to, nuo stalo nuslinkęs, trobos kerčioj atgulė ir taip tapo apgynėju namų, arba namsargu.

Žemaičiai, lietuviai ir jų artimos giminės tikėjo, jog dvėselyba žmogaus yra nemari, kaip jau pirma minavojom; to dėjęsi, dorieji žmonės vylės mirus dangaus, apie kurį tokią nuomonę turėjo. Kame tenai aukštybėse gyvendami jų dievai mirus, kaip sakiau, doriems ir savo garbintojams duodą gražias žmonas ir vyrus, skanius valgius, saldžius gėrimus, baltus drabužius vasaros laiku, o žiemą minkštas lovas gulėti, palaimintieji iš didžios sveikatos mažne visuomet juokavo ir tanciavojo[1]. Nedorus į peklą siuntė amžinai rūpintis ir visokių kančių kentėti, kuriems tenai be atlydos raganos vidurius draskė[2]. Ne pačioj vien Romovėj tedarė didžias apieras, ir ne ties vienu žaliuoju ąžuolu kūrinos ugnis ant garbės Perkūnui, nes ir kitose vietose užlaikomi buvo tie jų užlaikymai, kaip tuojau regėsim.

Tos apieros daug turėjo saviep kebelių, kurias kunigams reikėjo žinoti ir išguldyti svietui. Ir taip, lengvai liepsna apieros tvaskėjo ar staiga ir sproginėdama, ar pašlauniai, ar stačiai į padanges kilo, visa ar pusė apieros sudegė, juodi dūmai ar balti rūko,

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, Ka. 3.

[2] Tas patsai tenai.

lytus ar vėtra ugnį užgesė, riebuma ar pati apiera šalyse užuodžiama buvo, gyvulys, ant apieros vedamas, ar kūlės, ar taikiai ėjo, kraujas bėgo greitai ar palengvai, ant galo, kokio kulioriaus pelenai buvo apieros. Visa tą turėjo buklūs ir gudrūs kunigai žinoti ir pagal tuos ženklus laimę arba nelaimę lemti ir aną giminei apreikšti. Didžiose nelaimėse giminės patsai krivė krivaitis dievams apieravojos, tai yra patsai save sudegino. Laikas dėl darymo apierų buvo saulėtekis, kad krivė krivaitis su dievais bylojo, nes kokiame mėnesy anas reikėjo daryti, su tuo patsai viešpats ryžos, tai yra krivė krivaitis.

Tas krivė krivaitis buvo vadinamas visų vyriausiu ir visų aukščiausiu visos giminės vyresniuoju ir valdymieru, ir viešpačiu, senelis, 70 ar 80 metų turįs (kaipogi senus teskyrė), ilgais baltais drabužiais apsidaręs, pražilęs it obelis, ir taip buvo padorus, meilingas ir gailingas, jog kiekvienas jį už šventą vyrą turėjo, sako, jog septynioliktame amžiuj dar prūsai, kad norėjo ką pagirti, tarė: „Taip grakštus, it baltasis viešpats."[1*] Klausė jo, kaipo pirmojo tarno dievų, ne tiktai lietuviai, žemaičiai, bet lečiai, prūsai ir krieviai už savo viešpatį jį turėjo[2]. Kaipogi kame tiktai buvo užnešta jo lazda, arba vytis (taip vadinos jo įsakymas[3]), tuojau buvo kuo veikiausiai išpildyta. Kaipogi iki šiol dar nekuriose vietose Žemaičių įsakymą vyresnybės tebvadina lazda, arba vyčia. Krivė krivaitis retai tesirodė svietui ir taip tiktai po šventu ąžuolu, jei tenai ketėjo pasirodyti, tuo kartu apskelbė giminėms, idant susirinktų ant maldos ir apierų. Plūdo tenai jauni ir seni ant apturėjimo palaiminimo, kurio

---

[1*] *DI išnašos nėra; DII nėra nė nuorodos.*

[2] Praetorius, Preus. Schau., Buch IV, 12, § 12.

[3] Narbutt.—„Tygod. Wileń.", 1817.

dasiekę, linksmindamies grįžo namon. Kad krivė krivaitis norėjo dievų linkėjimą giminei apskelbti, visų pirma po žaliuoju ąžuolu lipo ant malkos ir, tenai su dievais pasibylojęs, apreiškė jų norą kunigams, o šie žmonėms. Atėję siuntiniai svetimų karalių, arba viešpačių, kad jį lankė, turėjo stovėti nusižeminę ir dešinę ranką ant krūtų padėję turėti. Kuriuos ansai priėmęs pasveikino ant sosto sėdėdamas, apgultas būriu vaideliotų, tai yra kunigų. Siuntiniai negalėjo su juo pačiu kalbėti, bet su vaideliotais, kurie tą patį atsakė krivei arba savo kunigaikščiui, kurio vaideliotai buvo visuomet artimi tarnai. Jei krivė krivaitis nenorėjo patsai kokiame ūkės atsiėjime dievams ant apieros degintis, tuo kartu vaideliotai patys jį sudegino.

Diduomenė, kaip jau sakiau, lietuvių ir žemaičių vadinos kunigais, kurių trys atskaidos buvo. Pirmieji kunigai po krivaičio buvo žygenotai, arba rėdytojai, kurie įsakymus krivės giminei apskelbė, šventes užsakė, ugnį šventą saugojo (rėdė) ir visokius žygius atbuvinėjo; negalėjo anie turėti nei žemės, nei pačios, nei turtų, vienu žodžiu, gyveno it krikščionų zokaninkai[1].

Antra atskida kunigų buvo vadinama vaideliotais; žodis patsai rodo, jog anie vaidus ir kerštus tarp žmonių taikino. Aniems reikėjo antturėti tikėjimą ir užlaikymus giminės, nedorus žmones grąžinti į dorybę, mokyti ir antturėti meilę ir vienybę tarp visų, apipasakoti darus giminės, kares, kantrybę ir drąsybę jų bočių prabočių. Pamokslai jų buvo didžiai graudingi ir išmintingi: kaipogi vienas protingas krikščionis ir rašytojas tų laikų, atsitikęs iš netyčių

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 3.

ant to pamokslo, rašo, jog niekuomet negirdėjęs išmintingesnio ir graudingesnio pamokslo, kaipo pamokslą vaidelioto. „Niekaip, — sako, — netikėjau, idant pagonis taip protingai ir išmintingai galėtų svietą mokyti."[1] Tie vaideliotai ėjo į karę lygiai su kareiviais, kuriuos kovoj skatino drąsiai mirti už liuosybę ir tėvainę savo, žadėdami jiems už tą nuo dievų palaiminimą, ir patys kariaudami drąsiai mirė[2].

Tretieji kunigai buvo vadinami kirvaičiai, tie gyvulius mušė, ant apieros atvestus, ir pirm krivaičio ėjo, jei ansai norėjo kame noris vaikščioti. Gyvulius, ant apieros apžadėtus, vedė į bažnyčią pas pat altorių, kurį įpratimą užlaikė didžiai dar ilgai žemaičiai, krikščionimis tapę: kaipogi yra atmenančių dar, kurie regėjo, jog du trys vyrai sukibę vedė jautį, ant apieros žadėtą, į bažnyčią lig pat didžiojo altoriaus ir, tenai kryžių pabučiavę, grįžo laukan, o varpininkas su šiūpele paskui juos išėjo.

Ant šventės Patrimpo dievio, kuri atsiėjo pavasartinai, vaideliotas, meilaudamas nuo jo pavasario, taip sakė: „Tu geni žiemą, žaliuodink mums lankas, laukus, daržus, girias ir krūmus." Paėmęs paskui ragą tuščią siurbterėjo ir tris kartus statė jį ant galvos. Antras vaideliotas, jo užpakaly stovėdamas, su nusižeminimu maldavo visų pirma Perkūną dievį, tardamas jam: „Duoki pagadą ir lytų reikalingame laike! Gink nuo piktų dvasių! Perk dievį Pikulį su visais jo tarnais." Antrą kartą atsisukęs prieš dienos dievį, arba saulę, tarė: „Duok šviesą ir šilimą, idant vyktų žmonės, gyvuliai, žolės ir medžiai." Paskui, trečią kartą apsisukęs, nuo po Patrimpo taip didžio

---

[1] Simon Grunau, Tract. III, c. II.

[2] Bray, Essai crit. de l'hist. de Livon., t. 1, ch, 1.

vaisiaus meldė, idant klėtis laužtų. Šventė gėryne bengės, kurią diduomenė pagal įpratimus skitų pradėjo tanciais ir dainomis, o žmogeiviai pabengė[1].

Šventė Gražulės, tai yra dievės gražybės, kurią šventino vasarą, kad lankos žydėjo ir medžiai įlapojo; linksminos jaunuomenė dieną ir naktį, vaikeliai trimitus, arba trūbus, pūtė, ugnis kūrino ir tanciavojo, o mergaitės rūtas skynė ir vainikus pynė. Tai dievei ne tiktai žemaičiai gražybę pripažino, nes dar ir gudrybę: kaipogi kas nemiegojo tą naktį, tas visa galėjo ryto metą žinoti. Vaikščiojo dieną linksmindamies pas šaltenius, kūlius, kalnus ir kitas stebuklingas vietas. Žemaičiuose šiandien dar tebėr tos šventės palaikai, vadinami švento Jono naktis.

Ant šventės apiūvų seni ir jauni visi ėjo į lauką javų piauti, bet, lig nepradėjus piauti, vaideliotas dėkavojo dievams už apsčius javus, jei tie nebuvo vykę, klūkė nuo jo sveikatos ir užtarymo lygiai su piovėjais, kurie, regėdami karonę dangaus, meilavo toliau palaiminimo. Paskui piovėjai išrinko tarp savęs visų išmintingąjį už vyresnį, kursai, supiovęs pėdą, tuojau nešė namo gaspadinei, iki kuriam pargrįžtant nė viensai nedrįso su piautuvu javų dasilytėti. Vykę ar nevykę javai buvo, visuomet apiūvų šventė gėryne bengės, kuriai motriškos turėjo jaunos duonos prakepti, o vyriškieji alaus pradaryti. Šiandien dar, noris varguose giminių, gal dar regėti kame-ne-kame šašuolėtį tų apiūvų[2].

Žemės šventė šventinama buvo varstą nuvokus. Ant viežlybo stalo, apskleisto kvepiančiu šienu, padėjo duoną ir pilnus ragus midaus. Veislės gyvuliai

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 3.

[2] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 3.

buvo tenai ant apieros atvesti, tai yra: patinas su pačia, gaidys su višta, avinas tekis su avia; kunigas, maldą šnibždėdamas, uždaužė pirmąjį sykį tiems gyvuliams, o stovintieji žmonės pribengė juos, šaukdami žemdievį tais žodžiais: „O Žemeliuks, tave meldžiam ta apiera, dėkavodami tau, jog tu mums praėjusį metą gausų peną davei ir mus sveikus užlaikei! Būk ir toliau ant mūsų taip jautriu!" Vaideliotas, atpiovęs šmotelį nuo mėsos, metė į namų kerčią, o likusiąją ant apieros sudegino linksmai gerdami tol, kol bevarvėjo midus iš ragų. Tą dieną susivaidijusieji tarp savęs pasigadijo; ir šeimyną savo kiekvienas gaspadorius vaišino.

Buvo dar garbinga šventė, vadinama senų laikų, arba amžių, švente, kurios seni ir jauni už viens kito laukė. Ir tame trobesy pailguotiną ugnį sukūrus, vaideliotas, tenai ant visų aukštosios vietos stojęs, meldė: „O jūs, meilingi dievai, ginkit visas nelaimes į jūrą, kurioj nei notrynė auga, nei gaidys gieda." Pabengęs maldą, pasakojo apie pradžią svieto, karių ir darų savo giminės, paskui pašventė ožį antdėjimu rankų, užkeikė visą giminę dievų vardu, idant neatsitolintų ir neapleistų įstatymų ir apsiėjimų bočių prabočių savo. Pabengus tą graudingą pamokslą, visiems giesmę giedant, ožį aukštyn iškėlė, kurį kirvaitis nudaužė, o vaideliotas krauju jo stovinčius sušlakstė, kurį rankiojo žmonalės nuo savęs ir gyvulius paskui savo taip pat šlakstė ir jiems gerti davė. Tuo tarpu pamuštojo ožio mėsą kepė. Nekurie žmonalės, sugraudinti pamokslu vaidelioto, išreiškė savo nusidėjimus, kuriuos ansai, už plaukų nutvėręs, su lazda aptvojo. Sakė po to antrą pamokslą vaideliotas, girdamas motriškes, kurios kėpius padirbtus vyriškiams atidavė, kurie, abiem pusėm ugnies tupėdami, tuos kėpius lig

tol vieni antriems mėčiojo, lig anie ant liepsnos neiškepė. Linksmai ant galo gerdami, valgė juos su mėsa kepusia švęstojo ožio. Atlaikus tos vakarionės ties kaimu į žemę įkasė, idant jų nė koksai žvėris nesumaitotų. Taip sako buvus įsikerėjusią tą šventę tarp giminių lietuvių, jog prūsai nėr dar šimto metų kaip tą šventę pasislėpę šventino[1].

§ V. LAIDOJIMAS SENŲJŲ LIETUVIŲ IR ŽEMAIČIŲ

Mirusį žmogų senieji lietuviai, žemaičiai numazgoję, baltuose drabužiuose apdarę, kojas apavę, aslos vidury pasodino tarp jo bendrų ir genčių, kurie, gerdami pakarčiui, ir nabaštiką antgėrė, ir tarė vaitodami[2]: „Ulele! Ar neturėjai šiltos trobos, grakščios žmonos, dėl ko gi nusimirei? Ar tavo galvijai buvo neriebūs ar nedailūs? Kas tave išvedė iš šio pasaulio? Ar neturėjai greitą žirgą, sekančius pėdsekius? Ulele! Dėl ko tu atsiskyrei?" Taip buvo visi turtai mirusiojo išskaityti ir apvaitoti. Ant galo sveikino nabaštiką ir įdavė jam tą į ranką, ko, gyvas būdamas, daugiau reikalavo; ir taip vyriškam įdavė kardą ir pinigų ant kelio, į nuometą įvyturę, įdėjo, o motriškoms — adatą su siūlais, idant pasirodytų kame tenai ant kalno dievams, jog netinginėjo ant šio svieto, tai yra kaipo vyriškas gynė kardu namus ir liuosybę nuo neprietelių, taip motriška, jog namuose palikusi steigė, adatą už ženklą turėjo. Kas do gadynė šiandien tapo: dyvijas iškasdama grabuose kardus ir nežino, jog anie yra jų bočių probočių, su kuriais anie mirė drąsiai už savo liuosybę ir tėvainę!

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 3.

[2] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 1.

Jei mirusysis buvo koksai garbingas vyras, garsus karvedys arba kunigaikštis, tą ugny sudegino, pelenus jo, į kūlio indą supylę, žemėj užkasė, o ant viršaus minavonei kalną sukasė, nes jei nedidžiai garbingas tebuvo, tą nedegintą laidojo, supildami ant jo kalnelį atminimui. Dangino kūną iš namų gentys mirusiojo raiti, plikais kardais švytruodami ir giesmėmis piktas dvasias gindami; motriškosios telydėjo nabaštiką iki kaimo galo. Tenai ant stiebo visų gražieji mirusiojo daiktai buvo sudėti, tai yra šarvai, žymė, ragotinė, kurie tam genčiai kliuvo, kursai, ant žirgo skriedamas, nuo stiebo nuėmė. Atbraukę į laukus su nabaštiku ant laidojamosios vietos, tris kartus su ratais ant kryžkelės apsisuko ir ėmė vėl giedoti pirmiau minavotą giesmę: „Ulele! Ko mirei?" Paskui kūną, įdėję į pintinę, ant malkos pakėlę, degino, patys giedoti ir į trimitus, tai yra ilgus medžio trūbus, pūsti pradėjo, o ugnis sproginėti ėmė. Tuo kartu mėgianti žmona savo vyriškį, įtikimi jo tarnai ir bendrai deginos su juo lygiai ugny, į kurią šalip stovintieji metė visa tą, ko prie namų reikėjo, tai yra žirgą visų mylimąjį, pėdsekius, vanagus, vylyčias, ragotines; jei motriška buvo — kuodelį; ant galo metė meškos arba lūšies nagus: kaipogi taip tikėjo, jog eiti į dangų reikėję per kokį tenai dideliai aštrų ir slidų kalną, į kurį idant galėtų ansai įsiropti, metė jam tuos nagus[1].

Paskui lingustonys (taip vadinami žmonės, kurie pamokslus prie numirėlių sakė) darus garbingus, kantrybę ir drąsybę karėse mirusiojo apsakinėjo ir, povyzodami į dangų, bengiant sakyti sušuko, jog regi nabaštiką, ant puikaus žirgo švytruojantį į dan-

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 2.

gų, su dauge tarnų ir po dešinei tris žvaigždes, o vanagą po kairei turintį. Po to, kaip jau sakiau, supylę pelenus į kūlio ar molio indą, palaidojo ir ant viršaus pagal apsiėjimą skitų savo bočių prabočių atminimui didį kalną supylė[1*].

Tokių grabų, arba kapų, noris šiandien užmirštų, vienok randa dar Lietuvoj, Žemaičiuose, tarp kurių visų garbingiausi yra kalnas Mindaugo, karaliaus Lietuvos, ties Naugarduku Lietuvoj, ir Birutės, garsios kunigaikštienės, ties Palanga Žemaičiuose, regis, jog ansai yra paskutinis kapas, kurį žemaičiai ilgai turėjo pilti, jog lig šiai dienai patarlė tebėr klausiančiam, kur eisi, atsakyti: „Į Birutę kūlių krauti."

Palaidojus nabaštiką, po trijų arba šešių dienų, o kartais ir šešių nedėlių, gėrynę, arba pagrabą, kėlė. Tuo kartu šėtrus svečiai ties mirusiojo kalnu padirbę tenai gyveno, atsipraušę ryto metą turėjo tuo vandeniu kapą, tai yra kalną, mirusiojo sušlakstyti. Gerdami ir valgydami mirusįjį minavojo ir nuo kožno valgio metė šmotelį į pastalę ir gėrimo truputėlį nuliejo ant žemės. Keleiviai prašaleičiai, važiuojantys ar praeinantys pro tuos kapus, vaišinami didžiai buvo, kurie paskui atminimui kokius norint tenai ženklus turėjo palikti.

Darė dar atminimus mirusiesiems rudenį, visam pradėjus vysti ir gelsti. Tuo kartu susirinkę gentys ir artimieji ant kapų taip jų vaitojo. Susėdę tenai vyrai ir moterys valgė didžiai tyliai pietus ir mėčiojo šmotelius į paskomį toms dvėselyboms, kurių gentys vargdieniai negalėjo jiems nė kokių pietų duoti. Paskui, šluodami iš paskomio tuos šmotelius valgių, tarė mirusiesiems: „Grįžkit linksmi namo, pagėrėt ir pa-

---

[1*] *DI išnašos nėra; DII nėra nė nuorodos.*

valgėt, nes saugokitės, idant mums javų negadintumėt."[1]

Tokie buvo apsiėjimai pagonių lietuvių ir žemaičių, gyvenančių tarp Nemuno ir upės Daugavos nuo neatmenamų amžių, kaip jau regėjom, vadinami skitais, getais, eruliais, estais senovėj. Visas tas kraštas, kaip šiandien regim, pašlijęs yra į Baltijos jūrą, kitą kartą apaugęs buvo tamsiomis giriomis, kurios iš tolo it kalnai trakšojo. Eglynai, pušynai, beržynai liemenimis mušės į padanges, o nurambėję ąžuolai tarės savo plačiomis šakomis beramstą tuos eglių ir pušų nendrynus, tarp kurių lygios įšleitės žaliavo, sriautingomis upėmis išvagotos. Tenai vienur drigantai, ašvų žvinguodami, trybė, kitur sumitę tekiai maurodami gotinas gainiojo. Toliau liepynai, uosynai rodės, kurių kuplios galūnės, pindamos su šakomis skroblų, klevų, kita su kita, vasarvidy, tai yra saulei ant galvos žibančiai, amžiną naktį darė, ir kame-nekame tiktai tose tamsybėse saulės spindulėlis spyggsojo. Eidamas tenai keleivis pasiilgo, iki puikuotas lankas, išvingurtas upeles išvydo ir anose gražias lietuves, žemaites it rožes (lelijas), begrėbiančias snieginuose nuometuose, baltuose marškiniuose, it gulbes svyruojančias. Rodės tenai ir vyriškieji, baltuose kobotuose apsivilkę, meškena per pečius persverta, vebro kapūzu apsimovę, kurių veidas, lytis, akys žiburiuojančios, povyziai drąsūs rodė aiškiai, jog niekam nevergavo. Kur veizint, visur, sakau, medės, visur visur girios, kurių vienok tarpuose kame-nekame rimtos pilys riogsojo[2]. Tokiame tatai krašte lietuviai, žemaičiai ilgus amžius laimingai gyveno, pa-

[1] Kotzebue, Preus. Gesch., T. 1, K. 2.
[2] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 2.

tys sau dirbdami, vyresnybę dėl savęs skirdami, nežinojo nei lažo, nei pavynasčių, nei donių, liuosi nuo viso buvo, dieną arė ar medžiojo, naktį tarp grakščių žmonų ilsėjo, niekas jų saldžių valandų negaišino, skaudūs balsai vagorių, dešimtininkų, šaltyšių, launinkų širdies jų negildė, kits kitą mylėjo ir šelpė, vienybė ir meilė tarp visų buvo, viso pertekę, midų ir alų puotose nusimyluodami gėrė, turtai, gėrybės klėtis laužė, visi liuosi, nežinojo gelžinių nei šiekštų ant kojų, ir pirmiau kiekvienas būt miręs ant tos vietos, nei vergu kieno tapęs.

Senieji, sulaukę vaikų vaikus, su jų vaikais padoriai karšinos, o jaunuomenė linksmai augo. Garbino dievus, kaip jau regėjom, ir vylės, jog dorieji bus palaiminti, o nedorieji užrūstinti po smerčio. Dėl to gi drąsiai ir narsiai senieji lietuviai, žemaičiai stojo namų savo ginti prieš savo neprietelius krikščionis, kurie, antsimetę lyčyna vieros, norėjo jiems brangią jų liuosybę išplėšti ir savo tikėjimą antmesti, apjakę savo nedorybėj, išnaikinti kardu pagonis ketėjo, nemindami ant to, jog anie lygūs jiems žmonės buvo, laimingą jų kraštą ne kartą[1] krauju nekaltų suliejo o ašarose ir varguose paskandino. Kaipo krikščionys, neverti paties žodžio, apkalę į amžiną vergystę lečius, krievius, prūsus, kuržemius, dyko dar dieną ir naktį lietuvius, žemaičius apvergti, kurių negalėdami niekaip paveikti, nebsižinojo iš apmaudo patys ką darą, kaipogi javus, medes degino, gyvulius teriojo, o sugautuosius žmones pagonis, lietuvius ir žemaičius, vienus, gyvus į arklio uodegą įrišę, tąsiojo, kitais it gyvuliais laukus arė dėl to vien, jog anie nenorėjo apsikrikštyti ir krikščionims vergauti. Bet juo

---

[1] Kotzebue, Preus. Gesch., T. 1, K. 1.

krikščionys didžiau novijo ir žaimojos iš jų, juo pagonys tampresniais tapo; ne kartą, sakau, lietuviai, žemaičiai, įsirężę ant pelenų namų, graudino tūkstančiais savo neprietelių krikščionų ir geriau velijos liuosais irose savo tėvainės užsirausti, nekaip jiems per amžius vergauti. Noris jų broliai latviai, prūsai, krieviai, kuržemiai paklupyti jau po kryžium klūpojo ir krikščionims vokiečiams kruvinai vergavo, vienok lietuviai, žemaičiai vieni daugiau nei per tris šimtus metų, pagonimis būdami, garbingai dar liuosybę savo nuo krikščionų gynė ir tuo kartu tiktai teapsikrikštijo, kad patys norėjo.

§ VI. PASIRODYMAS PIRMŲJŲ KRIKŠČIONIŲ TUOSE KRAŠTUOSE

Pasakoja, jog, nukryžiavojus viešpatį Kristų, šventas Tadeušas ir šventas Baltramiejus, apaštalai, būk atėjusiu buvusiu į tuos kraštus mokslą Kristaus skitams apskelbti ir tenai už teisybę šventą evangelijos gyvybą savo pridėjusiu, nes to niekas teisingai lig šiai dienai nežino[1].

Sekmajame amžiuj gimus Kristui Tuidbertas, gimimo anglas, atėjęs jūra pagal, norėjo krikštyti gimines lečių, žemaičių, prūsų, kurie vienok sau to daryti nedasileido. Priežastis, regis, to nenoro ta buvo, jog Tuidbertas nemokėjo gerai kalbos tų giminių, dėl to gi, nieko gero nenuveikęs, grįžo namon[2].

Devintajame amžiuj ciesoriu Rytų Mykolas ir Bazilijus Makedonietis išsiuntusiu buvo iš Konstantinopolio, savo buveinės (šiandien buveinė turkų), du iš-

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 5.

[2] Tasai tenai.

mintingu ir dievobaimingu vyru Kirilą ir Metodijų į sarmatų, arba skitų, kraštą tikėjimo krikščioniško mokyti. Sako, jog tenai anuodu Raštą šventą į ugnį įmetusiu, norėdamu stebuklus sarmatams parodyti, ir vėl iš pelenų nedasilytėtą išėmusiu. Kas būdama, tuodu vyru daug apkrikštijo čekų, moravų ir kitų gudų, bet sarmatai ir kiti skitai jų mokslo neklausė[1], jog jų kalbos nemokėjo.

Tame pačiame amžiuj, bet paskiau, Otonas ciesorius išsiuntė tyčiomis arkivyskupą Magdeburgo Adalbertą, arba Vaitiekų, į Prūsus pagonių mokyti, kursai, nemokėdamas kalbos lietuviškos, nieko gero nenuveikęs namon sugrįžo.

Dar paskiau antras Adalbertas, arba Vaitiekus, kunigas iš Prahos miesto, šiandien šventu vadinamas, gimimo čekas, nebgalėdamas besitverti sumišime savo ūkės, atskriejo į lenkų valdystę, tenai, įgundintas nuo kunigų lenkų dauginti skaitlių krikščionų, leidos į Prūsus pagonims žodį dievo apsakyti. Visur tenai priimamas kaip svetys, atkeliavo į Romovę, buveinę krivės krivaičio, visų didžiausio kunigo pagonų, su kuriuo tenai susistigavojo apie tikėjimą; krivė krivaitis, negalėdamas jo perkalbėti, tarė jam: „Jei nesiliausi apsakinėti tikėjimą krikščionišką ir jei negrįši rytoj namon, nebebūsi daugiau mūsų žemėj svečiu." Šventas Vaitiekus to neklausė, ryto metą ne namon grįžo, bet ėjo į kaimus teisybės evangelijos žmones netikšius mokyti. Pajutę tą, vaideliotai krivei krivaičiui pasakė, kursai tuojau apskelbė visai giminei, jog Vaitiekus prašaleitis nėra tikru svečiu, nes perėjūnu, kursai daboja, kaip galėtų pagonis po valdos savo užimti. Išgirdę tą, pagonys kavo žemyn

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, 5.

šventą vyrą, kursai, rašo, lig mirus, pirmąją naktį pasirodęs ligoniams lenkų ir čekų, užmuštų nuo pagonų prūsų, kurie, apsižadėję jo kūną lankyti, tą patį rytą sveikais kėlės. Nebebuvo kelių nedėlių, kaip krikščionys į Romovę tvįsti ir apžadus ant kūno šventojo krauti pradėjo. Tas tiko pagonims, kurie mažne kas dieną auksą, sidabrą nuo kūno šventojo rankiojo. Bet lenkų kunigai, pargrįžę iš apžadų, guodės savo vyresnybei, tardami, jog pagonys juos keliaujančius antpuldinėja, pačius novija ir apžadus atima, ant galo gėdino krikščionis, jog anie, būdami tarnais Kristaus, laiko pagonių rankoj kūną švento vyro. Dajutęs tą, Boleslovas, didis karalius lenkų, kursai seniai norėjo su pagonimis kariauti, tuojau išsiuntė siuntinius į Prūsus, geisdamas kūno šventojo nuo pagonų. Prūsai visų pirma nenorėjo jo atduoti ir tuo kartu teatdavė, kad karalius pažadėjo jiems duoti tiek sidabru, kiek kūnas šventojo svers. Nes kad ėmę sverti, sako, jog vienas skatikas atsvėręs visą kūną[1].

Tame pačiame laike, tai yra metuose 1009, pirmą kartą aiškiai yra vardas Lietuvos užrašytas kaipo jau žinomas[2].

Noris giminės prūsų, lietuvių nusikratė tuo kartu nuo karės su lenku, atduodami jam šventą kūną, vienok paskiau su tuo pačiu Boleslovu susikariavo iš tokios priežasties: Boleslovas, norėdamas dėl savo ūkės jūrą įgauti, steigė po valdžios savo užimti šalį, vadinamą Pamariu, kurio ūkininkus prūsai, arba, kaip tuo kartu vadino, brutenai, iš visos galios šelpė ir nenorėjo lenkams paduoti. Vienok pamariai ir taip negalėjo atsiturėti prieš Boleslovą, kursai, jų kraštą

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. 1, K. 5.
[2] Kronika Kwedlinburska, I, 287.

užėmęs, sukos iš visos galios ant prūsų ir, pirmuoju antpuoliu išvertęs Onedos pilį, kas kartą žengė į vidurį krašto ir tenai Romovę, buveinę krivės krivaičio, sudegino ir visą kraštą taip nuteriojo, jog prūsai giriose ir nekuriose pilyse tesitvėrė. Tokiuose suspaudimuose prūsai, rašo, jog Spera, kunigaikštis Lietuvos, anuos šelpęs taip, jog ne kartą Lietuvos pulkai, sunerti su prūsais, kruvinose kovose su lenkais laukus kūnais apskleistus paliko. Bet jog kas kartą virtinės lietuvių didyn vien tvino ant pagalbos prūsų ir kas dieną galybė pagonų didinos[1], kurios nebgalėjo bepergalėti Boleslovas, nebturėdamas kuo bemisti išnaikintame krašte, užvis didžiau, jog geidė žentą savo Sviatopelką didžiuoju kunigaikščiu gudų pakelti, dėl to gi, Prūsų šalį palikęs, sukos į Gudus ir tenai kariavo, o pagonys prūsai gyveno paskui, kaip jei gyvenę.

Rašo toliau, jog tame pačiame laike tas patsai kunigaikštis Lietuvos Spera pastatęs pilį paežerėj tarp upių Nevėžio, Širvintos ir Šventos, kurią įtaręs savo vardu Spera, atgaliai jos šiandien rodos ant tos vietos; vienok kitų darų to kunigaikščio nebminavoja raštai[2].

§ VII. KARĖS SU GUDAIS. KERNIUS IR GIMBUTAS KUNIGAIKŠČIAI LIETUVOS IR ŽEMAIČIŲ

Jaroslavas, didis kunigaikštis gudų, nubengęs kares su Boleslovu, didžiuoju karalium lenkų, ir su Mstislavu, broliu savo, atsisuko į valdystą lečių, arba latvių, kuriuos paveikęs, pilį Odempę išvertė ir į jos

---

[1] Kojalowicz, Hist. Lit., t. 1, p. 1, l. II.

[2] Kojalavičius vietoj minavotoj.

vietą, idant lečius savo valdžioj antturėtų, pilį, vadinamą Jurjevu, šiandien Derptu, išstatė. Regis, jog lietuviai, žemaičiai tuos letus, kaipo savo viengimius, turėjo karėj šelpti, noris raštai to neminavoja.

Tas patsai kunigaikštis gudų Jaroslavas kariavo
su jodviežiais, kuriuos šiandien vadina juodaisiais
gudais nuo anų juodų sermėgų, kuriuos Jaroslavas
norėjo būtinai į savo valdžią užimti, bet jodviežiai
niekaip jam nepasidavė, noris du kartu būdami per-
galėtais, vienok drįso dar trečiąjį kartą su Jaroslavu 1030
grumtis. Aiškiai gal sakyti, jog ir tuos lietuviai, kai-
po savo viengimius, gelbėjo toj karėj, noris to raštai
neminavoja.

Regis, dėl to gi Jaroslavas atentį metą ir karę su
lietuviais pradėjo, kaipogi visi gudų rašytojai aiškiai
sako, jog Jaroslavas tuo metu su lietuviais kariavęs, 1040
bet nė vienas nerašo, su kokia laime ta karė pasi-
bengė. Tas yra tiktai žinoma, jog antrą metą Jarosla-
vas kariavos neb su lietuviais, bet su mozūrais[1].

Mirus Mečislovui II, karaliui lenkų, Kazimieras,
jo sūnus, su Maslavu, kunigaikščiu mozūrų, susivaržė
tarp savęs Lenkų karalysta ir kariauti pradėjo. Kazi-
mieras, norėdamas pasistiprinti, patelkė į tą karę
švogerį savo tą patį Jaroslavą, didįjį kunigaikštį gu-
dų, ir daugybę vokiečių. Maslavas dėl savęs gavo pa-
šalpą nuo krivės krivaičio, visų aukščiausio valdy-
miero giminių Lietuvos, kursai būk nusiuntęs jam 30
pulkų lietuvių, žemaičių, prūsų pagonų ant pagalbos.
Negal žinoti, kokia galia buvo Kazimiero, turėjo būti
didesnė už Maslavo, jog ansai su savaisiais lygmėse
Mozūrijos pergalėjo Maslavą su jo talkininkais pa- 1042
gonimis ir visą Mozūriją į valdžią savo užėmė; Mas-

[1] Карамзин, Ист. гос. Рос., т. II, 11.

lavas, po to nuopuolio nuskriejęs į Prūsus, gyvybą tenai savo pabengė[1].

Nubengę lietuviai tas kares su Jaroslavu ir lenkais susiprato, jog reiks neilgai buvus iš visos galios grumtis su visa galybe krikščionų. To vildamies, lietuviai, žemaičiai ėmė savo ūkę rėdyti. Buvo tame laike Lietuvoj kunigaikščiais Kernius ir Gimbutas, du broliu. Kernius valdė kraštą tarp upių Neries, arba Vilijos, Nevėžio ir Daugavos, o Gimbutas Žemaičius. Tuodu kunigaikščiu, saugodamos nuo antpuolių gudų, ant aukšto skardžio upės Neries, linksmoj lygmėj tarp žalių ąžuolynų, didelę pilį išstačiusiu metuose 1040 ir Kernave nuo vardo savo pramaniusiu, už buveinę Lietuvos paskyrė, kurioj tenai diduomenei, tėvūnams, arba senatoriams, su visomis vyresnybėmis Lietuvos liepusiu gyventi. Šiandien dar vardas tos vietovės tebėr, o šūsnys irų sugriuvusių rūmų, krūmais apaugusios, iš tolo riogso, o kūliai pamatų išritinėti apkerpėję rūstą rodo povyzių senų dienų buveinės lietuvių, žemaičių, kurių bočiai prabočiai, išmintingai tenai rėdydamies, ne kartą graudino neprietelius ūkės savo.

Taip steigiant lietuviams į savo ūkę, Boleslovas Drąsusis, karalius lenkų, nubengęs kares su vengrais, moravais, čekais, sukos ant prūsų ir visų pirma apgulė jų pilį Graudencą, kurią prūsai neseniai buvo išstatę dėl savo atsargos. Boleslovas, į tą pilį įsigriauti negalėdamas, nudeginęs kelias apygardas pagonų, vėl pagrįžo su moravais, čekais kariautis, kurie, anam Prūsuose besančiam, buvo pradėję pačius lenkus terioti. Paėjus Boleslovui, prūsai, norėdami atmonyti lenkams nuteriojimus savo krašto, įpuolę į jų

[1] S. Bandtkie, Dzie. nar. Pol., t. I, 234.

šalį, nekurias apygardas nudegino ir gėrybes suluptas namon parvirdė. Boleslovas, dajutęs tokias nelaimes savo valdystės, tuojau su čekais ir moravais san- 1064
darą padarė ir vėl su visa galia ant prūsų grįžo. Norėjo juos Boleslovas iš netyčių antpulti, bet ano jotis, arba raitarija, sunkiai šarvuota, plaukdama per upę Sarą, mažne visa verpetuose išskendo. Noris paskui Boleslovas iškeitė jotį sunkią į lengvą, vienok nebgalėjo toliau su pagonimis bekariauti, bet turėjo eiti į Kijevą, gudų buveinę, ir tenai brolius kerštingus tarp savęs taikinti, o pagonis palikti po senovės begyvenančius.

Kad Boleslovas, atėjęs į valdystą gudų, taikino priešingus kunigaikščius ir kruvinas kares su nekuriais darė, tuo tarpu Kernius ir Gimbutas, Lietuvos kunigaikščiu, surinkusiu visų smarkiausius karius iš Lietuvos ir Žemaičių, tuojau į Braslavą, gudų pilį, 1065
parubežy Lietuvos esančią, vėtra įsilaužė ir į savo valdžią paėmė, nesikakino dar tuo grobiu tuodu Lietuvos kunigaikščiu, nes, norėdamu daugiau pasipelnyti kerštuose gudų, savo kareivius į žaras perskiedusiu, traukė kariauti kunigaikštystos Polocko, kurios visą kraštą tarp Neries, Daugavos degino ir teriojo. Naktį gaisrai tenai švitėjo, o dieną saulė temo dūmais degančių kaimų, visa, ką sutiko, iš pamatų laukan vertė, ketėjo jau į patį Polocką laužtis, bet liovės; vienok, visus pašalius nusarioję ir visokių gėrybių prisilupę, su daugybe imtinių namon pagrįžo į Kernavę, savo buveinę, kurią turtais savo nepritelių papuošė[1].

Paskiau gudai, pabengę namų kerštus ir nusikratę karių palaucių, mirus Boleslovui Drąsiajam, karaliui

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. 1, p. 1, l. 11.

lenkų, norėjo atgauti nuo jų tą kraštą, kurį Boleslovas buvo užėmęs gudams; kurie, neturėdami didžios galios, patelkė dar lietuvius ir palaucius, su kuriais gudų kunigaikščiai susinėrę traukė keliomis žaromis
1082 į lenkų valdystą. Naikino visa, ką tenai sutiko, pagonys, o gudai, atgieždami apmaudą ant lenkų, nebsižinojo patys ką darą, bažnyčias, kliostorius, pilis į dulkes pustė, ir taip ta savo smarkybe ūkininkus lenkų nugandino, jog nė viensai nedrįso iš pilių eiti drausti neprietelių, kurie visose šalyse ugnį žarstė, kaimus degindami. Nuteriojẹ baisiai visą kraštą iki upės Vislos ir prisiplėšę visokių gėrybių, linksmai grįžo namon. Bet pargrįždami gudai suvisu pasileido: eiles tarp savo kareivių sujaugė, sargtį abažuose neblaikė ir gerdami linksminos, jog lenkus suvisu paveikė. Jusdamas tą, Vladislovas Hermanas, kunigaikštis lenkų, ėmė juos vyti; kaipogi panokęs pačiomis išvakarėmis su didžia smarkybe įmigusius pradėjo novyti, noris gudai atsibudę grobė už ginklo, vienok nieko nebgalėjo lenkams bepadaryti, ir tas tarp gudų beliko, kas begalėjo bėgti, kiti visi tą naktį gyvybą savo pridėjo. Lenkai, visą grobį atėmę ir imtinius atvadavę, linksmai namon sugrįžo. Lietuviai, nustoję keleto tūkstančių savo kareivių, noris nieko tame žygy nepelnė, vienok pažino šalis ir kraštus lenkų ir gudų, su kuriais tiekės atsidėję kariauti.

Gudai, visuomet vieną kartą sugaišę antpuoliais palaucių, antrą kartą paskendę netaikose namų, nebgalėjo atmonyti lenkams to savo nuopuolio nei sudrausti lietuvių, kurie, sutraukę karius Lietuvos ir Žemaičių į Kernavę ir užtelkę ant pagalbos jodvie-
1089 žius, gudų valdystą teriojo. Nesutikdami tenai kareivių, kaimus pilių Lucko, Vladimiro, Lvovo, arba Lembergo, nuplėšė ir nuteriojo. Paskui, visokių gė-

rybių prisilupę, su tokia smarkybe namon grįžo, jog nė vienas gudas ne tiktai priešingauti lietuviams, nes pasirodyti iš pilies nedrįso; antrą kartą pergalėję neprietelius, savo buveinėj Kernavėj linksminos[1].

Regis, jog tą patį metą Kernius kunigaikštis, sugrįžęs nuo to žygio, vyras išmintingas variodoj*, kantrus karėj, nenusimenąs nelaimėj, daug gero ūkei savo padaręs ir ne kartą jos neprietelius sugraudinęs, iš šio svieto pasirinko. Raštai visų jo darų nedaėjo mūsų laikų, bet jog garbingu vyru buvo, dainos paskesniųjų laikų tą darodo, kuriose jo vardas ir darai minavojami buvo.

Gaujos žmonių subėgo į Kernavę, lygia dalia ir diduomenė iš visų šalių susirinko tenai paskutinį kartą apraudoti savo kunigaikščio. Palaidojo jį su visų didžiausia iškilme pagal apsiėjimus skitų, savo prabočių, tokiu parėdymu. Ant aukštos ąžuolo malkos kunigaikščio kūną, nuometuose įvystytą, padėję su visų įtikimuoju jo tarnu, žirgu aprėdytu, su kuriuo karėse jodė, su jo šarvais, ragotine, vylyčiomis, su pėdsekiais, su sakalu arba vanagu, atkalnėj pilies Deltuvos, arba Devaltavos, sukūrino; žmogeiviai ir diduomenė su gentimis, giedodami darus mirusiojo, mėčiojo į ugnį nagus meškų arba lūšių, tardami, jog po smerčio geram ir doram žmogui, į dangų einant, reikėjo dar ropoti per didelį uolos kalną, aštrų ir krumsliuotą; dėl to gi metė nagus mirusiajam, idant, lipdamas į dangų per tą kalną, įsikibti galėtų. Sudegus kūnui, pelenus, į kūlio indą supylę, į žemę palaidojo, ant kurios viršaus supylė kalną ir atminimui dar medžio stabą su povyziu nabaštiko antstatė,

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. 1, p. 1, 111.

* *Žodžio reikšmė neaiški; DII:* rėdoj.

ąžuolyną tenai, šalip kapo stovintį, jam pašventė, ugnį amžiną sukūrė, ir kuniges, arba ugnasarges, tenai įstatė, kurios buvo iki pat išpažinimo tikėjimo švento. Vienok sunkios nelaimės, kruvinos karės ir vargai, kurių Lietuvos žemė datyrė, tų brangių palaikų šiandien nė ženklo lietuviui, žemaičiui nebliko, vienok netoli nuo tų kapų tebėr dar vietovė, vadinama Deltuva. Mirdamas Kernius paliko vienturtę dukterį, vardu Pajautą, arba Pajotą, garbingą gražybe ir išminčia. Bet kuomet jo brolis Gimbutas būt miręs, to nėra raštuose padėta.

§ VIII. KARĖS SU GUDAIS, KURIOSE NĖRA MINAVOJAMŲ KUNIGAIKŠČIŲ LIETUVOS IR ŽEMAIČIŲ

Lietuvių, arba senųjų erulių, giminės lig šiol nuo vienos tenai pusės tebuvo antpuldinėjamos nuo krikščionių, dėl to gi kožname atsiėjime, sutraukusios savo galią, drąsiai kariauti galėjo prieš nepritelių, kursai jas į savo valdžią užimti norėjo. Bet tuose laikuose, noris į šeimyną ir galią rados įsigavusios tos giminės, vienok suspaustos rados ne nuo vienos kurios pusės, bet nuo visų šalių. Tankiai reikėjo lietuviams, žemaičiams vienoj valandoj rimtus pulkus vesti į rytus, pusiaudienį ir vakarus, kaipogi tose visose pusėse smarkūs neprieteliai grūdos į jų kraštą ir amžinu nuopuoliu jų giminei mojavo: kaipogi nuo rytų ir pietų gulė viršun gudai su lenkais, nuo vakarų mozūrai, o nuo šiaurės vokiečiai, kurie, išėję metuose 1111 iš jūros, Daugavos pašaly įsimetė ir tuojau visas gimines lietuvių pradėjo gandinti. Tankiai, sakau, reikėjo lietuviams, žemaičiams surinkus savo pulkus vesti per Nemuną į pavislius ir tenai grumtis

su pulkais lenkų, mozūrų, iš ten pargrįžus, keltis per Daugavą ir gelbėti savo gimines, kurias gudai norėjo apvergti. Tuose laikuose jaunuomenė lietuvių, žemaičių ne kūlės po kiemus, bet raiti medžiojo šernus, meškas, lūšis, ragotinėmis varstydami, ir taip gudinos ir stiprino save, idant kurią dieną galėtų su neprieteliais savo tėvainės drąsiai grumtis. Bet pikčiau dar buvo dėl Lietuvos, jog visur mokyti krikščionys su ana rubežavo, kurie kožname atsiėjime pagalbą galėjo nuo kitų krikščionų gauti. Lietuviai, žemaičiai vieni patys pagonys nė kokio bendro, nė kokios pagalbos negalėjo viltis, kaipogi patsai žodis pagonis kiekvieną gandino. Vienok lietuviai, žemaičiai, noris ir tokiame suspaudime būdami, mokėjo gauti pragumą gelbėti save ir ūkę savo nuo vergystės neprietelių. Patys mušami, bet tankiau dar mušė savo neprietelius. Tuose laikuose neblaukė jau lietuviai savo tamsiose giriose ateinančių neprietelių, bet patys leido rimtus pulkus į svetimus kraštus, idant parodytų, jog galintys yra remtis su gelžytomis virtinėmis neprietelių, ir jei tų pulkų nustojo, tuojau kitus, rimtesnius, į tų vietą išleido, kurie ne kartą krikščionis savo neprietelius graudino.

Geisdami tą metą gudų kunigaikščiai atmonyti 1106
lietuviams praėjusias savo nelaimes valdysta savo ūkės pasidalijo, vienybę tarp savęs padarė ir prisieka aną patvirtino. Taip įgavę gudai pataiką į namus išleido Vseslavičius kunigaikščius su daugybe karių į Lietuvos šalį, vadinamą Žemgalę, tai yra Žemaičių žemės galą, kariauti, kurie, įėję į tą kraštą, tuojau ėmė kaimus deginti, gyventojus vienus vergti, kitus laukan kirsti. Tėvūnai Lietuvos, pajutę Kernavėj tą artimą nelaimę, skubinai surinko kareivius iš žemaičių, lečių ir lietuvių, su kuriais, antpuolę teriojančius

gudus, susigrūmė lygmėse Braslavo, kruvinai ir ilgai varžės pergale, vienok žemaičių vyresnieji taip bukliai savo kareivius parėdė, jog akies mirkterėjime gudus nuo visų pusių apgulė ir viena valanda 9000 joties, arba raitarijos, gudų išguldė, tarp kurių daug krito pačių karvedžių ir vyresniųjų, patys tiktai kunigaikščiai Vseslavičiai vos-ne-vos gyvi beišsprūdo palikini lietuviams abažą, daugybę imtinių ir visą savo gėrybę[1]. Regis, jog gudai nuo to nuopuolio ilgą laiką nebužgauliojo Lietuvos.

Paskiau Jaroslavas Sviatopolkovičius, taip pat gudų kunigaikštis, norėdamas užimti šalį Lietuvos,
1112 Jodviežių žemės vadinamą, o šiandien Juodųjų Gudų, su anais kariavo, bet jodviežiai, užtelkę ant pagalbos lietuvius, laimingai atrėmė gudus nuo savo krašto, noris, kaip gudų rašytojai sako, Jaroslavas būk du kartu buvęs pergalėjęs jodviežius.

Kitoj pusėj Boleslovas Kreivburnis, garbingas kunigaikštis lenkų, paveikęs pamarius (kurie per 17 metų nei kraujo, nei turtų ant karių neskundė, idant tiktai liuosais po senovės galėtų gyventi), sukos su visa galia ant prūsų, kurie pamarius šelpė tose jų
1116 nelaimėse. Prūsai, regėdami save neįgalinčiais, pavadino lietuvius ir žemaičius ant pagalbos, kurie ne kartą grūmės drąsiai su lenkais lygmėse Kulmijos, kuriose krito daug pagonų, bet riogsojo ir lenkų krūvos sumuštos. Lietuviai ir prūsai, regėdami, jog, mušdamies siena, nieko nepadarys neprieteliams, traukės į gilumą girių, iš kurių antpuldinėdami paskui vargino ir badino lenkus. Boleslovas, bijodamas vesti kareivius į girias, kuriose vasaros laiku žiema, o dienos viduj tenai naktis buvo, dėl to gi velijos į

[1] Карамзин, Ист. гос. Рос., т. II, VI.

Gudus grįžti, nekaip su pagonimis kariauti, vienok, sako, jog paeidamas aniems liepęs sau donį mokėti[1].

Tą patį metą Mstislavas, kunigaikštis gudų, su daugybe kareivių antpuolęs lečius, nudegino pilį Odempę, arba Derptą, užėmė ir daugybes gyventojų į vergus išvarė. Atvejų atvejais per 15 metų gudai tą kraštą draskė ir teriojo, bet užvis metuose 1130 Vsevolodas, Naugardo kunigaikštis gudų, baisiai visą Vidžemę, arba Letų, kurią šiandien Infliantais vadina, iki pat upės Daugavos nuteriojo, pilis vienas išvertė, kitas į valdžią sau paėmė, vyriškius paaugusius iškirto, o žmonas su kūdikiais apkalę į vergus išvarė, kurias apkrikštiję vienas kaip gyvulius išpardavojo, kitas patys apvergė, liepdami jų vaikų vaikams laukus plėšti, balas ir versmes džiovinti.

Tą patį metą Vsevolodas, kunigaikštis Naugardo, antrą kartą pasirėdęs, su kitais gudų kunigaikščiais grįžo pabengti naikinti Vidžemės, arba Lečių; bet šie paskubėjo pavadinti ant pagalbos lietuvius ir žemaičius, su kuriais antpuolę iš nežinių pulkus gudų sariojančius, susigrobė abeji kuo narsiau, vienok lečiai su žemaičiais gudų eiles taip sulaužė, jog patys kunigaikščiai gudų vos beišsprūdo nuo giltinės. Tuojau lečiai, arba latviai, su savo talkininkais lietuviais ir žemaičiais iš Derpto ir kitų pilių gudus išvertė ir iš viso krašto išvėtravojo.

Vsevolodas kunigaikštis, įpykęs ant lietuvių, gelbėtojų lečių, dar aniems Vidžemėj taip viešint, su di- 1131
džia gauja gudų kareivių gulė į Lietuvą ir tenai, ką sutiko po taku, kaimus, gyvulius, turtus, vis naikino, ūkininkus vienus iškirto, kitus apkalę skubinai, iki neantpuolant lietuviams, į vergus išvarė, kurie neb-

---

[1] Tas patsai tenai.

regėjo daugiau savo namuose linksmos saulės užtekančios[1].

Atentį metą lietuviai, idant atmonytų taip baisiam savo neprieteliui, tiekės iš visos galios į karę, vildamies vienu žygiu gudus pakariauti. Bet Mstislavas, didysis kunigaikštis gudų, susitaręs su kitais
1132 kunigaikščiais, paėmęs dar draugiom Gardino kunigaikštį, norėjo lietuvius namuose besitiekiant į karę užspėti. To dėjęsis, su didžia gauja kareivių į Lietuvą įėjo. Bet tenai gudai per daug nusivylė. Kaipogi lietuviai ir žemaičiai, tą jusdami, išpuolę visu savo parubežiu trobas nudegino, gyventojus su turtais ir gėrybėmis išsiuntė į gilumą Žemaičių, pačius javus nunaikino ir per keletą trūkių, arba mylių, tyrus laukus beliko. Tuo tarpu lietuviai patys, išsiskaidę į virtines ir užsislėpę, laukė ateinančių neprietelių. Gudai, to nenumanydami ir vildamos tiktai didį grobį Lietuvoj gauti, traukė tenai su visa savo galia. Bet, perėję Lietuvos rubežių, rado tenai tyrus laukus, kuriuose, neturėdami kuo misti, tuojau patys ir arkliai ėmė iš bado kristi. Susipratę gudai kuo greičiau ėmė namo skubėti, bet tuo tarpu lietuvių virtinės, iš girių išpuolusios, grįžtantiems gudams užpakalį pradėjo skardyti; vienok gudai, išsigavę į lygmes Minsko, norėjo dar laimės mūšoj datirti ir, to dėjęsi, metės tuojau ant lietuvių ir kruvinoj kovoj sau galo ar pergalės ėmė ieškoti. Abi šali smarkiai susigrūmė, bet sunku buvo remtis prieš lietuvius, kurie vienoj alandoj keletą tūkstančių pačių rinktinių gudų parito, užvis ūkininkų Kijevo, kurie toj rūstoj dienoj velijos garbingą galą kovoj gauti, nekaip bėgdami badu mirti ar pagonių lietuvių vergais tapti. Sudraudę taip lie-

[1] Карамзин, Ист. гос. Рос., т. II, VIII.

tuviai savo neprietelius grįžo namo tiektis ant didesnių karių[1].

Vsevolodas, kunigaikštis Naugardo, norėjo vėl letus, arba latvius, apvergti, kaipogi, suėmęs daugy- 1135
bę kareivių valdystoj krievių, arba baltųjų gudų, puolė ant lečių ir, į Derpto pilį įsilaužęs, visos apygardos valdymieru pasidarė.

Tie metai tuo yra minėjami, jog žydai, už savo 1155
kropimą ir kitas suktybes išginti iš Kijevo, atėjo į Lietuvą pirmą kartą. Negal žinoti, kame tie nevėkšliai pradėjo lietuvius, žemaičius apgaudinėti, kurie iki šiai dienai, veltui Lietuvos ir Žemaičių duoną valgydami, kas dieną platinas[2].

Kariavos tą metą lietuviai su Volodarium, kuni- 1158
gaikščiu Minsko, bet su kokia tenai laime, to nėra raštuose išreikšta. Regis, jog Volodarius išpažino ant savęs vyresnybę Lietuvos ir sandarą su juo padarė, kuriam lietuvių kareiviai, kaipo jo užtarytojai, pilis jo saugojo ir algą nuo jo ėmė.

Kaipogi mažne tame laike Rogvolodas, kunigaikštis baltųjų gudų, daugybes kareivių iš Polocko, savo buveinės, sutraukęs, antpuolė pilį Gorodeco, esančią valdžioj Volodariaus, kunigaikščio Minsko, kursai, 1161
su visa savo galia ir su savo samdininkais lietuviais išėjęs iš pilies, susigrūmė su Rogvolodu, kurį taip pergalėjo, jog nekurie tiktai iš jo karių namo besugrįžo su juo[3].

Nebebuvo* vienok pataikoj tame laike giminės
Lietuvos nuo saulėlydžio. Boleslovas Garbanočius, 1164

---

[1] Карамзин, Ист. гос. Рос., т. II, VIII.

[2] Narbutt.—„Tygod. Wileń.", 1817, Nr. 77.

[3] Карамзин, Ист. гос. Рос, т. II, XVI.

* *Žodis iš DII; DI yra:* Nebu.

kunigaikštis lenkų, sandarą padaręs su Fridrichu I, ciesorium vokiečių, į karę pasitiekė ir su visa savo galia traukė į Prūsus, kuriuos paveikęs ir kunigus aniems krikščionų antmetęs, idant tikėjimo krikščioniško mokytų, patsai grįžo vėl su ciesorium kariautis. Tuo tarpu prūsai pirmajame antpuoly, lig lietuviams, žemaičiams neatėjus ant pagalbos, į medes kaip jei pirma įsitraukė. Paskui, atsitolinus Boleslovui, prūsai su lietuviais, žemaičiais, išėję iš girių, kunigus lenkus vienus išginė, kitus iškirto; norėdami dar atmonyti savo nelaimes, Mozūriją ir jos buveinę Kujavus nuplėšė ir nudegino. Tuojau Boleslovas, pabengęs karę, su tuo pačiu ciesorium Fridrichu I iš visos lenkų valdystos karius suėmęs, dar ant pagalbos savo brolius užtelkęs, mojavo jau pagonims pabanga. Buvo abaže Boleslovo keturi vyrai diduomenės, prūsai persikrikštiję, kurie, ilgai būdami pas Boleslovą, taip jam įsitikėjo, jog jis išrinko juos tame žygy už vadovus, kaipo žinovus Prūsų žemės. Tie, nuėję į Prūsus, rado visą savo giminę ir gentis pasitiekusius pirmiau mirti, nekaip vergais krikščionų lenkų tapti, ir taip jų pasigailo, jog su vyresniaisiais sutarimą padarė pačius lenkus apgauti ir, to dėjęsi, vietą ir laiką sau užženklino. Lenkai tuo tarpu, nieko nežinodami, ėjo į gilumą žemės Prūsų, visur teriodami, kuriuos vadovai, kaip buvo prūsams prižadėję, įvedė į balas ir versmes, stigavodami jiems, jog tenai ras visą mantą prūsų užslėptą. Pasmilę to grobio, lenkai leidos į versmes, bet tuojau Henrikas, kunigaikštis Sandomiro, drąsus vyras, su savo rinktiniais žūti pradėjo; tuo tarpu prūsų kareiviai, kurie buvo pasislėpę, užpakalį jiems užstojo ir, nesuskaitomą daugybę vylyčių ant lenkų joties išleidę, puolė su brūkliais jos kauti. Nebgalėjo lenkai, iš visų pusių apgul-

ti, savęs begelbėti, raitoriai jų, sunkiai šarvuoti, patys žuvo versmėse, o likusius pagonys galavijo; patsai tenai Henrikas gyvybą pridėjo su visais savo rinktiniais. Lietuviai su prūsais, apturėję tą pergalę,
dievus savo maldė, dėkavodami, jog anuos teikės už- 1167
laikyti nuo vergystės nprietelių[1].

Negal aiškiai stigavoti, vienok regis, jog tame laike smarkiai ir baisiai kariavos lietuviai ir žemaičiai su gudais baltaisiais. Nėra raštuose išguldyta visų
atgalių tos karės, vienok gal minti, jog buvo kruvina 1182
ir maringa. Ant skardžių Daugavos būk susigrūmusios šalys. Lietuvius būk rėdęs vyras, protu ir kalaviju galįs, bet vardas jo šiandien nėra žinomas, o gudus — Iziaslavas Vasilkovičius, garbingas drąsybe ir kantrybe karvedys. Ant pirmojo susirėmimo šalių ragotinės vien abiem pusėm traškėjo, iš kalavijų ugnys lėkė, o vyrai kaip ąžuolai virto, kraujai upeliais varvėjo, kūnų žmonių ir žirgų sumuštų šūsnys iš tolo riogsojo, vienok dar, sako, žinoti negalėjo, katra katrą šalis pergalės; vos-ne-vos eilės gudų gurti pradėjo. Tą išvydęs, Iziaslavas, stiprindamas savuosius ir drąsindamas, patsai kas kartą kuo didžiau ant eilių lietuvių gulė, bet tuo tarpu įžeistas nuo jo paties žemaitis tame įkaitime krūtis jam ragotine pervėrė. Nustoję gudai savo karvedžio tuojau šalin skrieti pradėjo. Bet lietuvių vyresnieji taip bukliai buvo užstatę savo kareivius, jog skriejančius gudus visus sugrūdo į verpetus Daugavos, kuri būk burgėjusi kūnais gudų it purvais (pagal žodžius to laiko rašytojo). Turtai, gėrybės gudų — visa paliko tą dieną lietuviams[2].

---

[1] S. Bandtkie, Dzie. nar. Pol., t. I, 234.

[2] Карамзин, vieta minavota.

Atentį metą lietuviai, žemaičiai traukė į kraštą
1183 Baltųjų Gudų ir tenai nudegino visas apygardas su priemiesčiais Pskovo ir Naugardo, bažnyčias nulupo, pilis išvertė ir, kame tiktai lietuviai, žemaičiai ant savo greitų žirgų pasirodė, tenai kūlis ir vanduo tyruojąs beliko; vienu žodžiu, daugybes nelaimių gudams pridarę, daugybes imtinių į vergus išvarė.

Vsevolodas, kunigaikštis Naugardo, geisdamas atmonyti lietuviams nelaimes savo krašto ir taip didį nuopuolį, tame širdgile surinkęs ūkininkus Naugardo (pskovionys nuterioti nebgalėjo jam betarnauti), norėjo, kely pavijęs lietuvius, apmaudą atgiežti, kuriuos danokęs, kely susigrūmė, bet patsai su visais savo kariais tenai galą gavo.

Skaitytojas, perbėgdamas tas kares lietuvių, žemaičių, neregi dar jų galybės ir smarkybės, kuri galėtų gandinti kitas gimines ir graudinti svetimus kraštus. Bet jog buvo lietuviai smarkesniais ir garbingesniais, nekaip raštuose yra užrašyta, gal tą manyti nuo to, ką vienas gudų rašytojas, tame laike gyvenąs, rašo: „Pūsdami (lietuviai) į ilgus medžio trimitus, arba trūbus, jodami ant narsių medės žirgų, o it liūti žvėrys mesdamies ant grobio, degino kaimus, vergė gyventojus; patys vienok niekuomet neprigaunami eilėmis kareivių, kaipogi niekaip nenorėjo siena muštis, bet, išsiskaidydami tiktai į visas puses, laidė iš tolo vylyčias ir geležies strypus, patys čia išnyko ant žirgų it paukščių, čia vėl ant balso savo trimitų pasirodė. Taip tie draskytojai, nebodami sprogstančių speigų, taip baisiai nuteriojo Pleskavo apygardas, jog Naugardo ūkininkai nesuskubėjo jų begelbėti ir tame širdgile kaltino savo kunigaikštį Jaroslavą Vladimirovičių ir į jo vietą apskyrė sau ku-

nigaikščiu Mstislavą."[1] Tas guodimos to rašytojo ir patarlė senovės, kurią šiandien dar gudas, supykęs ant lietuvio, taria: „Ee, paganiec letoviec — nu, pagonis lietuvis",— rodo aiškiai, jog lietuviai turėjo tankiau ir narsiau su gudais kariauti, bet tiktai raštai tų laikų pragaišo. Linkėti reikia, idant senų dienų klioštoriuose knygos būt perkratomos nuo išmintingų vyrų, rasi tenai rastų kokias skiautes, noris ir aptrešusias, tų laikų raštų.

§ IX. ĮGULIMAS VOKIEČIŲ Į LEČIŲ ŽEMĘ. MANTVILA IR ŽIVINBUDAS LIETUVOS IR ŽEMAIČIŲ KUNIGAIKŠČIAI

Nuo metų 1111 jau vokiečiai, dabodami Lečių kraštą, įsimetė į paupį Daugavos[2] ir gyveno Ikškilės vietovėj, prekiodami ir jaukindamies su lečiais pagonimis, kuriuos paskui taip apvergė. Visų pirma ėmė tikėjimo krikščioniško mokyti pagonis ir tarp pačių lečių sau tarnų ieškoti ne dėl jų dūšios išganymo, bet idant galėtų jiems liuosybę išplėšti ir jų žemę užimti. Reikia dar žinoti, jog tame amžiuj daug buvo krikščionų, kurie, idant padaugintų skaitlių krikščionų, nesigailėjo nei sveikatos, nei turtų; užvis kunigai leidos į jūras, girias, neapregimus tyrus pagonų krikštyti, vildamos per krikštą vyskupais, arkivyskupais, o paskui valdymierais tapti. To dėjęsis, Meinhardas, zokaninkas, taip pat vokietis gimimo, iš vietovės Bremeno, girdėdamas taip tvirtinantis vokiečius Lečių žemėj, tai yra Vidžemėj, arba, kaip šiandien vadina, Infliantų žemėj, leidos per jūras ir atėjo Daugava pagal į Ikškilę metuose 1150 ir, tenai

[1] Карамзин vietoj minavotoj.
[2] Stryikowski, Kro. Lit., K. IV.

pramokęs kalbos lečių, arba latvių, ėmė iš peties tikėjimo krikščioniško pagonis mokyti ir pirmąją bažnyčią krikščionų Ikškilėj pastatė. Rados daug pagonių vargdienių, kurie krikštijos ne taip dėl dūšios išganymo, kaip vildamies gauti ką noris nuo savo apaštalo. Bet jog tankiai žemaičių virtinės, pagrįždamos nuo Naugardo su gudais kariavusios, gandino ne kartą tuos naujus apaštalus, užvis jog pagonys neapkentė lečių perkrikštų, kaipo nuokartų ir tarnų vokiečių, tankiai juos antpuldinėjo. Saugodamos nuo to, Meinhardas liepė pilį Ikškilėj išstatyti, idant kokiame atsiėjime galėtų su vokiečiais ir savo tarnais tenai pasislėpti. Už tokį steigimą popiežius Aleksandras III pakėlė Meinhardą lečių vyskupu, kursai, įgavęs tokią vyresnybę, norėjo dar pasistiprinti, daugindamas skaitlių vokiečių. Tuo tarpu įkyrėjo lečiams perkrikštams tarnauti vokiečiams, savo apaštalams, ir būriais ėjo į Daugavą upę krikšto žemyn plauti ir į pagonis grįžo. Tuo nusiminęs, Meinhardas norėjo sėsti į laivą ir važiuoti į Vokietiją pagalbos ieškoti, bet negal žinoti, dėl ko lečiai perkrikštai neleido jam to daryti, kursai apsistojęs tą patį metą, tai yra 1195, mirė, kurio kūnas šiandien dar tebėra Rygoj, bažnyčioj, Domkirche vadinamoj. Mirus Meinhardui, vyskupu tapo Bertoldas, zokaninkas cistersas; tasai, nuėjęs į Vokietiją, guodės, jog krikščionys Lečių žemėj yra varginami ir spaudžiami nuo pagonų, kurie tuojau juos iškirs, jei vokiečiai neduos jiems kokios pašalpos. Tuojau daugybės tinginių ir slinkių vokiečių, norėdamos svetimą gerą dėvėti, leidos su Bertoldu per jūras į Lečių žemę pagonų krikštyti. Pargrįžęs tas geradėjas su tais pulkais į Ikškilę, krikštijo tenai norinčius šventu vandeniu, o nenorintiems su kalaviju galvas rantė. Lečiai nebnorėjo

besikrikštyti, o vokiečiai anuos suokė; prasidėjo kruvinos ir ilgos karės; kaipogi garbingoj ir didžiai maringoj mūšoj ties pilia Beveryna Imantas, kariovedis pagonų, pačiam Bertoldui vyskupui, kursai lygiai su savo kareiviais kariavo, ragotine širdį pervėrė metuose 1198[1].

Bertoldui mirus, tapo vyskupu Lečių Albertas Buksherdenas, kanauninkas vietovės Bremeno; tasai, atėjęs su 25 laivais vokiečių kareivių, Rygos miestui, arba vietovei, pamatus padėjo ir bažnyčią švento Jokūbo išstatė metuose 1200. Norėdamas paskui valdžią įgauti ant viso Lečių krašto, rašė pas popiežių Celestiną III, meilaudamas jo, idant leistų antturėti kareivius krikščionis vokiečius, kurie sudraustų pagonius lečius, gaišinančius žodį dievo apsakinėti. Pagyręs popiežius jo geidimą įstatė naują zokaną Rygoj pagal įstatymus zokaninkų cistersų, kuriems, noris kareiviams, vienok reikėjo gyventi it zokaninkams be pačių klioštoriuose. Visas jų darbas buvo su pagonimis kariautis, anuos krikštyti ir vergti. Dėvėjo anie visuomet šarvus, arba pancierius, ant kurių viršaus baltą abitą antvilktą turėjo, ant kurio du kardu, arba du miečiu, krūtyse buvo išsiūtu, ilgu ir dideliu miečiu, arba kalaviju, pasijuosę vaikščiojo: dėl to gi ir vadinami buvo miečeiviais, eržilais, arba ricieliais Kristaus. Albertas, vyskupas Rygos, įgavęs nuo popiežiaus tokią vyresnybę, užtelkė tuojau šiokius tokius tinginius ir palaidūnus vokiečių į tą zokaną, kuriems, kardą į ranką įdavęs, liepė mokyti lečius pagonis meilės krikščioniškos, baimės dievo, jo galybės ir gerybės nepaimtos. Taip tasai vyskupas, krikštydamas lečius ir pilis ant jų žemės dirbdamas, atdavi-

[1] C-te Bray, Essai crit. sur l'hist. de Liv., t. 1, p. 1.

nėjo anas valdyti vokiečiams savo gentims ar pažįstamiems, o lečiams perkrikštams liepė laukus arti ir vergauti tiems naujiems kungams: kurs bepriešingavo, tas tuojau gyvybę pridėjo. Taip tatai rados ir augo tas milžinas, lyčyna vieros šventos užsimovęs, kursai apie tikrą garbę pono dievo, apie tikrą meilę artimo savo niekuomet nedūmojo; augo, sakau, tas milžinas, su kuriuo ne kartą išsirėžę žemaičiai, lietuviai grumsis per ilgus amžius; negalėjo anie lig šiol įsistebėti tos lyčynos, patys būdami į kruvinas kares gudų įpinti (kaip jau regėjom ir dar regėsim), iki pačius nepradėjo novyti[1]. Tokie kėlės neprieteliai lietuviams ir žemaičiams nuo šiaurės, kad tuo tarpu kitoj šaly gudai nėmaž nesiliovė nuo antpuolių; kaipogi Rostislavas, kunigaikštis gudų, tą metą išsirėdęs
1190 vėl į Lietuvą, norėjo į pilį lietuvių, vadinamą Dverene, įsilaužti, bet, nieko negalėdamas įgulei Lietuvos padaryti, nustojęs daugybės savo kareivių, pagrįžo, nieką gavęs, į savo buveinę. Lietuviai, apmaudingi ant jo būdami, įpuolę į Baltuosius Gudus, plačias apygardas nuteriojo, iš tenai tuojau sukos ant Juodųjų Gudų krašto ir tenai keliomis žaromis kaimus Pinsko nudegino, gėrybes nulupo ir, visą kraštą nuteriojęs, su didžiu grobiu ir daugybe imtinių pargrįžo laimingai į Kernavę, buveinę savo.

Jaroslavas, kunigaikštis Naugardo, regėdamas,
1191 jog su lietuviais nebus doros, atsidėjęs iš visos galios ketėjo su anais kariauti; to dėjęsis, susitarė dar su kitais kunigaikščiais gudų ir traukė į Lietuvą. Bet negal žinoti, dėl ko jis, aplenkęs Lietuvą, nutraukė į Vidžemę, arba Infliantų, ir visus tenai kaimus nuteriojo, kiek norėjo, tiek lobijos iš tų vargdienių lečių, ku-

[1] Карамзин, Ист. гоc. Рос., т. III, III.

riuos nuo antros pusės miečeiviai novijo; nemindamas Jaroslavas, jog anie buvo jau krikščionimis ir įstatymus evangelijos pildė, augusius iškirto, o kūdikius ir žmonas į amžinus vergus išvarė.

Lietuviai tuo tarpu ne tiktai pačių gudų kraštuose sariojo, bet jų rimti pulkai Lenkuose ir Mozūrijoj plaujojo. Patys mušami, mušė taip pat lenkus ir mo- 1198
zūrus. Iš tenai pagrįžę, norėdami atmonyti Jaroslavui, kunigaikščiui Naugardo, užtelkė dar ant pagalbos Polocko kunigaikštį (kursai tuo laiku valdžioj lietuvių buvo) ir su tokia galia gulė į Baltuosius Gudus, ir tenai pirmajame antpuoly priemiesčius vietovės Velikije Luki nudegino ir apygardas nuteriojo, bažnyčias, kliošторius nulupo, bet, į pačią pilį neįsilaužę, su didžiu grobiu į Kernavę pagrįžo.

Neilgai buvus Mantvila, kunigaikštis žemaičių, pasirėdęs ūkėj, traukė vėl iš Kernavės su rinktiniais žemaičiais į Baltuosius Gudus. Atėjęs pas upę Dau-
gavą, geisdamas kuo veikiau persikelti, liepė savo 1200
kareiviams, po du sutūpdamos į kailį tauro, per upę keltis; kaipogi žemaičiai, lietuviai, viena valanda tokiose valtyse upę perėję, gudus iš nežinių antpuolė, kaimus nudegino, į pilį Lovatę įsilaužė ir, daugybes tenai turtų suėmę, namon pargrįžo[1].

Noris regis, skaitant žygius lietuvių, žemaičių, jog anie kas dieną pradėjo plėštis ir ne su vienu kokiu kunigaikščiu, bet su visa gudų gimine kariauti ėmė, noris, sakau, rūsti balsai ilgų žemaičių trimitų sklyduro rytuose, pietuose ir vakaruose, noris ant galo jų meškenuoti eržilai graudino šarvuotas eiles krikščionų, neprietelių savo tėvainės, lygmėse Kijevo, Vladimiro, Naugardo ir Liublino, vienok ne visose tose

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I, par. 1, l. III.

pusėse vyko lietuviams, žemaičiams kariauti, kurie, išskaidę į visas šalis savo galią, nebstengė nuo visur savo nepritelių atremti.

Kaipogi Romanas, didis kunigaikštis gudų, tapęs valdymieru visų Gudų Juodųjų, padaręs dar sandarą su nekuriais kunigaikščiais saulėtekių gudų, atsuko visą savo galią ant lietuvių, kurių pulkai, kaip jau sakiau, ne tiktai Baltuosiuose Guduose sariojo, bet ir jo valdystoj apygardas Vladimiro, Haličo, Lucko teriojo. Bet Romanas, juos paveikęs, karts po karto didį lomą krašto Lietuvos užėmė į savo valdžią ir iki Gardino rubežių savo atkėlė. Taip pat jodviežius, kurie lietuvius, kaipo savo artimus, gelbėjo, keliose mūšose pergalėjo. Lietuviai, noris po tokių nuopuolių, vienok nenorėjo gudams savo krašto paduoti. To dėjęsi, skubinai iš nekurių pilių artimųjų kareivius sutraukę, puolė vėl keliomis žaromis į apygardas Naugarduko, Lucko, Vladimiro, ką sutikę, tą naikino, kur užėjo, ten kūlį ir vandenį beliko; turtus neišpasakytus ir gėrybes sulupę toj šaly, su daugybe imtinių jau į Kernavę grįžo; tuo tarpu Algovičiai kunigaikščiai, apmaudingi tuo narsumu lietuvių, veikiai surinkę savo karius, kelią jiems norėjo užstoti. To vildamies, įėję į girią, per kurią lietuviams reikėjo grįžti, visus medžius, augusius ant kelio, papiaustė taip, jog visų mažiausiu užgavimu Lietuvos karius, keliu einančius, antslėgtų, o likusiuosius patys nukautų. Bet tame daikte gudai nusivylė, kaipogi lietuviai, dajutę nuo savo dabotojų tokias sau pinkles uždėtas, su vingiu tą girią aplenkė. Bet gudai, nenorėdami niekaip lietuvių paleisti, ėmė juos vyti. Lietuviai, noris keliu suvargę, vienok veikiai atsimetė ant gudų ir kuo narsiau susirėmė, vieni nenorėdami gauto grobio paduoti, antri norėdami tėvus savo, motinas

nuo vergystės atvaduoti; to dėjęsi, abeji kovės kru-
vinai ilgas valandas, bet lietuviai, nustoję 1700 visų
drąsiųjų jočių, nebstengdami atremti gudų, visa pa-
likini metės į girias save gelbėti. Gudai tenkino grobį
atgavę, tuojau namon grįžo, kaipogi nebgalėjo lietu-
vių bevyti, būdami patys mažne visi žeistais. Roma-
nas, didis kunigaikštis gudų, tokiomis pergalėmis į
didystą pasikėlęs, nežinojo patsai, kaip apmaudą ant
lietuvių paveiktų atgiežti; ant galo, nebišmanydamas,
kaip anuos benovyti, liepė lietuviais kaliniais it jau- 1204
čiais arba arkliais laukus arti. Rašo, jog lietuviai,
žambį traukdami, tuos žodžius minavoję: „Romane,
Romane[1], nedorai gyveni, lietuviais laukus arini!"[2]

Tą patį metą kiti pulkai lietuvių, žemaičių grūmės dar atvejų atvejais ties vietove Černigovo su gudais, kurie juos ne be didžio kraujo praliejimo diena nemetu atrėmė. Kitoj šaly Živinbudas, kunigaikštis Lietuvos, įpuolęs į Baltuosius Gudus, apykaimas Pleskavo, Naugardo, Velikije Luki nuteriojo. Bet Naugardo kunigaikštis, surinkęs savo kareivius, antpuolė lietuvius iš nežinių ir, mažne visus karvietėj išklojęs, į pilį Lietuvos, Toropecu vadinamą, vėtra įsilaužė, vyrus tenai iškirto, o motriškas ir kūdikius į vergus išvarė.

Tartum buvo užtekanti lietuviams saulė, bet apent užtemo. Romanas, didis kunigaikštis gudų, visų smarkiausias Lietuvos neprietelius, su visais savo kariais galą gavo ties Zavichostu, kariaudamas su lenkais. Tą pajutę, tėvūnai Kernavėj, norėdami atmonyti nelaimes, nuo jo datirtas, tuojau išsiuntė Živinbudą,

---

[2] Карамзин, Ист. гос. Рос., т. III, III, not. 101.

[2] Ne veltui dar tebėr iki šio laiko Žemaičiuose patarlė: „Perkūnali dievali, nemušk žemaičio, o gudą perk kaip šunį rudą." X. Bohusz, O daw. nar. Lit., cz. 1.

kunigaikštį Lietuvos, su rimtais pulkais į valdystą
1205 Romano ir apygardas tenai Vladimiro, Bresto, Lucko baisiai nudegino, kuriose maž ką dūmais dieną nuo nakties, o naktį gaisrais nuo dienos išskirti galėjo. Draskės lietuviai su gudais tose apygardose per trejus metus abejotine laime. Vienok gudai, sutraukę iš visur savo galią, puolė ant lietuvių, kurie apygardose Lucko tuo kartu voliavos. Bet lietuviai, pajutę galintesnius už save gudus, laukdami ateinančių žemaičių, kurie, tuo kartu miečeivius graudindami, Rygą buvo apgulę, pradėjo tuo tarpu su grobiu ant namų trauktis. Bet gudai laukuose Slonimo lietuviams kelią užstojo. Abi pusi sustojo į aiškią mūšą, lietuvius rėdė kunigaikštis Živinbudas, o gudus eiliavo Vladimiras Mstislavičius, didis kunigaikštis gudų. Susirėmė šalys iš visos galios tyruose Slonimo, ir abi pusi it nesavy grūmės, vieni nenorėdami įgautos valdžios paduoti, antri svetimiems vergauti. Ragotinės vien abiem pusėm skerlojo, kraujas latakais liejos, noris daug krito abejoj pusėj vyresniųjų ir kunigaikščių, vienok mūšos dar galo nebuvo ir negalėjo žinoti, katra katrą šalys pergalės. Bet tuo tarpu lengvi pulkai, atėję gudams ant pagalbos, gulė iš užpakalio lietuviams, kurių nuilsusias eiles, neilgai trukę, perlaužė. Tuo kartu reikėjo veizėti, su kokia rūstybe ir narsybe lietuviai apskleisti mirė vidury neprietelių save gindamies. Nėra padėta raštuose skaitliaus kritusiųjų, vienok daugybės karvietėj paliko lietuvių, kurių taboriai, padarga, turtai ir gėrybės, kurias su savim turėjo, kliuvo gudams į ranką tą dieną[1].

Visose pusėse rūsta diena lietuviams rodės. Rytuose ir pietuose gudai draskė ir teriojo jų kraštą,

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. 1, p. 1, l.

nuo šiaurės Albertas, arkivyskupas Rygos, apie kurį jau minavojau, apkrikštijęs lečius, kas dieną steigė valdžią savo jų žemėj stiprinti ir artintis prie Žemaičių ir Lietuvių krašto. Kaipogi Albertas tuo laiku 1209
paskutiniuosius lietuvių bendrus užkariavo. Užėmęs visų pirma Kuoknesės pilį, patį karalių, arba kunigaikštį, apkalė, lygia dalia, įsilaužęs paskui į pilį Tersikę, karaliaus Visevaldo, didžio bendro lietuvių, žmoną jo, vardu Martą, su visa šeimyna apkalė, ir tuo kartu Albertas aną teatdavė vyrui Visevaldui, kad ansai, visą savo karalystą padovanojęs motinai švenčiausiai, tai yra arkivyskupui Albertui, jos tarnui, išsižadėjo visos bendrystės su lietuviais ir žemaičiais, ant galo kad pasiėmė teisingai motinai[1] švenčiausiai algauti ir kad patį Albertą visų akivaizdoj savo tėvu pradėjo vadinti. Bet ir taip nusižeminęs, Visevaldas nebatgavo daugiau savo karalystės, kursai, būdamas taip nukroptas, ėjo pas uošvį į Lietuvą, iš kurios žmona jo buvo tekėjusi, guostis ir pagalbos ieškoti. Lietuviai, žemaičiai didžioj vienybėj su juo gyveno: kaipogi ansai einančius jų kareivius į Baltuosius Gudus arba į Vidžemę prieš miečeivius per Daugavą kilnojo ir kožname žygy pavalga juos šelpė. Lietuviai ir žemaičiai, nustoję tokio bendro, didžiai buvo apmaudingi ant Alberto ir gailėjos, jog praėjusį metą 1209 į Rygą neįsilaužė ir aną su visais vokiečiais ir miečeiviais laukan neišvertė ir per jūras neišginė. Vienok tame įpykime lietuviai išleido Kukovaitį, žemaičių kunigaikštį, su keliais rimtais pulkais, idant Albertui atmonytų, iš karalystės Visevaldo jį išgintų ir lečius nuo vargystos* vokiečių ir mie-

[1] Карамзин, Ист. гос. Рос., т. III, III.

* *DII:* vergystės.

čeivių gelbėtų. Rėmės drąsiai atvejų atvejais meškenuoti žemaičiai su gelžytais pulkais miečeivių. Vienok, apsisiautę vienu meškos kailiu, negalėjo tų geležies eilių trupinti ir pačia tiktai drąsybe ir narsybe savo neprietelius gandino, bet lečiams liuosybės, o Visevaldui karalystės nuo Alberto, arkivyskupo Rygos, nebgalėjo beatgauti, užvis jog tuo pačiu laiku baltieji gudai, susitarę su miečeiviais ir arkivyskupu, ėmė iš vieno ant lečių gulti.

Negal išsakyti, ką ta Vidžemė, tai yra Lečių žemė, arba Infliantų, tuo laiku datyrė nuo smarkių ir bedievių savo neprietelių. Negana, jog juos miečeiviai apkrikštiję kaivino vergysta, bet gudai, regėdami,
1212 jog Albertas su miečeiviais tapo valdymierais lečių, norėjo sau dar jų kokį kraštą užgrobti[1]. To dėjęsi, surinkę 15 000 kareivių, ėjo lečių kariauti į tą kraštą, kurį Estais, arba Iguliais, vadino, ir, tenai į pilis Verpelę, Odempę vėtra įsigriovę, liepė ūkininkams to krašto 10 000 svarų sidabro donies užmokėti. Lečiai vargaliai, išsišylę iki paskuojo skatiko miečeiviams, skūreles kiaunių, audinių, ūdrų, vebrų, sabalų, motriškosios rutulius, nuo galvos nurišusios, segeles, iš ančio išsiejusios, atdavė į pinigų vietą tiems kraugeriams, pataikos nuo jų meilaudami; bet nė tuo neužkakino gudų lobio, kurie, nemindami, jog patys buvo krikščionimis, bažnyčias katalikų, kurias buvo miečeiviai vokiečiai išstatę, išvertė, kliοštorius išdegino, pačius kunigus, vadindami eretikais, iškirto ir lečiams katalikams liepė į gudų vierą persikrikštyti. Ant galo atėjo gadynė, jog patys letai nebžinojo, kokią vierą reikėjo jiems išpažinti; tokiame suspaudime norėdami žinoti, kokią vierą jiems reikėjo pri-

---

[1] Карамзин, Ист. гос. Рос., т. III, VIII.

imti — ar gudų, ar miečeivių — lėmė. Nulėmė, jog jiems reikėjo vokiečių vierą priimti, bet ir taip dar savo neprieteliams neįtiko, kaipogi gudai, pikčiau įpykę ant lečių, jog jų viera niekino, augusiuosius kirto, o žmonas išvarė į vergus. Tuo tarpu miečeiviai tuos letus ir estus, kurie gudų išpažinimą buvo priėmę, karstė kaipo eretikus ir tamprius pagonis. Taip skendo ašarose ir kraujuose tūkstančiai nekaltų vargdienių dėl to vien, jog negalėjo dviejų vierų vienkartu išpažinti[1].

Tose rūstose dienose lečių vaideliotai Lietuvoj, Žemaičiuose niekuomet taip neskatino giminių lietuvių, žemaičių, prūsų kibti į ginklą ir ginti savo liuosybę nuo neprietelių, kaipo tame laike. Patsai krivė krivaitis, visų aukščiausias kunigas, suvadinęs gimines ties Kernave, maldavo dievus, užtarytojus Lietuvos ūkės, o pabengęs maldą, sako, būk taip taręs suėjusioms giminėms svieto: „Atėjo jau žmonės, vadinami krikščionys, kurie, norėdami jums liuosybę išplėšti ir amžinai apvergti, visaip jus vilios. Mokys jus sekti išmintingus ir protingus įstatymus, bet anie patys jų niekuomet nepildys. Linkės jums mylėti artimą savo it patį save, vienok patys gers jūsų kruvinas ašaras ir kruviną prakaitą, noris vieną dievą garbins ir vienos vieros bus. Jūs, dieną ir naktį dirbdami, nepakakinsit turtų ir gėrybių tiems kraugeriams, kurių kalbos nesuprasit; sakau, kapus tėvų savo išarsit, lieknus šventus iškirsit, versmes, balas išdžiovinsit — nė taip jų gobėjimo neatsotinsit. Bet dar, kad tas nelaimes jums darys, lieps kentėti, džiugindami antru gyvenimu ir tardami, jog už juos pačius bus tenai laimingesniais, vienok patys ant to

---

[1] Карамзин. Ист. гос. Рос., т. III, III.

antro gyvenimo neatbos. Jūsų vargai, ašaros širdies jų nesugraudins. Šimtus, tūkstančius metų jiems vergausit, o nė kokios nuo jų paguodos nesulauksit. Panieks anie jūsų bočių prabočių išmintingą tikėjimą, įstatymus ir apsiėjimus, nebleis rašyti, skaityti jūsų kalba, ant galo, išplėšę jums tą paskutinę priviliją, paskaitys jus pačius tarp savo gyvulių, dovanos, mainys, pardavos viens kitam it bestijas ir, tartum ant didesnės apjuokos, vadins dar jus savo broliais krikščioniškais. Klausykit manęs, giminės, čia susirinkusios, tai yra žabanklai, kuriuose nori anie jūsų liuosybę nuspęsti; jei manęs netikit, veizėkit į latvius, kurie jau ašarose vargų savo paskendo. Netikėkit, sakau, jų žodžiams, sekit geriau įstatymus bočių prabočių, kuriuos pildydami nieko netrūkot, visi liuosi, laimingai, viso pertekę gyvenot, dirbot sau, kuomet galėjot, ilsėjot, kuomet norėjot; jei dar laimingais toliau norit būti, ginkit drąsiai namus savo. Atėjo, sakau, diena, kurioj reikia lietuviui, žemaičiui ar liuosam mirti, ar amžinu krikščionų vergu tapti."—„Tiesa,— giminės atsakė,— to sulauksim, jei nesiginsim." Kaipogi tuojau visi prisiekė, jog velijas visi irose namų savo užsirausti, nekaip vergais tapti. Ėmė visi galįs už galį ginkluotis ir ne jau grobio svetimuose kraštuose ieškoti, bet liuosybę ir kraštą nuo neprietelių ginti.

§ X. ERDVILAS KUNIGAIKŠTIS ŽEMAIČIŲ IR LIETUVIŲ. KARĖS SU GUDAIS IR TOTORIAIS

Tėvūnai, regėdami Kernavėj tokį įkaitimą (įnirtimą) visos giminės, išdavė apskelbti vytį, arba lazdą, tai yra įsakymą krivės krivaičio, idant visi kareiviai lietuvių, žemaičių ir lečių, pasitiekę į karę, susirinktų

į Kernavę. Kurie, suėję tenai, Erdvilą, žemaičių kunigaikštį, vyrą buklų ir gudrų, savo karvedžiu ir valdymieru pakėlė, kuriam dar tėvūnai tris padėtojus Eikšį, Griaužį ir Grumbį, vyrus viso regėjusius, pridėjo. Erdvilas, paėmęs daugiau nei 15 000 rinktinių jočių lietuvių, žemaičių, traukė į Gudus, kurie atsidėję jau tiekės eiti Lietuvos kariauti.

Rašo, jog Erdvilas, persikėlęs su savo pulkais per upę Nerį, arba Viliją, pasibloškė į panemunį, kurią upę taip pat perėjęs, atilsinęs savo karius, traukė į gilumą Gudų, kurių valdysta eidamas, vieniems savo pulkams liepė siena eiti, saugodamos nuo neprietelių, o kitus išsiuntė į šalis apygardų sarioti. Kas gali aprašyti smarkumą, narsumą ir baisumą tų karių, kurias darė 15 000 jočių lietuvių, žemaičių, susigrūmusių su pulkais gudų, ne kartą lygmės Lydos, Bresto ir atkalnės Gardino, Drohičino apskleistos kūnais paliko. Ne vienoj vietoj kraujas gulėjo latakuose subėgęs (suvarvėjęs), o kūnai žirgų ir pačių šūsnyse iš tolo riogsojo. Noris gudai kantriai kantresniai kariavo, vienok drąsybės ir narsybės žemaičių niekaip negalėjo užturėti. Kurie nuo pergalės ant pergalės lipo, o gudai nuo nuopuolio į nuopuolį žengė. Kaipogi paveikę lietuviai gudus vėtra įsilaužė tuo pačiu žygiu 1217
į pilis Gardino, Bresto, Drohičino, Suražo, Briansko ir, vieną po kitos į savo valdžią užėmę su visu kraštu, su Lietuvos valdysta sunėrė[1].

Kad taip Erdvilas graudino toj šaly, Vykintas, kariovedis žemaičių, išsiųstas su keliomis virtinėmis į Infliantų žemę lečių apvergtų gelbėti, su miečeiviais smarkiai grūmės ir kruvinas kovas darė abejutine laime.

---

[1] Stryikowski, Kron. Litew., K. 6.

Tą patį metą Ginvila, kitas karvedys žemaičių, su kitais pulkais žemaičių mažne visus Baltuosius Gudus užkariavęs ir į pačią buveinę jų Polocką vėtra įsilaužęs, valdžią kunigaikščio išnaikino ir liuosybę pirmutinę ūkininkams pagrąžino, kurie paskui, 30 vyrų ant sueimo išskyrę vyresniaisiais, patys save rėdė ir nė kokių įsakymų kunigaikščio savo nebklausė. Nesikakino tuo pulkai žemaičių, kurie, idant atmonytų baltiesiems gudams tas nelaimes, kurias anie vargaliams lečiams išdarė, apygardas Pskovo, Selezensko, Naugardo baisiai nudegino, bažnyčias, klioštorius suardė, kur tenai užsisuko, ten pelenus vienus beliko, suplėšę ant galo didį grobį, su daugybe imtinių į Kernavę laimingai sugrįžo.

Lygia dalia Živinbudas kunigaikštis su savo pulkais saulėlydy garbę Lietuvos platino. Perbėgęs visą Mozūriją, savo smarkybe ir narsybe visas šalis nugandino. Atmonydamas lenkams senų dienų nelaimes, visą kraštą Kulmijos nuteriojo; pilis visur it dulkes klastė, 250 pačių bažnyčių nuplėšė, išvertė ar sudegino, jau jau į pačią buveinę Mozūrijos Plocką laužtis mojavo (tuo kartu dar Varšuvos nebuvo), bet, nebgalėdamas turtų ir gėrybių, suplėštų savo kariais, bepavilkti, išleido siuntinius pas Konradą, viešpatį mozūrų, su tokiu įsakymu, jog, jei nori Konradas liuosas rūmuose savo gyventi, tegul atleidžia tuojau į jo abazą keletą šimtų gerų arklių ir apdarų. Tas nabagas, noris viešpats, taip buvo nusiminęs, jog, nebišmanydamas ką bedaryti, viešintiems pas save svečiams arklius atėmęs ir drabužius nudaręs, pagonims lietuviams kuo veikiau į abazą nusiuntė. Živinbudas pagrįžo su neišsakytomis gėrybėmis į Lietuvos buvei-

nę, kuri tuo laiku lūžo gėrybėmis ir žibėjo auksu, sidabru, iš visų pusių suneštu[1].

Miečeiviai, apvergę lečius, arba latvius, norėjo lygia dalia kuržemius krikščioniško tikėjimo mokyti. Bet Vykintas, karvedys žemaičių, tenai miečeivius 1218
vienus smiltynuose Rygos palaidojo, o kitus į verpetus Daugavos sugrūdo. Paskui, išsikėlęs į antrą pusę upės, teriojo apygardas miečeivių ir, ne kartą kruvinai patsai grumdamos su rimtomis virtinėmis arkivyskupo Rygos Alberto ir kitų vokiečių, liepė tuo 1219
tarpu savo vaideliotams, tai yra kunigams pagonių, skatinti lečius, idant keltų brūklį ant sprando savo kraugerių. Lečiai, to paklausę, idant pirmutinę liuosybę atgautų, tuojau kur užsipuldami miečeivius ir vokiečius ėmė novyti. Bet atgavę lečiai savo liuosybę neilgai tegalėjo aną antturėti. Kaipogi tvino krikščionys vokiečiai it vandenys į tą kraštą mets po meto ir tenai lečius vėl nuvergino. Valdemaras, patsai karalius danų, idant įtiktų motinai švenčiausiai, atėjo su kareiviais į Estų (Igulių) kraštą pagonims taip pat žodį dievo apsakinėti. Tuojau pilį, Lindanise vadinamą, šiandien Reveliu, ant kranto atsiautos Finų esančią, užėmė ir kruvinas kovas tenai su estais ir lečiais darė. Sako tų laikų rašytojai, jog danams vienoj maringoj ir kruvinoj mūšoj balta karūnėlė nusileidusi iš dangaus, būk pastiprinti danai tuo stebuklu perlaužę eiles lečių ir igulių* pagonų. Tuo pačiu laiku žvėdai atkeliavo į tą kraštą su kardu pagonių krikštyti. Vargaliai ūkininkai tos šalies kentėjo tokius vargus ir nelaimes, kurių nėra giminės visame pasauly, kuri būtų datyrusi. Plunksna virpa, išguldant nedorybes, kurių tenai krikščionys dasileido. Visi anuos norėjo

---

[1] S. Bandtkie, Dzie. narod. Pol., t. I, V.

* *Dl virš šio žodžio skliausteliuose užrašyta:* estų.

vieros krikščioniškos mokyti, bet lečiai pagonys negalėjo besumanyti, kurių mokslo klausyti, užvis jog patys krikščionys mokytojai, neapkęsdami viens kito, tarp savęs riejos. Danai pakorė vieną tėvūną igulių už tą, jog priėmė krikštą nuo miečeivių, ne nuo danų. Gudai atėję kirto laukan dėl to vien, jog nenori jų vieros išpažinti. Žvėdai lygia dalia teriojo, apmauduodami, dėl ko nuo jų vieros nepriima. Bet, teisybę sakant, tie visi krikščionys mokytojai ne dūšios išganymo pagonims steigė, bet tiktai aniems žemę ir liuosybę išplėšti geidė[1].

Noris pergalėti, gudai vienok skaugėjo lietuviams
1220 laimės, regėdami kas dieną augančią jų galybę, kuri jau gudus juoduosius ir baltuosius savo valdystoj turėjo. Kaipogi Mstislavas Romanovičius, didysis kunigaikštis gudų, surinkęs daugybę kareivių ir persikėlęs per upę Pripetę, kuri tame laike rubežium buvo krašto Lietuvos nuo Gudų, pradėjo lietuvių valdystą terioti. Regėdamas tą, Skirmantas, rėdytojas Gudijos Juodosios, išsiuntė žinią į Kernavę, pagalbos sau linkėdamas. Tėvūnai, pasiteiravę su Erdvilu kunigaikščiu, išleido jį patį su keliais pulkais žemaičių ir lietuvių Skirmanto gelbėti, kursai, susinėręs su Erdvilo pulkais, traukė prieš gudus, kurie apygardoj Bresto voliavos, bet anie, pajutę lietuvius ateinant, tuojau nuo grobio atsitraukė ir, į sieną sustoję, ėjo ant lietuvių. Susiartinusi abi pusi paupy Jieseldos susigrobė iš visos galios; tuojau ėmė ragotinės lūžti ir kardai ant galvų tviskėti, grūmės ilgas valandas, vienok diena nemetu lietuviai perlaužė gudų eiles ir, šalin skriejančias, vienas kalaviju išklojo, kitas Jieseldos

---

[1] Карамзин, Ист. гос. Рос, т. III, VIII.

upėj išskandino. Mstislavas, visų kareivių nustojęs, tenkino beįpuolęs į pilį Lucko, o lietuviai tuo pačiu žygiu Pinską, Turską, paskujus miestus ir pilis juodųjų gudų, į valdystą savo užėmė.

Erdvilas, norėdamas tuos naujus ūkininkus išteisti, vierą jų, įstatymus ir apsiėjimus leido išpažinti, bažnyčias, kliošторius po senovės paliko, kunigų ir kitų zokaninkų patsai apsiskelbė užtarytoju. Žemes ir valsčius jomylistoms ir bajorams atidavė, įsakęs tiktai žmogeivių nespausti ir, jei lietuviai pradėtų su kokiais smarkiais neprieteliais kariauti, tuo kartu bajorai ir jomylistos turi visuotinai su lietuviais į karę traukti. Toksai įstatymas visiems juodiesiems gudams patiko: kunigai džiaugės, jog pagonys vieros krikščioniškos nenaikino, vargdieniai vylės, jog gavo pagonis, užtarytojus nuo prispaudimo, jomylistos ir bajorai linksminos valsčius savo beįgavę. Vienok Erdvilas, kaipo vyras sumanus ir gudrus, idant kiti kunigaikščiai gudų anų nepaikintų, taip išteistus jo naujus ūkininkus, užvis idant patsai visus jų žingsnius regėtų, pačiame vidury užimtosios žemės pilį, Naugarduku vadinamą, išstatė ir tenai pilies vyru ir rėdytoju Skirmantą įdėjo[1].

Likusieji gudų kunigaikščiai, regėdami, jog nieko nebepadarys lietuviams, sandarą ir vienybę su lietu- 1221
viais padarė, taip jog lietuviai, noris pagonys, galėjo prekioti Gudijoj, o gudai Lietuvoj. Gal sakyti, jog nuo to laiko prekė Lietuvos platintis prasidėjo. Visų atgalių to sandaro nėra išguldytų raštuose, patys tiktai vardai kunigaikščių Lietuvos, Žemaičių ir Latvių, kurie pasirašė tame sandare, tėra žinomi: Živinbudas, kunigaikštis Lietuvos, Erdvilas, kunigaikštis Žemai-

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. 1.

čių; vardai karvedžių arba kunigaikščių: Vykintas, Aruskelis, Kintibutas, Jonibudas, Bumovitas, Vyžeikis, sūnus jo Višlis, Kitenis, Pliekus, Asebilelis, Vismantas, Mindaugas, Gedvilas, Sprudeikis, Judikis; kunigaikščiai lečių (neužimtųjų dar nuo miečeivių): Pūkeikis, Bikšis, Lygeikis. Ne viensai skaitytojas klaus, perskaitęs tuos vardus,— kame tie yra šiandien jomylistos ir kunigaikščiai? Atsakys patsai: „Žemę aria tiems žiuponams, kuriuos pirma patys valdė." Tokia tatai* yra ant šio pasaulio žmogaus parleidinė![1]

Erdvilas, pargrįžęs su kareiviais, su visų didžiausia išeiga ir iškilme, garbinamas tūkstančių balsais pergalėtoju, apklėstas ąžuolų vainikais, įėjo akivaizdoj savo rimtų eilių į Kernavę, Lietuvos buveinę, kurį tenai tėvūnai, sutikę prieangy savo rūmų, kariu, arba ricielium, Lietuvos pasveikino.

Gudai, suderėję su lietuviais, tuojau užtelkė juos, kaipo savo bendrus, į karę prieš vengrus ir lenkus, kurie gudams didį lomą krašto buvo užėmę. Susinėrę gudai su lietuviais it veikiai paveikė lenkus ir vengrus, iš Haličo, buveinės rausvųjų gudų, išginė ir visą kraštą, kurio buvo nustoję, į savo valdžią apent gudai atgavo.

Tuo tarpu baltieji gudai, surinkę daugybes karei-
1222 vių, užtelkę dar tolimus savo kunigaikščius, lečių arba lietuvių žemę teriojo, bažnyčias, klioštorius išdegino, kirto laukan lygia dalia pagonis ir krikščionis lečius, o motriškas ir kūdikius į vergus varė. Ant galo kariavos su pačiais miečeiviais, su kuriais visą dieną ties pilia Kese, šiandien Vendenu vadinama,

---

* Tokia tatai *iš DII; DI yra:* To kelata.

[1] Карамзин, Ист. гос. Рос. т. III, § VIII.

grūmės, bet nei miečeivių pergalėti, nei į pilį įsilaužti galėjo. Ta dingsčia atėjo lietuviai, žemaičiai ant pagalbos lečiams, bet, regėdami, jog baltieji gudai patys nori lečius apvergti, sukos su nekuriais lečiais į aną kraštą ir tenai visas apygardas baisiai baisesniai nuteriojo, bažnyčias degino, pilis iš pamatų vertė, o kur užėjo, tenai tyrus laukus beliko, atmonydami nelaimes lečių, daugybes baltųjų gudų iškirto, daugybes apvergė. Paties Pskovo priemiesčius nudeginę, varpus garbingus nuo varpnyčios nukėlė, indus šventus ir padargą bažnyčių sumaitojo, kurie, prisilupę visokių gėrybių, namo parėjo. Sako, jog Jaroslavas, kunigaikštis Pskovo, norėjęs pavyti kely lietuvius, bet nieko jiems nebepadaręs[1].

Žūdami taip latviai visomis pusėmis ir skatinami slapta nuo krivės krivaičio, visų aukščiausio kunigo, kėlės vėl liuosybę savo ieškoti it anie levai, kurie mirdami gelžinius savo trupina. Pirmieji ūkininkai salos Ezelio, pagrobę ginklą, žvėdus sugraudino ir pilį, naujai nuo danų išstatytą, išvertė. Paskui visuomis sumišimas rados visoj giminėj lečių ir estų, kurie, į pilis Derptą, Feliną, Odempę įsilaužę, pradėjo priešingauti miečeiviams, kurių viena nakčia daugybes išpiovę, krauju anų apkruvinėtus kardus nešiojo vargdieniai iš džiaugsmo nuo namų iki namų kaipo ženklą savo laimės. Paskiau, visų akivaizdoj atsižadėję vieros krikščioniškos, išmazgojo aslas savo namų, kurios aniems rodės subiauriotomis nuo krikščionų vokiečių, bažnyčias išgriovė ir liepė pasakyti arkivyskupui Rygos, jog anie pagrįžo į senąjį tikėjimą tėvų savo, kurio nebepaleis iki paskutinio lašelio savo kraujo. To norėdami dasiekti, lečiai ir estai

[1] Карамзин, Ист. Рос. гос., т. III, § VIII.

ieškojo pagalbos ne tiktai pas lietuvius, bet ir pas pačius gudus baltuosius, savo neprietelius: kaipogi daugybes gėrybių, nuo miečeivių atimtų, Jaroslavui, kunigaikščiui jų, į Pskovą nusiuntė, melsdami jį, idant juos toj verkiamoj dienoj užtarytų ir nekurias pilis, nuo miečeivių atimtas, gyniotų; bet nei ašaros, nei sopuliai nesugraudino širdies to liūto kunigaikščio, kursai ne tiktai užimtųjų pilių nuo miečeivių negyniojo, bet anas jiems atidavė ir su Albertu, arkivyskupu Rygos, sandarą padarė, ir jam prižadėjo lietuvius, žemaičius kariauti, kurie dar toj rūstoj dienoj norėjo latvius ir estus gelbėti[1].

Kaipogi Jaroslavas, kaip buvo pasiėmęs Albertui lietuvius kariauti, taip ir išėjo atentį metą su kariais į Lietuvą, bet lietuviai, tą dajutę, iki jiems nenuteriojus kraštą, sutraukė karius iš Infliantų ir su Jaroslavu lygmėse pilies Rušonės susigrūmė. Lietuviai tenai gudus pergalėjo kruvinoj ir maringoj mūšoj. Patį kunigaikštį Jaroslavą, sūnų jo ir daugiau nei 5000 jočių karvietėj paguldė. Arkivyskupas Rygos, nustojęs savo bendro Jaroslavo, idant save ir miečeivius pastiprintų, traukė iš anapus jūros vokiečius į Lečių žemę.

Buvo lietuviai besitiekią traukti iš visos galios prieš miečeivius ir juos iki paskuojo naikinti, ant kurių, it išeinant lietuviams, žemaičiams, rados iš nežinių kiti, smarkesni, neprieteliai, tai yra totoriai, kurie, milijonus svieto nukariavę, norėjo dar ir lietuvius apvergti[2].

Reikia žinoti, jog tame amžiuj, tai yra apie 1000 metų, kėlės Rytuose Azijos giminė mongolų, pirma

[1] Tas patsai tenai.
[2] Tasai tenai.

esanti valdžioj totorių, paskui pati juos valdanti. Chanas jos, arba viešpats, vadinamas Ezu-Bagadaras, atsivadavęs kardu nuo donies totorių, nekurias gimines nukariavo, bet, jaunose dienose mirdamas, paliko sūnelį tryliktų metų, vardu Temučiną. Tasai augo neturte pas motiną, avis ganydamas, tuo tarpu pakariautos giminės nuo tėvo išpaiko ir nebklausė daugiau tą piemenėlį. Bet paaugęs Temučinas visas tas jo neklausančias gimines pergalėjo, kurių pačių vyresnių paikintojų ir zdraicių 70 katilų pridėjęs gyvus suvirino. Temučinas kas dieną kalaviju, malone ir dovanomis skaitlių savo bendrų daugino. Ypatingi jau kunigaikščiai vieni iš baimės, kiti dėl bendrystos į valdystą jo atsidavė. Surinkęs paskui Temučinas 30 000 kareivių ant skardžio sriautingos upės, gerdamas jos vandenį, keikės, jog su anais, tai yra savo kareiviais, laime ir nelaime iki paskuojo lašelio savo kraujo dalysis. Kitajų chanas, skaugėdamas Temučinui tokios didybės, išsakė jam karę, kurioj patsai su visais savo kareiviais galą gavo, o jo kaukolę Temučinas paauksijęs kaušo vietoj dėvėjo, kursai ilgą laiką valkiojos paskui Totorijoj tarp diduomenės, kaipo tenai ženklas Temučino apmaudo. Vieną kartą stovinčiam Temučinui pratekliuose upės Amūro su savo kareiviais devyniuose taboriuose, arba abažuose, pasirodė pranašas girionis, arba pūstelninkas, ir apreiškė jam, jog valia dievo yra, jog Temučinas taps Čingischanu, tai yra didžiu viešpačiu, ir valdys visu pasauliu. Jo vyresnieji, girdėdami tokį apreiškimą, džiaugės ir norėjo įrankiais būti tokios valios dievo. Tuo tarpu ant paties garso galybės Temučino, arba Čingischano, giminės kirgizų, garbingų igurių ir Tibeto pačios jam pasidavė. Tokioj galybėj būdamas, Čingischanas atsižadėjo nuo valdžios viešpaties Hiu-

čei, kurio lig šiol klausė, tardamas: „Noris tave žmonės pagal seną įpratimą dangaus sūnum vadina, bet aš aniems parodysiu, jog tu esi marus ir lygus kitiems žmonėms." Prasidėjo kruvina karė tarp anųdviejų; nei garsingi ir stori mūrai ilgio per 500 mylių, ant kurių viršaus šeši kareiviai, greta jodami, apsisukti galėjo, nei kantrybė, nei daugybė kareivių Hiučei negalėjo pergalėti smarkybės kareivių Čingischano, kursai, įėjęs į valdystą, 90 miestų, arba vietovių, užėmė. Tuo tarpu Hiučei nuramdė Čingischaną, savo neprietelių, duodamas jam 5000 visų gražiausių mergaičių, tiek pat jaunikaičių ir 3000 kumelių. Neužkako to dar Čingischanui, kursai, atgrįžęs antrą kartą į valdystę Hiučei, pergalėjo jo nesuskaitytus karius ir apgulė jo buveinę, šiandien vadinamą Pekinu, į kurią įsigriovęs, padėjo tenai valdytoju savo vieną gudrų karvedį su stipria jočia; patsai sukos į saulėlydį Azijos ir, tuojau pergalėjęs turkus, Altajaus valdystą, galinčią ir turtingą, paskui nukariavo gimines seldžiukų, lygia dalia viešpačius chazarų ir chivincų, valdančius tuo kartu Persiją ir Bucharija, kurių viešpats, noris buvo kantrus ir smarkus, nesuskaitytą jotį turėdamas, vienok nedrįso priešingauti Čingischanui, kuriam ateinančiam raktus Bucharos, savo buveinės, atidavė. Čingischanas, įjojęs tenai į visų puikiausią bažnyčią, paėmė alkoraną, tai yra knygą įstatymų vieros, nuo altoriaus ir metė į žemę. Išjojęs iš bažnyčios, liepė pačią vietovę į peleną apversti. Samarkandas, antra buveinė tos giminės, uolos kalnais apstiprinta, kuri turėjo šimtą tūkstančių jočių ir daugybę slanių, vienok ūkininkai jos ir su tokia galia nedrįso remtis su Čingischano narsingais pulkais, bet ėmė jo pataikos meilauti. Čingischanas, įėjęs tenai, 200 000 aukso muštų liepė sau užmo-

kėti, to nekakindamas* 30 000 ūkininkų iškirto ir tiek pat, gelžiniais apkalęs, į vergus išvarė. Miestus, arba vietoves, vadinamas Chiva, Termezu ir Balku (kuriame buvo 1200 pačių bažnyčių, o 200 pirčių dėl pačių keleivių), visus tuos miestus Čingischano kareiviai užėmę per dvejus metus Aziją taip nuteriojo, jog ana paskui per šešis šimtus metų nebepargrįžo į pirmąją galybę ir turtą[1].

Tas pats Čingischanas, geisdamas dar prie tokios savo didybės apvaldyti kraštą jūros Kaspijos, išleido tenai metuose 1223 du savo garbingu karvedžiu, įsakęs jiems užimti miestus Šamacho ir Derbento, kurie jiems patys pasidavė, tuo pačiu žygiu pakariavo tie karvedžiai alanus, palaucius ir visas gimines, apygardose jūros Kaspijos gyvenančias. Palauciai likusieji, atskrieję į Gudus, tą jiems bepasakė: „Šiandien totoriai mūsų kraštą užėmė, rytoj jūsąjį užims." Gudai, noris nusigando, vienok, kuo veikiau sutraukę iš visų pusių kareivius, padneprėj susirinko ir ties Zarubu, paupy Kalkos, su totoriais susitiko; noris nušiurpę grūmės gudai, vienok totoriai, juos pergalėję, didžias daugybes karvietėj išklojo.

Totoriai, taip paveikę gudus, išleido siuntinius į Lietuvą, idant ana pasiduotų ir donį mokėtų Čingischanui, jei nenori išnaikinta būti. Nusiminė ir lietuviai, tokius svečius į ūkę savo sulaukę. Bet Erdvilas kunigaikštis, vyras gudrus, drąsus ir sumanus, iki pasitiekus į karę, kaip įmanydamas siuntinius totorių vaišino Kernavėj ir visaip juos viliojo, kurie tepnojami lūkuro atsakymo, o Erdvilas tuo tarpu kuo veikiau liepė Vykintui, Živinbudui, kunigaikščiams, ir

---

* *DII:* nekakindamos.

[1] Tasai tenai.

kitiems karvedžiams sutraukti visuotinai kareivius žemaičių, lietuvių, jodviežių ir lečių, kuriuos ketėjo ant miečeivių vesti. Erdvilas, turėdams tokią galią, liepė siuntinius atvesti ir, dvi vylyči aniems duodamas, tarė: „Siunčiu jūsų viešpačiui Čingischanui tas vylyčias, kursai, noris pusę pasaulio užkariavo, vienok neturi dar tiek ginklų, idant Lietuvos giminę, tai yra skitų, pakariautų." Siuntiniai totorių, supratę, ant kokio galo lietuviai taip didžiai juos vaišino, pargrįžę į savo abazus, kaip buvus apipasakojo. Įpykę totoriai ant lietuvių per Dneprą persikėlė ir paupy Pripetės į abazą sustojo. Tuo tarpu Erdvilas traukė per medes prieš anuos; atilsinęs kareivius ir į kovą surėdęs, auštant su visų didžiausia smarkybe ir narsybe metės ant totorių įmigusių, kurie atsibudę nebsumanė patys, ką bedaryti, regėdami lietuvius, žemaičius, meškų, lūšių kailiais apsimovusius, kardą ir ragotinę kiekvieno rankoj, ant žirgų it paukščių, nuo paties povyziaus drąsūs ir narsūs, rodės, jog sau galo ar
1223 pergalės kovoj ieškos; vienok totoriai kuo greičiau puolė prie ginklo, tuojau kruvina mūša prasidėjo, kuri ilgas valandas pateko; varžės pergale abi pusi, nenorėdamos viena antrai pasiduoti, vienok eilės totorių gurti pradėjo ir šalin skrieti, kurių lietuviai daugybes karvietėj pakloję, daugybes verpetuose Pripetės ir Dnepro išskandino, o likusieji į Aziją pagrįžo. Daug tenai krito ir lietuvių, ne tiktai kareivių, bet ir pačių vyresniųjų karvedžių ir kunigaikščių. Taip tatai lietuviai pirmieji iš visų giminių pasaulio nepergalimus kareivius Čingischano pergalėjo[1].

Žinau, jog gudų rašytojai savo raštuose neminavoja tos mūšos ir stigavoja, jog totoriai, paveikę gu-

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. 1.

dus ties Kalkos upe, būk pagrįžę apent į Aziją, bet aš, sekdamas Lietuvos rašytojus, negalėjau tos mūšos apleisti, kuri taip didžią garbę lietuviams daro.

Neilgai buvus Erdvilas kunigaikštis, vyras, galįs karėj ir rodoj, padidinęs galybę Lietuvos, pergalėjęs totorius, paveikęs gudus, teisingai nuo visų vadinamas Lietuvos kariu, tame laike persiskyrė su šiuo svietu, kurį visa giminė pagal apsiėjimus savo palaidojo.

§ XI. UTENIS LIETUVOS KUNIGAIKŠTIS

Mirus Erdvilui, netrukdami lietuviai, žemaičiai pakėlė kunigaikščiu pagal apsiėjimą ūkės savo Utenį, vyrą sumanantį ir gudrų, kursai, sutraukęs karius, 1225
ėjo į Latvių žemę miečeivių kariauti, kurie vienok, norėdami atsiturėti, ne tiktai visus kareivius savo surinko, bet iš svečių šalių krikščionis su jų kunigais ir arkivyskupais į tą karę užtelkė, idant su ta galia ne tiktai pačius lietuvius ir žemaičius, bet ir vardą jų išnaikintų. Abi šali susirėmė padaugavy su tokia smarkybe, su kokia remias krikščionys su pagoniais; kraujai liejos latakais visomis pusėmis, ilgai didžiai varžės pergale, šūsnys kūnų suverstų gulėjo, ant galo lietuviai, perlaužę geležies eiles krikščionų, laukus apskleidė numirėliais. Daugybės tenai krito miečeivių ir kitų ricielių krikščionų; turėjo būti kruvina ir maringa mūša, jog patsai arkivyskupas Avigenus de Kolona Agripina gyvybą tą dieną pridėjo[1].

Rašo tą patį metą mirus Kukovaitį, tėvą Utenio ir kunigaikštį žemaičių, kuriam sūnus Utenis ant aukšto skardžio upės Šventosios stabą minavonei būk pa-

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. 1.

statęs. Kojalavičius rašo, jog ans regėjęs dar toj vietoj liekną, tam kunigaikščiui pašvęstą, vadinamą Kukovaičiu[1].

Daug mūšų kunigaikštis Utenis paskui turėjo su miečeiviais, kurie tame laike pradėjo savo pilis ant skardžių Daugavos statyti, Kuršą antpuldinėti, bet tos mūšos nėra dar šiandien aiškiai išguldytos. Linkėti reikia, idant lietuviai, žemaičiai mokyti steigtų anas išrasti, noris raštai tų laikų yra didžiai reti. (Užvis dėl to, jog miečeiviai raštus sandarų ir paliaubų lietuvių ir žemaičių nelaikė, bet per neapkantą, jog anuos pagonys rašė, degino ir naikino.)

Lietuviai, noris po tokios pergalės, kaip viršuj regėjom, nebgalėjo vienok toliau bekariauti miečeivių, bet reikėjo eiti prieš baltuosius gudus, kurie buvo pradėję Lietuvą antpuldinėti. Kaipogi, išėję tenai, pirmajame įnirtime nuteriojo apygardas Toropeco, Naugardo, į pačią pilį Smolensko vėtra įsilaužę, visą tą kraštą į savo valdystą užėmė. Rašytojai baltųjų gudų sako, jog niekuomet taip didžių nelaimių baltiesiems gudams nepridarė lietuviai, kaipo tuo kartu (žygiu). Jaroslavas, kunigaikštis Naugardo, norėdamas atmonyti tas nelaimes savo ūkės lietuviams, patelkęs kunigaikštį Toropeco Dovydą Mstislavičių su Vladimiru, kunigaikščiu Pskovo, vijo lietuvius, namo grįžtančius; kaipogi, panokę juos, pirmoje nedėlioj gavėnios susigrūmė ties upele Usviete; abi pusi tenai rėmės drąsiai, daugybės toj kruvinoj kovoj gudų paliko, tarp kurių buvo ir patsai kunigaikštis Dovydas Mstislavičius, vienok ir lietuviai tą dieną nustojo 2000 visų drąsiųjų jočių, ir vienas jų karvedys kliuvo į ranką gudams[2].

[1] Tasai tenai.

[2] Карамзин, Ист. гос. Рос., т. III, § VIII.

Kad taip draskės lietuviai, žemaičiai su gudais, miečeiviais ir totoriais vienoj šaly, antroj pusėj iš senų laikų lenkai norėjo prūsus apkrikštyti, kaip regėjom, idant paskiau veikiau juos apvergti galėtų; bet prūsams pagonims rodės, jog patys krikščionys nepildė tų prisakymų, kurių anie pagonis mokė. Kaipogi turtingieji novijo vargdienius žmones, neduodami jiems nė kokio pajautimo. Tankiai vergai mozūrų ir lenkų, nebgalėdami sunkybių daturėti, atsižadėję vieros krikščioniškos, skriejo pas pagonis lietuvius ir prūsus, su kuriais laimingai gyveno. Tokį apsiėjimą krikščionų su vargdieniais regėdami, sakau, pagonys suvisu anų neapveizėjo* ir iš visos galios nuo jų savo kraštą gynė. Vienok lenkai per didį steigimą užėmė vieną apygardą prūsams ir pilis Dobrynę ir Kulmą išstatė, ir toj paskuojoj vyskupystę pamatavo metuose 1222, kurios pirmuoju vyskupu Kristernas bernardinas tapo. Tasai, norėdamas sudrausti pagonis, rodijo Konradui, kunigaikščiui mozūrų, įstatyti pas save zokaną, lygų miečeiviams, Latvių žemėj kariaujantiems. Konradas, paklausęs jo rodos, įstatė zokaną naują, vadinamą broliais Dobrynės, nuo pilies Dobrynės, kuriems Konradas aną atidavė. Visų didžiausiu jų įstatymu ir pirmuoju buvo kariauti pagonis ir juos krikštyti. Bet, tą numanydami, pagonys žinojo gerai, jog tie krikščionys ne išganymo jų dūšios ieško, bet jų kraštą nori užimti, dėl to gi kuo smarkiau ėmė terioti Mozūriją ir Lenkų valdystą: kaipogi kur užėjo pagonys, ten teriojo, kliošторius, vietoves, kaimus ir pilis į pelenus vertė, pati tiktai buveinė Mozūrijos vos beužsiturėjo. Vienu žodžiu, lietuviai, prūsai, žemaičiai taip nuteriojo Mozūriją ir

---

* *DII:* neapvežėjo.

Lenkus, jog anie ėmė skųstis (guostis) Honorijui popiežiui, kursai, pagailęs jų, rašė pas arkivyskupą Gniezno ir Kristerną, vyskupą Kulmo, idant anuodu apskelbtų krikščionims, jog visi tie, kurie eis ant vardo kryžiaus pagonų kariauti, apturės tiek pat atpuskų, kiek apturi tie, kurie eina žemės šventos nuo turkų atvaduoti. Kristernas vyskupas, tokią paguodą gavęs, apskelbė atpuskus ir tuojau sutraukė daugybes kareivių ant ženklo kryžiaus pagonų kariauti. Lenkai, mozūrai, čekai, vengrai būriais ėjo į Prūsus atpuskų pelnyti, pagonis mušdami, o Kristernas, geisdamas iki paskuojo pagonis tuo vienu žygiu nubengti, patelkė dar į tą karę miečeivius. Krivė krivaitis, visų vyriausias kunigas, regėdamas tokias gaujas svieto tvįstant, skatino visas pagonių gimines imti ginklą ir liuosybę savo nuo krikščionų ginti. Susirėmė tos minios kryžnešių (taip vadinas tie, kurie ėjo dėl griekų atleidimo pagonių kariauti), broliai Dob-
1227 rynės ir miečeiviai su šimtais* pulkais pagonų lietuvių, žemaičių, prūsų tyruose Kulmo pilies, dvi dieni tenai, dvi nakti ne jau mušė, bet vieni antrus piovė; rašo, jog penki belikę iš tiek minių krikščionų, o kiti visi tenai galą gavo. Gėrybės neapseikimos ir turtai kliuvo į ranką pagonims, kurie paeidami kūlį ir vandenį beliko, o pargrįžę namo linksminos iš pergalės[1].

Lig neparėjus dar lietuvių pulkams iš Dobrynės, Utenis, kunigaikštis žemaičių, jusdamas nekuriuos miečeivius išėjusius ant pagalbos krikščionims į Dobrynę, surinko kareivių žemaičių ir puolė į Latvių žemę miečeivių kariauti; visa tenai naikino, bažnyčias plėšė, kaimus ir muižes degino, vienu žodžiu, didžias

---

* *DII:* rimtais.

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I, I, I.

nelaimes miečeiviams pridaręs, su didžiu grobiu namon pagrįžo, kursai minavonei tų savo pergalių Lietuvoj dar pilį išstatė, vadinamą Utena, nuo vardo savo. Utenis neilgai buvus su šiuo svietu persiskyrė, palikęs mažą sūnelį, vardu Šventaragį, lig kuriam paaugant, tėvūnai atdavė valdystą ūkės Rimgaudui, vyrui gudriam ir sumanančiam[1].

§ XII. RIMGAUDAS PIRMAS DIDIS KUNIGAIKŠTIS LIETUVOS

Po tokio sunkaus nuopuolio krikščionų tyre Kulmo Konradas, kunigaikštis mozūrų, nebsumanydamas ką bedaryti su pagonimis, atvadino iš žemės šventos zokaninkus, vadinamus kryžeiviais, ant savo pagalbos, apie kurių pradžią ir pavadinimą, lygia dalia apie būdą tų laikų krikščionų, trumpai apsakysiu.

Žinoti reikia, jog žmogus pagal savo būdą visa nori regėti ir su džiaugsmu lankyti visas vietas garbingas. To dėjęsi, krikščionys pirmuosiuose amžiuose didžiai gebėjo lankyti žemę, vadinamą šventa, kurioj išganytojas gimė ir šį svietą atpirko. Kiekvienas gali numanyti, jog keleiviai tokioj tolimoj kelionėj viso datyrė, vargų, rūpesnių ir nelaimių, vienok juo ta kelionė tapo pavojesnė, juo brangesnė rados. Užvis didžiau, jog galop dešimtojo amžiaus ir pradžioj dar vienuoliktojo vienkartu visame pasauly paskydo pasaka, jog pagal raštus šv. Jono Apokalipsis, 1000 metų sukakus, bus pabanga svieto. Tas pagarsas nugandino visus krikščionis, kurie nusiminę, vieni atsižadėję valsčių ir turtų, kiti apleidę namus su

---

[1] Koialowicz, Histo. Lit., t. I, p. 1.

senais tėvais ir motinomis, kiti palikini jaunas žmonas su mažais kūdikiais, bėgo į žemę šventą laukti tenai viešpaties, ateinančio svieto sūdyti. Lig buvo ta žemė šventa valdžioj kalifo arba kunigaikščių arabų, dievmeldžiai keleiviai eidami didžią pataiką tenai turėjo. Kaipogi kalifai, išmintingi ir gudrūs, regėdami, jog krikščionys, atėję tenai, perka nuo arabų šiokius tokius daiktus ir brangiai jiems moka, norėjo kaip įmaną padauginti skaitlių tokių keleivių, kurie ūkininkus jų turtingino, dėl ko gi jiems įsakė viešes žmonystai priderančiai užlaikyti ir keleivius krikščionis kaip jei savo svečius vaišinti. Bet tuo pačiu laiku, kad krikščionys, nugandinti, kaip sakiau, pabanga svieto, skriejo į žemę šventą griekų atleidimo ieškoti, turkai, giminė nejauki ir smarki, apgalėjusi arabus, tapo valdymieru žemės šventos, kurie, neišmanydami savo naudos, keleivius dievmeldžius pradėjo spausti, ant vieškelių kratyti ir už dabotojus, arba špiegus, krikščionų turėti; kas kartą ta kelionė rados pavojesne, o keleiviai, pargrįžę iš tenai, neskundė pasakodami kitiems savo vargų ir nelaimės sunkinti, o piktybę ir smarkybę turkų didinti, užvis krikščionys patys, pavargėliai, šiokie tokie šaldros, atėję iš Azijos rinktis į Europą, nebūtus daiktus ant turkų kalbėjo. Tuo tarpu Petras girionis, geisdamas, idant krikščionys atimtų žemę šventą nuo turkų, bėgiojo kryžium nešinas nuo krašto iki krašto, keldamas ir skatindamas viešpačius, karalius ir gimines eiti atvaduoti žemės šventos nuo turkų. Dar ant galo konsiliumas, arba surinkimas, krikščionų katalikų vietovėj Florencijoj, ant kurio sako buvus 30 000 pačių vyskupų ir pralotų, apskelbė visam pasauliui, jog Petras girionis apreiškimu dangaus skatina krikščionis prieš turkus eiti. Popiežius Urbonas III apskelbė

savo bulėj, rašte taip vadinamame, jog visi tie, kurie, paėmę kryžių, eis kariauti turkų į žemę šventą, nemokės nei skolų, nei palūkų, tai yra procento, nepakleis išeidamas nei namų, nei turtų, kaipogi patys šventieji ir kunigai bus jų užtarytojais, apturės ne tiktai daugybę atpuskų, bet ir griekų atleidimą nuo bažnyčios. Ant tokio rašto, jei gal tikėti tų laikų rašytojams, šeši milijonai krikščionų, pagrobę kryžių, bėgę žemės šventos atvaduoti. Kas begalėjo tokioms gaujoms svieto beatsiturėti (priešingauti); kaipogi, vienu kartu pergalėję turkus, žemę šventą užėmė ir tenai metuose 1099 vadinamą Gotfridą de Bouilloną, visų didžiausią savo karvedį, Jeruzolimos vietovėj geležies karūna apkarūnavojo ir karalium žemės šventos pakėlė. Vienok turkai, noris išginti iš tenai, nesiliovė antpuldinėti krikščionų ir juos be perglytos varginti, ne kartą užpuolę kelis tūkstančius krikščionų paklojo, antrus kelis pažeidę karvietėj paliko; kurie, nepratę kaitrių kraštų, nuo gyvio iš visų mažiausio įžeidimo gaišo be kokios pagalbos, tie kareiviai krikščionų, kurie, sakau, vakar drąsiai turkus graudino, šiandien mirė iš paties įžeidimo. Prekėtojai vokiečių, tai yra kupčiai, pasigailę tų nabagų mirštančių, sudėjo mantą ir padirbo špitolę Jeruzolimoj netoli nuo bažnyčios Saliamono ir tenai įstatė brostvą, arba tarnystę, užtarymo panos švenčiausios, vokiškosios vadinamos. Tos špitolės buvo rėdytojais patys vokiečiai ir pačius tiktai ligonius vokiečių tepriėmė. Laiko turėdami, tie patys brostvininkai, arba špitolininkai, kariavo su turkais, kurie dieną ir naktį krikščionis gandino antpuoliais pačioj Jeruzolimoj. Popiežius Celestinas III, išgirdęs tokią meilę artimo, tuos brostvininkus pakėlė juos į zokaninkus, liepdamas jiems nesipačiuoti, klioštoriuose gyventi, kaip jei ki-

tiems zokaninkams, baltą abitą su juodu kryžium ant krūtų išsiūtą dėvėti, nuo kurio kryžiaus vadino juos kryžeiviais (taip ir aš anuos mano rašte vadinsiu), vienu žodžiu, davė jiems įstatymus garbingų kareivių ir zokaninkų, templierių vadinamųjų. Tų kryžeivių visų didysis darbas buvo kariauti su turkais netikėliais pagonimis, o krikščionis nuo jų saugoti ir žeistus špitolėj gerbti ir popiežiaus, kaipo savo visų vyriausios galvos, klausyti.

Tuojau jomylistos, kunigaikščiai ir kita diduomenė savo žemę ir valsčius tiems naujiesiems zokaninkams užrašė, vildamies patys geresnius gauti žemėj šventoje, turkus užkariavę. Tie kryžeiviai, tokius turtus įgavę, veikiai prasiplatino ir didžiai drąsiai su turkais kariavos. Vienok turkai, sutraukę neišpasakytas minias kareivių, išginė visus krikščionis iš žemės šventos ir, į pačią Jeruzolimą įsilaužę, visa išvertė ir išnaikino, kas tenai buvo krikščioniško, taip jog lig šiai dienai žemė šventa ir Jeruzolima rankoj turkų paliko. Špitolininkai, arba kryžeiviai, paskydo, patsai jų kamendotas, arba mistras, persikėlė į Veneciją, kurią vietovę sau už buveinę tuo tarpu apskyrė[1]. Kad taip kryžeiviai nebturėjo ko bedirbti su turkais, Konradas, kunigaikštis mozūrų, apie kurį jau minavojau, nustojęs brolių Dobrynės garbingoj mūšoj su pagonimis tyruose Kulmijos, išleido siuntinius pas popiežių ir mistrą kryžeivių, vadinamą Zalcą, meilaudamas jo, idant teiktųsi kryžeivius atleisti ant pagalbos su pagonimis lietuviais, prūsais, žemaičiais kariauti. Kryžeiviai, to paklausę, atėjo į Mozūriją 1227 metuose, su kurios kunigaikščiu Konradu tokį sandarą padarė. Jog* pradžioj Konradas duos jiems

[1] Robertson, l'Introduction à l'histoire Charle V.
* Jog *iš DII; DI:* Jug.

žemę Kulmijos ir Dobrynės, o ką paskui kryžeiviai užkariaus nuo pagonių, tą pusiau dalysis su Konradu kunigaikščiu. Tokia buvo pradžia kryžeivių, taip garsių daruose Lietuvos, Žemaičių, kurie, atėję į tą kraštą, užmiršo pirmąjį savo išmintingą įstatymą, neb ligonius jau špitolėse besargino, bet nekaltiems ir doriems pagonims prūsams, lietuviams, žemaičiams liuosybę ir kraštą norėjo išplėšti, ne jų dūšią išganyti; kurie, apgalėję prūsus, daugiau nei 200 metų mušės dar su lietuviais, žemaičiais, kurie ne kartą (kaip tuojau regėsim) ant pelenų namų savo tarp kūnų išmuštų tėvų, motinų, brolių išsirėžę šarvuotas eiles tų kryžeivių, savo visų didžiausių kraugerių, graudino.

Įkyrėjo skaitytojui beskaitant apie tų kryžeivių pradžią, bet aš tą dariau dėl to vien, jog kožnas galėtų žinoti, kas tie buvo do kryžeiviai ir kokios pradžios, kurie lig šio laiko su turkais kantriai grūmės, bet nuo to laiko visą savo galią atsuko ant lietuvių ir žemaičių.

Atėjus kryžeiviams į Dobrynę, aiškiai jau rodės, jog reiks lietuviams ir žemaičiams su galybe krikščionų viso pasaulio grumtis. Kaipogi ne tiktai kryžeiviai, bet ir kryžnešiai plūsti pradėjo į Prūsus, kurie, kas kartą atgindamies pagonis, pilis ant jų žemės statė, pačius be noro krikštijo ir vergė. Tą regėdami, lietuviai, žemaičiai iš visos galios pradėjo tiektis į karę; bet, idant visų pirma atsirištų su gudais, kurie sandaro, su Erdvilu padaryto, neužlaikė, karę jiems išsakė: kaipo Rimgaudas kunigaikštis, surinkęs kareivius, ėjo į Gudų valdystą, neilgai tenai trukdamas, pakariavo daug gudų kunigaikščių ir, į valdžią savo užėmęs vietoves Mozyriaus, Pinsko, Severijos, Černigovo, su Lietuvos valdžia sunėrė.

Bet gudai ir taip paveikti nenorėjo dar pasiduoti lietuviams; užvis Sviatoslavas, didis kunigaikštis gudų, skaugėdamos tokios galybės lietuviams, karius iš visos savo valdystos sutraukė ir užtelkė kunigaikštį Vladimiro Levą ir Dmitriją, kunigaikštį Drucko, su kuriais susinėręs, ėjo į Lietuvą ir tenai pradėjo deginti kaimus ir ką sutikdamas naikinti. Tuo tarpu Rimgaudas, su Lietuvos pulkais užlenkęs gudus besivoliuojant ties Mogilnos pilia, auštant liepė saviesiems pūsti trimitus į karę; tuojau abi pusi metės ant viena antros ir narsiai narsesniai susigrūmė, pirmajame įnirtime ragotinės vien, nuo šarvų lūždamos, traškėjo, vylyčios iš abejų pusių it sniegas dribo, kraujai latakais liejos, kūnai žirgų, vyrų sumuštų šūsnimis riogsojo; mušės visą dieną, brėkšti buvo jau pradėjusi, vienok dar negalėjo žinoti, katra katrą pusę pergalės, kaipogi abidvi pačiame įkaitime tebebuvo; tą regėdamas, Rimgaudas su rinktiniais žemaičiais, kurie ne kartą jau geležies eiles miečeivių trupino, gulė kuo narsiau į vidurį gudų sienos, kurią perlaužęs, išveržė pergalę, daugybes karvietėj išguldęs. Turtai, gėrybės, kurias gudai su savim turėjo, paliko pergalėtojams lietuviams. Aiškiai gal sakyti, jog nuo tos pergalės gudai mažyn vien pradėjo eiti, o lietuviai keltis[1].

Rimgaudas, po tokios pergalės pagrįžęs į Kernavę, akivaizdoj ir didžioj iškilmėj didžiu Lietuvos kunigaikščiu apsiskelbė, o jo karšinčius Šventaragis augo, laukdamas to amžiaus, kuriame patsai su garbe galėtų rėdyti.

1234 Tą metą Jaroslavas, kunigaikštis Naugardo, paveikęs vieną virtinę lietuvių ties pilia Toropecu, ku-

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

rių 300 jočių karvietėj išklojęs, daugybę skydų ir kitų ginklų atėmė[1].

Rimgaudas, tapęs didžiu Lietuvos kunigaikščiu, po tokių pergalių būt galėjęs Kijevą, pačią buveinę gudų, užimti ir lig paskuojo gudus nukariauti, jei nebūt reikėję anuos palikinus kitus neprietelius kariauti, tai yra miečeivius, kurie veržės jau į tą kraštą Žemaičių, kurį šiandien vadina Kuršu, ir, norėdami jį būtinai užimti, visų pirma sutraukė iš visur savo kareivius, tarp kurių daug jau buvo ir lečių, kurie, užmiršę savo tėvų įstatymus, tarnavo miečeiviams, kurie, užvadinę iš anapus jūros daugybes kryžnešių vokiečių, susinėrė dar su danais, gudais ir kitais krikščionimis taip, jog turėjo daugiau nei 30 000 kareivių, į Lietuvą eidami.

Pagonys vėl iš savo pusės galįs už galį tiekės į karę: kaipogi krivė krivaitis, visų aukščiausias valdymieras, skatino žemaičius ir lietuvius į karę, idant gintų savo liuosybę lig paskuojo ir nepaduotų savo krašto neprieteliams. Kas gali išguldyti tą meilę namų, kurią tuo kartu lietuviai, žemaičiai rodė: seni ir jauni, vyrai ir žmonos (moterys), visi gintis ar mirti tiekės; neskundė tenai nei turtų, nei darbo, be atilsio, be užmokesnio visi ginklą tiekė. Paskui sutraukęs Rimgaudas kuo veikiau tų giminių karius ties pilia Kamene, taip būk jiems taręs: „Suėjot (skitų giminės) ne grobio ieškoti, bet liuosos gyventi ar toj vietoj mirti. Ramdykit tuos kraugerius, kurie, lyčyna vieros antsimovę, geidžia mums liuosybę išplėšti: jei to netikit, veizėkit, ką padarė latviams, anuos apkrikštiję, kurie kas dieną skęsta kruvinose ašarose ir plaukos kruviname prakaite dėl labo savo krau-

---

[1] Карамзин, Ист. гос. Рос., т. III, § VIII.

gerių. Žinot, jog tie bedieviai, išplėšę dukras ir sūnus latviams vargdieniams, išsiuntė jau per jūrą į svetimus kraštus vergauti smarkesniems už pačius miečeivius žiuponams. Minėkit, jog pereis šimtai, tūkstančiai metų, bet niekados nesulauks tie vargdieniai tenai galo savo kruvinos vergystės; mes šiandien ir* rytoj mirsim ir to nedatirsim, bet tie kalnai, tos girios, žibanti saulė minės, jog aš jums tą teisybę kalbėjau. Ne išganymo jūsų dūšios dyksta tie bedieviai, ne jūsų laimės, bet jūsų liuosybės ir jūsų turtų, idant, namus savo ir žemę jiems atidavę, patys dar teisingai tarnautumėt. Bet kuris gi iš mūsų šiandien taip nelabu bus, idant išsižadėtų įstatymų savo bočių prabočių, tų namų, kuriuose tėvai meilingai iškaršo. Drąsūs kareiviai, žinom, jog pagal mūsų įstatymą nėra didžiausios algos pas dievus mūsų, kaipo mirti už savo namus; sekim šiandien tą įstatymą tėvų mūsų, kurį pildydami, anie visuomet liuosais gyveno. O jūs, dievai, kurie aukštybėse gyvenat, veizėkit, jog už teisybę duosim gyvybą mūsų šiandien; ir tu, vyriausias dieve Perkūne, užtarytojau mūsų, ant kurio mirkterėjimo dreba saulė, žemė, jūros ir visas sutvėrimas, graudink šiandien tavo dešine tuos kraugerius! Aš keikiuos tau, jog pirmiau liuosas gyvybą mano išžiosiu, nei šį kardą prieš neprietelius mano ūkės iš rankų paleisiu." Tą ištaręs ir žirgą su pentinais suspaudęs, liepė pūsti trimitus į mūšą. Kaipogi vaiskai miečeivių prieš jau stovėjo. Tuojau susiar-
1237 tinusi abi šali ėmė laidyti virtines viena ant antros. Susirėmė paskui visa siena šalys 25 dienoj šilo mėnesio auštant ties Kamene: visų pirma miečeiviai iš svilksnių išleido kūlius ant lietuvių, it krušą išbėrė,

---

* *DII:* ar.

lietuviai prieš išleido vylyčias ant miečeivių, it sniegą išdrėbė, artimieji vieni draskės kardais, kiti varstės ragotinėmis; jau saulė railiojo kalnais ir ant kardų tviskuliavo, jau apskleisti lydimai gulėjo ne tiktai pačiais kareiviais, bet ir vyresniaisiais, karvedžiais garbingais ir ricieliais, vienok negalėjo dar žinoti, katrie katruos pergalės. Kaipogi juo narsiau lietuviai, žemaičiai gulė ant eilių krikščionų, juo šie kantriau turėjos, vienok jų eilės gurti pradėjo; pavydę tą, miečeiviai leido tuojau savo geležies pulkus, kuriuose patys brostvininkai, arba ricieliai Kristaus, vienoj geležy ir vary aplieti patys ir žirgai buvo; lietuviai iš savo pusės visų narsiuosius meškenočius pastatė. Kas aprašys, kokią tenai lietuviai, susirėmę su miečeiviais, rodė kantrybę ir drąsybę! Žirgų žeistų žvingavimai, aičiojimai mirštančiųjų, balsai vyresniųjų, abejose pusėse drąsinančių kareivius, į visas šalis ožė. Kaipogi krikščionų vyresnieji skatino savo kareivius kantriai kariauti už kryžių šventą, o pagonų vyresnieji šaukė saviesiems drąsiai mirti už tėvainę ir liuosybę. Pačiame tame įnirtime Rimgaudas, didis kunigaikštis, it erelis sklandydamas sparnais, su keliais pulkais lietuvių ir žemaičių užpakalį neprieteliams užsiautė. Tuo kartu lietuviai apgulė miečeivius iš visų pusių, kurių sutrupinę geležies pulkus, ne mūšą, bet piūtį iš krikščionų vokiečių ir gudų darė. Folkvinas, pats mistras miečeivių, Danenbergas ir Haseldorfas, visų vyriausieji valdymierai, arba karvedžiai, 1840 pačių brostvininkų, arba ricielių Kristaus, ir 27 000 kitų krikščionų karvietėj tą dieną paliko. Rašytojas, tame laike gyvenąs, sako, jog dešimtasis bepargrįžęs iš tos mūšos[1]; turtai,

[1] Новгород. лет., стр. 127.

gėrybės miečeivių ir kitų vokiečių kliuvo į ranką lietuviams. Karūnomis ir paparčiais, kuriuos tą dieną lietuviai miečeiviams atėmė, bažnyčią Perkūno Kernavėj papuošė, kurios kybojo tenai iki išpažinimo vieros šventos [8].

Regis, jog po tokio biauraus nuopuolio krikščionų būt buvęs galas miečeiviams ir kitiems vokiečiams Latvių žemėj, jei nebūtų totoriai tuo pačiu laiku atgrįžę lietuvių kariauti.

Čingischanas (apie kurį viršiau girdėjom) mirdamas apreiškė savo karšinčium savo sūnų vyresnįjį, Oktajum, arba Očudajum, vadinamą, kuriam įsakė, jei ansai nori valdyti visu pasauliu, toms giminėms turi tiktai duoti pakajų, kurias pakariaus. Oktajus gyveno Azijoj, vidury Totorijos, valdydamas trečiąja dalia pasaulio; geidė dar pagal žodį tėvo (kurio kūnas palaidotas buvo po medžiu ties jo rūmais) tapti valdytoju viso pasaulio. To dėjęsis, tas jaunas viešpats, įdavęs 300 000 jočių, arba raitarijos, garbingam karvedžiui, savo genčiai, Batijum vadinamam, liepė pakariauti saulėlydį, kursai, įgavęs tokį įsakymą, leidos su ta gauja į vakarus; atėjęs į Gudiją, pradėjo griautis į miestus, į vienus po kito: visų stipriosios ir visų didžiosios pilys penkias šešias dienas tegalėjo gintis. Gudų kunigaikščiai, susirinkę ties Kolomna, norėjo dar atsiturėti, bet tenai visi su savo didžiu kunigaikščiu Jurgiu prapuolė[1].

Totoriai, užėję gudus, norėjo dar ir Lietuvą užkariauti; to dėjęsi, siuntinius tenai išleido, liepdami lietuviams donį sau mokėti ir jų valdžios klausyti. Bet Rimgaudas, didis kunigaikštis Lietuvos, sutraukęs iš visur kareivius, liepė siuntiniams totorių ausis

[1] Карамзин, Ист. гос. Рос., т. III, § VIII.

nupiaustyti ir taip papuoštus Batijui, jų karvedžiui, nusiųsti. Ant tos apjuokos totoriai, it įsiutę persikėlę per Dneprą, kur užėjo, ten kūlį ir vandenį Lietuvos žemėj beliko, bet tuo tarpu Skirmantas, karvedys lietuvių, ties Kaidanovo vietove paskubėjo jiems kelią užstoti. Narsiai narsesniai susigrūmė abi pusi ir ilgas valandas draskės, vienok lietuviai pergalėjo totorius, kurių pats karvedys tenai galą gavo[1]. Po tos pergalės Skirmantas, išginęs totorius iš nekurių kraštų Gudijos, tai yra Starodubo, Karačevo, ir mažne visą žemę Severijos užėmęs, tenai sūnus Liubartą ir Pisimantą, arba Pryšmantą, rėdytojais perdėjo, o Treniotą, jaunesnįjį sūnų, Naugarduke pilies vyru į savo vietą palikęs, neilgai buvus mirė. Tuo pačiu laiku pasirinko iš šio svieto Rimgaudas, didis kunigaikštis Lietuvos, vyras protingas ir sumanus, kursai Lietuvos ūkę sustiprinęs paliko.

Rimgaudui valdant, Lietuva kas dieną augo į galią ir stiprybę ūkininkų; sugraudinę miečeivius, paveikę gudus, nuramdę totorius, laimingai gyveno, iš šalies veizint, rodės, jog nėra galybės, kuri galėtų lietuvius, žemaičius pergalėti. Bet ant nelaimės tų giminių atėjo Mogilė, dievė kerštų ir vaidų, kuri sukėlė netaikas ir sumišimą giminėj, kurios mažne Lietuvą į amžiną pragarą įstūmė.

§ XIII. MINDAUGAS PIRMASIS KARALIUS LIETUVOS

Mirus Rimgaudui, didžiajam kunigaikščiui, reikėjo valdžią apimti Šventaragiui, kunigaikščiui žemaičių, jo karšinčiui; bet Mindaugas, sūnus Rimgaudo, apsiskelbė didžiuoju kunigaikščiu Lietuvos, teisin-

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. 1.

gai ar neteisingai, to dar šiandien negal žinoti; vienok tėvūnai Gedvilas, Sprudeikis ir Višmutas nenorėjo jam valdžios didžio kunigaikščio Lietuvos paduoti, bet Mindaugas, nugalavęs anuodu ir su Višmuto dar žmona apsipačiavęs, didžiu kunigaikščiu Lietuvos tapo.

Kad toksai sumišimas Lietuvoj rados, gudai, norėdami tuo tarpu valdžią atgauti, surinkę daugybę
1239 kareivių, į Smolensko pilį įsilaužė, vyresnįjį, tenai nuo lietuvių įdėtą, sugavo ir, visus lietuvius iš visos kunigaikštystos išginę, Vsevolodą Mstislavičių ant sosto Smolensko pakėlė[1].

Totoriai, įpykę ant lietuvių už praėjusius savo nuopuolius ir apjuokas, traukė su didžia daugybe kareivių Lietuvos naikinti. Treniota, rėdytojas Naugarduko, su broliais savo Pisimantu ir Liubartu, regėdami artinantis taip smarkų neprietelių, užtelkė ant pagalbos Sviatoslavą, didį kunigaikštį Kijevo, Simeoną, kunigaikštį Drujos, ir Dovydą, kunigaikštį Lucko. Ant galo pranešė dar Mindaugui, didžiajam kunigaikščiui Lietuvos, apie atsiartinimą neprietelių, idant kuo veikiau jam pagalbą atsiųstų, bet Mindaugas ir tėvūnai, namų sumišimais įkerštę, negalėjo niekaip stiprios pagalbos Treniotai nusiųsti, kursai nebsulaukdamas sutraukė savo karius ir, susinėręs su savo talkininkais, nežinojo patsai, ką bedaryti, ar prieš totorius eiti, ar pagalbos, iš Lietuvos ateinančios, laukti. Tuo tarpu totoriai, sariodami apygardas Bresto ugnia ir kardu, visa naikino ir draskė. Treniota, regėdamas visomis pusėmis liepsnas tvaskančias, idant sudraustų neprietelius nuo teriojimo, su visa savo galia metės ant abazo, arba taborių, totorių, gu-

---

[1] Карамзин, Ист. гос. Рос., т. 4, § 2.

linčių paupy Okuniovkos; susikibo abeji kuo smarkiau grumtis, kruvinai ir ilgai kovės, vienok totoriai perlaužė sieną lietuvių ir didžią piūtį jų kareiviuose išdarė. Mažne visi lietuviai paliko karvietėj, tarp kurių patys karvedžiai Pisimantas, Liubartas, Treniota ir Andrejus, kunigaikštis Lucko, toj nelaimingoj dienoj gyvybą pridėjo. Totoriai, taip pergalėję lietuvius, ant jų laimės nesiveržė į vidurį Lietuvos, bet pasibloškė visuotinai ant Lenkų ir Vengrų kraštų.

Taip nusikratęs Mindaugas totorių norėjo atmonyti gudams savo praėjusius nuopuolius ir užimti aniems tas žemes, kurias buvo atgavę; surinkęs karius, perdėjo jų karvedžiais tris savo brosius Arvydą, Gedvydį ir Tautvilą, kuriuos Mindaugas iš laiko norėjo attolinti nuo rūmų ir nuo reikalų ūkės, kaipo
gentis nugaluotųjų tėvūnų. Šie, išėję su didžiai ma- 1240
žais pulkeliais lietuvių, taip gudriai kariavo, jog neilgai buvus ne tiktai daugybę vietovių ir pilių užėmė, bet patys dar valdymierais pasidarė: kaipogi Tautvilas ėmė vadintis Polocko kunigaikščiu, Gedvydis — Vitebsko, o Arvydas — Smolensko. Tie nauji valdytojai gudų (negal žinoti, ant kokio galo) ne tiktai prižadėjo ūkininkams tų kraštų jų tikėjimą ir įstatymus užlaikyti, bet, norėdami aniems suvisu įtikti, patys pagonimis būdami, į jų vierą persikrikštijo[1].

Mindaugas, pajutęs tą ir būgštaudamas, jog anie neatmonytų jam išžudymą genčių ir nesistieptų kurią dieną ant sosto didžio kunigaikščio Lietuvos, karę jiems išsakė, kaipo bezliepyčioms namų savo, kurie, geisdami valdžios, išsižadėjo tikėjimo ir įstatymų

[1] Kotzebue, Preus. aelte. Gesch., T. II, I.

savo bočių ir svetimus užlaikymus priėmė. Tie naujieji valdytojai, žinodami, jog neatsiturės prieš galią Lietuvos, Tautvilas skriejo pas Danielių, kunigaikštį gudų rausvųjų, švogerį savo, guostis, jog aniems Mindaugas neleidžia dėvėti to, ką anie savo steigimu ir kantrybe nupelnė, ir visaip nori juos nugaluoti. Danielius, prasidžiugęs kerštais Lietuvos, meilingai juos vaišino ir tuojau išleido siuntinį vieną į Lenkus, antrą, tai yra Gedvydį, brolį Tautvilo, su dovanomis pas miečeivius į Rygą, meilaudamas juos, idant neapleistų pragumo Lietuvos užkariauti, suirusios namų netaikomis; nuėjęs tenai Gedvydis atdavė mistrui dovanas ir didžią mantą, ant galo pažadėjo žemaičių žemę miečeiviams atduoti ir išsišylimus ant karių iš klėčių paties Mindaugo išmokėti, jei tiktai miečeiviai padės aną pergalėti. Lenkai vienok negalėjo sušelpti Danieliaus, būdami patys nuterioti nuo totorių. Bet miečeiviai, susitarę su Danielium, ėmė tiektis į karę.

Tą matydamas, Mindaugas norėjo lig nesusinėrusius tuos Lietuvos neprietelius nukariauti; to dėjęsis, kuo veikiau sutraukė didžią galią Lietuvos ir Žemaičių kareivių, su kuriais visų pirma apgulė Po-
1243 locką, kuriame jau buvo miečeiviai, kaipo talkininkai, su gudais apsistiprinę. Negal aprašyti, su kokia kantrybe vieni laužės, o antri tenai gynės, noris lietuviai prisiartinę uždegė miestą, vienok miečeiviai ir gudai, aptekę liepsnomis, per ugnis ir dūmus šimtais lietuvių, žemaičių pamūriais guldė. Lietuviai taip pat, noris ant kūnų brolių savo stovėdami, vylyčias it sniegą ant vokiečių ir gudų drėbė ir, griaudami taranais mūrus, daugybes miečeivių ir gudų irose laidojo; jau buvo lietuviai į pačią pilį įsilaužią, bet tuo tarpu Aleksandras, vadinamas Nevskiu, kunigaikštis

Naugardo, atėjo ant pagalbos Polockui. Tuo kartu lietuviai negalėjo į pilį besigriauti, bet reikėjo į sieną susistojus su neprieteliais kautis. Kaipogi susirėmusios šalys laukuose Polocko per septynias dienas piovės, ne mušės, lig paskuojo, aštuntojoj dienoj gudai, perlaužę diena nemetu eiles lietuvių, nebsižinojo patys, kaip žaimotis iš lietuvių sugautųjų; kaipogi, įraišioję į arklių uodegas, lietuvių imtinius gyvus tąsiojo. Rašo, jog toj rūstoj dienoj lietuvių aštuoni kunigaikščiai gyvybą pridėję, nuo to gal minti, kiek tenai krito kareivių. Mindaugas tiktai patsai su vienu antru tūkstančiu beužliko[1].

Po tokio nuopuolio Mindaugas nebturėjo galios atmonyti gudams ir miečeiviams savo nelaimes, bet naujus pulkus, nuo vaideliotų sutiektus, reikėjo vesti prieš narsesnį neprietelių, tai yra Danielių, kunigaikštį rausvųjų gudų, kursai, su Vasilijum, kunigaikščiu Kijevo, ir kitais kunigaikščiais susitaręs, 1245
neblaukdamas lenkų ateinant, gulė į Lietuvos valdystą ir, paveikęs lietuvius kruvinoj mūšoj laukuose Slonimo, žengė nuo pergalės į pergalę, kūlį ir vandenį Lietuvos žemėj belikdamas, pilis lietuvių ir vietoves Brestą, Slonimą, Volkovyską vienu žygiu užėmė[2].

Antroj šaly Tautvilas, regėdamas, jog Gedvydis negalėjo perkalbėti miečeivių, jog kuo veikiau imtų lietuvius ir žemaičius kariauti, kurie dar abejojo ne dėl to, jog nenorėtų užkariauti lietuvių, bet jog nebuvo suvisu pasitiekę į karę, dėl to gi Tautvilas, norėdamas juos paskubinti, užrašė tą, ką brolis jo Gedvydis pirmiau jiems buvo pažadėjęs, tai yra Žemai-

---

[1] Карамзин, Ист. гос. Рос.

[2] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

1247 čių žemę atduoti miečeiviams ir išsišylimus karių iš klėčių Mindaugo užmokėti, o idant didžiau dar aniems įtiktų, iš gudų vieros persikrikštijo į miečeivių[1].

Tą dajutęs, Mindaugas išsiuntė taip pat nuo savęs siuntinius su didžiomis dovanomis pas mistrą miečeivių, kuriam duodami siuntiniai sidabro luitus ir puikius žirgus tarė: „Jei nukausi ar nuo savęs išginsi Tautvilą, dar daugiau gausi ir mūsų didžio kunigaikščio bendru tapsi." Bet mistras miečeivių to neklausė, dovanas atėmęs, ne tiktai Tautvilo nekavo, neginė, bet jį dar karvedžiu miečeivių ir kitų vokiečių perdėjo, kaipogi mistras vylės, jog, gelbėdamas Tautvilą, galės užimti į jo vardą ne tiktai žemaičius. bet ir visą Lietuvą. To dėjęs, mistras išleido Tautvilą su kariais gudų ir miečeivių Lietuvos kariauti. Visų pirma puolė Žemaičius terioti; nemindamas tenai tas pergalvis ant savo tėvainės, ant genčių, ant pažįstamų, tarp kurių vienus galavo, kitus vergė, o kūdikius su žmonomis, gelžiniais sujungtas, būriais varė į vergus vokiečiams, tas, sakau, žmonas, kurių vyrai apgynėjai vieni jau gulėjo palaidoti pamūriuose Polocko, kiti laukuose Slonimo, įsiutęs Tautvilas, ieškodamas užslėptų iždų, arba skarbų, pačius kapus, kuriuose kaulai jo paties bočių prabočių gulėjo, draskė ir naikino, kur užėjo, teriodamas su miečeiviais, ten rūstą ir verkiamą dieną paliko, taip jog Žemaičių žemė iš puikaus darželio į tyrus pavirto, kuriuose vieni vėjai pelenus gainiojo ant degėsių, o žmonės likusieji giriose besitvėrė.

Kad taip iš vienos pusės Tautvilas su miečeiviais ir kitais vokiečiais tą kraštą Žemaičių naikino, iš

---

[1] Kotzebue, Preus, aelt. Gesch., T. II, 1.

antros pusės Danielius su gudais, teriodamas lygia dalia, grūdos į vidurį Lietuvos. Veltui Mindaugas leido antrą kartą siuntinius pas abejus, sandaro meilaudamas nuo savo nprietelių, kurie jog ne tiktai anam jo nežadėjo, bet dar susinėrę neprieteliai patį Mindaugą pily Vorutoj apgulė. Rodės jau, jog Lietuvos didybė sulig ta diena įžengs į grabą ir taps lig paskuojo išnaikinta. Vienok Mindaugas, noris apgultas pily, savo buklybe ir gudrybe to daėjo, jog miečeivius su gudais tarp savęs suvaidijo, kurie, skaugėdami vieni antriems garbės užkariavimo Lietuvos, pilį palikini abeji atsitolino apygardų terioti. Mindaugas, išsigavęs iš Vorutos, kuo veikiau sutraukė karius, kuriuos jam krivė krivaitis su vaideliotais buvo sutiekęs, ir iš visos galios puolė ne ant miečeivių, kurie, stiprindamies prieš žemaičius, Kurše tris pilis — Embūtę, Goldingą ir Duobelę turėjo*, bet ant gudų, kuriuos paveikęs, apygardas Polocko ir Pskovo baisiai nuteriojo. Tuo tarpu jo sūnus Vaišvilkas, išsiųstas pas Danielių, sandaro nuo jo meilavo ir visaip jį glabojo, daug duodamas, bet dar daugiau žadėdamas, vienok Danielius nenorėjo jo klausyti ir, kas dieną toliau veršdamos į Lietuvą, Gardiną užėmė[1].

Mindaugas tuo tarpu, žiebų veikumu perbėgęs
antrą kartą Gudus, Naugardą, Pskovą ir kitas vieto- 1248
ves nudeginęs, vos beatsirėmė su savo šimtais** pul-
kais į mūrus pačios Maskvos. Mykolas, kunigaikštis
gudų, Kantriu vadinamas, norėdamas jam ant upės
Trotvos kelią užstoti, kruviną mūšą su juo padarė,
kurioj patsai kunigaikštis su visais savo kareiviais

* *Šis žodis iš DII.*

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, 1.

** *DII:* rimtais.

galą gavo lig paskuojo; taip jog per kelias dienas kūnas jo karvietėj gulėjo. Kaipogi nebebuvo žmogaus, kas būt galėjęs jį palaidoti[1]. Paskui vyskupas Suzdalės Kirilas pagailęs kūną jo parvežė ir bažnyčioj palaidojo. Mindaugas, teriodamas kraštus gudų, pargrįžo į Lietuvą, noris patsai kantrus ir drąsus, bet neišgalįs viensai visiems vienkartu savo neprieteliams atsparą duoti, dėl to gi troško ieškoti bendrų, bet jų, kaipo pagonis, niekame negalėjo gauti, kaipogi visur visi namtarpiai visi krikščionys, Mindaugas viensai tiktai pagonis ir nuo visų neapkenčiamas. Vienok, dorai nemisdamas, išsiuntė siutinius pas Sviatopelką, kunigaikštį Pamarių, kursai, norėdamas išsilaužti iš valdžios kryžeivių, kurie prūsus novijo, sandarą su juo tarp savęs padarė ir pagalbą vienas antram prieš savo neprietelius prižadėjo. Tuo tarpu Vaišvilkas, sūnus Mindaugo ir siuntinys, kaulijo sandaro nuo Danieliaus, kuriam nebišmanydamas kaip geru pasieiti, savo seserį už jo sūnaus Švarno išpiršo ir kraičiui visą tą kraštą, kurį buvo Danielius užkariavęs, pridėjo, tai yra Slonimą, Drohičiną, Brestą, Gardiną, Danieliui atdavė; bet Danieliui ir taip dar maž tesiregėjo, vienok, tapęs genčia, sandarą padarė.

Mindaugas tuo tarpu ilsino savo kareivius, laukdamas pagalbos nuo Sviatopelko, kunigaikščio Pamario, ir Danieliaus, savo uošvio, bet pagalbą, ateinančią iš Pamarijos, kryžeiviai, užpuolę iš nežinių, išmušė mažne lig paskuojo, o Danielius, jo uošvis, noris sandarą padarė, vienok nedūmojo Mindaugo gelbėti, patsai būdamas įsipainiojęs į karę totorių. Ant galo, nebsulaukdamas Mindaugas savo gelbėto-

---

[1] Карамзин, Ист. гос. Рос., т. IV, г. 1.

jų, sutraukęs 30 000 kareivių iš visos ūkės* lietuvių ir žemaičių, gulė ant miečeivių, kurie, Kuršą užėmę, Žemaičius, nuo novių Tautvilo likusiuosius, kariavo. Susirėmė Mindaugas su miečeiviais ir danais ties Embūte pilia; Mindaugas, kuo veikiau sueiliavęs savo pulkus, kibo grumtis. Kas aprašys tą narsumą ir smarkumą, su kuriuo šalys susigrobė, metės vieni ant antrų it pasiutę ir tarp tūkstančių dūrių ir kirčių kiekvienas sau ar antram giltinės ieškojo. Abi šali pačiame įkaitime tebebuvo, kad miečeiviai, regėdami įnirtusius lietuvius, su antra dalia savo kareivių, kurią užslėptą turėjo, lietuviams užsiautė užpakalį. Tuo kartu reikėjo regėti, kaip lietuviai, žemaičiai liuosais už savo tėvainę mirė, iš visų pusių apgulti, viena meškena tepridengti, tūkstančiais klojo savo kardais ir ragotinėmis šarvuotų miečeivių, bet ir su tokia kantrybe ir drąsybe sunku buvo trupinti miečeivių geležies eiles; noris stebuklus narsybės ir kantrybės lietuviai su žemaičiais rodydami, vienok išguro, ir, daugiau nei 20 000 karių nustoję, likusieji su Mindaugu vos žinią rūstą namo beparnešė. Visos gėrybės, visi jų turtai miečeiviams teko, iš kurių anie paskui sau bažnyčias, pilis ir rūmus išstatė[1].

Kas aprašys tą rūstybę (nuliūdimą), kokia Žemaičiuose ir Lietuvoj toj verkiamoj dienoj rados: žmonos, pajutusios vyrus savo mirus ties Embūte, iš gailesio ir rūpesnio sau galą darė, o senieji patys save ugny degino, visi bijodami, idant netaptų krikščionų vergais.

Tuo tarpu Andriejus Stuklandas, mistras miečeivių, įkandin sekė Mindaugą, grįžtantį su keliais

* ūkės *iš DII; DI yra:* akis.

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. 1, p. 1.

tūkstančiais, kursai, įpuolęs į Žemaičius ir Lietuvą, kur užėjo, ten kūlį ir vandenį beliko. Mindaugas, pritrūkęs galios ir nebvildamos nė iš kur pagalbos begauti, norėjo patsai regėtis ir pasikalbėti su Stuklandu, bet atšiaurus vokis to meilaujančiam Mindaugui didžiuodamos atsakė: „Ne kalbėtis, bet kariautis su pagonimis prisiekiau, jei Mindaugas nori krikščioniu tapti ir eiti į skreitą bažnyčios Romos, tegul atduoda pirma mūsų zokanui Žemaičius, kuriuos jo broliai Gedvydis su Tautvilu mums pažadėjo ar* užrašė." Nebgalėdamas Mindaugas tokiame suspaudime nieko besumanyti krikštytis pasiėmė ir atpūtodamas užrašė metuose 1252 7 dienoj rugpiūčio mėnesio miečeiviams Kuršą ir Žemaičius, kurių tos apygardos, arba pavietos, tame rašte yra minavojamos: Raseiniai, Laukuva, Betygala, Ariogala, Dainava, Dirvėnai, Šiauliai, Laižuva, Panemunė, Kulenė, Karšuva, Nadruva, Vyžainis, kurios vienok šiandien ne visos bėra žinomos[1].

Įgavę miečeiviai tokį raštą atleido tuojau arkivyskupą Rygos su kunigais į Lietuvą, kursai, pats Mindaugą, kūdikius, žmoną jo ir 60 tėvūnų, arba senatorių, apkrikštijęs, liepė kunigams žmones mokyti ir krikštyti po visą Lietuvą. Tuo tarpu išsiuntė 12 tėvūnų su keliais vyresniaisiais kryžeivių į Romą pas popiežių, idant jam apreikštų, jog Mindaugas su visa gimine išpažino tikėjimą šventą; kuriuos Inocentas IV popiežius taikiai ir padoriai priėmęs ir palaiminęs atleido juos namo su gromata lig paties Mindaugo, kurioje, linkėdamas jam, kaipo jaunam krikščioniui, laimės, karalium jį Lietuvos gromatoj

---

* *DII:* ir.

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. 1.

sveikino, o karūną miečeiviams įdavė, idant pargrįžę apkarūnavotų; vyskupu visos Lietuvos ir Žemaičių dominikonį, vardu Vitus, perdėjo[1].

Pargrįžus siuntiniams iš Romos (gailiuos, jog neradau vardų tų siuntinių) į Rygą su karūna, su kuria tuojau mistras su arkivyskupu ir kitais vyskupais išvažiavo į Lietuvą, į Naugarduko vietovę, kurią Mindaugas už savo buveinę tuo kartu turėjo. Tokį tenai, rašo, suėjimą karalių, kunigaikščių ir kitos diduomenės buvus, jog vietovėj sutilpti negalėjo; dėl to gi puikiame šėtre visų akivaizdoj laukuose arkivyskupas su vyskupais Mindaugą su jo žmona Morta apkarūnavojo Lietuvos karalium, iškilmė bengės didžia gėryne, ir Mindaugas tarės nubengęs visas nelaimes.

Tą darė Mindaugas Lietuvoj, bet žemaičiai niekaip nenorėjo nei krikštytis, nei miečeiviams pagal užrašus pasiduoti, kurie, norėdami juos paveikti, be atlydos degino jų kaimus, pilis laukan vertė, kalinius lygiai su gyvuliais varė į vergus. Žemaičiai, nebsumanydami tokioj rūstybėj ką bedaryti, patys namus savo (jei kurie kame bebuvo) ir labybą ėmė deginti, o, visą savo gyvenimą į peleną apvertę, žmonas su vaikais į girias ir versmes išvedė ir tenai širtuose žvėrių augusiais medžiais apsikirto, upes, ežerus, jei tie galėjo juos nuo neprietelių gelbėti, užtvenkė; kaipogi upeliai upėmis, o klanai ežerais tapo, vietomis pačios medės vandenimis aptvino, kelius, per girias einančius, stambiais medžiais užlaidė, o laukuose grioviais perkasė, taip jog, norėdamas 3 ar 4 trūkius pereiti, reikėjo tris keturias dienas trukti. Rodės, jog žemaičiai toj gadynėj ieškojo

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. 1.

daugiau bendrystos su žvėrimis, nekaip su krikščionimis. Kaipogi tose pačiose balose, pelkėse ir versmėse žmonos su kūdikiais bliudės, kuriose pirma meškos, vilkai su vilkyčiais kūkės. Šiandien dar šulinės, giriose randamos, yra ženklais tų rūstų dienų, kurias priežodis, dar šiandien minavojamas, patvirtina: „Ką bedarę,— sako,— liuosas, begyvena lab ir po keru." Tokioj verksmingoj dienoj vaideliotai vieni, vaikščiodami po medes, drąsino ūkininkus ginti dar tuos savo naujus namus iki paskujo ir verkiančias tenai motinas guodžiojo[1].

1257 Taip pataisę savo ūkę, rūpesningi žemaičiai, lietuviai ne siena jau besimušė su miečeiviais ir kitais krikščionimis, bet, po tris keturis šimtus į virtines pasitaisę, ėmė antpuoliais savo nerietelius žudyti ir smaugyti, tarp kurių tokias vienas virtines išsiuntė į Lenkus, kitos, lig vaideliotams daugiau karių patiekiant, į Latvių žemę ant miečeivių išėjo; turėjo tos virtinės valandas, dienas ir vietas užženklintas, kuriose susijojusios galėjo pasiteirauti, kame buvo ir kokioj galioj jų neprieteliai. Ne kartą atsitiko, jog tie keli šimtai, antpuolę tris keturis tūkstančius miečeivių, geležimis apšarvuotus, išdrabstė, o ne kartą, Daugavą perplaukę, nugandino miečeivius ir tūkstančiais krikščionų ant vietos išklojo.

Tokios virtinės žemaičių, užnikusios iš netyčių jojantį patį mistrą miečeivių su keliais tūkstančiais iš Rygos į Kuršą, visus vienu antpuoliu išguldė, vos patsai mistras galva prakirsta su keliais savo tarnais nuo giltinės beišsprūdo[2].

Ištraukusieji žemaičiai, lietuviai į Lenkus nuteriojo apygardas Liublino, vietovę pačią sudegino, pilį

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. 1.

[2] Tas patsai tenai.

išvertė ir su žeme sulygino, bažnyčias, klioštorius nuplėšę, su neišpasakytomis gėrybėmis ir turtais namo pargrįžo. Atsipūtę truputėlį ir paėmę tris dešimtis tūkstančių karių, kuriuos vaideliotai buvo sutiekę, gulė vėl į Mozūriją ir visoj valdystoj kūlį ir vandenį beliko tyruojantį, į Plocką, jos buveinę, vėtra įsilaužę, sudegino, gyventojus iškirto, pilį taip pat su žeme sulyginę, su neišpasakytomis gėrybėmis ir didžia daugybe imtinių, su kuriais vieną dalį kareivių savo į Lietuvą atleido, su antra dalia metės ant kryžeivių, kurie bengė jau Prūsus kariauti, vienok, pamatę lietuvių, žemaičių rimtas eiles, tik besuskubėjo savo pilyse beužsirakinti. Lietuvių pulkai tuojau paskydo po apygardas, kurias sariodami*, skatino vaideliotus, idant drąsintų prūsus keltis prieš savo kraugerius ir grįžti į tikėjimą savo tėvų, kurį anie išpažindami laimingai gyveno[1].

Kad taip vieni kryžeiviai grūmės Prūsuose su lie- 1258
tuviais, žemaičiais, kiti su savo marčelga Henriku Boteliu, geisdami žemaičiams atmonyti (atkeršyti) savo nelaimes, Klaipėdą jiems išveržė ir mūro pilį tenai išdirbo; idant būtinai nuveiktų žemaičius, Ornuseną, mistrą mietčeivių, ir danus ant pagalbos užtelkė, su kuriais susinėrę Kurše, ketėjo paskui kartu eiti į Žemaičius ir juos į kūlį ir vandenį apversti. Bet, tą pajutę, žemaičiai kuo veikiau 4000 rimtų jočių sunėrė ir traukė prieš kryžeivių ir miečeivių vaiską, verkiamą dieną darydami tarp pačių kuršininkų, tuo kartu jau krikščionų, kurie, nebsumanydami kur besidėti, klūkė miečeivių ir kryžeivių,

---

* kurias sariodami *iš DII; DI, keliant žodį apygardas, jo dalis -das, žodis kurias ir žodžio sariodami dalis sario- praleista.*

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. 1.

idant, mindami ant meilės krikščioniškos, atgautų jų imtinius nuo pagonių žemaičių, bet miečeiviai nei patys gelbėjo, nei ginklo kuržemiams davė, bet tyčiodami tarė: „Kas vilko mutėj, tas ir spraklėj" [9]. Kuržemiai, tokią paguodą tegavę nuo savo kraugerių, apsiašaroję grįžo į degėsius namų savo rymoti, kaip ant jų apmaudą atgiežti galėtų. Miečeiviai, išgirdę smarkybę ateinančių žemaičių, taisės į kovą. Machas, perkrikštas prūsų diduomenės, linkėjo kryžeiviams, idant, žirgus medėj palikę, pėsti su žemaičiais kariautų, bet nei kryžeiviai, nei miečeiviai neklausė tos rodos ir stojo raiti į mūšą. Abi pusi susirėmė kuo smarkiau tie upe Durbe. Kas išsakys tą įnirtimą ir baisumą tos mūšos, kurioj kito nieko, tik vieni antriems galo lig paskuojo ieško. Narsumas žirgų žemaičių ir pačių kantrumas, noris meškena viena pridengtų, rodės, jog gaus pergalę ant miečeivių ir kitų vokiečių, kurie plienu ir variu aplieti žibėjo; aštuonias valandas, tai yra adynas, piovės, ne kovės. Kraujas burbulais šlekėjo, o žirgų ir kūnų suvirtusių kryžeivių, miečeivių krūvos gulėjo, krito tenai ir žemaičių, o likusieji visi jau buvo po tris keturis kartus žeisti. Sklodas, kitas perkrikštas taip pat iš diduomenės prūsų, skraidydamas eilėmis gurstančius perkrikštus, kurie už savo kraugerius miečeivius, kryžeivius jau kariavo, drąsino, žadėdamas jiems duoti paskui gražų apdarą ir skanų valgį, bet nei tie žadai, nei gandinimai nebsustiprino jų, kaipogi galįs už galį tolinos. Tuo tarpu kuržemiai, kurie laukė tiktai paveikiant, išvydę skriejančius miečeivius, ėmė juos patys kauti lig paskuojo. Ornusenas, patsai mistras miečeivių, Botelis, marčelga kryžeivių, 1500 brostvininkų, arba ricielių Kristaus, ir daugiau nei 10 000 kareivių vokiečių karvietėj paliko; gėry-

bės, turtai, manta, visa kliuvo į ranką pergalėtojams, kurie, apsijuosę aukso juostomis, nuplėštomis kryžeivių, miečeivių ricieliams, jojo namon. Pargrįžę iš džiaugsmo visų garsiausius krikščionų vyresniuosius 8[1] ant garbės dievams, savo užtarytojams, gyvus su jų žirgais pačius apginkluotus sudegino. Tuojau pilis Kurše Karšavą, Eisbergą, Goldingą kitą po kitos suardė ir, iš viso Kuršo miečeivius išvertę, traukė į Samlando kraštą prieš kryžeivius, ir tenai kas pasipainiojo, tas po kardu žemaičių sugniužo, miestus, pilis, kaimus su žeme lygino, vos-ne-vos patsai Karaliaučius beužsiturėjo.

Po taip baisaus nuopuolio nusiminę miečeiviai ir kryžeiviai leido tuojau raštą pas popiežių, aprašydami rūstą dieną Durbės, kuriame guodės jam, jog abudu zokanu, tai yra miečeivių ir kryžeivių, galėjo palaidoti padurbėj ir jog vienos valandos bereikia, jog ne tiktai Lietuvoj, bet pačioj Latvių žemėj ir Prūsuose išvirs kryžius, jei ano tenai krikščionys negelbės.

Popiežius, išgirdęs tą nuopuolį krikščionų, išreiškė savo širdgilą ir tuojau apskelbė krikščionims karę šventą prieš lietuvius ir žemaičius pagonis, išduodamas bulę, raštą taip vadinamą, metuose 1260 20 dienoj kovo mėnesio, kurioj linki eiti visiems krikščionims, kryžių paėmusiems, prieš pagonis, žadėdamas, jog anie apturės tiek pat atpuskų, kiek apturėjo krikščionys, eidami žemės šventos nuo turkų atvaduoti, ir tomis pačiomis privilijomis apdovanojo, kokiomis anie džiaugės, tai yra nei skolų, nei palūkų mokės, ir visokiame nusidėjime kunigai patys juos tesūdys, ir atpuskų kiek reikiant apturės. Tuojau ant

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. II.

to rašto iš viso pasaulio krikščionys pradėjo tvinti į Lietuvą ir Žemaičius ne atpuskų ir dūšios išganymo sau tiekti, krikštydami kardu pagonis, bet jų žemę užimti ir pačius apvergti[1].

Tuo tarpu vaideliotai savo pamokslais ne tiktai visą giminę lietuvių ir žemaičių skatino, bet ir pačius prūsus sukėlė, kuriuos kryžeiviai, per 40 metų užkariavę, didžiai nemeilingai sunkino. Lietuviai, žemaičiai, būdami patys įpinti į kares gudų, miečeivių, totorių, kaip jau regėjom, mаž ką tame laike tegalėjo šelpti prūsus, kurie, po du, po tris sujungti gelžiniuose, ašaromis apsilieję, pusnuogiai dieną ir naktį dirbo kryžeiviams: vieni laukus plėšė, kiti, versmes, balas džiovindami, griovius kasė, bet visų didžiausias kančias kentėjo tie, kurie pilis dirbo, kurias kryžeiviai, idant juos po valdžios savo antturėtų, kožnoj apygardoj pildino ir, išgirdę dar atsiartinimą totorių, anas didžiau skubino, kas dieną perkrikštai, perkrikštės, alkani ir pusplikiai, kruvinomis rankomis, nuo gelžinių nugraužtomis, kūlius ritinėjo ir į bokštus it į debesis kalkes tąsiojo. Tikras krikščionis, mylįs dievą ir artimą savo, nusiminė, iš tolo girdėdamas tuos žvangesius gelžinių, o išvydęs tuos vargdienius nudžiūvusius, akimis įkritusiomis, vos paveikslą žmogystės turinčius, iš gailesčio ašaromis apsiliejo: užvis jog tuose pragaruose apilsusieji, sergantieji ir mirštantieji nė kokios pagalbos nei paguodos neturėjo, bet tokiuose savo varguose ir sopuliuose tą tiktai vieną širdgilingą* žodį tegirdėjo: „Dirbkite, dirbkite skubiai" nuo tų, sakau, kurie tarės meilės artimo, meilės krikščioniškos moką[2].

---

[1] Tasai tenai.

* širdgilingą *iš DII; DI yra:* širdgilingai.

[2] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. II.

Kentėdami prūsai tokią novę ir regėdami, jog lietuviai, žemaičiai visomis pusėmis vėtravoja kryžeivius, jų neprietelius, pradėjo giriose gyventojai ginkluotis ir išpuldamies gimtuvius savo nuo tokių kančių gelbėti. Pajutę tą, fogtai ir šaltyšiai, vyresnieji kryžeivių, atėmė javus ir grūdus tiems nabagams, idant, badu mirdami, negalėtų priešingauti kryžeiviams. Bet, taip žūdami, prūsai vienkartu kėlės penkiose provincijose, arba dalykuose, ir gelžinius nuo savęs nukratė; o, išrinkę sau valdymierus ir karvedžius, užsikeikė, jog nė vienam gyvybos kryžeiviui nepaliks. Tuojau vieni į pilis laužės novyti savo kraugerių, kiti į medes skriejo bendrų ieškoti ir tenai dievus savo bočių prabočių po ąžuolais garbinti. Paskui ėmė bažnyčias, klioštorius krikščionų griauti, kunigus kirsti, šventus indus maitoti ir, kas tiktai krikščioniu vadinamas buvo, tam galą daryti[1].

Mistras kryžeivių Hertmanas fon Grumbachas
padidino tuo tarpu nelaimę krikščionims; reikia ži- 1261
noti, jog daug buvo krikščionų pačių, kurie, ar pasigailę prūsų, ar neapkęsdami savo vyresnybės, ėjo pas pagonis ir tenai, išsižadėję krikščioniško tikėjimo, su anais gyveno ir jų vyresniaisiais kartu buvo. Grumbachas mistras, du tokiu ne prastu vokiečiu, bet brostvininku, sugavęs su pagonimis karėj Elblongo, gase gyvus sudegino. Ant tokio apsiėjimo mistro visi kryžeiviai ėmė šiauštis, veikiai gromatą pas popiežių guosdamies nuleido ir mistrą apskundė. Popiežius už tokį apsiėjimą mistrą iki smerčio į kalinį įdėdino. Tuo tarpu prūsai kibo kas dieną drąsiai drąsesniai į ginklą ir save gynė[2].

[1] Tasai tenai.
[2] Tasai tenai.

Kad taip giminės senųjų skitų, tai yra lietuviai žemaičiai, prūsai, draskės su kryžeiviais ir kitais vo kiečiais, norėdami antturėti senų dienų liuosybę i ar sau, ar neprieteliams grabą tiekė, Mindaugas, ka ralius Lietuvos, miečeiviams visuomet darės įtikimı ir, nebišmanydamas ant galo, kaip aniems besigerin ti, visą savo karalystę jiems užrašė ir savo karšin čiais anuos paskyrė, jei bevaikiu patsai mirtų; nori ans turėjo tris sūnus, duktę ir žmoną jauną, vienok ir tokia karšinčysta ir dovana didžiai tiko miečei viams, kurie ieškojo bent ūksmės teisybės, kurio paskui galėtų Lietuvos karalystą užimti. Ne kart vienok suspaustas Lietuvos karalius neteisybėmi miečeivių rymojo saviep, veizėdamas į gaisrus ir liepsnas degančių savo kaimų ir pilių o mindamas jog pirma, pagoniu būdamas, daugiau galingesniu didžiu kunigaikščiu buvo, nekaip yra šiandien, ka- ralium krikščioniu tapęs; vienok neabejojo Mindau- gas iki šiol vieros krikščioniškos atsižadėti, bet lig tiktai žemaičiai, apturėję tokias pergales ir atleidę siuntinius, jam pasakė tuos žodžius: „Tave nukropė krikščionys, grįžk į tikėjimą tėvų tavo, o matysi mus su lietuviais tavęs klausančius."[1]

Tais žodžiais žemaičių netarsi pervertas karalius tuojau visų akivaizdoj metė nuo galvos karūną ant žemės, kryžių sumaitojo ir, puolęs ant kelių bažny- čioj Perkūno, meldės pas savo visų didžiausią die- vą; vienok pati karalienė didžiai nenorėjo išsiža- dėti krikščioniškos vieros ir karalių dar gaubė ant- turėti, bet nei meilė, nei ašaros, nei mėgai gražios žmonos negalėjo sugraudinti jo širdies užkietėjusios ant krikščionų; o idant parodytų žemaičių siunti-

[1] Tasai tenai.

niams, jog tikrai geidžia būti pagoniu, 60 tėvūnų, arba senatorių, kurie nenorėjo lygiai su karaliene atsižadėti krikščioniškos vieros, iškirtino ir apsiskelbė, jog nė vieno krikščionies, ar tas būtų gudas, ar lenkas, ar vokietis, neblaikys savo valdystoj ir pačias tiktai gimines pagonų teguos ir gelbės[1].

Kaipogi Mindaugas karalius, veikiai sutraukęs žemaičius, lietuvius, puolė į Mozūriją, bet, tenai radęs pelenus dar tebgaruojančius praėjusiojo nuteriojimo, sukos su visa galia į Prūsus ant kryžeivių, kur užėjo, ten kūlį ir vandenį beliko, o krikščionis vokiečių būriais žudė; rašo, jog, zurdojant kareiviams lietuvių krikščionis, patsai karalius sušukęs: „Idant nė vieno gyvo neliktų!" Visur bažnyčias, klioštorius, vietoves, pilis vienas ardė, kitas su žeme lygino, kunigus ties altoriais novijo. Popo fon Osterna, mistras kryžeivių, regėdamas tokį kraujo praliejimą ir tiek nelaimių ir terionių, iš rūpesnio išsižadėjo mistrystos[2].

Elmerikas fon Reichenbachas, apėmęs valdžią didžio mistro, verkdamas rašė į Vokietiją, pagalbos jos meilaudamas, ir tarė, jog nieksai negali nuramdyti tų velnių įsiutusių pagonių Lietuvos. Noris Vilhelmas, viešpats frizų, su kitais viešpačiais, pagailęs ašarų mistro, buvo atėjęs kryžeivių gelbėti, vienok, nieko tenai gero nenuveikęs, patsai su savo tarnais į kapus įlindo nuo Lietuvos kardo. Mindaugas, apturėjęs daugybes pergalių, didžiuodamos iš neapkantos, vardo karaliaus, krikščionimis įtarto, atsižadėjo. Ant galo, visus Prūsus į kūlį ir vandenį apvertęs, metės žiebų veikiu ant miečeivių į Latvių

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. 1.

[2] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. II.

žemę ir tenai žiemos vidu kruvinoj ir maringoj mūšoj
1262 pergalėjo ties Lenevardeno pilia rimtus jų pulkus.

Negal žinoti, dėl ko karalius Lietuvos nebvijo toliau miečeivių, bet, sugrįžęs namo, susinėrė su savo žentu Švarnu ir traukė per medes ir balas į Mozūriją. Pirmuoju antpuoliu užnikęs Jazdave Ziemovitą, mozūrų kunigaikštį, su sūnum jo Konradu besilinksminantį sugavo. Neišmanydamas karalius, kaip pasidalyti su žentu taip didžiais imtiniais, lėmė; išpuolė, jog Konradas Mindaugui, o Ziemovitas Švarnui teko, kursai jį tuojau nukavo. Mindaugas vienok karalius savo imtinį Konradą padovanojo giminei mozūrų, už kurį taip pat nuo jų dideles dovanas apturėjo. Karalius Lietuvos, nusariojęs visus kraštus, nuplėšęs paskuojes bažnyčias, išdeginęs ir išvertęs tenai besančiąsias pilis, vieną dalį savo rimtų pulkų
1263 nuleido prūsus gelbėti, ant kurių krikščionys ėmė gulti, su antra dalia suluptas Mozūrijoj gėrybes į Kernavę virdė[1].

Kad taip Mindaugas karalius su rimtais pulkais žemaičių, lietuvių, po visus kraštus sariodamas, kruvinas kovas darė, tuo tarpu vokiečiai ir kiti krikščionys ant balso popiežiaus, kaip minavojau, plūdo į Prūsus kryžnešiai iš Vokietijos, Lenkų, Čekų, Moravų kryžeivių gelbėti, kuriuos prūsai, kaip regėjom, buvo ėmę novyti.

Pirmosios gaujos tų kryžnešių, ne prastų kokių žmonių, bet kareivių, sumitusių turkų karėse, užgulė lygmes natangų, kurios, norėdamos įsigriauti į vidurį žemės pagonų prūsų, vieną dalį savo kareivių, pylomis apkastą, abazuose paliko, o su antra ėjo ant pagonų, kurie, taip pat pylose apsikasę, krikščionų

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. II.

ateinančių laukė. Pajutę prūsai, lietuviai, jog kryžnešiai persiskiedė, tuojau lietuviai, prūsai, žemaičiai, antpuolę su viena dalia savo kareivių pylas krikščionų, visus tenai iškirto. Paskui metės ant tų krikščionų, kurie buvo paėję su anais grumtis; tokia dalia krikščionų kareiviai viena valanda iš dviejų pusių rados suspausti, vienok pasistiprinę narsiai narsesniai su pagonimis susigrūmė ir kelias valandas kovės, bet krikščionys visi tenai galą gavo, kaipogi vieni karvietėj krito, kiti kaliniais ir vergais jų tapo. Pagonys, dėkavodami savo dievams už pergalę, paimtuosius visų didžiausius vyresniuosius krikščionų raitus sudegino. Pasakoja, jog pagonys, pasigailę Hirchalso, kamendoto garsaus miesto Magdeburgo, norėjo jį gyvą palikti, to dėjęsi, lėmė tris kartus karts po karto, bet visus tris nulėmė ant ano paties, kursai nebleido belemti ketvirtojo karto, ir patsai, tardamas, jog dievas jam yra taip parleidęs, puolė į ugnį[1].

Kitas tokias gaujas krikščionų, atėjusias į panemunius, prūsai su žemaičiais taip pat palaidojo, o patį jų valdymierą, gyvą sugavę, dievams ant apieros sudegino.

Prūsai, žemaičiai, po tų pergalių tuojau vienkartu į pilis Heilsbergą, Kroicburgą, Ragainę, Bartenšteiną vėtra įsilaužę, visus kryžeivius, kaipo savo kraugerius, išzurdojo, noris anie nekuriose pilyse didžiai kantriai gynės, užvis Heilsberge, kurie, nenorėdami pasiduoti pagonims, 250 arklių pačių su skūromis iš bado suėdė, vienok nė taip nuo smarkybės žemaičių ir prūsų neatsiturėjo, kurie ant galo ir patį Karaliaučių apgulė[2].

[1] Tasai tenai.

[2] Tasai tenai.

Buvo jau jau pergalimi kryžeiviai, kaipo pačiose pilyse užsirakinę besigynė, bet tuojau kitos vilnys kryžnešių plūdo į Prūsus, kurias vedė du garbingu karvedžiu, viešpats Julicho ir viešpats Markos, kurie keliose kruvinose kovose pagonis paveikė ir Karaliaučių atvadavo. Bet Svaina, karvedys samlandų ir žemaičių, paveikęs tuos viešpačius, vėl apgulė Karaliaučių, noris liubekionys, atėję laivais, norėjo aną atvaduoti, vienok nieko nepadarė. Jau kryžeiviai, misdami pačiomis skūromis, tenai badu mirė, vienok, nenorėdami tokiu smerčiu nusibengti, išėjo iš pilies ir, kruvinai susigrūmę su pagonimis, kaipogi kožnąjį tenai žingsnį gyvyba savo mokėjo; bet pagonys, ant tilto būdami, negalėjo visos savo galios išskleisti, dėl to gi susigrūdę visų pirma jaugtis, paskui šalin skrieti pradėjo; 5000 kareivių, Svaina ir Glandas, patys karvedžiai prūsų ir žemaičių, karvietėj paliko. Kryžeiviai, įgavę pavalgos iš Elblongo, po tos pergalės kusti pradėjo. Bet galybė Mindaugo, karaliaus Lietuvos, stiprino prūsus, kaipogi, sunėręs savo rimtus pulkus su paveiktaisiais žemaičiais ir prūsais, ties Karaliaučium antrą kartą susigrūmė su kryžeiviais ir kitomis gaujomis kryžnešių, ties pilia Liubava, mažne visą dieną kraujuose vaikščiodami, lig paskuojo vieni antrus zurdojo; vienok lietuviai ant galo ne su mažu patrotu savųjų išveržė kryžnešiams kruviną pergalę. 40 brostvininkų, patsai didysis mistras Reichenbachas, daugybės karvedžių ir 10 000 kareivių vokiečių ir kitų krikščionų galą gavo[1].

Mindaugas karalius, sugraudinęs taip kryžeivius, nevijo anų, bet iš visos galios sukos ant miečeivių ir, kur užėjo, ten kūlį ir vandenį beliko; tuo pačiu žygiu

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. III, K. 1.

4 dienoj kovo mėnesio į Pernavą vėtra įsilaužęs, miečeivius ir kitus vokiečius tenai iššurdojo. Norėjo dar miečeiviai, visą galią surinkę, pilia Diunamiunde prieš galybę Mindaugo atsiturėti, kursai, išklojęs jų gelžytas eiles ties angomis pačios pilies, klioštorius, bažnyčias, muižes, vietoves, pilis griovė ir degino, visuomet skatindamas lečius, idant keltųsi prieš savo kraugerius, kurie, nuvarginti darbais, nebgalėdami ginklą rankoj bevaldyti, tarė lietuviams žemaičiams: „Gelbėkit mus, jei galit patys, mes jau amžinai prapuolėm."

Palikęs Mindaugas visoj Latvių žemėj vietose bažnyčių, vietovių vienas anglis bežioruojant metės keliomis žaromis ant Gudų, užėmęs kunigaikštystes Naugardo, Smolensko, Černigovo, lygia dalia tenai kaimus nudegino, bažnyčias, klioštorius nulupo, pilis su žeme sulygino, vienu žodžiu, kas tiktai pasipainiojo, tas nuo galybės Lietuvos išnyko, kaipogi nei amžius, nei gražumas, nei šventenybė negalėjo užturėti kardo pergalingo rimtų pulkų žemaičių ir lietuvių[1].

Pargrįžęs Mindaugas iš Gudų su neišsakytomis gėrybėmis ir turtais į Kernavę atilsino kareivius, vienok netrukęs iš visos galios gulė į Mozūriją, kurioj radę dar neužgesusius degėsius praėjusių nuteriojimų, persikėlė per Vislą į Lenkų žemę ir tenai, Lenčicijos kraštą užėmę, kaimus, vietoves, pilis į pelenus vertė. Vienok patsai Mindaugas nebgalėjo tenai žygiuoti dėl to, jog žmona jo sunkiai apsirgo, bet, namie būdamas, sutiekęs naujus kareivius, laukė abaze ties Gardinu pagrįžtant iš Mozūrijos pulkų, su kuriais susinėręs, ketino traukti prieš kryžeivius į Prūsus ir

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

tenai juos iki paskuojo naikinti, kurie tuo tarpu, suginti į pilis nuo lietuvių, žemaičių, kaipo paukščiai nuo vėtrų ir dargnų užsirakinę lindojo, bijodami Lietuvos galybės, kurios garsas į visas šalis pasaulio sklido, o ūkininkai linksminos, išžengę iš pragaro, į kurį nedorybė Tautvilo buvo juos įstūmusi, vienok neilgai tespindėjo ta linksma diena dėl lietuvių ir žemaičių.

Kaipogi mirė tuo tarpu karalienė, ant kurios laidojimo daugybės susirinko diduomenės iš visų pusių ir pagal apsiėjimą savo su visų didžiausia iškilme aną palaidojo. Tarp tų svečių buvo tenai Daumantas, kunigaikštis Zamalskio, su žmona, seseria nabaštikės, kurią karalius Mindaugas taip didžiai pamėgo, jog, geisdamas už žmoną paturėti, Daumantui nebedavė. Skundės Daumantas tėvūnams ir diduomenei ant karaliaus, bet, negalėdamas tenai teisybę rasti, ėjo pas Treniotą, kunigaikštį žemaičių, guostis, su kuriuo susitarė Mindaugui atmonyti. Neilgai buvus rados sumišimas Nadbrauskių kunigaikštystoj, idant Mindaugas tenai tą maištą nutildytų išsiuntė tuo pačiu Daumantą kunigaikštį su kareiviais, kursai, įgavęs pulkus į ranką, rašė pas Treniotą, tardamas, jog laikas yra Mindaugui atmonyti, lig nepargrįžus rinktiniams pulkams iš Mozūrijos ir Lenkų, kaipogi Treniota, paklausęs jo rodos, susinėrė su Daumantu, ir, nakties vidu į abazą Mindaugo, ties Gardinu stovintį, įėjusiu, kaip tenai pasiteirauti karaliaus apie reikalą, patį karalių Mindaugą ir du jo sūnu, Ruklį
1264 ir Rupeikį, nuzurdojo. Gal sakyti, jog Daumantas tą padarė iš apmaudo, bet priminti reikia, jog daugiau rasi dėl pinigų, kuriuos miečeiviai jam davė, idant nugaluotų Mindaugą, bet kas beras (beatras) šiandien tą teisybę: ilgi amžiai seniai jau aną užslė-

pė. Taip lietuviai, žemaičiai, išlipę iš vieno pragaro, į antrą, piktesnį, įpuolė[1].

Tuo tarpu popiežius Klemensas IV, išgirdęs tas nelaimes ir nuopuolius kryžeivių ir kitų kryžnešių Prūsuose, pradėjo vėl guostis krikščionų karaliams ir viešpatims, skatindamas juos eiti gelbėti gaištančių kryžeivių Prūsuose, kursai, to dėjęs, išleido vyskupus ir arkivyskupus savo siuntinius pas Danų, Žvėdų, Čekų, Norvegų, Lenkų, Vengrų karalius, lygia dalia į garbingas vietoves Strasburgą, Bremeną, Magdeburgą ir į visą Vokietiją pašalpos miečeiviams ir kryžeiviams prieš pagonis steigti ir išdavė paskui bulę, taip vadinamą raštą, metuose 1266, kuriame linkėjo krikščionims viso pasaulio ir skatino juos, idant, alūžnas bažnyčiose rinkdami, kareivius prieš pagonis lietuvius, žemaičius rėdytų, tardamas, jei anie neskubės ant pagalbos kryžeiviams, beregint išvers lietuvių kardas kryžių šventą ne tiktai iš Prūsų ir Lečių žemės, bet iš viso krašto Baltijos jūros; kaipogi būt to krikščionys sulaukę, jei nebūt lietuviai, žemaičiai namkarę datyrę[2].

Treniota su Tautvilu, nuplovusiu nuo rankų kraujus dėdės savo, teiravos viens antro, kaip valdysta pasidalyti. Tautvilas skaugėjo Treniotai, jog ans už jį buklesnis, drąsesnis ir smarkesnis karėj buvo, bijodamos, idant netaptų jo bendras viensai didžiu kunigaikščiu Lietuvos, rymojo, kaip jam galėtų tą išplėšti, bet, negalėdamas nieko padaryti, susitarė su nekuriais iš diduomenės gudų Treniotą nugaluoti, bet viensai iš įtikimų Tautvilo tarnų pranešė Treniotai, jog jį tiekias Tautvilas galuoti, kursai vienok,

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

[2] Tasai tenai.

apie tą pranešimą nežinodamas, atėjo viešėti pas Treniotą, kursai jį, priėmęs it svetį, meilingai vaišino, o tuo tarpu įtikimus savo kareivius išsiuntė į Polocką, jo buveinę, idant aną užimtų. Polockionys, išvydę kareivius Treniotos, kaipo savo bendrus, įleido į pilį, bet šie tuojau parodė, ko tenai buvo atėję: kaipogi, Tautvilo vyresnybę išginę, patys savotiškai ėmė rėdyti. Dasižinojęs Treniota, jog Polocką jo kareiviai užėmė, tuojau patį Tautvilą, nieko nežinantį, liepė nuzurdoti. Taip Tautvilas, kaipo pergalvis, atėmė tą, ką buvo užpelnęs savo nedorybe. Neilgai vienok ir Treniota tesidžiaugė ta laime savo nelabybės, kaipogi, nė metų nesukakus, kareiviai karaliaus Mindaugo, užpuolę keturiesu, Treniotą iš pirties pareinantį nukavo[1].

Žemaičių ir Lietuvos giminė susirinkusi Mindaugą pagal apsiėjimą pagonių palaidojo ties pilia Naugarduku ir minavonei aukštą tenai kalną sukasė, kursai lig šiai dienai vadinas dar Mindaugo kalnu.

Tokiame sumišime ir suspaudimuose ūkės Lietuvos krivė krivaitis, kaipo visų vyriausias valdymieras giminės, norėjo dar liuosybę ir vienybę antturėti, to dėjęs, numaldęs dievus apieromis, apreiškė visai giminei, idant, susirinkusi Kernavėj, apskirtų didį kunigaikštį. Tuojau ant rašto krivės krivaičio diduomenė giminės susirinko į Lietuvos buveinę ir ėmė viens kito teirautis, kokį vyrą galėtų tarp savęs pakelti didžiu Lietuvos kunigaikščiu.

Tėvūnai lietuvių linkėjo regėti didžiuoju kunigaikščiu Vaišvilką, arba Valstininką, trečiąjį sūnų Mindaugo karaliaus, bet tėvūnai žemaičių ir jodviežių niekaip jo nenorėjo, stigavodami, jog jis ne ūkę

---

[1] Tasai tenai.

rėdys, bet atmonės ieškos jiems, kaipo tiems, kurie karalių Mindaugą, tėvą jo, nugalavo. Šalys tame daikte it aiškiai suklego. Tuo tarpu tėvūnai gudų, valdžioj Lietuvos esą, žadėjo to klausyti kunigaikščio, kurį abi pusi vienybėj išskirs. Vienok ant galo tarė: „Jei tikrai tėvūnai lietuvių ir žemaičių susirinkę nori gelbėti ūkę ir namų kerštus gesyti, tegul aprenka didžiuoju kunigaikščiu svetimą kokį garbingą vyrą, kursai su garbe Lietuvos giminę galėtų rėdyti." Ir tokį vyrą radę, anie Švarną, gudą, kunigaikštį Drohičino ir Lucko, žentą ir tarną visų žygių karaliaus Mindaugo, kuriam žemaičiai ir jodviežiai nedidžiai teprieštaravo, bet lietuviai niekaip jo nenorėjo priimti, tardami: „Aiškiai žinom, jog tėvūnai gudų linki laimės ūkei Lietuvos, bet šiandien, per tiek amžių lietuviai išlieję tiek kraujo dėl to vien, jog gudai jais nerėdytų, šiandien, būdami jų pergalėtojais, negali gudą sau už kunigaikštį apskirti." Toliau tarė: „Noris žemaičiai, jodviežiai užmiršo jau steigimus bočių prabočių savo, vienok lietuviai to nedasileis; gali būti Švarnas bendru Lietuvos giminės, bet niekaip negali tapti jos didžiu kunigaikščiu. Lietuviai visuomet įstatymus ir apsiėjimus tėvų savo gindami kariavo ir lig šiai dienai nesibijo dar mirti." Diena nemetu susitaikino ant galo ir Vaišvilką, sūnų Mindaugo, didžiu kunigaikščiu Lietuvos pakėlė, ir siun- 1265
tinius pas jį į Pinską išleido, kursai tenai tuo kartu gyveno. Buvo ansai pirma rėdytoju Naugarduko, paskui siuntiniu pas Danielių, karalių gudų, pas kurį bebūdamas, tapo krikščioniu gudų tikėjimo. Mindaugas visaip jį norėjo nuo to attolinti, bet Vaišvilkas ne tiktai savo naujo tikėjimo nepametė, bet dar zokaninku ir kunigu Haliče paliko[1]. Tapęs kuni-

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

gu, norėjo grabą išganytojo Jeruzolimoj aplankyti, būk nuėjęs jau buvęs į Graikiją, bet, tenai garsingame kliošторiuj ant kalno Atos paviešėjęs, pas savo brolius zokaninkus namon į Lietuvą sugrįžo ir, ties Naugarduku kliošторių ant skardžio Nemuno išstatęs, dievobaimingai tenai su kitais zokaninkais gyveno. Bet žinia smerčio jo tėvo didžią atmainą aname padarė, sako, jog, numetęs abitą (ašutinę), grobė už kardo ir apsižadėjo, jog, atmonijęs nеprieteliams Mindaugo, po trejų metų vėl ana apsivilks, vienok bijodamas, idant patį nenukautų, išskriejo tuojau į Pinską, kaipogi tenai, kur siuntiniai Lietuvos nuėję anam apreiškė, jog didžiu kunigaikščiu Lietuvos tapo, ir tuojau jį su iškilme į Naugarduką, o paskui į Kernavę, buveinę Lietuvos, parvedė.

§ XIV. VAIŠVILKAS DIDIS KUNIGAIKŠTIS LIETUVOS

Rodės Lietuvos, Žemaičių ūkininkams, jog jei anie ne kareivį, vienok vyrą gudrų, mokytą, svieto regėjusį, vyresniuoju savo apskyrė, tardami saviep, jei ko kardu nеprieteliams neišplėš, tą gudryba išvilios, bet tame daikte didžiai nusivylė. Vaišvilkas, tapęs didžiu kunigaikščiu Lietuvos, nesteigė nеprietelius nuo ūkės attolinti, bet tuojau ėmė persekioti įtariamus ūkininkus nugalavimu tėvo savo Mindaugo: kaipogi vienus suvisu nekaltus nupenindino tručyna, kitus slapta nusmaugindino, kitiems visų akivaizdoj galvas nurentino, ir kas dieną dar rodės, jog daugiau troško kraujo nekaltų ūkininkų, kurie nemintą palikini tėvainę daugiau nei trys šimtai su visa savo gimine ir pelnu išsikraustė iš Lietuvos į Gudus ir tenai Pskove persikrikštijo į gudų tikėjimą,

gu, norėjo grabą išganytojo Jeruzolimoj aplankyti, būk nuėjęs jau buvęs į Graikiją, bet, tenai garsingame kliošoriuj ant kalno Atos paviešėjęs, pas savo brolius zokaninkus namon į Lietuvą sugrįžo ir, ties Naugarduku kliošorių ant skardžio Nemuno išstatęs, dievobaimingai tenai su kitais zokaninkais gyveno. Bet žinia smerčio jo tėvo didžią atmainą aname padarė, sako, jog, numetęs abitą (ašutinę), grobė už kardo ir apsižadėjo, jog, atmonijęs nepriteliams Mindaugo, po trejų metų vėl ana apsivilks, vienok bijodamas, idant patį nenukautų, išskriejo tuojau į Pinską, kaipogi tenai, kur siuntiniai Lietuvos nuėję anam apreiškė, jog didžiu kunigaikščiu Lietuvos tapo, ir tuojau jį su iškilme į Naugarduką, o paskui į Kernavę, buveinę Lietuvos, parvedė.

§ XIV. VAIŠVILKAS DIDIS KUNIGAIKŠTIS LIETUVOS

Rodės Lietuvos, Žemaičių ūkininkams, jog jei anie ne kareivį, vienok vyrą gudrų, mokytą, svieto regėjusį, vyresniuoju savo apskyrė, tardami saviep, jei ko kardu nepriteliams neišplėš, tą gudryba išvilios, bet tame daikte didžiai nusivylė. Vaišvilkas, tapęs didžiu kunigaikščiu Lietuvos, nesteigė nepriettelius nuo ūkės attolinti, bet tuojau ėmė persekioti įtariamus ūkininkus nugalavimu tėvo savo Mindaugo: kaipogi vienus suvisu nekaltus nupenindino tručyna, kitus slapta nusmaugindino, kitiems visų akivaizdoj galvas nurentino, ir kas dieną dar rodės, jog daugiau troško kraujo nekaltų ūkininkų, kurie nemintą palikini tėvainę daugiau nei trys šimtai su visa savo gimine ir pelnu išsikraustė iš Lietuvos į Gudus ir tenai Pskove persikrikštijo į gudų tikėjimą,

kurių vaikų vaikai visų aukščiausia diduomene Gudijoj, arba Maskolijoj, šiandien dar tebėra.

Tuojau netaikos, galžudės, novys rados namuose pačių genčių ir ėmė draskyti vidurius Lietuvos ūkės, tuo kartu kad iš visų kraštų pasaulio sujudinti kryžnešiai balsu popiežiaus plūdo vilnimis ant Lietuvos žemės, idant aną užlietų[1].

Kaipogi, kad Vaišvilkas, tapęs didžiu kunigaikščiu Lietuvos, budelėjo nekaltus jos ūkininkus už nugalavimą Mindaugo, lenkai, norėdami naudoti iš nelaimės Lietuvos, ėmė iš visos galios kariauti giminę jodviežių, artimų Lietuvos. To dėjęs, Boleslovas Gėdingasis, kunigaikštis lenkų, sutraukęs iš visos savo valdystos kareivius, ties pilia Zavichostu rubežių jodviežių peržengė, kurį jodviežiai pajutę ateinantį surinko rimtus pulkus ir* traukė su savo karvedžiu Komatu prieš lenkus, kuriuos sutikę, metės su tokia smarkybe, jog Boleslovas vos besuskubėjo savo kareivius sueiliuoti; susigrobę abeji ant pačių pylų lenkų, ilgas valandas abejojama pergale grūmės. Komatas, karvedys jodviežių, norėdamas padrąsinti savo kareivius, pačiame įkaitime, priešakiu eidamas, klojo visų smarkiuosius neprietelius ir po savim laužė, bet, sudurtas patsai vienkartu keliomis ragotinėmis, išguro, vienok, virsdamas dar nuo žirgo, dviem savo 1266
neprieteliam galvas nukirto. Noris giltinė Komato nugandino jodviežius, vienok nė viensai neskriejo šalin nuo kovos, bet visi kuo narsiau sau galo arba neprieteliui ieškojo ir rėmės su tokia kantrybe, jog paskui dar, kaip kurs mušdamos kovoj stovėjo, taip ir miręs paliko. Mažne visa giminė jodviežių tame

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.
* ir iš DII.

nuopuoly prapuolė, o likusiuosius, užvis kūdikius ir motriškes, lenkai į vergus išvarė, o kraštą jų už savo paskaitė, kurį iki šiai dienai Polese tebvadina[1].

Taip lietuviai, namuose draskydamies ir nešelpdami jodviežių, nustojo vienos dalies savo giminės, kurios likusieji nekurie, atskrieję į Lietuvą, tarė jiems: „Šiandien vieni krikščionys jūsų netaikomis mūsų žemę užgulė, rytoj kiti jūsąją užims, jei nesiliausit vieni antrus novyti."

Vaišvilkas patsai ant tokios žinios nusiminė, kursai, išnovijęs visą diduomenę Lietuvos, pradėjo ant galo povyzoti ant rubežių. Visų pirma, norėdamas lenkams atmonyti už jodviežių nelaimes, susitaręs su Švarnu, savo švogeriu, daugiau kareivių išleido lenkų kariauti. Pirmuoju antpuoliu lietuviai Sandomiro visą kraštą nuteriojo, nudeginę kaimus, bažnyčias, vietoves, daugybes imtinių į vergus parvarė. Tą pajutęs Boleslovas ir veikiai surinkęs savo kareivius ėmė vyti lietuvius paeinančius, kuriuos antnokęs kruvinoj ir maringoj mūšoj pergalėjo ir kalinius savo atvadavo; Vaišvilkas, didis kunigaikštis, su Švarnu, nustojusiu visų gerųjų savo kareivių, su likusiaisiais, nevildamos lenkų atremti, giriomis namo sugrįžo.

Kitoj pusėj tą patį metą žemaičiai, norėdami gelbėti prūsus, kuriuos jau buvo nuveikią kryžeiviai, toms Lietuvos netaikoms besant, nuterioję Sambijos kraštą, geidė dar įsilaužti vėtra į pilį Vėluvą, ant skardžio Priegliaus kybančią; to vildamies, kaip įmanė, taip vėtravojo tenai kryžeivius, mūrus ardė, ugnis į vidų svaidė, bet kryžeiviai, noris po jų kojomis voliojos vilnys liepsnų, ant mūrų buvo*, kurių

[1] Tasai tenai.

* *Šis žodis iš DII.*

ne tiktai neatstojo, bet dar kūlius iš svilksnių ir krušą bėrė ant žemaičių, kurie, stebuklus tenai kantrybės ir narsybės darodę, bet į pilį neįsilauždami, metės vėl apygardas sarioti.

Boleslovas Gėdingasis, paveikęs pulkus Lietuvos, norėjo dar atmonyti Švarnui, kunigaikščiui gudų; to dėjęsis, sutraukė karius ir, antpuolęs kunigaikštystę Švarno, degino kaimus, plėšė bažnyčias, klioštorius. Švarnas, sutraukęs taip pat savo kareivius, užtelkęs dar ant pagalbos lietuvius ir žemaičius, susigrūmė su lenkais dieną švento Gervazo ir Protazo. Lenkų vyresnieji, regėdami, jog lietuviai ir bukliau už anuos leido vylyčias ant jų, liepė ragotinėmis ir kalavijais kautis savo kareiviams, kurie su tokiu narsumu antgulė gudų sieną, jog pirmajame antpuoly aną perlaužė. Švarnas norėjo dar šlystančias eiles pastiprinti, bet, nieko nebnuveikdamas, ėmė patsai tolintis. Lietuviai likusieji, atsiskiedę nuo Švarno, norėjo dar jei ne patiems lenkams, bent jų broliams tą savo nuopuolį atmonyti; to dėjęsi, tuo pačiu žygiu gulė iš nežinių į Mozūriją ir, plačiai apygardas jos nuterioję, didį grobį laimingai į Lietuvą parvatarojo.

Nebuvo laimingesniais lietuviai ir antroj šaly. Išeiviai Lietuvos, kurie dėl novių Valstininko išsidangino į Gudus (kaip jau viršiau regėjom) ir, tenai išpažinę gudų tikėjimą, ne tiktai suvisu užmiršo savo tėvainę, bet aną ėmė draskyti, nemindami ant to, jog tenai patys buvo gimę, augę, jog tenai kaulai jų bočių prabočių gulėjo. Tarp tų visų išeivių kunigaikštis Daumantas atsiženklino savo nedorybe. Priėmęs vietovėj Pskovo krikštą gudų, puolė terioti Lietuvos tuo pragumu, kad jos kareiviai Mozūrijoj tebebuvo, apvertęs nekuriuos kraštus į kūlį ir vandenį, užvis apygardas Braslavo, esančias valdžioj kunigaikščio

Girdenio, ne tiktai nudegino, bet pačią žmoną jo su dviem sūnum sugavęs į vergus išvarė. Girdenis, parskriejęs iš Mozūrijos su saujele savo kareivių, vijo neprietelius, kuriuos antnokęs padaugavy, neveizėdamas ant jų daugybės, metės su tokia smarkybe grumtis, jog kelias valandas, varžydamies pergale, piovės, ne mušės, ne ant žemės, bet pačiuose verpetuose Daugavos. Lambis, Sugaila, Gotortas (regis, Goštautas), garbingi Lietuvos kariai ir vyresnieji, kelias dešimtis kartų įžeisti, upės sriautuose kantriai
1266 3 dienoj birželio mėnesio kantresniai kariaudami, mirė, vienok nebgalėjo Girdenis atvaduoti kalinių, kurie, jau anapus upės perkelti, verkė, veizėdami, kaip jų gentys mirė, anuos norėdami gelbėti[1].

Tuo tarpu Vaišvilkas, didis kunigaikštis Lietuvos, įkyrėjęs savo ūkę rėdyti ir sekdamas savo apsižadėjimą, sugrįžo apent į Ugrovsko kliošturių ir tenai, numetęs rūbus kunigaikščio, vėl apsivilko ašutine, o valdystą Lietuvos užrašė seseriai savo Švarnienei. Švogeris jam didžiai linkėjo, jog patsai dar toliau valdytų, bet jis perkalbėti niekaip nesileido, kaipogi velijos kliošturiaus kampely lindoti, nei rūmuose viešpačiu didžiuotis. Vienok Levas, kunigaikštis gudų, skaugėdamas laimės Švarnui, jog jo žmona didžia kunigaikštiene tapo, apsižadėjo už tą Vaišvilką nukauti. To dėjęsis, Levas užkvietė jį į Vladimirą, savo buveinę, ant puotos. Vaišvilkas iš pirmo būgavo, bet Švarnas, jo švogeris, kunigaikštis juodųjų gudų, su Vasilijum, savo broliu, jį perkalbėjo, tardamu, jog nieko pikto tenai nedatirs. Paklausęs Vaišvilkas, didis kunigaikštis Lietuvos, nukilo į Vladimirą ir apsigaspadojo kliošturiuj švento

[1] Kojalowicz, Hist. gos. Ros., t. [10].

Mykolo, kurį tenai Levas ir Romanas, kunigaikščiai rausvųjų gudų, su diduomene su visų didžiausia iškilme priėmė. Tuojau vyresnysis tėvūnų, arba senatorių, vadinamas Narkoltas Nemcinas, davė godą, į kurią visi susirinkę linksminos, gerdami ir valgydami lig pertenkant; antrąją dieną gėrynės pargrįžęs laiku dar Vaišvilkas su savo diduomene į kliošторių atgulė. Tuo tarpu atbėga Levas kunigaikštis, šaukdamas ir meilaudamas, idant Vaišvilkas, didis kunigaikštis, ilgiau gerti ir linksmintis aniems padėtų. Vaišvilkas, kėlęs dėl žmonystos, jam iš seklyčios išsikišęs dėkavojo, žadėdamas ryto metą atgerti. Bet Levas, atmainęs savo meilingą balsą, puolė su budeliais ant Valstininko pliko, be ginklo, kitiems gulint, 1267 9 gruodžio mėnesio
ir, jam galvą perskėlęs toj vietoj, visą lietuvių, žemaičių diduomenę, kuri atsibudusi norėjo dar gintis, išzurdojo; taip gudai rašytojai rašo, bet Lietuvos darų rašytojai sako, jog Vaišvilkas, užkariavęs kelias pilis Levo kunigaikščio, tiekės visą jo žemę užimti, kursai, nebgalėdamas nuo jo nei atimti, nei iškaulyti, iš Ugrovsko kliošториaus parviliojęs, pas save nugalavo, vienok tie negali nusiteisinti, jog nieko nežinojo, kurie jam stigavojo, jog nieko pikto viešėse nedatirs. Regis, jog Vaišvilką, kaipo krikščionį, ten pat Vladimire palaidojo[1].

Taip lietuviai žengė nuo nelaimės į nelaimę. Vaišvilkas kunigaikštis nieko gero ūkei Lietuvos nepadarė, daugiau yra garsus savo nelaimėmis, kaip kantrybe ir drąsybe. Kaipogi varguose jau nuo krikščionų įmerktą ūkę, žudydamas nekaltus jos ūkininkus, ašarose dar aną paskandino. Jodviežių kantrios giminės, lygia dalia Kuršo nustojo ir prūsų nupuolan-

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

čių nebsušelpė, nieko kito nedirbdamas, kaip tiktai apmaudą gieždamas ant nugalautojų Mindaugo karaliaus. Taip, sakau, rėdydamas, vienok akyse pasaulio doru būti dar norėjo; kaipogi ant rūbų kunigaikštingų ašutinę juodą, tai yra abitą, antsivilkęs dėvėjo: to dėjęsi, vadino jį vilku erelio kaily, kursai paviršiuj nori geru būti, o širdy piktybę slepia[1].

Didžiai teisingai buvo įtariamas tuo palyginimu, kaipogi tuose namų kerštuose gaila buvo pažvelgti ant Lietuvos krašto: vaisingi jos kaimai nuterioti, dirvos užleistos, pilys išverstos, vietovės, arba miestai, nudeginti, gyvuliai pavaryti, visur tiktai kūlis ir vanduo betykšojo tyruose laukuose, kame-ne-kame tiktai juodvarniai ant irų rūmų krankė, tąsiodami kaulus pilių jų valdytojų. Buvo gadynė, jog žmona nesigailėjo nugaluoto vyro, sesuo neraudojo brolio užmušto, o motina neverkė sūnaus nukauto. Tokioj rūstoj dienoj tų namkarių kryžnešiai ir kiti krikščionys, neprieteliai žemaičių ir lietuvių, it debesys slinko nuo visų pusių į Prūsus ir Lietuvą, vildamies, jog tose jų namų netaikose galės veikiau apvergti. Tuo tarpu lietuviai, žemaičiai vieni nusiminę rymojo, kiti įsirūpinę sau galą darė, buvo vienok ir tokių, kurie vylės dar lig paskutinei ūkę ginti ar patys liuosais mirti, kuriuos užvis vaideliotai, džiugindami antru gyvenimu, skatino kibti drąsiai į ginklą ir vienybę tarp savęs užlaikyti, vienok sunku buvo visose šalyse rimtus neprietelius nuramdyti.

Kaipogi žemaičiai, kurie, vieni patys kruvinas mūšas vesdami Kurše su miečeiviais, visą jų galybę antturėjo ir pėdos vienos neatdavė savo žemės, kurios būt vokiečiai po kelis kartus krauju neaplieję,

---

[1] Карамзин, Ист. гос. Рос., т. II IV.

vienok ir* taip tampriai turėdamies negalėjo it visur atremti galią miečeivių, kurie, įsilaužę į Jelgavą, 1268
arba, kaip šiandien vadina, Mitaują, apsitvirtino[1]. Noris žemaičiai, po kelis kartus paskui dar narsiai narsesniai susigrūmę, darė kruvinas ir maringas kovas, vienok niekaip nebgalėjo Jelgavos nuo miečeivių atgauti. Užvis jog atskiedę žemaičiai kelis pulkus turėjo kitoj pusėj gintis nuo neprietelių krikščionų: kaipogi Otokaras, karalius čekų, sutraukęs gaujas vokiečių, čekų, moravų, silezionų, vengrų, lenkų daugiau nei 60 000, atėjo į Prūsus kryžeivių gelbėti, kursai, paveikęs tenai keliose kruvinose mūšose pagonis ir atdavęs juos į valdžią kryžeiviams, seniesiems jų kraugeriams, ketino dar jiems ir Lietuvą užkariauti, kurie, norėdami pasikloti Otokarui, žadėjo jam, jei užkariaus, Lietuvos karūną atduoti. Otokaras, to pameilęs, su didžia gauja kryžnešių traukė į Žemaičius, kurie juos didžiai kovose buvo įveikę, jog žadėjo anuos lig paskuojo išnaikinti; bet vienus tenai beeinančius tuos kryžnešius į Žemaičius dargnos, pusnys, speigai išnaikino, kitus virtinės tų pačių žemaičių antpuldamos išnovijo, taip jog Otokaras, nustojęs visų kareivių, sugrįžo namon be Lietuvos karūnos[2].

Lietuvoj rodės tuo tarpu gęstąs gaisras namų kerštų, kaipogi likusioji diduomenė Lietuvoj, susirinkusi Kernavėj, pakėlė didžiu kunigaikščiu Lietuvos Šventaragį, senelį, 96 metus turintį, sūnų Utenio kunigaikščio, kursai, tokiame amžiuje būdamas, vardą, ne valdžią, didžiojo kunigaikščio turėjo.

---

* ir *iš DII; DI:* ar.

[1] Bray, Essai hist. de Liv., t. I, par. 2.

[2] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. II.

Prūsai, noris apvergti, nenorėjo dar pasiduoti kryžeiviams. Divonis, diduomenės gimimo, apygardos Bartenšteino, su Linku, garsiu karvedžiu pagezonių, kardu rankoj vinis* žarstydamu, atėjo iki angų paties Marienverderio pilies. Vienok prūsai nebturėjo jau to įkaitimo, kokį pirmiau rodė, kaipogi rankiojos į būrius ir vėl išskydo. Tuo tarpu kryžeiviai, įsivystę šarvuose, su ugniaginklu juos didžiau gandino, išplėšdami jiems mažne iš pat nagų visas pergales; užvis nusiminė prūsai, jog pirmas kunigas po krivės krivaičio, vadinamas Alebiu, į Karaliaučių nuėjęs, persikrikštijo, daug jo genčių ir pažįstamųjų, jį sekdami, vieni krikštą priėmė, kiti nebepuolė taip smarkiai ant kryžeivių. Buvo dar ir tokių prūsų, kurie velijos liuosais pagonimis mirti, nekaip krikščionimis būdami vergauti. To linkėdami, gavo dar pagalbą nuo žemaičių, kurie miečeivius palikini puolė jų gelbėti; susinėrę prūsai su jų pulkais susigrūmė kruvinai su kryžeiviais ir kitais vokiečiais ties upe Zirgūne, kurioj mūšoj prūsai su žemaičiais 12 brostvininkų ir 5000 jočių kryžeivių karvietėj paguldė. Vienok maž temačijo prūsams ta pergalė, kaipo kryžeiviai, gaudami pagalbą nuo kitų krikščionų, stiprinos kas dieną ir, idant nuo antpuolių žemaičių ir lietuvių galėtų užsislėpti, Kulmijos žemėj pilį, Štarkenbergu vadinamą, išstatė[1].

Kitoj šaly šeimingi dar sūdaujai, kita dalis prūsų giminės, aprinkusi karvedžiu Skomantą, garbingą karį, antpuolė Kulmijos žemę, suardė tenai pilį Liu-

---

* *Tikriausiai korektūros klaida, atrodo, turėtų būti* ugnis, *plg., posakį* ugnis vien žarstydamas *t. II, p. 60, 501, 531.*

[1] Tasai tenai.

bavos, nusariojo apygardas Štrasburgo, nudegino priemiesčius Torunės, vėtravojo pilį Kulmo ir gulėjo jau ties Birgelava abazuose, visur mušė kryžeivius, vienok ir patys buvo mušami. Ta dingsčia atėjo Traidenis, lietuvių karvedys, su 30 000 kareivių sūdaujams ant pagalbos, kurie, ne tiktai nuterioję visą Mozūriją, bet, aną užėmę į savo valdžią, nulupę dar Kujavus ir Lenčiciją, trimis žaromis bloškės it jūros vilnys į Prūsus ant kryžeivių ir, ties Birgelavos pilia susinėrusiu su sūdaujais, kur tiktai užsisuko, tenai kūlį ir vandenį beliko. Skomantas mažne įsigrūdo į Kulmo pilį, kuriam vienok lietuviai, žemaičiai nebgalėjo bepadėti toliau kariauti, bet reikėjo eiti jiems totorius graudinti, kurie į Lietuvą grūdos. Tuo tarpu Divonis, atvedęs barčionis pas pilį Šenzę, noris užsikeikė, lig aną neapgulęs, jog įėjęs tenai visus kryžeivius iškirs, bet, griaudamos į pilį, pervertas patsai vylyčia nuo kryžeivių, pakrito, kurio kareiviai, nusiminę jo giltine, nebįsilaužė į pilį[1].

Kitoj šaly pagezonys, išvertę pilį Vartenbergo, į Elblongą laužės, bet karvedys jų, siūčiu ragotinės išverstas, nebgalėjo savo kareivių bedrąsinti, kurie, nusiminę jo nuopuoliu, šalintis nuo pilies pradėjo.

Tuo tarpu Ditrichas fon Goteslebenas ir Konradas fon Tirbergas, karvedžiu kryžeivių, vyru kantriu ir sumanančiu, sutraukusiu visus savo kareivius, susinėrė dar su lenkais, kuriuos Boleslovas, jų kunigaikš- 1271
tis, perkalbėtas nuo vyskupo Kujavų, atleido. Tokią galią turėdamu, tuodu kryžeiviu ėmė nuo visur gulti ant pagonių, visų pirma apgulė pilį natangų, kurią 2000 prūsų lig paskuojo gyniojo. Iš pirmo nei vilnys liepsnų uždegtos pilies, nei kruša kūlių, iš svilksnių

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

išleista, negalėjo jų nuo mūrų nustumti, vienok trečiąją dieną, kad jau kiti tarp jų nežeisti pily bebuvo, kryžeiviai įsilaužė ir, visus iškirtę, pilį užėmė. Paskui trijose sunkiose ir kruvinose mūšose pergalėjo kryžeiviai prūsus, kurių 12 000 karvietėj išguldę ir daugybes vietovių ir pilių užėmę, žengė nuo pergalės į pergalę, o laimė ir galia prūsų kas kartą pakalniui šlijo. Lietuviai, žemaičiai, būdami patys įpinti į kares totorių, gudų, miečeivių, nebgalėjo prūsus toj rūstoj dienoj besušelpti.

Kryžeiviai įsigalėję nesižinojo patys, kaip* bekankinti tuos prūsus pagonis, kurie jiems vergauti nenorėjo, vienus arkliais draskė, kitus gyvus į medžius spylojo. Herkus Monte, garbingas karvedys prūsų, nustojęs savo kareivių praėjusiose mūšose, giriose sau ieškojo pataikos ir, tenai šaknelėmis misdamas, norėjo dar liuosas gyventi, kurį Henrikas Švenbergas, kamendotas kryžeivių, ir tuose tyruose sugavęs, medy gyvą išspylojo tą vyrą, kurį graikai, romanai pagonys pusdieviu savo būt vadinę dėl to vien, jog liuosybę ir tėvainę savo gynė, bet nedoras krikščionis išplėšė gyvybą doram pagoniui už tą, jog jo vergu nenorėjo būti ir tėvainę savo lig paskujo gynė. Taip pat Glapas, Varmijos karvedys, sugautas nuo savo bendro, kuriam daug kartų gyvybą išgelbėjęs buvo karėj, arkliais sudraskytas atšlavime Karaliaučiaus, gyvybą pabengė už tą, jog liuosas norėjo gyventi ir kitų liuosybę ginti[1].

Patys pagezonys, noris rūpesny, gynės dar perdaug kantriai, nuo visų pusių atskiesti ir iš visur suremti, užsirakino pily, Milenu vadinamoj, kurioj

---

* kaip *iš DII.*

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. II.

ilgą laiką stipravo, ant galo, aptekę liepsnomis, ant raudonų mūrų dar stovėdami, šimtais giltinių laidydami ant savo neprietelių, tūkstančiais juos graudino, velydamies patys irose pilies užsirausti, nekaip krikščionų vokiečių amžinais vergais tapti. Vienok žemaičiai, regėdami tokią kantrybę pagezonų, pasigailo jų ir, noris patys suspausti karėmis gudų, totorių, miečeivių, išsiuntė kelis pulkus jiems ant pagalbos, kurie, susinėrę su pagezonais, kruvinoj ir maringoj kovoj kryžeivius pergalėjo, kurių 7000 karvietėj išklojo ir patį karvedį Elvichą fon Goldbachą, kamendotą Christburgo pilies, gyvą sugavo.

Tirbergas, didis mistras kryžeivių, regėdamas tokį jų nuopuolį, iš visur sutraukęs savo kareivius, ėjo pats pagezonų kariauti, ką tenai sutikęs, tą naikino ir teriojo. Pagezonys, norėdami atsiturėti, kruvinose ir maringose kovose po kelis kartus grūmės,
kurie ant galo, nebgalėdami taip smarkaus savo ne- 1273
prieteliaus nuramdyti, patys, nudeginę savo kaimus, tyrus laukus palikdami savo kraugeriams kryžeiviams, išsidangino į Lietuvą ir tenai ties Gardinu apsigyveno[1].

Sūdaujai vieni nebuvo dar tapę vergais kryžeivių, kurie kas dieną jiems mojavo vergyste, bet sūdaujai,
nelaukdami kryžeivių antpuolių, patys įpuolę į Kul- 1274
mijos kraštą nuteriojo. Didis mistras kryžeivių, geisdamas juos sudrausti, išsiuntė Šenebergą, karvedį garsų, su daugybe kareivių, kursai, susigrūmęs keliose mūšose, vos-ne-vos pergalėjo sūdaujus, kurie ne tiktai tuo nuopuoliu nenusiminė, bet dar su didžiausiu apmaudu tiektis pradėjo į karę prieš kryžeivius. Visų pirma nuteriojo artimuosius kraštus, val-

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. V.

džioj kryžeivių esančius, paskui Stuma, karvedys žemaičių, apgulė su savo pulkais pilį, vadinamą Ploviste, kurioje kryžeiviai užsirakinę didžiai drąsiai gynės, bet žemaičiai, diena nemetu įsilaužę, visus tenai išzurdojo. Kita sričia lietuviai traukdami pilis, vadinamas Torune, Graudencu, Marienverderiu, Satirinu, Christburgu, su žeme sulygino, o priemiesčius Lipanovės ir Redino nudeginę, grįžo namon, kaipogi reikėjo eiti miečeivių kariauti, kurie sandarą padarė su gudais Lietuvą kariauti.

Tame laike įkyrėjo latviams bevergauti savo kungams miečeiviams, dėl to gi iš visos galios žadėjo keltis ir pelenuose namų savo pirmiau velijos užsirausti, nekaip jiems ilgiau bevergauti; žinodami vienok, jog neatsiturės vieni patys prieš jų galybę, patelkė dar lietuvius, žemaičius, kurie, pametę Prūsuose kares, kaip sakiau, sukos ant miečeivių į Latvių žemę tų vargdienių tenai gelbėti. Lietuviai, žemaičiai, vienu trūkiu žaromis eidami, visą kraštą teriojo pačiu žiemos viduriu, ant galo susitiko su miečeiviais naktovidžiu ant ledų jūros Baltijos, ties sala Ezelio, kurių eiles žemaičiai pirmuoju antpuoliu perlaužę, Otą, patį mistrą miečeivių, 50 brostvininkų ir daugiau nei 6000 joties ant ledo jūros paguldė. Užgėdinti miečeiviai tokia pergale norėjo ant galo ar sau, ar lietuviams giltinės ieškoti; to dėjęsi, miečeiviai, surinkę išblaškytus savo karius, ėmė nakčia pagal vyti lietuvius, kuriuos antnokę ties pilia Diunamiunde, kelias valandas mėnesienoj piovės, ne mušės, vienok lietuviai, pergalėję miečeivius, antra tiek paguldė karvietėj, o likusieji nakties dingsčia tik besuskubėjo atsitolinti[1].

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

Kad toj šaly viena dalis kareivių Lietuvos ir Žemaičių rankiojo vainikus nuo kryžeivių ir miečeivių, antra dalis lietuvių kitoj šaly, norėdama atmonyti rausviesiems gudams novį Vaišvilko, didžiojo kunigaikščio Lietuvos, kruvinai kariavos su gudų kunigaikščiais ir totoriais. Kaipogi jau praėjusįjį metą 1273 Traidenis, kurį gudai Trydžiu vadina, karvedys žemaičių, tapęs, kaip viršiau regėjom, kunigaikščiu Mozūrų, daug dar kraštų kunigaikščiams arba viešpačiams gudų užėmė. Bet to anam nekako. Ateinantį metą liepė Traidenis Gabetai, vienam karvedžiui žemaičių, griautis į Drohičino pilį, kurią gudai nuo Mindaugo karaliaus laiko tebturėjo savo valdžioj. Gabeta, įsigriovęs tenai vėtra Velykų naktį, pusę gyventojų, kurie didžiai kantriai ir drąsiai gynės, iškirto. Paskui Gabeta, palikęs tenai įgulę pily, kas kartą toliau į Gudus veržės. Tą regėdami, kunigaikščiai gudų nusiminę, idant atremtų lietuvių pulkus, sutarimą tarp savęs padarė. Romanas, kunigaikštis Haličo, Olga, sūnus jo, Glebas, kunigaikštis Smolensko, Levas, kunigaikštis Vladimiro, visi, savo karius sunėrę, ketino su lietuviais kariautis, bet, regėdami save ne visai galinčiais, totorius dar ant pagalbos užtelkė, vildamies tuo kartu ne tiktai visą Lietuvą iškariauti, bet ir vardą išnaikinti. Kaipogi visos tos galios, susinėrusios ties pilia Slucku, gulė į Lietuvą ir tenai, kur užėjo, ten kūlį ir vandenį beliko, tuojau į pilis Slonimo ir Turijsko, ant kranto Nemuno stovinti, vėtra įsilaužė, paskui, nudeginę priemiesčius Naugarduko, pačią pilį apgulė, bet tenai niekaip įsilaužti negalėjo, kaipogi aną lietuviai su neišpasakyta kantrybe gyniojo. Kad taip lietuviai buvo susirėmę su gudais, totoriais toje šaly, kitoj pusėj žemaičiai kruvinai ir maringai mušės su miečeiviais,

kuriuos pergalėję garbingoj mūšoj, patį mistrą Andriejų fon Vestfaleną, 20 brostvininkų su daugybe joties karvietėj išklojo; žemaičiai po tos pergalės nebvijo toliau miečeivių, bet ėjo kuo veikiau į Kalną lietuvių suspaustų gelbėti. Tuojau keliose mūšose pergalėjo gudus, kurie nusiminę norėjo sandarą daryti su lietuviais, bet totoriai niekaip jiems to daryti neleido, kurie, vildamies vien Lietuvą užkariauti, atleido gudams daugybes naujos ir rimtos joties ir liepė traukti vėl prieš lietuvius. Tuojau perėję Lietuvos rubežių, totoriai apgulė pilį Naugarduką, o gudai Gardiną, bet nei vieni, nei antri nė katrai nieko nepadarė, kaipogi su neišsakyta kantrybe ir drąsybe gynės lietuviai Naugarduke, o pagezonys, atėjūnai iš Prūsų, Gardine. Vieni ir antri atskiesti nuo apygardų, be peno, suspausti tiktai pačiuose mūruose, ant kurių noris liepsnos vilnimis voliojos, vylyčios totorių it sniegas dribo į pilis, o taranai, mūrus griaudami, it perkūnijos grumėjo, vienok nieksai lietuvių, žemaičių, pagezonų nenugandino, kaipogi, stovėdami jau ant raudonų mūrų, liepsnomis aptekę ir dūmais apgobti, leido drąsiai iš aukštų bokštų šimtais smerčių ant savo neprietelių. Taip stipruojant lietuviams pilyse, Sirputis, brolis Traidenio, atskriejo su kitais pulkais žemaičių jiems ant pagalbos. Totoriai ir gudai, nuo pilių atstoję, norėjo žemaičiams kelią užstoti; to dėjęsi, susigrūmė ties Kamene ir ilgas valandas pergale varžės, kraujų varvėjo latakai, o numirėliais laukai jau apskleisti gulėjo, vienok Sirputis su savo rinktiniais perlaužė eiles totorių ir gudų, kuriuos tolinančius didžiau dar guldė. Daugybės tenai neprietelių karvietėj paliko. Totoriai vienok, nenorėdami pergalėtais būti, pasitiekę iš naujo, ėjo trečią atvejį lietuvių kariauti, su kuriais

susigrūmę lygmėse Volkovysko, kruvinai ir ilgai kovės, bet ir tą kartą lietuviai, žemaičiai totorius ir gudus pergalėję karvietėj išklojo, kurie nebstigdami ant galo su lietuviais sandarą padarė[1].

Visi tie žygiai atbūti buvo be didžiojo kunigaikščio Lietuvos, kursai dėl amžiaus ir sveikatos negalėjo su kareiviais žygiauti, vienok, namie palikęs, vis tiekė ir rėdė tą, kas derėjo lietai ūkės. Ant galo Šventaragis, regėdamas savo artimą karšatį, sūnų savo Gereimantą, 50 metų turintį, už karšinčių sau apskyrė ir tą patį metą patsai su šiuo svietu persiskyrė Kernavėj, buveinėj Lietuvos.

§ XVI. GEREIMANTAS DIDIS KUNIGAIKŠTIS LIETUVOS

Gereimantas, tapęs didžiu kunigaikščiu Lietuvos, tėvą savo Šventaragį pagal apsiėjimą giminės palaidojo, tai yra apdarytą rūbuose kunigaikščio diduomenė išnešusi į glistį ant malkos pakėlė aukštai, o šalip jo ginklus, kuriuos jaunose dienose dėvėjo, tai yra: kardą, ragotinę, seidoką ir vylyčias, žemiau vanagus arba sakalus, du jungu pėdsekių, karių žirgą su visų mylimuoju jo tarnu sudegino. Kad tie visi daiktai degti pradėjo, tuojau diduomenė, giedodama rūstai darus nabaštiko, metė į ugnį nagus meškos arba lūšies. Kaipogi lietuviai, žemaičiai senovėj, noris pagonys, tikėjo į antrą gyvenimą, kurio vylės po smerčio dasiekti; jog tenai yra koksai dievas aniems nežinomas, kursai debesyse ant visų aukščiausio kalno gyveno, į kurį numirėliai turėjo ropoti, dėl to gi, idant veikiau tenai galėtų įsikabinti, metė nagus meškų ir lūšių. Paskui pelenus kunigaikš-

[1] Карамзин, Ист. гос. Рос., т.

čio nuo glisties, arba kibirkštyno, supylę į indą kūlio arba molio, laidojo. Ant kurio minavonei aukštą kalną supylė. Ant kapų to Šventaragio Vilniaus miestas yra šiandien išstatytas, kaip tuojau regėsim[1].

Gereimantas, pasteigęs tokią laidonę tėvui savo, ėmė rūpintis apie ūkės reikalus. Lig nepalaidojus dar kunigaikščio, Sirputis, karvedys žemaičių, su Traideniu kunigaikščiu, perėjusiu Mozūriją, Kujavus, Lenčiciją ir Kulmiją, taip nuteriojo, jog pačių imtinių lenkų, kryžnešių ir kitų vokiečių, rašo, būk 40 000 į Lietuvą parvariusiu.

Kryžeiviai, regėdami tokias pergales lietuvių ir žemaičių, nusigando, idant lietuviai, susinėrę su prūsais, neišgintų juos iš visur lig paskujo, dėl to gi sandarą su Gereimantu, didžiu Lietuvos kunigaikščiu, padarė, žadėdami, jog kryžeiviai nieko pikto Lietuvai ir Žemaičiams nedarys, jei tiktai lietuviai ir žemaičiai negelbės ir nepaikins prūsų.

Miečeiviai, noris didžius ir kruvinus nuopuolius datyrę nuo žemaičių, kaip viršiau regėjom, vienok nenorėjo pasiduoti; lig tiktai žemaičiai juos palikini atsisuko ant totorių ir gudų, miečeiviai tuojau gulė ant žemgalių, vienos dalies giminės žemaičių, kurią, pergalėję keliose kruvinose mūšose, prisuokė sau donį mokėti, idant galėtų aną amžinai apvergti; ant
1275 skardžio upės Daugavos pilį, vadinamą Dinaburgu, padirbo. Žemaičiai toj rūstoj valandoj niekaip nebgalėjo beglobti žemgalių, turėdami visų rimtuosius savo kareivius išleistus prieš totorius, kaip viršiau minavojom.

Miečeiviai, paveikę žemgalius, vylės dar su tokia pat laime ir Lietuvą užkariauti; to dėjęsi, užtelkė da-

---

[1] Kojałowicz, Hist. Lit., t. I.

nus ir ėjo į Lietuvą ir, tenai apygardas Braslavo nuteriojęs, daugybes imtinių pavarė. Bet tuo tarpu lietuviai, žemaičiai, rodos, nusikratė nuo karių totorių, gudų ir kryžeivių. Ir Trobis karvedys su Giliginu, karvedžiu žemaičių, kuo veikiau sutraukusiu karius, ištraukė prieš miečeivius, kurie norėjo jau kuo veikiau sugrįžti į savo pilis, bet žemaičiai, antnokę juos
9 dienoj kovo mėnesio ties pilia Ašrade, metės it 1279
nesavy ant jų gelžytų eilių, kardai vien abejoj pusėj sutvieskėjo*, o ragotinės lūžo, kraujas latakais varvėjo; ant galo miečeiviai pradėjo gurti, o žemaičiai ant jų narsiau gulti; tą regėdami, vyresnieji miečeivių norėjo saviesiems drąsybės ir kantrybės priduoti, dėl to gi patys ant visų narsiųjų žemaičių puolė, kurių vienok smarkumo niekaip neužturėjo, ir patys, sukirsti kardais, išguro. Raceburgas, pats mistras, Gelardas karvedys, Tyzenhauzenas karūžasis, geležies pulkai, 71 brostvininkų ir daugiau nei 9000 jočių ir kitų kareivių karvietėj paliko. Ne tiktai visos gėrybės teko į ranką pergalėtojams, bet ir pati karūna geležies pulko su paveikslu panos švenčiausios, užtarytojos miečeivių, kuri ilgą laiką paskui kybojo bažnyčioj Perkūno Kernavėj. Vienok, noris paveikti, miečeiviai nenorėjo dar niekaip visuotinai pasiduoti, užvis geidė kaip įmaną karūną nuo pagonų atgauti. To dėjęsis, rėdytojas, arba gubernatorius, Revelio, surinkęs išblaškytus miečeivius, gavęs dar pašalpos, puolė ant žemaičių grįžtančių, bet žemaičiai atsisukę mažne visus išklojo, patsai gubernatorius žeistas vos ant trečiojo žirgo beišsprūdo. Krito tą dieną tuose dviejuose atvejuose daugiau nei 10 000 krikščionų, žemaičiai Dinaburgo pilį išvertė, žemgalius nuo ver-

* *DII:* sutviskėjo.

gystos atvadavo ir kelis sugautinius dievams ant apieros už pergalę sudegino[1].

Nebgalėjo lietuviai, žemaičiai bevyti miečeivių,
1280 bet reikėjo eiti pagal praėjusįjį sandarą į talką kunigaikščiui Kijevo prieš Lešką Juodąjį, kunigaikštį lenkų; kaipogi susinėrę kareiviai Lietuvos su kareiviais kunigaikščio Kijevo nuteriojo apygardas Liublino ir ties pačiu Sandomiru jau sariojo. Ta dingsčia Varsickis, kaštelionis, arba kamendotas, pilies, ant liepimo Leško kunigaikščio surinkęs karius, traukė prieš gudus. Gudai ėjo atsiskiedę nuo lietuvių, kaipo pagonų; regėdami mažą saujelę lenkų, skaugėjo, idant lietuviai neapturėtų tos garbės, jog lenkus padėjo jiems pergalėti, dėl to gi, nieko nesakę, puolė gudai vieni į mūšą, bet lenkai ne tiktai gudus atgrūdo, bet juos dar sujaugė taip, jog nebgalėjo į eilę beiššitiesti; lietuviai, tą matydami, norėjo gudus pastiprinti, kurie vienok tolindamies nebleido lietuviams sueiliuoti savo kareivių, noris lietuvių vyresnieji savo buklumu tą darodė, jog suskliautė savuosius į eiles, vienok ir taip narsybės lenkų niekaip negalėjo tuo kartu užturėti, kurie, neilgai trukę, išveržė lietuviams pergalę.

1281 Atentį metą patys lietuviai ėjo atmonyti lenkams už nelaimes praėjusio meto, kaipogi pirmuoju žygiu išginė lenkus iš Jodviežijos žemės, kurie, nuo laikų Mindaugo karaliaus būdami jau po valdžia gudų, jau po valdžia lenkų, buvo persikrikštiję, bet lig tiktai pavydo brolius savo lietuvius, tuojau vieros krikščioniškos išsižadėjo ir, tapę pagonimis, rėdės iš vieno su lietuviais. Traidenis kunigaikštis, norėdamas tą kraštą nuo lenkų užtaryti, pilį Raigardo ant

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I, p. I.

skardžio Bebro upės išstatė, kurią veldėjo uždangui* tam kraštui nuo kryžeivių, mozūrų ir lenkų[1].

Gereimantas, didis kunigaikštis Lietuvos, tokias kares turėdamas su neprieteliais giminės lietuvių, norėjo ne tiktai už rubežiaus kardu atsiženklinti, bet dar ir namie minavonę dėl savęs palikti ateinančiose kartose. Tarp visų jo minavonės darbų garbinga yra Perkūno bažnyčia Vilniuj, kurią jis išdirbino, sekdamas apžadus tėvo savo Šventaragio, kursai medžiodamas vieną kartą antštiko didžiai gražią daubą, aprinkiotą kalnais, apaugusiais lieknais ir traškančiomis medėmis, o pati dauba ąžuolynais ir dviem upėm išvagota, viena vadinama Nerim, šiandien Vilija, antra Vylium, taip įtariama, jog tose daubose vilkus viliojo tuo kartu medinčiai, šiandien vadina tą upelį Vilenka, o nuo anos ir pačią vietovę, arba miestą, Vilnium. Ta dauba taip patiko kunigaikščiui Šventaragiui, jog ansai įsakė sūnui Gereimantui, idant ant tos vietos ne tiktai jį mirusį tenai sudegintų, bet ir kitus kunigaikščius laidotų, ir bažnyčią Perkūnui dievui išstatytų. Kaipogi Gereimantas, sekdamas linkėjimą savo tėvo, atšlavą padaręs ąžuolyne pašvęstame, bažnyčią, Perkūno dievo vadinamą, išdirbino, kurios vietoj šiandien yra taip pat bažnyčia, katedra vadinama.

Tas trobesys tos bažnyčios turėjo 150 mastų ilgumo o 100 platumo, 15 mastų aukštumo be stogo, vienas duris įeinamas per koplyčią, kurioj buvo sūkrovis turtingų šventenybių ir ypatingų kitų daiktų, po ta koplyčia buvo pagrabas, kuriame šventus žalčius ir varles laikė. Ant čiukuro tos koplyčios buvo

---

* *Vietoj* veldėjo uždangui *DII yra:* geldėjo uždangu.

[1] Tasai tenai.

bonė 16 mastų, dar aukščiau iškelta už sienas bažnyčios, pati koplyčia su bone buvo iš plytų, o bažnyčia, kaip sakiau, iš kūlio. Prieš tą koplyčią stovėjo altorius, ant 12 laiptų iškeltas, kurio kiekviena laipta buvo stulpeliais apeilauta ir turėjo pustrečio masto platumo o tris aukščio, o 9 ketvirtainy platumo, kurio pašaliai buvo taurų ragais užkaišyti, vienu žodžiu, visas altorius turėjo aukštumo 35 mastus. Kiekviena laipta apžadėta buvo kiekvienam saulės ženklui, arba Zodiakui, ant kurios taip pat ugnis apierų degino kiekvieno mėnesio tą dieną, kurioj saulė įžengė į tą ženklą, atsitolindama rudenį ir pargrįždama pavasarį; kaipogi ant visų aukštosios laiptos buvo ženklas Vėžio, o ant visų žemosios Ožragio. Vienok ant tų laiptų nesikūrino tikroji apiera (kaip pagonys tikėjo), bet tiktai stovėjo paveikslai tų ženklų iš vaško išdirbti, tai yra: Levo, Mergaitės etc. Ant visų aukščiausios altoriaus laiptos amžina ugnis kūrinos dieną ir naktį, saugojama nuo kunigų, tai lietai paskirtų. Gyvulius ant apieros degino tiktai šventomis dienomis. Buvo viršuj to altoriaus taip stebuklingai parėdyta įšleitė, jog nei lytus, nei dargnos, nei vėjai negalėjo tenai ugnies užgesyti, bet dar vėtruotais laikais liepsna kuo aukščiau mušės. Tame altoriuj buvo kambariai, kuriuose buvo sudėti indai ir kiti įrankiai apierų; šaly tos bažnyčios nuo saulėtekio buvo didi rūmai krivės krivaičio, ant jų viršaus apvali bonė dėl dabojimo saulės tako ir žvaigždžių, idant žinotų, kursai mėnuo yra, pagal kurį galėtų teisingai pirmąją dieną to mėnesio ant laiptos jo apierą deginti. Į sieną tos bonės kas metą Naujų metų dieną įmūravojama buvo viena plyta, kuri skaitlių metų rodė. Pasaka yra užrašyta, jog kad kunigaikštis Šventaragis, norėdamas tą bažnyčią dir-

binti, išsiuntęs buvo dvejais metais pirmiau siuntinius į pranašę Nemunaučių teirautis apie ateinančią laimę tos bažnyčios. Pranašė būk apreiškusi, jog ana tvers lig pat pabangos pagonijos, ir liepusi dar 101 apvalių plytų padirbti su žymėmis, arba jeroglifais, kurie galėtų ženklinti laimingus ir nelaimingus metus, tarp kurių plytų viena turėjusi už ženklą dvilipį kryžių, kursai šiandien dar Lietuvos ūkės žymėj regimas yra, kuriam ženklui atėjus pranašė tarusi, jog bus pabanga bažnyčios ir pagonybės. Ta pasaka paskui išsipildė: kaipogi lietuviai persikrikštiję bažnyčią sugriovė ir kryžių į žymę savo ūkės įdėjo[1].

Neilgai buvus Gereimantas kunigaikštis pasirinko iš šio pasaulio, vienok jo smerčio nei palaidojimo nėra raštuose aprašyto.

§ XVII. TRAIDENIS DIDIS KUNIGAIKŠTIS LIETUVOS

Mirus Gereimantui, diduomenė lietuvių ir žemaičių, Kernavėj suėjimą pasidariusi, didžiu kunigaikščiu Lietuvos Traidenį, arba Trydį, pakėlė, vienok išpažįstu, jog tame dalyke Lietuvos istorija yra didžiai tamsi, kaipogi, nesukakus dešimčiai metų, yra minavojami Lietuvos raštuose po smerčio Gereimanto didžiais kunigaikščiais penki vyrai, tai yra: Narimantas, arba Narmantas, Alša, Daumantas, Giedraitis, Traidenis, arba Trydis, bet svetimuose raštuose du tėra minavojamu nuo smerčio Valstininko, tai yra Gereimantas ir Traidenis; aš tame daikte sekiau svetimus rašytojus, vienok linkėti reikia, idant raštai tų laikų atsirastų, noris ir suvidroję, rasi galėtų teisingai dasižinoti, užvis gudų raštai, kurie nėra šiandien suvisu apskelbti.

[1] Narbutt.—„Tygodn. Wileń.", 1817.

Regėjom viršiau, jog per visą šį laiką žemaičiai ir lietuviai, įsikariavę su gudais, totoriais, miečeiviais, lenkais, maž beatbojo ant kryžeivių, kurie, paveikę prūsus, kas dieną artinos į panemunius ir, tenai į pilis laužydamies, tūkstančiais pagonių vienus nukovė, kitus apvergė, vieni dar šalaujai, gyvendami giriose, niekino dar kryžeiviais, kurie, ne kartą paskui kariaudami su tais šalaujais, laidojo savo brostvininkus ir kitus vokiečius su ašaromis. Pasigailę žemaičiai šalaujų ir sūdaujų, taip kantriai kariaujančių, ėjo jiems ant pagalbos, su kuriais susinėrę didžius nuopuolius kryžeiviams padarė ir, pilis Christburgo, Marienverderio, Santiro, Plemenco, Graudenco su žeme sulyginę, kur užėjo, ten kūlį ir vandenį beliko; vienok kryžeiviai, atpirkę nekurias pergales upeliais savo kraujo, iš apmaudo tobijos iš pagonių sugautinių. Bet atentį metą lietuviai, žemaičiai, sūdaujai ir šalaujai apturėjo aiškią pergalę nuo kryžeivių, kurių didžios daugybės su kitais vokiečiais prapuolė, tarp kurių ir pats kamendotas pilies Tapiavos Baje-
1281 ris, baidykle pagonių vadinamas, galą gavo, už kurią pergalę pagonys sugautinius kryžeivius ant apieros dievams sudegino, bet nebgalėjo beatsiturėti, kaipogi žemaičiai, lietuviai, save gindami, nebgalėjo begelbėti[1] prūsų, tarp kurių pačių nebebuvo jau vienybės ir meilės. Diduomenė pagonų, regėdama, jog geriau bus krikščioniu būti, dėl to gi ėmė krikštytis. Patsai Skomantas, garsus karvedys sūdaujų, persikrikštijo ir iš visų smarkiausio neprieteliaus kryžeivių tapo paskui visų didžiausiu jų apgynėju. Sūdaujai, nenorėdami pasiduoti kryžeiviams, į Skomanto vietą apskyrė sau už karvedį Vadalį, vyrą buklų ir suma-

[1] Kotzebue, Preus. aelte. Gesch., T. II, K. VI.

nantį, kursai, kariaudamas su kryžeiviais, kruvinoj ir maringoj mūšoj gyvybą savo padėjo. Tam mirus, sūdaujai aprinko už karvedį Kurtengerdį, bet tas, su 1600 kareivių pasidavęs kryžeiviams, persikrikštijo; tą patį padarė ir antras aprinktas karvedys sūdaujų, vadinamas Gedetu, su 1500 kareivių. Kad taip sūdaujai nebgalėjo berasti teisingo apgynėjo savo liuosybės, kryžeiviai apėmė jiems paskutinę jų pilį, Kiemenava vadinamą. Bet sūdaujai, ir tiek nelaimėmis suvarginti, troško dar dorais pagonimis ir liuosais ūkininkais jei ne gyventi, bent mirti, nekaip nedorais krikščionimis ir amžinais vergais būti; vienok, regėdami, jog nebepergalės kryžeivių, nudeginę savo kaimus, namus, turtus, vienus tiktai tyrus laukus savo tėvainės palikę girioms augti ir žvėrims veistis, patys į Lietuvą pas savo brosius išsidangino, kurie juos didžiai meilingai priėmė.

Taip kryžeiviai, kariaudami per 62 metus, antmetė vargdieniams prūsams savo tikėjimą, kurie lig tapo krikščionimis, lig ir vergais tų kryžeivių paliko, kurie, norėdami amžinai juos paniekti, apskelbė raštu, jog tie tiktai liuosais žmonėmis tėra, kurie vokiškai kalbėjo, bet kiti visi, noris krikščionys ir pagal 1283
vierą broliais vadino, vienok vergais yra; ant galo užgynė rašyti ir skaityti prūsiškai, tai yra lietuviškai, idant užmirštų suvisu darus ir apsiėjimus savo bočių prabočių.

Tokiu daiktu vokiečiai pasidarė diduomene, o prūsai vargdieniais, paskaityti į gyvulius, kruviną prakaitą braukdami nuo veido, vergavo amžinai tiems, kurių kalbos neišmanė. Vienok prūsai tokioj rūstoj dienoj niekaip kalbos bočių prabočių savo nepametė ir, noris vargdami, tebkalba dar savotiškai,

o jų diduomenė vokiškai, kaip jau minavojau[1] ir šiandien matoma.

Lietuviai, žemaičiai, kaip jau regėjom viršiau, vieną kartą paskendę namkarėj, kitą kartą sugaišę su karėmis gudų, totorių ir miečeivių, tenkino save beišgelbį, ne tiktai prūsus nupuolančius bešelpią, daug kartų lietuviai, žemaičiai nepaskubėjo nueiti prūsų gelbėti, kaip neprietelius, į pačių ūkę įžengęs, teriojo.

Kaipogi tuo pačiu laiku, kad kryžeiviai sūdaujus bengė kariauti, kuriuos gelbint lietuviams ir žemaičiams, Daumantas, kunigaikštis Pskovo, į Polocką įsilaužė ir, visą kunigaikštystę užėmęs, pradėjo pačią Lietuvą terioti. Kitoj šaly miečeiviai žemgalius norėjo vėl užkariauti, bet žemaičiai, atbėgę jiems ant pagalbos, kruvinoj kovoj pergalėjo miečeivius, kurių 33 brostvininkus su keliais tūkstančiais karvietėj paguldė, o 18 brostvininkų gyvų sugavę vienus uždybavojo, kitus, ant žirgų, medėj augusių, antsodinę, paleido į tyrus, kitus gyvus ant apieros dievams sudegino[2].

Traidenis, pagrįžęs iš Prūsų su kariais, ėjo tuojau prieš Daumantą, kurį, pagalėjęs keliose mūšose, išginė iš Lietuvos.

Tuo tarpu lenkai kėlės ir norėjo vėl užkariauti Jodviežių žemę. Traidenis tuojau tenai 14 000 joties išleido, su kuria, trimis žaromis traukdami, vienu žygiu visą apygardą Liublino užėmė. Lešekas, vadinamas Juodasis kunigaikštis lenkų, tą pajutęs, noris ir surinko kareivius savo, vienok niekaip nedrįso pulti ant lietuvių. Bet tuo tarpu naktį šventas Myko-

---

[1] Tasai tenai.

[2] Bray, Essai hist. de Liv.

las būk pasirodęs Leškui, tardamas, idant ansai skubėtų prieš pagonis lietuvius, ant kurių aiškią pergalę apturės. Leškas, pastiprintas tuo sapnu, apreiškęs jį savo kareiviams, puolė iš netyčių ant pasklydusių lietuvių, kurie, namon grįždami, neišsakytas daugybes varė kalinių ir jau buvo pradedą per upę Narevo keltis, ant kurios su tokia smarkybe lenkai antgulė lietuvius, jog šie nebsuskubėjo sueiliuoti savo kareivių, vienok kruvinai ir maringai ilgas valandas mušės; ant galo lietuviai, norėdami savo eiles pastiprinti, liepė ir tiems pulkams į kovą stoti, kurie užpakaly kalinius lenkų saugojo. Abi pusi narsiai narsesniai varžės pergale, negalėdami nė katra katros paveikti; tą matydami, kaliniai lenkų kibo galįs už galį į užpakalį lietuviams, kurie, iš abejų pusių* suspausti, pirma gurti, paskui šalin skrieti pradėjo. Vienok jodviežiai, kurie buvo užtelkti tame žygy, velijos visi garbingos giltinės eilėse nepritelių ieškoti, nekaip vergais jų tapti arba šalintis. Gėrybės, kurias lietuviai turėjo, visos teko į ranką lenkams, kurie minavonei tos pergalės išdirbo Liubline mūro bažnyčią šventam Mykolui, kuri lig šiai dienai tebėra[1].

Traidenis, apmaudingas ant tų pulkų, kurie sugrįžo nepergalėję lenkų, apskelbė, jog visi tie, kurie nepritelių nepergalėję atsitolins iš mūšos, visi bus paskui smerčiu kankinti, tardamas, jog visiems taip reikėjo karėj mirti, kaip jodviežiai mirė, ar pergalėtojais tapti.

Traidenis ėmė atsidėjęs tiektis į karę, idant aiškiai atmonytų lenkams savo nuopuolį ir jų žemę užimtų. Bet Daumantas, kunigaikštis Pskovo, kursai

---

* *Šis žodis iš DII.*

[1] Kojalowicz, Hist. Lit., t. I.

tykojo tiktai pragumo, kaip tapti Lietuvos didžiu kunigaikščiu, bet, negalėdamas nieko padaryti Traideniui karėj, apsižadėjo jį paslaptomis nužudyti; to dėjęsis, išsiuntė šešis gudus papirktus į Lietuvą, idant anie nugaluotų Traidenį, didį kunigaikštį, kokiu norint pragumu, kurie, sutikę jį iš pirties pareinantį, pirma ėmė anam guostis, kaipo vargdieniai, paskui, nieko arti neregėdami, su brūkliu jį nukavo.

Daumantas, nužudęs taip Traidenį, ėjo jau į Lietuvą su gudais didžiu kunigaikščiu tenai apsiskelbti. Bet Rimantas, sūnus Traidenio, būdamas zokaninku, lig išgirdęs tokią nelaimę tėvo savo, it nesavy pagrobęs kardą ir, surinkęs pulkus lietuvių, žemaičių, jodviežių, kurie už viens kito po jo valdžia glaudės, puolė ant Daumanto, su kuriuo susigrūmęs lygmėse Braslavo, ilgai ir kruvinai varžės pergale, ant galo perlaužė gudus ir patį Daumantą, kunigaikštį jų, karvietėj ranka savo ragotine pervėrė. Diduomenė už tokią jo kantrybę norėjo jį didžiu kunigaikščiu Lietuvos pakelti, bet ansai niekaip juo būti nenorėjo ir į savo vietą ne brolius savo linkėjo pakelti, bet Vytenį, garbingą karvedį Lietuvos; patsai, kaipo zokaninkas, pagrįžęs į kliošторių, gyvenimą savo pabengė, linksmindamos, jog visų didžiausią neprietelių Lietuvos — Daumantą pergalėjo[1].

Smertis Traidenio didžiai širdgilingas buvo lietuviams ir žemaičiams. Nuo smerčio Mindaugo karaliaus Lietuvos ūkė, paskendusi sumišimuose namų ir smarkiais antpuoliais neprietelių draskoma, svyravo jau ant pragaro it ana valtis ant jūros vilnių. Traidenis, nebūdamas dar didžiu kunigaikščiu, 2—3 dešimtis tūkstančių iš savo klėčių pasteigęs, ėjo neprie-

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

telių graudinti, ir pačiose namų galžudėse, kad brolis brolį žudė, ansai su savo nepergalimais pulkais pergales garbingas apturėjo ir vainikus pergalių nuo nepriételių rankiojo, kursai, it ansai drąsus žvejys, ieškodamas laimės, įtūpęs į valtį, niekina audromis ir skleidžia putas ant kuprų virstančių vilnių. Taip ir Traidenis, niekindamas namų galžudėmis suirusios Lietuvos ūkės tvirtino garbę ir galią, tolimuose kraštuose graudindamas jos nepriételių.

§ XVIII. VYTENIS DIDIS KUNIGAIKŠTIS LIETUVOS

Traidenis, kitu kartu pargrįždamas iš karių kryžeivių*, sutiko kely ties Ariogala būrį vaikelių besikuliančių, tarp kurių vienas, vadinamas Buivydu, arba Vyteniu, savo buklumu ir šarpumu taip patiko kunigaikščiui, jog jį atėmęs pas save augino ir į visus karės žygius lygiai Vytenį vadžiojo, kursai karėse protu, buklybe, gudrumu ir kantrybe už visus didžiau atsiženklino, mylimas nuo kareivių ir kunigaikščio, kursai jį pirma užveizėtoju savo rūmų, paskui marčelga visos Lietuvos pakėlė,— ant galo už savo karšinčių paskyrė. Kaipogi, mirus Traideniui, tėvūnai, susirinkę Kernavėj, Vytenį didžiu kunigaikščiu Lietuvos pakėlė.

Vytenis po savo iškėlimo, palaidojęs pagal užlaikymą pagonių savo geradėją didį kunigaikštį Traidenį, visuotinai tiekės lenkams atmonyti praėjusius nuopuolius: kaipogi, surinkęs kareivius, traukė į Lenkų valdystą ir, tenai Lukovijos apygardas nuteriojęs, leido virtines į Sandomiro apygardas, kuriose kame tiktai užsisuko, tenai kūlį ir vandenį beliko;

---

* *Šis žodis iš DII; DI yra:* karieiwiu.

pilis, miestus, bažnyčias griovė ir su žeme lygino, o kaimus degino; jau 6000 imtinių lietuviai buvo sugavę, kad tuo tarpu Leškas Juodasis kunigaikštis liepė Žegotai, vojevodai Krokuvos, traukti su kareiviais prieš lietuvius, kurie, tą pajutę, iš laiko pasirėdė, kaip reiks grumtis su lenkais, kurie, išvydę lietuvius, stipriai taip pat pasirėdę, visų pirma išsispaviedojo ir, taip apsidrąsinę, kibo kautis su visų didžiausia kantrybe ir narsybe; per visą dieną vienu įnirtimu grūmės ir pergale varžės, išvakariais tamsiais vos-ne-vos suvargusias šalis perskiedė, kurios, nevildamos viena antros pergalėti, atsitolino nakčia pagal, išaušus vieni tiktai degėsiai kraštuose Liublino ir Sandomiro bejuodavo, apversti į tyrus laukus[1].

Kryžeiviai ir miečeiviai, pajutę, jog Vytenis tapo didžiu kunigaikščiu Lietuvos, nenorėjo jo už tokį pripažinti, kuriuos, regis, Pelužis, sūnus Daumanto, išgintas iš Lietuvos, paikino ir į karę su lietuviais gundino, vildamos patsai tapti didžiu kunigaikščiu Lietuvos: kaipogi kryžeiviai tarė, jog Mindaugas, karalius Lietuvos, jiems užrašė visą Lietuvos valdystą, kurios anie lig šio laiko nuo kelių pagonių negali išgauti, su kuriais ilgas ir kruvinas kares veda, dėl to gi kryžeiviai negali išpažinti Vytenio didžiu kunigaikščiu nei jam raštą siųsti ant savo žemės, kaipo pagoniui. Dajutę dar kryžeiviai, jog lietuviai į Lenkus ištraukė, puolė su pačiu didžiuoju mistru Lietuvos kariauti. Tuojau persiskiedę, vieni Bisėną, pilį Lietuvos, apgulė, į kurią įsilaužę vėtra, visus iškirto, o kiti tuo tarpu apygardas nuteriojo ir, didį grobį suplėšę, lig nesugrįžus dar Lietuvos pulkams iš Lenkų, grįžo jau namon; bet, pareidami su daugybe

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

imtinių, ant Nemuno užlūžo, kuriame daugybės imtinių ir pačių kryžeivių nužuvo. Atentį metą kryžeiviai, vėl įgundinti nuo Peložio, ėjo su didžiomis gaujomis kareivių Lietuvos kariauti; kaipogi Gardino pilį apgulė ir apygardas jos teriojo, bet lietuviai, sugrįžę iš Lenkų, ne tiktai juos drąsiai nuo Gardino atrėmė, bet dar, kruvinose mūšose pergalėję, mažne visus išžudė ir tame pačiame įkaitime sukos vėl į Lenkus ir, tenai nekurias apygardas nuteriojęs, lai- 1283
mingai su didžiu griobiu pargrįžo. Tame žygy talkinėjo dar lietuviams Numa ir Derskas, karvedžiu šalaujų, iš Prūsų į Lietuvą atsidanginusiu.

Tuo pačiu laiku nekurios giminės, apvergtos nuo kryžeivių, vadinamos prūsais, norėjo atgauti senų dienų liuosybę ir keltis prieš savo kraulejus, bet, regėdamos save ne visai galinčiomis, užtelkė ant pagalbos ne tiktai lietuvius, bet dar ir kunigaikštį salos Rugijos, kurį vienok kryžeiviai pajutę, lig nesusinėrus su prūsais, kruvinoj mūšoj pergalėjo ir patį kunigaikštį nukavo. Lietuviai, žemaičiai, kaudamies su gudais, nebgalėjo prūsų šelpti. Ant galo Girdilius, karvedys šalaujų, regėdamas, jog nieko nepadarys galybei kryžeivių, su visais savo ūkininkais išsidangino į Lietuvą ir tenai, pagonimis būdami, laimingai gyveno.

Tuo tarpu lietuviai, žemaičiai (kaip minavojau), nuteriojęs apygardas Naugardo, Pleskavo, į pačius mūrus Maskvos vos beatsirėmė, visur kaimus degindami, pilis griaudami, kliošторius, bažnyčias plėšdami, ir taip rados įsintėję savo sariojimais gudams ir maskoliams, taip vadinamiems gudams nuo Maskvos miesto, kurie, susinėrę ant galo su ūkininkais miesto
Dmitrovo, susirėmė su vaiskais lietuvių netoli nuo 1285

Maskvos ir kruvinoj mūšoj lietuvius pergalėjo ir jų karvedį Demantą ar Damantą gyvą sugavo[1].

Bet tas vienas nuopuolis nenugandino lietuvių ir žemaičių, bet juos rūstino dar didžiau antkrytis, kursai naikino visą giminę: kaipogi negirdėta neregėta daugybė rados tokių vabalų, didimo vėžio, po Lietuvą, užvis po Žemaičius, kurių kandis taip buvo marus, jog ne tiktai žmogus įgautas toj vietoj mirė, bet ir tas, kurs to numirėlio dasilytėjo, ant kūno mirusiojo pakrito. Tokie marai mažne vienu metu trečiąją dalį išnaikino šeimynos žemaičių ir lietuvių.

Regis, ant nelaimės giminės senųjų skitų ir sarmatų nuopuoliai po nuopuolių lietuvius, žemaičius žudė. Peližis perkrikštas, apie kurį minavojau, dasižinojęs, būdamas Karaliaučiuj, jog Žemaičiuose duktė vieno didžiai turtingo ūkininko diduomenės išteka, vildamos, jog visa diduomenė Lietuvos ir
1286 Žemaičių bus suvadinta ant jos godos, pažadėjo kryžeiviams visą aną tenai išžudyti ar gyvą gelžiniuose į Karaliaučių parvaryti. To dėjęs, Peližis, paėmęs kamendotą Ragainės pilies Musneną, du broliu* vyresniuoju Goliną ir Tivilį su 20 didžiai rimtų jočių, leidos į Žemaičius; žinodamas slaptas traktis ir visus šunkelius, dargnota nakčia pritykino medėmis pagal, nė vienam nejuntant, pas pat kiemą, kuriame goda buvo; antpuolęs tenai Peližis naktovidu su savo kareiviais, vienus linksmus ir apgirčius, kitus įmigusius daugiau nei 70 jomylistų, arba tėvūnų, išnovijo, lovose gulinčių; sąbrūzdis sužadino nekuriuos, bet retas iš jų sulaukė gyvas ar liuosas saulės užtekančios, jaunąjį patį nudūręs, jaunąją, su kito-

---

[1] Карамзин, Ист. гос. Рос., т. III.

* *DII:* bukliu.

mis žmonomis į gelžinius įdėtą, į Karaliaučių išbogino, vienkartu su neišpasakytomis gėrybėmis. Viena ta nakčia žemaičiai ir lietuviai nustojo diduomenės ir turtų, kaipogi visi tėvūnai tapo išnovytais arba apvergtais, kurie, būdami visų turtingaisiais, sunešė į parėdką visa tą, ką turėjo visų brangiausią ir visų gražiausią, ir viso nustojo nedorybe Pelužio[1].

Toj rūstoj dienoj miečeiviai, norėdami veltėti iš nelaimių ir vargų lietuvių, žemaičių, antpuolė žemgalius, kuriuos keliose kruvinose mūšose paveikę, donį prisuokė mokėti, o žemaičiams garbingą pilį Duobelę Kurše išplėšė, kurios žemaičiai tuose varguose nustoję nebgalėjo beatgauti iš rankų miečeivių ir kitų vokiečių krikščionių.

Vienok tokiuose varguose, rūpesniuose ir nelaimėse lietuviai, žemaičiai, kaip jei jų prabočiai skitai sarmatai, niekuomet nenusiminė, velydamies pirmiau irose namų savo ir pelenuose užsirausti, nekaip vergais krikščionų tapti.

Vytenis, idant kryžeiviams atmonytų, sutraukęs iš visur kareivius skubinai, viena sričia išleido į Dobrynę, kurie, tenai užnikę pilies bažnyčiose susirinkusius žmones, vienus nugalavo, kitus apvergė, kaimus, trobesius, bažnyčias nudegino, pilis su žeme sulygino, visą apygardą nunaikinę plačiai platesniai, pačių imtinių 9000 į Lietuvą parvarė. Antra žara žemaičiai eidami nuteriojo apygardas Bartenšteino, Heilsbergo, lig susigrobė lygmėse Sambijos su kryžeiviais, kuriuos patsai didysis mistras Aremas vedė į mūšą. Negal išguldyti, su kokia narsybe susirėmė tenai abi šali, nei malda krikščionų, nei šarvai, nei kantrybė kryžeivių nieko veikti tą dieną prieš smar-

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

kybę žemaičių negalėjo, kurie, pirmuoju įnirtimu
1287 9000 kryžeivių, patį didįjį mistrą ir 30 brostvininkų karvietėj pakloję, visur kūlį ir vandenį beliko tyruojant, tūkstančius imtinių su neišsakytomis gėrybėmis namo varydami. Rašo, jog pargrįžę lietuviai, žemaičiai kelias dienas Kernavėj, buveinėj savo ūkės, linksminęsi[1].

Regėjom, jog marų metais miečeiviai buvo užkariavę žemgalius ir donį jiems antmetę; lietuviai, žemaičiai, norėdami juos atvaduoti, gulė iš visos galios ant miečeivių. Susirėmė šalys ant Daugavos pašalio ir baisiai kruviną kovą su miečeiviais ir kitais vokiečiais padarė, kurių geležies pulkai, lig paskuojo stipruodami, norėjo pagonims pergalę išveržti, bet smarkybės ir narsybės lietuvių, žemaičių niekaip nebnuramdė, ir su tokiu įnirtimu abi pusi mušės, jog saulė nebuvo dar užsileidusi, jau trūsos nuo brylių miečeivių su apkruvinėtomis skerlomis ragotinių plūduro po Ryga, sriautu Daugavos atneštos, ir gildė širdį laukiantiems vokiečiams pergalės, kurie, išvydę skydą paties mistro beplūduranti, nusiminė, tardami, jog ir pati Ryga klius tuojau į rankas žemaičiams; krito
1288 toj kruvinoj mūšoj pats mistras Širburgas, 33 brostvininkų ir 8000 kareivių, 16 gyvų vyresniųjų sugavę pagal savo užlaikymą dievams ant apieros sudegino, dėkavodami už pergalę[2].

Tos pergalės lietuvių ir žemaičių ne tiktai nugandino kryžeivius, miečeivius, lenkus, bet visus krikščionis, kuriems tarė kryžeiviai, miečeiviai, jog viena valanda išvirs kryžius pagonų žemėj, jei neis jų gelbėti; to dėjęsi, rašė pas karalius ir guodės, mei-

---

[1] Tasai tenai.

[2] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. X.

laudami, idant teiktųsi šelpti krikščionis nupuolančius, išleido paskui siuntinius pas popiežių, sakydami, jog patys mistrai didieji su tūkstančiais kryžeivių ir miečeivių guli jau palaidoti, jei popiežius savo užtarymo nedarys, doros tarp krikščionų nebebus. Popiežius, išklausęs tuojau meilavimą, išdavė vėl bulę, apskelbdamas didžius atpuskus tiems krikščionims, kurie tiktai norėtų kariauti prieš lietuvius ir žemaičius. Tuojau ant balso popiežiaus lenkai, mozūrai, silezionys, čekai, moravai gaujomis ėmė tvinti į Lietuvą ir Žemaičius. Lietuviai, žemaičiai, išgirdę, jog visi krikščionys kelias ant jų, nėmaž to nenusiminė, bet skubinai ir šarpiai tiekės, kaip galėtų tuos debesis krikščionų attolinti. Tuojau krivė, visų vyriausias kunigas, apskelbė vicę, idant lietuviai, žemaičiai, tai yra visa giminė senųjų skitų, sarmatų, ginkluotųsi antturėti savo liuosybės ir ūkės. Vaideliotai, tuo dėjęsi, visur drąsino ir į karę skatino, tuo tarpu Vytenis, sutraukęs iš visos galios kareivius žemaičių ir lietuvių, gulėjo Žaliojoj girioj, laukdamas ateinančių neprietelių krikščionų, kurie, susinėrę su lenkais ir mozūrais, artinos ant Lietuvos, bet tuo tarpu lenkai, nieku dėjęsi, susikerštavo su mozūrais taip, jog kiti krikščionys nebsumanė, ką bedaryti tame daikte: taikinti krikščionis ar eiti pagonų kariauti. Vytenis vienok nepuolė ant jų, noris sukerštų, būgštaudamas, idant nesusitaikintų krikščionys, išvydę pagonis, dėl to gi, kaip sakiau, Žaliojoj girioj gulėjo taikiai su savo rimtais pulkais. Tuo tarpu krikščionys, nepabengę dar kerštų tarp savęs, sulaukė kitų neprietelių, tai yra totorių, kurie, įpuolę į Lenkų žemę, apygardas Sandomiro, Seradzės ir Krokuvos baisiai nuteriojo, vos patsai Leškas besuskubėjo su žmona į Vengriją išsprukti. Dajutę tą, lietuviai atsipūtė Ža-

liojoj girioj ir, išrinkę 8000 rinčių* karių, ėjo į Prūsus kryžeivių kariauti, kurie, nedrįsdami su rimtais pulkais lietuvių, žemaičių kariauti, pilyse lindojo, kaipogi žemaičiai, visą Sambijos kraštą į kūlį ir vandenį apvertę, su didžiu grobiu namon pagrįžo, nustoję tiktai 88 karių, kuriuos kryžeiviai, iš netyčių užpuolę, nukavo, vienok ne viensai ir iš pačių kryžeivių gyvybą pridėjo.

Ateinantį metą dykdami kryžeiviai atgiežti ap-
1290 maudą ant lietuvių daug kartų tenai žygiavo ir, neišsakydami karės pagal seną įpratimą, nemažas nelaimes darė. Kaipogi Meinhardas, pats mistras, pirmuoju antpuoliu Kolainių pilį apgulė; negal aprašyti, su kokia tenai kantrybe gynės žemaičiai. Mistras, parėdęs savo taborius, arba abazą, ties pilia, tuojau 500 rimtų jočių išsiuntė artimųjų kaimų pūstyti ir sergėti, idant jų taborių iš nežinių pagonys neantpultų, o 2000 liepė į pilį griautis, kurioj 120 jočių žemaičių tebuvo su pačiu jų kamendotu Surminu, vyru gudriu, bukliu ir kantriu, kursai, noris su ta saujele antpuolius neprietelių drąsiai atrėmęs ir visus griovius pilies kūnais jų užvertė, vienok ir taip negalėjo išnaikinti kryžeivių, kurie, naktovidu paėję į pamūrį, pilį uždegė ir mūrus ėmė griauti, bet lietuviai, žemaičiai, noris paskendę liepsnose, gynės lig paskujo čiukuruose pilies ir šimtais kryžeivių graudino. Jau iš visų žemaičių 12 sveikų bebuvo, kiti visi žeisti; ant galo likusieji ir žeistieji, nesivildami nė jokios pagalbos, užsikeikė, jog pirmiau irose pilies visi užsiraus, bet kraugeriams kryžeiviams nė viensai nevergaus, to dėjęsi, žemaičiai visą dieną dar kantriai turėjos; jau brėkšti buvo pradėjusi, ir ugnys, apačioj

* *Plg. lat. rimts, rints „stiprus, tvirtas"; DII:* rimtų.

pilies kas kartą vilnimis keldamos aukštyn, railiojo mūrais, kurių nuilsę žemaičiai nebgalėjo užtroškinti, ką regėdami, visi tarė, jog nebsulauks saulės užtekančios, to rūpindamies, galįs už galį narsiau ant neprietelių gulė ir, šimtais giltinių laidydami ant kryžeivių, kūlvertiniais juos į pragarą grūdo; bet išvakarėmis kryžeivių sargtys, išgirdusios bruzdesį raitorių atsiartinančių, tarė, lietuviai ir žemaičiai eina saviesiems ant pagalbos, tuojau visi kryžeiviai kuo veikiau nuo pilies atstojo ir, į laivus sutūpę, grįžo namon, bet, pažinę paskui, jog jų pačių raitarija iš apygardų grįžo, atsisukę puolė vėl su didesniu apmaudu ir įdykimu į pilį laužtis. Bet Surminas, kamendotas žemaičių, tuo tarpu indus brangius, turtus ir gėrybes su žeistaisiais išdanginęs ir sugriovęs pily tas vietoves, kuriose įgulę kryžeiviai galėtų gintis, iras vienas pily belikdamas, paėjo. Kryžeiviai, radę tuščią pilį, nežinojos patys, ką daryti iš apmaudo, jog tapo apgautais, ir taip, nustoję savųjų kelis tūkstančius, grįžo kryžeiviai į Prūsus keikdami[1].

Surminas, norėdamas atmonyti kryžeiviams nuteriojimą ir nelaimes, steigė kaip įmanąs juos Nemune išskandinti, bet nieko negalėjo padaryti, kaipogi nei vylyčia prigaunami, nei laivais prinokiami buvo. To dėjęsis, Surminas suvadino visus savo kareivius ir jiems tarė: „Kurs iš jūsų išmanys neprietelius nugaluoti, tas bus pagirtas ir apdovanotas." Rados tarp kitų, Noda vadinamas, jaunikaitis drąsus, buklus ir didžiai stiprus kareivis, kursai pažadėjo kamendotui savo ne tiktai neprietelius panokęs paveikti, bet lig paskuojo išnaikinti, jei tiktai jo rodos suklausys. To dėjęs, Noda persidarė į motriškę lenkę ir, užėjęs

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

atstu už priešakio grįžtantiems kryžeiviams, ėmė graudžiai verkti, šaukdamas lenkiškai ant kryžeivių: „Jei krikščionys esat, jei lenkų bendrai, susimylėkit ant manęs, žmonos lenkės krikščionės, turiu giminę plačią ir turtingą Lenkuose. Visų aukščiausias regi, jog nesigailėsit mane išgelbėję, noris ant galo neturtinga būčiau, mindamies jūs dėl to vien, jog krikščionė esu, turit mane gelbėti: kaipogi šioj pačioj valandoj ar badu mirsiu, ar vėl, kliuvusi į nagą pagonims, viso pikto datirsiu." Sakydama tuos žodžius, griaudžiai verkė ir rankomis pagalbos mojo. Kryžeiviai, nieko pikto nevildami, noris skardį Nemuno mede apaugusį matydami, tarė, jog nė kokių tenai artyn nebuvo lietuvių, žemaičių, jei ta žmona drįso šaukti ir raudoti, dėl to gi sukos į pašalį su laivais tos motriškės gelbėti, kuri, įpuolusi į vandenį, laivo pašalį nutvėrė ir kareivių užslėptų sušuko, su kuriais Surminas antpuolęs įsigavo į laivą kryžeivių, kuriuos išnaikinęs, gėrybes ir laivą atėmė[1].

Tiems lietuviams, žemaičiams, kurie buvo ištraukę į Lenkus, ne visai tevyko, kaipogi kryžeiviai, dajutę juos išėjusius į Lenkus, tuojau Henriką Cukšvertą, kamendotą pilies Balgos, su 1500 rinktinių jočių išsiuntė įkandin, idant Jazbučiui, karvedžiui žemaičių, pargrįžtančiam iš Lenkų, kelią užstotų; kaipogi Cukšvertas užkumpė jį iš nežinių tarpe upių Narevo ir Elėjos ir, vienu antpuoliu 500 jočių žemaičių paklojęs, visą grobį jiems atėmė[2].

1291 Neatgiežė dar tuo kryžeiviai apmaudą, bet atentį metą, sulaukę nekurių pašalpų, atėjusių ant skatinimo popiežiaus jų gelbėti, traukė kryžeiviai su savo

---

[1] Tasai tenai.

[2] Tasai tenai.

karvedžiu kamendotu Karaliaučiaus Bertoldu Brunheimu į Lietuvą ir, tenai apygardas nuterioję, pačių imtinių diduomenės 700 išvarė į vergus. Ta dingsčia negalėjo jiems nei lietuviai, nei žemaičiai atmonyti, neturėdami stiprios galios, vienok Vytenis, didis kunigaikštis Lietuvos, norėdamas bent kelią kryžeiviams į Lietuvą užtverti, liepė apygardose Junigedos pilį išstatyti; noris Bertoldas visaip norėjo darbininkus antpuldamas gaišinti, bet lietuviai, kareivius savo nekuriose vietose užstatę, gaišinti darbą kryžeiviams nebleido. Bertoldas, nebgalėdamas nieko toj vietoj padaryti, sukos į Mederabės pilį, panemunėj esančią, iš kurios tankiai lietuviai ant kryžeivių išpuldinėjo, tą Bertoldas apgulė; radęs tenai mažą įgulę, vėtra įsilaužė ir daugybę krikščionų, kaliny esančių, išleido, ir pačią su žeme sulygino.

Negana to buvo kryžeiviams, kaipogi patsai mistras Meinhardas, neišpasakytas sutraukęs galybes kareivių iš atėjusių gaujų vokiečių, čekų, moravų, lenkų, tarp kurių pačių brostvininkų rašo 1000 buvus, kursai, su tokia galybe svieto įėjęs į Lietuvą, Paštuvos ir Gaižuvos apygardas nuteriojo ir, kūlį su vandeniu tenai belikęs, norėjo mistras grįžti namon. Bet tuo tarpu Jazbutis, karvedys žemaičių, atpuolęs tą kraštą gelbėti, gulė iš užpakalio ant kryžeivių, kurių paskuojes eiles valdė Cukšvertas, kurį pavydęs Jazbutis, norėdamas jam praėjusįjį savo nuopuolį atmonyti, metės ant jo žiebų veikumu ir pirmuoju siūčiu įrėmė kardą į krūtis Cukšvertui, kursai tuo tarpu, būdamas nuo jo žeistu, Jazbutį patį kalaviju pervėrė, kursai vienok dar, virsdamas iš žirgo, Cukšvertui pirštą nukirto. Žemaičiai, regėdami savo karvedį su tokiu narsumu grumiantis, susirėmė dar kuo kantriau taip, jog kotai ragotinių nuo gelžytų krūtų lūžo ir

kardai ant galvų tviskėjo. Žemaičiai, nustoję savo karvedžio, trauktis pradėjo, o kryžeiviai, būgštaudamies apgaudinės kokios, taip pat šalintis ėmė; ir taip abi šali be pergalės atstojo iš karvietės, vienok visą grobį kryžeiviai, Lietuvoj suluptą, nuvirdė į Karaliaučių akivaizdoj virpančių lietuvių iš gailesio[1].

Tuo pačiu atveju Cukšvertas, norėdamas Junigedos pilį užimti, vienas virtines savo kareivių išleido apygardų terioti, kitas užslėpė ir su likusiaisiais ties pilia patsai pasirodė. Įgulė Lietuvos, niekindama mažumu kryžeivių, išpuolusi iš pilies, ėmė kariauti juos, šie tolintis, lietuviai vyti įkandin, kurie lig tiktai atsitolino nuo pilies, Cukšvertas liepė užslėptosioms virtinėms užpakalį lietuviams užsiausti, kurie, iš visų pusių apgulti neprieteliais, kovės iki paskuojo ir ne vieną tūkstantį kryžeivių mirdami paguldė; vienok kryžeiviai, iškirtę lietuvius, į pilį įėjo, kurios gėrybes išplėšę, pačią suardė.

Kad taip kaivino kryžeiviai lietuvius savo antpuoliais, lenkai tiekės kita šalia juos kariauti, bet,
1292 nedrįsdami vieni patys karės pradėti, užtelkė dar ant pagalbos tuos pačius kryžeivius. Vytenis, norėdamas dar lenkus namie užspėti, lig nesusinėrus su* kryžeiviais, surinkęs iš visos Lietuvos ir Žemaičių karius**, traukė į lenkus, kuriuos jau sutiko einančius į Lietuvą. Vedė juos pats karalius Vladislovas, vadinamas Mastiniu, su sūnumi savo Kazimieru, kuriuodu, pavydusiu lietuvius, ėmė tuojau pulkus eilauti į mūšą. Vytenis, didis kunigaikštis Lietuvos, regėdamas gaujas lenkų ir kitų krikščionų, noris nenusiminęs, vienok taręs savo vyresniesiems: „Šiandien

---

[1] Tasai tenai.

* su *iš DII.*

** karius *iš DII; DI yra:* kares.

reiks mums toj vietoj drąsiai mirti ar pergaliais tapti." Dėl to gi kuo šarpiau eilavo karius į mūšą, apie kuriuos skraidydamas ir drąsydamas tarė: „Geriau yra mirti liuosais karvietėj su amžina garbe, nekaip per nepabengtus amžius vergais krikščionų būti." Visa kuo veikiau parėdęs, liepė pūsti trimitus į mūšą. Šalys susirėmė ir nušiurpusios mušės ilgas valandas; pradžioj, noris lenkai rodė didesnį narsumą ir smarkumą, vienok lietuviai su žemaičiais taip pat stipravo. Saulė jau gerai buvo persvirusi per dvylika, kraujas abejoj pusėj varvėjo, o šūsnys puikių puikesnių žirgų sumuštos su kūnais kareivių niūksojo, maž bebuvo tarp kareivių neluošų, patsai jau karalius lenkų su sūnum abudu buvo žeistu, kuriuodu gelbėdamas marčelga kryžeivių nuo giltinės patsai galą gavo su daugybe ricielių, arba brostvininkų, vienok ant galo lietuviai, perlaužę eiles lenkų, kruviną pergalę jiems išveržė. Nėra skaitliaus kritusiųjų toj mūšoj raštuose padėta, vienok gal nuo to spręsti (susekti), jog jei patys karaliai ir karvedžiai krikščionų vieni krito, kiti žeistais tapo, kas tenai bebuvo su kareiviais, gal aiškiai sakyti, jog daugiau nei dešimtis tūkstančių lenkų karvietėj paliko; turtai ir gėrybės neišguldomos kliuvo į ranką lietuviams, žemaičiams, kurie karūnas lenkų bažnyčiose savo iškabinėjo atminimui tos pergalės. Lenkai, datyrę to nuopuolio, nebketėjo daugiau į Lietuvą beeiti[1].

Vytenis, pergalėjęs taip lenkus ir kryžeivius,
ėmė žadinti ir paikinti prūsus, idant keltųsi prieš 1292
kryžeivius, savo kraugerius, kurie, noris pergalėti, tiekės į karę savo nuopuolį atmonyti; Vytenis, to

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

dėjęs, išleido tenai vaideliotus, idant primintų prūsams senų dienų liuosybę ir dorybę jų bočių prabočių skitų ir sarmatų, lygia dalia išguldytų jiems šios dienos jų vargus, nelaimes ir vergystę krikščionų. Bet tuo tarpu Meinhardas, didis mistras, attaisęs ir padauginęs savo kareivius antplūdusiomis gaujomis kryžnešių, traukė visuomeniai į Lietuvą ir tenai ėmė terioti. Vytenis nebuvo dar visos savo galios surinkęs, dėl to gi negalėjo stačiai prieš eiti, vienok buklumu savo jei ne veikti, bent gorinti, iki pasitiekiant kaip reikiant tokiame atsiėjime, steigė. Kaipogi, to vildamos, Vytenis, išskaidęs kareivius į nedidžias virtines, išslapstė tarp girių šalyse neprieteliaus, o patsai su rinktiniais žadėjo ant jo gulti nuo priešakio; bet, tą pajutęs, Meinhardas, didis mistras, kuo veikiau skubinos grįžti namo, ir nežinoma yra, kaip būt bepargrįžę kryžeiviai, jei kamendotas pilies artimosios nebūt atpuolęs jiems ant pagalbos su keliais tūkstančiais, kaipogi lietuviai buvo jau kryžeiviams užpakalį užsiautę. Visas tas žygis kryžeivių nieku tapo, kurie, dar būgštaudami, idant prūsų giminės nesikeltų, nebdrįso tuo metu bežygiuoti į Lietuvą.

Taip didis kunigaikštis Lietuvos, nusikratęs kryžeivių, grįžo vėl į Lenkus, ir kur užleido virtines lietuvių, žemaičių, ten kūlis ir vanduo tyruojąs beliko; kaimų, klioštorių, bažnyčių šimtais ugnis* gruzdino, ir tokias daugybes imtinių sugavo, jog dalijantis kožnam kareivių po 20 sako kliuvus, kuriuos į vergus parvarė. Kazimieras, kunigaikštis Lenčicijos, pagailęs savo ūkininkų, buvo ėmęs vyti lietuvius, žemaičius, bet, atnokęs** juos, ne tiktai imtinių ne-

* *DII:* ugnia.
** *DII:* antnokęs.

atvadavo, bet, kruvinoj mūšoj karius savo nustojęs, patsai gyvybą savo pridėjo.

Po to žygio Vytenis padarė sandarą su Boleslovu, kunigaikščiu mozūrų, kuriuodu viens antram meilę, pagalbą, liuosą kelią per savo valdystą ir liuosą prekybą pažadėjo.

Kad lietuviai graudino lenkus, tuomet kryžeiviai jų pilis antpuldinėjo, kurie, noris narsiai laužės, vienok, negalėdami įsigriauti tenai, ne kartą turėjo atstoti nuo pačių angų pilių, kurias kantriai gynė lietuviai, žemaičiai, visuomet ginkluoti, gyveną traškančiose giriose. Kaipogi pats mistras, karts po karto įėjęs į Lietuvą, norėjo į pilis Junigedą ir Vistą vėtra įsilaužti, bet, drąsiai atremtas, daugybę savųjų nustojęs, su gėda namon pagrįžo.

Apmaudingas Vytenis tais antpuoliais kryžeivių, pargrįžęs iš Lenkų, traukė su daugybe kareivių į Prūsus, nuterioję tenai laukus parubežiaus, pirmuoju antpuoliu Tilžę apgulė ir vėtra tenai įsilaužti no- 1293
rėjo; negal aprašyti, su kokia narsybe ir kantrybe tenai lietuviai, žemaičiai grūdos. Vienok Vytenis, negalėdamas nieko padaryti Tilžės piliai, priemiesčius jos ir artimuosius kaimus nudeginęs, pagrįžo namo rimčiau į karę tiektis[1].

Neilgai buvus kryžeiviai atgiežė apmaudą ant lietuvių, kaipogi Konradas, kamendotas pilies Karaliaučiaus, su Konradu Štange, ištraukusiu į Žemaičius su didžiomis gaujomis, vėtra įsigrūdo į pilį Mingedėnų*, kurioj iškirtusiu visus, galinčius ginklą nešioti, žmonas ir vaikus į vergus išvarė. Dajutęs tą, Vytenis ir turėdamas jau kareivius gatavus kur

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. VI.

* *DI išnašoje pastaba:* Czy nie Medingiany? (D. P.)

kitur vesti, sukos tuojau ant kryžeivių, noris jų nebepavijo, vienok, išleidęs tuo tarpu rimtas virtines toli tolesniai, ką sutiko, visa naikino, bažnyčias, kliōštorius, miestus degino, pilis į dulkes pustė, kryžeiviai patys nekuriose tiktai tvirtose pilyse užsirakinę lindojo. Tris mėnesius Vytenis po Prūsus sariodamas, daugybes imtinių sugavęs ir neišsakytą lobį suplėšęs, grįžo jau namon su savo rimtais pulkais, kurie, nuslėgti gėrybėmis, būrius imtinių vokiečių į vergus varė. Kryžeiviai, pajutę, jog lietuviai suirę grįžta namo, tuojau, geležies pulkus sutraukę, užstojo lietuviams kelią tarp dviejų kalnų, į kurią vietą atėję, lietuviai, žemaičiai pasijuto iš visų pusių nuo kryžeivių apsiausti. Vienok tokioj rūstoj vietoj lietuviai su žemaičiais visa palikini metės su tokia narsybe ant geležies eilių kryžeivių, jog nuo tos smarkybės šarvai vien kryžeivių eižėjo ir ragotinės lūžo, o kandūs kardai ant galvų tviskuliavo (blizgėjo), kraujas varvėjo visose pusėse, o balsai vyresniųjų drąsinančių ir aičiojimai mirščiųjų* giriose gaudė. Noris kryžeiviai norėjo lig paskujo iškirsti lietuvius,
1294 vienok Vytenis išsigrūdęs per tuos geležies mažne, sakau, mūrus, palikęs karvietėj daugiau nei 9000 savo rimtų kareivių su visa gėrybe; krito daugybės ir kryžeivių, kaipogi patsai jų didis marčelga tenai galą gavo[1].

Apturėję kryžeiviai tokią pergalę nuteriojo nekurias Lietuvos apygardas, užvis Pieštvės traktį, įsigavę paskui į vidurį Lietuvos, Romovę, buveinę krivės krivaičio, išvertė, taip pat apygardas Pagraudės ir Vaikių Žemaičiuose į kūlį ir vandenį apvertė, o

---

* *DII:* mirštančių.

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, L. VI.

Lietuvos lomą tarp upių Narevo ir Nemuno užėmė ir gyventojus prisuokė donį mokėti.

Tuo tarpu Vytenis, sutraukęs į parubežių Lenkų savo kareivius, gorino (gairino) kryžeivius, o su Boleslovu, mozūrų kunigaikščiu, antrą sandarą padarė, kursai Vyteniui pilį Vizną atidavė ir jos įgulę pasiėmė maitinti. Dajutę tą, kryžeiviai rūgojo ant Boleslovo, jog jis pagonis ne tiktai taupė, bet dar savo valdystoj laikė. Boleslovas jiems atsakė: „Turiu kelias virtines lietuvių dėl sargties mano, ne dėl nelaimės krikščionų, bet jei koksai pagonis dasilytėjo ko, tą jis padarė be kunigaikščio žinios; sandarus, kuriuos su kryžeiviais padariau, noriu užlaikyti po senovės ir žadu, jog kryžeiviai nuo lietuvių, jo sargų, nieko pikto nedatirs." Nekako to atsakymo mistrui kryžeivių, kursai, surinkęs kareivius, antpuolė pilį Vizną, kurioj lietuviai, lig paskuojo gindamies, irose pilies su garbe užsirausė; bet lietuviai niekaip nesiliovė ir pilį, noris paveikti, tuojau atnaujino. Nebgalėjo kryžeiviai begaišinti lietuvių, 1295
kaipogi sambiai ir natangai, įkyrėję jų vergyste ir skatinami nuo vaideliotų, iš Lietuvos atėjusių, kaip viršiau minavojau, norėjo senų dienų liuosybę atgauti, kurie, to dėjęsi, visų pirmuoju antpuoliu į Barteršteino pilį vėtra įsigrūdę, įgulę kryžeivių į gelžinius apkalė ir patį Karaliaučių atvejų atvejais vėtravojo, kuriam vienok nieko nepadarė, kame tiktai užlenkę vokiečius ir kitus krikščionis augusius kavo žemyn, o žmonas jų ir kūdikius vergė. To dėjęsi, sambiai ir natangai aprinko sau už karvedį Naudiotą jaunikaitį, kuriam kryžeiviai tėviškę buvo išplėšę, kursai kruvinas mūšas darė, kuriose visų kantrieji kryžeiviai ir garbingi ricieliai Kristaus sau galą rado, dėl to gi likusieji nebdūmojo apie Vizną, bet reikėjo

jiems grįžti namų gaisrą gesyti. Vienok kryžeiviai, būgštaudami, idant Vytenis neatpultų natangų ir sambių gelbėti, išsiuntė kelias virtines iš laiko kareivių į Lietuvą Gardinan, kurios įgulė, dajutusi mažą galią neprieteliaus tesant, užpuolusi be vienojo nukavo. Bet antra sritis kryžeivių, kurią vedė kamendotas Libencelis, laimingiau kariavo: įėjusi į Lietuvą, apgulė pilį Kiumelio, kurią noris smarkiai ir drąsiai lietuviai gynė, vienok tenai įsilaužė. Gardino įgulė norėjo ir iš tenai kryžeivius išvirdyti, bet pati, ant galo kruvinoj mūšoj išgurusi, į pilį savo vos beįsitraukė. Vienok tuo žygiu kryžeiviai nedaug ką Lietuvoj tepelnė, bet turėjo grįžti į namus sudegintus, kaipogi, kad kryžeiviai Lietuvą teriojo, tuomet žemaičiai apygardas Tilžės ir Karaliaučiaus naikino ir, priemiesčius abejų pilių nudeginę, daugybes imti-
1296 nių į vergus išvarė. Meinhardas, marčelga kryžeivių, norėjo pagrįžtantiems lietuviams, žemaičiams kelią užstoti, bet, mažne visų savo karių nustojęs, patsai tenai galą gavo[1].

Vytenis, apturėjęs tą pergalę, su visa savo galia sukos ant kryžeivių ir, kur tiktai užėjo, tenai kūlį ir vandenį beliko, kaimus, kliošturius, miestus nudegino, rūmus, muižes, pilis į dulkes išpustė ir krikščionis vergė, žadėdamas tuo kartu tegrįžti namo, kad, paskuojį kryžeivį nukavęs, kardą savo jūroj nuplaus ir prūsams liuosybę atgaus. Tą regėdami, kryžeiviai norėjo visaip Vytenį namo sugrąžinti ir, to dėjęsi, išsiuntė Zigfridą Balgos ir Cukšvertą su Bertoldu, Karaliaučiaus pilių kamendotus, su daugybe kareivių į Lietuvą, kurie, tenai nuteriojęs apygardas Gardino, norėjo dar į pačią pilį įsilaužti, bet juos ne tiktai

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

lietuviai atrėmė, bet dar didį nuopuolį padarė, kurie tenkino namo besugrįžę. Vyteniui geriau dar vyko valdystoj kryžeivių, kursai kas dieną tapęs smarkesniu, graudindamas visomis pusėmis krikščionis, kuriuos tuo pačiu žygiu būt išbengęs lig paskuojo, jei tuo tarpu nebūt atnešę žinios Vyteniui nuo tėvūnų iš Kernavės, jog arkivyskupas Rygos pagalbos nuo jo klūkia prieš kraulejus miečeivius, kurie, apvergę lečius, arba latvius, ir kruvinu jų prakaitu įturtėję, viens už kito vyriausiais norėjo tapti, o savo lobiui niekame soties nebgalėjo berasti. Miečeiviai, sakau, skaugėdami rygionims vokiečiams, savo gimtuviams, turtų, kuriuos prekyba buvo sutiekę, ne tiktai miesčionis apvergti, bet dar pačiam arkivyskupui valdžią atimti norėjo (kursai lig šio laiko buvo karvedžiu ir didžiuoju mistru miečeivių), tardami jam, jog kunigas turi bažnyčioj poterius pamparioti ir vergus mokyti, idant anie savo žiuponų ir kungų klausytų, ne apie kares ir valdžią rūpintis. Bet arkivyskupas niekaip nenorėjo paleisti savo valdystės, lygia dalia rodnasis Jonas Kvirinus drąsiai liuosybę miesto gynė. Miečeiviai, regėdami, jog tiems vyrams nieko nepadarys, sugavę juos į kalinį įstūmė ir, muižes ir pilis arkivyskupo užgriebę, patys valdyti anomis pradėjo. Kyvojos (riejos) tarp savęs patys vokiečiai daugiau nei trejus metus, ant galo arkivyskupas ir miesčionys, regėdami, jog nebus doros su miečeiviais, paėmę ginklą, norėjo liuosybę savo ginti ir valdžios nepaduoti miečeiviams; to dėjęsi, 18 mėnesių su* anais kariavos. Lietuviai, tą jusdami, visi niekino Vytenį, kunigaikštį savo, jog nesteigia naudoti iš kerštų savo neprietelių, tardami, jog senieji

---

* su *iš DII.*

kunigaikščiai Lietuvos gudresniais buvo, kurie keršstuose gudų trečiąją dalį žemės atgavo nuo jų, kurios pirm kelių šimtų metų buvo nustoję, o Vytenis iš kerštų miečeivių nenori naudoti. Bet Vytenis, būdamas bukliu, žinojo gerai, jog baimė keršte vienybę daro, vildamos, jog veikiau ar paskiau katra noris šalis vokiečių nuilsusi ateis pas jį užtarymo ieškoti, ir tuo kartu abejus išsišylusius lengvai paskui po savo valdžios užims. Nenusivylė tuo didis kunigaikštis: kaipogi atėjo diena, jog arkivyskupas Ry-
1297 gos, visų didžiausias neprietelius pagonių lietuvių, žemaičių, ėmė meilauti ir klūkti nuo jų pagalbos prieš miečeivius ir žadėjos į užtarymą Lietuvos didžio kunigaikščio atsiduoti. Kas galėjo viltis, jog pagonys, kuriuos krikščionys sūnumis velnių vadino, vaidus jų pačių taikins, dorybės ir meilės artimo savo mokys, tuos, sakau, žmones, kurie tarės evangeliją kas dieną skaitą ir svietą meilės ir vienybės moką[1].

Vytenis, pargrįždamas iš Prūsų, tebrado dar Kernavėj siuntinius arkivyskupo ir miesčionių Rygos, kuriuos meilingai ir padoriai priėmęs ir išvaišinęs, pagalbą jiems ir užtarymą pažadėjo, jei tiktai anie pasiima jo kareiviams tame žygy algą mokėti, kurią siuntiniai su džiaugsmu pasiėmė.

Vytenis, išleidęs siuntinius, tuojau sutraukė karius, kurių vienai daliai liepė traukti į Naumilės pilį, o su antra dalia patsai apgulė Karkuso pilį, kurioj didžiai drąsiai ir kantriai miečeiviai lig paskuojo gynės, bet lietuviai, mūrus pilies išvertę, vėtra įsilaužė ir keturiems tiktai vyresniesiems miečeivių gyvybą beliko, kitus visus iškirto. Taip Vytenis, suly-

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

ginęs tą pilį su žeme, leido į visas puses rimtas virtines naikinti apygardų, o vaideliotams kunigams liepė skatinti lečius, nužuvusius vergystoj, idant keltųsi prieš miečeivius, savo galžudžius, ir padėtų lietuviams, žemaičiams kariauti.

Gaila buvo veizėti ant lečių, arba latvių, tos dalies skitų sarmatų, taip garbingos kitą kartą giminės, apvergtos (apvergintos) nuo vokiečių atėjūnų, kurie, idant užmaršintų jų didybę, garsumą ir liuosybę jų giminės, taip buvo juos nukaivinę (suvarginę) miečeiviai, jog ant paties povyziaus jų vargų ašaros žmogui meilingam rietėjo*. Nuo sunkių darbų kaulai ir gyslos per skūrą perskaitomi buvo, veidai rodės gemant jau rūpesniais išvagoti, antakiai nuo vargų užvirtę, kuriuos tiktai ant skaudaus balso savo kraugerių teperkėlė, patys sukumpę, virpėjo mažne, sakau, vėjo papučiami, tarp kurių kiekvienas tokiuose varguose ir bėdose kas valandą šaukė balsu smertį, o lietuviams, žemaičiams, drąsinantiems keltis prieš miečeivius, kruvinas rankas, gelžiniais nugraužtas, rodė ir tarė: „Mes jau prapuolėm amžinai ir taip nuvargom, jog nebgalim kardo rankoj nuvaldyti; jei begalit, gelbėkit patys mus prapuolusius."

Tą girdėdami, lietuviai ir žemaičiai prisiekė, jog pirmiau gyvybą savo pridės, nekaip krikščionimis bus, ir jiems nevergaus, ir tame įšėlime mažne, sakau, metės į visas puses terioti krikščionis vokiečius; kur užlenkė, ten žudė, kunigus ties altoriais bažnyčiose zurdojo, šventus indus maitojo, gerdami vokiečių vyną ir midų; miečeiviai nusiminę nekuriose tiktai pilyse užsirakinę tvylojo, apsuk** kurias

---

* rietėjo *iš DII; DI yra:* reikėjo.

** *DI paraštėje parašyta:* aplink.

lietuviai jų muižes, bažnyčias, kliošiorius į dulkes pustė ir pilis laukan vertė, vienu žodžiu, kur tiktai užsisuko, ten kūlį ir vandenį beliko.

Miečeiviai, regėdami liepsnas ir dūmus savo rūmų, nebiškentėjo, išėjo iš pilių, kuriose lig šiol lindojo, o kuo veikiau susinėrę norėjo užstoti kelią lietuviams, grobiu apsunkintiems, pajūry, netoli nuo Pernavos pilies, ties upe Treidere; kaipogi tokioj vietoj miečeiviai lietuvius užlenkė, jog vienoj šaly lietuviams ir žemaičiams jūros vilnėjo, antroj Treiderės verpetai burgėjo, o priešaky geležies eilės miečeivių trakšojo; taip lietuviai, žemaičiai vienoj valandoj iš pergalėtojų pergalėtais rados. Miečeiviai, regėdami tokią nelaimę lietuvių, kuo smarkiau gulė ant jų ir, pirmuoju antpuoliu 800 rimtų jočių lietuvių paguldę, 3000 imtinių vokiečių atvadavo; jau lietuviai
1298 birželio mėnesy buvo pradedą gurti, bet, tą matydamas, Vytenis, kursai tą dieną kariu ir karvedžiu buvo, sušuko ant lietuvių: „Vyrai, tokia tatai yra jūsų prisieka! Jei jūs norit, būkit vokiečių vergais, aš vienas linksminuos, jog toj valandoj, graudindamas neprietelius mano tėvainės, visu lietuviu mirštu." Tą ištaręs ir žirgą pentinais sudūręs, drąsus ir kantrus Vytenis metės ant geležies eilių miečeivių ir, kandžiu (skudriu) kardu graibstydamas galvas neprietelių, sau kelią skynė. Lietuviai ir žemaičiai, susigėdę įtarimo kunigaikščio, puolė lygiai su juo it įšėlę ant miečeivių ir ar sau, ar jiems kuo narsiau galo ieškojo, kaipogi pirmuoju įnirtimu miečeivius atrėmė ir jų geležies pulkus sutrupino, mistrą patį, 50 brostvininkų, ar ricielių Kristaus, ir 7000 raitorių karvietėj paguldė[1].

---

[1] Tasai tenai.

Nuo tos pergalės lietuviai grįždami, kur beužlenkė kokią kame muižalę, bažnyčią ar kliōštorių, beveizint sukūrino (sudegino) ir visą kraštą Lečių taip nuteriojo, jog, kur pažvelgus, ten tyri laukai tekšojo, o kame-ne-kame tiktai nusvilusių ne tiktai kaimų, bet pačių girių degėsiai riogsojo; su neišguldomais turtais lietuviai tuo kartu daugybes imtinių parvarė.

Antra dalis lietuvių, susinėrusi su gyventojais Rygos, vėtravojo, kaip sakiau, Naumilės pilį, kurios buvo jau mūrus išverčią ir paties bokšto šmotą atkulią, ir kas valandą įgulė ar būt pasidavusi, ar irose pilies užsiraususi, jei nebūt tuo tarpu pašalpos nuo kryžeivių sulaukusi. Kaipo tuo tarpu Baltramiejus Brunheimas, Karaliaučiaus pilies kamendotas, atėjo su kryžeiviais ant pagalbos įgulei pilies ir kruvinoj mūšoj suvargusius lietuvius paveikė, kurių daugiau nei 3000 prapuolė, iš kurių vieni karvietėj paliko, kiti verpetuose upės nuskendo.

Paskui Vytenis, gorindamas kryžeivius, idant nešelptų anie miečeivių, apskelbė, jog kėlės visuotinai eiti prieš kryžeivius į Prūsus, noris tenai kelis pulkus tevedė. Bet Vytenis, ir su tais keliais pulkais nuteriojęs nekurias apygardas, į Štrasburgo pilį įsilaužė švento Mykolo dieną, bažnyčias sugruzdino, indus šventus sumaitojo, vienok pagrįždamas susikovė su Konradu Zaku, kamendotu Kulmo pilies. Lietuviai toj mūšoj nustojo daug savųjų, bet daugiau imtinių.

Kryžeiviai, įpykę ant lietuvių, atentį metą trau- 1299
kė į Lietuvą ir pilis Junigedą, Pieštvę apgulė, bet, negalėdami tenai įsilaužti, priemiesčius jų su artimaisiais kaimais nudegino. Susinėrę paskui su savo tarnais, pargrįžtančiais nuo miečeivių, ketėjo toliau

veržtis į Lietuvą, bet lietuviai, paveikę juos ir su keliomis dar virtinėmis persikėlę per Nemuną, nugandino visas apygardas kryžeivių, kurie dajutę norėjo kelią užstoti lietuviams, bet šie, dasižinoję nuo savo dabotojų, kitais keliais atsisukę laimingai grobį parvirdė[1]*.

Negal žinoti, dėl ko Vytenis nebengė kariauti miečeivių ir, neatvadavęs lečių iš vergystos, traukė
1300 į Lenkus, tarp kurių taip pat kerštas buvo rodęsis**. Visų pirma 6000 rimtų jočių į Dobrynės žemę išleido, kurios visą kraštą į kūlį ir vandenį apvertė. Lygia dalia būt nuterioję Kulmijos žemę, bet Drevenca patvinusi neleido bepersikelti į antrą pašalį. Jau grįžo namon lietuviai, apsunkinti grobiu visokio pelno, tuo tarpu lenkai, surinkę kareivius, ėmė lietuvius paeinančius vyti, kuriuos panokę, kruvinai susimušė, bet lenkai visų smarkieji ir narsieji pirmajame sągroby karvietėj paliko, o likusieji, regėdami, jog nieko nebepadarys lietuviams, grįžo namo aičiodami (vaitodami). Vienok keletas dešimtų lietuvių pragaišo Kulmijos krašte, kuriuos kryžeiviai, iš nežinių antpuolę, nukavo.

Kitoj šaly žemaičiai buvo nuterioję apygardas Labguvos, kuriems pagrįžtant, kryžeiviai, taip pat vieną dalį grobio atėmę, savo imtinius nekuriuos atvadavo. Konradas, didis mistras kryžeivių, jutęs,
1301 jog lietuviai Lenkuose sarioja, su didžia gauja kareivių antpuolė Žemaičius ir apygardas Karšavėnų plačiai nudegino, vienok nedaug tegalėjo apvergti ūkininkų, kurie, iš laiko jutę atsiartinant nepritelių, į gilumą girių išsikraustė su visa savo labyba. Tą patį

---

* *DI išnašos nėra; DII:* Tasai tenai.

** *DII:* radęsis.

metą Draika, gimimo šalaujas, kamendotas pilies Aukaimio, su sūnum savo Pinu atdavė zdroda savo pilį kryžeiviams; kaipogi Volradas, kamendotas pilies Ragainės, atėjęs su kryžeiviais naktį pas Aukaimį, rado angas pilies atdaras pagal sutarimą, į kurią įėjęs, visus iškirto, moteriškas tiktai kelias, gyvas palikusias, apvergė. Sirgo dar tenai sūnus vienturtis Sudargas jaunikaitis, karėj pažeistas, tas tiktai, negalėdamas nei pats apsiginti nuo neprietelių, nei artimo prisuokti, kurs jam būt gyvybę atimti galėjęs, toj rūstoj dienoj į gelžinius įdėtas, tapo vergu kryžeivių. Draika bezliepyčia, nemindamas ant to, jog tūkstančius žmonių nekaltų amžinais vergais padarė, su visa savo gimine ir šeimyna Ragainėj apsikrikštijo[1].

Tą metą prasidėjo karė lenkų su gudais, kuriems 1302
lietuviai talkinėjo, dėl to gi ir kryžeiviams nebgalėjo atmonyti savo nelaimių. Priežastis tos karės ta buvo, jog lenkai Liublino miestą, kurio pirm 57 metų* buvo nustoję, ketėjo atgauti nuo gudų. Didžiomis galiomis į karę abi pusi pasitiekė, užvis gudai, kurie ne tiktai savo visą galią sutraukė į tą karę, bet dar totorius ir lietuvius, kaip sakiau, užtelkė. Vienok keliose mūšose kruvinose lenkai pergalėjo gudus, kurie, nebgalėdami bestipruoti, užsirakinę buvo pily Liublino, bet ir tenai lenkai, badu juos nustipinę, prisuokė (privertino) pasiduoti.

Lietuviai, regis, atentį metą ilsėjo, girdėdami, jog 1303
debesis krikščionų slenka nuo vakarų į Lietuvą ir Žemaičius pagonų krikštyti, kurie, būdami išginti suvisu nuo turkų iš žemės šventos metuose 1297, su

[1] Tasai tenai.

* *Šis žodis iš DII.*

didesniu narsumu ir galia ant lietuvių, žemaičių ėmė nuo to laiko gulti. Kaipogi atentį (ateinantį) metą viešpats Onembergas ir Vintimelis su kitais viešpačiais Reino atėjo į Prūsus su didžiomis gaujomis kareivių, su kuriomis didis mistras kryžeivių susinėręs ištraukė dviem žarom į Lietuvą ir apygardas Gardino plačiai nuteriojo. Antra šalia eidamas,
1304 Everardas, Ragainės pilies kamendotas, į Žemaičius pilį Aukaimį zdroda jos kamendoto lietuvio Svirtilos užėmė, kurioj, rašo, jog žemaičiai, naktovidu žūdami, 30 dar kryžeivių, gindamies be kokio ginklo, nusmaugę.

1305 Vytenis, didis kunigaikštis Lietuvos, regėdamas tokias gaujas krikščionų tvįstant į Lietuvą, suvadino visus ūkininkus Lietuvos į sueimą, idant, susirinkę Kernavėj, teirautųsi, kaip galėtų tokiame atsiėjime Lietuvos ūkę ir savo liuosybę gelbėti nuo tų baisių mūrių, kurie slinko jau ant Lietuvos žemės. Tuo tarpu rėdytojas Sambijos Pilypas de Olandia, nujautęs, jog visi vyresnieji ir perdėtojai Lietuvos ir Žemaičių buvo išjoję į sueimą į Kernavę, su keliais pulkais kryžeivių ėjo į Žemaičius ir, tenai nesutikdamas jų kareivių, degino ir teriojo nekurias apygardas. Išgirdęs tą, Vytenis pačiame sąbrūzdy suėjimo, patsai tenai 1500 rinktinių skubinai pagrobęs, kryžeivius grįžtančius pavijęs, imtinius atvadavo; atsisukęs ant antros žaros kryžeivių, po tris atvejus nuo Gardino atrėmė ir kruvinose kovose pergalėjo[1].

Kitoj šaly miečeiviai buvo antpuolę (užpuolę) Žemaičius terioti, bet juos žemaičiai patys aiškioj mūšoj ties Dubne pergalėjo, kurioj pačius kamendotus, arba karvedžius, Umerį, Stoveną, Ozeną, 12 brostvi-

---

[1] Tasai tenai.

ninkų su keliais tūkstančiais karvietėj paklojo. Taip lietuviai, žemaičiai, sugraudinę nepriettelius tėvainės savo, pargrįžo namo į sueimą teirautis, kaip galėtų toliau antturėti (užlaikyti) liuosybę ūkės savo.

Negal žinoti, kaip anie tenai teiravos vienas kito tame sueime, bet tas tiktai tėra aiškiai žinomas, jog atentį (ateinantį) metą nuo suėjimo Vytenis, sunėręs 1306
visą galybę Lietuvos ties Gardinu, ištraukė per Mozūriją į Lenkų valdystą ir tenai pirmuoju antpuoliu vietoves Kališo ir Stavišino užėmė, kurių ūkininkai tuo kartu tepajuto lietuvius savo namuose, kad liepsnos ant stogų tvaskėti pradėjo; vienu trūkiu laukus nuteriojo, bažnyčias nulupo, gyvulius pavarė, daugybes ūkininkų apvergė ir su didžiomis gėrybėmis laimingai pargrįžo.

Nujautęs didis mistras kryžeivių išėjusius lietuvius į Lenkus ir žinodamas, jog visose pilyse Lietuvos mažos tebuvo įgulės, kurias rodės jam užimti visų gerasis pragumas. Tuo dėjęs, liepė Albertui Indagine Gardino pilį mažne pustuščią apgulti, jau linksminos kryžeiviai ties pilia, vildamies tuojau aną įgauti į savo ranką. Bet netikima destis juos sugaišino. Beveizint dienos viduj saulė užtemo, dangus pamėlynavo, juodi debesys visas šalis uždengė, šviesi diena į rūstą ir tamsią naktį persimainė, jog ne tiktai viens kito nebgalėjo beregėti, bet ir ginklo rankose numanyti; tuojau perkūnijos visomis pusėmis sugriaudė, žiebai juodomis padangėmis ėmė žiebuoti, o smarkūs viesulai lieti*, it viedru versti, tranksmas perkūnijų, eižančių kūlius, medžius, su ožesiu krušos ir lytaus nutrenkė ne tiktai balsus vyresniųjų, bet ir pačių trimitų. Kryžeiviai, saugodami,

* *DII:* lytų.

idant dargna įgulė pilies jų neantpultų, nuo pilies atsitraukę, puolė į patį miestą, arba vietovę, ir ūkininkus, kurie nebuvo susidanginę į pilį, vienus tenai iškirto, kitus apvergė, o rūmus sudegino, vienok ir patys kryžeiviai, nustoję tenai kelių tūkstančių savo kareivių, nebgalėjo į pilį besigriauti, bet šalin paėjo. Vienok Everardas, kamendotas pilies Karaliaučiaus, gailėdamos, jog kryžeiviai neįsilaužė į Gardiną, patsai paėmęs 6000 jočių su 100 brostvininkų, arba ricielių, ir susinėręs dar su kamendotu Indagine, grįžo į Gardiną, vildamos mažą tenai įgulę terasti. Bet Vytenis tuo tarpu buvo sušelpęs pilį penu ir įgulę pastiprinęs visų smarkesniais kareiviais, kurie drąsiai galėtų gintis pily lig paskuojo. Kaipogi išpuolusi įgulė atrėmė kryžeivius ir į aiškią mūšą sukibo. Abi pusi pėsti kruvinai ir ilgai kovės kalavijais, buvo jau kryžeiviai atgrūdą lietuvius į pat angas pilies, bet atsigavę lietuviai gulė vėl ant kryžeivių su tokia narsybe, jog, geležies eiles perlaužę, daugiau jų nei 4000 karvietėj paklojo[1].

1307 Tuo tarpu gaujos kryžnešių nesiliovė plūsti į Lietuvą ir Žemaičius; tą metą Jonas Sponheimas viešpats su kitais jomylistomis germanų, arba vokiečių, atėjo į Prūsus, su kuriais kryžeiviai susinėrę išėjo tuojau į Lietuvą, prisižadėję viens kitam ne į pilis griautis, bet pačias vietoves ir kaimus terioti ir ūkininkus vergti; bet tame daikte nusivylė kryžeiviai, kaipogi, negalėdami persikelti per nepašalusias upes ir versmes, turėjo namon grįžti.

Tą pačią vasarą kryžeiviai sudegino Žemaičiuose vietovę, arba miestą, Putvius ant upės, vadinamos Jūra, ir tenai ūkininkus vienus iškirto, kitus apvergė,

---

[1] Tasai tenai.

retsai kurs besuskubėjo kokioj pily užsirakinti. Tuo pačiu laiku įgulę pilies Bisėnos, namon pareinančią, Ragainės kamendotas antpuolęs iš netyčių nukavo ir Karšuvėnų apygardas taip baisiai nuteriojo, jog gyventojai nebsitverdami į Lietuvą išsidangino, paskui į pilis Strovytę ir Berunytę, į kurias įsilaužęs sudegino ir su žeme sulygino. Ant galo Spudas kamendotas, papirktas nuo kryžeivių, išdavė jiems ir Putvių pilį, o patsai, nuėjęs į Karaliaučių, persikrikštijo[1].

Noris kryžeiviai draskė ūkę Žemaičių ir Lietuvių, vienok niekaip jų negalėjo pakariauti, kurie ne tiktai namie kryžeivius, miečeivius graudino, bet dar ir svetimuose kraštuose kariavo: kaipogi tą patį rudenį lietuviai su žemaičiais, ištraukę į Lenkus, Suražo ir Committee Kališo apygardas nuteriojo ir, nieko nesutikdami, didį grobį namo parvylojo.

Paskui, pailsėję ir gerai pasitiekę, metės ant Polocko, kurį Daumantas lietuviams buvo išplėšęs, vėtra tenai įsigrūdę, visą kunigaikštystę po valdos savo užėmė, ir sūnų savo Vytenis Vainių rėdytoju perdėjo.

Kitoj šaly žemaičiai, geisdami atmonyti nelaimes
savo kryžeiviams, surinko tarp savęs 5000 rimtų 1308
jočių ir, apskyrę sau karvedžius Sudargą ir Manstonį, traukė į Prūsus prieš kryžeivius. Visų pirma Sambijos kraštą į kūlį ir vandenį apvertė, paskui, ką sutikdami, teriojo ir degino, nes, nesusigrobę į aiškią mūšą su kryžeiviais, pargrįžo namon su didžiomis gėrybėmis.

Kryžeiviai vienok kas dieną augo į galią: kaipogi, apvergę prūsų gimines, Pamarį, užėmė Kujavus ir Mikelau žemę; kaipogi tą patį metą patsai didis mist-

---

[1] Tasai tenai.

ras persikėlė iš Venecijos į Marienburgą, į Prūsus, kurią pilį sau už buveinę apskyrė.

Kerštai ir sumišimai Latvių žemėj, arba Infliantuose, vėl sukilo tarp miečeivių ir arkivyskupo Ry-
1309 gos, kurių atentį metą Galežutė, antras sūnus Vytenio, traukė tenai gadyti, kursai, paveikęs kruvinoj mūšoj miečeivius, visą kraštą nuteriojo, kūlį ir vandenį daugioj vietoj belikęs, didžius turtus ir daugybę imtinių krikščionų į Lietuvą parvarė.

Patsai Vytenis, su antra dalia kareivių išėjęs, Sambiją ir Natangiją plačiai platesniai taip nuteriojo, jog bažnyčias, kaimus, klioštorius nudegino, o muižes, dvarus su žeme sulygino, krikščionis vokiečius mažne visus laukan kirto, kurios pačios tiktai diduomenės, sako, 500 apkalęs į vergus parvarė namon.

Lietuviai, pagrįžę namo, dar neišskydo po namus, kaip kryžeiviai, įkandin jų atėję dviem žarom, apy-
1311 gardas Pagraudės Žemaičiuose, o Gardino Lietuvoj nuteriojo. Tuo tarpu Vytenis, paėmęs 14 000 rimtos joties, visą Varmiją į kūlį ir vandenį apvertė, pilis Heilsbergą ir Varmiją sudeginęs ir gyventojus iškirtęs, ant galo tyrus laukus ir nusvilusias medes belikęs, pačių mergaičių, sako, jog 1 400 tuo žygiu į Lietuvą parvaręs. Ant galo Vytenis, norėdamas būtinai kryžeivius apgalėti, sukos su savo pulkais į apygardas Bartenšteino ir tenai taip pat rūstą dieną darė, bažnyčias, klioštorius, muižes su žeme lygino, šventus indus maitojo; rašo, jog kareiviai lietuvių atnešę pačiam Vyteniui į šėtrą mistranciją aukso, kurią būk didis kunigaikštis paėmęs metęs po kojų ir tyčiodamas* taręs imtiniams vokiečiams, krikščionims:

---

* *DII:* tyčiodamos.

„Kokį jūs tatai dievą garbinat, kursai nei savęs, nei jūsų negali gelbėti." Tas buvo vakarop, ryto metą auštant, tai yra Verbų rytą, pasijuto nuo visų pusių Vytenis apsiaustas nuo kryžeivių vaiskų. Lietuviai ir žemaičiai, tą regėdami, užsikeikė visi pirma mirti toj vietoj ar kryžeivius veikti. Kas išsakys, su kokia narsybe susirėmė šalys, kaipogi lietuviai, žemaičiai pirmuoju antpuoliu daugiau nei 4000 pačių kryžeivių, skindami sau kelią, paguldė, ant galo, stipravę, kol stipravę, visi, šešis septynis kartus žeisti ir nebstengdami geležies eilių betrupinti, patys išguro. Vytenis, noris galva prakirsta, vienok savo drąsybe ir kantrybe trisu, kaip rašo, sau kelią per eiles kryžeivių išskynęs. Kiti visi liuosais garbingai už tėvainę mirė. Kryžeiviai minavonei tos pergalės Torunės vietovėj klioštorių išstatė iš gėrybių lietuvių, kursai tenai lig šiai dienai tebėra[1].

Vytenis, noris po taip didžio nuopuolio, nenorėjo ne tiktai paveiktu rodytis, bet dar rymojo visas gimines pagonų apvergtas supaikinti prieš kryžeivius ir visuotinai juos ir kitus vokiečius iš viso krašto ginti laukan. To vildamos, Vytenis išsiuntė į Prūsus dabotojus, kuriems liepė slapta apreikšti vaideliotams giminių prūsų, idant anie steigtų sukelti visus prieš kryžeivius, kaip minėjama buvo Mindaugo karaliaus laikuose. Vaideliotai buvo jau pradedą nekuriose vietose skatinti žmogeivius keltis prieš tuos kraugerius ir liuosybės savo bočių prabočių ieškoti, bet kryžeiviai, dasižinoję apie tą, visus vai- 1312
deliotus iš Prūsų išvarė ir tenai begrįžti užgynė. Taip tatai mokytojai įstatymų Zamolksio, Vaidevučio, mokytojai, sakau, dorybės, tuose metuose pasiben-

---

[1] Kojalowicz, Hist. Lit., t. I.

gė prūsuose, kuriems paskui niekas jau nebebepriminė dorybės, darbų, žygių, kantrybės ir narsybės jų bočių prabočių, kurie, graudindami drąsiai neprietelius ūkės savo, ilgus amžius liuosais ir laimingais kitą kartą gyveno[1].

Kryžeiviai, apturėję tokią pergalę, kaip viršiau regėjom, kuo drąsiau puolė Žemaičių terioti. Mansfeldas viena sričia naikino apygardas Pagraudės. Manstonis, Sudargas ir Masius, karvedžiu žemaičių, kurie, saujelę kareivių turėdami, nedrįso su neprieteliais remtis, kame-ne-kame tiktai antsipuldami užpakalius skardė ir kas kartą stiprinos ateinančiomis ant pagalbos virtinėmis žemaičių, kurie susirėmė ant galo kruvinoj mūšoj, vienok stebuklus kantrybės ir drąsybės žemaičiai rodydami nebgalėjo imtinių atgauti nuo kryžeivių, kurie paskubino juos per Nemuną perkelti. Antra sričia kryžeiviai norėjo į pilis Gardino ir Bisėnos vėtra įsigriauti, nes suvisu nusivylė; kaipogi Vytenis, sugavęs dabotojus, visa dajuto, ką kryžeiviai ketėjo daryti, ir anų zdrodą (vylių) ant jų pačių prapulties atsuko, taip jog Vytenis ne tiktai pilis apgynė, bet ir pačius kryžeivius kruvinoj mūšoj pergalėjo.

Turėjo baisios ir kruvinos karės būti tuose laikuose, jog didis mistras kryžeivių, pritrūkęs brostvininkų, arba ricielių, liepė į vietą išmuštųjų 67 prastus kareivius abitu apvilkti, kuriuo lig šio laiko pačius jomylistas ir diduomenę tegalėjo apvilkti; bet tos karės taip buvo juos išbengusios, jog, nekakus jomylistų, reikėjo prastus žmogeivius ricieliais daryti ir abitais vilkti.

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. VI.

Paskui kryžeiviai, nebgalėdami nieko padaryti pilims Lietuvos, ant skardžių Nemuno iškeltoms, išmanė ant galo laivus, galinčius iš upės laužtis į pilį, kuriose negalėjo kareivių žeisti nei vylyčia, nei svilksnia; taip pasitaisę, kryžeiviai apgulė visų pirma su tokiais pilį Junigedą. Vytenis, tą dajutęs, steigė, jog ne tiktai kryžeivius nuo pilies atremtų, bet dar ir laivus jų sudegintų, to dėjęs, paskyrė karvedžiu Surminą, vyrą viso regėjusį, kursai, sutupinęs savo kareivius į šimtą laivų, ėmė vyti upe pagal neprietelius, kuriuos antnokęs, smarkiai ir kruvinai susigrūmė ir ilgai varžės pergale. Vienok lietuviai 1313
prisiartinę unkurius kryžeiviams pakirto, laivus uždegė ir paskandino, su kuriais keturi tūkstančiai kryžeivių tą dieną verpetuose Nemuno galą gavo; tarp lietuvių Goštautas, garbingas vyras karėj ir ūkėj, tikrasis brolis paties Surmino, išverždamas kryžeiviams pergalę, gyvybą savo už liuosybę padėjo.

Tą metą žiemos viduj Henrikas, marčelga kryžeivių, apygardas Varnių atvejų atvejais nuteriojo, vienok, į pačią pilį negalėdamas įsilaužti, į abazą, arba taborių, sustojo. Penki tenai žemaičiai didžią drąsybę ir buklumą tuo parodė, kurie, kad būt būry buvę, visą abazą kryžeivių būt nudėvėję; kaipogi vieni penki, tamsiu naktovidžiu aplenkę sargtis, tylu pritykinę pas pirmuosius kryžeivių vyresniuosius, nekuriuos nukavo o pagrobę tą, ką galėjo pakelti, pas savuosius į Varnių pilį pagrįžo. Kryžeiviai taip tuo buklumu žemaičių nusigando, jog kuo greičiau traukė šalin pilį palikini, apgaunės būgaudami.

Paskiau tas patsai marčelga, teriodamas Lietuvos valdystę, iki Naugarduko dasiekė, kurį išdeginęs, pačią pilį apgulė, kurioj visi turtai ir gėrybės buvo ūkininkų tos vietovės užrakintos, bet, nustojęs

papily visų drąsiųjų kareivių, radės grįžti namon. Tuo tarpu Daujotas, pilies vyras, arba kamendotas, Gardino, antpuolęs su keliais pulkais Henriką, peną, gėrybes jam atėmė ir mažne lig paskuojo, susigrūmęs kruvinoj mūšoj, išklojo, o likusieji, išklydę giriose, vieni žvėrims teko, o kiti badu išstipo.

Taip palaidoję lietuviai, žemaičiai neprietelius pelenuose namų savo atentį metą perkėlė karę į pačią jų buveinę. Visų pirma žemaičiai apgulė pilis Tilžę ir Ragainę, kurių apygardose, visa plačiai platesniai naikindami, muižes, bažnyčias, dvarus griovė ir su žeme lygino ir taip narsiai sariojo, jog nė vienas kryžeivis nedrįso iš pilies išlįsti, jei kame ir pasirodė, tenkino apent įsprukęs į bokštą pilies. Lietuviai, žemaičiai, visa ant galo nunaikinę, su daugybe kalinių ir didžiu grobiu namo sugrįžo.

Žemaičiai nebuvo dar sugrįžę, kad Vytenis, didis kunigaikštis Lietuvos, su naujais pulkais karių gulė vėl į Prūsus ir, pirmuoju antpuoliu pilį Christmemelio apgulęs, mūrus ėmė taranais griauti, bet įgulė kryžeivių su neišsakyta kantrybe tenai gynės; noris vylyčios it sniegas dribo į pilį ir vienus gynėjus
1314 žeidė, kitus marino, vienok kryžeiviai nenorėjo pasiduoti, didis mistras, norėdamas juos tokiame suspaudime gelbėti, buvo išsiuntęs iš Karaliaučiaus 3000 jočių, bet lietuviai, tą dajutę, kely juos ateinančius užlenkę, lig paskuojo išklojo. Paskui Vytenis ėmė į pilį smarkiau griautis, bet, negalėdamas jos paveikti, liepė ant galo vežti medžius ir šiaudus, kuriais apkrovęs mūrus uždegė, nes ir taip kryžeiviai nepasidavė. Tuo tarpu Vytenis, nujautęs nuo savo dabotojų, jog patsai didis mistras kryžeivių eina ant lietuvių, ir neturėdamas visos galios su juo remtis,

grįžo namo pilį palikinas, o mistras, nebgalėdamas jo bepavyti, Žemaičių vieną kraštą nuteriojo.

Vytenis, norėdamas atgrąžinti neprietelius, užėjo jiems užpakalį ir, kur tenai užsisuko, tenai rūstą dieną darė. Mistras, būgštaudamas netikimo antpuolio Vytenio, palikinas Žemaičius nuteriotus grįžo į Prūsus su Vyteniu grumtis, bet Vytenis, lig nesusigrūmęs su mistru, turėjo į Lietuvą grįžti dėl baisesnių nelaimių, kaip tuojau regėsim.

Skaitytojas regi aiškiai, jog lietuviai, žemaičiai tame laike be vieno pertrūkio kruvinose karėse buvo, taip jog, vienus neprietelius pergalėję, neturėjo laiko kraujų numazgoti, kaip reikėjo į kitą šalį skrieti ir su kitais neprieteliais kariauti ant degėsių namų savo; visą dieną antpuoliai ir terionės nunaikino visus kraštus taip, jog daržai dirvonais tapo, o dirvos krūmais apaugo, tyruose laukuose kame-ne-kame kupetos suirusių pečių, žolėmis apaugusios, o apsvilę stiebai, vienur kitur stypsantys, išdegusių kaimų rodė, jog tenai kitą kartą kaimai buvo, o dabar tapo tyrais ir širtais pavojų žvėrių. Kaipogi atsiėjo tankiai, jog išsigavę kaliniai lietuviai ar žemaičiai iš kalinių kryžeivių arba miečeivių nebgalėjo pargrįžę beatsižinti ir namų savo berasti, kurių pačios plėnys seniai jau išgainiotos, o vietos žolėmis užaugusios tapo. Tokiuose nusidraskymuose veikiau ar paskiau reikėjo datirti dar piktesnių nelaimių; kaipogi tuojau gyvuliai baisiai kristi pradėjo, ir toksai rados antkrytis visuose galvijuose, jog sveiki valininkai, iš ganyklų pareidami, ant kelio sugniužto, jaučiai, jungą traukdami, vagoj išvirto, avys, per laidarą bėgdamos, trys keturios pakrito. Visokie steigimai nemačijo, nei žolės, nei vaistai nieko nelietavo; nebgalėjo žmonės dvėsenų besuskubėti užkasti, kaipogi

nebuvo nei liekno, nei krūmo, nei lauko, kuriame
trys keturios maitos nebūtų tekšojusios; kelią perva-
žiuoti, taką pereiti strigtais užvirtusiais nebgalėjo,
kriaukliai, suopiai, šunys, vilkai ir kiti springiniai
žvėrys nebišgalėjo besuryti; upeliuose, klanuose,
užvis šalteniuose, gyvuliai padvėsę pumpsojo, nuo
kurių neišsakyta smarvė visomis pusėmis rūgdama
dvokė, oras* patsai užkrėstas smirdėjo. Tą nelaimę
padidino dar baisiai badai, kurie, gyvuliams iškrin-
tant, užėjo. Žmonės, pritrūkę ne tiktai grūdų, nes ir
pačių šaknų, valgė maitas, paskui kūnus nuo kartu-
vių, ant galo, plunksna virpa rašant, motinos, tėvai,
uždarinėję kūdikius savo kambariuose, badu tenai
marino ir mirusių kūnus ėdė! Tokiose rūstose die-
nose ant didesnės dar prapulties giminės Lietuvos
ir Žemaičių kryžeiviai ir kiti kryžnešiai, ateidami jų
kariauti, tuo pačiu laiku atnešė marus iš Egipto že-
mės į Latvių žemę ir Prūsus, kurie visoj Lietuvoj ir
Žemaičiuose išsisplėtė. Tuojau pradėjo žmonės mir-
ti, it lapai kristi, kaipogi vienkartu tokie apniko
karščiai, jog žemė, ant kurios ligoniai, norėdami
atsigauti, gulėjo, kaito, susirgusiems nė kokios pa-
galbos negalėjo nei vaistais sumanyti, kurie, būdami
be jokios vilties pagijimo, visur ieškojo atlydos, o
niekame jos nerado, namų savo nebapveizėdami**
ir, ligos sugelti, norėdami troškimą nulengvinti, val-
kiojos pašalteniais, paupiais, paklanėmis, tarp kurių
vieni, ten pat begerdami, gyvybą pabengė, kiti, neb-
galėdami atsikelti, įkniustę į vandenį, užtroško, o
1315 kiti, dar atsikėlę, noris pusgyviai, žinomais sau ta-
kais giriose it šašuolėčiai valkiojos; vieni verkė, ap-

---

* *DI žemaitiška forma* vors *skliausteliuose paaiškinta:* oras.

** *DII:* nebapvežėdami.

leisti nuo bendrų, kiti, ant žemės pakritę, akis į dangų panėrę, sustingusias rankas keldami, atlydos klūkė; vienur tėvai aičiojo be sūnų, kitur motinos mirė apleistos nuo dukterų, kitur jaunikaitis alpo, nebgalėdamas pratarti vieno meilingo žodelio savo mėgiamajai, šalip mirštančiai. Niekas jau kūnų mirusiųjų neblaidojo nei ant malkų bekėlė. Kūnai tėvų, motinų gulėjo neapraudoti (neapvaitoti); paukščiai springiniai ir žvėrys nebvaliojo jau numirėlių. Sveikieji, kurie bebuvo, nusiminę bėgo į bažnyčias ir tenai atsiduksėję pas dievus širdingai maldavo, bet ar* tenai mirė, tankiai žmona už vyrą, vyras už žmoną apžadus pildydami, arba sūnūs už tėvus, dukterys už motinas, apieras rankoj turėdamos, ties altorium išvirtusios, nebatsikėlė. Rodės, jog toj rūstoj dienoj nebliks nė veislės lietuvių ir žemaičių giminės; kaipogi iš šeimyningų kaimų rados tyri laukai, o apleistose trobose žolės pro langus išžėlė, javai, kuriuos kas tebuvo užsėjęs, nepiauti ant dirvos paliko[1]. Kita giminė tokiose rūstose dienose suvisu būt apsileidusi ir prapuolusi, vienok lietuviai, žemaičiai, noris tokiuose suspaudimuose, norėjo dar liuosais mirti; dėl to gi rimtus pulkus leido prieš kryžeivius ir miečeivius ir kitus savo ūkės neprietelius, kurie norėjo juos apvergti, velydamies išsirężę ant kūnų tėvų, motinų savo lig paskuojo kautis ir iromis namų savo užsirausti, nekaip krikščionims amžinai vergauti.

Regis, jog tie baisūs marai buvo prištu kerštų Vilniaus gyventojų pagonų su krikščionimis gudais, kuriems pagonys iš bado ir iš neapkantos bažnyčias

---

* *DII:* ir.

[1] Strykauskis, Kron. Lit., K. X, ro. VI.

ir kromus išlaužė. Vienok Vytenis tą nevienybę ūkininkų sutaikino ir leido apent gudams krikščionims Vilniuj bažnyčias savo turėti ir prekioti. Marai, noris buvo besibengią, vienok daugybes dar svieto mari-
1316 no, patsai didis kunigaikštis, užkrėstas anais, rėdęs 33 metus garsiai ir laimingai Lietuvos ūkę, iš šio svieto pasirinko. Vyras, galįs karėj ir ūkėj, pirmasis tarp lietuvių ir žemaičių, kursai, sugrobęs garbingą kardą Mindaugo, Lietuvos karaliaus, gynė drąsiai nuo krikščionų ūkę Lietuvos ir liuosybę žemaičių ir lietuvių antturėjo (užturėjo). Vytenis, sakau, svirstančią jau Lietuvos ūkę į prapultį savo drąsybe, kantrybe ir gudrybe priturėjo, kaipogi patsai daugiau nei 70 žygių ir karių atbuvo. Noris pagonis, vienok, kaip viršiau regėjom, krikščionis taikino ir dorybės mokė. Ant garso jo smerčio kryžeiviai ir miečeiviai ir kiti krikščionys atsipūtė, ginklą padėdami, atilsio sulaukę ir visų didžiausio ir nepergalimo savo neprieteliaus nustoję — Vytenio; vienok iki šiai dienai negal dar žinoti, kame to garbingo vyro kapas būtų esąs.

Gal sakyti, jog lietuviai, žemaičiai tuose amžiuose ir gimė, ir mirė su kardu ir niekuomet nelaime nenusiminė: ne kartą, braidžiodami po kraujus išpiautų brolių savo, likusieji dar ant jų kūnų liuosybę savo gynė ir ne kartą pelenuose savo namų pačius neprietelius laidojo! Kartais, suspausti pilyse, nebgalėdami niekaip atremti neprietelių galybės, velijos irose pilies, patys sau galą darydami, užsirausti, nekaip vergais krikščionų tapti. Nebliko Žemaičiuose, Lietuvoj kraštelio žemės, kursai nebūt buvęs krauju sulietas.

§ XIX. GEDIMINAS DIDIS KUNIGAIKŠTIS LIETUVOS

Tėvūnai Lietuvos ir Žemaičių, netrukdami palaidoję Vytenį, susirinko į Kernavę, buveinę Lietuvos, ir tenai Gediminą, sūnų Vytenio, didžiu kunigaikščiu Lietuvos pakėlė.

Krikščionys, kaip regėjom, tokiose nelaimėse lietuvių ir žemaičių norėjo naudėti: kaipogi kryžeiviai, įsilaužę į pilį Jurbarko ir neišsakytas tenai gėrybes suėmę, į Prūsus išvylojo. Paskui apgulė Kauną. Gediminas pirm savo dar pakėlimo rašė Goštautui, vyrui drąsiam, tuo kartu kamendotui Kauno, idant kaip įmanąs trukintų ir gorintų neprietelius, pilies nepaduodamas. Dėl to gi įgulė lietuvių ir žemaičių gynės Kaune didžiai drąsiai lig paskutinei, noris patys aptekę liepsnomis, vienok grūdo nuo mūrų tūkstančiais kryžeivių į verpetus Nemuno ir Neries, nes patsai kamendotas Goštautas, norėdamas atremti kryžeivius nuo pamūrių, išpuolęs iš angų pilies su keliomis virtinėmis rimtos joties, ėmė geležies eiles kryžeivių trupinti, nes, apgultas daugybe neprietelių, noris stebuklus drąsybės rodydamas, vienok įkliuvo į ranką kryžeiviams, nuo kurių paskui Gediminas kunigaikštis pūrais jį, sako, pinigų iš kalinio išpirko. Likusioji įgulė, noris drąsiai drąsesniai gynės, vienok kryžeiviai pergalėję anų mūrus išvertė ir į pilį įsilaužė per kūnus pačių krikščionų, kurie, norėdami tenai atgiežti apmaudą, visus vyriškuosius iškirto, o motriškąsias su kūdikiais į kalinį išvarė.

Kad taip toj šaly teriojo kryžeiviai, antroj pusėj miečeiviai, kruvinose ir sunkiose mūšose pergalėję žemaičius, užėmė tą pašalį Žemaičių, kurį šiandien Kuršu vadina

Gediminas, tokiame suspaudime būdamas, nebstengė lygiuose laukuose aiškiai remtis su nepieteliais, nes turėjo juos antpuoliais naikinti, kaipogi išviliojęs įgulę kryžeivių pilies, vadinamos Christmemeliu*, iškirto; kryžeiviai vienok tuo tarpu nuteriojo apygardas Paštuvos, Varnių ir Pagraudės, o visą giminę Sudargo tėvūno, iš nežinių antpuolę, išnovijo. Iš tenai didis mistras kryžeivių su visa savo galia atsisuko ant pilies vadinamosios Gedimino, vildamos, jog, su tokia galybe pripuolęs, įsilauš tenai, kurią saujelė tiktai lietuvių tegyniojo, nes mistras tame daikte apsigaudino: kaipogi įgulė, per visą dieną vėtras kryžeivių išturėjusi, naktovidu ugnis sukūrė ant bokšto pilies, idant kuo veikiausiai ūkininkai, išvydę ženklą, jotų ant pagalbos piliai. Tą supratęs, mistras palikinas pilį metės apygardas naikinti ir ateinančius ant pilies pagalbos galuoti.

Tuo tarpu Gediminas, sutraukęs karius iš visos valdystos Lietuvos ir Žemaičių, stovėjo abaze tarp Kauno ir Jurbarko, stebėdamos į liepsnas kaimų, kuriuos mistras, vaikščiodamas po Žemaičius, dieną ir naktį degino ne be širdgilo lietuvių, žemaičių, kurie vienok, neturėdami tokios galios, su kuria stengtų remtis su mistru, kentėjo, laukdami laimingesnio pragumo; kaipogi kas dieną Gediminas rimtų pulkų iš Naugarduko ir Polocko ant pagalbos laukė ateinančių. Vienok nekurios rimtos virtinės lietuvių ir žemaičių, užkampiais užpuldinėdamos, nepietelius skardė, nes visuomet saugodamos, idant neištiktų į aiškią mūšą. Lig tiktai Gediminas sulaukė pagalbos ateinančios, tuojau su visa savo galia ėjo prieš kryžeivius, kuriuos rado jau susinėrusius su miečeiviais

---

* *DI išnašoje pastaba:* Teraz zamek Gielguda (Skirsnemunė).

ties Žeimele upe, ties kuria Gedimino pulkai į abazą sustojo. Reikia žinoti, jog kryžeivių vaiske buvo 4000 žemaičių; kas do priežastis buvo, kuri žemaičius eilėse kryžeivių ir vokiečių, visų smarkiausių jų neprietelių, pastatė, kuriuos patys žemaičiai ne žmonėmis, nes velniais vadino, nėra žinoma. Kaipogi tame pačiame atsiėjime daugiau kryžeiviai bijojos, nekaip vylės jų pagalbos, kaipogi žemaičiai iš abazo kryžeivių slapta į abazą lietuvių danginos ir, tenai atėję, visa, kas abaze kryžeivių dėjos, su atgaliais apipasakojo.

Tokiame atsiėjime didis mistras Treviras su Plocke, didžiu marčelga kryžeivių, nebsumanydamu ką bedaryti, atleisti žemaičius iš abazo rodės aniedviem pavoju ir nuogąstu, ant galo tarės išmintingai bedarančiu, statydamu juos į vidurį savo kareivių, kuriuos, norėdamu dar apgerinti, masino, jog anie, pagrįžę į namus, liuosais gyvens ir didžią algą už pergalę gaus, jei tiktai tą vieną sykį stos rimtai prieš lietuvius. Taip buvo surėdyti kariai krikščionų vienoj pusėj. Gediminas antroj pusėj savuosius su Goštautu taip eiliavo. Gudų pulkus vienus ant sparnų sustatė, kitus užpakaly paliko, lietuvius į vidurį surėdė, o totorius ant paties priešakio parėdė. Nuo pirmojo antpuolio kryžeivių totoriai pagal savo būdą, į rinkį sukdamies, ėmė tolintis, idant tuo tarpu vokiečiams anuos bevejant eiles sumaišytų*; kaipogi kryžeiviai, vildamies, jog iš tiesų totoriai skrieja šalin, visa galia metės ant jų, nes tą totoriai pavydę atsimetė apent ant kryžeivių ir beveizint vylyčiomis it sniegu apdrėbė jų eiles. Tuo tarpu Gediminas su Goštautu puolė su lietuviais ant kryžeivių, totorius

---

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* sujaugtų p. D. P.

stiprindamu, kurie noris išsiskaidė, vienok iš visų pusių neišsakytai žirgus kryžeivių vylyčiomis žeidė. Abi pusi grūmės it nesavy, tūkstančiais svieto buvo jau mirę, saulė ant galvų railiojo, dar pergale tebsivaržė ir negalėjo žinoti, katra katrą šalis pergalės. Nes žemaičiai, kurie lig šiol vidury kryžeivių tvylojo, regėdami pačiame įkaitime šalis, gulė viršun iš visos galios ant kryžeivių, kurių eilės nusiminusios gurti pradėjo, o paskui šalin tolintis, kurias skriejančias totoriai, greitumu savo žirgų visur kelius užstoję, vienas išklojo, kitas Žeimelės verpetuose išskandino, ant galo medėse ir giriose užklydusiuosius vienus išžurdojo, kitus piemenys šunimis išpiudė. Daugiau nei 15 000 krikščionų vokiečių tą dieną galą gavo, gėrybės visos, kurias kryžeiviai ir miečeiviai su savim turėjo, kliuvo į ranką pergalėtojams.

Lietuviai tuo vienu žygiu visas pilis ir kraštus užėmė, kuriuos jiems praėjusįjį metą buvo išplėšę kryžeiviai. Didžiai laimingais būt buvę lietuviai, žemaičiai, jei būt teturėję kariauti su vienais kryžeiviais, nes su visu pasauliu krikščionų reikėjo aniems grumtis. Kaipogi kad lietuviai rimtu kardu tūkstančius kryžeivių laidojo ant skardžių Žeimelės, tuo pačiu laiku naujos gaujos kitų kryžnešių iš vakarų nuo Reino į Lietuvą ir Žemaičius tvino.

Kryžeiviai, pastiprinti ta pagalba krikščionų, traukė į Lietuvą ir tenai, su didžiomis daugybėmis kareivių įėję į Žemaičius, Varnių apygardas didžiai baisiai nuteriojo. Plockė, didis marčelga kryžeivių, norėdamas žemaičius į aiškią mūšą išgauti, į visas puses leido virtines plačiai platesniai sarioti ir kuo didžiau naikinti. Nes žemaičiai, noris negalėjo dėl savo mažos galios į aiškią mūšą su marčelga stoti, vienok norėjo jam atmonyti nelaimes. To dėjęsi, že-

maičiai visus medžius girioj ant vieškelio, kuriuo kryžeiviai turėjo traukti, papiaustė ir tenai tūkstančius praeinančių kryžeivių medžiais užvertė, o likusiuosius, kurie žemgrindais ėjo, grindis priešaky ir užpakaly perėmę, visus savo lengva jočia į versmę sumurdė. Patsai marčelga Plockė, 40 brostvininkų, arba ricielių, ir daugiau nei 12 000 jočių tą dieną galą gavo, o žemaičiai, dėkavodami dievams savo už pergalę, Gerardą Rudą, brostvininką, aukso ricielium vadinamą, sudegino, o gėrybėmis kryžeivių pasipelnė.

Kryžeiviai, būdami karts po karto paveiktais nuo lietuvių, žemaičių, kaip regėjom, ir nebgalėdami toliau besiremti, nusižeminę prieš pagonis, su kuriais per 90 metų kariaudami, pirmą kartą atsiuntė siuntinius į Kernavę paliaubos ant dvejų metų nuo lietuvių meilauti, užvis jog lietuviai, kita sričia nuteriotę Mozūriją ir Dobrynę, tą patį rudenį mojavo dar pulti ant Kulmijos žemės, dėl to gi didis mistras kryžeivių ir skubėjo veikiau su lietuviais, žemaičiais paliaubą daryti. Yra gudrių vyrų, kurie peikia Gediminą ir lietuvius, jog anie, pergalėję kryžeivius, davė jiems pragumą per dvejus metus pasirėdyti ir pasistiprinti, reikėjo, taria, lig paskuojo juos bengti ir iš visų Prūsų laukan ginti, vienok negal šiandien visų atsiėjimų žinoti, kurie galėjo tame laike atsitikti, tai tiktai yra žinoma, jog lietuviai, žemaičiai, noris paliaubą kryžeiviams davė, vienok patys veltui nestovėjo.

Gediminas, gavęs pragumą atsikratyti nuo kryžeivių, sukos su visa galia į Gudus, kuriuose įnikusiems lietuviams į kares su kryžeiviais ir miečeiviais vieni jų kunigaikščiai nebnorėjo jo beklausyti, kiti dar sandarus laužyti ir apygardas Naugarduko terioti

pradėjo ir jau į pačią Lydą ir Naugarduką mojavo laužtis. Kas aprašys, su kokia tenai kantrybe gynės lietuviai nuo gudų, ne kartą, lig neatėjus dar Gediminui su vaiskais, pelenuose namų savo laidojo neprietelius, ne kartą, nestengdami atsiginti patys, užsirausė irose pilių savo. Noris trumpas mano raštas neleido tų visų darbų aiškiai išguldyti, vienok kantrybės ir meilės savo tėvainės vienos jaunikaitės, tame laike gyvenusios, trumpai neaprašęs, negaliu apleisti.

Karijotas, sūnus Gedimino, buvo tame laike perdėtoju Naugarduke, kursai turėjo vienturtę dukterį, kuri dėl savo grakštumo ir skaistumo dieve buvo vadinama, vardu Živilę; noris ana buvo ir taip grakšti, vienok nenorėjo tekėti; viešpačiai, kunigaikščiai jauni jaunesni, turtingi turtingesni jos rankos meilavo, ana visiems atkalbėjo. Visi tarė, jog kunigaikštaitė nori mergauti visą savo amžių. Nes tos atkaklybės kita buvo priežastis. Pas kunigaikštį Karijotą buvo jaunikaitis, vadinamas Parojus, ne tiktai grakštus, nes vyras, galįs karėj ir ūkėj, mylimas didžiai nuo kunigaikščio, kuriam karėj esant, kunigaikštysta valdė; tą Parojų mėgo slapta širdinga Živilė taip, jog nieksai to negalėjo numanyti.

Pagrįžęs vieną kartą Karijotas iš karių kryžeivių ėmė rūpintis, regėdamas didžią atmainą lyty savo dukters, kurios ašaros, nuliūdimas apreiškė tėvui, kas do destis buvo. „Išgama, ne duktė! — sušuko kunigaikštis įpykęs.— Tavo nedorybė, tavo apsileidimas apjuokė namus tavo tėvo, šalin nuo manęs tu ir tas, kas tave privylė ant to, mirsita skaudžiu smerčiu."

Kunigaikštis, norėdamas veikiai rasti kaltininką, apskelbino visoj buveinėj, ar nežino kas Živilės kal-

tininko, žadėdamas tam didžias dovanas duoti, kas anam jį išreikštų, vienok niekas neatsirado; kaipogi Živilė buvo mylima nuo visų dėl to, jog ana vargdienius šelpė ir kaip motina juos guodė, daug kartų dar paties tėvo rūstybę ir apmaudą lengvino. Parojus, kurio širdy noris rusėjo jo nelaimė, vienok linksmu veidu ir drąsiai rūmuose kunigaikščio įsakymus jo pildė ir rėdė, dėl to gi niekas negalėjo jį įtarti.

Kunigaikštis, negalėdamas nieko dasižinoti, pradėjo dukterį sunkti* prisipažinti, nes ana vis tylėjo, ant galo tarė: „Mieliausias tėve, išpažįstu, jog esu kalta didžio nusidėjimo ir neverta tavo paguodos, vienok aš nenoriu prapuldyti antros asabos, idant didžiau neužrūstinčiau dievų mano ant savęs." Paskui ėmė kunigaikštis geruoju teirautis jos kaltininko, ana, ant tų klausimų nieko neatsakydama, verkė ir ašarojo. Ant galo įpykęs kunigaikštis pasakė: „Būsi sudeginta pagal įstatymus",— ir tuojau liepė įstumti Živilę į tamsų kalinį. Kas aprašys nuliūdimą, verksmą ir ašaras, kurios mieste rados, kaipogi Živilė didžiai buvo nuo visų mylima ir už didžiai išmintingą mergaitę turima. Žmonės ūkininkai susirinkę bėgo būriais kunigaikštį keliais maldyti, nes užkietėjusiai jo širdžiai nieko negalėjo padaryti.

Tuo pačiu laiku, kaip regėjom, kariavos lietuviai su gudais, kurie kas kartą artinos jau pas patį Naugarduką. Karijotas kunigaikštis, norėdamas kiek tiek pastiprinti savo pilį, išsiuntė Paroją su maža saujele, idant užturėtų neprietelius iki pasirėdant. Parojus, noris ir tieka saujele išsiųstas, pergalėjo du kartu gudų didžias dauges kruvinose mūšose ir būt lig paskuojo iškirtęs, kad naktis nebūt užpuolusi.

---

* *Šis žodis DI ištaisytas iš* suokti; *DII:* suokti.

Apgulęs ant galo Parojus gudus pačiame abaze sugrįžo pats į miestą, kursai priimtas nuo visų kaipo pergalėtojas ir išganytojas su didžiu džiaugsmu ir linksmybe buvo. Karijotas, pats kunigaikštis, su visa savo iškilme Parojų į savo rūmus parvedė ir labai jam dėkavojo už pergales, jo kantrybę didžiai girdamas. Kad tenai atsitiko anuodu vienudu, Parojus puolė po kojų kunigaikščiui, tardamas: „Šitai, kunigaikšti, viešpatie mano, pergalėjau tavo neprietelius, rasi padės dievai man juos iki paskujo išnaikinti, už tą mano visą steigimą negeidžiu nuo tavęs kitų dovanų, tiktai idant man leistum kunigaikštaitę Živilę už manęs ištekėti, aš už tą loską tau tarnausiu mano turtais ir mano gyvyba."

Karijotas ant to rūstu pasirodė, tardamas: „Parojau, tu mane ir linksmini, ir rūstini, džiaugiuos, girdėdamas tavo garbingus darus, bet rūstinuos, jog aš negaliu tau duoti to, ko tu reikalauji. Tu žinai, jog mūsų bočiai didi kunigaikščiai Lietuvos niekuomet neleido tekėti savo dukterims ne už kunigaikščių, didžiau dar už savo tarnų. Nepadoru yra, kad kas savo didystos neantturi, lygia dalia ir tam, kurs iš savo laimės didžiuojas. Taip tatai mano duktė apjuokė tėvo namus, vienok aš netikiu, idant tu būtum priežasčia taip didžio peržengimo, vienok turėsi man paskui aiškiai apie tą apsakyti, o aš žinosiu, ką daryti."

Po tokio pasibylojimo persiskiedė viens antro neapkęsdamu. Parojus, jog Živilės negalėjo išliuosuoti, kunigaikštis širdy rūgojo ant Parojaus, jog ansai ne tiktai jo dukterį prapuldė, bet pačius neprietelius pergalėjo, idant paskui patsai pasidarytų kunigaikščiu, dėl to gi dūmojo, kaip jį galėtų nugaluoti. Vienok nedrįso to taip veikiai daryti, idant ūkininkai neišpaiktų iš didžios meilės dėl Parojaus, kurie jį savo

išganytoju vadino, be to dar, kantrybė ir narsybė Parojaus buvo reikalinga dėl pergalėjimo neprietelių.

Ryto metą, tai yra dieną šventės Perkūno, kunigaikštis Karijotas ketino Živilę deginti.

Tuo tarpu Ivanas, karvedys gudų, suvisu pergalėtas nuo Parojaus, laukdamas paskutinio siūčio, rymojo abaze, apgultas nuo lietuvių, nežinodamas patsai, ką bedaryti. Kad taip rymojančiam sako, jog svetimas karys juoduose šarvuose atėjo į jo abazą. Ivanas liepė jam pasirodyti, kursai ant žodžio rodos ir taip taria: „Karvedy Ivane, aš esu Parojus, kursai tave du kartu pergalėjau ir tave apgulęs dabar turiuos, ateinu išduoti tau buveinę Karijoto, jį patį su turtais ir kareiviais, bet tu man turi prisiekti, jog nieko pikto nedarysi ūkininkams, į vietovę įėjęs, ir jog leisi man kunigaikštaitę, kaliny esančią, už žmoną paturėti."

Ivanas, visa prižadėjęs Parojui, eina su juo į pačią buveinę Karijoto. Tuojau nuogąstis ir bruzdesys visame mieste paskydo, ūkininkai, kurie, pagrobę ginklą, norėjo užturėti įeinančius, tuojau krito, likusieji turėjo nusižeminti ir pasiduoti savo neprieteliams.

Tuo tarpu Parojus laužias į kalinį ir randa tenai, gaila veizėti, Živilę savo mėgiamąją, išbalusią, rūstą, ant šiaudų pamestą tamsiame kaliny, kuri, pavydusi Paroją, tuojau apalpo.

Skubinai išnešė aną į ūlyčią, idant atgaivintų. Visaip aną tenai kutinėjo, bet ana to nejuto, žmonės subėgę vieni vaitojo, kiti verkė Živilės gailėdamies, vienok ana to nebnumanė. Ant galo perkėlė savo puikias akis ir, regėdama save nepažįstamais kareiviais apstotą, nusiminusi tarė: „Kas tie do* vyrai?"

* do *iš DII; DI yra:* du.

Parojus anai atsako: „Nesibijok, mano mėgiamoji, tai yra kareiviai Ivano, mudviejų nelaimių atmonytojo." Živilė ant tų žodžių vėl apalpo, bet tuojau atsibudusi pagrobė iš pašonės Parojaus kalaviją ir širdį jam vienu siūčiu pervėrė, tardama: „Zdraice, tu tėvainę savo už nieką turėjai, kad tu aną pardavei už truputį mano grakštumo neprieteliui, taip tatai tu man užmokėjai mano mėgus ir mano jaunas dienas! (Tą sakydama, širdį Parojui pervėrė.) O jūs, ūkininkai, tartum kaip ne jums aš čia kalbėčiau, ką nepuolat ant galžudžių jūsų brolių!" Ištarydama tuos žodžius, metės su kruvinu kalaviju ant neprietelių ir juos graudino. Ūkininkai, tenai būtų gi it vylyčia perverti, grobia ginklą ir grūda neprietelius laukan iš vietovės. Živilė tuo tarpu, atbėgusi pas kunigaikštį tėvą, krinta po kojų ir miršta, tardama tuodu žodžius: „Tėve mano." Palaidojo aną ties kalnu, arba kapais, Mindaugo karaliaus ir tenai taip pat minavonei kalną supylė ir medžiais apdilgė* atminimui tos garbingos karienės, kurios vardą šiandien dar motinos, apie Naugarduką gyvenančios, minavoja savo dukterims[1] [11]. Taip tada ne tiktai vieni vyriškiai savo kantrybe ir narsybe gynė Lietuvos ūkę, bet ir motriškosios lygia dalia jos neprietelius savo dorybe ir drąsybe graudino. Aiškiai išpažįstu skaitytojui, jog skaičiau darus graikų ir romanų ir kitų giminių, vienok nė kokioj giminėj taip garbingos mergaitės neradau.

Gediminas, didis kunigaikštis Lietuvos, idant tenai gudus sudraustų, įėjo visų pirma į Volynę ir Vladimirą, jo buveinę, apgulė, kurios įgulė, lygiai su gy-

---

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* apsvadino p. D. P.; *DII;* apdiegė.

[1] Tygodnik Wileński r. 1817.

ventojais susinėrusi, drąsiai gynės, vildamos veikios pagalbos, iš apygardos ateinančios, kaip ir buvo, jog pats kunigaikštis Vladimiro, užtelkęs totorius, ėjo su rimtais pulkais prieš lietuvius buveinės savo išliuosuoti. Ką pajutęs, Gediminas palikinas vietovę sukos ant ateinančio neprieteliaus, norėdamas su Vladimiro kunigaikščiu kely susitikti, vienok to padaryti Gediminas nebsuskubėjo, kaipogi gudai jau buvo mažne ties pačia vietove; taip susirėmė šalys ties pat mūrais Vladimiro, visų pirma pačios jotys draskės, lietuvių pulkai buvo pradedą jau gurti, užvis jog totoriai iš visų pusių lietuvių eiles jaugė ir neleido jų visa siena ant gudų gulti. Gediminas, tą matydamas, žemaičių pėstiesiems tarp eilių joties lietuvių gurstančių liepė spraustis ir jotį stiprinti. Žemaičiai su tokiu buklumu ir drąsybe puolė ant totorių, jog juos beveizint išvertė iš vietos; pagrūmus totorius, neilgai besiturėjo ir gudai, kuriuos Vladimiras kunigaikštis meilavo, idant dar turėtųsi ir kaip įmanydamas su visų didžiausia kantrybe steigė mūšą atnaujinti, to dėjęs, pats vienur kareiviu, kitur valdymieru buvo, bet pačiame susigrūdime, stiprindamas savo gurstančias eiles, užsiaustas su kardu nuo lietuvio per galvą, pakrito. Lietuviai pergalėtojai ne tiktai į pačią tuojau buveinę įėjo, bet ir visą valdystą užėmė. Kaipogi Gediminas, visur savo vyresnybę perdėjęs ir sargtis pilyse palikęs, liepė diduomenei gudų su visa tauta, arba gimine, prisiekti, jog anie nuo šio laiko rėdos ir vyresnybės Lietuvos klausys.

Taip parėdęs Volynę, Gediminas traukė su savo nepergalimais pulkais prieš Levą, kunigaikštį Lucko, kursai, kariaujant Gediminui su kryžeiviais, buvo išplėšęs lietuviams Drohičiną ir Brestą, kaip minavojau; ansai, nusigandęs nelaime Vladimiro kunigaikš-

čio, nebsumanė patsai, ką bedaryti, abejojo saviep, kariauti ar pasiduoti lietuviams, nes, visaip prastą galą regėdamas, į Severijos žemę išsidangino. Gediminas, be mūšos į Lucką ir kitas artimas pilis įėjęs, Drohičiną su Brestu užėmė ir, visą valdystą atvadavęs nuo gudų, su Lietuva sunėrė ne tiktai pačią Volynę, bet ir Podolę. Idant tenai vyresnybę savo perdėtų, patsai Breste žiemavojo.

Visa žiema vienas ginklavimas, rėdymas, peno steigimas perėjo. Atėjus pavasariui, vėl visus kareivius sutraukė į Brestą. Negalėjo dar numanyti, į kurią pusę Gediminas su tokia galybe suksis, bet tuojau išsireiškė; kaipogi, perėjęs su rimtais pulkais Volynę, apgulė Ovručą, stiprią pilį, prigulinčią didžiam kunigaikščiui, arba carui, gudų Sviatoslavui, kursai pagal senovę vadinos viešpačiu, arba, kaip šiandien vadina, monarchu visos Gudijos. Lietuviai, į Ovručą ir taip didžio viešpaties pilį vienu antpuoliu įsilaužę, užėmė, bet ilgiau truko ties Žitomiro pilia, kurioj daugybės bajorų užsirakinusių ketėjo gintis, vienok, regėdami, jog prieš galią Lietuvos neatsiturės, ant galo pasidavė. Gediminas, įėjęs tenai, nė vienam pikto nedarė, palikęs tiktai tenai savo įgulę, traukė toliau, leisdamas į visas puses rimtas virtines sarioti ir artindamos Kijevan, buveinėn Gudų. Pažino gudai, jog lietuviai ne grobio ateina į Gudus ieškoti, bet jų žemę užimti, daugybė jų kunigaikščių, norėdama dar paskuojoj valandoj gelbėti savo tėvainę, grobė į ginklą. Olga Perejaslavlio, Romanas Briansko, Levas Lucko kunigaikščiai, sutraukę savo karius su patelktais totoriais, norėjo lietuviams kelią užstoti, kaipogi, išgirdę, jog Gediminas traukė tiesiai į Kijevą, paupy Pernės į abazą gudai sustojo, vildamies, jog kelione nuvargusius lietuvius, žemaičius lig paskuojo iškirs.

Negal žinoti, koksai galas būtų buvęs, jei Sviatoslavas, didis kunigaikštis Kijevo, būtų jų rodos klausęs. Bet Sviatoslavas vylės viensai pats lietuvius paveikti. Gediminas, dajutęs nuo savo dabotojų tokią galią ir pasirėdymą gudų, tuojau visus savo pulkus nuo sariojimo sutraukęs į eiles ir taip jiems būk taręs, drąsindamas: „Nereikia šiandien jums, vyrai, jūsų kantrybės girti nei jūsų garbingų pergalių skaityti. Pažvelkit ant savo rečių, o atminsit visas tas garbingas dienas, kuriose tūkstančius neprietelių tėvainės savo palaidojot! Jei kuomet, šiandien užvis galit viltis pergalės: ne kryžeivių geležia ir variu aplietus nepergalimus pulkus sutiksit čia, bet gudų eiles, kurioms tiktai jūsų ginklą tereikia parodyti, ir tuojau vieni išvirs, kiti projam nuskries. Kareiviai, būkit dar šiandien lietuviais, žemaičiais ir atimkit nuo gudų kraštą jūsų probočių skitų, sarmatų*, kuriame anie gyveno, sekit jų įstatymus, kurie, kariaudami su neprieteliu ūkės savo, velijo visi mirti karvietėj ar pergalėtojais jų tapti." Taip pasakęs, Gediminas liepė žengti toliau, vienok visuomet saugodamos, idant neprieteliai neantpultų iš nežinių; kaipogi, neilgai teėję, susitiko su gudais, kurių eiles Gediminas pavydęs liepė trimitus į mūšą pūsti. Visų pirma, vylyčiomis laidydamies, nedidžiai vieni antrus tenaikino, nes kad susiėmė kardais muštis, kova buvo kruvina ir maringa. Pirmasis pulkas lietuvių, suvargęs kelionėj, buvo begurstąs, nes Gediminas, laiku atpuolęs ant pagalbos, keliomis virtinėmis svirstančius sutvirtino ir mūšą atnaujino: kaipogi tasai pirmasis pulkas su tokia narsybe metės paskui ant sparno neprietelių, jog vienu antpuoliu gudų sieną išvertė, kurių daugybes nusiminusių iš-

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* gerulių P.

klojęs, pergaliu tapo. Tą pajutę, kunigaikščiai Olga Perejaslavlio, Romanas Lucko ir kitų gudų karvedžiai atbėgo ant pagalbos Sviatoslavui, bėgančius sugrąžino ir vėl mūšą atnaujino. Kaipogi gudai didžiai nenorėjo, idant pagonys lietuviai anais valdytų; to dėjęsi, velijos iki paskuojo kariauti, bet, lig sukibo gudai grumtis, lig ir išguro nuo Lietuvos kardo; naktis piūtį pertraukė, vienok ir taip daugybės ne tiktai kareivių, nes ir pačių kunigaikščių gudų krito, patsai tiktai Sviatoslavas su Romanu vienudu vos beišsprūdo nuo giltinės. Lietuviai, nakčia pagal palaidoję kūnus ir grobį aprinkę, auštant ties mūrais Kijevo, bevirpantiems dar gudams nuo nuopuolio, sustojo, kurie galėję būt dar apstabyti* lietuvius ir pergale su anais varžytis, jei Sviatoslavas, didis gudų kunigaikštis, sutraukęs karius ir užtelkęs dar kitus kunigaikščius, būt su lietuviais rėmęsis, kaipogi tame laike pačiame Kijeve, rašo, jog buvus daugiau nei 400 000 gyventojų. Nes Sviatopolkas, nepergalėjęs pirmoj mūšoj lietuvius, apleido buveinę ir valdžią visų Gudų. Tą regėdami, kijevionys pasidavė lietuviams, kuriuos visa vyresnybė, išėjusi su kunigais pro didžiąją angą vietovės, Gediminą, didį kunigaikštį Lietuvos, pasveikino savo pergalėtoju ir savo
1321 viešpačiu, arba monarchu, išpažino ir ten pat prisiekė jam, jog visuomet klausys rėdos Lietuvos ir anuos visokiame atsiėjime šelps. Gediminas iš savo pusės prižadėjo vierą ir apsiėjimus jų bočių prabočių užlaikyti ir niekam pikto nedaryti, idant dar didžiau ūkininkams Kijevo pasigerintų, perdėjo tenai rėdytoju Mindaugą, kunigaikštį Alšėnų, kursai neseniai buvo į gudų vierą apsikrikštijęs; gudriam Gediminui ro-

---

* *Šis žodis iš DII; DI:* apslabyti.

dės, jog gudai pagonies rėdytojo neapveizės*, o turėdami krikščionį, noris ir lietuvį, tarsis patys save besirėdą. Po to sandaro Gediminas, užėmęs dar keliomis nedėliomis pilis Belgorodo, Slepovrodžio, Kanevo, Čerkasų ir savo įgules tenai palikęs, į Severijos žemę ištraukė ir, tenai taip pat užėmęs buveinę Perejaslavlio ir Briansko, dvejais metais visos Gudijos viešpačiu, arba monarchu, tapo. Tokia buvo pabanga Gudų monarchijos, kuri, penkis šimtus metų patekusi, kliuvo į ranką lietuviams, augybei** skitų ir sarmatų***, kurių valdžioj buvo daugiau nei 300 metų.

Pargrįžęs Gediminas iš gudų karių Kernavėj, buveinėj Lietuvos, triumfavojo ir linksminos ir pagal užlaikymą ūkės apieras ir garbę dievams už pergales darė; vienok tarp tų karių ir linksmybių neužmiršo Gediminas pačios ūkės šelpti: kaipogi prekybą platino, vietoves naujas pamatavo. Medžiodamas vieną kartą netoli nuo Kernavės, atrado didžiai linksmą vietą, ant kurios pamatus vietovei padėjo, kurią nuo didžios laimės medžioklės Trakais pramanė, nuo žodžio lietuviško — patrakusiai, įtrakusiai; idant aną veikiau įšeimėtų ir padidintų, patsai pradėjo tenai gyventi.

Paskiau ant sūburgio upių Neries, šiandien Vilijos, ir Vyliaus, šiandien Vilenkos vadinamos, garbingesnei vietovei pamatus padėjo. Ant tos pačios vietos, ant kurios buvo šventa roga****, nuo Gereimanto už kapus didiems kunigaikščiams Lietuvos apskirta. Taip pat vieną kartą Gediminas, medžiodamas artimuose tenai lieknuose, ant visų aukštojo kalno taurą

---

* *DII:* neapvežės.

** *DI virš šio žodžio:* tėvystei D. P.

*** *DI po šio žodžio skliausteliuose:* gerulių D. P.

**** *DI po šio žodžio skliausteliuose:* kapas D. P.

patsai vylyčia nuvėrė, kurį kalną vieni šiandien Pilies kalnu, dėl to, jog senovėj pilis tenai buvo, kiti Tauro kalnu, nuo to, jog taurą tenai didis kunigaikštis nuvėrė, vadina. Ant kurios vietos kunigaikštis, pasilinksminęs iš laimės ir pavargęs, apsinakvojo, kuriam tenai gulinčiam sapne pasirodė ant to paties kalno, ant kurio vakarykščiai taurą buvo nuvėręs, didelis vilkas taip šarvuotas, jog geležia viena rodės aplietas, kalė dantimis iš piktybės, į kunigaikštį veizėdamas, kuriame dar šimtai kitų vilkų užrakintų taip baisiai kaukė, jog girios ir tyrai gaudė. Atsibudęs iš nuogąščio, kunigaikštis pradėjo rymoti saviep, paskiau teirautis ir meilauti kunigų, kurie šalip tenai bažnyčioj Perkūno gyveno, kaip viršiau regėjom, idant jam apreikštų tos nakties sapną. Pasitiko tuo kartu žmogus buklus ir sumanus Lizdeikis, visų vyriausias kunigas, arba krivė krivaitis, kurį kitą kartą didis kunigaikštis, medžiodamas girioj, lizde erelio arba, kaip kiti sako, lopšy medy įkabintą buvo radęs ir kunigams auginti atdavęs, kursai tenai pramanytas Lizdeikiu nuo to, jog lizde rastas buvo. Iš jaunų dienų gudinos į mokslą savo tikėjimo, tuojau tapo visų garsiuoju išguldytoju sapnų, taip ilgainiui pačiu krive krivaičiu paliko. Lizdeikis drąsino didį kunigaikštį, tardamas, jog laimę reiškė jo sapnas didžiam kunigaikščiui ir visai Lietuvos ūkei; vilkas šarvuotas yra vietovė, arba miestas, su pilimis, kurias toj vietoj reiks pamatuoti, bus ana buveine didžių kunigaikščių Lietuvos, kurių garbės garsas nusklis į visus kraštus pasaulio. Patiko toksai išguldymas Lizdeikio didžiam kunigaikščiui, kursai, tikėdamas, jog toksai yra įsakymas aukščiausių dievų, visa išpildė, kaip buvo išguldyta: kaipogi tuojau pilis ant to paties kalno, ant kurio buvo taurą nuvėręs, pastatė, kurias no-

rėdamas aptvirtinti liepė Tauro kalną perkasti ir sriautu Vyliaus upės apleisti taip, jog paskui pilys ir šventa roga su Perkūno bažnyčia sala tapo. Didžiai įkyrėjo žmogeiviams, iki tą kalną perkasė per kelis metus, taip jog iki šiai dienai tebėr priežodis Kalne tarp gudų, kurį, viens antrą keikdamas, minavoja: „Kap ty bys pašol w Wilniu gary kapać — eitum tu į Vilnių kalno kasti!" Gediminas tą naują vietovę pramanė Vilnium, nuo žodžio lietuviško vilioti vilkus, kurie tuose lieknuose kūkyklas savo turėjo. Platinos Vilniaus vietovė kas dieną trobesiais ir šeimyna pagal išguldymą Lizdeikio, kaipogi, nesulaukus kelių metų, tapo garsia vietove ir buveine visos Lietuvos; dirbo tenai karės ginklus, kalė pinigus Lietuvos ir su tolimais kraštais Gudų, Lenkų ir Vokiečių prekiojo, šiandien dar vietos tebėr, pūškarnėmis vadinamos, kuriose Vytautas, didis kunigaikštis Lietuvos, pūškas liedino[1].

Tą Gediminui besteigiant, pasibengė metai paliaubos su kryžeiviais, su kuriais tuojau naujos ir kruvinos karės atsivėrė.

Kad Gediminas su gudais kariavo, kryžeiviai, išgavę paliaubą ant dvejų metų nuo lietuvių, guodės popiežiui ir verkdami meilavo nuo krikščionų karalių pagalbos, tardami, jog niekaip vieni patys neveiks pagonų krikštyti be jų pagalbos, kurie visų rinktuosius jų karius ir vyresniuosius įstūmė jau į grabą. Popiežius, išklausęs kryžeivių guodimos*, apskelbė raštą, arba bulę vadinamą, visiems pasaulio krikščionims, idant, paėmę kryžių, eitų į Lietuvą pagonių krikštyti ir dangų atpuskais sau pelnyti. Ant balso

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., p. I.

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* apskundimą D. P.

popiežiaus tuojau visokių giminių lenkų, čekų, silezionų, austrų, švabų, esų, vestfalų tvino gaujos į Lietuvą, bet ne pagonių krikštyti ir ne dangaus sau pelnyti, nes žemės turtų ir liuosybę pagonims lietuviams išplėšti. Antplūdus toms vilnims kryžnešių, Vildenburgas, didis mistras kryžeivių, sutraukęs savo karius ir miečeivių, susinėrė su anomis; pirmuoju įnirtimu gulė į Žemaičius ir tenai apygardas Vaikių, Raseinių, Ariogalos ir Klogėnų apvertė, kaipogi kryžnešiai ne pagonis, kaip sakiau, krikštijo, nes, ką sutikę, tą laukan kirto ir visomis pusėmis degino, nebrasdami augusių žmonių, kūdikius vergė ir į kalinį varė. Nuterioję kryžeiviai tuos kraštus metės ant pilies Bisėnos, į kurią didžiai narsiai vokiečiai laužės, nes dar narsiau įgulė aną gynė. Ne kartą kryžeiviai lipo per kūnus savo brolių ant mūrų pilies, ne kartą žemaičiai, gindami pilį, drąsiai grūdo juos žemyn ragotinėmis. Naktis tiktai bepertraukė mūšą. Įgulė žemaičių, noris išgelbėjo tą dieną pilį, vienok pati įgulė tapo mažne visa žeista ir nebsivylė bestengti grumtis su neprieteliais, kurie ant ryto tiekės narsiau laužtis. To dėjusis, įgulė išsiuntė tris vyresniuosius iš pilies pas kryžeivius, žadėdamos jiems pasiduoti, jei tiktai kryžeiviai apie tą leis žinią nusiųsti didžiam kunigaikščiui Gediminui, jog jis nerūgotų ant žemaičių, jog anie ne iš nedrąsumo arba nekantrybės pilį padavė neprieteliams. Leido kryžeiviai įgulei žinią didžiam kunigaikščiui nusiųsti, vienok žemaičiai, ar susigėdę, ar apsidrąsinę, ar gavę žinią nuo Gedimino, negal to žinoti, atsižadėjo kryžeiviams paskui bepasiduoti. Niekas neišsakys, su kokiu įsiutimu metės, tą pajutę, kryžeiviai ant pilies, nei vėl tos kantrybės, su kuria įgulė tenai gynės. Kryžeiviai viens per kitą lipo ant mūrų pilies, o įgulė, noris apgobta liepsnomis,

laidė degančius rąstus, šimtais kryžeivių nuo mūrų į pragarą grūsdami, o ant tų, kurie prie mūrų artinos, vylyčias ir akmenis it krušą bėrė; noris jau kryžeiviai griovius buvo užkimšę kūnais savo kareivių, vienok geidė dar į pilį įsilaužti, nes juo drąsiau puolė, juo veikiau mirė. Buvo vienok ir tokių kareivių tarp kryžeivių, kurie prieš tokią kantrybę įgulės buvo ant pačių krantų mūrų antsikabinę, nes ir tie tuojau permauti ragotinėmis kūlvertiniais* žemyn rietėjo. Įgulė, atrėmusi atvejų atvejais tokius antpuolius, kusti pradėjo, regėdama, jog neprieteliai nebįsilauš į pilį, o kryžeiviai ėmė kriūšti, matydami, jog nieko nepadarys įgulei, dėl to gi palikini pilį kūnais savųjų užverstą atstojo. Kitose apygardose kryžeiviai buvo užėmę nekurias pilis, nes lietuviai apent anas atgavo.

Kad taip lietuviai, žemaičiai su kryžeiviais kariavos, tarp miečeivių ir arkivyskupo Rygos, kursai, negalėdamas atsiturėti prieš nedorybę eržilų miečeivių, siuntinius atleido pas Gediminą, didį kunig. Liet., meilaudamas nuo jo užtarymo ir pagalbos, kursai juos Vilniuj, naujoje buveinėj Lietuvos, su didžia žmonyste ir iškilme priėmė, užtarymą arkivyskupui 1322
pasiėmęs duoti, sandarą suo juo padarė, ir tuojau patsai DK su rimtais pulkais žemaičių ir lietuvių ištraukė į Latvių žemę miečeivių drausti (kur tenai užėjo, ten plėnis ir tyrus beliko). Visų pirma į Derpto pilį įsilaužęs, visus brostvininkus ir patį vyskupą Derpto, kursai nenorėjo valdžios arkivyskupo išpažinti, nužurdojo, o pačią pilį su vietove su žeme sulygino. Tą patį padarė Gediminas su Kerempės pilia, kurios 3000 įgulės iškirtęs, visomis pusėmis sariojo

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* verčiais D. P.

(bažnyčias, muižes, vietoves, kliošторius griovė), ant galo, visa į tyrą lauką apvertęs, daugiau nei 5000 apkalęs krikščionų vokiečių į vergus į Lietuvą išvarė. Kiti pulkai Lietuvos, susinėrę su Rygos gyventojais, įsilaužė į Diunamiundės pilį[1].

Tose mūšose miečeiviai taip rados nuveikti, jog nusižeminę klūkė nuo DKL užgano karei ir pasiėmė arkivyskupo Rygos, kaipo visų vyriausios galvos, klausyti ir jo prisakymus pildyti. Gediminas, noris pagonis, sandarą padarė, kurį patys miečeiviai ilgai užlaikė.

Nebgalėjo Gediminas toliau bekariauti miečeivių, nes reikėjo nuo kitų neprietelių kitoj pusėj gintis. Kaipogi, Gediminui Latvių žemėj tebesant, debesys kryžnešių plūdo į Lietuvos žemę, kuriuos vedė garbingi viešpatys Kumerergas, Ekerbergas ir kiti karvedžiai, nes tokie speigai tenai juos užniko, jog ne tiktai kryžnešiai ir jų gyvuliai iššalo, nes lieknai, daugioj vietoj girios atentį pavasarį nebišlapojo. Lietuviai, žemaičiai vienok ir tokiuose speiguose kariavo su neprieteliais ir liuosybę savo lig paskuojo gynė.

Tą patį metą pleskavionys, nebgalėdami atsiturėti prieš danus, kurie jų kraštą naikino, atleido siuntinius taip pat pas Gediminą pagalbos meilaudami; didis kunigaikštis išklausė jų ir Daujotą, kamendotą Gardino pilies, su keliais pulkais išleido, tasai, visą tarpą nuo Daugavos iki atsiautos jūros Finų į kūlį ir vandenį apvertęs, didžiai grobė* ir daugiau nei 6000 kalinių vokiečių ir danų parvarė[2].

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. 19.

* *Vietoj* didžiai grobė *DII yra:* didį grobį.

[2] Koialowicz, Histo. Lit., t. I.

Kita sričia žemaičiai, skriejant žiemai pergalėję kryžeivius, Klaipėdą sudegino, nes, į pačią pilį negalėdami įsilaužti, apygardas Sambijos ir Vėluvos nuteriojo ir daugybes taip pat kalinių su gėrybėmis namon parvarė. Kamendotas Tepliuvos pilies grįžtančius žemaičius vijo ir panokęs kruviną mūšą su anais padarė, nes patsai su brostvininkais ir daugiau nei 4000 jočių tenai galą gavo. Tie patys pulkai žemaičių tuo pačiu žygiu Mozūriją taip nuteriojo, jog visas kraštas mažne vienu tyru tapo.

Noris taip žemaičiai, lietuviai graudino savo neprietelius, vienok negalėjo savo ūkės uždengti nuo tolimesnių nelaimių. Kaipogi krikščionys iš visų pusių kaip debesys slinko į Lietuvą pagonių krikštyti. Tą regėdamas, Gediminas, idant parodytų, jog kryžeiviai ir tos svieto gaujos ne dūšios išganymo ieško, nes nori jiems žemę išplėšti ir pačius už savo vergus paskaityti, to dėjęs, sakau, DK Liet. apsiskelbė patsai savo geru noru su visa tauta Lietuvos ir Žemaičių krikštytis, jei tiktai kryžeiviai liausis kariauti ir nekaltus žmones kankinti. Dėl didesnio dar įtikėjimo tokio savo noro Gediminas išdavė raštą metuose 1323 biržely[1] mėnesy Vainikų dieną Vilniuj, visam pasauliui apreikšdamas, jog ne tiktai patsai nori tapti krikščioniu su visa savo tauta, nes dar vadina krikščionis, užvis dailides, kalvius, čebatorius, puodžius, plytninkus, atkočius, arba audėjus, tekorius, rūbdarbius į Lietuvą, kuriems leis ne tiktai savo tikėjimą išpažinti, nes dar be kokio mokesnio iki dešimties metų galės tenai gyventi.

To dar nekako, DK rašė pas popiežių Joną XXII, meilaudamas jo, idant mokytojus krikščioniško tikė-

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. 19.

jimo pagonių mokyti atleistų į Lietuvą; ansai pats ir tauta jo nori krikščionimis tapti, nepriėmė jos iki šiol ne per neapveizėjimą* jos, nes dėl nedorybės kryžeivių, kurie ne dūšios išganymo ieško pagonų, nes jų žemės ir turtų dyksta: „Aš šiandien kariauju su anais ne niekindamas vierą šventą, nes gindamas namus ir liuosybę mano; noriu šiandien širdingai eiti į skreitą bažnyčios ir į tavo šventenybės užtarymą atsiduoti, jei tiktai kryžeiviai ir kiti krikščionys nenorės valdyti Lietuvos ir Žemaičių žemės ir jei apkrikštytųjų nedarys anie savo vergais. Tą mano tikrą norą pateisins tavo šventenybė arkivyskupas Rygos, vyras mylįs teisybę ir dorybę."[1] Atentį metą popiežius išleido į Lietuvą savo siuntinius Baltramiejų, vyskupą Ektuenso, su opatu Teofridu dėl pavadinimo lietuvių į tikėjimą krikščionišką. Nes Gediminas, atėjus į Rygą tiems siuntiniams, prižadėjimą savo atmainė ir nebketėjo besikrikštyti, kaipogi atsiųsti tenai siuntiniai didžio kunigaikščio Lietuvos Sedegalis, lietuvis, su Dordemunde, bernardinu, visam surinkimui aiškiai apreiškė, jog DKL neketa niekuomet atsižadėti bočių savo tikėjimo nei tų sandarų su krikščionimis saugoti, kurie jo tikėjimą norėtų atmainyti. Miečeiviai siuntinius Lietuvos tuojau įstūmė į kalinį, o paskui Ašradės pily nužudojo, nemindami ant to, jog vienas buvo krikščionis ir kunigas.

Sunku yra šiandien žinoti, dėl ko Gediminas nebnorėjo tapti krikščioniu, siuntiniams atėjus į Rygą.
1324 Vienok, jei pažvelgsim ant gyvenimo ir apsiėjimo miečeivių ir kryžeivių tame laike, išvysim tenai ne-

---

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* neapkentimą D. P.; *DII:* neapvežėjimą.

[1] Tasai tenai.

kurias priežastis, dėl kurių Gediminas DKL nenorėjo tapti krikščioniu. Regėjom viršiau, jog arkivyskupas Rygos graudino nesuklausančius miečeivius galybe Vytenio ir paties Gedimino. Nes miečeiviai, atsigavę iš tų nuopuolių, nesiliovė priešingauti arkivyskupui, kursai nebtverdamos, susitaręs su savo vyskupais ir susirašęs su Vladislovu, vadinamu Mastiniu, karalium Lenkų, ir su jo vyskupais, apskundė visą zokaną, tai yra miečeivius ir kryžeivius, prie popiežiaus, kuriam guosdamos*, arkivyskupas rašė, jog miečeiviai lupo bažnyčias visokiais pragumais, novijo ir žudė neišsakytais darbais perkrikštus, kurie seniai būt atėję patys rodyti popiežiui savo moliūkus pečiuose ir rankų, gelžiniais nugraužtų, jei tiktai išeiti būt galį; neleido perkrikštams bažnyčių dirbti, o patys sau muižes, pilis, rūmus dieną ir naktį dirbino; suvadindami diduomenę perkrikštų į puotas, bendringai tenai juos nuraginę, miečeiviai naktį aplinksmius gulinčius išpiovė, idant paskui galėtų jų valsčius ir pilis dėl savęs užimti; plėšė, antpuldinėjo, smaugė ir žudė visur nekaltą svietą ir perkrikštus pagonims arba schizmatikams į vergus pardavojo; laužė sandarus teisingus su pagonimis, apsistiprinę Diunamiundės pily, gyniojo Rygai prekioti su svetimais kraštais; kuo didžiau kunigus ir vyskupus žurdojo ir prisiekė, jog tuo kartu teplaus tiktai baltus savo kyriejus, kad anuos suteps krauju paties arkivyskupo; ant galo tyčiojos iš prisakymų paties popiežiaus ir iš viešpaties dievo, noris patys ricieliais Kristaus vadinos[1].

Popiežius, išgirdęs tokias nedorybes miečeivių ir kryžeivių nuo arkivyskupo Rygos ir pasigailęs varg-

---

* guosdamos *iš DII; DI:* guosdamas.

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. 26.

dienių, liepė mistrams pas save ateiti ant sūdo. Didis mistras, paėmęs diduomenę kryžeivių, daugybę provininkų ir kitų sukčių su nemieruotais iždais, arba skarbais, ėjo į Avinjoną ir tenai, stojęs ant liepimo popiežiaus, apgultas savo brostvininkais, arba ricieliais, visų nedorybių, užmetinėjamas nuo popiežiaus, užsigynė, o dėl didesnio nusiteisinimo gromatas, slapta vyskupų ir arkivyskupo Rygos pas didžius KL rašytas, popiežiui parodė, kuriose arkivyskupas su didžiais kunigaikščiais, nežinant miečeiviams, sandarus darė, mokesnius ir algą jų kareiviams žadėjo, jei tiktai anie prieš miečeivius kariautų ir arkivyskupui valdystą ir rėdą pagrąžintų. Noris arkivyskupas tų gromatų nenorėjo prisipažinti, vienok sunku buvo gintis nuo mistro, kurio nepaseikimi iždai, ir karalius Prancūzų, ant kurio žemės tuo kartu popiežius Avinjone gyveno, taupė ir gynė, taip jog visos nedorybės ir kaltybės mistro pas popiežių atsimainė į teisybes ir dorybę, ir viršų ant arkivyskupo apturėjo, taip jog mistras miečeivių, pagrįžęs nuo popiežiaus, kunigus, kurie turėjos arkivyskupo, vienus nužudė, kitus į kalinį įstūmė, o perkrikštus dar pikčiau darbais žudė ir novijo dieną ir naktį. Ant galo tokia buvo skaugysta tarp miečeivių ir arkivyskupo, jog miečeiviai tūkstantį svarų aukso o du tūkstančiu sidabro žadėjo duoti Gediminui DKL, jei ansai tiktai priimtų krikštą nuo miečeivių, ne nuo arkivyskupo, ir tas visas pilis, kurios ant arkivyskupo žemės buvo padirbtos, sugriautų[1].

Dabar gal aiškiai manyti, dėl ko Gediminas krikšto nepriėmė, kaipogi velijos doru ir išmintingu pagoniu būti, nekaip nedoru krikščioniu, užvis regė-

[1] Tasai tenai.

damas, jog krikščionys buvo nedoresni už pačius pagonis. Ėmė Gediminas su jais kariauti, kaipogi, paskyręs tuojau į dvi žari kareivius savo, su viena traukė į Latvių žemę ant mečeivių ir tenai teriojo ir degino taip, jog naktį visomis pusėmis gaisrai kaimų degančių tvaskėjo, o dieną saulė rūkšojo dūmuose it migloj; visą kraštą nuplėšęs, neišsakytas gėrybes ir pelnus išvirdė į Lietuvą. Antra žara kareivių, ištraukusi į Mozūriją, idant tenai kryžnešiai, ateidami į Lietuvą, negautų kuo maitintis, visą kraštą taip nunaikino ir nuteriojo, jog kūlį ir vandenį beliko; į Pultuską, buveinę vyskupo, įsilaužę, lietuviai su žeme sulygino, 50 pačių bažnyčių ir vietovių į plėnis apvertę, lietuviai su žemaičiais daugiau tuo kartu nei 40 000 imtinių, tarp kurių daug buvo ir žydų, į Lietuvą parvarė.

Vladislovas, vadinamas Mastinis, karalius Lenkų, regėdamas, jog doros nebus su lietuviais, norėjo artimiau su jais susitaikinti; to dėjęs, ėmė piršti Aldoną, dukterį Gedimino DKL, savo sūnui karalaičiui Kazimierui, kaipogi, susirašęs gromatomis, siuntinius į Vilnių Vladislovas išleido. Gediminas priėmė juos tenai su didžia iškilme ir išeiga, o numanydamas tokiomis bičiulystomis naudą ūkės Lietuvos pastiprinti, užvis geisdamas bent nuo vieno karaliaus krikščionies pagalbos viltis kokiame atsiėjime, ant galo Gediminas, idant parodytų visam pasauliui, jog myli krikščionis, dukterį pažadėjo, o didindamas jos kraitį, liepė 24 000 lenkų paleisti iš kalinio, kurie Lietuvoj apvergti buvo, jog anie Aldoną, savo atenčią karalienę, namon sektų. Toksai buvo apsiėjimas Gedimino su krikščionimis, kad tuo tarpu mičeiviai, kryžeiviai, apkrikštiję pagonis, vienus pardavojo schizmatikams, kitus leido per jūrą taip pat į amžiną

vergystę, užmiršę ant to, jog anie baimės dievo ir meilės artimo mokytojais buvo.

Kas gali tą iškilmę apsakyti, su kuria Aldona, didi kunigaikštaitė Lietuvos, iš Vilniaus išsirėdžiusi, keliavo į Lenkus apskleista diduomene Lenkų ir Lietuvos. Visų pirma kelią darydamos kelios virtinės auksu ir sidabru spindinčios jojo lenkų joties, paskui jomylistos, valdytojai, pilių vyresnieji, po tų Aldona, grakšti mergaitė baltame nuomete, baltoj vilnonėj, tarp žmonų ir mergaičių diduomenės Lietuvos ir Žemaičių, it skaisti lelija tarp rožių žydėdama važiavo; po motriškųjų Lietuvos diduomenė keliavo, kurios skaistūs veidai ir taikūs povyziai rodė išmintingus vyrus, nes niekas taip netiko pažvelgus, kaip 1000 eržilų Lietuvos ir Žemaičių, kurie, meškenomis apsivilkę, kapūzais spinduolių sabalų apsimovę, batuoti su savo uolektiniais pentinais, jodami visų paskui, kaipo pasekėjai Aldonos, žirgus it smakus ramdė, kurių drąsus veidas, sieksninis kardas pašonėj, o rankoj rimta ragotinė kantrius kareivius reiškė. Vienok tą dar jotį sekė 24 000 lenkų kalinių, paleistų iš Lietuvos, kaip viršiau minavojom. Kas aprašys tą linksmybę, kokia rados tuo kartu Lenkų žemėj, kad dasižinojo savo kalinius namon grįžtant, moterys, vaikai teknojo ant vieškelio laukti vyrų, motinų, iš kalinio ir vergystos pargrįžtančių. Įeinantiems parėdkininkams į Krokuvą, buveinę Lenkų, Vladislovas, karalius patsai, su Kazimieru, sūnum savo, 16 metų turinčiu, išėjo iš rūmų ant prieangio su visa savo diduomene ir pasveikinęs marčią įdavė į ranką jos jau-
1325 nikiui karalaičiui. Ryto metą Aldona persikrikštijusi vardu Ona ant krikšto buvo įtarta. Po to buvo venčiavos. Negal aprašyti, kokia linksmybė rados ne tiktai pačioj buveinėj, nes ir visoj karalystoj: kali-

niai pagrįžę vieni sutikę mylavo tėvus, motinas, kiti brolius, seseris, kiti glaudė prie savęs kūdikius, žmonas, kurių buvo pasiilgę, vienok rados ir tokių, kurie, nebradę jų, bėgo ant kapų raudoti. Lietuviai, žemaičiai, noris pagonys, buvo tuo kartu už visus krikščionis lenkams mylimesni ir doresni, kaipogi jiems gerą darė. Vladislovas karalius iš džiaugsmo atminimui tos linksmos dienos įstatė žvaigždę vadinamą baltojo erelio, kurią lig šiai dienai diduomenė lenkų tebdėvėja[1].

Lenkai tame laike didžiai neįgalį tebuvo ir niekaip negalėjo lygintis su lietuviais. Kaipo Lenkų žemė nuteriota ir nušeimėta atvejų atvejais antpuoliais čekų, totorių, užvis kryžeivių ir lietuvių, žemaičių; žmogeiviai likusieji, lažais diduomenės nužudyti, stenėjo vergystoj, tie, kurie miesčionimis vadinos, neverti buvo paties vardo miesčionies, sūdžia teisybę pripažino daugiau duodančiajam, dėl to gi galintysis ir stiprusis visuomet teisiu paliko. Visoj karalystoj nė kokios prekybos, nė kokios dailydžios, nė kokios mantos nebuvo; diduomenė pasipūtusi savo turtais, be mokslo, be gudrybos, užmiršusi ūkę ir darus savo bočių prabočių, patys jų kareiviai buvo daugiau lupikais nei kariais, kaipogi siena su neprieteliais niekuomet nesimušė, nes būriais tiktai sariodami grobio ieškojo; jei nerado nieko svetimo, savo viens kitam grobstė; iš povyziaus jų ir stovylos tarsi kad kokie nevėkšliai kazokų, ne rimti kariai[1*]. Vladislovas karalius, geisdamas ištraukti juos iš tokio sugaišimo, užvis nusiminęs galybe kryžeivių, kurie, užmiršę ant dievo ir žmogystės, nebsižinojo patys, ką

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. 21.

* *DI išnašos nėra; DII:* Tas pats.

bedarą su* perkrikštais, ne tiktai juos žudė, nes dar patiems lenkams, savo geradėjams, nelaimes darė. Nemintąs Vladislovas karalius, rašydamas gromatas pas arkivyskupą Rygos, sako, jog anie (tai yra kryžeiviai) nebturi nei baimės dievo, nei teisybės, nei gėdos, nei dorybės, yra anie pavojais vilkais, avelės kailiu apsivilkę, o skaugysta paženklinti. Žinodamas Vladislovas aiškiai, jog nieko nenuveiks su savo galia prieš kryžeivius, dėl to gi steigė kaip įmanąs susibendrauti su Lietuvos galinčia, stipria ir kantria gimine, kurios galybė ir garbė sklyduro visame pasauly, o jos rimti pulkai tūkstančiais kryžeivių ir kitų krikščionų ne tiktai lygmes visas užlaidojo, nes ir pačias versmes užkimšo, namus savo gindami. Skubino, sakau, Vladislovas sunerti būrius netikusius su rimtais pulkais meškenuotų lietuvių prieš kryžeivius, neprietelius ūkės savo. Kokia šiandien gadynė tapo! Kas tikėtų, jog lietuvis, žemaitis, šiandien išjuoktas ir nuo visų paniektas, pirm 500 metų būtų buvęs taip garbingas vyras, jei raštai to nedarodytų.

Kryžeiviams skaudėjo tokia sandara lenkų su lie-
1326 tuviais, dėl to gi vienkartu su abejais ėmė kariauti, nes, neturėdami patys tokios galios, meilavo pagalbos ciesoriaus vokiečių ir karaliaus čekų, lygia dalia ir kitus krikščionis į karę gundino ir telkė, skundės ant galo pačiam popiežiui ant lenkų, tardami, jog anie tyčiomis susinėrė su lietuviais, idant pagonis pastiprintų.

Voldemaras, viešpats Brandenburgijos, bendras kryžeivių, pirmasis pradėjo kariauti su lenkais. Gediminas DK pagal sandarą tuojau išleido 10 000 rimtų

---

* bedarą su *iš DII; DI yra:* bedariusiu.

jočių ant pagalbos lenkams, perdėjęs jiems karve- 1327
džiu vyrą kantrų, drąsų, gudrų ir sumanantį rodoj
ir karėj visų vyriausią rėdytoją ir žentą savo Dau-
jotą, kursai, jau valdant Vyteniui, garsiu tapo savo
kantrybe ir narsybe, kiek kartų kariavo, niekuomet
nuopuolio nedatyrė, dėl to gi vadinamas buvo gil-
tine, arba smerčiu, krikščionių, ant kurio vardo ne
tiktai kareiviai, nes ir patys vyresnieji krikščionų
drebėjo. Tas karvedys, persikėlęs su savo pulkais
pirma per upę Vislą, paskui per Odrą, ką sutiko, tą
kardu ir ugnia naikino, visą Brandenburgijos žemę
nuteriojęs, patį Berlyną, šiandien buveinę viešpaties
Prūsų, nudegino, kaimus, vietoves, namus, muižes ir
pilis ugnia gruzdino, daugiau nei 140 pačių bažny-
čių ir vietovių išgriovęs, indus šventus sumaitojo,
gerdami iš jų lietuviai, žemaičiai vyną ir midų. Ne-
sikankino dar tuo pagonys, nes, persikėlę per upę
Elbę, saksus ir kitas gimines savo smarkybe ir narsy-
be nugandino. Tokiuose teriojimuose pasakoja, jog
viensai lietuvis gauruoto veido, rabavodamas klioš-
toriuj, sutikęs jauną grakščią kunigę, arba davatką;
tas baisus pagonis norėjęs aną tenai išžarginti, nes
ana, jį malda, ašaromis negalėdama jo nuo to atto-
linti, apsidrąsinusi tarė jam: „Jei mane nedasilytėtą
paleisi, aš tave išmokysiu tokią žinią, jog tavęs nei
kardai, nei vylyčia nepažeis, tą teisybę gali datirti
ant mano pačios kaklo." Ir, apvedusi kelis kartus
ranką savo apie aną, liepė jam kirsti, stigavodama,
jog niekaip jo nenukirs; nes ant pirmojo smūgio gal-
va grakščios kunigės parietėjo, suprato lietuvis, dėl
ko tą išmintinga zokaninkė padarė, nes neblaiku.
Grįžo jau namon pulkai lietuvių, žemaičių, nuslėgti
gėrybėmis ir turtais, būrius kalinių varydami, tarp
kurių rašo 6000 pačių jaunų mergaičių buvus, ir taip

dar eidami po Mozūriją teriojo ir naikino, kaipo žemę bendrų kryžeivių. Tenai gi atsiėjo, jog lietuvių didžiu vyresniuoju susivaržė didžiai grakščia mergaite ir, viens antram skaugėdamu, atėjo pas patį karvedį Daujotą, kaipo visų didžiausią savo vyresnįjį, teisybės ieškoti, kursai, ištraukęs iš pašonės sieksninį kalaviją, visų akivaizdoj ant sykio grakščią mozūrėlę perkirtęs, metė katram pusę, tardamas, jog teisingai jiems grobį padalijo. Tą išgirdęs, jaunikis nabaštikės Andriejus Gostas, mozūras, prisiekė, jog karvedžiui Lietuvos tą atmonys. To dėjęsis, įsijaugė į kareivius Lietuvos, tardamas, jog ansai nori jiems tarnauti ir jų eilėse lygiai kariauti. Nutykojęs Daujotą karvedį savo žirgą paupy begirdantį, ragotine jam šoną pervėrė. Ir taip paikai pabengė gyvenimą garsus drąsybe ir kantrybe vyras, vadinamas giltine krikščionų, tas, kursai, kariaudamas visą savo amžių, niekuomet aiškioj mūšoj nuopuolio nedatyrė. Noris užrūstinti Lietuvos, Žemaičių pulkai nelaime savo karvedžio, vienok, su neapseikimomis gėrybėmis toliau nei 100 mylių pargrįžę į Vilnių, linksminos iš pergalių[1].

Įžagę lietuviai taip naudingu grobiu Brandenburgijos atentį metą sutraukė karius iš Lietuvos, Žemaičių ir vėl tenai, apskyrę už karvedį Algirdą, vyriausią sūnų Gedimino, kursai buvo jau garsus ne tiktai Lietuvoj, nes ir už rubežiaus, ištraukė. Tasai karvedys, visų pirma persikėlęs su savo pulkais per upes Vislą, Odrą, sustojo į abazą ties Frankfurtu, buveine Brandenburgijos, leisdamas rimtas virtines į visas puses, likusiuosius kraštus nuo praėjusiojo žygio baisiai nuteriojo. Elbę upę ant galo perėjęs, Algirdas,

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. 21.

idant kryžnešiai, ateidami Lietuvos kariauti, negalėtų pasimaitinti ir kitos pašalpos gauti, plačiai platesniai kraštus Saksonijos nudegino lig pat angų Magdeburgo pilies. Nuplėšę tenai lietuviai, žemaičiai daugybes giminių vokiečių ir suvisu nuveikę Voldemarą, Brandenburgijos viešpatį, laimingai į Lietuvą su grobiu pargrįžo.

Kaipogi reikėjo skubėti ant pagalbos Vladislovui, karaliui Lenkų, kursai buvo prasidėjęs su kryžeiviais kariauti, kurie kas dieną jo kraštą antpuldinėjo ir didžias nelaimes darė. Vladislovas, negalėdamas savo galia jų nudrausti, užtelkė DKL, kursai, sunėręs savo pulkus su kareiviais Vladislovo, pirmuoju antpuoliu kruvinoj mūšoj ties Palauciais 15 000 kryžeivių paguldęs, tuo pačiu žygiu nuteriojęs, iš Kulmijos krašto išgrūdo kūlvertiniais kryžeivius į antrapus Drevencos upės, kurioj anuos mažne visus išskandino, likusieji vos besuskubėjo pilyse užsirakinti. Lietuviai tuo tarpu didžius pelnus ir daugybes imtinių išvarė į Lietuvą.

Kryžeiviai, numanydami, jog sunertoms galioms Lietuvos ir Lenkų nieko nepadarys, ėmė perkalbinėti Vladislovą, idant išsižadėtų bendrystos su Gediminu pagoniu, tardami, jei Vladislovas jų paklausys, anie prižada anam kas metą donį, arba duoklę, mokėti; kaipo Vladislovas, pasigobėjęs pinigų, išsižadėjo bendrystos su Gediminu DKL ir sandarą su kryžeiviais padarė.

Dasiekę to, kryžeiviai su visa galia metės ant vienų lietuvių ir žemaičių, visų pirma Veliuonos pilį, stiprią, ant skardžio Nemuno patsai marčelga kryžeivių su rėdytoju Aldenbergu didžiomis galiomis ap- 1328
gulė ir smarkiai į aną laužės, vienok įgulė laimingai po kelis atvejus atrėmė. Kaipogi kryžeiviai, negalė-

dami nieko nuveikti, grįžo namon ir, tenai didžiau pasitiekę, dar Bavarijos viešpatį ant pagalbos užtelkę, grįžo vėl į Lietuvą su didesne galia; vienok, mindami praėjusio meto savo nuopuolį, nieko staigiai nedarė, nes, atstu ties Veliuonos pilia apsikasę, idant pilį užbadintų, ėmė peną, Nemunu pagal ateinantį įgulei, grobstyti ir artimus kaimus terioti. Gediminas, norėdamas Veliuoną išliuosuoti, Fridburgą ir Bajerburgą, pilis kryžeivių netoli nuo Veliuonos, stipriai apgulęs, 20 dienų vėtravojo, vienok įsilaužti tenai negalėjo. Kaipogi lietuviai, lipdami ant pylų, daug savo kareivių nustojo nuo taip vadinamų šaudyklių, kurias tame laike buvo išradę; patį didį kunigaikštį, kursai, drąsindamas savuosius, priešaky vien su kryžeivių vyresniaisiais it levas grūmės, nušavo iš pamūrio kryžeivis. Taip pirmas tarp karalių ir viešpačių DKL Gediminas nuo šaudyklės, kurią šiandien strielba vadina, karėj mirė. Įvestas dar gyvas į eiles lietuvių, žemaičių, kito nieko nesakė, tiktai skatino ir drąsino savo kareivius, idant po jo dar[1] smerčio nepasiduotų kryžeiviams ir liuosybę savo gintų. Vienok kareiviai savo gailesio ir nusiminimo negalėjo užslėpti, dėl to gi, palikę pilis Brandenburgą ir Bajerburgą, dangino kūną Gedimino į Vilnių, giedodami jo žygius ir pergales, kurį su didžia tenai iškilme pagal apsiėjimus savo palaidojo.

Tas didis kunigaikštis yra didžiai garbingas Lietuvos daruose. Kaipogi ansai Volynę, Ukrainą visą, Podoliją užėmęs su Lietuvių sunėrė ir carystę, arba visą monarchiją, Gudų po valdžios savo užėmė.

Paliko didžiai plačią giminę, iš kurios tie yra garbingesni: viena duktė ištekėjusi buvo už karaliaus

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. 21.

Lenkų Kazimiero, antra už Venceslavo, kunigaikščio Mozūrų, lig paties dar gyvai galvai; sūnus septynis turėjo, tarp kurių taip buvo padalijęs Lietuvos ūkę. Mantvydas valdė Kernavę, senąją buveinę Lietuvos, ir Slonimą; Narimantas Pinską, Mozyrių ir vieną dalį kunigaikštystos Vladimiro; Algirdas Krėvą lig Berezinai upei; Kęstutis Žemaičius, Trakus, Gardiną, Kauną, Panevėžį, Jodviežius; Karijotas Naugarduką, Volkovyską; Liubartas Vladimirą ir Volyniją; Jaunutis, visų mažasis, Vilnių, buveinę Lietuvos, Ašmeną, Vilkmergę ir Braslavą, kurį dar Gediminas mirdamas karšinčium savo paliko, kaipo visų mažajam sūnui pagal įstatymus Lietuvos.

Tėvūnai paskui, į Vilnių susirinkę, tokį parėdymą Gedimino patvirtino ir Jaunutį ant sosto didžio kunigaikščio pakėlė, nes jog Jaunutis dar buvo didžiai jaunas ir negalėjo į kares eiti, kurios nuo visų pusių kėlės, tėvūnai Algirdą ir Kęstutį karvedžiais perdėjo, kuriuodu ne tiktai pačioj Lietuvoj, nes ir už rubežiaus garbingais buvo; tuodu, regėdamu, jog nė kokios nebus vienybės tokiame parėdyme ir Lietuvos ūkė beveizint prapuls, jei anuodu jos negelbės; kaipogi iš pirmo jau pasirodė, jog tėvūnai, suėję į rodą, vieni norėjo tuojau kariauti su kryžeiviais, kiti sandarus daryti, to dėjusiuos, susitarė Jaunutį, brolį savo, nuo sosto DKL nukelti ir pačiudu ūkę valdyti. Nes Algirdas, būdamas Vitebske, ar tyčiomis truko, ar iš tiesos negalėjo ateiti į Vilnių ant sutartos dienos. Vienok Kęstutis, noris nesulaukęs Algirdo, 22 dienoj lapkričio mėnesio įvedė slapta sulig aušriu* kareivius savo į Vilnių ir tuojau Aukštąją ir Žemąją pilį užėmė. Jaunutis, iš miego atsibudęs, noris puspli-

* *DII:* aušrą,

kis, tame sąbrūzdy buvo išsprukęs, vienok kareiviai Kęstučio tuojau jį nutvėrė medėj ir į Vilnių parvedė. Neilgai trukus ir Algirdas su savo kareiviais atėjo. Idant parodytų ūkininkams, jog ne dėl skaugystės, nes dėl laimės ūkės tą padarė, nė katras nenorėjo didžiu kunigaikščiu keldintis. Kęstutis linkėjo Algirdui, kaipo vyriausiajam broliui savo, o Algirdas Kęstučiui, kaipo visų kantriajam ir visų drąsiajam ir tam, kursai jau Lietuvos sostę rankoj savo turėjo, nes ir vienas, ir antras drovėjos; ant galo sutarė Lietuvos ūkę abudu iš vieno rėdyti ir Jaunučiui Zaslavlio kunigaikštystę atdavė, kurioj ansai tenai gyvendamas iškaršo.

§ XX. ALGIRDAS IR KĘSTUTIS DIDI KUNIGAIKŠČIAI LIETUVOS

Taip rėdant Algirdui su Kęstučiu Lietuvos ūkę, karalius Čekų su žmona, su sūnum, margrabiu Moravijos, su kunigaikščiais, vadinamais Vitembergu, Leiningenu, Elingenu, Dane, ir su kita vokiečių diduomene atėjo į Prūsus Lietuvos kariauti, su kuriais dar kryžeivių patiektus jau savo karius sunėrę, traukė į Lietuvą dviem žarom. Viena tuojau apgulė Veliuonos pilį, kurią 6000 žemaičių iki paskuojo gynė; noris kareivių kryžnešių ketveriopai daugiau buvo, vienok į pilį įsigriauti niekaip negalėjo. Antra žara kryžeivių laimingiau kariavo, kaipogi, nuteriojusi apy-
1330 gardas pilies Trakų, Vilniaus priemiesčius nudegino taip, jog ant gasų ir ūlyčių, ant kurių pirma puikūs trobesiai trakšojo*, paskui tenai vienos anglys bežioravo.

---

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* buvo D. P.

Tokioj desty suėję Lietuvos ir Žemaičių tėvūnai, negal žinoti, ar ant pelenų Vilniaus, ar Kernavėj, senojoj buveinėj, susirinkę, teiravos, kaip gelbėti ūkę; tame suėjime pradėjus nekuriems tėvūnams skladavoti, Algirdas kunigaikštis sušuko, tardamas: „Vyrai, nėra čia laiko skladavoti ir kaulytis, nes kuo veikiau su neprieteliais reikia muštis! Veizėkit, ar maži lomai Žemaičių, užimtų nuo kryžeivių, miečeivių, o Lietuvos plačios apygardos nuteriotos, pati buveinė į peleną apversta, pilys kryžeivių jau vidury Lietuvos ūkės išstatytos, didis kunigaikštis nušautas! Leisit gi bekankiningai ilgiau neprieteliams jūsų ūkę maurioti, kurie jau tiek nelaimių jums pridarė? Vyrai, kariauti reikia, ne skladavoti; aš pats, kaipo sūnus užmušto tėvo ir didis kunigaikštis, karvedžiu būsiu ir neprieteliams Lietuvos ūkės atmonysiu!" Visi tėvūnai, ant to sutarę, liepė apskelbti visai ūkei į karę tiektis. To dėjęsi, vitebskionims, polockionims, vilkmergiams, braslavionims ir drujonims liepė ne tiktai susirinkus visą Infliantų, arba Latvių, žemę nuo miečeivių užstoti, nes dar Kuršą sarioti. Antroj pusėj Algirdas su Kęstučiu, palikusiu sueimą, traukė su rinktiniais žemaičių ir lietuvių į Kauną, kur kelių dienų netrukus 40 000 rimtų jočių susirinko. Tokią galią turėdamu, Lietuvos didžiu kunigaikščiu gulė į Prūsus, nes, idant sariodami iš nežinių antpuldinėti nebūtų nuo kryžeivių, nei iš eilių skaidės, nei pilių apguldinėjo, nes visuomet sueiliuotos tos Lietuvos vilnys, kur tiktai užėjo, tenai kūlį ir vandenį beliko. Nes dar, idant savo galią nenumažintų ir imtiniais neapsunkintų, grobį ne vienkartu, nes dalimis į Lietuvą virdė, o likusius, apmaudą atgieždami už nelaimes savo ūkės, be perskyros jaunus ir senus vokiečius laukan kirto. Taip buvo suspausti kryžeiviai tuo žy-

giu, jog niekaip nedrįso į aiškią mūšą su lietuviais stoti, kurie jų akivaizdoj rūmus, bažnyčias, kaimus ir pilis griovė ir degino. Vienok Everardas Stortas, Insterburgo pilies kamendotas, vesdamas 1000 rimtų kareivių iš Saksų žemės ant pastiprinimo Karaliaučiaus įgulės, kely iš nežinių su lietuvių virtinėmis susitikęs, galą gavo su visais savo kareiviais. Tuo atveju visą tą kraštą tarp Karaliaučiaus ir jūros Baltijos, tai yra Sambiją, Natangiją, Varmiją ir vieną dalį Pamario į plėnis palakino. Noris kryžeiviai regėjo iš savo aukštų bokštų užsirakinę pilyse liepsnas tvaskančias ir dūmus rūkstančius apykartose, vienok lietuvių negalėjo attolinti. Ant galo didis mistras, regėdamas, jog doros nebus su lietuviais, ėmė nusižeminęs vėl meilauti nuo lietuvių ant kelių metų paliaubos, kurią lietuviai tuo kartu jiems teprižadėjo ant dvejų metų ir kareivius savo iš Prūsų teišvedė, kad kryžeiviai visą Žemaičių kraštą užimtąjį ir pilis Fridburgo ir Bajerburgo lietuviams atidavė ir amžinai jų išsižadėjo. Padariusiu ant dvejų metų Algirdas su Kęstučiu paliaubą su kryžeiviais pargrįžo namo su savo nepergalimais kareiviais, kurie, neapseikimą grobį į Lietuvą parvirdę, veikiai atnaujino Vilnių, Lietuvos buveinę[1].

Reikėjo nenorintiems lietuviams paliaubą kryžeiviams duoti dėl to, jog kiti neprieteliai kitoj pusėj prieš lietuvius kėlės. Kaipogi totoriai iš Taurikos, kitą kartą Chersonesu vadinamos žemės, su Batijum, savo karvedžiu, išėję, mažne visus gudus, valdžioj Lietuvos ūkės esančius, užėmė ir tyrus iš abejų pašalių upės Dnestro užgulė ir, tenai savo abazus aptvirtinę, leido tankiai tankesniai savo baskakus, vy-

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. 22.

resniuosius taip vadinamus, plėšti į Podoliją, kurie, nekakindamos ta apygarda, kraštus dar Volynijos ir Kijevo, tankiai tankesniai antpuldinėdami, naikino. Algirdas su Kęstučiu, atilsinusiu valandą namie savo nepergalimus kareivius, traukė tuojau totorių kariauti. Lietuvos kareiviai, atėję ties vieta, vadinama Mėlynaisiais Vandenimis, totorių abazus išvydo. Tuojau trys viešpačiai Katlubachas, sultonas, Kočubėjus, Girėjus, sultonas, ir Dimeiteris, aiškiai pasitiekę ant mūšos, vedė nesuskaitomas gaujas totorių ant lietuvių. Algirdas su Kęstučiu, lig pavydusiu neprietelius, liepė Lietuvos pulkams sueilauti*, kuriuos paskui į penkias dalis perskiedusiu, kaip įmanančiu sparnus išplėtė ir taip patį priešakį sustiprino, jog niekame nė kokios perglytos nebliko. Pirmajame susirėmime totoriai galėjo manyti, jog lietuviai taps pergaliais. Kaipogi sulenkta eile pagal savo būdą nebgalėjo jau su anais bekariauti, nes išskleistas Lietuvos sparnas vienu trūkiu apsiaustu tapo, kaipogi totoriai, vienkartu mažne visas vylyčias išmetę į tuščias vietas, susirėmė ragotinėmis ir kardais su lietuviais; ir lig tiktai dursarai žemaičių priešaky kelią sau praskynė tarp neprietelių, tuojau eilės totorių susijaugė ir šalin skrieti pradėjo. Kas išsakys tą piūvą, kurią žemaičiai, vydami totorius, darė, neapregimi laukai plačiai platesniai kūnais apskleisti paliko. Įgavusiu Algirdas su Kęstučiu tokią pergalę į Očakavo pilį, ant kranto Juodosios jūros esančią, vėtra įsilaužė, kurią nuplėšusiu ir į antrą pusę Dnestro persikėlusiu, įkandin vien totorius vydamu. Tyruose Putivlio ir Dono keliose kruvinose mūšose pergalėjo, iš kurių atsisukusiu į Krymą tenai taip pat pa-

---

* *DII:* susieiluoti.

veikė, ant galo, visą šiaurį pašalį Juodosios jūros užėmusiu ir kalavijus savo nuplovusiu Juodojoj jūroj, grįžo namo. Pargrįždamu dar išginė taip pat totorius iš Podolijos ir dėl apsistiprinimo tame krašte pilis Bekotą, Smotričę ir Skalą ant uolos kalno, kurią gudai ir lenkai Kamenecu vadina, išstatė. Tuo pačiu žygiu užėmusiu moldavionis ir valachus lig upės Dunojaus, Jurgį Karijotą, sūnų, tenai rėdytoju perdėjo. Pačiudu linksmindamos pargrįžo į Vilnių ir tenai, nuo ūkininkų pergalėtojais pasveikintu, kareivius savo apdovanojusiu namo atleido.

Vienok neilgai tegalėjo linksmintis buveinėj didi kunigaikščiai nei kareiviai džiaugtis namie savo žmonomis ir seserimis, nes, nubengus karę su totoriais, reikėjo pradėti kariauti su maskoliais, kurių tokia yra pradžia. Regėjom aukščiau, jog kunigaikščiai gudų, kurie, turėdami Kijevą už buveinę visos savo valdystos, vadinos didžiais kunigaikščiais, arba carais, dėl atsiženklinimo nuo kitų kunigaikščių. Nes namų kerštais kunigaikščiai, arba carai, Kijevo nustojo tos didystės, taip jog kiti kunigaikščiai gudų, kitose vietovėse gyvendami, ne tiktai nebklausė jų, nes patys ėmė vadintis didžiais kunigaikščiais. Tarp tų visų nesuklausančių jų garbingas yra Andrejus I Jurgevičius, kunigaikštis Vladimiro, paupy Kliazmos; tas jau metuose 1174 vadinos, aiškiau sakant, norėjo vadintis, didžiu kunigaikščiu ir galybę savo stiprinti, tas patsai padėjo pamatus vietovei Maskvai, į kurią paskui ir buveinę savo iš Vladimiro pakliazmėj perkėlė, o jo karšinčiai ėmė vadintis didžiais kunigaikščiais, arba carais, ne gudų, nes maskolių, dėl to, jog visi gudai ir jų buveinė Kijevas buvo valdžioj lietuvių, noris tie maskoliai kalbėjo ir rašė gudiškai ir vieną tikėjimą turėjo, nes tiktai

dėl atsiženklinimo nuo tų gudų, kurie buvo valdžioj Lietuvos, pramanė save maskoliais nuo savo miesto, arba vietovės, Maskvos.

Tame laike, tai yra 1332, Semionas I Jonavičius, tapęs galingu kunigaikščiu Maskolijos, norėjo dar būti caru, arba viešpačiu, visos Gudijos, taip, kaip buvo Igoris, Vladimiras, Jaroslavas, tai yra geidė įgauti į savo valdžią Kijevą, Podoliją, Volynę, Baltuosius Gudus, arba Polocką, kurie kraštai seniai jau buvo rankoj lietuvių. To dėjęs, Semionas I Jonavičius atleido siuntinį savo iš Maskvos su didžia iškilme į Vitebską, kuriame tuo kartu buvo dėl nekurių reikalų ūkės sujojusiu Algirdas su Kęstučiu. Siuntinys maskolių caro, rodydamas kalaviją ir ugnį rankoj didiems kunigaikščiam Lietuvos, tarė: „Tokių dovanų laukita nuo mano viešpaties Vilniuj, buveinėj savo, ant Velykų, kursai šiuo pačiu kartu visą Lietuvos valdystą užims, dėl to gi jei norita iš laiko apmaudą taip galingo kunigaikščio attolinti, atduokita visus Gudus į jo valdžią, o Lietuvą į jo užtarymą ir ant ženklo savo nusižeminimo tuojau donį užmokėkita." Didžiu kunigaikščiu Lietuvos, nei juodai, nei baltai* ant to neatsakiusiu, liepė siuntinį vaišinti ir lig dviejų dešimtų dienų iš visos Lietuvos, Žemaičių ir Gudų kareivius į Vitebską ant karių su maskoliais sutraukti, kuriems suėjus, tuojau išleido visų pirma kelis tūkstančius keltaisių kelią skinti tiesiai į Maskvą, kurie eidami tiesiai medes skynė, per balas griovius kasė ir žemgrindus dėjo; tiems keltaisiams pridėjo 1000 jočių, idant jų niekas nuo darbo negaišintų. Tuo tarpu lietuviai siuntinėjo į visas puses dabo-

---

* *DII užrašymas* ne juoda ne balta *tikriausiai atstatytinas* nei juodo, nei balto.

tojus teirautis, kame buvo neprieteliai ir ką darė, vienok keliaudami nieko pikto nedarė ir visa už pinigus pirko. Nes, atėję ties Možaisku, jo pilį apgulė, ir tenai lietuviai, vėtra įsilaužę, kareivius savo suvargusius atilsino. Paskui, išėję į vieškelį, siuntiniui maskolių, nieko nežinančiam atvadintam, didi kunigaikščiai Lietuvos, įduodami degantį knatą, tarė: „Bogink savo carui į gromatos vietą šį knatą degantį ir pasakyk, jog, lig tam knatui nesudegus, didis Lietuvos kunigaikštis bus Maskvoj ir tenai į rūmus caro maskolių ragotinę įsmeigins kaipo pergalėtojas su tuo parašu: „Ne tas yra karvedžiu, kursai keta kariauti, bet tas, kurs neketėdamas kariauja." Aštuoniolika trūkių bebuvo nuo Možaisko iki Maskvai, kareiviai lietuvių su tokia greitybe žengė, jog mažne pirmiau į Maskvą įėjo, nekaip siuntinys Semiono pargrįžo. Buvo tenai pati Velykų naktis, kuri taip garbingai yra nuo krikščionų kas metą su iškilme šventinama. Kaipogi carui, einančiam ant rezurekcijų, siuntinys, taką užbėgęs, tarė, jog lietuviai, užėmę Možaiską, vienu trūkiu eina į Maskvą. Caras, nenorėdamas į tą tikėti, ką siuntinys stigavojo, visą naktį bažnyčioj perbuvo. Nes ryto metą auštant dar išvydo Lietuvos paparčius blizgančius už kalno, vadinamo Poklonu, ties pat mūrais Maskvos. Koksai tenai rados sąbrūzdis, kiekvienas gali numanyti. Caras, atsibudęs it iš sapno, ėmė rėdytis ir visiems liepė ginklą imti, į visas puses prisakymus duoti ir skatinti gintis, nes laiko nebebuvo. Kaipogi lietuviai tuojau miestą apgulė ir peno nebįleido į miestą, kursai negalėjo niekaip ilgai remtis, neturėdamas peno iki pertenkant, užvis per šventę, ant kurios daugybės svieto buvo subėgusios. Tuo tarpu lietuviai priemiesčius degino, lupo ir mūrus griovė. Maskoliai, regėdami,

jog nebus doros su lietuviais, išleido tuojau siuntinius, meilaudami bičiulystos ir paliaubos nuo lietuvių. Algirdas ir Kęstutis nebgalėjo ilgai besikaulyti su siuntiniais dėl to, jog paliauba, padaryta ant dvejų metų su kryžeiviais, bengės, dėl to gi reikėjo veikiai grįžti namo ir saugotis nuo kryžeivių; tą mindamu, didžiu kunigaikščiu su maskoliais sandarą padarė tokia sūkalba. Algirdas, su diduomene savo apsiaustas, įjos į miestą ne kaip bendras, bet kaip pergalėtojas ir ragotinę sienoj pilies Kremliaus įsmegins, rubežium Lietuvos nuo šio laiko bus Možaiskas ir upė Ugra, kareiviams Lietuvos algą, o didiems kunigaikščiams šylimus karės caras maskolių atkraus ir užmokės, ant kurio sandaro pasirašęs metropolitas su senatu ir diduomene prisiekė išpildyti aną. Algirdas, tą pačią dieną įjojęs į Maskvą, ragotinę į sieną angos pilies Kremliaus įsmegino ir, įėjęs į bažnyčią su savo diduomene, carą pasveikino ir, margą kiaušį velykaičiu duodamas, tarė: „Mink, Semionai Jonavičiau, katras iš mudviejų anksčiau kėlės kariauti!" Kaipogi užlaikymas yra ne tiktai pas maskolius, nes ir pas visus gudus, jog ant Velykų visi bučiuojas, vyriški ir motriškos, kiaušius dažytus vieni antriems paduodami.

Algirdas, noris pagonis, vienok užlaikymo gudų ne tiktai neniekino, nes dar savo žemėj, tai yra Vitebske, dvi bažnyči mūro išstatė, kurios tenai iki šiai dienai tebėra. Yra rašytojų, kurie stigavoja, jog Algirdas patsai persikrikštijęs buvo į gudų tikėjimą, vienok per visą savo gyvenimą pagoniu buvo ir mirė.

Neparėjus dar kunigaikščiams iš Maskolijos, rados Vilniuj, pačioj Lietuvos buveinėj, kerštai iš tokios priežasties. Petras Goštautas, kamendotas Vilniaus, apsipačiavęs su Bučale, lenke, persikrikštijo,

paklausęs dar meilavimo savo žmonos, parvadino į Vilnių zokaninkus pranciškonis iš Lenkų žemės ir tenai jiems bažnyčėlę pastatė, vadinamą Švento kryžiaus, toj vietoj, kurioj šiandien yra zokaninkai boni fratres, arba geri broliai, vadinami. Esančiam Goštautui Vilniuje, pagonys lietuviai visi taikiai rėdės; nes, išjojus jam į Tikociną, ūkininkai Vilniaus, bugštuodami, idant krikščionys prasiplatinę jų neapvergtų, susitarę antpuolė iš nežinių pranciškonis, kurių septynis, išvilkę į gasą, nužurdojo, antrus septynis, kurie buvo tuo tarpu išbėgę, medėj nutvėrę, pririštus ant kryžių, nuo kalno, vadinamo Plikalniu, nustūmė į upę Vylių, šiandien Vilenka vadinamą. Pagrįžęs Goštautas iš Tikocinos kūnus kankinių, arba mūčelninkų, toj pačioj koplyčioj liepė palaidoti, kurioj buvo anie pradėję evangeliją šventą apsakinėti. Parėjusiu tuo tarpu Algirdas su Kęstučiu iš Maskolijos liepė apskųsti tuos, kurie išžurdojo zokaninkus krikščionis; rašo, jog daugiau nei 50 ūkininkų Vilniaus smertį už tą radę [12]. Goštautas vėl atvadino pranciškonis iš Lenkų į Vilnių ir klioštorių netoli nuo šaltenių, vadinamų Vingraužu, su bažnyčia Mergos švenčiausios išstatė metuose 1334, kurioj šiandien, noris daug kartų perdirbtoj, tebgyvena pranciškonys, nuo kurio laiko krikščionys pradėjo Lietuvoj plėstis.

Atenčius metus (ateinančiuose metuose) lietuviai, atbuvę žygius tyruose totorių ir Maskolijoj, ilsėdami tiekės į karę su kryžeiviais, kurie kas dieną mojavo pulti į Lietuvą. Noris Mikalojus V popiežius linkėjo kryžeiviams, idant paliaubos su lietuviais, žemaičiais nelaužytų ir sandarą toliau antturėtų, nes visi jo steigimai veltui ėjo: kaipogi ne tiktai kryžeiviai neklausė popiežiaus, nes, užmiršę ant žmogystės, nesižinojo patys ką bedarą su imtiniais Lietuvos, kurie, noris

apkrikštyti, vienok persižegnoti nemokėdami, nežinodami, kas tas yra tikėjimas krikščionų, 70 000 sukaltų, kruviną prakaitą braukdami, nugraužtomis rankomis, rūmus, bažnyčias, kliošторius, pilis be atilsio, be meilės, kiaurais pečiais, miršdami iš bado, tiems kraugeriams dieną ir naktį dirbo; nes kas galės aprašyti tas kančias, kurias tenai lietuviai kentėjo, noris krikščionimis vadinos; kad parbėgusieji namo kokiu pragumu pasakojo savo namiškiams vargus kalinių, vieni graudžiai verkė iš gailesio, kiti keikės, jog pirmiau liuosais mirs toj pačioj vietoj, nekaip krikščionimis taps.

Tuo tarpu smertis Venceslavo, k. mozūrų, kursai turėjo už žmoną Gediminaitę, seserį Algirdo ir Kęstučio, sandarus suardė tarp mozūrų ir lietuvių, kaipo su smerčiu Venceslavo ir bendrysta, ir gentysta išnyko, užvis jog mozūrai, mirus kunigaikščiui savo, ėmė nertis su kryžeiviais, savo bendrais. Dėl to gi Algirdas, iki nepradėjęs kariauti su kryžeiviais, ėjęs į Mozūriją, taip aną nuteriojo, jog, paėjus lietuviams, vie- 1336
sulai plėnis vienas sukinėjo ant degėsių kaimų, rūmų lapkrity
ir miestų. Nes lietuviai pargrįždami didesnę nelaimę mėnesy
namuose rado.

Kryžeiviai, kaip jau aukščiau sakiau, pasitiekę į karę, susinėrė dar su kareiviais viešpačių Brandenburgijos Enegos, Namuro ir traukė į Lietuvą, ir, tenai didį lomą nuteriojęs, pilį Punią [13] apgulė, kurią 4000 lietuvių ir žemaičių kantriai kantresniai iki paskuojo gyniojo, kurie ant garso ateinančių neprietelių visi iš visos apykartos su visais savo turtais užsirakino ir tenai užsikeikė pirmiau iromis pilies užsirausti, nekaip krikščionims į ranką kliūti. Buvo tuo kartu kamendotu Punioj Margeris, vyras kantrus, drąsus ir norįs kiekvienoj valandoj už namus savo

mirti ar neprietelius jų sugraudinti. Gėlė jam širdis su jo tarnais, veizint naktį į gaisrus, o dieną į dūmus savo butų, kaimų, kuriuos kryžeiviai be meilės gruzdino ugnimis, ne kartą pervėrė jo ausis rūsti balsai brolių lietuvių, kuriuos kryžeiviai, į gelžinius sukalę, į vergus varė, vienok niekaip jų Margeris negalėjo gelbėti, širdy tiktai rūgodamas žadėjo atmonyti bedieviams. Kaipogi tame įkaitime žemaičiai su lietuviais ne tiktai laimingai pirmuosius antpuolius atrėmė nuo pilies, nes, išpuolę dar iš pilies, kelias baisias piūtis kareiviuose kryžeivių padarė; vienok ir taip sunku buvo 4000 prieš 20 000 geležimis aplietų kareivių kariauti, kurie kas valandą vylyčias it sniegą, o kūlius it krušą bėrė į pilį. Kūdikėliai ant krūtų motinų, o seneliai pablaka sėdintys kūliais nudaužti mirė, kiek tenai ašarų, sopulių toj rūstoj dienoj buvo, mano plunksna nestengia aprašyti. Tiesa, jog vertė lietuviai ir žemaičiai eilėmis kryžeivių nuo pylų į revas, tūkstančiais smerčių ant jų laidydami, jau laukai apsukui pilies kūnais kryžeivių apskleisti gulėjo, jau revos į du augumu gilumo priverstos iki pylų buvo. Vienok kryžeiviai, vildamies tenai didžių turtų ir gėrybių, it pasiutę griovės kūnais savo kryžeivių ant mūrų pilies, noris šimtais jų kas kartą skriejo kūlvertiniais žemyn. Jau nebebuvo ir lietuvių, žemaičių ketvirtosios dalies gyvų, o tarp gyvųjų nė penktosios nežeistų; regėjo jau patys, jog nestengs pilies antturėti, kaipogi kryžeiviai mūruose pilies didžias skyles buvo jau padarę taip, jog anie maž uždangos įgulei bedarė. Ant galo regėdama įgulė, jog reiks irose pilies užsirausti, teiravos tarp savęs, ką daryti tokioj rūstoj dienoj; visi atsiliepė, jog reikia dar gintis, ir prižadėjo viens kitam gyvybą atimti, jei nebgalės atsiginti. Kryžeiviai iš savo pusės taip buvo įveikti,

jog nebsivylė beįsilaužti į pilį ir virpėjo iš apmaudo, jog nieko negali įgulei padaryti, nes tuo tarpu kamendotas įsviedė į pilį 600 vylyčių su pakulomis ir smala apsakytų degančių, kurios, įsmegusios į sienas trobesių pily, vienkartu viena ugnia apgobė visą pilį; kas išsakys tenai tą tranksmą, kur tūkstančių balsai, ugny mirštančių, į šalis sklysta, o antrų tūkstančių gaudžia ant mūrų, liepsnomis ir dūmais aptekusių, graudinančių neprietelius, kurie it nesavy ant mūrų grūdos, ir drąsinančių tarnus, idant dar gintųsi ir liuosais mirtų. Jau visa pilis vienoj liepsnoj tvaskėjo, iždai, gėrybės, turtai — visa sutirpo, vienok Margeris kamendotas čiukure dar paties bokšto su keliomis dešimtimis graudino dar neprietelius, šimtais smerčių ant jų laidydamas. Ant galo lietuviai, regėdami, jog niekaip nebgalės beatsiginti, įpuolę į rūpesnį, ėmė viens antram ragotines į krūtis smeginti, velydamies tuo rūstu smerčiu sau galo ieškoti, nekaip vergais krikščionų tapti. Tuo tarpu Margeris kamendotas, atminęs, jog žmona jo tebėr dar gyva urvuose pilies, metės žiebų veikumu per liepsnas po pamatais pilies ir tenai savo žmoną rado nualpusią, kuri vienok, išgirdusi jo balsą, akis perkėlė, kad Margeris jai tarė: „Niekaip nebgalim, mano mėgiamoji, beatsiginti ir toj vietoj mirštam liuosais." Tą sakydamas, aštria ragotine grakščias krūtis savo jaunos žmonos pervėrė, kurią ištraukęs garuojančią, rodydamas kareiviams, šalip stovintiems, tarė: „Tegul krinta tas nekaltas kraujas ant galvos kraugerių, kurie nori liuosybę, nuo pačių dievų mums duotą, išplėšti; mes dėkavojam aukščiausiems, noris taip suspausti, liuosais šiandien mirštam." Tą sakydamas, patsai, širdį savo ta pačia ragotine pervėręs, pakrito ties mirštančia žmona ir ją savo krauju suliejo; kaip kantriai

kariavo, taip kantriai ir mirė. Kryžeiviai, vildamies pily rasti gėrybes, per liepsnas griovės, vienok, tenai įpuolę, nusiminė, rasdami vienur kūnus apdegusius beriogsant, kitur persidūrusius ragotinėmis bestovint, visur anglis žioruojančias, visur kūnus numirėlių, šūsnimis gulinčių, vos beužlenkė kelis tiktai gyvus, kurie it nesavy ieškojo savo genčių po urvus nugaluoti, idant neįkliūtų gyvi į nagus krikščionims. Šiandien dar tos garbingos pilies Punios pamatai tebėr, o artojai ardami tenai išaria skiautes nurūdėjusių ginklų. Kryžeiviai, nustoję pusę savo kareivių, nedrįsdami toliau beeiti, sugrįžo namon.

Lietuvos ir Žemaičių pulkai, negalėję užspėti kryžeivių ties pilia, persiskiedė į dvi žari. Su viena Kęstutis vijo įkandint paeinančius kryžeivius, kurie vos besuskubėjo pilyse užsirakinti, tuo tarpu Kęstutis su savo virtinėmis, negalėdamas kryžeivių iš pilių išgauti, apykartas jų, kur užėmė, ten draskė ir plėšė; rašo, jog tuo kartu žemaičiai su didžiomis gėrybėmis daugybes imtinių, tarp kurių pačių jaunitelių mergaičių 2000 buvę, laimingai namo parvarė.

Algirdas, su antra žara ištraukęs į Mozūriją ir tenai į pilis Pultusko ir Ciechanovo vėtra įsilaužęs, su žeme sulygino ir, patį kraštą, vaisingą ir žydintį, baisiai nuteriojęs, grįžo namo gėrybėmis apslėgstas, daugybes imtinių varydamas, be kokios atsargos. Tą pajutusi, mozūrų diduomenė pavijo lietuvius ties upe Narevu ir, į kruviną mūšą sustojusi, maringai ilgas valandas draskės, vienok lietuviai, keliu suvargę, pirma gurti, paskui šalin skrieti pradėjo, daugybės lietuvių tą dieną karvietėj paliko, daugybės versmėse Narevo upės išžuvo.

Tuo pačiu laiku, kad žemaičiai su Kęstučiu, išėję

į Prūsus, mušės su kryžeiviais, mistras miečeivių karts po karto nuteriojo Žemaičių kraštą.

Nesunku būt buvę lietuviams, žemaičiams kariauti su kryžeiviais, jei su anais vienais tebūt reikėję
grumtis, nes kas dieną plūdo kryžnešiai ir stiprino 1339
kryžeivius: kaipogi tą metą atvedė jų gaujas karaliai Čekų ir Tesalonikos, su viešpatimis Burgundijos, Bavarijos, Lignicijos, Pjemonto ir Reino, su kuriomis mistras kryžeivių Aldenbergas susinėręs apgulė pilį Veliuoną ant skardžio Nemuno, kurią galį vyrai ranka ir protu žemaičių ir lietuvių gyniojo, kaipogi su tokia kantrybe ir narsybe rėmės tenai su kryžeiviais, jog šie, daugiau nei 30 000 turėdami, nieko negalėjo padaryti 6000 žemaičių ir lietuvių, pily esantiems; kaipogi kryžeiviai, nustoję visų narsiųjų savo vyresniųjų ir kareivių, kurie, nepratę lytų, darganų ir speigų, pilį palikini pagrįžo namo.

Tą pačią vasarą su didesne daugybe kryžeiviai antpuolę Lietuvą ir Žemaičius nuteriojo ir daugybes imtinių į vergus pavarė, norėdami dar kryžeiviai, idant žemaičiai negalėtų jiems atmonyti, nuo Sambijos krašto tris pylas užpylė ir tris griovius užkasė.

Tuo pačiu laiku Kazimieras, Lenkų karalius, būdamas bevaikiu, norėjo sau karšinčių apskirti; to dėjęs, suvadino ant seimo visą diduomenę ir tenai teiravos tėvūnų, kurs galėtų po jo smerčio geru karalium būti; visi linkėjo lietuvį kunigaikštį Karijotą, rėdytoją Podolijos, karalium paskirti, kursai jau buvo nukeliavęs į Krokuvą, Lenkų buveinę, karalium keldintis, nes jog nenorėjo vieros gudiškos atmainyti į lenkišką, dėl to gi nei karšinčium, nei karalium tapti negalėjo, pargrįžęs namo, neilgai buvus mirė. Algirdas po smerčio jo atidavė Podolijos valdžią Teodorui, jo broliui, rėdytojui Naugarduko, kursai, įgavęs taip

plačius kraštus į savo valdžią, pasikėlė į didystą ir nebnorėjo Lietuvos rėdymo beklausyti. Nes Algirdas, paveikęs jį, užėmė pilis Braslavą, Sakalką, Smotričę, Skalą, Červonogradą ir, vienu žygiu visą Podoliją užkariavęs, rėdytoju Goštautą padėjo, o valachus suvisu iš tenai išnaikino. Nestaką, rėdytoją Teodoro, Skaloj sugavęs, į Vilnių nusiuntė.

1340 Smertis Boleslovo, kunigaikščio Mozūrų, į naujus kerštus lietuvius su lenkais suvedė. Boleslovas turėjo po motinos kraštą tarp Haličo ir Lembergo valdžioj lietuvių. Tikruoju karšinčium to krašto buvo Kazimieras, Lenkų karalius, kursai, norėdamas jį atgauti, visą savo galią antsuko ant gudų rausvųjų, kuriuos valdė lietuvis Liubartas kunigaikštis, sūnus Gedimino. Kazimieras, paveikęs Liubartą, pilis užėmė, turtus, gėrybes, auksus, sidabrus išplėšęs, patį kraštą amžinai su Lenkų žeme sunėrė ir ūkininkams pagal Lenkų įstatymus liepė gyventi. Nes Kęstutis DKL, regėdamas savo brolį išgintą iš Rausvųjų Gudų, neilgai ant tokio darbo Kazimiero, karaliaus Lenkų, tetylėjo: kaipogi Kęstutis, tą patį metą šilo mėnesy įėjęs į Mozūriją, su rimtais pulkais visą kraštą baisiai nuteriojo ir, neseikėtus turtus ir gėrybes išvirdęs, pargrįždamas dar didžiau kryžeivių kraštą nulupo.

1342 Atentį metą Rudolfas, mistras kryžeivių, nesteigė atmonyti Kęstučiui savo nelaimių, nes, sutraukęs visus savo kareivius, su lenkais ir pamariais, kuriems Naująją Marką norėjo užimti, iš visos galios kariavos.

Tuo pragumu lietuviai, žemaičiai, kurie seniai jau tiekės kryžeiviams ne tiktai atmonyti jų nelabybes, nes ir iš viso krašto išginti ir prūsams liuosybę pagrąžinti, sutraukę iš visur rimtus pulkus savo kareivių, gulė į Prūsus ant kryžeivių, kurių negalėdami išgauti

iš pilių, visą žemę taip nuteriojo, jog kūlį ir vandenį tyruojantį beliko. Kas aprašys tas teriones, kurias tenai lietuviai, žemaičiai išdarė! Kaimai, bažnyčios, dvarai, miestai nudeginti, gyventojai vieni iškirsti, kiti į vergus išvaryti, rūmai, klioštoriai iš pamatų suardyti, niekame nieko nebebuvo, medės pačios išdegintos riogsojo, tyruose tiktai laukuose viesulai plėnis ant degėsių gainiojo, o kame-ne-kame rūstos šuonys suirusių pilių rausvavo. Turėjo būti rūsta diena, jog Rudolfas, didis mistras, sugrįžęs iš karės kad išvydo tas teriones lietuvių ir žemaičių, iš gailesio pasvaigo ir mirė.

Henrikas Dusemeris, apėmęs valdžią kryžeivių kaipo didis mistras ir regėdamas tokias rūstas dienas, ėmė kelti visą Europą ant lietuvių, žemaičių ir rašė gromatas pas popiežių, karalius ir viešpačius krikščionų, guosdamos ir meilaudamas jų pagalbos. Klemensas VI popiežius, pasigailęs jo, išsiuntė tuojau siuntinius prie karalių ir viešpačių, idant skatintų juos eiti prieš lietuvius ir žemaičius ir žadėtų tiems, kurie eis kariauti, jog apturės tuos pačius atpuskus ir pataiką nuo dievo, kaip jei ir tie, kurie eina grabo švento į Jeruzolimą, arba į Kompostelę grabo švento Jokūbo, arba pačios Romos nobažnai lankyti. Raštai ir siuntiniai popiežiaus sujudino krikščionis visų kraštų. Kaipogi karaliai Vengrų, Čekų, Danų ir viešpatys Moravų, Brandenburgijos ir Halės su rinktiniais kareiviais* traukė iš tolimų kraštų lietuvių ir žemaičių kariauti. Atėjusios tos gaujos į Prūsus susinėrė su mistrais kryžeivių ir miečeivių, kuriuodu, turėdamu rinktinius kareivius visos Europos, nieko kito nekalbėjo tarp savęs abazuose, kaip tiktai, iškirtę lietuvius ir žemaičius, jų žeme iš laiko dalijos. Lie-

* kareiviais *iš DII; DI:* kareivių.

tuviai, žemaičiai ant garso tokio pasitiekimo kryžeivių vieni nusiminė, kiti ginklavos ir į karę rėdės, o Kęstutis ir Algirdas rymojo, kaip tokią galybę galėtų pergalėti arba ant krikščionų pačių prapulties parėdyti. To dėjusiuos, visų pirma sutraukusiu visų kantriausius rinktinius karius, Kęstutis iš Žemaičių, Trakų ir Jodviežių, o Algirdas iš visos Lietuvos ir Gudų. Paskui, įgules stiprias su gudriais ir drąsiais kamendotais į pilis, parubežiuose esančias, įdėjusiu, motriškas, kūdikius ir negalinčius ginklą nuturėti su visu gyvenimu į tolimas girias išvedusiu, visą pašalį Lietuvos ir Žemaičių nuo Prūsų pusės nudeginusiu, per kelias mylias vienus tyrus beliko. Pačiuodu perskiedusiu kareivius, Algirdas Juodojoj girioj, o Kęstutis Palangos medėj apsikirtusiu su vaiskais laukė at-
1343 einančių kryžeivių. Dajutusiu, jog krikščionys perėjo rubežių Lietuvos, tuojau Algirdas metės ant miečeivių į Letų žemę, o Kęstutis gulė su antra dalia į Prūsus ant kryžeivių, kurie, nieko nežinodami, kas namie dedas, įėję į Lietuvą, vienus vėjus, pelenus gainiojančius po tyrus, berado. Karaliai, viešpatys, kurie buvo atėję kryžeiviams ant pagalbos, pradėjo rūgoti ant kryžeivių, jog anuos nuvylė, kaipogi neranda nei kaimų, nei miestų, nei kareivių lietuvių; kurie, klaidžiodami tenai, pritrūko peno, tuojau rados badai ir ligos tarp krikščionų, ant galo ir marai, taip jog kaukolės mirusiųjų medėse, laukuose Lietuvos po kelių dešimtų metų dar valkiojos. Supykę karaliai ant kryžeivių Dusemerį, jų mistrą, ėmė įtarlioti zdraice ir keikti kaipo pirmąją priežastį visų tų nelaimių, kurie, nustoję visų kareivių, palikini savo indus ir įrankius karės grįžo namo.

Tuo tarpu Algirdas, Letų žemėj įsilaužęs į pilį Derpto, visą kraštą iki salai Ezelio nuteriojo. Kęstutis

Prūsuose Sambiją visą nuplėšė ir nudegino, Karaliaučių patį su žeme sulyginęs, daugybes vietovių ir pilių sugriovė ir didį grobį su daugybėmis imtinių, lig neužnikus kryžeiviams, namo išvarė. Taip lietuviai, žemaičiai savo gudryba išnaikino juodus mūrius, slenkančius Lietuvą užlieti.

Noris tą žiemą visi ilsėjo, vienok pavasarį didis 1345
mistras kryžeivių su viešpačiu Brandenburgijos ir su atgaliais likusiųjų kareivių nuo praėjusiojo meto nuopuolio ėjo į Žemaičius, nes nieko gero negrobė, kaipogi ūkininkai, pajutę ateinant kryžeivius, į pilis susidangino, o kryžeiviai, negalėdami nei į pilis įsilaužti, nei upių pereiti, su nieku namo pagrįžo.

Nes atentį metą kryžeiviai, paėmę 40 000 karei- 1346
vių, įėjo į Lietuvą ir Žemaičius, kuriuos plačiai platesniai nuteriojo. Vienok sausy mėnesy Algirdas su nedidžiais pulkais lietuvių ir žemaičių užstojo kelią teriotojams kryžeiviams lygmėse Aukaimio pilies vilijos vakarą prieš Grabnyčias, dėl to gi didis mistras liepė saviesiems tą dieną pasninkauti su duona ir vandeniu, idant pergalę išmelstų. Ryto metą, tai yra Grabnyčių dieną, šalys kuo narsiau susirėmė, grūmės kruvinai visą dieną ir taip negalėjo dar žinoti, katrie katruos pergalės, nes vakarop Lietuvos pulkai gurti pradėjo. Algirdas savo kantrybe ir drąsybe norėjo dar juos pastiprinti su žemaičiais, kurie už visus drąsiau toj rūstoj dienoj turėjos, vienok nebgalėjo besustiprinti, ir kryžeiviai išveržė ant galo kruviną pergalę lietuviams. Vokiečiai rašo, jog 22 000 lietuvių, žemaičių karvietėj palikusių, o lietuviai rašo, jog 10 000. Tokiame vienok nuopuoly Algirdas su žemaičių likusiais pulkais atsitraukęs rėdžiai pily Veliuonos užsirakino. Turėjo tenai daugybės ir kryžeivių kristi,— noris nėra parašyta skaitliaus,— jog, pavei-

kę lietuvius, nebstengė bevyti likusiųjų. Vienok kryžeiviai taip didžiavos ta pergale, jog išleido siuntinius į Lietuvą, liepdami sau donį mokėti. Nes Algirdas, rodydamas, jog nėr suvisu pergalėtas ir nori dar tuo pačiu žygiu su kryžeiviais grumtis, kaipogi, įpuolęs tuo pačiu kartu su pulkais žemaičių į Prūsus, visą Sambiją į kūlį ir vandenį apvertė ir, kelis tūkstančius kalinių išvaręs į Lietuvą, siuntiniams kryžeivių nosis nupiovęs, liepė savo mistrui į donies vietą parnešti.

1347 Tą metą lietuviai, žemaičiai, pasitiekę stipriai ir užtelkę dar Narimantą, kunigaikštį Smolensko, ėjo su rimtais pulkais į Prūsus ir, tenai keturias pilis su žeme sulyginę, daugybes kaimų, vietovių, muižių nudegino, tūkstančius vokiečių iškirto, tūkstančius į vergus išvarė ir taip baisiai ir smarkiai teriojo, jog kryžeiviai išsiuntė savo siuntinius, meilaudami jų, idant nuo to laiko lietuviai, norėdami kariauti, vieni antriems turi karę išsakyti, kaipogi iki šiolei kuomet norėjo, tuomet kryžeiviai į Lietuvą, o lietuviai į Prūsus įpuolę kariavo ir teriojo be kokio apsiskelbimo.

Tuo tarpu viešpats Olštyno atėjo kryžeiviams ant pagalbos su rimtais pulkais, tuo pačiu dar laiku po ilgų ir kruvinų karių prancūzai su anglais susigadiję atleido abeji visų rimtųjų savo karių 40 000 į Prūsus lietuvių ir žemaičių kariauti. Dusemeris, didis mistras kryžeivių, turėdamas tokią galią, norėjo lietuviams atgrįžtantiems kelią užstoti, vienok, būgaudamas, idant lietuviai jį neapsiaustų, į keturias dalis perdalijęs savo kareivius, paklupė visą vaiską ir meldės, idant pergalę apturėtų, ir prisiekė, jog visi ant tos vietos mirs ar pergalėtojais taps. Paskui susitikusios šalys lygmėse pilies Labguvos su tokia narsybe grūmės, jog viena ir antra pusė norėjo ar mirti, ar per-

galėti; nes kas aprašys vienos ir antros pusės kantrybę, kuri tenai tą dieną rodės. Lietuviai buvo jau perlaužią vieną sparną kryžeivių, nes Narimantas kunigaikštis, paregėjęs brostvinę karūnėlę kryžeivių blizgančią, norėjo sklystančias eiles kryžeivių kuo veikiau išardyti ir veikiau pergalę apturėti, dėl to gi metės it levas ant visų rimtesniojo geležies pulko ir tenai, lauždamas visų kantriuosius po kojų, sau kelią skynė ir jau šalip karūnėlės brostvinės buvo, nes tuo tarpu nuo šimto siūčių kryžeivių išguro. Gudų pulkai, nustoję taip kantraus savo karvedžio, jaugtis pradėjo, noris vyresnieji lietuvių ir žemaičių drąsino savuosius, idant kantriai už namus, žmones ir tėvainę kariautų ir mirtų, nekaip amžinais vergais kryžeivių taptų. Patys kunigaikščiai Lietuvos Algirdas ir Artmanvigas, norėdamu atmonyti smertį savo brolio ir gudus stiprinti, metės kuo narsiau ant gelžytų eilių kryžeivių ir, kur bloškės, ten laužė po savim kantrius kantresnius ricielius, nes tuo tarpu Kepštedtas, kryžeivis, pervėrė kalaviju kunigaikštį Artmanvigą, o viešpats Olštyno numetė nuo žirgo Algirdą; tuo tarpu sulaužtasis sparnas kryžeivių atsitaisęs metės ant eilių lietuvių, žemaičių, kurie, velydamies mirti, nekaip pergalėtais tapti, grūdos ant kalavijų kryžeivių ir tenai sau ar neprieteliui galą darė, ne mūša, nes piūtis rados, vienok kryžeiviai pergalėjo lietuvius ir žemaičius. Paliko tą dieną lietuvių ir žemaičių 18 000 karvietėj, tarp kryžeivių 500 ricielių, daugybės vyresniųjų ir 11 000 kareivių galą gavo. Didis mistras minavonei tos pergalės tuojau Karaliaučiuj klioštorių, vadinamą Lebemeinchu, išstatė ir tuo pačiu žygiu Veliuonos pilį apgulė, kurios įgulė lig nesigynusi pasidavė kryžeiviams, kurie, įgulę apvergę, pilį su žeme sulygino.

Tą patį metą mirė Dusemeris, DM kryžeivių. Rodės, jog lietuviai gaus atlydą nuo karių kokią valandą, nes Kniprodė, apėmęs valdystą didžiojo mistro, didesnes kares darė su žemaičiais ir lietuviais, kurie jau ne namuose savo, nes ant pelenų namų liuosybę savo dar gynė.

Lenkai, regėdami lietuvius tokiuose suspaudimuose, tą patį metą norėjo nekuriuos kraštus jiems išplėšti; to dėjęs, Kazimieras, karalius jų, sutraukęs karius, kraštus Gudų, prigulinčius Liubartui ir Kęstučiui, tai yra Podoliją, Volynę su apykartomis Belsko ir Bresto, užėmė, išginęs iš pilių silpnas lietuvių įgules, savo vyresniuosius ir rėdytojus su įgulėmis tenai perdėjo. Vienok lietuviai, noris taip suspausti karėmis kryžeivių, didžiau gailėjos nustoti tų kraštų, nekaip norėjo atmonyti savo nelaimių, kurias jiems kryžeiviai išdarė: kaipogi lietuviai, sutraukę rimtus pulkus, gulė į Lenkus, kurių vaiskus sutikę ant vietos išklojo ir visą kraštą Sandomiro į kūlį ir vandenį apvertė, paskui sukos į Gudiją ir tenai, tuo pačiu įnirtimu išdrabstę įgules lenkų, apent užėmė savo pilis ir vietoves, paties tiktai Lembergo, arba Lvovo, nekabavojo (neužkabino), kursai rodės sunkiu įsilaužti, jog naujais mūrais buvo apvestas ir gausią įgulę turėjo, vienok visą kraštą apsukurtinai nuteriojo ir nudegino.

Kazimieras karalius, noris, užmiršęs kares, linksminos savo rūmuose, vienok, pajutęs keliančius lietuvius, ėmė į ginklą, nes, regėdamas, jog savo galia jiems nieko nepadarys, užtelkė dar Liudviką, vengrų karalių, su kuriuo susinėręs teriojo laukus Vladimiro ir į pačią buveinę įsilaužė, kaipogi Kęstutis DK, su vienu eidami ant pagalbos piliai, antpuolė iš netyčių abazą paties karaliaus, nes, norėdamas išsikirsti per

abazą lenkų, kliuvo į ranką, ir retsai tarp lietuvių beišsikirto ir į pilį beįėjo. Vienok Liubartas, brolis Kęstučio, kamendotas pilies Vladimiro, išsprūdo iš* kalinio drąsumu vieno kareivio, vardu Ivonės, kursai jį naktovidu per abazą lenkų išvedė. Kęstutis viežlybai ir karališkai buvo saugojamas kaliny, kursai juo ketėjo krikščioniu tapti, juo liuosiau buvo laikomas. Ant galo, gavęs pragumą, tamsią naktį išsigavo iš kalinio ir, parskriejęs į Lietuvą, tuojau tenai su broliu Liubartu, Lietuvos, Žemaičių pulkus paėmusiu, gulė į Gudiją, nuo lenkų užimtąją. Kęstutis, viena vėtra įsilaužęs į Vladimirą, lenkus vienus iškirtęs, kitus išginęs, ne tiktai Lenkų kraštą, nes Valachų ir Vengrų nuteriojo.

Atentį metą, pargrįžęs iš Gudų, traukė iš naujo į 1352
Lenkus ir tenai vienu žygiu visą Sandomiriją lig pat Zavichosto į kūlį ir vandenį apvertė ir didžias daugybes imtinių su gėrybėmis parvirdė namon. Kęstutis, karts po karto leisdamas rimtas virtines į Lenkus, visą jų kraštą šiapus upės Vislos nuteriojęs, norėjo dar persikelti į antrą pusę ir iš nežinių antpulti Lenkus, to dėjęsis, Kęstutis papirko žinovus lenkus Pšonką ir Čekaravičių, idant parodytų lietuviams brastvą, per kurią galėtų ne tiktai** upę Vislą pereiti. Pšonka su Čekaravičium, išveizėjusiu brastvas per taip plačią upę, užkaišė aną medžiais, idant kareiviai lietuvių, veizėdami į medžius, galėtų drąsiai joti. Nes tuo tarpu atėję žvejai tuos ženklus perkėlė žvejodami į kitą vietą. Lietuviai, naktį atėję, į ženklus veizėdami, leidos su žirgais į Vislą, nes visų pirmieji ir visų drąsieji skęsdami ėmė šaukti, jog anie yra ap-

---

* *Šis žodis iš DII.*

** *Vietoj* ne tiktai *DII yra:* be tilto.

gautais ir ant prapulties atvestais. Kaipogi karvedys lietuvių, tardamas, jog zdroda* yra, liepė Pšonką ten pat nukirsti. Visuomet ant svieto žmonės už gerą prastu moka, kaipogi toksai yra žmogaus būdas, jog kito darbą visuomet ant pikto verčia. Pulkai lietuvių, žemaičių, negalėdami upės pereiti, atsitolino.

Kitoj pusėj Algirdas, su totoriais susinėręs, kariavo Podolijoj su lenkais, kuriuos, kruvinose mūšose paveikęs, išginė ir vėl visą kraštą į savo valdžią atgavo.

Lenkai, regėdami, jog sunku prieš lietuvius turė-
1353 tis, sandarą su jais padarė, kurį lietuviai prižadėjo, ne taip nebgalėdami kariauti su lenkais, nes jog kryžeiviai nuo antros pusės su visa galia ėmė gulti ant žemaičių ir lietuvių. Algirdas ir Kęstutis iš pirmo tą sandarą šventablyvai užlaikė, nes Liubartas kunigaikštis su kariais lietuvių ir volynionų, neveizėdamas ant to sandaro, Haličo vietovę apgulė ir, įsilaužęs tenai į pilį, daug prašaleičių, susirinkusių ant jomarko, iškirto, trobesius sudegino ir visą kraštą nuteriojo. Šilo mėnesy, vėl ištraukęs su tais pačiais pulkais, nuteriojo Zavichostą ir didžius turtus su daugybe imtinių iš tenai išvirdė, lig nesusirinkus dar lenkams.

Taip pat laimingai kitoj šaly Kęstutis su Algirdu ir su savo sūnum Patriku kraštą Rozalino Prūsuose kariavo ir teriojo, iš tenai įsisukę Lietuvos ir Žemaičių pulkai į vidurį Prūsų plačiai platesniai didžius kraštus išnaikino.

Rašo, jog tą patį metą didžiai ankstybas pavasaris buvęs, taip jog kovo mėnesy žolės žydėjusios ir javai buvę sėjami, nes, gegužei bengiantis, tokie užėjo ne

---

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* apvylius D. P.

tatai šalčiai, nes speigai, jog sniego paties į dviejų mastų gilumą antsnigo, kursai cielą nedėlią gulėjo. Rūpinos žmonės, jog be duonos paliks ir bado sulauks, nes, nuėjus sniegui, tokie javai paaugo ir tokia branda buvo, kokios niekados nebuvo regėję, ar* tų tiktai javai prapuolė, kurie nuo anų sniegus kratė arba smaukė.

Tą metą vėl ištraukė į Prūsus rimti Lietuvos, Žemaičių pulkai, visur liuosai sariodami ir niekame ne- 1354
sutikdami kryžeivių, kurie nusiminę pilyse užsirakinę lindojo, visą Sambiją už Karaliaučiaus dar per 15 trūkių į kūlį ir vandenį apvertę, su didžiu grobiu namo pagrįžo.

Atmonijo tas nelaimes atėjęs didis mistras su kryžeiviais į Žemaičius, kurių kraštą nuteriojęs, kū- 1355
dikius ir neįgalius senus iškirto, o jaunus į vergus išvarė, nekurie vienok tarp tų imtinių tokiu pragumu nuo tos vergystos užliko. Pagrįždamas didis mistras Kniprodė iš Žemaičių, pačioj angoj Ragainės pilies iškrisdamas iš žirgo, dešinę sau ranką pasilaužė, tą pačią naktį pilis užsidegė; tame sąbrūzdy kaliniai žemaičiai, išsigavę iš kalinio, laimingai namon pargrįžo.

Lietuviai taip pat atmonijo tas nelaimes kryžeiviams. Kaipogi Algirdas su Kęstučiu, surinkusiu dau- 1356
gybes pulkų iš žemaičių ir lietuvių, gulė į Prūsus ir, tenai į kelias žaras pasidalįję, teriojo, ką sutikdamu, vienur ugnis leido, kitur kardu naikino vietoves, klioštorius, bažnyčias, dvarus į plėnis vertė, pilis su žeme lygino ir taip narsiai sariojo, jog kryžeiviai nedrįso rodytis iš pilių, kuriose besuskubėjo užsirakinti; lig pat nubengiant visą Prūsų kraštą, lietuviai

---

* *DII:* ir.

norėjo dar sukelti apvergtus prūsus, idant atsibudę keltųsi trupinti gelžinius savo, nes prūsai buvo per daug jau nuvarginti, jog nieko nebgalėjo bedaryti; ant didesnės jų nelaimės Kniprodė, DM kryžeivių, norėdamas ir ženklą tos giminės išnaikinti, užgynė rašyti ir skaityti prūsiškai, arba lietuviškai, o tie, kurie kalbėjo ta kalba, buvo už gyvulius paskaityti. Vienok prūsai lietuviai, buvę vargdieniais, noris ir taip suspausti, užlaikė savo kalbą iki šiai dienai. Ant galo lietuviai, negalėdami besukelti prūsų, suėmę daugybes kalinių krikščionų išvarė į Lietuvą ir Žemaičius, palikdami Prūsuose anglis bežioruojančias.

Garsas tų nelaimių ir nuopuolių kryžeivių pasklydo visoj Europoj, kurie nusiminę ėmė guostis vėl viešpatims ir karaliams krikščionų, jog jiems pagonys lietuviai ir žemaičiai paskuojį siūtį užleido, nuo kurio nebsikels, jei krikščionys ant pagalbos neateis ir kryžių virstantį nepriturės. Tą išgirdę, krikščionys iš visų pusių gaujomis tvino ne aptvirtinti tenai kryžiaus švento, nes užkariauti lietuvių, žemaičių žemę ir tenai jų ponais ir jomylistomis pasidaryti. Kaipogi, to dėjęsi, rimti ir gausūs pulkai anglų, prancūzų, čekų, frankonų, svevų ir jaunuomenė visos Germanijos, arba, kaip šiandien vadina, visos Vokietijos, plūdo į Žemaičius ir Lietuvą. Vienok didis mistras Kniprodė tebsergąs nebgalėjo pats karvedžiu būti tų gaujų, dėl to gi savo vyresnybę perleido Daveltui, marčelgai kryžeivių, kursai, paėmęs tas galybes, ėjo į Lietuvą ir Žemaičius, nes tenai, nė kokio nei abazo, nei kareivių nesutikdamas, visą piktybę išvertė ant tuščių trobesių, javų, gyvulių, jei kuriuos kame begalėjo užlenkti*. Nė vienas lietuvis nešokos jų

---

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* atrasti D. P.

drausti, dėl to, jog didi nelaimė namuose buvo radusis. Negal žinoti, dėl ko broliai tarp savęs Kęstutis su Algirdu taip didžiai susibarė, jog neprieteliai kryžeiviai, tą pajutę, atsiuntė siuntinius pas Kęstutį, žadėdami jam padėti kariauti, jei tiktai persikrikštytų ir jiems tarnautų, nes išmintingas Kęstutis, nenorėdamas prapulties giminės savo ir ūkės, mindamas ant to, jog vienybe giminės stovi, visas kaltybes broliui savo Algirdui dovanojo ir iš apmaudo siuntiniams kryžeivių liepė nosis nupiaustyti ir apent nusiųsti, o patsai, ta pačia dingsčia su keliais pulkais įkandin siuntinių įpuolęs į Prūsus, Ragainės ir Tilžės pilis iš pamatų išvertė.

Tuo tarpu atėjo vėl gaujos prancūzų, anglų ant pagalbos kryžeiviams, kurie, išgirdę juos ateinant į 1357
Marienburgą, buveinę kryžeivių, išsiuntė kunigus, kapomis, albomis ir arnotais apdarytus, kurie, sutikę juos, giedodami į miestą įvedė. Kryžeiviai paskui pakėlė gėrynę, ant galo Šindekopas, marčelga kryžeivių, susinėręs su tomis gaujomis, ėjo į Lietuvą. Didi kunigaikščiai, idant gautų kokį tokį pragumą bent pasirėdyti ir karius iš tolimųjų kraštų sutraukti, rašo prie didžiojo mistro gromatą, tardamu, jog nori krikštą priimti ir ant dvejų metų sandaro meilauja, kurį mistras tuojau prižadėjo. Algirdas, idant didžiau įtikimu mistrui taptų, išleido siuntinį, brolį savo, į Norinbergą pas ciesorių jam apsireikšti, jog Algirdas meilauja aiškiai krikščioniu tapti, nes, kad jau buvo pasitiekęs į karę, atrašė ciesoriui, tardamas, jog tuo kartu tebus krikščioniu, kad kryžeiviai taps teisingais, tai yra atduos jam tą, ką anie buvo užėmę, nes kryžeiviai to daryti niekaip nenorėjo, dėl to gi prasidėjo naujos karės, nauji kraujo praliejimai, kuriuose kartais kryžeiviai, kartais lietuviai pergalę apturėjo,

nes niekas žemaičiams, lietuviams tose rūstose dienose taip didžiai nesintėjo širdyse, kaipo tas, jog duktė Kęstučio kliuvo į ranką kryžeiviams, kurią Valteris Štadionas viešpats, nuvedęs į pareinį, atdavė į kliošторių, ir tenai žemaitė viena pati vargdienė gyvenimą savo pabengė, 19 metų turėdama, be motinos, be tėvo, be pažįstamo; kaipogi nebebuvo kas iš tenai ją begelbįs, patsai jos tėvas Kęstutis tapo taip pat kaliniu kryžeivių, kurie papirkę vieną lietuvį perkrikštą, kursai, žinodamas, kuriose giriose Kęstutis gebėjo medžioti ant rubežiaus Prūsų, nuėjęs tenai su keliais kryžeiviais, iš nežinių jį sugrobė ir į Marienburgą nuvedė, už kurį lietuviai ir žemaičiai visus krikščionis kalinius, kurių sako daugiau nei 50 000 buvus, kryžeiviams atduoti turėjo, lig išliuosavo Kęstutį, kursai, pargrįždamas iš kalinio, nebrado jau savo dukters.

Kęstutis lig namie, lig ir priešaky rimtų pulkų že-
1360 maičių pasirodė, su kuriais ištraukęs į Prūsus, susitiko su vaiskais kryžeivių, pirmuoju susirėmimu patį marčelgą, 12 brostvininkų ir 2000 kareivių karvietėj išklojo, o 1000 pažeidė; jau eilės kryžeivių buvo gurti pradedančios, tą regėdamas, didis mistras, pagrobęs brostvinę karūnėlę, apstabė* skriejančius ir metės ant lietuvių eilių taip narsiai, jog anas atgrūdo, nes atsigavę lietuviai vėl atrėmė kryžeivius, išguldę jų daugiau nei 1000 karvietėj. Vienok netrūko dar nė katrai pusei nei galios, nei kantrybės, dėl to gi susigrūmė antrą atvejį ir tuo kartu piovės, neb mušės. Kas aprašys tą įnirtimą ir tą kantrybę abejų pusių: vienoj didis mistras, priešaky kelią skindamas, grūmės, antroj pusėj Kęstutis, didis kunigaikš-

---

* apstabė *iš DII; DI:* apstatė.

tis, pirmasis šankino žirgą tarp lietuvių ir žemaičių ant auksytų ricielių, grūsdamas juos po kojų savo nepergalimu kardu. Jau brėško, galo dar mūšai nebuvo*, vienok diena nemetu kryžeiviai perlaužė Lietuvos pulkus, kurie šlysti pradėjo, nes Kęstutis su žemaičiais norėjo juos sustiprinti ir pats velijos toj vietoj mirti, nekaip užpakalį kryžeiviams atsukti; kad taip skrindamas** laužė po savim visų drąsiuosius ricielius, tuo tarpu mesdamas visų drąsiajam kryžeiviui kalaviju ant sprando, pasijuto iš žirgo išmestas nuo Ekebergo, aukso ricieliaus, ir, nuo daugybės apgultas, kliuvo kryžeiviams į ranką. Tą pajutęs, Patrikas, sūnus jo, iš gailesio metės it žižilpos ant variuotų eilių kryžeivių, pentinais šankindamas žirgą it smaką, kad vienus verčia smarkumu, kitus pergali kantrumu, norėdamas tėvą savo dar nepasiduodantį gelbėti, nes tuo tarpu Ekebergas, kryžeivis, iškėlė jį iš žirgo, vienok pėsčias dar, it ansai levas mirdamas, grūmės su kryžeiviais. Tuo tarpu virtinės žemaičių, davusios rinkį, taip smarkiai surėmė tą pulką kryžeivių, kuriame apgultas buvo Patrikas, jog beveizint išveržė jauną kunigaikštį, kraujais sušlakstytą, nes Kęstučio, didžio kunigaikščio, kursai jau buvo pavestas, niekaip nebgalėjo beglobti, kurį kryžeiviai Marienburgo pily, į gelžinius įdėję, tamsiame kaliny užrakino. Skaitytojas klaus, už ką,— už tą, jog liuosu norėjo gyventi, jog tėvainės savo nenorėjo paduoti neprieteliams. Kaliny rūstas, nuliūdęs, tylus kentėjo savo nelaimę kantriai, vienok kad kryžeiviai vaikščiojo jo iš ciekavasčio***

---

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* tebebuvo D. P.

** *DII:* skindamas.

*** *DI po šio žodžio skliausteliuose:* dėl stebėjimos D. P.

veizėti, ansai jų taip nekentė, jog užpakalį jiems atsuko; valgė sausus valgius ir didžiai mаž temiegojo, lyties buvo aukštos, sausas, akys žiburiuojančios, skaistaus veido, plaukai ant galvos reti, o žila jo barzda krūtis dengė, lūpų plonų tebuvo, vienok kalbėjo didžiai aiškiai; jei ant ko supyko, gysla kaktoj iššoko, o visas jo kūnas rodė kantrybę ir drąsybę. Turėjo būti nepergalimas ir garbingas vyras, jog jį kryžeiviai taip raštuose savo aprašę paliko. Vienok išsigavo iš to kalinio tokiu pragumu. Buvo tenai kūdikiu dar būdamas žemaitis į vergus parvestas, vadinamas Alpas, tas perkrikštytas savo buklumu ir išminčia, protu, teisumu to dasiekė, jog buvo pirmuoju pas mistrą tarnu, pas kurį tiek turėjo įtikėjimą, jog mistras jam raktus nuo iždų savo atidavė saugoti, kursai, noris suvisu tapęs vokiečiu, vienok neužmiršo Kęstučio kunigaikščio garbės; lig atvedus jį į Marienverderį, lig apsižadėjo saviep aną išliuosuoti. To dėjęs, Alpas paėmė du žirgu mistro ir du kyrieju, arba abitu, kryžeivių, su kuriais apsivilkusiu per visas sargtis, kryžeiviams regint, išjojo, kurios anuodu pagal užlaikymą dar pasveikė. Atjojusiu pas medes, žirgus, nebgalinčius bebėgti, paleido, pačiudu, versmėj ir neišsakytoj baloj pasislėpusiu, tris dienas tvylojo, paskui naktimis tankmėmis girių ir versmėmis, sekdamos nuo žvaigždžių, Kęstutis, visas šakų nudraskytas, purvais aptekęs ir pusgyvis, išėjo ant galo į kaimą, vadinamą Eidamu, Mozūrijoj. Tenai nuo dukters savo Danutės, Mozūrų kunigaikščio žmonos, pažintas, visų linksmiausiai priimtas, pas kurią paviešėjęs ir pirty išsipėręs, su jočia apveizėtas, į Lietuvą pagrįžo su visų didžiausiu džiaugsmu ne tiktai kunigaikščių ir diduomenės, nes ir visos giminės. Sargtis kryžeivių, pajutusi, jog nebėra taip garbingo

kalinio, pasakė kamendotui pilies, kursai, įpuolęs į kalinį veizėti, rado kryžeivį sargą nužurdotą. Antpuolę ant žirgų, norėjo jį pavyti, nes veltui; kaipogi Kęstutis, būdamas pas kunigaikštį Mozūrų, gromatą nurašė prie didžiojo mistro juokdamas, kurioj jam dėkavoja už gaspadą ir meilauja, jog nė vieno kryžeivio neįtartų, jog jį už pinigus išleido, stigavodamas, jog jį patys dievai ir sūnus jo Alpas išliuosavo iš sunkaus kalinio, ir tardamas, jog jei didis mistras klius į Kęstučio ranką, geriau bus saugojamas.

Lig Kęstutis pargrįžo į gimtąją žemę, dar neatsipūtęs oru tėvainės savo, lig ir į karę ėmė tiektis: sutraukęs paskui rimtus pulkus iš Žemaičių, gulė į Prūsus ir, tenai į pilį, Johanisburgu vadinamą, žiemos vidu speiguotie vėtra įsilaužęs, įgulę iškirto, o, gėrybes išėmęs, mūrus su žeme sulygino. Iš tenai, plačiai platesniai sariodamas, lig Dansko nuėjo ir, tenai į pilį įsilaužęs, vietovę, arba miestą, sudegino ir gyventojus iškirto, patį tiktai kamendotą Koliną, su kitais vyresniaisiais kryžeivių suėmęs, į kalinį išvedė. Paskui vis teriodamas ėjo stačiai ant pilies Kekerbergo, kurios kamendotas Kęstutį buvo nuo žirgo nukėlęs, į* kurią taip pat įsilaužęs, gėrybes išplėšė, o pilį pačią su žeme sulygino. Jau grįžo namon Kęstutis su pulkais, gėrybėmis nuslėgtas, kalinius varydami, tuo tarpu kamendotai pilių Bartenšteino ir Rastenburgo, pavijusiu lietuvius, gulė jiems ant užpakalio. Susigrobė abi pusi drąsiai, nes nelaimė atėmė tuojau lietuviams drąsybę ir kantrybę. Kaipogi kryžeivis Vindekenas nukėlė nuo žirgo Kęstutį, kursai pėsčias, dar nukirtęs žirgą Vindekeno, norėjo patį prisiekti, tuo tarpu kamendotas pilies Nesau

---

* į *iš DII; DI yra:* ir.

patį, sunkiai pažeidęs, suėmė. Vienok neilgai tebuvo Kęstutis tame trečiajame kryžeivių kaliny. Negal žinoti, kokiu iš tenai pragumu išsigavęs, pagrįžo sveikas į Žemaičius. Minti gal, jog koksai kryžeivis, susimilęs tenai ant jo dorybės ir kantrybės, jį išleido.

Atentį metą didis mistras Vinrichas, visą savo galią sunėręs su anglais, danais, čekais, paėmęs dar
1362 30 pūškų, iki šiol negirdėtą neregėtą ginklą, ėjo į Lietuvą ir tenai visų pirma Kauno vietovę ir pilį, didelę ir stiprią, kurią Vaidotas, sūnus Kęstučio, su 5000 įgulės, apveizėtas penu ir ginklu, gyniojo, apgulė. Kęstutis, norėdamas attolinti neprietelius nuo Kauno, išdavė didžiai kruviną mūšą, kurios atgalių negalėjau rasti, nes taip narsi buvusi, rašo vokiečiai, jog per dvi dieni piovęsi, ne mušęsi, ir vos trečiąją dieną, atėjus pačiam mistrui ant pagalbos saviesiems su paskuojais pulkais, teveikę lietuvius pergalėti. Kęstutis, regėdamas, jog nedaturės, nakčia pagal atsitolino palikinas pergalę kryžeiviams į gilumą Lietuvos ir Žemaičių naujų karių tiekti. Kryžeiviai, pergalėję Kęstutį kruvinoj mūšoj, grūdos į pilį su neišsakyta narsybe, nes ir įgulė vėl gynės su tokia kantrybe, kurios aprašyti niekaip negal. Tuo tarpu Vaidotas, pats kamendotas pilies, su 26 diduomenės vyrais išėjęs į abazą kryžeivių, persikrikštijo; ką dūmodami tą darė tie vyrai, šiandien negal dar to žinoti. Kunigaikštis Vaidotas buvo nuleistas pas ciesorių, nuo kurio pagrįžęs paskui Vėluvos pily iškaršo nuo visų užmirštas [14]. Veltui linksminos kryžeiviai iš krikštynų kunigaikščio Vaidoto, kaipogi pilis niekaip nenorėjo pasiduoti, gindamos iki paskuojo; noris bokštai mūruose buvo nuversti ir daugioj vietoj mūrai patys išlaužti, vienok kryžeiviai nė taip nieko negalėjo padaryti Kaunui per visą mėnesį, laužda-

mos kas dieną. Ant galo patsai didis mistras, suvadinęs vyresnybę, teiravos, kaip veikiau į pilį galėtų įsilaužti; sutarė iš trijų pusių vienkartu vėtravoti visų storuosius mūrus; to dėjęsi, kryžeiviai tuojau virbais, medžiais užvertė griovius, kurie mūrus gyniojo, o Verbų rytą antpuolę, suirusius mūrus išvertė su dideliu troksmu ir kriokimu, patsai didis mistras sukinėjos jau su eilėmis kryžeivių ant irų pilies, nes kas tas buvo do nusiminimas jų, kad tenai išvydo antrą naują mūrą, storesnį ir dar gilesniais grioviais apkastą, kurį įgulė, pirmuosius griaunant kryžeiviams, antrą buvo išdirbusi. Kryžeiviai iš apmaudo tuos 26 vyrus diduomenės Lietuvos, kurie buvo persikrikštiję, liepė iškirsti, ir taip vargaliai pragaišo, nepasakę, dėl ko tą buvo padarę, jog savuosius palikini pas kryžeivius nuėjo, vienok didis mistras turėjo nuo mūrų pilies atsitraukti. Tuo tarpu jautrus Kęstutis, surinkęs naujus pulkus, atskriejo ant pagalbos piliai, nes ne suvisu galįs, vienok norėjo ar į mūšą stoti su vokiečiais, ar įgulę naujais kareiviais pastiprinti; nes sunku buvo anai pagalbą duoti, nes dar sunkiau regėjos pulti su tokiais keliais pulkeliais ant abazo didžio mistro ir krikščionų, geležimis ir variais aplietų. Vienok nenorėjo pilies nesuglobtos palikti ir aną rūpesny paskandinti. To dėjęsis, Kęstutis išleido heroldą, tai yra siuntinį, pas mistrą, jog nori ansai su juo regėtis, paklausė to mistras, ir didžiojoj petnyčioj didis kunigaikštis buvo įvestas su iškilme į puikų šėtrą pas didįjį mistrą, nuo kurio žmoniškai priimtas, Kęstutis tarė: „Jei aš gyniočiau pilį, niekaip neįsilaužtum."—„Eik veikiai (mistras jam atsakė), imk gerų karių kiek nori, o aš parodysiu, jog ketvirtą kartą tamistą turėsiu Marienburge." Kęstutis jam tarė ant to: „Šviesus vyre, vei-

zėk — esu liuosu, ar* būsiu, ar mirsiu." Mistras: „Aš anuos suardysiu" (tai yra mūrus). Kęstutis pabengė, tardamas: „Stok su manim į mūšą, o pergalė parodys, koksai galas bus piliai." Taip bengės jų pasibylojimas. Tuojau kryžeiviai, lietuviams beveizint, metės it nesavy ant mūrų iš visų pusių ir pūškomis griauti pradėjo, ant didesnės dar lietuvių, žemaičių nelaimės uždegė kryžeiviai pilį; kas išsakys tą drąsybę ir kantrybę, su kuria tenai lietuviai ir žemaičiai dar gindamies mirė: vieni, liepsnomis jau aptekę, leido volus degančius nuo mūrų ant kryžeivių, kiti, mesdamies ant jų gelžytų eilių, tenai sau ir savo neprieteliams galą darė, ant galo 1500, kurie buvo pačiuose čiukuruose pilies liepsnomis aptekę ir dūmais apgobti, įsirūpinę, idant netektų į vergus krikščionims, sau galą padarė. Taip Velykų rytą saulė užtekėjo neb ant didžios ir garbingos vietovės Kauno, nes ant jos irų, ant kurių didis mistras su vyskupu Sambijos ir su visais vaiskais krikščionų tarp garuojančių kūnų nekaltų pagonių mirusių, nenorėdami jų vergais tapti, atgiedojo, dėkavodami dievui už pergalę, „Tave, dieve, garbinam". Buvo gadynė, jog tie žmonės bedieviai tarės tikrai dievą garbiną ir nesigėdėjo save krikščionimis, broliais meilės ir vienybės, vadinti!

Lygia dalia kliuvo į ranką kryžeiviams pilys Pieštvės, kurią, apleistą radę, užėmė, ir Veliuonos, kuri vienok keturias dar dienas didžiai drąsiai gynės; kamendotas jos buvo Goštautas, vyras drąsus, galįs ir viso regėjęs, nes ketvirtąją dieną, noris uždegė kryžeiviai pilį, vienok įgulė ir taip nepasidavė, gindamos iki paskutinei, velijos liuosais irose pilies užsirausti, nekaip vergais krikščionų vokiečių tapti.

---

* *DII:* ir.

Tokiuose teriojimuose ir draskymuose Lietuvos ir Žemaičių, kur svieto tūkstančiai, antra tiek gyvulių nelaidotų laukai apskeisti* gulėjo, o likusiesiems nebebuvo nei javų, nei uždangos nuo dargnų ir speigų; turėjo būti tenai rūsta diena, jog didis mistras, drovėdamos giliau bežengti į Lietuvą, grįžo namon, kurį paeinant Kęstutis, idant parodytų jam, jog nepergalėti yra dar lietuviai, užpuolęs su žemaičiais, viename kaime 500 visų rimtosios joties kryžeivių paklojo.

Rymoti reikia, veizint į lietuvius ir žemaičius tų laikų: vieni patys pagonys, nuo visų pusių apsiausti krikščionimis, nuo kurių daugiau nei per 300 metų savo liuosybę gynė ir niekaip nepasidavė, po tiek nuopuolių ir nuteriojimų, noris nuo visos Europos kareivių kariaujami, vienok niekuomet nepergalimi. Aiškiai gal Lietuvą ir Žemaičius palyginti į aną uolą, vidury jūros esančią, ant kurios noris siaučia įsiutusios vilnys, norėdamos aną pragare jūros pagramzdyti, vienok, visų narsiau aną užgavusios, pačios skysta ir nyksta, taip ir būriai kryžeivių ir kitų kryžnešių puolė ant lietuvių, žemaičių, idant juos apkrikštytų ir jų žemę užimtų, nes pirmiau patys užvirto, nekaip lietuvius, žemaičius pergalėjo.

Tokiuose išsišylimuose ir suspaudimuose lietuviai ir žemaičiai nė iš kur pagalbos, kaipo pagonys, negalėjo viltis ir nuo visur savo vienų galia danguotis, kad tuo tarpu kryžeiviams nuo visų pusių tvino pašalpa; kaipogi tą metą atėjo ant pagalbos jiems viešpats Bavarijos, su kuriuo susinėrę, kryžeiviai traukė į Žemaičius, kurių apykartas Ariogalą, Per- 1363
naravą, Labūnavą iškirto ir, mažne visą Lietuvą nute-

* *DII:* apskleisti.

riojęs, daugybes imtinių į kalinį išvarė. Antrą atvejį sugrįžęs Šindekopas, marčelga kryžeivių, į Lietuvą apgulė pilį Gardino, kurią vienok Patrikas kamendotas taip drąsiai gyniojo, jog kryžeiviai, nebgalėdami įsilaužti, ėmė apykartas terioti, iš kurių Kęstutis išpuldamas šlavė juos laukan, nes vienoj kruvinoj mūšoj, patsai pažeistas gulęs, rašo, gynęsis dar it levas nuo Trolburgo, kamendoto Karaliaučiaus, lig žemaičiams atpuolant, kurie jį išgelbėję su savim, ant kyriejų padėję, panešė.

Lietuviai, žemaičiai, juo spaudžiami nelaimėmis, juo tampresniais rodės, kaipogi lig tiktai atrėmė kryžeivius nuo savo krašto, tuojau, bijodamies, idant anie neperkeltų karę į patį vidurį Žemaičių ir Lietuvos, kuo veikiau skubino pilis sugriautas atnaujinti, kaipogi neilgai trukus pilys Kaunas, Pieštvė ir Veliuona kėlės iš irų.

Neilgai trukę, lietuviai, žemaičiai atmonijo savo
1365 vargus kryžeiviams: Kęstutis, sutaisęs rimtus pulkus žemaičių, traukė į Prūsus ir tenai, lygmėse Šalaujų susitikęs su pulkais kryžeivių, kruvinai susigrūmė, kurių daugiau nei 8000 karvietėj paliko, Šindekopas marčelga pats vos beišsprūdo nuo giltinės. Kęstutis, po pergalės tuo pačiu žygiu įsilaužęs į pilį Jurgenburgo, 800 kalinių lietuvių išliuosavo, gėrybes, kurias tenai rado, išėmęs, pilį pačią su žeme sulygino; lygia dalia įsilaužęs į pilį Angerburgo, įgulę iškirto, o pačią pilį iš pamatų išvertė.

Kad taip toj šaly Kęstutis šlavė eiles kryžeivių su jų pilimis, antroj šaly Algirdas su Karijotu su kitais pulkais lietuvių, žemaičių nuteriojo Sambijos kraštą, pilis Tilžę ir Ragainę su žeme sulygino, kaimus, bažnyčias, klioštorius degino ir naikino, gerdami lietuviai, žemaičiai vokiečių vyną iš šventų indų ir gėry-

bes plėšdami, kurie paskui, pargrįžę laimingai į namus, visų didžiausią vyresnįjį kryžeivių ant apieros dievams už tokias pergales sudegino. Kęstutis, tenai dėkavodamas dievams, ištraukęs savo kardą, tarė minioms, aną rodydamas: „Užtarytų šis mus nuo terionių ir vergysčių krikščionų, jei trečiasis ūkininkas stotų į mano eiles nepriętelių graudinti."

Linksminos žemaičiai, lietuviai, pergalėję nepriętelius savo už rubežiaus, nes užsirūstino pačiuose namuose. Du sūnu Algirdo, Kovigalis ir Butautas, perkalbėtu ir papirktu nuo kryžeivių, užmiršusiu ant tėvo, genčių ir tėvainės savo, apsikrikštijo, vildamos su pagalba kryžeivių apimti valdžią visos Lietuvos ir didžiais kunigaikščiais tapti. Rėdytojas Vilniaus, sugavęs nekurias gromatas, zdrodą* numanė ir Butautą į kalinį įdėjo. Kovigalis, būgaudamas, idant ir jam toksai galas neprieitų, surinkęs skubinai nekuriuos krikščionis, antpuolė iš nežinių rėdytoją ir, jį nužurdojęs, brolį iš kalinio išleido, ir, nubėgusiu pas kryžeivius į Karaliaučių, persikrikštijo, kurių kūmose pats didysis mistras buvo; vienok kryžeiviai nėmaž jiems neįtikėjo, kaipo tiems, kurie išsižadėję buvo tėvų, motinų, tėvainės ir dievų savo; vaikščiojo anie baltuose kyriejuose ir tuo tenkinos už savo zdrodą*. Didis KL Algirdas nuleido siuntinius prie didžio mistro, reikalaudamas, idant tas išgamas atduotų tėvui dėl sudraudimo, bet ansai atsakė: „Jei nori, eikš, imk sau."

Tą žinią atėmęs didis KL Kęstutis nuo brolio Algirdo gulė vėl su rimtais pulkais į Prūsus ir, tenai susitikęs su vaiskais kryžeivių aiškioj mūšoj, pergalėjo anuos taip, jog iš kelių tūkstančių vos 25 beliko,

---

* *Dl po šio žodžio skliausteliuose:* vylių D. P.

kurie žinią kryžeiviams to nuopuolio parbogino, pats marčelga kryžeivių Šindekopas, atskiestas nuo savųjų, vos medėmis nusigavo į abazą paties mistro, kiti visi tenai galą gavo nuo nepergalimo kardo lietuvių ir žemaičių. Tuo pačiu žygiu į Insterburgo pilį įsilaužęs, apygardą Vėluvos ir Tapiavos nuteriojo ir daugybę turtų ir kalinių į Lietuvą parvirdė.

Kryžeiviai, norėdami nuo smarkių antpuolių lietuvių, užvis žemaičių, užsirakinti ir sau tiesų kelią į jų kraštus atdarytų, ant skardžių Nemuno ėmė pilis dirbti ir tiltą per upę. Noris Kęstutis kaip įmanydamas nenorėjo kryžeiviams užleisti pilių statyti, vienok anie išpylė netoli nuo Kauno vadinamą pilį Gotesverderį*, nes lig didis mistras, palikęs tenai įgulę, atstojo, lig tuojau Kęstutis ir apgulė, į kurią įsilaužęs, diena nemetu savo įgulę įdėjo, nes tuojau Šindekopas marčelga, atskriejęs ant pagalbos pilies, išplėšė lietuviams ir tenai anuos iš apmaudo ant irų pilies visus iškirto, kurie, nenorėdami pilies paduoti, lig paskutinio turėjos.

Po tokių kruvinų, ilgų ir maringų karių susitarė ant galo abi pusi, tai yra kryžeiviai su lietuviais ir žemaičiais, kalinius vieni antriems iškeisti**; vieta iškeitimo** Karaliaučius buvo užženklintas; nuėjo tenai pats Kęstutis; negal aprašyti, kokios tenai gaujos svieto subėgo regėti Kęstučio taip garbingo kareivio, ne tos iškilmės ir žmonystos, su kuria tenai jį kryžeiviai priėmė; ant galo po visų išeigų 14 kamendotų, arba generolų, su 100 aukso ricielių pakylėjo Kęstutį gase Karaliaučiaus visų akivaizdoj, kaipo

---

* *DI išnašoje pastaba:* Teraz czy nie Czerwony Dwor?

** *DI po tarmiškų formų* iškiesti, iškietimo *skliausteliuose:* iškeisti D. P., iškeitimo D. P.

būtų norį turėti jį už savo visų vyriausiąjį kamendotą arba didį kunigaikštį, kuri iškilmė pagal apsiėjimus lietuvių buvo didžiausia garbe. Paskui vaišino aną taip, kaip įmanė, ir tą, kas buvo visų brangesnis toj gadynėj. Tuojau, atdarę visus kalinius, išleido imtinius lietuvių ir žemaičių, kurie vėl atidavė visus krikščionis, esančius Lietuvoj ir Žemaičiuose. Negal apsakyti linksmybės ir džiaugsmo vienų ir antrų, grįžtančių namo. Reikalavo Algirdas DK ir sūnų savo, kaltininkų Kovigalio ir Butauto, nes kryžeiviai atsakė, jog anie išsidangino į kitą kraštą.

Taip pirmą kartą krikščionys pasirodė meilingais ant vargų žmogystės ir pasižino, jog vieni ir antri žmonėmis buvo ir vaikais vieno tėvo, tai yra Adomo; vienok kruvinos karės nesibengė*, nes dar didesnės ir baisesnės rodės, į kurias abi pusi tiekės.

Kad taip lietuviai, žemaičiai su kryžeiviais taikinos, rados lietuviams kitoj šaly kitos karės. Lenkai, regėdami lietuvius sunkioj karėj su kryžeiviais, norėjo anie vėl lietuviams išplėšti Volynę ir Podolę. To dėjęsis, Kazimieras, lenkų karalius, pasitaisęs užėmė Volynę, Podolę, vietovėse savo vyresnybę, o pilyse įgules uždėjo. Įpykę lietuviai, žemaičiai ant lenkų, jog anie jų nelaimėse nori praturtėti, užvis skelbiama buvo, jog praėjusius antpuolius kryžeiviai darė ant lietuvių įkalbėjimu vyskupų lenkų. Tuojau Kęstutis su rimtais pulkais gulė į Mozūriją, pirmajame antpuoly į Pultuską, buveinę mozūrų, įsilaužęs, vietovę pačią sudegino, pilį su žeme sulygino ir, visą kraštą nuplėšęs, į kūlį ir vandenį apvertė. Nebgalėjo Kęstutis toliau į Lenkus besileisti, jog kryžeiviai, nuteriotę parubežius Lietuvos, pradėjo jau į pat vidurį

---

* nesibengė *iš DII; DI:* subengės.

veržtis, dėl to gi reikėjo Kęstučiui pagrįžus anuos kuo veikiau grąžinti.

Įkyrėjo bekariauti lietuviams ir žemaičiams, kurie, norėdami kuomet tuomet kares pabengti ir vienkartu savo vargus, tiekės į karę taip rimtai, jog rodės, ne tiktai kryžeivius pergalės, nes iš visų Prūsų juos išvers. Kaipogi Kęstutis, sutraukus visus karius iš Žemaičių, Lietuvių ir Gudų, užtelkė dar totorius ir, susinėręs su Algirdu, broliu, ėjo dviem žarom į Prūsus. Vienu žygiu visą Sambiją į kūlį ir vandenį apvertęs, pilį, Otelsbergu vadinamą, su žeme sulygino, tą patį padarė, į pilį Rudavos įsilaužęs. Leido rimtus pulkus į visas šalis, kurie plėšdami plačiai platesniai degino, teriojo ir visa į kūlį ir vandenį vertė. Tuo tarpu didis mistras, surinkęs visus kryžeivius, prancūzus, anglus, čekus, vokiečius, moravus ir daugiau nei 90 000 kareivių turėdamas, mustravojo lygmėse pilies Piliavos ir taip, anuos drąsindamas, širdingai prataręs, jog kareiviai, girdėdami jį sakant, graudžiai verkė; paskui visus klūpančius vyskupas apšlakstė ir palaimino. Taip Vinrichas DM pastiprintus garbingus ricielius ir visų kantriuosius kareivius visos Europos vedė prieš lietuvius ir žemaičius, kurie, išgirdę su nesuskaitytomis gaujomis ateinant kryžeivius, tuojau visus savo* karius iš kaimų sutraukė ir į abazą ties iromis pilies Rudavos tyruose sustojo, kur ir Vinrichas tuojau atėjo. Kas aprašys tuos laukus, tas lygmes neapregimas, kur 100 000 žemaičių, lietuvių, gudų sustojo, o daugiau nei 90 000 kryžeivių, anglų, prancūzų, vokiečių ir kitų giminių. Antžvelgęs tarsi, jog yra giminės viso pasaulio susirinkusios jo valdžia varžytis: žvengimai žirgų, klegesys

---

* savo *iš DII; DI:* buvo.

pačių, bruzdesys ir tramsmas* ginklų tolimose giriose ožė. Abi pusi eilėse jau stovėjo, o kareiviai ilgėjos, nesulaukdami ženklų į mūšą. Auštant karvedžiai lietuvių, supūtinę trimitus į karę, metės ant kryžeivių visa siena, ne eile, ir vienu susirėmimu draskės mažne lig pusdienio, nes prieš pietus kryžeivių eilės dešinojo sparno gurti pradėjo. Didis mistras, norėdamas atgauti kantrybę širdy savo kareivių, metės visų pirmasis ant visų rimtųjų virtinių žemaičių, su kuriomis Kęstutis kuo narsiau ant jo gulė, kursai, keliais kirčiais sunkiai žeistas, pakrito ir aiškiai būt kliuvęs į ranką žemaičiams, nes, tą paregėję, ricieliai, arba brostvininkai, metės it įsiutę ant virtinių žemaičių, susirėmė abeji it levai, noris žemaičiai pergalėjo ricielius, vienok mistro neįgavo, kurį tuo tarpu kiti kryžeiviai pagrobę į šalį pavedė. Nustoję kryžeiviai mistro pradėjo gurti, tą regėdamas, Šindekopas, didis marčelga kryžeivių, užėmė vietą mistro ir, mesdamos ant priešakio neprietelių, nudūrė kelis kryžeivius, kurie ant jo liepimo negrįžo prieš lietuvius, kurių sparnas ėmė jaugtis; kaipogi jauni kunigaikštėliai Vytautas, sūnus Kęstučio, ir Jogaila, sūnus Algirdo, kursai, regėdamas anuodu įsikirtusiu giliai į eiles kryžeivių, supūtino trimitus, idant grįžtų, kuriuodu begrįždamu sujaugė visų rimtąjį lietuvių pulką, kaipogi artimieji, regėdami anuos grįžtančius, tarę, jog šalin skrieja, ėmė bėgti, o kryžeiviai tuo didžiau visa siena ant jų gulti. Kęstutis, regėdamas, jog neatsiturės viensai su žemaičiais prieš visus kryžeivius, supūtino trimitus ir atsitraukė eilėse. Šindekopas, norėdamas pribengti lietuvius, vijo juos nakčia pagal, nes Kęstutis atsisukęs taip kruvi-

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* tranksmas D. P.

nai ir narsiai sugrūmė*, jog toj pačioj vietoj, atmonydamas dienos nelaimes, patį marčelgą, 26 komtūrus, arba generolus, 200 ricielių, arba brostvininkų, ir daugiau nei 30 000 kareivių karvietėj tą naktį paguldė. Lietuviai maž ką daugiau nustojo. Niekas tą nakties nuopuolį kryžeiviams nedidino, kaipo smertis taip garsingo vyro marčelgos Šindekopo. Vienok kryžeiviai minavonei tos dienos pergalės dvi bažnyči mūro išdirbino, vieną Rudavos vietovėj, antrą Laptau, toj paskutinėj buvo dar abrozdas, kuriame buvo atmoliavota ta kruvina diena; šiandien dar žmogeiviai prūsai ardami arba kasdami randa ant tos vietos surūdėjusias ragotines, kalavijus ir šarvų skiautes, tos rūstos dienos ženklus.

Kryžeiviams iš karės tebgrįžtant, atėjo į Prūsus ant pagalbos Leopoldas, Austrijos viešpats, su didžiomis daugybėmis svieto, su kuriomis susinėrę, tuojau kryžeiviai grįžo vėl į Žemaičius ir, tenai išsiskaidę į kelias žaras, visą kraštą nuteriojo: kur užėjo, ten degino ir plėšė, kūdikius ir senuosius iškirtę, daugybes dar išvarė į vergus spėriau, nekaip Kęstutis, sutraukęs savo karius, galėjo antpulti jiems ant pagalbos, kursai vienok, negalėdamas pavyti neprietelių, įpuolęs su keliais pulkais, apygardas kryžeivių nuteriojo, paskui, į pilį Gozenlankę įsilaužęs, su žeme aną sulygino ir su didžiu grobiu namon laimingai sugrįžo.

Noris taip draskės maringose mūšose lietuviai su kryžeiviais, vienok iš visos galios tiekės į karę prieš lenkus, kurie esantiems kruvinoj karėj lietuviams ir žemaičiams buvo atėmę jiems Volynę ir Podolę. Nes tuojau lietuviai ir žemaičiai, ištraukę su rimtais pul-

---

* *DII:* susigrūmė.

kais lietuvių ir žemaičių, užėmė vėl į savo valdžią visą Volynę ir Podolę, pilis, kurias buvo lenkai dėl savo apsitvirtinimo tame krašte padirbę, išvertė. Iš tenai visuotinai gulė į pačius Lenkus ir tenai plačiai platesniai kraštus Sandomiro ir Liublino nudegino, bažnyčias, vietoves, pilis vertė ir griovė, patį klioštorių, garbingą ir didžiai turtingą, vadinamą Plikuoju kalnu (Łysej gurze), nuplėšė, iš kurio visus indus šventus ir iždus atėmę, į Lietuvą su didžia daugybe imtinių parvirdė[1].

Tie ketveri metai perėjo vienais antpuoliais, vie- 1371
nais plėšimais ir draskymais su kryžeiviais, kuriuos 1372 1373
neišguldęs apleidžiu. 1374

Vienok lietuviai, neveizėdami, jog kas dieną su kryžeiviais kruvinai reikėjo kariauti, Algirdas, Kęstutis, Vytautas, Jogaila, Liubartas, Narimantelis, surinkę rimtus pulkus lietuvių, žemaičių, gudų, volynionų, staiga spalių mėnesy, apmaudą atgieždami, vėl antpuolė Lenkus ir, tenai į kelias žaras persiskiedę, visą kraštą Liublino, Sandomiro, Podguro lig pat mūrų Krokuvos teriodami atsirėmė taip smarkiai ir narsiai, jog lenkai vos vos besuskubėjo pilyse užsirakinti. Vienu žodžiu, visą Lenkų kraštą šiapus Vislos į kūlį ir vandenį apvertė, kaipogi per tris mėnesius lietuviai tenai degino bažnyčias, vietoves ir pilis. Paskui, daugybes neapseikimas gėrybių ir kalinių suėmę, namo laimingai pargrįžo. (Turėjo būti didžiai sunki ta karė ir patiems lenkams, jog Kazimieras, didis karalius Lenkų, pritrūkęs naudos, atdavė opatui klioštoriaus, Tyniecu vadinamo, kelis valsčius, idant pinigų nuo ko norint pažyčiotų; kaipogi opatas, užstatęs bažnyčios daiktus savo klioštoriaus, pažy-

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

čiodino, arba įskolino, karaliui 2000 grivinų[1].) Kad taip lietuviai, žemaičiai Lenkus draskė, tuo tarpu jų namuose kryžeiviai voliavos ir didžias nelaimes darė: kaipogi Vinrichas, pats mistras kryžeivių, nuteriojęs šešias apykartas Žemaičių, apgulė paskui Kauno pilį, iš naujo atdirbtą, kurią dieną ir naktį vėtravodamas, niekaip negalėjo įsilaužti ir, nustojęs visų rimtųjų savo karių, sugrįžo į Prūsus su turtais ir kaliniais, kuriuos buvo suėmęs. Antroj šaly marčelga su 10 000 kareivių plačiai platesniai visus panemunius nudegino.

Liudvikas, karalius Lenkų, būdamas Vengruose, išgirdęs tokias nelaimes Lenkų, parskubėjo tenai pats ir, sutraukęs karius į Sandomirą, į dvi dali perdalijo; su viena Sendzivojui karvedžiui liepė į Chelmo pilį laužtis, o patsai su krokuvionimis ir vengrais traukė į Belsko pilį. Sendzivojus it veikiai išvertė lietuvius iš visos Chelmijos ir pilis Chelmo, Grabovo, Horodlės, Sevlošo užėmė. Nes karalius niekaip negalėjo įsilaužti į Belską, kurį didžiai kantriai ir drąsiai gynė Narimantelis, nes viensai pats bebuvo sugalįs prieš visą galybę lenkų ilgai turėtis, užvis jog pagalbos nuo lietuvių negalėjo viltis, kurie tuo pačiu kartu kruvinai kariavo su kryžeiviais iš visos galios, vienok iki paskuojo Narimantelis nepasidavė lenkams. Lietuviai patys tokiame suspaudime nebnumanė, ką bedaryti, su lenkais ar su kryžeiviais kariauti, kaipogi abeji pavojūs ir galingi, su abejais grumtis nebuvo galios. Bet Kęstutis, kaipo kantrus, taip ir gudrus, viensai tiktai tesumanė, ką daryti tokiame atsiėjime. Kaipogi, idant nusikratytų nuo lenkų, neatduodamas jiems krašto, daros jų bendru ir

---

[1] J. S. Bandtkie, Dzieje Król. Pol., t. I, k. 210.

patsai eina į abazą karaliaus Lenkų ir tenai sandarą tokį daro, jog lietuviai atduos lenkams visus kalinius, esančius Lietuvoj ir Žemaičiuose, ir Belsko pilį, o kitą visą kraštą paturės sau lietuviai; suderėję lenkai ant to pasimylavo su lietuviais, vienybę padarę tarp savęs. Taip sutaikinęs Kęstutis reikalus ūkės Lietuvos su lenkais grįžo namo su kryžeiviais kariauti[1].

Visų pirma Vytautas, noris jaunas, nes galįs, sūnus Kęstučio, ištraukęs su nekuriais pulkais lietuvių, 1377
žemaičių į Prūsus, Insterburgo pilį su žeme sulygino ir lig pat pilių Labguvos ir Tepliuvos beatsirėmė. Kęstutis, antra žara per Mozūriją įpuolęs į Prūsus, apygardas Ilieburgo pilies nuteriojo ir nemieruotas gėrybes namon parvirdė. Paskui su broliu Algirdu ir Vytautu, į tris žaras persidaliję, vienu žygiu kraštus Vėluvos, Insterburgo ir Šalaujų nuteriojo ir daugybes kalinių suėmė. Norėjo kryžeiviai kelią užstoti grįžtantiems lietuviams, kurie juos su tokia drąsybe surėmė iš visų pusių, jog visi tenai galą gavo, taip jog nė vieno nebliko, kursai būt galėjęs tą nelaimę mistrui apsakyti. Kaipogi vienas kryžeivis, kaliny Lietuvoj būdamas, taip rašo mistrui: „...mes esam visi išmušti, tikėkit tą aiškiai; aš rašau verkdamas, kaipo kalinys neprietelių abaze. Mano tarnai visų kantrieji krito, kiti dejuoja sumi* gelžiniuose pagonų. Palaiminti kritusieji! Gailiuos, jog aš toj rūstoj dienoj gyvas palikau." Taip lietuviai, žemaičiai, pa-

---

[1] Tasai tenai.

* su mi? *plg. „Pasakojimo" (t. II, p. 534) tą pačią citatą, kur yra su manim (rankr.* su mani*); „Istorijos žemaitiškos" rankr. (LKLI f. 1 (SD), b. 2, l. 298)* sumuni *(kaip ir kai kurių žemaičių vienaskaitos galininkas įnagininko reikšme).*

guldę daugiau nei 6000 kryžeivių karvietėj, grįžo namo linksmindamies[1].

Kryžeiviai tuo tarpu antpuolę Žaliąjį Pagirį, arba, kaip šiandien vadina, Polesę, nuteriojo, nes, negalėdami įsilaužti į Belsko pilį, su grobiu ir imtiniais ėjo per Lietuvą ir Žemaičius į Prūsus, visur į kūlį ir vandenį versdami taip, jog nieksai nedrįso toms įnirtusioms eilėms kryžeivių priešingauti, vienok žemaičiai išmanė ant galo, kaip vokiečiams atmonyti: kaipogi, įėję į girią, per kurią kryžeiviams reikėjo traukti, vienur pakirto medžius, kitur, iškasę gilias duobes, apdengė velėnomis ir smiltimis apipylė, kaip tenai vieškelis būt esąs, o šalyse to kelio medėse užslėpė rimtus pulkus kareivių. Lig įėjo pulkai kryžeivių į girią, lig medžiai visų didelieji ėmė virsti ant gelžytų eilių vokiečių, kurie, norėdami skrieti nauju vieškeliu, visi į duobes sumurgėjo, tuo tarpu gulė lietuviai, žemaičiai ant nusiminusių kryžeivių ir lig paskuojojo visus tenai išžurdojo, kurių daugiau nei 12 000 karvietėj paliko. Vokiečiai paskui, iš apmaudo už tą apgavimą keikdami, žemaičius rakaliais, tai yra razbaininkais, vadino; pasaka yra Žemaičiuose, jog vokiečiai būk supykę nuo to laiko tebminavoja dar tą žodį už tą, jog ne laukuose ir aiškioj mūšoj, nes užkampiai užlenkę iš nežinių anuos išžurdojo[2].

1378 Atentį metą kryžeiviai, norėdami atmonyti lietuviams ir žemaičiams taip didį praėjusiojo meto nuopuolį, pasitiekė į karę; kaipogi viena žara marčelga, turėdamas 12 000, traukė į Lietuvą ir, kur užėjo, ten kūlį ir vandenį beliko, jau artinos Vilniun ir Trakuos. Antra žara kamendotas Ragainės eidamas teriojo

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. 32.

[2] Tasai tenai.

baisiai baisesniai Žemaičius. Kęstutis, nestengdamas remtis laukuose su tokiomis gaujomis, reikalavo vienos dienos palūkos nuo marčelgos, tardamas, jog nori tapti krikščioniu, noris marčelga pažadėjo jam, vienok kareiviai, be žinios paties marčelgos Vilnių uždegę, vieną dalį nudegino, nes, nestengdami į pilis įsilaužti ir bijodamies, idant lietuviai su didesniais vaiskais neantpultų, tą pačią dieną šalin nuo Vilniaus į Prūsus paėjo. Vienok paeinančius Vytautas vijo, kuriuos noris ne suvisu pergalėjo, vienok didį nuopuolį jiems padarė, kaipogi, pagrobęs kuo veikiau 500 rimtos joties, peną kryžeiviams atėmė, iš šalių nežiniom iš medžių antpuldinėdamas, kryžeiviams po kelias dešimtis, kartais kelis šimtus, atsiskiedusius peno ieškoti, iškirto, kurie išalkę, per 6 dienas nieko nevalgydami, maž ką begalėjo gintis, dėl to gi retas iš jų bepargrįžo į Prūsus.

Tą metą didis kunigaikštis Lietuvos Algirdas mi- 1381
rė, vyras garbingas ūkėj, garsus karėj, kursai pergale nesididžiavo, nuopuoliu niekuomet nenusiminė, klausė savo brolio Kęstučio ir tikėjimo savo tėvo neapleido, nuo kryžeivių nepergalėtas, nes lenkų ir totorių pergalėtas. Ne tiktai apgynė tą kraštą, kurį, tapdamas DKL, rado, nes dar jį padidino, iš didžio mėgimo savo žmonos gudės krikščionkos pats mažne tapo krikščioniu, noris patsai pagonis, krikščionis vienok mylėjo ir Goštautui leido į Vilnių pranciškonis iš Lenkų parvesti ir klioštorių išbudavoti. Kad tenai gyventojai Vilniaus papaikę išžurdojo tuos zokaninkus, tuojau liepė 50 ūkininkų smerčiu nukoroti; retas krikščionis viešpats būtų daręs tokią teisybę, kokią ansai, pagoniu būdamas, padarė krikščionims savo neprieteliams, kurie kas dieną tykojo liuosybę ir valdžią jam išplėšti. Paliko plačią giminę, tai yra

šešis sūnus iš Julijonos, kunigaikštaitės Vitebsko: Vladimirą, kunigaikštį Kijevo, nuo kurio paeina šiandien Slucko kunigaikščiai, Joną Žadivydą, Podolijos kunigaikštį, Simoną Lengvenį, nuo kurio paeina Mstislavlio kunigaikščiai, Andriejų Vygantą, nuo kurio paeina Trubeckiai kunigaikščiai, Konstantiną, kunigaikštį Černigovo, nuo kurio pareina kunigaikščiai Čartoriskiai, Liubartą, nuo kurio paeina kunigaikščiai Sanguškos, Kovelskiai ir Koširskiai. Iš kunigaikštos Tverės, antros žmonos, penkis: Jogailą (paskui karalius Lenkų), Skirgailą, Švitrigailą, Kaributą, nuo kurio paeina kunigaikščiai Zbaraskiai ir Višniaveckiai, ir Dmitrijų, nuo kurio paeina kunigaikščiai Koreckiai. Kaipo, gyvas būdamas, už visus jų* mylėjo Jogailą, taip ir mirdamas jį savo karšinčium paliko, tai yra jog ansai tarp kitų savo brolių DKL vadinsis. Diduomenė paskui susirinkusi palaidojo nabaštiką pagal apsiėjimą savo bočių probočių, kaip viršiau regėjom, tai yra kūną Algirdo, šarvais apvilktą, tėvūnai, išnešę ant malkos ir tenai kalaviją, ragotinę, vylyčias, seidoką, varpstį prie jo padėję, su visų įtikimuoju jo tarnu, visų mylimuoju žirgu, su sakalais, pėdsekiais degino ir, šalip stovėdami, giedojo jo darus ir nagus meškų, lūšių į ugnį mėčiojo, idant mirusis turėtų su kuo į dangų roptis.

§ XXI. JOGAILA IR VYTAUTAS DIDI KUNIGAIKŠČIAI LIETUVOS

Algirdas, gyvas dar būdamas, tokį buvo su Kęstučiu sutarimą padariusiu, jog po smerčio Algirdo bus jo karšinčium sūnus Jogaila ir valdys visais tais kraštais, kuriais jo tėvas Algirdas valdė, kiti jo bro-

* *DII:* juo.

liai visi jo klausys, kaipo gaspadoriaus, arba šeimininko. Taip pat po smerčio Kęstučio bus jo karšinčium jo sūnus Vytautas ir valdys visais tais kraštais, kuriais valdė Kęstutis, kiti broliai jo klausys kaipo savo vyresniojo. Taip tėvu parėdžiusiu tarės, jog jų vaikai gyvens tokioj vienybėj ir meilėj, kaip jei anuodu pačiudu. Nes slidi viltis!

Palaidojusi, kaip sakiau, diduomenė Algirdą susirinko į Vilnių, Lietuvos buveinę, ant sueimo ir su valia ir noru Kęstučio Jogailą didžiu kunigaikščiu ir karšinčium Algirdo, daugiau dėl tėvo garbingų darų, nekaip jo paties užslūgų*, pakėlė. Dyvytis reikia toj vietoj iš Kęstučio išminties ir meilės ant savo brolio Algirdo, jog atdavė tą jo sūnui, kas jam pačiam pagal dievo ir žmonių įstatymą prigulėjo.

Nes tarp viešpačių kas gali rėdyti, tas ir įtariamas yra, jog nori rėdyti, noris ansai niekados nenorėtų; kaipogi Jogaila skrūpčiojo, veizėdamas į Kęstutį dėdę, kursai dėl savo garbingų darų karės ir išminties nuo visų mylimas ir tapnojamas [?]** vienoj valandoj visos Lietuvos viešpačiu pasidaryti galėjo. Nes Kęstutis niekuomet to dūmoti nenorėjo ir tenkinos nupelnyta garbe akyse viso pasaulio. Vienok Jogaila skaugėjo širdy tos garbės ir didybės savo dėdei ir kuo veikiau geidė nuo jo nusikratyti. Turėjo dar Jogaila už visų įtikimąjį savo rodnąjį Vaidilą, žmogų, kursai iš duonkepio berno, Algirdui dar gyvam esant, į visų didžiuosius vyresniuosius buvo išsikėlęs ne karės darais, nes pasiklojimais ir geru pasiėjimais; paskui, mirus Algirdui, nenusižemino, nes dar aukščiau išsikėlė, kaipogi, su našle Dovydiene, tetute

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* nuopelnų D. P.

** *DI:* taip nojemas.

Jogailos, apsipačiavęs, pasidarė genčia pačiam Jogailai ir visai jo kilčiai. Kęstutis to Vaidilos didžiai nekentė už tą, jog tas berno lupatas didžiau buvo mylimas ir taupomas nuo Jogailos, nekaip jo dėdė, garbingas vyras, ne tiktai nuo pačių pagonių pagirtas, nes ir nuo krikščionų garbinamas. Tasai, sakau, Vaidila, nuogąsčiuodamas, idant nenustotų kokiame atsiėjime savo didystos, ėmė paikinti Jogailą, tardamas jam, jog, iki gyva galva Kęstučio, negali dar ansai tarti, jog yra didžiu kunigaikščiu Lietuvos, nei viltis ant bendrystos su sūnum, kurie paviršiui jam meilingais broliais rodos, o širdy tyko pragumo, kaip jį nugaluoti. Nesunku buvo Vaidilai paikinti tą, kursai geradėjyste savo dėdės Kęstučio ir raštu tėvo, ne darais karės ir užslūga ūkės, buvo karšinčium ir DK Lietuvos pakeltas. Tą mindamas, Jogaila sutarė su Vaidila savo* kiltį Kęstučio išnaikinti, žadėdamas visus kraštus Kęstučio Vaidilai atduoti, jei ansai tą padarys. Taip nekaltam ir išmintingam savo dėdei, pražilusiam seneliui karėse, visų garbingiausiam Lietuvos karvedžiui, ėmė tiekti grabą išgama, ne brolio sūnus. Vienok žinodamas Jogaila, jog viensai neišgalės to padaryti, užvis jog Kęstutis mylimas buvo ir
1383 garbinamas nuo visų, dėl to gi Jogaila išsiuntė Vaidilą, kaipo vienutinį savo įrankį, prie kryžeivių ir miečeivių, visų didžiausių Lietuvos neprietelių, su raštais, kuriuose, meilaudamas jų padėjimo, sakė mistrams: „Dėdė mano Kęstutis, jūsų nepergalimas neprietelius, nori sesers savo sūnų Ziemovitą, kunigaikštį mozūrų, lenkų karalium pakelti, o pats viešpačiu visos Lietuvos pasidaryti." (Reikia žinoti, jog Jogaila pats geidė karalium lenkų tapti, kaip tuojau

* *DII:* visą.

matysim.) Taip uždengęs Jogaila savo nedorybę akyse kryžeivių, sandarus padarė, kuriuose atdavė miečeiviams Žemaičių šmotą iki upei[1] Dubysos ir pasiėmė be žinios kryžeivių nė kokios karės nepradėti su artimosiomis tautomis ir per ketverius metus apsikrikštyti su visa gimine. Mistrai nuo savo pusės pažadėjo visokiame atsiėjime jį šelpti ir už didį kunigaikštį Lietuvos turėti.

Kad taip Jogaila suderėjo ant prapulties savo dėdės, tuo tarpu Študšteinas, kamendotas pilies Osterodės, kryžeivis, vyras išmintingas, kūma Kęstučio, kursai dukterį jo Danutę, ištekančią už Jonušo, kunigaikščio mozūrų, prie krikšto buvo turėjęs, tasai, pagailęs Kęstučio, noris pagonies, apreiškė jam visa tą, ką Jogaila su Vaidila buvo padariusiu su kryžeiviais ant jo prapulties. Atsitiko tuo kartu Kęstutis Trakuose. Atėmęs tokią žinią, patsai nenorėjo niekaip tikėti, mindamas tiek savo darų, tiek žygių, tiek dėl mantos ūkės atbūtų karių, idant Jogaila būtų ant tokios nedorybės atsidavęs; rymojo patsai saviep, neišmanydamas ką daryti. Įpuolęs ant galo į apmaudą Vaidilai, kaipo įrankiui tos nedorybės, giltine pamojavo. Tuojau Vytautą, sūnų savo, iš Gardino parvadinęs, visą zdrodą, kaip buvo, jam apreiškia, rūgodamas ant Jogailos, jog už tiek geradėjysčių, sau parodytų, su bernu susitaręs, gyvybą jam nori išplėšti, neišgalėdamas dar patsai to nudaryti, pagalbos savo nedorybei prie neprietelių Lietuvos ūkės ieškojo[2].

Vytautas, kursai didžiai mylėjo Jogailą, niekaip nenorėjo į tą tikėti ir visaip tėvą perkalbinėjo, tardamas, jog veikiau yra žabanklai neprietelių, nekaip

---

[1] Tasai tenai.

[2] Koialowicz, Hist. Lit., t. I.

zdroda Jogailos, kurie, nuogąstuodami mūsų vienybės, nori mus sukerštinti, idant nuvargusius mus namkare veikiau galėtų apvergti. Kęstutis, leidęs save perkalbėti ar nuogąstuodamas, idant sūnus jo neišmintinga meile Jogailos patsai save ir tėvą neprapuldintų, Vytautą į Gardiną ir Drohičiną išsiuntė. Patsai, palikęs Trakuose, nuo visų pusių nelaimės jautojos, idant audros, kilstančios ant jo galvos, neužniktų jį nepasitiekusį. Neilgai trukus zdroda Jogailos aiškiai išsireiškė. Reikia žinoti, jog Jogaila, lig tapęs DKL, lig buvo padaręs sandarą su kryžeiviais ant 10 metų; iš pirmo kryžeiviai neantpuldinėjo kraštų, nes sandarus saugojo, nes kaip tiktai Jogaila tuos antrus sandarus padarė, tuojau kryžeiviai ėmė antpuldinėti ir terioti tuos kraštus, kuriais Kęstutis valdė, o kraštams Jogailos nieko nedarė. Antra. Andriejus Vaidotas, mažasis sūnus Kęstučio, buvo kamendotu Polocke, tam be jokios ydos atėmęs Jogaila kamendą atdavė Skirgailai, tikrajam savo broliui. Polockionys, mylėdami didžiai Vaidotą, niekaip nenorėjo Skirgailos už savo rėdytoją priimti nei pilies jam įduoti. Jogaila tuo tarpu pulkus karių Skirgailai nuleido, idant polockionis išpaikusius nudraustų ir valdžią Vaidotui atimtų. Tuojau, kaip buvo sutarta, su vaiskais Skirgailos miečeiviai susinėrė ir Vaidotą su polockionimis kariavo. Tą regėdamas, Kęstutis nebabejojo jau apie zdrodą* Jogailos, kursai Vaidotui atėmė valdžią ne dėl kito ko, jog tiktai ansai sūnum jo buvo, kaipogi priežasties karės ieškojo, vildamos, jog tėvas sūnų paniektą neapleis; mindamas ant galo, sakau, Kęstutis naujus sandarus padarytus esant su kryžeiviais ir miečeiviais nuo to, jog iš visų

---

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* painiavas S. S.

didžiausių ir smarkiausių neprietelių Lietuvos ūkės rados anie vienkartu bendrais ir su pulkais Jogailos viename abaze stovėjo. Tą manydamas, Kęstutis, idant kuo veikiau nelaimę nuo savęs attolintų, šarvus savo subruzdino ir, tuojau sutraukęs iš Žemaičių 300 jočių, didžiai sau įtikimų ir mylimų, karėse nurumbėjusių rečiais ir viso datyrusių, liepė į Vilnių sueiti visokiais reikalais pasiklojus, idant tenai, išsiskaidę butuose, tolimesnių jo prisakymų lauktų, nuo įtarimo saugodamies. Paskui vieną rytą 600 pėsčių karių, šieno vežimuose apkrautų, į Vilnių įvežė. Ant galo, taip parėdęs, pats staigiai su 1000 rinktinių jočių atpuolė; ant išreikšto jo ženklo užslėptieji, su juo susinėrę, tuojau pilis apsiautė ir užėmė, kuriose Jogailą, Julijoną, jo seserį, ir Mariną, jo tetutę, sugavęs, sargtis jam* uždėjo, lygia dalia pilyse ir pačioj buveinėj; tą pačią dieną Vaidilą, kaipo įrankį visos nedorybės, ant Plikalnio Vilniuj pakorė. Paskui, kad ėmė Kęstutis kratyti pilyse raštus Jogailos, atrado ir sandarus, paties ranka prisirašytus ir pečiotimis jo, arba žymėmis, apžymėtus, su kryžeiviais ant prapulties Kęstučio padarytus, kuriuos Kęstutis liepė tuojau apskelbti, idant visi žinotų, už ką Vaidilą pakardino, o Jogailą į kalinį įdėjo[1].

Vytautas, noris tiek piktybės širdy Jogailos regėjo ant savęs, vienok nepametė jį mylėti. Ant žinios to, kas Vilniuje nutiko, tuojau iš Gardino atskriejo į Vilnių, žodžio negalėdamas pratarti. Tėvą sveikino ir, myluodamas jį, linksmino jį, jog nuo pragaro pasisaugojo, nes rūpinos saviep, girdėdamas savo bendrą Jogailą už neprietelių ir zdraicę paskaitytą;

---

* *DII:* jiems.

[1] Tasai tenai.

noris sargai neleido jam prisiartinti prie Jogailos, vienok Vytautas norėjo jį dar gelbėti, noris nebsiviliant daugiau gyvu bebūti. Nes iš antros pusės nuogąstavo pats, idant tėvą savo neužrūstintų, kursai jam užmetinėjo jau pirmą jo stigavojimą, jog, rodant raštą kamendoto Študšteino, ansai užstojo Jogailą, tardamas, jog veikiau yra pinklės neprietelių, nekaip nedorybė Jogailos. Tuo kartu Vytautas nebeprieštaravo nedorybei Jogailos, nes visą jo kaltybę ėmė mesti ant Vaidilos, jog ansai jauną kunigaikštį išpaikino, kursai rados daugiau kaltu per savo nenuomonę, nekaip per savo nedorybę. Taip jį teisindamas, savo tėvui priminė jo meilę, kurią turėjo dėl brolio savo Algirdo, stigavodamas, jog ansai nori tokioj vienybėj, meilėj ir sūtaikoj su Jogaila gyventi, kaip jei anuodu kad su savo broliu Algirdu gyveno. Vienok Vytautas tais savo mylavimais perkalbėjo tėvą, jog Kęstutis, pasigailęs Jogailos, gyvybą jam dovanojo ir iš jo tėvo kraštų Krėvos kunigaikštystą, o iš motinos Vitebsko taip pat kunigaikštystą jam rėdyti davė. Iždų, arba skarbų, kuriuos buvo pilyse užrakintus radęs, neatėmė sau, nes ūkei atdavė, tenkindamos tiktai įgauta valdžia ūkės, kurią tuojau ėmė rėdyti.

Kad taip tokie sumaišymai atsitiko buveinėj Lietuvos kilty pačių didžių kunigaikščių, viena apygarda Žemaičių, užimta nuo kryžeivių ir neišsakomai nuo jų verginama ir sunkinama, įpuolusi į rūpesnį, Fridlando pilį, kurią ant liepimo kryžeivių patys savo krašte buvo išdirbę, su žeme sulygino, kryžeivius, savo rėdytojus, vienus ten pat išžurdojo, kitus laukan išvirdė. Kefštekas, kamendotas pilies Klaipėdos, paėmęs 4000 rimtos joties, traukė drausti papaikusių žemaičių, kurie vienok, įvedę aną į balas, kruvinoj

mūšoj pergalėjo, o likusius jo kareivius į versmes sumurdė. Patį Kefšteką kamendotą, sugavę gyvą, dievui Perkūnui už pergalę sudegino, o kitus kryžeivių vyresniuosius sugautuosius, pririšę ant medėj augusių žirgų, kuriems pabraukę po uodegomis dagius, paleido į tyrus laigyti su pririštais kryžeivių vyresniaisiais.

Įgavęs Kęstutis valdžią į ranką visų pirma, idant bendrai Jogailos nepaikintų ūkininkų Vilniuj, liepė Vytautui aną su visais gentimis į Krėvą nulydėti, paskui išleido žinią kareiviams į abazą ties Polocku, idant neblaužtų Vaidoto. Kareiviai to paklausė, nes Skirgaila, nuogąsčiuodamas prastą galą rasti, nebsugrįžo į Lietuvos žemę, nes prie miečeivių nuėjo.

Kitoj šaly, tai yra Severijoj, Kaributas, antras brolis Jogailos, kursai, valdydamas tą kraštą, ne tiktai nebnorėjo valdžios Lietuvos ant savęs išpažinti, nes, dar jutęs tokius namų kerštus Vilniuj, kelias pilis, parubežy esančias, užėmė, prieš kurį su rimtais pulkais traukė pats Kęstutis. Nes pačiam namie nesančiam, idant nesirastų kokie sumaišymai, Jogailai įsakė su savo pulkais abaze ties Vitebsku stovėti, idant kokiame atsiėjime galėtų ant pagalbos Kęstučiui ateiti. Jogaila prasidžiugo, įgavęs savo kareivius į ranką, kaipogi, paėjęs truputį Severijop, staiga atsibloškė ir kuo veikiau traukė į Vilnių ir tenai zdroda Aunulio kamendoto ir vyresnybės Vilniaus į pilį įėjo nakties vidu ir tenai įgulę Kęstučio vieną iškirto, kitą apkalė. Užėmęs Jogaila Lietuvos buveinę tuojau išleido siuntinius į Prūsus prie kryžeivių ir į Rygą prie miečeivių, pagalbos meilaudamas. Pats, palikęs Vilniuj rimtą įgulę, traukė prieš Vytautą į Trakus, nes Vytautas, tą pajutęs nuo bendrų savo, su pamote, garbinga Birute, į Gardiną persidangino ir užsiraki-

no. Tuo tarpu Jogaila laužės į Trakus, kurių įgulė, nestengdama ir nevildamos veikios pagalbos, Jogailai pasidavė. Pajutęs tą, Kęstutis, palikinas pulkus Gudų Severijoj ir įsakęs jiems nuo antpuolių Kaributo tiktai Lietuvos rubežių ginti, patsai vieškeliais leidos į Žemaičius; sutraukęs tenai rimtus pulkus, Neries upe, arba Vilija, persikėlė ir su Vytautu, kursai su gardiniškiais prie jo artinos, susinėrė. Paskui išleido siuntinius prie Jonušo, kunigaikščio mozūrų, vadinti jį ant pagalbos, kurios kas dieną ateinančios laukė; vienok, idant kareiviai veltui nestovėtų, Trakus apgulė, nes tuojau atstojo išgirdęs Kęstutis, jog Jonušas ne tiktai jam pagalbos nedavė, nes, laužydamas dar sandarus, įpuolęs į Kęstučio kraštą, tai yra Jodviežių, arba Polesę, žemę teriojo ir jau Drohičiną, Melniką, Suražą, Skalą ir kitas pilis buvo užėmęs. Tuo tarpu Jogaila, sulaukęs pagalbos nuo miečeivių ir kryžeivių, į abazą pas Vilnių sustojo. Žinojo Kęstutis didžiai daugiau* karių Jogailos ir rimtus geležies pulkus kryžeivių, miečeivių jo eilėse, nes, mindamas ant teisybės savo sprovos ar vildamos ant kantrybės savo kareivių, traukė prieš Jogailą ir abazą prieš jo abazą pastatė. Taip tatai atėjo gadynė, jog lietuviai, kurie pirma susikibę graudino neprietelius savo ūkės, šiandien atkaklybė vieno žmogaus neprietelius į namus parvadino ir tuos pačius kardus, ragotines, kuriomis liuosybę savo dangstė nuo neprietelių, šiandien — o rūsta diena! — anas į savo širdis įrėmė tarp savęs. Jogaila, noris keturis kartus su savo talkininkais daugiau turėjo, vienok, žinodamas kantrybę, gudrybę ir narsybę karėse Kęstučio, nedrįso pulti ant jo abazo, nes, žinodamas didžią meilę Vytauto ant savęs, ėmė siuntinius į Kęstu-

---

* *DII:* didžias gaujas.

čio abazą laidyti ir sandarus daryti; tuo pasiklojęs, įvadino į savo šėtrą Kęstutį su sūnum, prisiekęs, jog anuodu nieko pikto nedatirs, nes lig tiktai šiuodu į šėtrą įėjo, lig tuojau abudu į gelžinius Jogaila sukalė. Tuojau Jogaila Kęstutį, Krėvos pily užrakinęs, 1383
nužurdojo tikrąjį savo dėdę, vyrą garbingą, visų didžiausią karį savo amžiuj, kursai ne kartą dangstė krūtimis savo ūkę; mirė nuo kraugeringo brolio sūnaus* Jogailos, nuo to, kuriam vieną kartą sostą Lietuvos buvo davęs, antrą kartą gyvybą dovanojęs; taip tatai išsimokėjo už tiek geradėjysčių, jog iškaršusiam seneliui ir savo geradėjui nebleido amžiaus galo besilaukti, atėmęs neteisingai nuo jo Lietuvos sostą, dar gyvybą visų išmintingiausiam vyrui išplėšė. Kas gali skaityti darus Kęstučio, dėl ūkės Lietuvos ir Žemaičių išdarytus, idant ašara nenurietėtų ant jo smerčio, negut tas tiktai, kursai Jogailos kraugeringą širdį saviep turės[1]. Jogaila, užmiršęs ant meilės, Vytautą į kalinį su jo žmona įstūmė, o Vydimantą, tėvūną Lietuvos, uošvį Kęstučio, didžios kilties vyrą, nieku nekaltą arkliais gyvą Vilniaus gase sudraskė. Ant galo, praliejęs tiek kraujo savo genčių Lietuvos buveinėj, leidos į Lenkus, kur jį į karalius vadino, nes jog ne viensai tenai tebuvo, kursai karūnos Lenkų norėjo, nes buvo ir kitų viešpačių, kurie jos lygia dalia geidė; dėl to gi Jogaila, norėdamas veikiai nubengti ir nuogąstuodamas kokių sumišimų Lietuvoj, prižadėjo lenkų diduomenei, jei aną karalium pakels, niekuomet nė kokios rinkliavos nuo jos neimti, pats su gentimis ir gimine apsikrikštyti, Lietuvą ir Žemaičius su Lenkais amžinai sunerti, že-

---

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* brolvaikio D. P.

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. 1.

mę Kulmo, Mikelau ir Pamario, kurias lenkams kryžeiviai buvo užkariavę, atimti pasiėmė. Lenkai, viena, pameilę tų prižadų, antra, vildamies, jog lietuviai apgins juos nuo kryžeivių, pakelti karalium ir su Jadvyga, karalaite ir karšinče mirusiojo karaliaus, appačiuoti pasiėmė[1].

Nes kad taip Jogaila laimingu tarias esąs, tuo tarpu Vytautas Vilniuj išsprukęs iš kalinio tokiu pragumu. Vaikščiojo dvi žmoni į kalinį kunigaikštienės, žmonos Vytauto, guldyti, nes prie paties Vytauto viena jo žmona tegalėjo įeiti. Vieną kartą Vytautas, persidaręs drabužiais savo žmonos, palikinas aną savo kaliny išėjo į jos kambarį ir, tenai persidaręs apdaru vienos motriškės, kurią palikęs, su antra laimingai per sargtis išėjo (reikia žinoti, jog Vytautui neaugo barzda). Taip Vytautas, išsigavęs iš kalinio, nuskriejo stačiai prie Jonušo, kunigaikščio mozūrų, švogerio savo, be kokios galios, vienok ketėdamas tėviškę savo atieškoti; nes, tenai neregėdamas kito įrankio, ėjo pas kryžeivius ir, tenai persikrikštijęs,
1384 atsidavė į jų užtarymą, kuriems už tokį jų gelbėjimą Žemaičių žemę užrašė, o jei bevaikiu mirs, visą Lietuvą kryžeiviams paliks, prižadėdamas dar aniems, jog visuomet prieš jų[2] neprietelius kariaus ir žygiuos tenai, kur jamui lieps. Tą išgirdęs, Jogaila nusiminė, o Vytautas, pargrįžęs su kryžeivių pulkais ir su nekuriais žemaičiais į Lietuvą, visų pirma Trakus užėmęs, karius iš visur traukė. Jogaila vienok, norėdamas prieš lenkus pasididžiuoti, buvo apgulęs Marienverderį, kryžeivių pilį, nes, išgirdęs, jog Vytautas jau Lietuvoj verčia laukan jo rėdą, ir žinodamas,

---

[1] Tasai tenai.

[2] Tasai tenai.

jog nebus doros, ėmė masinti ir vilioti Vytautą su didžiuomene Lietuvos (kaip vokietis vienas rašo, nebgalėdamas kardu, su liežuviu ėmė kariauti), tardamas, jog ansai, tapdamas Lenkų karalium, praplatins dar didžiau Lietuvos valdžią ir garbę, jog anie, susinėrę su lenkais, veikiau kryžeivius pergalės; ant galo Vytautui pažadėjo atduoti valdžią visos Lietuvos ir Žemaičių. Vytautas, atminęs mylėjimą savo ant Jogailos ir užmiršęs visas jo nedorybes, sau išdarytas, išsižada kryžeivių, savo užtarytojų, ir eina pas Jogailą, su kuriuo tuojau leidos į Krokuvą, į parėdką su visų didžiausia iškilme. Vienok, noris lenkai norėjo Jogailą už karalių savo turėti, nes Jadvyga karalaitė niekaip jo nemėgo, noris rašo Jogailą didžiai grakštų buvus, kursai, viešėdamas rūmuose Krokuvos, nuleido prie jos didžius siuntinius, rankos jos meilaudamas, kuri aniems, meilingai klūkiantiems, atsakė: „Neduosiu." Siuntiniai tarė, jog Jogaila persikrikštys, ana atsakė, jog rankos jam neduos. Paskui ėmė ana užmetinėti Jogailai nužudymą jo dėdės, taip garbingo kario Kęstučio. Jogaila to užsigynė. Vytautas pats pradėjo karalaitę perkalbinėti, stigavodamas, jog Kęstutis buvo jo tėvas, kurį ne Jogaila nužurdojo, nes Prokša jomylista, kursai seniai ant jo iltį griežė, aną nužurdojo, nes nė taip dar ana nenorėjo tikėti, ant galo Prokša patsai turėjo pasirodyti ir tą patvirtinti, nes Jadvyga suprato aiškiai tuos monus ir atsakė, jog rankos neduos. Paskui tėvūnai lenkų paliko jaunuoju vienudu[1], diena nemetu perkalbėjo Jadvygą, kuri, norėdama ar nenorėdama, turėjo mėgti Jogailą, kursai, gavęs ranką nuo karalaitės, tuojau persikrikštijo ir vardą ant krikšto Vladislovo

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. II, K. 32.

priėmė ir prisiekė, jog Lietuvą ir Žemaičius su Lenkais suners. Paskui buvo parėdka ir karūnos Lenkų Jogailai antdėjimas. Taip lietuviai antrą parėdką pergėrė Krokuvoj, buveinėj Lenkų. (Kryžeiviai, atgiešdami apmaudą ant Vytauto DKL, nutručijo jo du mažu sūneliu Jurgį ir Joną Karaliaučiuj metuose 1385, kuriuos Vytautas buvo kryžeiviams į užstovius savo prižadėjimo įdavęs[1].)

Jogaila, pargrįžęs į Lietuvą, gyrės diduomenei ir aną vildamas tarė, jog galią ir valdžią Lietuvos padidino ir praplatino, sunerdamas Lietuvą ir Žemaičius su Lenkais, ne dėl to tą padarė, idant lenkams anie vergautų ir jų valdžios klausytų, nes idant reikalingame atsiėjime vieni antriems pagalbą duotų, paskui, vieniems tarp diduomenės lietuvių pilis dovanodamas, kitus į vyresnius keldamas, kitus apdovanodamas gėrybėmis, tildė, sakau, Lietuvos ir Žemaičių jomylistas, kurie didžiai nenorėjo sunėrimo Lietuvos su Lenkais, kaipogi regėjo aname savo ūkės nužeminimą ir prapuolimą, vienok tuo kartu Jogaila
1386 visus perkalbėjo ir Vilniuj sunėrimo abejų kraštų raštus išdavė, kuriuose diduomenė pasirašė ir apžymėjo.

To dasiekęs, Jogaila ėmė, kaip buvo prižadėjęs lenkams, krikštyti lietuvius; rašo, jog patsai su žmo-
1387 na važiojęs po Lietuvą per visą metą, krikštydamas ir evangeliją pats karalius žmonėms išguldydamas, kaipogi nebuvo daug kunigų, mokančių lietuviškai. Vienok nenorėjo lietuviai ir žemaičiai atmesti savo senų dienų apsiėjimų, užvis motriškosios, idant nenustotų savo baltų apdarų ir baltų nuometų, kurias Jogaila drąsindamas ir stigavodamas, jog galės baltai

---

[1] Krót. rys. życia Witolda. Geneal. famil. Jagiel.

darytis ir krikščionimis būdamos, kaip jei pagonimis, dovanojo joms baltas vilnones ir baltas baltesnes drobes, idant krikštytųsi. Nes ir taip maž tevyko, lig aukščiausias sutvertojas galybe savo nepadarė cūdų, arba stebuklų, netikšiams pagonims, kaipogi karalius liepė stabą Perkūno, visų didžiojo dievo lietuvių, išversti, nes tas, kurs jį norėjo sutrupinti, už pirmąjį kirtį sau koją didžiai baisiai prasikirto; pagonys, tą regėdami, sušuko: „Kokia stiprybė mūsų dievo!"* Nes tuo tarpu priėjęs kunigas krikščionis su kirviu dešine ranka į vardą dievo peržegnojo žeistąjį, kursai tuojau kėlės sveikas, o atkala užgavo stabą, kursai, kaip nebuvęs, į dulkes pavirto; ir tuojau šviesybė dangiška ant viso tenai surinkto svieto apsireiškė. Kaipogi pagonys, tą regėdami, būriais bėgo krikštytis, taip jog nebgalėjo parėdyti nei visų išeigų, nei namų** begauti, kunigai tiktai, paupy stovėję, šlėkdami kryžiškai vandenį ant vyrų būrio, davė vieną visiems vardą Petro ar Jono, ir taip 300 ar 400 vienkartu Jonu ar Petru paėjo apkrikštytų; taip pat antšlėkę motriškų tokį būrį, davė joms vieną vardą Onos ar Elzbietės; ir taip keliomis dienomis kiek dešimtų tūkstančių apsikrikštijo.

Tuojau Vilniuj Perkūno bažnyčią, apie kurią viršiau skaitytojas regėjo, į krikščionų bažnyčią perdirbo ir didį altorių toj pačioj vietoj pastatė, kurioj pagonų altorius buvo, ant kurio amžina ugnis degė.

Vyskupas Poznanės tą Lietuvos apsikrikštijimą pranešė popiežiui, kursai tuojau apskelbė raštą, arba bulę, idant kryžeiviai ir miečeiviai amžiną sandarą su lietuviais ir žemaičiais saugotų. Taip ant galo

---

* „Kokia stiprybė mūsų dievo!" *iš DII; DI:* koke styprimy musa Dyiwaj.

** *DII:* kūmų.

įspindo linksma saulė vieros šventos katalikiškos po tiek vargų ir nelaimių ant Lietuvos krašto, ir vienkartu išnyko kryžeiviams viltis, pasiklojus apkrikštijimu, Lietuvą užkariauti; vienok noris viera šventa prasidėjo, nes kerštai dar tarp pačių kunigaikščių tebebuvo, kuriuose vokiečiai tykojo dar kuomet namkare suirusią ūkę Lietuvos ir Žemaičių užimti, kaip tuojau regėsim.

Jogaila, tapęs karalium Lenkų, neatdavė Vytautui Lietuvą rėdyti, kaip jam prižadėjęs buvo, nes Skirgailai, broliui savo tikrajam. Vytautas, regėdamas save nukroptą, eina vėl prie kryžeivių, su kurių vaiskais atgrįžęs, daugias pilis Lietuvoj užėmė. Jogaila, tą regėdamas, perkalbėjo vėl Vytautą, kursai, paklausęs jo antrą kartą, pagrįžo; vienok tuo tarpu Jogaila kas kartą daugiau lenkų į Lietuvą vedė ir, aniems pilis ir stiprias vietas atduodamas rėdyti, save stiprino. Vytautas, regėdamas save nukroptą,
1388 ėjo trečią kartą prie kryžeivių su žmona, su vaikais ir su diduomene Žemaičių, kuri Jogailos nekentė ir nenorėjo lenkų į Lietuvą įleisti.

Kad taip Vytautas tiekias su kryžeiviais traukti į Lietuvą, tuo tarpu Jogaila apgulė Gardiną, kursai nenorėjo nei lenkų priimti, nei Jogailos prisakymų klausyti. Vėtravojo jį Jogaila per kelis mėnesius, nes nieko negalėjo padaryti, jo įgulė didžiai kantriai gynės, kuri ant galo, suvalgiusi visus skūrgalius ir sušėrusi žirgams supuvusius nuo stogų šiaudus, nebturėdama nė iš kur viltis pagalbos, pasidavė Jogailai.

Vytautas, antroj pusėj pasitiekęs su kryžeiviais, traukė į Lietuvą trimis žaromis: vieną vedė pats Vytautas, antrą mistras miečeivių, o trečiąją mistras
1390 kryžeivių. Tie visi vaiskai, ties Kaunu susinėrę, visų pirma Trakus užėmė, pergalėjo kruvinoj mūšoj Kari-

gailą, brolį Jogailos, paskui Vilnių, pačią buveinę Lietuvos, apgulė, kurią broliai Jogailos, Karigaila ir Narimantas, gyniojo. Noris kryžeiviai tuojau sudegino vieną dalį buveinės Lietuvos, vienok įgulė ir taip nenorėjo pasiduoti, ir juo Vytautas drąsiau laužės, juo broliai Jogailos stipriau gynės. Viename išpuoly Karigaila įkliuvo į ranką Vytautui, kursai liepė jį nukirsti ir galvą jo, ant ragotinės pamautą, ties pilies angomis pastatyti, idant tuo nugandintų įgulę. Nes kad tas nieko nelietavo, Vytautas jaunesnįjį brolį Jogailos Narimantą išvadino į vaidą, kurioj maringai jį pažeidęs, liepė už kojų į medį pakarti ir vylyčiomis suvarstyti akivaizdoj įgulės. Vienok su tokiu kraujo praliejimu negalėjo Vytautas į pilį įsilaužti, kurią Maskarauskis, lenkas, drąsiai gynė ne jau Vilniuj, nes irose Vilniaus, kuriose pačių kareivių kritusių 14 000 gulėjo; taip varžydamies Lietuvos buveine, kareiviai Vytauto ir kryžeivių pritrūko peno, į kurią griovęsi per tris mėnesius, turėjo ne Vilnių, nes jo iras palikti, maž ką mažiau nustoję savųjų už lenkus. Vytautas užvis atstojo gailėdamos Tautvilos, brolio savo, kurį pūškos kulka šalip su pačiu bekalbantį nudaužė[1].

Vytautas paskui patvirtino savo raštus, išduotus kryžeiviams, o Žemaičių diduomenė pasirašė kaip įmananti Vytautą gelbėti; kaipogi tuojau jam 500 svarų sidabro sudėjo ir, daugybes žirgų ir karių at-

---

[1] Rašo, jog tame apgulime Vilniaus tankiuose išpuoliuose iš pilių lenkai su prancūzais (kurie, kryžeivių vaiske būdami, Vytautui talkinėjo) ne tiktai kardais kariavo, nes ir pačiais liežuviais mušės. Lenkai įtarliojo prancūzus, jog anie už zdraices tėvainės kariavo. „O jūs,— prancūzai lenkams atsakė,— pagonis (lietuvius) gyniojat." Tankiai iš žodžių į barnius, o paskui suėję į vaidą, iki paskuojo kapojos. Kotzebue, T. II, K. 32.

leidusi, daugybes dar duoti reikalaujant žadėjo, idant tiktai galėtų ansai tėvainę savo nuo neprietelių atgauti ir lenkų nusikratyti.

(Negana dar buvo Vytautui pagalbos vienų kryžeivių ir žemaičių, kaipogi, norėdamas dar didžiau pasistiprinti, artimiau susibendravo su Vasilijum, d. maskolių kunigaikščiu, išleisdamas už ano savo
1391 vienturtę dukterį Sofiją, ir su kunigaikščiu mozūrų, už kurio tuo pačiu laiku ištekėjo jo sesuo, vadinama Rimgaile, vildamos, jog jei vieni nenorės jo gelbėti, kiti dar galės būti ano užtarytojais. Tą regėdamas, Jogaila nusižemino ir atleido siuntinį pas jį Henriką, vyskupą Plocko, norėdamas su Vytautu pasigadyti[1].)

1391 Tie metai buvo laimingi Vytautui. Visų pirma apgulė antrą kartą Vilnių, į kurį įėjęs zdroda, atgiežVdamas apmaudą už tiek savo nelaimių, leido ant lupinio kareiviams. Kas aprašys tą įsiutimą, kurį tenai jo kareiviai rodė: kaipogi nei amžius, nei lytis, nei grakštumas liūtose širdyse jo kareivių pataikos nerado. Rašytojai tų laikų sako, jog Vilnius tame lupiny daugiau nukentėjo, nekaip būtų du atveju į aną neprietelius vėtra įsilaužęs. Paskui Vilkmergę, kurią Jogailos tarnai su lenkais gyniojo, su žeme sulygino, kuri jau nuo to laiko nebsikėlė daugiau iš irų savo,— vietovė taip garbinga kitą kartą, prekiojanti su lenkais, gudais, vokiečiais, totoriais ir sūdėmę savo prekių turinti. Šiandien jos atgalių vienas tiktai kalnas pilies, pro šalį einant, bešmėkšo, po kurio dar apačia ruduoja keletas dešimtų aplūžusių trobelių. Tą patį metą užėmęs Naugarduką, aiškioj mūšoj pergalėjo savo neprietelius.

[1] Krót. rys. życ. Witol., k. 33.

Kad taip Vytautas stiprinos vienoj šaly Lietuvos, antroj pusėj žemaičiai vienas pilis panemuniuose užėmė į jo vardą, kitas, ant salų Nemuno esančias, suardė. Netenkindamos dar tuo*, Vytautas ėmė ne tiktai kardu vienu graudinti savo neprietelius, nes ir tručyna: kaipogi, mindamas tiek nelaimių, sau išdarytų nuo Jogailos, ir tiek geradėjysčių jo tėvo Kęstučio, po kojų pamintų, Vygantą, visų mylimąjį jo brolį, nutručijo, kursai, valdydamas Severiją, buvo jau išsižadėjęs jo tėvo klausyti (kaip viršiau regėjom), Skirgaila, antras brolis Jogailos, neapkenčiamas ne nuo vieno Vytauto, nes nuo visų lietuvių, patsai galą sau Kijeve pasidarė.

Taip Vytautas, pergalėjęs savo neprietelius vienus kardu, antrus nedorybe, tapo didžiu Lietuvos kunigaikščiu, kurį diduomenė pagal seną apsiėjimą pakėlė, o Vasilkas, pirmasis vyskupas Vilniaus, pagal apsiėjimą krikščionišką pašventė katedroj Vilniuj metuose 1392[1].

Vytautas, nužeminęs Jogailą, karalių Lenkų, ėmė rymoti, kaip kryžeivių galybę sugraudintų; kas valandą veizėjo tiktai pragumo, kurio vienok neilgai telaukė. Kunigai Latvių, arba Vidžemės, varginami nuo miečeivių, kurie, jiems atėmę visus jų valsčius, pačius dar be kokios perskyros — prabaščius, kanauninkus, pralotus, vyskupus ir patį arkivyskupą, visų vyriausią galvą savo zokano, neteisingai kalino. Kunigai, nebsivildami nė iš kur pagalbos, susitarė Vytautui DKL atsiduoti, kuo dėjęs, arkivyskupas Rygos Zintenas išleido siuntinius į Vilnių, meilaudamas jo, idant teiktųsi, kaipo viešpats krikščionis, pri-

---

* Netenkindamos dar tuo *iš DII; DI:* Netenkindamas dar tą.

[1] Krót. rys. życia Witolda, k. 36.

imti juos po savo sparnu ir nuo neteisybių miečeivių užtaryti ir gelbėti. Vytautas, siuntinius arkivyskupo su didžia iškilme priėmęs, gelbėti juos pasiėmė ir sandarą metuose 1393 su anuo padarė[1].

Noris Vytautas norėjo širdingai užtaryti arkivyskupą ir kunigus nuo nedorybės miečeivių, vienok tuojau į karę stoti su jais negalėjo dėl trūkumo naudos ir dėl didumų ir sunkumo karės: kaipogi pradėti karę su miečeiviais lygia dalia buvo pradėti karę ir su kryžeiviais, turinčiais neapseikimus iždus, kurie visuomet iš vieno kariavo. Kad tuo tarpu nei arkivyskupas, nei kunigai, neturėdami valsčių, negalėjo Vytautą sušelpti kaip reikiant su pinigais; iždai pačios Lietuvos namkarėj buvo suvisu ištuštinti, užvis didžiau, jog broliai Jogailos karaliaus, kurie didžius dalykus ir kraštus rėdė, liepiami Vytauto pagal įstatymus iš savo kraštų atsiųsti duoklę, tai yra donį, į iždą Lietuvos, ne tiktai jos neatsiuntė, nes dar Kaributas, rėdytojas Severijos, atsakė jam, jog ansai, kaipo sūnus Algirdo ir brolis Jogailos, nieko neduos Vytautui. Tokiame atsiėjime turėjo Vytautas visų pirma sudrausti neklausančius savo rėdytojus, o arkivyskupą Rygos tuo tarpu apleisti.

Vytautas, žinodamas, jog turėjo su stipriais nepriėteliais kariauti, kuriuos pats Jogaila karalius slapta šelpė, dėl to gi, idant pasistiprintų, užtelkė savo posūnį Borisą, didį kunigaikštį Tverės, ir su anuo sandarą metuose 1393 3 dienoj rugpiūčio mėnesio padarė, viens antram pagalbą ir bendrystę pažadėdamu[2].

Vytautas, tuojau sutraukęs pulkus žemaičių ir lietuvių ir susinėręs su kareiviais Boriso, ėjo į Seve-

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. III, K. 7.

[2] Krót. rys. życ. Witolda, l. 45.

riją ant Kaributo, jos rėdytojo, kursai iš savo pusės buvo taip pat į karę pasitiekęs. Susigrūmė šalys ties vietove, vadinama Nedokovu, Kalugos gubernijoj, ant upės Tečės. Mūša* buvo didžiai kruvina ir maringa, abi pusi ilgai varžės pergale; ant galo pats Vytautas su vienu pulku žaliūkų vyrų perlaužė sieną nepritelių ir taip pergalę apturėjo. Paskui Kaributas nebdrįso niekame bepriešingauti didžiam Lietuvos kunigaikščiui, nes, įpuolęs į Naugardą Severijos, savo buveinę, kuo veikiau ir tvirčiau užsirakino, kurį Vytautas, įkandint vydamas, tuojau tenai apgulė. Noris pilis buvo didžiai stipri ir Kaributas didžiai drąsiai gynės, vienok lietuviai ir žemaičiai savo kantrybe ant galų galo vėtra įsilaužė, iždus ir turtus iš tenai išėmę, patį Kaributą su žmona ir kūdikiais kaipo kalinį į Vilnių parsiuntė, o Severiją su Lietuva sunėrė. Pagailęs paskui Vytautas meilavimo kunigaikščio Riazanės, uošvio Kaributo, ne tiktai jį iš kalinio paleido, nes dar Podolijoj ir Volynėj pilis, vadinamas Braclavu, Vinica, Sokolecu, jam valdyti davė[1].

Pergalėjęs taip Kaributą, atsisuko Vytautas ant Vladimiro, rėdytojo Kijevo, ant kurio įpykęs buvo ne tiktai, jog jam duoklės nedavė, nes jog esančiam pas kryžeivius visų didžiausiai steigė, idant netaptų Vytautas DLK, kaipogi Gardino, Bresto, Suražo pilis, Vytauto dalyke esančias, buvo užėmęs; įėjęs Vytautas į dalyką Vladimiro, keliose mūšose jį pergalėjo, į pilis Ovručo, Žitomiro vėtra įsilaužęs, visą kraštą užėmė ir kunigaikštį Alšėnų Algimantą, savo bendrą ir tarną laimės ir nelaimės, Kijevo rėdytoju perdėjo,

---

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* muštynė D. P.

[1] Tenai gi.

o Vladimirui, paklausęs maldos jo brolio, pilį, vadinamą Kopyliu, su apykarta valdyti davė.

Noris tarp nesuklausančių rėdytojų Vytautas vieną tiktai Teodorą Karijotą, rėdytoją Podolijos, beturėjo pergalėti, vienok negalėjo bebengti karės su anuo, nes reikėjo grįžti namų gelbėti.

Regėjom viršiau, jog Vytautas buvo padaręs sandarą praėjusį metą su arkivyskupu Rygos miečeivius kariauti. Dasižinoję tą, kryžeiviai rūgojo ant Vytauto ir tykojo tiktai pragumo karę su juo pradėti, kurio neilgai telaukė. Kaipogi Švitrigaila, negalėdamas antsiturėti Lietuvos didžiu kunigaikščiu, atėjo pas kryžeivius pagalbos meilauti, kurią jam anie tuojau prižadėjo, vildamos tuo žygiu Vytautui atmonyti ir
1394 Lietuvą užkariauti. To dėjęs, didis mistras, suėmęs daugybę kareivių, ėjo su Švitrigaila į Lietuvą. Visų pirma nuteriojusiu panemunius ir kelias pilis užėmusiu, traukė į vidurį Lietuvos. Vytautas, pargrįžęs iš karių gudų, negalėdamas į aiškią mūšą stoti su neprieteliais, Vilniuj užsirakino, kurį Švitrigaila su kryžeiviais tuojau apgulė; kas aprašys tą kantrybę, su kuria tenai lietuviai, žemaičiai gynės: du mėnesiu kryžeiviai, dieną ir naktį be perstojimo griaudamies, niekaip neįsilaužė. Ant galo Švitrigaila, nestengdamas narsybe nieko padaryti, leidos ant nedorybės; kaipogi vienas jo įtikimas tarnas, pasiklojęs pabėgiu nuo kryžeivių, įėjo į Vilnių ir slapta perkalbinėjo gudus kunigus, kurių patsai Švitrigaila tikėjimą išpažino, idant, griaunantis kryžeiviams, anie uždegtų vietovę ir pilis. Kunigai tą pasiėmė ir buvo jau visa patiekę, tuo tarpu iš tų pačių kunigų gudų vienas išreiškė Vytautui, kursai viltį neprieteliams ir tame daikte išnaikino. Taip Švitrigaila, nestengdamas nei galia, nei nedorybe įsilaužti ir trūkdamas

peno, atstojo. Vytautas tuo tarpu įkandin vijo paeinančius kryžeivius ir, antpuolęs tarp versmių, mažne visus sumurdė, taip jog aiškiai galėjo girtis pergalėtoju[1].

Tą patį metą kryžeiviai, norėdami atmonyti savo ..uopuolį, tuojau sugrįžę, su viena dalia marčelga jų Tetingeris vieną Lietuvos kraštą nuteriojo, su antra dalia kamendotas Karaliaučiaus Konradas Jungingenas, brolis mistro, Žemaičiuose Varnius ir Raseinius nudegino, o su trečiąja dalia Koborgas, kamendotas Balgos, Drohičiną ir jo apygardas plačiai platesniai nuplėšė. Nestovėjo veltui nė Vytautas, kaipogi, su rimtais pulkais ištraukęs į Prūsus, Insterburgo pilį su žeme sulygino ir apygardas plačiai platesniai į kūlį ir vandenį apvertė, taip jog kryžeiviai dėl užtarymo savo krašto turėjo Lietuvą ir Žemaičius palikini namo grįžti.

Sudraudęs Vytautas toj pusėj savo neprietelius grįžo į Gudus neklausančių rėdytojų kariauti; kaipogi ištraukė į Podoliją ant Karijoto, nes tenai, iki nesusitikdamas su neprieteliu, pilis Braslavo, Smotričės, Zvenigorodo ir Skalos užėmė. Ant galo atėjęs ties Kamenecu, kuriame Karijotas buvo užsirakinęs, apgulė. Būt galėjęs tenai Karijotas ilgai turėtis, nes netaikos jo kareivių paskubino Vytautui angas pilies atdaryti, į kurią įėjęs, iždus* atėmė, Podoliją vėl su Lietuva sunėrė.

Vytautas, noris pasidarė tomis pergalėmis viešpačiu visų pietinių gudų, vienok negalėjo dar Lietuvos ūkiškai rėdyti, kaipogi buvo dar daug neprietelių, kurie skaugėjo** jo didybės, dėl to gi reikėjo

---

[1] Tenai gi.

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* gėrybes D. P.

** *DI po šio žodžio skliausteliuose:* bijojo D. P.

juos graudinti, ne namie linksmintis tarp savo tarnų ir bendrų.

Kaipogi Švitrigaila, išgirdęs mirus savo motiną, kunigaikštienę Vitebsko, žmoną didžio kunigaikščio Lietuvos nabaštiko Algirdo, ir norėdamas jos karšinčium tapti, nuo kryžeivių pas miečeivius persikėlė ir jų pagalbos meilavo, idant padėtų karšinčystą motinos, jos, tai yra kunigaikštystą Vitebsko, atgauti, kurią jau Jogaila, karalius Lenkų, buvo užėmęs ir savo rėdytojus perdėjęs. Kad taip Švitrigaila miečeivius sau telkė, tuo tarpu Vytautas tą patį metą sandarą padarė su Ditrichu, garsiu vyskupu Derpto, kursai ketėjo visus miečeivius iš visos Latvių žemės išbrukti[1].

Kaipogi Vytautas, surėdęs kareivius, traukė į Latvių žemę ir, aną baisiai nuteriojęs, į Dinaburgo pilį vėtra įsilaužė; išėmęs iš tenai neapseikimus iždus ir gėrybes į Lietuvą išsiuntė, o patsai, sudraudęs tuo žygiu miečeivius, sukos ant Švitrigailos, kursai su pagalba baltųjų gudų buvo jau įėjęs į Vitebską ir tenai Viosną, rėdytoją Jogailos, gyvą nuo mūrų pilies liepė nustumti, tuo tarpu, Oršą ir kitas pilis užėmęs, patsai kunigaikščiu Vitebsko pasidarė. Vytautas, įkandin jo eidamas, į pilį Oršos vėtra įsilaužė, iš tenai nuėjo į Drucką, kurio kunigaikščiai, noris pirma šelpė Švitrigailą, nes, išvydę pergalėtoją Lietuvos, turėjo, noris iš nenoro, Vytautui pasiduoti, nekaip prasto galo su Švitrigaila laukti. Atėjo dar tenai ant pagalbos Vytautui kunigaikštis Smolensko Jurgis Sviatoslavičius, kaipo tarnas Lietuvos, su kurio kareiviais Vytautas pasistiprinęs traukė ant Vitebsko, kuriame Švitrigaila buvo užsirakinęs, ir tenai jį apgulė. Gynės Švitrigaila kantriai ir drąsiai

[1] Kotzebue, Preus. alt. Geschichte, T. III, K. 11.

su gudais, ir Vytautas, per visą mėnesį griaudamos, vos-ne-vos žemąją pilį teužėmė, vienok gyventojai palikini žemąją pilį persikėlė į aukštąją ir tenai dar gynės su Švitrigaila, nes tokia daugybė svieto susikimšusi pradėjo trūkti peno, kurio Vytautas į pilį nebįleido, žmonės, nebturėdami ką bemisti, pradėjo mirti. Paskui rados kerštai ir netaikos tarp kareivių Švitrigailos, kurios atdarė kelią Vytautui į pilį, kursai, vėtra įsilaužęs ir Švitrigailą patį suėmęs, į gelžinius įdėtą, Jogailai, karaliui Lenkų, į Krokuvą, jo buveinę, nusiuntė, o Drucką, Oršą ir Vitebską su Lietuva sunėrė.

Grįžo jau Vytautas namo linksmindamos iš savo pergalių, kad kely pajuto, jog Jurgis, kunigaikštis Smolensko, kursai jam talkinėjo tame žygy, pareidamas nekurias pilis Oršos apykartose užėmė, dar mojavo patį Vitebską ir Oršą su pagalba Olego, kunigaikščio Riazanės, užimti. Vytautas grįžta į Smolenską, kursai, nevildamas atsitureti, jam pasidavė. Vytautas, idant nukankintų Jurgį už jo atkaklumą, Glebui Smolenską valdyti atduoda, kursai prisiekė Vytauto klausyti ir kas metą jam duoklę duoti. Vienok neteisybė Glebo sugrąžino vėl Vytautą į Smolenską, dar iki namo neparėjus, kursai, paikinamas nuo Olego, nenorėjo po valdžia Vytauto būti ir jam duoklę duoti. Tą išgirdęs, Vytautas apent grįžta į Smolenską išpaikusių kunigaikščių drausti, nes tenai eidamas paskelbė, jog traukia ant Tamerlano, garbingo karvedžio totorių. Glebas, tikėdamas į tą paskelbimą, atėjo į jo abazą, kursai jį meilingai priėmė. Glebas, tą regėdamas, nieko nesibijojo. Kad vis taikiai buvo, nei kareiviai Glebo sutraukti, nei angos pilies uždarytos; Vytautas tuo tarpu užturi Glebą savo abaze ir eina į Smolenską; gyventojai, regėdami tą atmai-

ną, tarė, jog su žinia jų kunigaikščio DLK tą darė, dėl to gi jam nepriešingavo. Vytautas, atėmęs Glebui kunigaikštystą Smolensko, su Lietuva sunėrė ir du savo karvedžiu, arba jenerolu, Jomantą ir Boreikį rėdytojais tenai perdėjo. Vienok ir Glebo suvisu neapleido, duodamas jam valdyti pilį, vadinamą Polona. Besant Vytautui Smolenske, atėjo tenai jo pasveikinti Vasilijus, DK maskolių, žentas Vytauto, kurį priėmęs su iškilme ir apdovanojęs, rubežius ženklino savo valdystų. Lietuva tuo kartu buvo didžiai plati, kurios rubežius nuo vietovių Velikije Luki, Karačevo, Volchovo, Belevo iki Moldavijai ir Galicijai iš vienos pusės tęsės, iš antros pusės ant upės Okos bengės. Vienu žodžiu, visa pietinė Gudija valdžioj lietuvių buvo, pačius tiktai šiaurės Gudus bevaldė maskolių didis kunigaikštis, nuo kurio valdystos rubežavo tos vietovės: Možaiskas, Borovskas, Kaluga ir Aleksinas. Tame dar pasiregėjime Vytautas su Vasilijum sutarė iš daikto totorius kariauti[1].

Taip sandaraujant Vytautui su Vasilijum, Olegas, kunigaikštis Riazanės, paikintojas Glebo, norėjo Vytautui už Smolenską atmonyti, to dėjęs, paėmęs savo rimtus pulkus ir susinėręs su kitais kunigaikščiais, traukė į dalyką Lietuvos, kurį baisiai baisesniai nuteriojo, kaipogi ne tiktai augusius kirto laukan, nes seniems ir kūdikiams neperleido. Tą pajutęs, Vytautas išsiuntė ant jo savo garbingą karvedį Lengvenį, kunigaikštį Mstislavlio, kursai, pergalėjęs Olegą daugiose kruvinose ir maringose karėse, užėmė jo visą kraštą, esantį tarp upių Okos ir Dono[2].

---

[1] Krót. rys. życia Witolda, l. 53.

[2] Tenai gi.

Nutildęs Vytautas Olegą išleido antrą savo karvedį Algirdą su viena dalia savo kareivių ant totorių, gyvenančių anapus upių Dono ir Volgos, kurie tuo laiku buvo garbingais ir smarkiais, kaipogi, lupdami ir donis rinkdami, buvo atėję iki pat Kijevo. Tuos Algirdas, persikėlęs per Dono upę, kruvinoj ir aiškioj mūšoj pergalėjo taip, jog trys chanai, arba jų karaliai, karvietėj paliko. Grįžo Vytautas namo į Lietuvos buveinę ne tiktai pergalėtoju gudų, nes ir pačių totorių.

Tokių pergalių Vytauto garsas nuskydo ne tiktai iki krikščionų karalių ir viešpačių, nes ir iki pačių totorių, kurie, susivaržę vyresnybe ir negalėdami viens kito pergalėti, ėjo Vytauto pagalbos meilauti.

Totorių tauta, garbinga ir stipri tuose laikuose, mirus Tamerlanui, rados didžiame sumišime, kaipogi karvedžiai Tamerlano, norėdami kiekvienas tapti didžiu chanu, tai yra viešpačiu, vyresnybe susivaržė. Tochtamyšas, negalėdamas pergalėti Timūro, atėjo pagalbos meilauti pas Vytautą, kurią ansai jam prižadėjo. Kaipogi, noris Vytautas tiekės seniai jau ant totorių, vienok negalėjo tuojau ant jų traukti, nes reikėjo pirma namus nuo neprietelių užtaryti. To dėjęs, ėmė DKL sandarauti su DM kryžeivių, kursai iš pradžios ne visai tenorėjo gadytis, kaipogi reikalavo, idant Vytautas prisiektų ir užstovius duotų, vienok ansai nei vieno, nei antro nenorėjo daryti, tardamas, jog mistras turi jau užstovius iš Lietuvos duotus, o vyskupas Vilniaus prisiekė popiežiui, jog ir paskuojai pagonys bus apkrikštyti, stigavodamas, jog, kaip dabar pakajus yra, taip ir ilgiau bus ansai užlaikomas. Norėjo dar Vytautas sutaikinti mistrą kryžeivių su Ditrichu, vyskupu Derpto, nes tuo tarpu žemaičiai, nenorėdami pasiduoti kryžeiviams, pla-

čiai platesniai jų kraštus sariojo; noris Vytautas stigavojo, jog anie jų klausys, vienok mistras didžiuodamos nei ugadų tarp vyskupo priėmė, nei Vytauto stigavojimui už žemaičius tikėjo, tardamas: „Ansai pats (Vytautas) nei jo bočiai negalėjo suvaldyti to krašto, apaugusio giriomis, kurį jau mums seniai popiežius ir ciesorius padovanojo, idant tenai tikėjimą krikščionišką užtvirtintumėm." Ne tiktai vieni kryžeiviai kaulijos su DKL, nes atsirado dar daugiau jo neprietelių, kaipogi karalius Vengrų Zigmantas skundės visam pasauliui, jog Vytautas kariauja ir pergali kas dieną pagonis (totorius) ir krikščionis, idant galėtų paskui visus užkariauti. Visa Vokietija linkėjo, idant Vytautą įpainiotų į karę su kryžeiviais ir lenkais, tardama, jog ansai deda į pilis savo gudus, pagonis ir totorius, bendraujas su turkais, karaliaus Lenkų neklauso, pats, norėdamas Lietuvos karalium tapti, karūnos nuo popiežiaus meilauja. Pati Jadvyga, karalienė Lenkų, žmona Jogailos, atleido gromatą Vytautui, tardama, jog Jogaila, su ana pačiuodamos, užrašė jai vainiku Lietuvą ir Gudus, dėl to gi meilauja ana savo dieveries, idant ansai jai duoklę, arba donį, atsiųstų. Įgavęs tą raštą, Vytautas neišpasakytai supyko ir tuojau visai Lietuvai ir Žemaičiams sueimą užsakė į Vilnių, kuriame tenai akivaizdoj visų tėvūnų ir siuntinių patsai perskaitė tą gromatą Lenkų karalienės ir klausė, kuomet lietuviai duoklę, arba donį, lenkams mokėjo. Tėvūnai ir siuntiniai jam atsakė, jog mes buvom liuosi tauti ir esam, donies lenkams nemokėjom, nemokėsim*[1]. Regėdamas Vytautas, jog Jogaila patsai skau-

---

* *DII:* ir nemokėsim.

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. III, K. II.

gėja jam jo garbės ir didybės, nebtruko su kryžeiviais sandarą bebengti: kaipogi brolį savo tikrąjį Sigizdą, arba Sigizmundą, kaipo užstovį kryžeiviams atdavė ir Žemaičių žemę vėl jiems užrašė, kuriuos anie ėmė savotiškai rėdyti ir pilis savo iš naujo dirbinti, kurias žemaičiai buvo išvertę; kurie vienok daugiau girdėjo savo neišžengiamose giriose rėdą kryžeivių, nekaip jos datyrė, kaip tuojau regėsim.

Didis kunigaikštis Lietuvos, taip apsitvirtinęs sandarais nuo savo neprietelių, tiekės į karę ant totorių; veikiai sutraukė rimtus pulkus lietuvių, žemaičių ir gudų, kryžeiviai patys, rodydami jam savo gerą širdį, atleido 500 ricielių, viename pliene aprėdytų. Jogaila, noris jo žmona duoklės nuo Vytauto reikalavo, ansai pats vienok, pasiklojęs bendrysta, atleido jam lenkų keletą tūkstančių; kursai, turėdamas tiek kareivių, traukė ant Timūro, valdymiero, arba viešpaties, totorių, kursai tuojau atleido siuntinius, meilaudamas Vytauto, idant Tochtamyšą jam atduotų, nes Vytautas siuntiniams atsakė: „Einu aš su anuo pasiregėti." Persikėlęs Vytautas su savo vaiskais per upes Sulą ir Korolą pamatė prieš ant skardžių upės Vorkslos Timūrą abazuojantį, daugiau norintį pakajaus, nekaip karės, kurios ansai, kaip sakau, norėdamas nusikratyti, vėl atleido savo siuntinius ir tarė: „Teiraujuos, šviesiausias viešpatie, tavęs prišto tos karės — aš į tavo rubežių niekuomet neįžengiau." Vytautas jo siuntiniams atsakė: „Aukščiausias tiekia man valdžią ant viso pasaulio, tegul bus Timūras mano sūnum ir tarnu arba vergu." Timūras ir po tokio atsako širdingai norėjo ant pakajaus suderėti ir didžiam kunigaikščiui Lietuvos pripažino vyresnybę ant savęs ir duoklę kas metą pasiėmė jam mokėti. Nes didis kunigaikštis Lietuvos nesiten-

kino tuo, norėjo dar, idant totoriai, kaldami pinigus savo, jo veidu apžymėtų. Timūras meilavo nuo Vytauto trijų dienų apsidūmoti tame daikte, o tuo tarpu buklus totorius siuntinius su dovanomis Vytautui laidė, lūkurdamas ateinančios pagalbos nuo savo karvedžių, arba generolų.

Kaipogi Timūras nenusivylė tame dalyke, atėjo jam ant pagalbos garbingas karvedys Tamerlano, vadinamas Ediga; tas, išgirdęs kalbant apie pakajų, atsakė: „Aš velijuos mirti",— ir tuojau leidos į paupius Vorkslos, norėdamas pasiregėti su DKL, kuriam tarė: „Kantrus kunigaikšti, chanas, mano viešpats, teisingai tave pripažino savo tėvu, tu už aną esi senesnis, nes jaunesnis už mane, dėl to gi nusižemink, būk tarnu mano ir pinigus Lietuvos apžymėk mano veidu." Ant to Vytautas supykęs liepė vaiskams savo per Vorkslą keltis ir ant plačių jos skardžių stotis. Nekurie karvedžiai jo, regėdami nesuskaitomas gaujas totorių, linkėjo didžiam kunigaikščiui, idant geriau sandarautų, nekaip kariautų su neprieteliais, kursai ir pats abejutiniu rodės, ir Ediga nebuvo tolimu nuo pakajaus, vienok daugiau buvo, užvis tarp jaunuomenės, kurie mūšos (muštynės) geidė; kaipogi vojevoda Ščukovskis, lenkas, regėdamas abejojantį Vytautą, tarė jam: „Šviesiausias kunigaikštis jei nenori mirti, gailėdamos savo jaunos ir grakščios žmonos, leisk bent mums ar mirti, ar tuos būrius netikšių išgainioti." Tą išgirdęs, DKL liepė trimitus pūsti į mūšą, kuri prasidėjo 12 dienoj šilo mėnesio metuose 1399. Lietuviai iš pirmo vylės daug pagalbos turėti savo pūškose, nes tas ginklas tuose laukuose* nebuvo taip gerai pritinkąs kiekviename atsi-

---

* *laikuose?*

ėjime, kaip ansai šiandien kad yra: kaipogi negalėjo nei atsukti veikiai, nei nuveizėti, nei iššauti, taip jog neprieteliai, didžiai toli būdami nuo pūškų, galėjo jas antpulti iki nė karto neiššavus. Pirmajame susirėmime totoriai, negalėdami išturėti smarkumo lietuvių, buvo pradedą gurti, nes tuo tarpu Timūras, ištiesinęs savo sieną, apsiautė nuo visų pusių lietuvius ir kuo narsiau ėmė gulti ant jų, kurie, noris tokioj paskutinėj būdami, visur dar nepritelius graudino, stebuklus savo kantrybės ir narsybės rodydami. Vytautas, patsai visuomet priešaky sienos skraidydamas, vienus drąsino, kitus stiprino, o visur neprietelius skynė. Ant didesnės nelaimės lietuvių susijaugė jų jotis su pėsčiaisiais, kurie, nebgirdėdami tranksmų žirgų nei balsų trimitų, nei vyresniųjų, o nuo visur graudinami nuo totorių, išguro ant galo. Ščukovskis pirmasis iš karvietės paskriejo, tarp lietuvių retas kursai beliko, 74 patys kunigaikščiai karvietėj paliko. Vytautas pats greitumu savo žirgo gyvybą beužlaikė. Totoriai, įgavę tokią pergalę, įkandin vydami lietuvius, iki Kijevo atsirėmė, kursai, norėdamas jų nusikratyti, 3000 rublių atsipirko, o kliošiorius, vadinamas Pečiora, ypačiai 300 rublių duodamas išsiliuosavo. Totoriai, tuo pačiu žygiu nusarioję Lietuvos dalykus iki Lucko, su neapseikimu grobiu pagrįžo namon[1].

Kryžeiviai, tuo tarpu susinėrę su kryžnešiais, kuriuos dar kunigaikščiai Geldrijos ir Lotaringijos buvo atvedusiu pagonų krikštyti, kariavo žemaičius, kurie, nenorėdamies jiems pagal prižadėjimą Vytauto pasiduoti, drąsiai liejo kraują už savo liuosybę. DKL, pargrįžęs į Lietuvą be karių ir naudos, suvisu

---

[1] Krót. rys. życia Witolda, l. 55.

neįgalįs, idant nebūtų dar įtariamas nuo kryžeivių, jog ansai žemaičius slapta paikino, patsai, kaip jų bendras, susinėręs su kryžeiviais, padėjo jiems kariauti žemaičius, visų didžiausius savo tarnus, kurie, iki atgaunant Vytautui Lietuvos sostą, apsčiai liejo už jį savo kraują ir paskutiniu skatiku šelpė, idant jį kaip noris išgelbėtų. Nes Vytautas tuo kartu visa tą rodos užmiršęs. Kaipogi iš vienos šalies mistras ir kryžnešiai kruvinai draskės maringose mūšose su žemaičiais, degindami jų paskuojus namus ir visa į kūlį ir vandenį versdami, iš antros pusės Vytautas, susinėręs su kamendotu Ragainės, teriojo antrą šalį Žemaičių, degindamas ir suimtuosius kareivius žemaičių siųsdamas vokiečiams į vergus. Žemaičiai, išlieję upelius kraujo už savo liuosybę, nebstengė ant galo sugraudinti savo neprietelių, nes turėjo duoti kryžeiviams savo užstovius, žadėdami, jog jų klausys ir už savo valdymierus turės. Įgavęs pergalę, mistras tais žodžiais nurašė ciesoriui gromatą: „Dviem nedėliom,— taria,— užėmėm pagonių kraštą (Žemaičių) ir išdeginom, užstovius išgavom ir daugybes krikštytis prisuokėm." Didis kunigaikštis, idant didžiau galėtų pasikloti savo bendrysta kryžeiviams, leido jiems naujas pilis dirbinti, o žmoną savo išleido į Prūsus šventos Barboros ir šventos Kotrynos stebuklingos lankyti ir apžadus pildyti, kurią didis mistras visur su visų didžiausia iškilme ir išeiga priėmė ir vaišino, kaipogi kryžeiviai, tą regėdami, vylės amžiną pakajų su didžiu kunigaikščiu užlaikyti[1].

Žemaičiai, noris pergalėti, nenorėjo vienok vokiečiams vergauti, kaipogi atentį metą žiemos vidu 4000 giminių apleido savo namus ir į Lietuvą išsi-

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. III, K. II.

dangino, tą patį padarė ir kitos giminės, gailinamos pagalba nuo Vytauto. Kryžeiviai, tą regėdami, rūgojo ant Vytauto, jog ansai jų padonuosius paikina, kursai jiems atsakė: „Sandaruose nėra parašyta, jog liuosi žmonės negalėtų gyventi kur sau tinkami." Ant galo tarė, jog ansai anų neužturi. Dėl didžių speigų ir gilios žiemos didis mistras negalėjo nei kareivių į Žemaičius išsiųsti, nei su didžiu kunigaikščiu Lietuvos regėtis, vienok siuntinius savo išsiuntė, kuriuos Vytautas, priėmęs su iškilme, per 5 dienas kaip įmanąs vaišino, visaip trukindamas, iki atsaką jiems davė; tuo tarpu išsiuntė ginklus žemaičiams ir Rumbaudą, savo karvedį, pusantros dienos pirmiau, nekaip atsaką siuntiniams kryžeivių davė.

Žemaičiai, įpykę ant kryžeivių už praėjusias savo galžudes, it nesavy įpuolę į jų kraštą, ką sutikdami, tą į kūlį ir vandenį vertė, atmonydami tą, ką patys buvo datyrę, kaipogi naujas pilis kryžeivių, savo žemėj esančias, su žeme sulygino, daugybes imtinių vokiečių į Lietuvą parvarė, kuriuos aiškiai būt tame apmaude visus iššurdoję, kad tiktai nebūt gailėję savo užstovių, pas kryžeivius esančių, kaipogi, vildamies kaliniais vokiečių savo užstovius išliuosuoti, paliko jiems gyvybą[1].

Didis kunigaikštis Lietuvos, nebūdamas dar suvisu atsigavęs iš nuopuolio Vorkslos, negalėjo dar aiškiai kibti į kryžeivius; patys lenkai rados jam pavojūs; to dėjęs, norėjo kiek tiek apsitvirtinti ir, atėjus tą metą Jogailai, karaliui Lenkų, į Vilnių, sandarą su anuo padarė ir apsirašė, jog, jei Vytautas mirs bevaikiu, visa Lietuva teks lenkams, jei Jogaila mirtų, nelikdamas vaikų, Vytautui arba jo sūnums

[1] Tas patsai tenai gi.

teks Lenkų karalysta; ant galo, prižadėjusiu viens antram pagalbą, prisieka sandarą patvirtino.

Kryžeiviai, įgavę nuo žemaičių, kaip viršiau regėjom, užstovius, nemeilingai juos vargino: kaipogi, turėdami daugiau nei 200 jaunų jaunesnių žemaitėlių visų didžiosios kilties, tai yra sūnus kunigaikščių, tėvūnų, ir, lupatais juos apdarydinę, liepė vieniems gyvulius ganyti, kitiems stelingiuose arklius pagręsti. Vienok Anderlau, kamendotas ir buvusysis rėdytojas Žemaičių, žmogus gudrus, pagrįžęs linkėjo saviesiems, idant užstovius žemaičių, atėmę nuo tėvų mažus kūdikius, pas save mokytų anuos vokiškai ir į savo apsiėjimus gudintų, kurie, taip užmiršdami savo kalbą ir apsiėjimus savo bočių prabočių, taptų vokiečiais ir bendrais kryžeivių, veikiau krikštytųsi ir linksmiau jiems vergautų. Pagyrė visa vyresnybė tą rodą ir buvo sutarę jaunus žemaičius auginti pas save. Nes kad tokį galą tiekė kryžeiviai užstoviams žemaičių ir kas kartą didžiau juos vargino visokiomis galžudėmis, Konradas, didis mistras, vildamos nugandinti žemaičius, kurie, kaip sakiau, ginklavos ant kryžeivių, liepė apkalti jų užstovius, kurie vienok velijos kaliny mirti, nekaip taip gėdinami būti, kaipogi vieni tame rūpesny tomis pačiomis skaromis, kurios jų nuogį dengė, užsismaugė, kiti tais pačiais gelžiniais, kuriais apkalti buvo, pasikorė. Išgirdę žemaičiai tokias galžudes savo užstovių, suskato kuo didžiau ant kryžeivių ginkluotis. Kaipogi tuojau pilis kryžeivių antpuolę, kurias buvo Žemaičiuose vėl išdirbinę, su žeme sulygino, kunigus ir zokaninkus vokiečius išbruko laukan, bažnyčias sugriovinę, regis, jog viena tiktai Šiaulių bažnyčia tuo rūstu laiku iki šiai dienai beužliko. Užstovius kryžeivių apkalė ir Skirvailą, savo kunigaikštį,

arba karvedį, pirma išbruktą nuo kryžeivių, apent parvadino. Kas aprašys tenai tą meilę, vienybę, kantrybę ir drąsybę, kurią žemaičiai toj rūstoj dienoj rodė, regėdami užsileidžiančią savo liuosybę it aną šviesią saulę. Nė viensai nesigailėjo savo turtų, davė pinigus, kurs tiktai beturėjo. Žambrius, dalgius, akėčias kalė į kardus ir ragotines, palikdami dirvas medėms augti; pačios motriškosios savo perlus, žemčiūgus, nuo galvos nusegusios, į pinigus kaldino, idant tiktai ūkę savo išgelbėtų; visi ir vienas antram prisiekavo, jog pirmiau mirs, nekaip vergais taps. Ant galo, norėdami parodyti visam pasauliui ir ateinančioms kartoms, jog neteisingai yra žudomi nuo kryžeivių, o vienkartu palikti sau minavonę, jog iki paskutinio gynė liuosybę savo, ir priturėti tuos kryžnešių tvanus, kurie kas dieną plūdo ant pagalbos kryžeiviams, to dėjęsi, apskelbė garbingą raštą lotyniškai ir vokiškai, kurį čia, kaipo aiškų ženklą nelaimių žemaičių, žodį į žodį perdėjau. „Išklausykit! Išklausykit jūs, viešpačiai dvasiški ir ūkiški, balso mūsų prapuolusių ir imkit mus taikiau kankinti! Mes esam liuosi žmonės, didžios kilties, visa tą nori mums išplėšti šiandien kryžeiviai; nenori anie mūsų dūšios išganymo nei mūsų moko pažinimo tikro dievo, nes tiktai, pasiklojęs mokymu švento tikėjimo, nori užimti mūsų žemę, mūsų turtus. Taip jog mes, tapę šiandien vargdieniais, turim rinkdamies, lupdami ir mušdami mūsų vargingą gyvybą užturėti.

Kaip tokie drįsta save broliais vadinti? Kaip tokie gali mus krikštyti? Kas nori kitą mazgoti, tas patsai turi čystu būti. Prūsai seniai jau yra krikščionimis, vienok nieko nežino apie šventą įtikėjimą, kaip jei pagonimis būdami. Nes kad kryžeiviai sarioja svetimą kraštą, tuo kartu siunčia priešaky prūsus, idant

anie savo kraują pirmiau išlietų. Vienok tuo anie dar nesitenkino, plėšė ir degino bažnyčias pikčiau už turkus, kurie juo kankina žmogų, juo didžiau džiaugias. Kam mums krikšto, mes galim ir be krikšto lygūs prūsams būti.

Iš pamažo mūsų nelaimė prasidėjo, nes kas dieną ana augo: visus javus ir bartis tie broliai mums atėmė, nuengė nakties darbais mūsų pečius, nuo gimimo liuosus, ir visus vargdienius žmones neišsakytais lažais apsunkino. Užgynė mums mūsų pačių giriose medžioti, ežeruose, upėse žvejoti ir su svetimais kraštais prekioti.

Kas mums dar širdgilingesniu yra, tas, jog kas metą ima nuo mūsų kūdikius kaipo užstovius ir vargina juos be kokio susimilimo taip, jog iš 200 nė vieno nebliko, kuriuo jų motina galėtų pasidžiaugti.

Mes kluokiam, išklausykit mūsų tie, kurie teisybę mylit! Mes daugiau verkiam, nekaip kalbam. Anie mūsų diduomenę vienus išvedę apvergė, kitus su jų žmonomis ugny sudegino už tą, jog anie savo kūdikių nenorėjo jiems atduoti. Mūsų jaunas seseris ir dukteris atgrobė mums pergale, tie, sakau, žmonės, kurie kryžių ant krūtų dėvėja. Kad mes aniems guodžiamės*, anie vadina melagysta tą, kas yra visiems žinoma ir ką mes galim darodyti. Kaipogi viensai mūsų tėvūnas, vadinamas Kirkutis, didžios kilties, turėjo visų grakščiausią dukterį, kurią broliai kryžeiviai, iš rankų tėvui išgrobę, norėjo išžarginti, dar jos brolius, norinčius užtaryti aną nuo užgėdinimo, pačius nuzurdojo. Visiginą, kitą ūkininką didžios kilties, išvarę į Prūsus su pačia, su kūdikiais, taip pat nužudė. Smulkio namus su apygarda nudeginę, gy-

---

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* skundžiamės D. P.

ventojus jos iškirto, vos patsai gyvas beišsprūdo. Antrą bajorą Sungailą, išvedę į Prūsus, apvergė, o turtus, gėrybes jo sau atėmė.

Klausykit, krikščioniški viešpačiai! Mes nieko negalim viltis nuo tų brolių, negut to, jog anie mūsų nekaltu krauju suteptų savo kalavijus. Tapom jau krikščionimis, vienok neturim mūsų žemėj nė vienos bažnyčios, nė vieno kunigo, kursai mus mokytų švento įtikėjimo. Dėkavojam tiktai DKL Vytautui ir Lenkų karaliui Jogailai, anie mus nekuriuos išmokė švento įtikėjimo. Susimilkit ant mūsų! Krikšto klūkiam! Minėkit, jog mes esam žmonės, ne gyvuliai, kuriuos gal parduoti, mainyti, dovanoti, nes esam sutvėrimu dievo išmintingu ant jo paveikslą sutverti ir liuosybe apdovanoti, kurią norim užturėti iki paskuojo ir ana džiaugtis, kaipo visų didžiausia dievo dovana. Dėl to gi šaukiamės pas tėvą šventąjį, idant mus per lenkų vyskupus teiktųsi priimti į skreitą bažnyčios šventos, kaipogi trokštam būti apkrikštytais, vienok ne su krauju."[1]

Garsas tų ašarų žemaičių nusigaudė ne tiktai visose buveinėse krikščionų viešpačių Europos, nes rūmuose ciesoriaus ir paties popiežiaus.

Kryžeiviai, norėdami uždengti savo nedorybę, išdavė vėl raštą, atsakydami jiems, kuriame taip taria: „Žemaičių tauta turi didžiai tamprų sprandą ir visuomet atkakliais daros, dėl to ėmėm nuo jų užstovius, kuriuos apkrikštijom ir geriau anuos užlaikom, nekaip jų pačių tėvai; lygia dalia 80 senų žemaičių, kurie vaikus savo į Marienburgą atnešę buvo, apkrikštijom pačius ir jų vaikus (turėjo būti verkiama diena, jog iš Žemaičių reikėjo vaikus nešti krikštyti

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. III, K. II.

į Marienburgą, buveinę kryžeivių, tai yra 60 trūkių, arba mylių). Badui esant, 40 000 auksinų nusiuntėm jiems, davėm javų ir gyvulių. Visuomet mes su anais meilingai ir bendringai apsiėjom, anie gali sakyti tą, ką nori. Tas velnias (Vytautas) paikina tuos senus žalčius (žemaičius), kurie, bažnyčias ir pilis su žeme sulyginę, švento Mykolo abrozdą, tai yra paveikslą, pastatę už cielių, šaudė; už tokią jų atkaklybę mes sudraudėm anuos, nes visuomet teisingai rėdom." Vienok kryžeiviai, negalėdami atsakyti ant kiekvieno punkto rašto žemaičių, negalėjo lygia dalia ir savo nedorybės prieš svietą uždengti[1]. Vytautas pats dar rašė gromatas pas vokiečių kunigaikščius, meilaudamas juos, idant nebleistų daugiau kryžnešių ant pagonių ir nešelptų kryžeivių, kurie, užmiršę, jog patys žmonėmis yra, sunkiai sunkesniai savo naujus padonuosius žudė ir vergė, kurie, nebišturėdami jų galžudžių, pas mane į Lietuvą atsidangino, pataikos ieškodami. Vytautas, noris guodė raštais žemaičius, vienok negalėjo jiems padėti jų liuosybės ginti, kaipogi reikėjo drausti išpaikusius gudų kunigaikščius, kurie jo nebnorėjo beklausyti.

Tuo pačiu laiku Sviatoslavičius, buvusysis Smolensko kunigaikštis, mindamas pirma nuopuolį ties Vorksla, o dabar regėdamas Vytautą įpainiotą į karę su kryžeiviais, tarės visų geriausią pragumą turįs dėl atgavimo savo kunigaikštystės; to dėjęs, pirmiausiai įėjo į Smolenską, nekaip Vytautas paskubėjo jam ant pagalbos ateiti, kursai, radęs tenai gyvenančius savo pusės išbudelėtus nuo Sviatoslavičiaus, tuojau Smolenską apgulė, vienok negalėjo į aną ilgai griautis, nes, išgirdęs ateinantį Rodoslavą,

[1] Tasai tenai gi.

sūnų kunigaikščio Riazanės, su didžiais vaiskais ant pagalbos Sviatoslavičiui, turėjo palikinas Smolenską ant jo eiti, su kuriuo susitikęs ties vietove Liubucku, kruvinoj ir maringoj mūšoj jį pergalėjo, kurioj patsai Rodoslavas kliuvo į ranką DLK, kursai, pergalėjęs taip Riazanės kunigaikštį, grįžo vėl ant Smolensko, nes atėjęs tenai nebrado Sviatoslavičiaus, kursai, nevildamos atsiturėti Vytautui, buvo nuėjęs pas Vasilijų, DK maskolių, pagalbos meilauti, kurios negaudamas ant pirmojo žodžio, vylės iškaulyti lūkurdamas. Tuo tarpu DLK sekmojoj nedėlioj apgulimo įsilaužė į Smolenską metuose 1402. Gyventojams ne tiktai nieko pikto nedarė, nes dar aniems liuosybę dovanojo, kurios, būdami valdžioj Sviatoslavičiaus, neturėjo, ir taip iš neprietelių rados jo visų didžiausiais tarnais ir bendrais, o Smolensko apygarda tapo Lietuvos dalyku[1].

Sudraudęs DLK gudus tarės vienus kryžeivius beturįs nuveikti, nes tuojau rados kitas dar jo neprietelius. Švitrigaila, kurį, kaip regėjom, buvo Vytautas nusiuntęs Jogailai, nuo kurio ansai nuskriejo pas Zigmantą, karalių Vengrų, o nuo jo, persidaręs prekiotoju, atėjo į Marienburgą, buveinę kryžeivių, ir tenai sandarą su didžiu mistru padarė, žadėdamas jam, jei ansai su pagalba jo taps DLK, ne tiktai Žemaičių žemę atduoti, nes dar ir tuos žemaičius išduoti, kurie buvo į Lietuvą išsidanginę. Didis mistras, norėdamas tuo pragumu Lietuvą užkariauti, pasiėmė jį šelpti ir tuojau su daugybe karių išleido į Lietuvą, kursai, tenai Merkinės pilį išdeginęs, su grobiu pagrįžo pas kryžeivius.

---

[1] Krót. rys. życ. Witolda, l. 51.

DLK, noris buvo pasistiprinęs pergalėmis gudų praėjusį metą, vienok negalėjo dar remtis su kryžeiviais; to dėjęs, skundės ciesoriui ant kryžeivių ir pačiam popiežiui, kursai atleido kryžeiviams bulę, arba raštą, liepdamas jiems su naujais krikščionimis pakajų užlaikyti, nes anie, raštą rodant, atsakė, jog aname nebuvo užginta kariauti, dėl to gi tą anie daro, ką nori. Kaipogi kryžeiviai, įėję antrą kartą į Lietuvą, baisiai baisesniai su Švitrigaila nuteriojo. DLK, tą regėdamas, norėjo pasiregėti su mistru, idant jį kaip taip ant galo gaišintų jam sandarauti su anuo. Mistras leidos ant sandarų, nes norėjo Žemaičius sau atimti, Vytautas atsakė, jog to negali ansai daryti be Lenkų karaliaus; kad taip DKL su didžiu mistru kaulijos, tuo tarpu jo bajorai su kryžeiviais šalyse taip vaidijos, jog ugnys iš kardų lėkė; ant galų galo Vytautas reikalavo nuo mistro 9 dienų dėl apsidūmojimo, kuriuo tarpu šalys tiekės į karę ir pačiose dar gromatose tesimušė, kurias vieni antriems be perglytos laidė: Vytautas savosiose skundės mistrui ant Švitrigailos, jog ansai nori jam gyvybą atimti, ir meilavo, idant jį išduotų, nes mistras atsakė jam, jog to negali daryti[1].

Nebgalėjo DLK su kryžeiviais besikaulyti, nes reikėjo su anais skubinai sandarą daryti; kaipogi DK Maskolijos, paikinamas nuo gudų kunigaikščių, ėmė tiektis į karę ant Lietuvos; to dėjęs, Vytautas, norėdamas bent nuo vienos pusės pavoju nebūti, išskiria ant susiėjimų vietovę Racionžo, kur tuojau visi, tai yra DLK, Lenkų karalius Jogaila ir DM kryžeivių, su savo vyskupais ir rodnaisiais susirinkę, sandarą padarė, kuriame ketėjo amžiną pakajų tarp savęs užlai-

[1] Kotzebue, Preuss. aelt. Gesch., T. III, K. 11.

kyti, DLK pažadėjo kryžeiviams Žemaičius atduoti, o Jogaila atpirkti nuo jų Dobrynės žemę už 50 000 auksinų. Mistras iš savo pusės prižadėjo, jog leis lietuviams prekioti be kokio mokesnio savo krašte, nė kokio neprieteliaus neleis eiti per savo kraštą į Lietuvą ir pasiėmė, jog Švitrigailą suvisu apleis ir savo žemėj neblaikys. Nes Vytautas, noris buvo pažadėjęs kryžeiviams Žemaičius atduoti, vienok niekaip nenorėjo jų išduoti, noris jų kariaujančių su kryžeiviais nešelpė, vienok gyrė jų kantrybę ir drąsino dar gintis. Nes antrą kartą susiėję Kaune, Vy- 1405
tautas, ne taip norėdamas, kaip regėdamas kilstančią karę su maskolių DK Vasilijum, žentu savo, turėjo ant galo žemaičius kryžeiviams išduoti, kurie jo su ašaromis kluokė, idant to nedarytų ir neskirtų jų nuo lietuvių, kaipo vienos tautos, vienos kalbos ir kilties, žadėdami jam visi eiti, su kuo tiktai ansai norės kariauti. Vienok nieko neveltėjo nei klūkimai, nei ašaros: Vytautas išdavė du raštu, vieną lotyniškai, antrą vokiškai, tai yra privilijas ant Žemaičių žemės, kaipogi tuojau įgules iš pilių ištraukė ir kryžeiviams anas atdavė; norėdamas dar kuo didžiau kryžeiviams pasikloti, užgynė prekybą žemaičiams Lietuvoj ir nebįleido daugiau į jų žemę nei druskos, nei geležies, nei javų ir tuo didžiai įtikimu rados kryžeiviams[1].

Žemaičiai vienok, kliuvę į ranką kryžeiviams, ne tiktai jų klausyti, nes ir žinoti nenorėjo, tardami, jog Vytautas negali jų niekaip užrašyti kryžeiviams, kaipogi ansai pats yra D-iu L-vos K-čiu nuo žemaičių pakeltas, kurie pagal savo norą šiandien vieną, rytoj ką kitą gali didžiu kunigaikščiu iškelti; to dėjęsi, iš girių išpuldamies, zurdojo kryžeivius, kurie neper-

---

[1] Tasai tenai gi.

lendamose medėse negalėjo suvokti kaltininkų. Vienok Elfenbachas, kamendotas kryžeivių ir visų vyriausias rėdytojas Žemaičių, liepė nekuriuos įtariamus bajorus apkalti. Pajutę tą, kiti tuojau atėjo į Fridburgą, naujai išdirbtą pilį nuo kryžeivių, kurie buvo sau aną už buveinę aprinkę, klausdami, už ką jų ūkininkus apkalindino, ir, guosdamos ant neteisybių kryžeivių, kitų rėdytojų meilavo jo, idant jų ūkininkus, kaipo nekaltus, išliuosuotų, o kryžeivius, kaipo neteisius rėdytojus, sudraustų; nes Elfenbachas didžiuodamos atsakė jiems, jog ansai krikščionišką kraują nelies dėl netikšių šunų (žemaičių), kursai dar iš apmaudo liepė anuos pačius apkalti, kaipo paikintojus ir atkaklius žmones. Nes nekaltybė visur randa savo užtarytojus: kaipogi perdėtojas kalinio buvo krikščionis žemaitis, kitą kartą kūdikiu į vergus iš Žemaičių išvarytas; pasigailęs savo ūkininkų, naktį kalinį jiems atdarė ir parodė taką į rūmus paties kraugerio Elfenbacho; žemaičiai kaliniai, tuo pačiu žygiu įėję į jo kambarius, gulintį tenai lovoj patį nuzurdojo, lygia dalia ir jo tarnus. Ant to garso visi žemaičiai kėlęsi grobė į ginklą ir prisiekė ar liuosais dar gyventi, ar iromis savo tėvainės užsirausti. Kas aprašys tą meilę ir steigimą, kokį toj rūstoj dienoj žemaičiai rodė; kaipogi, trūkdami ginklų, ruobė kalnus, kuriuose girdėjo pasakomis ginklus esant, nuo Mindaugo laikų dar užslėptus, už vieną karės žirgą du tris valakus žemės davė, jei tiktai begalėjo iš kur jį gauti; taip viena valanda visi žemaičiai viename ginkle bruzdėjo. Tuojau pilis Fridburgo, Tobišau su žeme sulygino, vienus kryžeivius ir vokiečius išzurdojo, kitus išbruko laukan į Prūsus ir akies mirkterėjime tarės liuosais tapę. Nes tuojau atėjo Vytautas ant pagalbos kryžeiviams, lygia dalia len-

kai atleido savo vaiskus, patys kryžeiviai pasitiekę atgrįžo, ir taip visi treji susinėrę kariavo iš vieno nekaltus žemaičius, kurie, apsčiai apstesniai išlieję kraujo už savo liuosybę, išguro ant galo. Taip ne kantrybe, bet nedorybe svieto garbinga tauta sarmatų* išnyko iš skaitliaus tautų, gyvenančių šiame pasauly. Vytautas, norėdamas dar geru pasieiti kryžeiviams, patsai padėjo jiems pilis suardytąsias atstatyti ir, penu juos šelpdamas, pats Kaune gyveno, iki anas nenubengiant. Noris Žemaičiuose po tokių terionių vienos bebuvo girios, o jų tarpuose rūsti degėsiai buvusių pilių, kaimų ir tyri laukai, kuriuose vėjai vieni švilpiojo, o badai likusiuosius smerčiu gorino, vienok neprieteliai, jų šašuolėčių dar nuogąstuodami, stiprinos ir save drąsino. Negana dar buvo to Vytautui, norėjo dar pasiregėti su pačiu mistru, kursai tuo tarpu susirgo. Vytautas tuojau išleido savo žmoną** su dovanomis jo lankyti, kurią su didžia iškilme mistras liepęs priimti, nurašė Vytautui gromatą, tarp kitų tuos žodžius tardamas: „Linksminuos, jei didis Lietuvos kunigaikštis tą rymoja, ką daro."[1]

Žemaičiai, nebgalėdami galia savo liuosybės beginti, norėjo jei ne liuosybę, bent jos ūksmę išklūkti 1406
nuo savo naujų valdymierų; to dėjęsi, išrinko visų senuosius tarp savęs ir išleido į Marienburgą, buveinę kryžeivių, prie paties didžiojo mistro meilauti, jei negali žemaičiai, liuosais būdami, rėdytis pagal savo senų dienų įstatymus, klūkia jo, kaipo savo viešpaties, idant aniems teiktųsi leisti rėdytis pagal Kulmo

---

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* gerulių D. P.

** žmoną *iš DII; DI:* žinovą.

[1] Kotzebue, Preuss. aelt. Gesch., T. III, K. 2.

vietovės, arba miesto, įstatymus, kuriuos anie, regis, užpelnę, tiek kraują liedami už savo liuosybę. Mistras jiems atsakė, jog žemaičiai nei už savo kraują, nei už savo liuosybę nieko negaus. Taip siuntiniai žemaičių, kaip verkdami buvo išėję, taip verkdami ir sugrįžo*.

Kas gali išguldyti, kokia toj tautoj atmaina rados tuo kartu, kad neb patys jau besirėdė, nes svetimi ėmė aną rėdyti ir įsakymus savo duoti. Tuojau nauji rėdytojai, idant aptvirtintų savo valdystę, dirbino pilis, o idant apvergtų ūkininkus, padėjo lažus. Reikėjo žemaičiams kirsti šventus lieknus, kuriuose daug kartų, išjodami į karę, žmonas su kūdikiais buvo palikę, tuos ąžuolus amžiais nurumbėjusius, po kuriais ne kartą jų bočiai prabočiai ir anie patys meldės, reikėjo, sakau, tas ragotines, kardus, bardišius, su kuriais tiek kartų neprietelius savo ūkės graudino, kalti į žambius, dalgius, ir savo žydinčias lankas** plėšti jiems į dirvas; nes tuo tuojau negana buvo: turėjo dar keres svarstyti, balas ir versmes džiovinti, dieną ir naktį kruviną prakaitą liedami, ne dėl savo labo, nes dėl tų dirbti, kurių nei kalbos, nei apsiėjimų, nei įtikėjimo neišmanė. Kas gali tas rūstas dienas aprašyti! Mano plunksna iš gailesio linksta ir neišgali vieno šašuolėčio užbrėžti galžudžių tų laikų... Žaliūkai vyrai sudžiūvo nuo darbų, jaunikaičių liemenys sukumpo ant žambių ir dalgių, kas dar yra gailingiau, supūtė žiaudūs šiauriai laukuose skaisčius veidelius grakščių mergaičių, o kaitros saulės išdildė jų paskutinius mėgus. Rašo, jog tuose laikuose žemaičiai, laidodami savo vargdienius, gie-

---

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* sugrinža D. P.

** *DI po šio žodžio skliausteliuose:* pievas D. P.

doję tuos žodžius: „Eik, vargdieni, į antrą, laimingesnį, gyvenimą, kuriame ne tu vokiečiams, nes tau tenai vokiečiai vergaus."[1] Kas tikėtų į tą, ką aš dabar išguldžiau, jei to nestigavotų tie žodžiai, tuose laikuose užrašyti!

Taip vargstant žemaičiams, DLK išsirėdė tą patį metą į karę ant Vasilijaus, DK maskolių, žento savo, kurios tas buvo prištas. Pleskavionys, arba pskovio- 1406
nys, užmušę lietuvius, Pskove prekiojančius, visą prekę jiems atėmė; kad lietuviai paskui, jų gentys, atsišaukė turtų ir pelnų mirusiųjų, pskovionys nenorėjo jiems anų atduoti; dėl to gi Vytautas, norėdamas sudrausti nedorybę pleskavionų, karę jiems išsakė; kaipogi, ištraukęs tenai su rimtais pulkais, į pilį, Koloža vadinamą, įsilaužė vėtra ir, 10 000 gudų suėmęs, į Lietuvą išvarė. Tą išgirdęs, Vasilijus, d. maskolių k., rūgojo ant savo uošvio DLK, jog ansai be jo žinios kariauti pradėjo su vietove, jo užtaryme esančia, kaipogi, norėdamas atmonyti Vytautui, išleido savo vojevodas, arba generolus, su vaiskais nekurias vietoves Lietuvoj užimti, nes jo karvedžiai, nieko negalėdami anoms padaryti, be ko* sugrįžo namo. Vasilijus, sušyžęs tokiu nevykimu karės ir regėdamas, jog viensai savo galia nieko D-iam L-vos K-čiui nepadarys, patelkė dar Sadzibeką, chaną, arba viešpatį, totorių, su kuriuo susinėręs, traukė ant Vytauto. Susiartino šalys ties vietove Krapivne, šiandien Tulos gubernijoj esančia; abi pusi laukė tiktai ženklo į mūšą, nes tuo tarpu ėmė sandarauti, paskui taikintis, ant galo paliaubą padarė[2].

---

[1] Stryikowski, Kron. Litew., K. VI.

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* su niekumi D. P.

[2] Krót. rys. życ. Witolda, l. 66.

Neilgai tetvėrė tas pakajus, tuojau jį suardė netaikus Švitrigaila, kursai, apleistas nuo kryžeivių, kaip viršiau regėjom, buvo radęs bendrą ir geradėją,
1407 savo neprietelių Vytautą, kursai, pasigailęs jo, davė jam rėdyti vieną Lietuvos dalyką, tai yra Severiją su pilimis Starodubo, Briansko ir Naugardo Severijos; negal žinoti, iš kokios priežasties Švitrigaila, atdavęs tas pilis Vasilijui, DK maskolių, patsai pas jį gyventi persikėlė. Įpykęs Vytautas ant Vasilijaus, jog Švitrigailą pas save laikė ir pilį Naugardo-Seversko, ano valdžioj buvusią, užėmė, tuojau už tą jam karę išsakė. Susitiko šalys pas upę Ugrą. Abi pusi laukė tiktai ženklo į mūšą, nes Vasilijus, nevildamos DLK veikti, pilį Naugardo-Seversko atduoda savo uošviui ir meilauja nuo jo pakajaus, kursai, nenorėdamas veltui kraują lieti, pasigadijo su anuo ir, sandarą padaręs, namo pargrįžo.

Į taip sunkią karę rėdantis, trūko dar Vytautui naudos, kaipogi nuo nuopuolio ties Vorksla upe nebuvo dar atsigavęs; sudėjo jam didžią sumą žydai,
1408 kuriems didis Lietuvos kunigaikštis išdavė priviliją, leisdamas juos Lietuvoj gyventi, ir savo užtarymą pažadėjo. Iki šiol noris gyveno tenai, nes po gudais nuo vyresnybės ir teisybės neturėjo.

Kryžeiviai, įgavę Žemaičius, džiaugės, jog sunėrė savo kraštus su miečeivių kraštu, ir linksminos, jog praplatino savo valdžią nuo upės Odros iki atsiautai Finų, vildamies dar trumpu laiku visos Lietuvos valdymierais pasidaryti. Didis mistras Junginenas, idant save garsesniu padarytų ir prekybą praplatintų, pačiame vidury savo mažne, sakau, karalystos, liepė dirbti naują sau buveinę ant išburgo Nemuno į jūrą. Jau surinkti iš viso krašto mūrinin-

kai pamatus ėmė dėti, o tūkstančiai suvaryti* svieto kas dieną mūrus aukštino.

Žemaičiai niekaip negalėjo išturėti vergystės kryžeivių, kurie juos nemeilingai žudė; kaipogi tų laikų rašytojas sako: „Turėjo anie (žemaičiai) vieną vyskupą, pralotus ir kunigus, kurie vilnas, pieną nuo jų rinko, jų kraują gėrė ir kūną nuo kaulų graužė, nes tikėjimo krikščioniško nėmaž nesteigė." Skaitytojas turi sau atminti, jog tie kunigai nebuvo žemaičiai, nes kryžeiviai, dėl to gi rodės žemaičiams vergauti svetimiems lygia dalia, kaip jei ne žmonėmis būti; kaipogi šiandien patarlė minavojama tebėra: „Kelmas (velnias)** tau tevergauja, ne žmogus***."
Tame rūpesny antpuolę staiga žemaičiai tos naujo- 1409
sios buveinės pamatus padėtus išvertė, o darbininkus vokiečius, kurie nebsuskubėjo paskrieti, vienus išmušė, kitus, sugavę į vergus, į Žemaičius parvarė, o pilis, kurias kryžeiviai buvo Žemaičių žemėj padirbinę, su žeme sulygino[1]. Atgieždami kryžeiviai apmaudą nuzurdojo prekiotojus lietuvius Ragainėj****.

Tą regėdamas, Vytautas, pasigailęs žemaičių, norėjo juos atimti nuo tų budelių, kuriems ansai buvo atdavęs; kaipogi tą patį metą rudenį sunėrė savo kareivius su žemaičiais ir, pradėdamas karę, tuojau ant rubežiaus Žemaičių medžiojančius kryžeivius vienus nukavo, kitus sugavo. Jogaila, norėdamas pastiprinti žemaičius, 20 laivų javų, kuriuose daugybė ginklų buvo užslėpta, jiems siuntino, nes tuos

---

* *DII:* suvaryto.

** *DI po šio žodžio skliausteliuose:* velniai D. P.

*** *DI po šio žodžio skliausteliuose:* žmonės D. P.

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. III, K. 14.

**** *DI po S. Daukanto formos* Ragneto *skliausteliuose:* Ragainėj D. P.

laivus kryžeiviai sugavę sau paturėjo, tardami, jog sandare paskutiniame buvo parašyta, jog žemaičiams DKL ir karalius Lenkų neduos nei javų, nei ginklų.

Kad tokios netaikos visur rodės, abi pusi ėmė kuo veikiausiai ginkluotis. Vytautas Lietuvoj ir Guduose, Jogaila Lenkuose apskelbė karę ant kryžeivių. DLK stiprindamos tuojau totorius užtelkė. Kryžeiviai taip pat iš visur kryžnešius traukė ir valininkus brostvininkus, tai yra tuos, kurie negyveno Prūsuose, rankiojo; norėdami dar save sustiprinti, sandarą vienybės padarė su viešpačiu Pamario ir, taip pasitaisę, traukė į Dobrynę, kurią į kūlį ir vandenį apvertę, iškirto dar ne tiktai augusius, nes senus ir kūdikius, į pilį Bydgoščių zdroda* įėję, užėmė Mozūriją ir iki Kujavų atsigrūdo.

Jogaila karalius, sutraukęs lenkų vaiską, žengė ant kryžeivių, kuriuos, antpuolęs abaze ties Bydgoščium, iškirto ir zdraices** pilies sugavo. Vytautas DLK, iš peties pasitiekęs į karę, liepė savo broliui Sigizdui traukti su rimtais pulkais į Prūsus taip pat ant kryžeivių, kursai, nuteriojęs plačias apygardas, pilį Soldau su žeme sulygino. Kryžeiviai, geisdami atmonyti, įpuolė per girias į Lietuvą ir Volkovyską sudegino. Vytautas, noris netoli pasitiko, vienok, neturėdamas arti rimtos galios, negalėjo kryžeivių grįžtančių vyti. Nes tuojau susitaręs su Jogaila duonas krauti, tiltus dirbinti ir iš visų kraštų kariams ant kryžeivių traukti.

Kryžeiviai, idant dar didžiau pasistiprintų, Zigmantui, karaliui Vengrų, 40 000 raudonųjų davė ir prižadėjo, jog, iki karei pasibengiant, kals pinigus

---

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* per vylių D. P.

** *DI po šio žodžio skliausteliuose:* privylius D. P.

savo žemėj su Zigmanto povyziu. Karalius Vengrų už tokią jų geradėjystę sandarą padarė, kuriame pažadėjo ne tiktai iš visos galios juos šelpti ir atimti tuos kraštus, kuriuos kryžeiviams žemaičiai buvo atėmę, nes dar pasiėmė praplatinti jų rubežių ir nė kokio sandaro nė su kuo be jų žinios nedaryti.

Didis Lietuvos kunigaikštis išleidęs buvo savo siuntinius pas Vaclovą, karalių Čekų, meilaudamas pagalbos, nes Vaclovas jo siuntinių, kaipo puspagonių, meilavimo neišklausė; kaipogi norėjo karalius, idant Vytautas apent Žemaičius kryžeiviams sugrąžintų; o tuo tarpu aniems davė ant skolos didžius iždus ir užgynė čekams tarnauti Lietuvos ir Lenkų vaiske, kurių vienok daugybės Vytauto pulkuose buvo, ir tenai tarnavo vieni dėl garbės, kiti dėl naudos.

Negana dar to buvo. DLK, norėdamas atkalbėti Zigmantą, karalių Vengrų, nuo kryžeivių, patsai su Rumbaudu, Goštautu ir Radvila, Lietuvos pirmaisiais tėvūnais, leidos į Budą, Vengrų buveinę. Zigmantas tenai jam atsakė, jog sandaro, su kryžeiviais padaryto, negali laužyti, nes seną sandarą tarp lietuvių ir vengrų pasiima užlaikyti. Norėdamas dar karalius D-jam L-vos K-čiui pasieiti viešino jį ir linkėjo, idant ansai, patsai Lietuvos karalium pasidaręs, karūną Mindaugo ant savo galvos antmautų. Noris tuo kartu Vytautas abejutiniu ant to pasirodė, ko paskui vienok didžiai geidė, kaip tuojau regėsim.

Kryžeiviai ant galo savo kraštuose liepė visiems, kurie tiktai gali ginklą pakelti, į karę stoti. Daugybes nesuskaitomas susamdė dar Vokietijoj; Vaclovas, karalius Čekų, nebeišmanydamas, kaip bešelpti kryžeivius, padovanojo vieną dalį Lietuvos mistrui, tai yra apygardas Gardino, tardamas, jog anam pri-

gulėjo kitą kartą tos girios, Sūdaujų vadinamos (bent žinoti, kaip ansai tenai tą savo prigulėjimą darodė!).

Taip didis mistras kryžeivių pasistiprinęs ne tiktai vylės Žemaičius atgauti, nes dar toliau rubežių savo atkelti. Visų pirma, palikęs du komtūru, arba
1410 jenerolu, Pamario žemėj, traukė pats su visa savo galia ant lietuvių, kurie, į Prūsus įėję, ties Soldau šėtruose ilsėjo. Atėjo tenai ir Vengrų karaliaus siuntiniai ir karę išsakė lenkams ir lietuviams, kurie, idant parodytų siuntiniams, jog neboja nieko, aniems beveizint, Gilgenburgo vietovę su žeme sulygino.

Noris artinos kryžeiviai ant lietuvių ir lenkų, vienok mistras patsai nenorėjo aiškios mūšos dar išduoti, nes kiti visi vyresnieji kryžeivių širdingai ketėjo grumtis. Susirėmė šalys lygmėse Tanenbergo tą patį metą 1410 15 dienoj liepos mėnesio. Kryžeivių karių iš įvairių tautų Vokietijos buvo daugiau nei 100 000, visi geležia ir variu aplieti, kurių karvedžiu patsai didis mistras Jungingenas buvo. Lietuvių, žemaičių, gudų, totorių ir lenkų tiek pat buvo, o rasi ir daugiau. Karvedžiais buvo: lietuvių, gudų ir totorių — Vytautas DLK, o lenkų — Zidranas Maskovskis, kamendotas Krokuvos, kurį vienok mokė ir užveizėjo Lietuvos karvedys. Rašo, jog Jogaila, pavydęs neapregimuose laukuose paparčius vien kryžeivių blizgančius, taip būk taręs, papartį paėmęs savo rinktinių: „Aukščiausias! Būk man svietku, jog aš prisuoktas pakėliau kalaviją ant krikščionų, idant ginčiau nuo kraugerių galžudžių mano tautas ir jiems už jų neteisybes atmonyčiau. Būk man svietku, jog daug kartų daviau mano ranką ant pakajaus, nes tie didžiuliai kraugeriai, kurie zokaninkais drįsta save vadinti, anos neėmė, kuo didžiau juokias iš dorybės, o teisybę po kojų mina. Dėl to gi atduodu tau, vieš-

patie, tą patį papartį į užtarymą, ir tas kraujas, kursai čia išsilies, tegul krinta ant jų pačių galvos." Tą sakančiam karaliui ašaros pradėjo rietėti, lenkai, regėdami karalių verkiantį, visi pradėjo ašaroti. Vytautas tuo tarpu rėdė karius į mūšą ir įsakymus davė, kuriems kame kariauti, skraidydamas nuo vieno sparno ant antrą daugiau nei per dvi myli ištiesta siena. Taip besitiekiant, siuntiniai kryžeivių atnešė du kalaviju, vieną kruviną, antrą čystą, į abazą Vytauto ir, duodami Jogailai, tarė: „Skirk, karaliau, katrą nori, o su anuo karę ar pakajų. Mes anuos tau atsiunčiam, rasi trūkstata su Vytautu kardų, rasi dar nėra gana vietos grumtis, mes aną praplatinsim pagal tavo norą." Karalius, noris nebuklus užgaulėse, vienok atsakė jiems: „Noris turiu gana kalavijų, vienok atimsiu abudu, kaipo zastavus atenčios pergalės, mindamas senų dienų apsiėjimą, jog pergalėtas atduoda savo kalaviją savo pergalėtojui, o karę aukščiausias rėdys." Lig paėjus siuntiniams kryžeivių, karalius ėmė, klaupęs ties altorium šėtre, širdingai melstis; rūpesningas, nes drąsus ir romus Vytautas eina pas jį ir taria: „Broli, diena yra karės, ne maldos." Kad Jogaila nieko jam ant to neatsako, Vytautas grįžta ir skuba į priešakį savo kaıeivių ant dešinąjį sparną. Ilgėjos visi pulkai, laukdami karaliaus, idant duotų ženklą į mūšą; tuo tarpu vienok, išpuldamies iš abejų pusių po kelis šimtus, kartais po kelis tūkstančius, draskės vidury vaiskai, rodydami atentį rūstą kraujo praliejimą. Paskiau pasirodė ir Jogaila ir liepė į mūšą trimitus pūsti, ant kurių balso susirėmę šalys it mūriai dideles valandas grūmės lygia laime ir narsumu, vienok dešinasis sparnas lietuvių (Vytauto crg.*), kuriame gudai, čekai, totoriai sto-

* *corrige [?] lot. taisyk.*

vėjo, pirma gurti, paskui, spaudžiami didžiau nuo kryžeivių, šalin skrieti pradėjo; noris lietuviai, stabydami juos, stebuklus rodė savo kantrybės, užvis trakiškių pulkas už visus toj garbingoj mūšoj didžiau atsiženklino ir tuo kartu it mūras nepajudinamas stovėjo vidury kryžeivių variu ir plienu aplietų eilių, vienok nebgalėjo sugrąžinti skriejančiųjų ant nepriętelių, nei jų patys, suvargę mūša, nestengė atremti, kurie, perlaužę dešinį sparną lietuvių, tarės jau pergalėtojais tapę. Nes kad Vytautas, atpuolęs ant tą sparną su kitais pulkais lietuvių ir gudų, atremia kryžeivius, tuo tarpu lenkai iš visos galios antgulė ant kairiojo sparno kryžeivių, tuojau susirėmė visa siena, ir neišsakytas visur kraujo praliejimas rados. Viduriu taip pat griovės baisiai narsiai vokiečiai ir norėjo papartį paties karaliaus atimti, kurį Vytautas sustiprinęs puolė į šėtrą prie Jogailos, kursai tenai mišių klausė, ir meilavo jo, idant pasirodytų kareiviams lenkų nusiminusiems ir anuos apdrąsintų; kursai nieko neatsakančiam karaliui būk taręs, išeidamas iš šėtro: „Sudievu, broli, aš einu mirti priešaky mano kantrių lietuvių." Ant galo pats karalius pasirodė, noris visuomet iš tolo, kurį išvydę lenkai drąsiau ėmė gulti, o Vytautas tuo tarpu savo kantrybe ir buklumu apsiautė iš visų pusių kryžeivius; kas aprašys tą kraujo praliejimą ir tą marumą mūšos, kokia tuo kartu rados; vienok buvo jau viensai pulkas kryžeivių it perlaužiąs lenkų sieną, ir viensai ricielius, arba brostvininkas, vadinamas Dipoldu, išsikirtęs stačiai skriejo ant paties karaliaus, gorindamas jį giltine. Tuo tarpu Olesnickis, rašytojas karaliaus, norėdamas jį gelbėti, sugrobęs ragotinės kotą, taip stipriai užsiautė kryžeiviui, jog ans iš žirgo išskriejo, kurį tuojau kiti karaliaus tarnai nuzur-

dojo. Tuo tarpu Vytautas, šešis pulkus lenkų paskubinęs atvesti, atrėmė kryžeivius, o totoriai, gudai, kurie buvo paskrieję, ėmė pulti kuo narsiau ant kryžeivių, kurie, suspausti nuo visur, ant galo išguro; 600 ricielių, arba brostvininkų, pats didis mistras Jungingenas ir 50 000 karių paliko tą dieną karvietėj. Visos gėrybės ir turtai ne tiktai kryžeivių, nes ir visos Vokietijos, kliuvo į ranką pergalėtojams, ir ta garbinga mūša sutrupino galybę kryžeivių ant amžių. Vytautas DLK imtinius, suraišiotus su tais pačiais strikiais ir gelžiniais, kuriuos kryžeiviai lietuviams buvo savo abaze patiekę, vienus į Lietuvą išvarydino, kitus į Lenkus, o kamendotus Markvardą, Henrichą, kurie buvo neteisingai apkalbėję jo motiną, liepė nukirsti. Paskui vienas vietoves nugandintas po kitų užėmė, o kurios norėjo dar prieš Vytauto galią priešingauti, su žeme tapo sulygintos. Ant galo apgulė patį Marienburgą, buveinę kryžeivių, kurioj kamendotas Plauenas su 5000 buvo užsirakinęs[1].

Kad taip lietuviai maringas kares darė su kryžeiviais, žemaičiai užpakaly jų kruvinose kovose piovės, ne mušės, su miečeiviais, kurie pagal susitarimą su kryžeiviais norėjo lietuvius iš užpakalio antpulti (užpulti) Prūsuose, nes žemaičiai, niekaip nenorėdami per savo žemę perleisti, kruvinai su anais mušės; kaipogi Fitingofas mistras, sunkių ir baisių nuopuolių datyręs Žemaičiuose, vos beįvedė į Prūsus 500 jočių, ir tuos Vytautas, pajutęs ateinant, sugavo su pačiu mistru ir karaliui Jogailai atdavė. Vienok DLK nenorėjo iki paskuojo kryžeivių išnaikinti, nuogąstuodamas, idant Jogaila ir lenkai, nebtu-

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. III, K. 5.

rėdami daugiau kryžeivių, neapvergtų jį; to dėjęs, pasisakė karaliui, jog ligos jo vaiske pradėjusios plėstis, jog ansai nebgali jam bepadėti vėtravoti Marienburgą, nes turi eiti Lietuvos gynioti, kurią miečeiviai, antrą kartą antpuolę, teriojo ir imtinius išvarę pardavojo į svetimus kraštus; kaipogi, palikęs Jogailą ties buveine kryžeivių, pats traukė su vaiskais savo į Lietuvą. Sako, jog Vytautas pačių rinktinių žaliūkų pulkų lietuvių ir žemaičių nestatęs į mūšą, nes atstu užpakaly atsargai užslėptus laikęs.

Karalius Jogaila, negalėdamas įsilaužti į pilį Ma-
1411 rienburgo, pasigadijo su kryžeiviais ir sandarą padarė Torunėj, kuriame viens kitam prižadėjo imtinius be pinigų išduoti, visus kraštus užimtuosius vieni antriems kaip buvus sugrąžinti pasiėmė, vienok Žemaičiai iki smerčio Vytauto ir Lenkų karaliaus bus jų valdžioj, nes po jų smerčio apent teks kryžeiviams, kurie vienok šiuo kartu turi užmokėti Lenkų karaliui ir DLK 100 000 kapų skatikų už išdovius ant tos karės, o kunigaikščiui Mozūrų 5000 kapų skatikų už iškadas.

Nes jog Vytautas DKL nebuvo užkviestas ant to sandaro, vienok teisybė pati šaukės, jog tasai duotų pakajų, kursai neprietelius pergalėjo; rūgodamas ant to Vytautas, jog jį taip paniekė, tą patį metą traukė į Prūsus su rimtais pulkais. Tuojau didis mistras išsiuntė didžius vaiskus ant jo, su kuriais susitikęs, DLK, 6000 visų gerųjų jočių kryžeivių karvietėj paguldęs ir plačiai platesniai jų apygardas nuteriojęs, su didžiu grobiu namo sugrįžo[1].

Jogaila, karalius Lenkų, kaip regėjom, padaręs sandarą Torunėj su kryžeiviais, pargrįžo į Krokuvą,

---

[1] Eber. Windeck, Hist. Sigismund., T. I, p. 1133.

buveinę savo, į kurią įėjo su iškilme kaipo pergalėtojas. Tuo pačiu laiku atsitiko tenai sesers jo duktės, kunigaikštaitės mozūrų, ištekančios už arkikunigaikščio Austrijos, parėdka, kurioj buvo ir patsai Vytautas; rašo, jog toj parėdkoj siuntiniai ciesoriaus Zigmanto perkalbėjo DLK, idant apmautų galvą savo Lietuvos karūna ir suvisu nuo Lenkų atsirištų[1].

Tą regėdamas, Jogaila, užvis jo rodnieji ir vyskupai, kurie aną valdė, linkėjo jam, idant atnaujintų dar sunėrimą Lietuvos su Lenkais, kaipogi nuogąstavo anie, idant Lietuva veikiau ar paskiau neatsirištų būtinai nuo Lenkų. To dėjęs, Jogaila karalius susiėjo 1412
su Vytautu DLK vietovėj Horodlėj ir tenai išdavė raštą, kuriuo amžinai sunėrė tautą Lietuvos su lenkais ir prisieka jį abi pusi patvirtino. Daug galėtų apie tą raštą skladavoti, nes jog pasiėmiau trumpai rašyti, dėl to gi palieku aną kitam laikui.

Paskui Vytautas su Jogaila, atkeliavusiu į Žemaičius, ėmė anuos iš visos galios krikštyti, kurie iki šiolei, noris varginami nuo kryžeivių, vienok pagonimis tebebuvo. Tuojau liepė amžiną šventą ugnį, žinyčia vadinamą, kuri kūrinos ant aukšto kalno ties upe Nevėžiu, užgesyti ir užlieti. Nes jog nebuvo kunigų, mokančių lietuviškos arba žemaitiškos kalbos, Vytautas su Jogaila pačiudu pamokslus sakė ir įstatymus tikėjimo švento mokė ir krikštijo. Žemaičiai, sulaukę apšvietimo dvasios šventos, visi atsižadėjo pagonystės ir apsikrikštijo. Tuo pačiu kartu Vytautas su Jogaila vyskupą Varniuose perdėjo ir tenai katedrai į vardą švento Petro ir Povilo apaštalų pamatus padėjo. Paskui Vytautas DLK devynias bažnyčias padirbino: Ariogaloj, Kražiuose, Varniuose, Ra-

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. II, p. 90.

seiniuose, Viduklėj, Veliuonoj, Kaltinėnuose, Cetroj (Sedoj) ir Luokėj[1].

Atentį metą garbingą ūkė Naugardo Didžiojo atleido savo siuntinius pas Vytautą DLK, su kuriuo
1414 sandarą atnaujino po senovės. Nes su kryžeiviais nebuvo dar aiškaus pakajaus; kaipogi tą patį metą susiėję Vytautas, Jogaila ir Jungingenas, didis mistras, į Grabovo vietovę, reikalavo DLK ir Lenkų karalius nuo mistro, idant aniedviem atduotų Žemaičius, Sūdaujus, Pamarį, Kulmą ir Mikelau žemę; didis mistras nenorėjo atduoti tų kraštų, užvis Žemaičių, tardamas: „Žemaičiai daug kraujo kaštuoja kryžeiviams." Negalėdamu Vytautas su Jogaila nieko iškaulyti nuo kryžeivių ėmė vėl su anais kariauti ir vienu žygiu užėmė pilis Osterodę, Neidenburgą, Balgą,, Alenšteiną, Heilsbergą, Brandenburgą, Elbingą, Christburgą, Rizenburgą ir vieną dalį paties Marienburgo; ant galo taip prispausti kryžeiviai padarė paliaubą ant dvejų metų ir visi ėmė rėdytis į Konstancos vietovę ant konsiliumo, kuriame ne tiktai visi kardinolai, arkivyskupai ir vyskupai viso pasaulio turėjo būti, nes ir patsai popiežius ketino atkeliauti ir tenai ne tiktai lenkus ir kryžeivius taikinti, nes ir kitus viešpačius, karalius ir kunigaikščius sūdyti, į kurį surinkimą ne tiktai visai dvasiškai vyresnybei reikėjo susirinkti, nes dar turėjo viešpačiai ir karaliai tenai eiti; kaipogi patsai Zigmantas, išeidamas į tą konsiliumą, savo ciesorystę ir karalystę Vengrų atdavė į užtarymą ir apieką DLK Vytautui, idant saugotų krikščionis nuo galybės turkų.

Čia yra vieta lietuviui, žemaičiui pažvelgti ant savo ūkės tų dienų ir rymoti ant jos didybės. Buvo

---

[1] Krót. rys. życ. Witol., k. 89.

diena, kad Vilnius, buveinė Lietuvos, žymę iki jūrų Adrijos, Juodosios, Kaspijos leido, o atėmė atsakus nuo jūros Baltijos ir upės Dono. Tos dienos dėl lietuvių, žemaičių yra saulė žibanti pusdieny, kurie, iki tapę krikščionimis, tuojau paliko užtarytojais krikščionų, kurie, patys tarp savęs susikyvoję, provojos, o lietuviai, žemaičiai, sekdami dorybe ir kantrybe savo bočių probočių skitų ir sarmatų*, gyvendami vienybėj, kaltininkus krikščionis gyniojo. Ne mano plunksnos reikia aprašyti galybę ir didybę Lietuvos tų laikų; rasi kuomet tuomet pagimdys bent viena motina tokį sūnų, kursai, pasigailęs savo pamintos tautos, surašys paminklui jos tuos aukso metus! Kaipogi Strijkauskis, apie kurį viršiau minavojau, sako, jog anam esančiam Konstantinopoly, buveinėj turkų, metuose 1574, čiausas, tai yra turkų kunigas, žmogus mokytas, rodęs jam pirmąją bendrystą Lietuvos su turkais, nuo Vytauto amžiaus jų knygose užrašytą.

Žemaičiai nežinodami dar aiškiai, kam teks, kaipogi paskutiniame sandare, Torunėj padarytame su kryžeiviais, buvo parašyta, jog, mirus Vytautui ir Jogailai, Žemaičiai apent teks kryžeiviams, dėl to gi mindami anie, jog jų kunigaikščiai ir karaliai daugiau savo gero veizi, ne žemaičių, to dėjęsi, išrinko tarp savęs 60 visų gerųjų vyrų ir išleido į konsiliumą Konstancos, 300 trūkių, arba mylių, attolintą nuo savo tėvainės, norėdami tenai teisybę rasti tame visų didžiausiame ir teisingiausiame ant viso pasaulio sūde. Kaipogi, įėję tenai į tą šviesų surinkimą, kuriame neapregimos eilės kardinolų, arkivyskupų, vyskupų sėdėjo, ėmė jų meilauti, idant priimtų anuos

---

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* ir gerulių D. P.

į užtarymą savo ir mokytų įtikėjimo švento, jog anie nori širdingai krikščionimis tapti, nes ir liuosais po senovės gyventi, ne vokiečiams ir kitiems svetimiems vergauti, jog anie ne dėl to kariauja su kryžeiviais, jog anie krikščionimis nenori tapti, nes dėl to, jog anie savo žemės nenori atduoti kryžeiviams ir aniems vergauti. Su tokia iškalba siuntiniai guodės tam šventam surinkimui ir taip jo klūkė, idant išplėštų juos iš nagų šėtono, jog kardinolas patsai Raguza, pasigailęs jų meilavimo, išminties ir iškalbos, ketėjo pats eiti į Žemaičių žemę tikėjimo švento mokyti ir tą būt padaręs, kad tiktai kalbą žemaičių būt išmokęs[1].

Negana to, dar buvo žemaičiai antrą kartą pasirodę tame šventame surinkime, klūkdami, idant ansai lieptų kryžeiviams, kurie iš žemaičių žemės daugybes kalinių buvo išvarę ir apvergę, atduoti ir juos pačius nuo valdžios arkivyskupo Rygos išliuosuoti. Surinkimas, paklausęs jų meilavimo, liepė kryžnešiams ir kryžeiviams tuojau pagrąžinti jų kalinius ir pasakė, jog žemaičiai ūkiškuose reikaluose ir dvasiškuose nė vieno kito neturi klausyti, kaip tiktai ciesoriaus ir savo vyskupo. Tokią paguodą gavę, žemaičiai sugrįžo namo.

Vytautas, norėdamas pasieiti tam šventam surinkimui, atleido dar į aną gudų vyskupus, kurie, tenai atėję, norėjo ir geidė su Romos bažnyčia susinerti ir popiežiaus klausyti. Darė tą Vytautas daugiau dėl to, jog įtariamas buvo nuo nekurių, jog ansai taupo pagonis ir totorius, kiti dar skelbė, jog ansai, įgavęs valdžią, išsižadės apent tikėjimo krikščioniško, dėl

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. III, K. 7.

to gi DLK norėjo sutaikinti schizmatikus su katalikais, ką ir buvo padaręs.

Noris paskui konsiliume buvo ciesorius liepęs kryžeiviams Žemaičius atduoti DLK, o popiežius juos tenai iškeikė, jei anie to neklausytų daryti, vienok kryžeiviai traukės ir nenorėjo anų atduoti, užvis Veliuonos pilies. Kaulydamies Vytautas, Jogaila ir mistras sutarė ant galo pačioj Veliuonoj susieiti ir tenai tarp savęs pasigadyti; kaipogi susirinko tenai ne anie vieni, nes daug dar siuntinių svetimų viešpačių, kurie norėjo būti jų tarpininkais, vienok ir tenai nesusitaikino.

Kad taip kaulijos šalys, sandarus darydami, tuo tarpu žemaičiai, norėdami būtinai kryžeivius už Nemuno išbrukti, antpuldinėjo juos ir kariavo; noris daug kartų ir pačius žemaičius kryžeiviai įveikė, vienok DLK ne tiktai jiems nė kokios pagalbos nebdavė, nes dovanas viens antram su mistru siuntino, ir, kad mistras guodės Vytautui ant žemaičių, ansai juos, kaip rašo vokiečiai, liepęs mistrui sudrausti.

Smertis didžios kunigaikštienės Lietuvos Onos, 1418
garbingos žmonos Vytauto, kuri jį metuose 1362, kaip jau sakiau, iš kalinio išliuosavo, nemažai užrūstino Lietuvą.

Tą nelaimę padidino Lietuvos neprietelius Ediga, pergalėtojas ties Vorksla; tasai, persikėlęs per Dono upę, attraukė staiga iki Kijevo ir jį apgulė, nes, negalėdamas į pilį įsilaužti, kurią stipri įgulė kantriai gynė, iš apmaudo visą vietovę nudegino taip, jog garsus iki šiol Kijevas nuo to laiko nebgalėjo daugiau į savo senąjį puikumą beįsigauti. Vytautas, noris įkandin ginės Edigą, vienok nebgalėjo jo bepanokti.

DKL, būdamas pasitiekęs į karę ant totorių, tuo pačiu žygiu, mirus Saladinui, didžiam chanui, apkarūnavojo Bestabulę didžiu chanu Vilniuj ir jį išleido su viena dalia savo vaisko ir su totoriais Lietuvos valdžios apimti ant visų totorių, nes Bestabulė, kariaudamas su nekuriais karvedžiais, nenorinčiais jo išpažinti už didį chaną, karėj mirė. Vytautas tuojau jo brolį apkarūnavojęs vėl išleido, kursai, apėmęs valdžią ant visų totorių, buvo tarnu DLK ir jam duoklę kas metą mokėjo. Tą matydamas, patsai Ediga nusiminęs atleido siuntinius pas DLK, pakajaus meilaudamas, ir atsiuntė jam dovanom tris verbliūdus, karmazinu apdengtus, ir 27 visų gražiausius žirgus.

Tą patį metą atėję siuntiniai ciesoriaus į Lietuvą Vytautą DK sutaikino su Švitrigaila, kurio pasigailęs, ansai davė jam vieną dalyką Lietuvos rėdyti su pilimis Naugardu Severijos ir Briansku, kurias valdė ansai iki smerčio DLK.

Vienok Vytautas negalėjo taip veikiai pasigadyti su kryžeiviais, noris vyskupas Derpto ir arkivyskupas Rygos linkėjo, idant kuo veikiau sandarautų tarp savęs ir naujų krikščionų nepiktintų, tardamu, jog anie, tą regėdami, kas dieną gali išsižadėti tikėjimo švento; ką ir nulėmė vyskupai, kaipogi žemaičiai, kurie jau padoriai ir širdingai buvo apsikrikš-
1419 tiję, tą metą papaikę bažnyčias savo sudegino ir vyskupą išginė; negal šiandien žinoti priežasties to bunto, negut paskiau atsiras kokie raštai, kurie apreikš ir priežastį. Vienok tas yra žinoma, kaip viršiau regėjom, jog konsiliumas pasakė žemaičiams, idant anie kito nieko neklausytų, kaip tiktai ciesoriaus ir savo vyskupo, antra, jog patsai DLK paskui konsiliumą neužtarinėjo žemaičių, kaip jau minavojom,

nuo kryžeivių ir jų nebgelbėjo: kaipo tuo pačiu kartu Vytautas, drausdamas žemaičius, liepė 60 jų vyresniųjų nukirsti[1].

Čekai, norėdami išsiliuosuoti iš valdžios ciesoriaus, susibuntavojo ir atleido siuntinius į Vilnių, karūną Čekų Vytautui siūlodami ir meilaudami, idant 1420
ansai, aną priėmęs, teiktųsi anuos gelbėti ir užtaryti. Negal žinoti, dėl ko DLK neėmė, nes atdavė aną savo brolio sūnui Kaributui, kurį išleido į Čekus su viena dalia savo vaisko jų gelbėti.

Ciesorius, atmonydamas už tą Vytautui, įgundino kryžeivius į karę su anuo, žadėdamas jiems savo pagalbą duoti, kurie iki šiol, nedrįsdami aiškios karės pradėti, vienais kaulijimais, vienais paliaubų darymais nuo pat Tanenbergo mūšos visą tą laiką perleido, paskui, vildamies pagalbos nuo ciesoriaus, kuo didžiau ėmė šiauštis. Nes kad kryžeiviai nenori išsižadėti Žemaičių žemės, Vytautas DLK, įėjęs į Prūsus, užėmė pilį Liubavos, o Rizenburgo į pelenus apvertė, paskiau įsilaužė vėtra į pilį Golupo ir, pergalėjęs keliose kruvinose mūšose kryžeivius, artinos jau ant Marienburgo, nudegino Torunę ir apgulė garbingą Kulmą savo įstatymais*, kuriais žemaičiai, kaip regėjom, norėjo rėdytis.

Ant galo kryžeiviai, būdami taip prispaustais, padarė sandarą ant ežero Melno metuose 1422, kuriame atsižadėjo kryžeiviai Žemaičių, Sūdaujų (šiandien vojevodystė Augustavo) ir apygardų Nesau, Orlau, Neudorfo ir Morino nuo upės Drevencos iki Bydgoš-

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. III, K. 7.

* *DI yra:* istamas *ir po šio žodžio skliausteliuose:* įstatymus D. P.

čiaus, be to dar, visus raštus, kuriais kryžeiviai savinos tuos kraštus, turėjo atduoti lietuviams ir lenkams ir prisiekti, jog visi kiti raštai, kurie dar rastųsi, priešingi tam sandarui, nė kokios tvirtybės neturės. Tuojau pagal tą sandarą ir rubežius užvedė tarp lietuvių ir žemaičių, vienok Vytautas neatėmė kryžeiviams Klaipėdos ir tos kerčios Žemaičių, šiapus Nemuno esančios, ne be vilties savo gero, kaip tuojau regėsim, ir vieną tiktai sau Palangą paliko.

Nutildęs Vytautas savo neprietelius neužmiršo ūkę rėdyti. Visi pietiniai gudai, noris buvo valdžioj Lietuvos ūkės, vienok vyresnybė dvasiška, būdama išpažinimo rytų, arba graikų, klausė metropolito savo, Maskvoj esančio, ir visas dvasiškas rinkliavas ir dešimtines turėjo jam į Maskvą siųsti. Tas didžiai netiko Vytautui, jog pinigus be jokio reikalo reikėjo siųsti į svetimą kraštą. Kaipogi, mirus metropolitui Ciprijonui, Vytautas DKL užsakė Lietuvos žemės vyskupams tarp savęs vieną metropolitu išrinkti, kursai galėtų rėdyti visokius reikalus dvasiškus, ir užgynė daugiau besiųsti į Maskvą dešimtinių ir kitų dvasiškų rinkliavų. To dėjęs, arkivyskupas Polocko Teodosijus, su vyskupais: Izaoku Černigovo, Dionizijum Lucko, Gerasimu Vladimiro, Sebastijonu Smolensko, Charitonu Chelmo, Eufemijum Turovo susirinkęs*, pašventė metropolitu Lietuvos rytų bažnyčios Grigorijų Camblaką, vyrą mokytą, metuose 1425 Naugarduke, nuo kurių metų Lietuva suvisu atsigrįžo nuo Maskolijos dvasiškuose reikaluose[1].

Pskovionys visuomet nėrės su miečeiviais ir aniems kariaujant su lietuviais slapta talkinėjo; noris

---

* *DII:* susirinkę.

[1] Życ. Witolda, k. 97.

žinojo tą aiškiai DKL, vienok nieko jiems nedarė ir laukė tiktai pragumo karę su anais pradėti. Tuo tarpu rados kerštai dėl rubežių tarp pskovionų, ūkininkų Naugardo ir lietuvių. DLK tuojau jiems apskelbė karę ir, sutraukęs savo karius, apgulė Opočkos pilį, dalyke ūkės Pskovo esančią. Nes tenai Vytautui nevyko, kaipogi kad lietuviai, lauždamies pro angą į pilį, susigrūdo ant tilto, tuo tarpu pskovionys paskubėjo tiltą pakirsti, ir taip daugybės lietuvių, įlūžusių su tiltu, vieni užsimušė krisdami, kiti ant mietų, tyčiomis į vandenį įkaltų, persidūrė, o gyviesiems, kuriuos sugavo, kailius lupo akivaizdoj paties Vytauto. Negalėdamas DK įsilaužti į Opočką metės ant pilies Voronačo. Atsiminę pskovionys, jog nestengs su galybe Lietuvos kariauti, nusižeminę pasidavė ir pažadėjo jam kas metą 700 svarų sidabro duoklės duoti. Nužeminęs taip didis LK dukterį ėjo dar ir motinos kariauti, tai yra Naugardo Didžiojo, kurio galybė ir turtai buvo neaprašomi, kaipogi priežodis buvo sakomas: „Kas gali ką padaryti dievui ir Didžiam Naugardui?" Pelkės, versmės ir neišžengiamos girios gyniojo nuo visų pusių tą garbingą ūkę, nes nurumbėjusiam Vytauto kareiviui, kursai mokėjo trupinti plienu ir variu aplietas kryžeivių eiles, tam, sakau, pereiti balas ir girias buvo niekas; kaipogi Vytautas tuo pačiu žygiu liepė 10 000 kirtėjų skinti kelią tiesiai ant Didžiojo Naugardo per juodąją giria, o per balas žemgrindus dirbti. Visų pirma apgulė pilį Porchovo, kurios kamendotas Boreckis, negalėdamas atremti lietuvių, atsipirko, duodamas Vytautui 2000 svarų sidabro už visą vietovę. Tasai nevykimas pradžioje karės nugandino ūkininkus Naugardo, kurie, nenorėdami prasto galo laukti, pasidavė didžiam Lietuvos kuni-

gaikščiui ir taip užmiršo priežodį: „Kas gali ką padaryti dievui ir Didžiam Naugardui?" Kaipogi ūkininkai, išrinkę tarp savęs siuntinius, priešaky arkivyskupą Eufemijų, išleido į abazą lietuvių ir tenai, rašo, šėtre, kuriame DLK sėdėjo ant aukšto sosto, kurio šalyse stovėjo eilėmis jo karvedžiai ir visa karės vyresnybė, klaupę meilavo pakajaus ir jo užtarymo ir pažadėjo kas metą 4000 svarų sidabro jam mokėti; kaipogi, išklausęs jų meilavimo, Vytautas tenai pat sandarą padarė metuose 1425. Taip pargrįžo Vytautas pergalėtoju ir į Vilnių, Lietuvos buveinę, su iškilme įėjo, į kurią neapseikimas gėrybes ir turtus[1] parvirdė.

Pertekęs Vytautas garbės, turtų ir galybės, tapęs garsiu visame pasauly ir pirmuoju karvedžiu savo amžiuj, valdymieru plačių kraštų, viešpačiu daug tautų, kurio valdžia prasidėjo nuo Baltijos jūros, bengės ant Juodosios. Nieko netrūko jo didybei ir galybei, kaip tiktai vienos karūnos, kurios nebvildamos nuo lenkų sulaukti, užvis jog Jogaila sulaukęs buvo vaikų, dėl to gi norėjo Lietuvos karūna apsimauti. Didžiai bendringai gyvendamas Vytautas su kamendotu Ragainės Mimpelgardu, išmintingu vyru, pasisakė jam, ką keta daryti. Mimpelgardas, susižinojęs su didžiu mistru, didį Lietuvos kunigaikštį kuo didžiau gundino karalium Lietuvos pasidaryti. Didis mistras pasakė tą ciesoriui, kursai ne tiktai linkėjo Vytautui tapti karalium Lietuvos, nes dar patsai norėjo su anuo regėtis, kaipogi sutarė Lucke susieiti.

Atėjo tenai ne tiktai Zigmantas ciesorius su žmona, kaipo meilaudamas DLK pagalbos ant turkų ir čekų, kurie buvo susibuntavoję ant jo, nes dar kara-

---

[1] Życie Witolda, k. 100.

liai danų ir lenkų su visa savo diduomene, didis kunigaikštis maskolių, didi kunigaikščiai Tverės, Riazanės, didis chanas totorių, siuntiniai ciesoriaus Rytų[1], siuntiniai kitų viešpačių ir karalių, daugybės kunigaikščių, metropolitų, arkivyskupų, kurie, girdėdami atėjusį ciesorių DLK karūnavoti Lietuvos karalium, vieni atkeliavo paties Vytauto regėti, kaipo visame pasauly garbinamo, kiti regėti išeigos karūnavojimo. DLK pakėlė tiems svečiams bankietą ir juos vaišino karališkai per penkias nedėlias; rašo, jog toksai buvęs susirinkimas, jog 700 bosų paties midaus išgėrę svečiai kas dieną, neskaitant į tą vyno almazijos ir kitų gėrimų, 700 jaučių, 100 briedžių, 100 šernų, 100 taurų, o paukščių ir kitos smulkmės be skaitliaus kas dieną suvalgę[2]. Vaišinti taip svečius per penkias nedėlias retas šiandien ne tiktai karalius, nes ir ciesorius tegalėtų.

Dėl to gi ciesorius, stebėdamos į gėrybes ir turtus DKL, tarė jam: „Tamista esi jau aiškiai karalium, vardo vieno bereikia, kurį tuojau gausi." Rašo, jog Vytautas, taip savo svečius vaišindamas, pažadėjęs dar ciesoriui į talką 100 000 karių ant turko. DKL, noris geidė karalium Lietuvos tapti, vienok nenorėjo priimti to naujo urando be žinios Jogailos, Lenkų karaliaus, kurį tenai esantį gerindamas ciesorius su ciesoriene aplankė. Ciesorius, apie daugį su anuo

---

[1] Kursai tarp kitų brangių dovanų didžiam kunigaikščiui Lietuvos atsiuntė didžiai brangų abrozdą motinos švenčiausios aukso spielčiuose, kurį abrozdą neseniai Senuose Trakuose kunigas benedikčionis, gerbdamas didįjį altorių, rado tenai užkištą dulkėmis apkerpėjusį; iš pirmo nepažino, nes kad ėmė veizėti, rado ir parašą; tasai abrozdas tebėr šiandien pas kunigus benedikčionis, ir reikia viltis, jog tas zokanas, kaipo ėmė šiandien mokytis, nepakleis niekur to brangaus palaiko lietuvių tautos.

[2] Strykauskis, Kron. Lit., k. 529.

bylodamas, priminė, jog Mindaugas buvo Lietuvos karalium, daug gadnesnis yra tos vyresnybės Vytautas. Jogaila abejotinai ant to atsakė, tardamas: „Jei roda mano sutars, aš nepriešingausiu." Atėjęs į rodą, pats Vytautas savo norą apreiškė lenkams. Visų pirma arkivyskupas Gniezno linkėjo didžiam LK karūnavotis, tardamas, jog tasai daras jo bus su laime dėl lenkų ir lietuvių, nes vyskupas Krokuvos Olesnickis, gelbėtojas karaliaus, niekaip neleido to jam daryti, stigavodamas, jog ciesorius ir kryžeiviai linki karūnos didžiam Lietuvos kunigaikščiui ne ant jo laimės, nes ant prapulties, jog, karūnavodamos savo amžiaus gale, garbingesniu nebtaps, kaip jau yra, jog ansai negali laužyti savo prisiekos, kaipo du kartu sunerdamas Lietuvą ir Žemaičius su Lenkais, abu kartu prisiekė, jog tą amžinai daro. Didis kunigaikštis, užrūstintas, išeidamas iš rodos, tarė: „Noris jūs nenorit, vienok aš darysiu tą, ką aš noriu."

Tėvūnai lenkų išdavė tuojau raštą, idant DLK ne tiktai nesibendrautų su neprieteliais lenkų ir lietuvių, nes dar, idant sudievu ciesoriui nesakęs, iš Lucko išsidangintų. Vytautas ne tiktai iš Lucko nevažiavo, nes, priešingaudamas lenkams, kuo didžiau ciesorių vaišino ir meilingai su juo bylojo, ant galo, apdovanojęs ciesorių brangiais brangesniais daiktais, tarp kurių sako buvus išauksytą ragą tauro, kurį jo bočius Gediminas DLK ant Vilniaus pilies kalno buvo užmušęs, kaip jau viršiau regėjom, su iškilme išleido ir tuojau sueimą suvadino, idant dasižinotų, kas bus karšinčium Jogailos.

Tą regėdami, nusiminė lenkai ir atleido siuntinius pas Vytautą, kurie visų pirma norėjo perkalbėti, paskui, negalėdami to dasiekti, ėmė kare jį gorinti. DLK, tuo nenusimindamas, aniems atsakė: „Negeidžiau aš

niekuomet karūnos, kad man aną linkėjo ciesorius, aš neėmiau, nes jūsų pačių karalius savo roda ir meilavimu mane įgundino anos geisti, kursai daiktas visiems rados žinomas, o mano onoras (kiltis) reikalauja šiandien, idant aš aną dasiekčiau."[1]

Taip atsakęs Vytautas siuntiniams susibendravo kuo didžiau su kryžeiviais, papirko nekuriuos tėvūnus lenkų, skubino ciesoriui pradėtą reikalą nubengti ir pats į karę ėmė tiektis; ir mаž ko bereikėjo, jog Jogaila, įsipainiojęs į savo kebeles, nenurietėjo nuo sosto karaliaus Lenkų. Kaipogi pirma gyniojo didžiam LK karūnavotis, paskui ėmė pats jam linkėti, raštuose savo visaip jį girdamas; nes išmanus ir gudrus Vytautas jo saldiems žodžiams netikėjo: kaipogi, rašydamas gromatą pas didįjį mistrą kryžeivių, taip sako: „Gali tamista suprasti, kaip puikiais žodžiais karalius kalba, o kaip maž tedaro."

Jogaila, negalėdamas perkalbėti DLK, idant nesikarūnavotų Lietuvos karalium, guodės popiežiui, kursai katram bulę atleido, taikindamas abudu. Ant galo nebsumanydami lenkai, ką bedaryti, tą dar išmanė, jog Jogaila senas, jo sūnus karšinčius mažas, DKL bevaikis, dėl to gi, susitarę su karalium Jogaila, Vytautui DLK Lenkų karūną norėjo atduoti, vildamies tuo išradimu visa sutaikinsią, tai yra: Vytautui karūną duoti ir sunėrimą tautų nesuardyti. Nes Vytautas to nenorėjo daryti ir, ieškodamas tos garbės ne dėl savęs, nes dėl Lietuvos ūkės, tarė: „Tegul aukščiausias pailgina amžių karaliui! Aš netykau jo karūnos, ansai tiktai man teneskaugėja manosios; su jo karalysta aš laikau ir užlaikysiu seną bendrystą, jei jūs to norit, jei ne, jūs mane išvysit ginkluotą."

[1] Kotzebue, Preuss. aelt. Gesch., T. III, K. 19.

Lenkai, nebgalėdami kitą ką besumanyti, susitarė ciesoriaus siuntinius, einančius pas Vytautą su karūna į Lietuvą, sugauti ir karūną atimti: kaipogi Čarnkovskis, su kita diduomene lenkų susinėręs, perėmė ant rubežiaus siuntinius ir privilijas, duotas nuo ciesoriaus Vytautui ant karalystos Lietuvos, atėmė. Vienok siuntiniai išsigavę atėjo dar pačiam DLK apreikšti tą, kas buvo su anais nutikęs. Tiek datirdamas Vytautas nelinkėjimo nuo tų, kuriems tiek gero išdavęs buvo, iš rūpesnio susirgo, vienok, ligoj būdamas, vylės dar karalių perkalbėti, dėl to gi geidė, idant jį Jogaila aplankytų, tardamas jam, jog ansai (Vytautas) visa jau užmiršo. Nes tėvūnai lenkų neleido Jogailos eiti jo lankyti, nes, jog ansai didžiai veržės, pridėję jam rodnuosius, išleido į Lietuvą, kursai ant rubežiaus Lietuvos karališkai priimtas ir į Vilnių buveinę atvestas buvo. Pirmajame pasiregėjime neužmiršo Vytautas savo svečių perkalbinėti, tardamas širdingai savo brosiui tais žodžiais: „Stoviu ant grabo, ko jūs nuogąstuojat manęs, nieko aš nebepadarysiu su mano karūna, noriu tiktai pasauliui su tuo ženklu pasirodyti, kaipo su mano nuopelnu. Nedėvėsiu aš jos, prisiekiu aš jums į vardą visų šventųjų, jog po kelių dienų išsižadėsiu aš anos iš gero noro." Kaipogi prisiekęs dar didžiai gailingai meilavo Jogailos ir lenkų rodnųjų. Jogaila karalius, sugraudintas tais žodžiais, tarė: „Jei leidžia mano rodnieji, aš nepriešingauju." Nes rodnieji neleido jam niekaip karūnavotis, užvis Olesnickis, vyskupas Krokuvos; tas kūlio žmogus, kuriam DLK dovanas davė, meilavo ir gorino, taip jam dar tarė: „Tu esi visų gadniausias pirm visų karūnos, tavo kraštai, tavo galybė, tavo turtai lyginas visų didžiausiai karalystai; nes Lietuvos karalius gali tapti kuomet

tuomet nepriteliu lenkų; šiandien abi tauti yra sunerti amžinai ir karūni abejų ant vienos galvos sumauti. Tas bendringas tautas ciesorius, jų neprietelius, nori perskiesti ne ant laimės jų, nes ant nelaimės, kaipogi patsai prie skomio ištarė tuos žodžius: „Vardą karaliaus it mėsos šmotą tarp šunų įmečiau." Sunertos mūsų tautos yra nepergalimos, nes perskiestos taps grobiu neprieteliams, ir tu būsi tuo kartu kaltinamas; pats regi, jog teisybę kalbu, kaipogi aš negaliu būti zdraice mano tėvainės." Noris taip drąsiai Olesnickis jam kalbėjo, vienok ant prisiekos Vytauto, jog ansai apent ketėjo karūnos atsižadėti, nieko neatsakė. Ant galo ir tie lenkų rodnieji, kurie iš pirmo linkėjo Vytautui karūnos, nebgalėjo ar nebnorėjo bepriešingauti vyskupui Krokuvos[1].

Lietuviai taip pat visi nutilo, ir nerados nė vieno, kursai būt atsakęs bent tuos žodžius: „Norim bendrais, ne vergais lenkų būti. Neteisingai, vyskupas Krokuvos nori laimės lenkų, o prapulties Lietuvos, ir tą nori darodyti prisiekomis. Tiesa, jog prisiekė lietuviai, žemaičiai iš vieno turėtis ir gintis nuo neprietelių, nes neprisiekė ant to, jog nebebus daugiau lietuviais, nes lenkais, jog kalbės, rašys lenkiškai, ne lietuviškai, jog išsižadės lietuviai savo įstatymų, savo apsiėjimų, o rėdysis pagal lenkiškus, ne, ne, ant to lietuviai neprisiekė. Kaipogi išsižadėti savo kalbos, savo įstatymų, savo apsiėjimų, o priimti į jų vietą svetimus lygiai yra, kaip jei svetimam pasiimti jo vergu būti. Nė vieno rašto lenkai neparodys, kuriame lietuviai būtų save vergais lenkams užrašę, tuo kartu kad lietuviai turi valdžioj savo gudus, kad per-

---

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. III, K. 19.

galėjo miečeivius, sutrupino galybę kryžeivių, sudraudė totorius ir gorina dar savo galybe pačius turkus. Kurs lietuvis leis šiandien save svetimų vergu užrašyti? Jei rūstose ir kruvinose dienose mokėjo lietuviai, žemaičiai save ginti nuo galybės visos Europos, pergalėję šiandien visus savo neprietelius savo kantrybe žino, kaip toliau turi save ginti ir užlaikyti. Esam liuosi ir tokiais norim būti, ir rėdą tokią* norim, tokią apskiriam; nes jei kas drįsta mums mūsų kalbą, mūsų įstatymus ir apsiėjimus išplėšti ir mus vergais savo padaryti, pirmiau mes aną, kaipo tikri sūnūs skitų, sarmatų**, kantrybe mūsų pergalėsim ir, suvaržę jį patį gelžiniais, po kojų paminsim ar patys pelenuose mūsų tėvainės užsirausim. Galim mes su lenkais bendrystoj gyventi ir iš vieno nuo neprietelių gintis, nes katrie sau kaip tinkami ūkę savo rėdyti ir katrie kalbėti, rašyti, mokytis kalba savo bočių probočių. Nežinau, pasakykit jūs, tėvūnai Lietuvos, už ką mus lenkai nori vergais daryti? Jei Olesnickis girias mylįs tėvainę savo, norėdamas mus lenkais padaryti, mes už aną tūkstantį kartų didžiau mylim mūsų tėvainę, kaipogi tūkstantį kartų už aną mūsų kraują praliejom." Nebuvo nė vieno (kaip sakiau), kursai būt bent taip užtaręs lietuvius, o rasi kas ir atsakė vyskupui Krokuvos, nes skaugysta*** svieto neužlaikė mums to atsako iki mūsų laiko.

Reikia žinoti, jog Jogaila apsirėdęs buvo gudriais gudresniais ir mokytais arkivyskupais, vyskupais, rodnaisiais, nieko pats nerėdė: kaipogi karėj Vy-

---

* *DII:* kokią.

** *DI po šio žodžio skliausteliuose:* gerulių D. P.

*** *DI po šio žodžio skliausteliuose:* pavydas D. P.

tautas, o rodoj vyskupai ir arkivyskupai. Dėl to gi viensai gudrus ir mokytas vokietis pasakė: „Jogaila, karalius Lenkų, be Vytauto buvo ranka be kalavijo." Didis kunigaikštis Lietuvos, noris turėjo kantrius ir buklius karvedžius, nes ne gudrinčius, kurie būt galėję savo iškalba lygia dalia kaip jei su kardu kariauti, patsai buvo jau į amžiaus galą atėjęs, nebgalėjo nieko nuveikti. Tiesa, buvo ir Lietuvoj vyskupai, pralotai, išmintingi vyrai ir didi steigėjai praplatinimo tikėjimo švento, nes šiokie tokie atėjūnai lenkų, daugiau nieko nežiną, neišmaną, kaip tiktai vienus įstatymus tikėjimo švento, dėl to gi negaila buvo aniems Lietuvos prapuolančios: kaipogi kad lenkų vyskupai ant savo gero skladavojo, Lietuvos vyskupai vėpsojo ir žiovavo.

Tiesa, Olesnickis neleido didžiam Lietuvos kunigaikščiui karūna antsimauti, nes ką gavo už tą savo neleidimą, negut tą, jog 400 metų tiedvi tauti, rėdžiusies iš vieno pagal lenkų būdą, lenkai paliko lenkais, o lietuviai taip pat lietuviais, nes su tuo tiktai įvairumu tarp savęs: lenkai, būdami rėdytojais, tapo mokytais, gudriais, išdailino savo kalbą, kurioj skaito ir rašo iki šiai dienai, ir yra tauta, žinoma visam pasauliui, lietuviai tuo tarpu, prisuokti kitoj kalboj rašyti ir skaityti, savo kalbos nebgalėjo dailinti, kuri, kad būt išdailinta, puikesnė būt esanti už pačių lenkų kalbą, pati tauta, neturėdama nė kokio mokslo savo kalboj, pati* tamsybėj nieko nežinanti, nuo visų paniekta ir užmiršta, taip jog šiandien vos patys mokyti težino, kame dar tebėra atgaliai tos taip garbingos tautos senovėj. Tiesa, norėjo Olesnickis, idant lietuviai taptų lenkais ir lenkiškai kalbėtų,

---

* *DII:* paliko.

vienok to nedasiekė. Kaipogi šiandien tarp 300 ar 400 lietuvių, žemaičių vos trys ar keturi žmonės temoka kalbėti lenkiškai, kiti visi tebkalbą kalba savo bočių prabočių. Kad būt vyskupas Krokuvos leidęs katrai tautai pagal savo būdą rėdytis, nes nuo kiekvieno neprieteliaus savo ūkių iš vieno tiktai gintis, rasi būt tebesanti tiedvi tauti laimingesnėmis. Nebuklus tesu vyras, negaliu daug apie tą skladavoti*, dėl to gi palieku gudresniems apie tą rašyti; tą tiktai žinau, jog nė vienas lietuvis, žemaitis nepagirs darbo Olesnickio**.

Nebturėdamas DLK nė kokios vilties apsimauti Lietuvos karūna kuo didžiau nukūdėjo, vienok pražilęs senelis, 80 metų turėdamas, norėjo dar savo neprieteliams gera daryti, kėlės iš lovos palydėti karalių Jogailą, nes, jodamas iš Vilniaus ant Trakų, apkūdėjęs iš žirgo iškrito ir, ant žmonos ratų nusive-
1430 žinęs į Trakus ir tenai su ponu dievu ir Jogaila pasijednojęs, atdavė dievui dūšią ant rankų žmonos savo Julijonos Algimantalės, kunigaikštalės Alšėnų, 27 dienoj spalių mėnesio metuose 1430[1].

Taip garbingas karvedys paliko šį pasaulį, kurio vieną dalį ilgai ir garbingai rėdė. Jo stovyla*** nieko didžio nerodė, buvo mažo augumo, be barzdos. Svetimiems buvo dosnus, saviesiems teisingas. Ant viso to krašto nuo Baltijos jūros iki Juodajai, nuo Mozūrijos iki upei Dono jo valdžios buožė svyravo. Šian-

---

* *DI po šio žodžio skliausteliuose:* išguldyti D. P.

** *DI po šio žodžio skliausteliuose:* ir Jogailos prid. S. S.

[1] Życ. Witol., k. 56.

*** *DI po šio žodžio skliausteliuose:* stuomas S. S.

dien rėda gudų, arba rusų, į 22 guberniji padalijo karalystę Vytauto, arba tų laikų Lietuvą, be tų kraštų, kurie dar tebėr Lenkų karalystoj, tai yra viena dalis Jodviežių, šiandien vadinama vojevodysta Polesės, ir Sūdaujai, šiandien vojevodysta Augustavo. Ne kartą davęs gudams kunigaikščius, o totoriams chanus, arba karalius, numanus, gudrus, buklus sandaruose, visuomet vienas pats ar ans karę rymojo, ar sūdijo ir siuntinių, atėjusių nuo svetimų karalių, klausė. Tankiai mėginos, nes niekuomet negėrė, jo iškalba mylino klausantį, kad jo iškalbą kas gyrė, ansai jam atsakė: „Geriau ne byliai kalbėti, nes teisiai." Kad dalijo Lietuvoj žemę totoriams atėjusiems, kaip viršiau regėjom, rūpinantiems lietuviams atsakė: „Geradėjystomis reikia žvėris jaukinti."[1] Per trūkį, arba mylią, anapus Vilniaus yra didžiai puiki įšleitė tarpe kalnų ant upelės Vyliaus, kurioj Vytautas pūškas liedino, iki šiai dienai vadinama Vytauto pūškarne; duobės, perkasai, atsukta upė lygioj lankoj stigavoja tą teisybę. Kas nežino garbingos vietos, vadinamos pirtis Vytauto, šiandien Jekaterinoslavo gubernijoj. Taip pat Mogiliovo gubernijoj, apygardoj Belicos, valsčiuj, vadinamame Vetka, yra Vytauto ežeras, vadinamas Vitaudovoje ozero, tai yra Vytauto ežeras. Pasaka yra tarp gudų, jog tenai DK Vytautas žirgą girdęs ir nuo to vadinamu esąs Vytauto ežeru. Bažnyčias ne tiktai Žemaičiuose, kaip regėjom, išdirbino, nes Trakuose kliošторių zokano benedikčionų su bažnyčia išstatė, katedrą Vilniaus papuošė ir turtingai apdovanojo. Nes kas surašys

[1] Kotzebue, Preus. aelt. Gesch., T. III, K. 9.

mano trumpame rašte tas visas garbingas vietas, jo darus ir tas pasakas, kurios iki šiai dienai tebėr tarp žmonių minavojamos! Gana bus ant jo garbės tą priminti, ką vienas garbingas gudų rašytojas apie Vytautą pasakė: „Su anuo (t. y. Vytautu) garbė lietuvių tautos įspindo ir užsileido, ant laimės gudų, kurie aiškiai būt prapuolę ant amžių, jei Vytauto karšinčiai būt turėję jo protą ir norą garbės."[1] (Turėjo būti didžiai garbingu vyru, jog, daugiau nei pusantro šimto metų buvus, lietuviai šaukės prie lenkų karalių, idant anuos ne pagal kitus kokius prisakymus, nes pagal įstatymus Vytauto rėdytų. Kokius buvo davęs Vytautas lietuviams, žemaičiams įstatymus, to nė vienas dar šiandien nežino, nes, jog buvo davęs, tą patys raštai rodo.) Euu! Taip garbingas karvedys nėra šiandien žinomas, kame yra palaidotas, veltui išvaikščios visas kerteles bažnyčių Vilniaus ir Trakų nuliūdęs lietuvis ir žemaitis, norėdamas rasti jo grabą ir ant ano apverkti savo rūstas dienas, nes nė mažiausio ženklo niekame neras. Aiškiai skaitytojas regės antrame pluokšte tos knygos, kuriame aprašysiu darus lietuvių ir žemaičių, krikščionimis esančių, iki antro susinėrimo su lenkais, jog su Vytautu didybė ir galybė lietuvių ir žemaičių tautos vienkartu į grabą įžengė.

Galas

pirmo pluokšto v.* klasto

---

[1] Карамзин, т. V, III.

* *vel [?] lot. arba.*

ATSKAIDOS

§ XIX. Gediminas DLK.

§ XX. Algirdas ir Kęstutis didi kunigaikščiai Lietuvos.

§ XXI. Jogaila ir Vytautas didi Lietuvos kunigaikščiai.

BŪDĄ SENOVĖS LIETUVIŲ, KALNĖNŲ IR ŽEMAIČIŲ

Išrašė pagal senovės raštus
JOKŪBAS LAUKYS

Petropily
Spaudynėj pas C. Hintze
1845

PRATARMĖ

Nieko nėra amžino šiame pasauly: kaipogi visa, kas tenai yra, dievo parėdymu anksčiau ar vėliau ilgainiui persikeičia, regis, dėl to vien, idant žmogus ne šio svieto, bet antro gyvenimo geistų. Vienos yra buvusios šiame pasauly tokios atmainos, kurias jam raštai pasako, kitas jam žemės, vandens ir oro ermyderiai rodo, noris raštai tyli, kitos yra tokios, kurias žmogus pats savo amžiuje gali regėti. Ir taip, kur pirma pievos žėlė, plačios pilys, vaisingos dirvos buvo, ten šiandien palšų smilčių vilnys, į trobesį aukštos, spiginamos nuo degančios saulės, po tyrus bangioja arba begalinės jūros užgulusios niūkso; ir vėl atkaliai, kur pirma karšti viesulai, žvildami degančias smiltis, neapregimuose tyruose pujojo arba begalinės jūros tyvuliavo, tenai šiandien dirvos, girios, ežerai ir ūkininkai tarp pilių gyvena. Kokius ermyderių palaikus ne vien senovės raštuose gali rasti įrašytus, bet dar kožnas pats savom akim regėti. Ir taip šiandien tankiai upių grevose yra randami ąžuolai, į geležį supentėję, vandenyje gulintys, kartais keliais klėbiais neapkabinami, po skardžiu trimis, keturiais sieksniais aukštu, ant kurio liemeningos eglės, klėbininkės pušys auga, į padanges ramstydamos, ar ąžuolai, šimtais metų skaitantys, riogso, tačiau nieksai nežino nė pasakomis, koks juos tenai ermyderis ir kuomet pakasė. Įlipus į visų aukščiausią kalną per 45 mylias nuo pažemio, kasant tenai žemes, randami yra sukloti sluoksniai įvairios barvos smilčių, žvizdrų ir akmenėlių, tarp kurių daug yra

sraigių kaušelių, jau į akmenį pavirtusių; noris visi tie sluoksniai regimai yra nuo jūros vilnių sukloti, vienok, kada tenai jūra yra gulėjusi, nieksai nė pirm keturių tūkstančių metų, jau raštą žmonėms pramanius, nė pasakų apie tuos ermyderius neįrašė. Žuvėdai turi ant savo uolų ženklus, kurie rodo, jog Žemaičių jūra per 1000 metų yra per kelias uolektis nusekusi. Nes kas pasakys, kiek tūkstančių metų praėjo, lig visų aukštieji šio pasaulio kalnai, kelias dešimtis mylių paties aukščio turintys, iš jūros iškilo. Niekas to šiandien nežino neigi raštuose gali laiką tos noties apsiskaityti. Kas tikėtų šiandien į taip dideliai didelius žvėris, šiame pasauly buvusius, kurių vienos gerankštės sprindžiu negal išmesti, jei tą teisybę nerodytų mums šiandien iškasti žemėje jų kaulai, noris nė vienas raštininkas nuo paties pramanymo rašto nežino jų ir neminavoja. Nuo ko regima yra, jog tuo kartu, jau svietui pradėjus rašyti, nė pasakomis nieksai jų nebminavojo. Taip pat yra senovės raštuose įrašyta, jog ir Žemaičių visas pašalys, šiandien Kuršu, Žemaičiais ir Parusiais vadinamas, ne vien lig Kauno ir Žaliosios girios, bet lig pat Karpatų kalnų buvęs kana kados jūra aptekęs, kuri jūra buvusi susikišusi su Uksine, arba Juodąja, jūra Lietuvos tyruose, šiandien Podolija vadinamuose[1]. Tokią būseną jūros tame krašte, viena, stigavoja daugybė jūrinių varlakaušių, į akmenį pavirtusių, visur randamų, beje, ant kalvų, per 300 kurpių aukštesnių už jūros paviršių*[2]. Antra, rodo tą skiltys uolos, nuskilusios

[1] Joh. Voigt, Geschichte Preussens, Königsberg, 1827, 1. B., 1. K., S. 13.

* *Originale:* parviršių.

[2] Pizanski, Commentatio de montibus regni Prussiae notabilioribus § 3, p. 5... occurrunt frequenter concharum, ostrearum corrumque ammonis ingentes acervi [1].

nuo tų kalnų, toje daly Žemaičių, kurią senovėj Parusiu, šiandien Parusais, arba Prūsais, vadina, kurios regimai yra buvusios po jūrą vadalojamos, nuo smilčių nudilusios, į jūrą pasuktos per 10 mylių nuo šios dienos Žemaičių pajūrių, lygmėse ant smilčių šiandien dar gulinčios, kad tuo tarpu visame Žemaičių pašaly akmeninio grunto niekame nėra randamo; nuo ko gal spręsti, jog tie uolos sklimbiai, staiga nusenkant jūrai, yra tenai palikę, bet kada tas yra nutikęs, to nė vienas nežino[1]. Trečia, tą buvimą jūros tame krašte dar patvirtina didi daugybė ežerų, buvusių senovėj visame Žemaičių pašaly: nesgi patys vokiečiai, atėję į Žemaičių kraštą pradžioj 13 amžiaus, rado pačiame Parusy 2037 ežerus[2], tarp kurių vos 90 lig šios dienos beužliko, kiti visi išdžiūvo pakarčiui per 500 metų. Lygia dalia ir toje šaly, kuri iki šiolei Žemaičiais tebsivadina, ne vien pirm 500 metų didi daugybė buvo ežerų, bet dar pradžioj 15 amžiaus daug yra minavojamų privilijose, kurių šiandien jau nebrasi, ką pačios pasakos, tarp žmonių tebesančios, stigavoja, kaipogi tebepasakoja: ten ežeras užrukęs, kitur po žeme palindęs, kitur nuo vienos vietos persikėlęs į kitą. Pačios balos ir versmės Žemaičiuose, 15 ir 16 amžiuje minavojamos nuo raštininkų, rodos tą patvirtinti, jog, staiga jūrai nusekus, kaip viršiau minavojau, paliko jūros duobės pilnos vandens, kurios, dideliai giliomis ir plačiomis būdamos, neišdžiūvo; tuo tarpu jų tarpuose ant nubrindusios žemės girios suaugusios tas jūros duo-

[1] Bock's Naturgeschichte von Prussen, B. II, S. 332, 337.

[2] 1) Hennenberger, in's Landtaffel, S. 5; 2) Hartknoch, in Alt-und Neu-Preuss., S. 11.

bes nuo saulės ir vėjų užklėstė, ir taip paliko jau ežerais, jau versmėmis ir balomis[1].

Aiškesnę dar atmainą mūsų krašte regim šiandien savom akim; visi žinom, jog atmenamai dar tiek išteriojo girių ir medžių, kurių kitą kartą per 200 metų nebūtų iškirtę; ir taip, kur pirm 50 metų giriomis vadinamos buvo medės, ten šiandien nė medalių nebėr. Per tokį iškirtimą girių atdengė žiemryčiui vėjui, kursai pavasariop, ledui tirpstant, ir rudenį, plikšalais pūsdamas, ištraukia ir iššaldo ne vien vandenį, bet ir žolių šaknis; dėl to tankiai girdima yra dejuojant, jog pievos neželiančios, javai, lig ūksmės neįgavę, išdžiūnantys. Kitą kartą niekas neminėjo, idant mūsų krašte dideliosios upės — Venta, Nevėžis, Dubioji ir kitos, visų didžiosioms giedroms esant, būtų perdžiūvusios; nugis, nebturėdamos ūksmės, ne vien perdžiūna, bet tūlos būtinai išdžiūna taip, jog žmonės ir gyvuliai vasarvidžiu nebgauna gerti, ir vos rudenį tepradeda tekėti. Jei dar didžiau į mūsų kraštą šiandien stebėsimės, matysim tenai visų didžiausiose giriose, kame pušys, eglės, dviem, trimis klėbiais neapkabinamos, auga ant dirvų, kurių ežios aiškiai matomos ir dirvos arba rėžiai paskaitomi, lygia dalia ten pat regimos šulinės ir tvankos, medžiais ir čiužynais užaugusios, vienok niekas nežino, kuo metu tenai žmonės yra gyvenę ir arę. Taip pat kalnai, vienur ir kitur pilies kalnais šiandien vadinami, pylos per ežerus ir versmes daugioj vietoj randamos, vienok ir tų nieksai nežino, kas tas pilis ir tas pylas per versmes ir ežerus yra pylęs, nes jog yra piltos, tą akys kožnam rodo.

Čia jau regima yra, jog nuo tokių pasaulio ermyderių likusiojo svieto veislė turėjo paskysti po įvai-

---

[1] Joh. Voigt, Gesch. Preuss., 1. B., 1. K., S. 13.

rius kraštus, kuriuose ilgainiui gyvendama, įgijo ypatingą sau būdą ir didžiai įvairų povyzių tarp savęs, noris pirma visi vieno tėvo vaikai buvo; taip vieniems, plikiems be ūksmės ir uždangos vargstantiems smiltynų tyruose, spiganti saulė surietė ant galvų plaukus į garbanas, o jų kailį sudeginusi į anglį, pavertė juos į murinus ir tuo būtinai nuo pirmosios žmogaus veislės atskyrė, kitiems, gyvenant sausuose vėjuose, kailis į rudvarį pavirto, kiti, kitose vietose gyvendami, platų veidą ir ankštas akis įgavo, ir tie tiktai, kurie kalnuose ir giriose gyveno, baltais ir visų grakščiaisiais žmonėmis tepaliko.

Tas dar taip pat yra žinomu, jog ne vieni tokie žemės, oro ar jūrų ermyderiai blaškė ir naikino svietą šiame pasauly, bet dar lygia dalia novijo jį nuomonių ermyderiai apie tikybą ir ūkės rėdą, nesgi vieni vienaip norėjo dievą garbinti, kiti kitaip; taip pat pagal žmogaus būdą visi žmonės liuosais turėjo gyventi, vienok didžturčiai visados neturtinguosius vergė; todėl, norėdami viens kitam jau savo tikėjimą antmesti, jau liuosybę išplėšti, tankiai tankesniai liejo kraują latakais su tokiu įnirtimu, jog nuveiktieji palikini nepríeteliams savo turtingus namus, vaisingus kraštus ir didelius lobius išsidangino jau į versmes ir balas, jau į tyrus dėl to vien, idant tenai galėtų kaip tinkami dievą garbinti ir liuosais gyventi. Kožnas, kursai raštą skaito, aiškiai žino, jog tokių ūkės ermyderių, tarp svieto buvusių nuo amžių, pilni raštai yra prirašyti.

Jei tiktai pažvelgsim į pačią Lietuvos tautą, kalnėnų ir žemaičių, aiškiai tenai matysim, jog ta tauta ne vien praėjusiuose amžiuose, bet jau gilioj senovėj yra perkentėjusi didžiai didelius savo ūkės ermyderius, nesgi turi sau ypatingą kalbą, būtinai

įvairią nuo kitų kalbų, o aiškesnę ir skaistesnę už visas šiandien kalbamas, kurioje visa gal permanyti ir visa apreikšti; nuo tokios jos kalbos gali kožnas aiškiai numanyti, jog angis yra turėjusi savo ypatingą tikybą, rėdą, vyresnybę ir diduomenę, beje: savo viešpačius, rykius ir kunigaikščius, kurie viena kalba su svietu yra kalbėję; pati tauta plačiai gyvenusi ir didžias pažines yra turėjusi su tolimais kraštais, kurių pirmieji vardai, nuo lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, pramanyti, lig šiai dienai užsiturėjo. Vienok viso to šiandien nebėra: kaipogi pati aptvinusi svetimomis tautomis, jos viešpačiai, karaliai, kunigaikščiai ir patys jos kunigai kalbantys jau svetima kalba, svetimą rėdą, svetimą tiesą sekanti, trumpai sakant, savo pavasario žalių lapelių nieko nebturinti, tiktai vienus minavojamus savo veikalus senovės raštuose, it giria žiemos laiku savo žagarus rodanti, tarp kurių tiktai viena pati jų kalba it žalia bruknelė, nuo speigų apšarmojusi, lig šiai dienai tebžaliuoja, kaipo ženklas viso to buvusio. Nesgi senovės raštai skelbia, jog lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, giminės yra buvusi lopšiu Indų žemė; kaipogi mūsų amžiuje rasti tenai jos kunigų raštai rodo mus su indijonimis brolių vaikais prasenovėj buvusius, nesgi tų raštų kalba nė su viena šios dienos žinomųjų kalbų nėra taip didžiai sutinkanti, kaipo su kalnėnų ir žemaičių kalba[1]. Tas yra dar stebuklingesniu, jog tą prasenovę mūsų kalbos ne raštai mūsų kunigų užlaikė per tūkstančius metų iki šiai dienai, nes mūsų išmintingos kalnėnų ir žemaičių motinos savo apkerpėjusiuose tarp girių nameliuose, kurios šiandien dar, išleisdamos savo vaiką į svietą ir įduodamos jam lai-

[1] Bohlen, Historische und litterarische Abhandlungen, Erste Sammlung, Königsberg, 1730, S. 113.

mės ženklą, sako: „Mirk, vaikeli, ar doru žmogum būk ir namų savo neužmiršk",— tos, sakau, užlaikė mūsų senovės kalbą, kuria mes šiandien, jų vaikai, galim didžiuotis ir girtis, jog nė viena kalba šiame pasauly nėra taip aiški, kaip mūsoji. Nes kokie ermyderiai ūkės ar žemės yra atvarę Lietuvos tautą iš tolimų rytų į šios dienos kraštą ir kuriuo keliu, to nieksai šiandien dar nežino; tas tiktai yra žinomu, jog seniai, pirm gimimo Kristaus, yra jau randama gyvenanti Uksinės jūros pašaliuose, indais, arba indijonais, vadinama, nuo kur ilgainiui išgrūsta nuo nuožmių tautų, liuosybę savo taupydama, įsitraukė į girias ir versmes to krašto, kuriame šiandien lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, gyvena, kurių aš čia užsiėmiau būdą, dabą, tikybą, ūkės rėdą, karybą, prekybą ir mantą, arba pinigus, trumpai išrašyti pagal tą, kaip senovės raštininkai išrašę paliko ir ką dar pačios patarlės, kalboj tebesančios, tvirtina, dėl to vien, idant ilgainiui nepragaištų tie brangūs bočių prabočių palaikai, kurie tarp mūsų dar iki šiai dienai užsitvėrė, minėdamas užvis didžiau ant to, jog šventi vyrai ir svieto išminčiai liepia sekti įpėdin savo bočių prabočių būdą ir aplamiai jo nekleisti. Nes jog ne pats tą pramaniau, ką čia apie tą būdą išrašiau, tai ir vietą parodžiau, kurioje išrašytą radau, ir patarlę, kalboje tebesančią, tvirtindamas senovės raštą, pridūriau; bet jei išgalių visų išreikšti neišgalėjau, tad taikus skaitytojas dovanos man, o išmintingas žinovas ko reikiant paskui pridurs.

SKAIDMA

§ I

Krašto vieta, jos privalumai, oras; tautos menta, daba, būdas ir įpročiai; namai ir kiti trobesiai; apdaras vyriškų ir motriškų; darbai ir knebiniai; puotos, suvodbos ir viešės.

§ II

Nuomonė apie dievą ir įvairius jo privalumus, apie daugybę dievų, jų žinyčias; žyniai, arba kunigai, įvairūs jų vardai pagal įvairų jų įsiėmimą; aukos ir aukurai, šventės ir vietos, daiktai gyvi ir negyvi, šventais vadinami; budynė, laidojimai, stypa, ilgės, arba atminimas mirusiųjų, žilava.

§ III

Ūkės rėda; vyresnybė, vardai vyresniųjų, kuopos, sueimai; svieto luomai pagal jo veikalus; valdžia visų vyriausio kunigaikščio, duoklės ir mezliavos; sūdžios ir teisybė, įstatytojai ir išminčiai.

§ IV

Karės būdas, vyresnybė, nuo kareivių skiriama, būdas kariavimo savo krašte ir svetimame; karės įrankiai, pabūklės ir ginklai; pilys ir jų gynimos; didybė godos karėj mirusiųjų ir jų minėjimas.

§ V

Prekyba namie ir svetimuose kraštuose; daiktai, kuriais prekiojo; senovėj plačios pažinės Lietuvos tautos; prekybos nustojus, aklybė svieto; žemaičiai nenori nuo jūros atstoti, kaip nuo lango šviesos; nėra akylų žmonių, kas rėdytų prekyba.

§ VI

Senovėj lietuvių pinigai, jų vardai, pirma svaru sveriami, paskui skaitomi; lietuviai turi pinigus aukso, sidabro ir vario, svetimus pinigus lygina į savuosius ir savo vardais juos vadina.

BŪDAS SENOVĖS LIETUVIŲ, KALNĖNŲ IR ŽEMAIČIŲ

Gilioje jau senovėj, kaip paskiau regėsim, pirm gimimo Kristaus lietuvių tauta yra jau randama gyvenanti Uksiniuose, arba Juoduosiuose, pamariuose šiaurės linkan, noris ne lietuviais, bet kitais vardais jau nuo jos būdo, jau nuo vietos, kurioje gyveno, vadinama, beje: indijonimis, kiemarionimis, skitais ir getais, kartais eruliais, arba giruliais. Indijonimis vadino juos rasi nuo to, jog svietas dar pasakomis minėjo, jog nuo Indijos kilimo buvo, jau nuo jų būdo, dabos ir tikybos, kuo būtinai indijonims pavėdavo, kaip mums tą senovės raštininkai stigavoja[1]. Vadino kiemarionimis užvis tuos, kurie gyveno žemės šnipy, į Uksinę marę įsikišusiame, arba pussalėj, Kimerija vadinamoj, regis, nuo to, jog iš Uksinės marės artinantiems tenai rodės kiemai it marėj paskendę. Tankiau grekonys abelnai visus gyventojus šiapus Uksinės marės, beje, į šiaurę linkan gyvenančius, vadino skitais, arba kailinuočiais, nuo to, jog visados žiemą ir vasarą kailinius dėvėjo, žiemą įvirsčius, o vasarą išvirsčius; bet pervis tankiau lig paskuojų laikų vadino juos getais, kaip tuojau regėsim.

Reikia žinoti, jog tame pasaulio sluoksny, einančiame nuo šiaurės Uksinių pamarių iki Žemaičių pajūrių, it vidury yra kalva, daugiau nei per šimtą mylių tęsiantis į rytus ir vakarus, dviem giriom apaugu-

[1] 1) Herodotus, IV, 28; 2) Strabo, p. 757; 3) v. Bohlen, S. 137.

si, rytų pusėj Juodąja, o vakarų Žaliąja giria vadinamom, kuri kalva dalija tą sluoksnį į dvi įšleiti: į pietinę ir šiaurinę, nuo to, jog visos upės pietinėj įšleitėj teka nuo tos kalvos į Uksinę, arba Juodąją, marę, tarp kurių didžiosios yra: Niperis, Tyrulė ir Isteris, arba Dunojus. Taip pat lygia dalia visos upės šiaurinėj įšleitėj nuo tos gi kalvos teka į Žemaičių jūrą, tarp kurių didžiosios upės yra: Daugava, Nemunas, Pragaras ir Isla.

Nuo Uksinių pamarių į šiaurę einant, tame sluoksny krašto yra tyrai, beje, neapregimi laukai per kelias dešimtis mylių, kuriuose auga aukšta žolė taip, jog raito žmogaus negal regėti, per kuriuos teka į Uksinę marę upė Tyrulė, nuo tų tyrų taip vadinama; už tų tyrų, juo į šiaurę einant, buvo medės, arba girios. Grekonys abelnai gyventojus, toje pietinėj įšleitėj gyvenančius, vadino getais, arba tyrų getais, nes ypačiai medėse gyvenančius masagetais, nuo žodžio medė, arba mežė; kokiais vardais didžiai vėlai raštininkai savo raštuose lietuvius, kalnėnus ir žemaičius, dar vadino[1]. Tankiai taip pat vadino tuos getus, arba lietuvius, tose giriose gyvenančius, giruliais, arba girionais.

Lietuvos tauta, gyvendama pietinėj įšleitėj tarp upių Isterio, arba Dunojaus, Tyrulės ir Niperio visu šiaurės Uksiniu pamariu, noris įvairiais vardais vadinama, vienok buvo didžiai garsi gilioj senovėj, nesgi turėjo pažines ir prekiojo ne vien su grekonimis, bet ir su egipčionimis, penicijonimis, kaipo tą rodo pačios karės, kurias senovėj su persų viešpačiais ir su grekonų valdymierais turėjo; jog yra buvusi didžiai turtinga, akyla ir sugebanti, jei išgalėjo

---

[1] Bayer, Comment. Societ. Petropol., 1, p. 385.

stengti prieš taip stiprius ir narsius neprietelius, nesgi jų kapuose šiandien randami daiktai aiškiai tą mums rodo.

Nes ilgainiui tenai jiems begyvenant, grekonys įsikūrė tūlose vietose Kimerijos ir tenai pamatavo sau garsias pilis Chersonesą, Teodosiją ir Albiją; bet paskiau įsigrūdo ten nuožmi tauta, gudais vadinama, varu iš Azijos išvaryta ar šių turtų pasmilusi, nieksai to nežino. Dar paskiau antsigrūdo tenai kitos tautos, taip pat iš Azijos, nuožmesnės už pirmąją, kurių žmonės buvę ankštomis akimis, pupnosiai, žandais iššokusiais, platveidžiai, be kokio akylumo, žalia arkliena mintantys ir galvijų kailiais dangstantys, savo vaikus ir pačias kailių ar tūbų polubiuose važiojantys, po tyrus bandą ganydami, patys ant arklio gulantys ir keliantys, karėj kantrūs ir narsūs, niekinantys dargana, speigu ir vargais, patį badą pakenčiantys, kurių palikuonis šiandien dar gal išskirti tarp gudų, noris išbalusiais veidais, į gudus išvirtusius. Tie ankštakiai, arba platburniai, išgrūdo iš Uksinių pamarių tuos getus ir kiemarionis į viršiau minavotus tyrus, o iš tenai ilgainiui suvarė į Juodąją ir Žaliąją girią. Tuo tarpu antsigrūdo į Kimeriją kita tauta, kurios lietuviai nepermanydami kalbos vis gudais vadino, kuri ilgainiui išsiplėtė iki dabar minavotų girių, taip jog Uksiniuose pamariuose rados svieto niukinys, kalbąs ir sekąs įvairią dabą ir tikybą. Visų paskesnieji atėjūnai, kaipo visų nuožmieji, mušės ir galavos su jaukesniaisiais per ilgus amžius, ūkės valdžia varžydamies; vienok ir taip viena dalis tų getų, padunojy gyvenanti, vis dar turėjos, nes, išsikėlus Adrianui į rymionų valdymierus, kurie, skaugėdami getams jų turtų ir norėdami juos pačius nuvergti, ėmė su jais kariauti. Ta nuožmi ir

baisi karė 10 metų pateko, nesgi Decebalus, getų rykys, niekaip nenorėjo jiems pasiduoti ir lig paskuojo prieš rymionis stengė. Reikia čia priminti, jog rymionys toje gadynėj taip buvo įsigalėję, jog didžiuodamies klausinėjo, ar bėra kame giminių šiame pasauly, kurios rymionų neklausytų ir jiems dar nevergautų. Nesgi visas tris dalis pasaulio, Afriką, Aziją ir Europą, savo valdžioj jau turėjo; vienok getai ir prieš tokią jų galybę drįso kariauti, kuriuos vos-ne-vos rymionys per dešimtį metų tenuveikė ir į jų vietą savo naujukynus, arba kolonijas, įkūrė, kurie šiandien tebkalba sujaugta kalba gudų, lietuvių ir lotynų, kaipo ženklu tų dabar minavotų tenai buvusių nočių, patys jau valakais, jau moldavionimis šiandien vadinami. Nuo ko gal manyti, jog toje jau gadynėj ne vien išleitėj pietinėj ir padunojais yra gyvenusi ta getų, arba lietuvių, tauta, bet ir šiaurinėj išleitėj, nuo kur galėjo talką sau telkti, kariaudama su rymionimis, o paveikta nuo jų įsitraukti į girias ir versmes prie savo brolių, tenai gyvenančių, šiandien Lietuvos kraštu vadinamą.

Tas dar aiškiau rodo senovėj lietuvius gyvenusius minavotuose kraštuose, jog, veizint į jų kalbą ir lyginant su kalba grekonų, rymionų ir trakionų, regima yra, jog tos visos tautos gilioj senovėj vienus tėvus yra turėjusios[1], nesgi ne vien didi daugybė žodžių grekonų ir trakionų atsiranda lietuvių kalboje, bet dar būdas tų kalbų būtinai sutinka: kaipogi ne vien vardai patys upių, marių, kraštų tose vietose tebėra lietuviški, ir taip: Tyrai, Tyrulė, Istris, Marė, Marių, Marinė pilis, bet dar patarlės lietuviškos,

---

[1] 1) Rask, Über den Ursprung der altnordischen Sprache; 2) Ruhig, Betrachtung der litauischen Sprache, Regiomontani, 1745.

išrašytos grekonų rodbalsėmis, tą mums stigavoja[1]. Kas dar yra stebuklingesniu, jog kad maskoliai, šiandien rusais vadinami, metuose 1740 kariavo su turkais tuose Uksiniuose pamariuose, tad latviai, būdami maskolių vaiske, dar radę tenai tokių gyventojų, su kuriais galėję sukalbėti savotiškai[2].

Regėjom iki šiol, kokiais vardais grekonys vadino lietuvius, pietinėj išleitėj gyvenančius, dabar veizėsim vėl, kokiais vardais kiti prašaleičiai vadino lietuvius, gyvenančius šiaurinėj išleitėj, per kurią tekėjo upės: Daugava, Nemunas, Pragaras ir Isla, apie kurį kraštą ir jo gyventojus grekonys būtinai nieko nežinojo, nesgi Abderos ūkininkas Hekatėjus, vienmokslis Aleksandro Didžiojo, pasakodamas apie šiaurę, sako: „Einant į šiaurę, yra kalnai, Arkiniais vadinami, iš kurių didelės upės į šiaurę teka, kame esanti tauta germariai"[3], rasi girionai, o aiškiau sakant, girios marės, ne tauta. Kiti raštininkai vėl rašo, jog tenai esantys žmonės pliki, smilgomis užsijuosę, visados prie ugnies šildantys, nesgi tenai didžiai šalta esanti[4]. Kiti taip pat rašo, jog tenai esantys žmonės arklių ir jaučių kojomis, ilgaausiai, jog jų ausys žeme velkančios, kuriose įsivyturę sėdintys ir mintantys paukščių kiaušiais, nuo ko vadinami esą kiaušrijais[5]. Kas regimai yra, jog prekėjai, skaugėdami kits kitam pagal būdą savo prekybos, idant niekas nedrįstų tenai jautotis apie tuos kraštus ir prekioti, tuos ir tiems pavėdžius sapnus pramanė, kuriuos il-

---

[1] 1) v. Bolen, S. 139; 2) Koialowicz, Histor. Litvan., p. 1, p. 7.

[2] Schlözer, Gesch. Littauen, S. 177, Anmerkung.

[3] Voigt, Gesch. Preus., B. I, K. 1, S. 14.

[4] Tacitus, De morib. German., cap. XVIII, edit. 3-tia Just. Christ. Dithmari, an. 1766, Francofurti ad Viadrum.

[5] Pomponius Mela, l. III, c. 6.

gainiui grekonų raštininkai į savo raštus įrašė; nesgi kožnas žino, jog iki šiai dienai mūsų krašte kepures ilgomis ausimis dėvėja, o kojenomis arklenų ir jautenų austos, vienok niekas jų ilgaausiais, arklakojais ir jautkojais nevadina.

Nes kiti prašaleičių raštininkai, paskesniuose amžiuose rašantys apie tautas, gyvenančias toj šiaurinėj išleitėj visu Žemaičių pajūriu, vadina jas noris lietuviškais vardais, bet iškreiptais per nemokėjimą jų kalbos; ir taip pirmasis rymionų raštininkas, jau pirmajame amžiuje gimus Kristui gyvenąs, minavoja aiškiai žemaičius savo garsiame rašte „Girionų būdas" (Germanorum mores) tais žodžiais: „Žemaičiai (Semnones) esantys. Jų tikyba senovę jų rodo. Laikui atėjus, siuntiniai visų giminių tos tautos sueina į šventą girią senu įpročiu baisios aukos atlikti; ir taip, nugalavę akivaizdoj žmogų, aukauja pagal nuožmų įprotį, godoja dar ir kitaip tą girią: nieksai tenai negali, negut surištas, įžengti, kaipo nenusižeminęs prieš galybę aukščiausią. Jei netyčiomis jis tenai pavirstų, atsikelti ir stotis, sako, nevalna yra, nes turi ant pilvo išsiristi. Visi tie prietarai ant to eina, sako toliau, jog nuo ten prasidėjusi jų tauta, kame esąs visų valdymieras dievas, kurio kiti visi klausą ir tarnaują. Laimė žemaičių tą tvirtinanti. Šimtą giminių turinti savo tautoje, augaloti ir pirmaisiais tarp žvejonų sakos esantys."[1] Tankiai per pusę iš lietuviško žodžio, per pusę iš teutoniško sudėtais; ir taip visą Žemaičių pajūrį nuo įtakos upės Islos mažne lig pat įtakos upės Daugavos šiaurės raštininkai vadino Sambija, nuo lietuviško žodžio žam, arba žem, žemija dėl to, jog tas kraštas buvo

[1] Tacitus, De morib. Germ., cap. XXXIX.

visu pajūriu visų žemasis; nesgi visos upės, beje: Isla, Pragaras, Nemunas, Venta, Lielupė, Daugava, tekėjo ir šiandien teka nuo kalno per Žemaičių žemę į Žemaičių jūrą: kaipogi žodis sam, kaip sakiau, yra lietuviškas, žemumą rodąs; nesgi teutonai rodbalsę s, padėtą prie a, e, i, o, u, y, ištaria kaip mūsų z, ir taip sako ne sam, sambija, bet zam, zambija, vietoje žem, žemija: kaipogi rodbalsės ž anie savo kalboje būtinai neturi, todėl vietoje ž globias rodbalse s, ką gal dar aiškiau regėti paskesnių amžių teutonų raštuose įrašytą vardą Samaite vietoje Žemaitei. Vadino dar ir paskiau tą kraštą vardu, iš dviejų žodžių sudėtu, iš žemaitiško ir teutoniško, ir taip *Samland,* iš žodžių žem ir *land,* tai yra Žemasis kraštas, kaipo viršiau minavojau, o gyventojus to krašto vadino *Samländer,* tai yra žemaičiai, beje: žmonės, gyvenantys žemai, arba pajūriais. Kiti raštininkai vadino Žemaičių kraštą *Ritland,* taip pat vardu, iš lietuviško rytai ir teutoniško žodžio *land* — kraštas sudėtu, tai yra rytų kraštas, arba *Austurland,* taip pat iš lietuviško žodžio ausra, arba aušra, ir vokiško sudėto *land,* beje, aušros kraštas, dėl to, jog teutonams nuo tos pusės aušo ir saulė tekėjo[1]. Tie žodžiai sudėti iš dviejų kalbų nuo to rados: žinoma yra visiems, jog visu Žemaičių pajūriu ir toje vietoje, kurią šiandien Meklenburgijos kunigaikštija vadina, lietuviai, eruliais, arba giruliais, arba girionais vadinami, pagrįžę sekmajame amžiuje iš Rymo ir Valakų žemės, plačiai į vakarus gyveno, kurie, gyvendami tenai, turėjo pažines ir prekiojo per jūrą su žemaičiais savo vientaučiais, kurie taip pat Žemaičių pajūriuose juo

[1] 1) Cluverius, lib. III, 45; 2) Just. Christ. Dithmarus, In commen. De morib. Germ., 3-tia edit., Francofurti ad Viadrum, a. 1766.

į rytus gyveno, iš kur ir patys kitą kartą buvo išėję Rymo kariauti, todėl vadino tą kraštą rytų kraštu, arba aušros kraštu, nuo to, jog pagal jų kraštą nuo tos pusės, kaip sakiau, jiems aušo ir saulė tekėjo. Kad ilgainiui teutonai tuos erulius, tenai gyvenančius, antėjo ir juos nuvergė, tad nuo jų, kaipo žinovų Žemaičių jūros, apie tą rytų, arba aušros, kraštą išsijautojo ir tais pačiais vardais vadino, pridėdami savo žodį *land* — kraštas ir tardami, jog tie žodžiai — rytų, aušros — yra vardais šios dienos Žemaičių krašto, juo į rytus gyvenančių*. Paskui vadino jį būtinai teutoniškai *Oestland* — rytų kraštas [2]. Kiti raštininkai vadino vardu, taip pat iš dviejų žodžių sudėtu: vieno lietuviško, antro teutoniško, tai yra iš lietuviško kurti ir teutoniško *land* — kraštas, beje: *Kurland* nuo to, jog tenai gyventojai amžiną ugnį dievui ant garbės kūrino, kuriuo vardu kraštas tarp upės Ventos ir Daugavos, pačiu pajūriu einąs, Kuršu lig šiai dienai yra vadinamas. Vadino dar žemgaliais tuos gyventojus Žemaičių, kurie padaugaviais gyveno, kame Žemaičių žemės galas bengės. Antrapus Daugavos lietuvius gyvenančius lig upei Gaujai vadino latviais iš pagadinto vardo latuviai, jų kraštą Latvija. Dar juo į rytus vadino kraštą Letgalija, tai yra — Lietuvos galas, kame Lietuvos tauta bengės, o krievių prasidėjo; juo į pietus padaugaviais lužėnais, arba baltaisiais gudais. Kiti vadino Žemaičių kraštą, pajūry esantį, tarp upės Islos ir Nemuno, Prūsais, arba Parusais, nuo didžiai garsios žinyčios, senovėj Nemuno įtakos saloje buvusios, kurioje žinyčioj amžina ugnis ant dievo garbės rusėjo, nuo ko ne vien pati sala Rusnės vardą sau gavo, bet

---

* *Originale:* gyvenčių.

dar tūli raštininkai pačią Žemaičių jūrą Rusų mare vadino, o jos pajūrių gyventojus rusais, bet tankiau parusiais, arba parusais, beje, pas Rusnę gyvenančiais. Gyventojus tarp upių Nemuno, Ventos ir Nevėžio vadino medininkais nuo to, jog didžiose medėse gyveno, nuo ko ir vyskupas Žemaičių Medininkų vyskupu lig šio laiko vadinos. Antrapus Nemuno į vakarus lig upės Pragaro pajūry gyveno šalaujai, kalne sūdaujai. Antrapus Pragaro į vakarus pajūry bartėnai, nadraujai, į kalną varmijonys. Paisly, pajūriu gyveno pagezonys, arba pamedžionys, pamežonys, juo į kalną galindžiai, kame bengės į vakarus Lietuvos tauta, o toliau prasidėjo lenkų arba gudų tauta. Žaliosios girios gyventojai vadinos žalgirėnais apie Gardiną, Drohičiną ir Chelmą, tankiai dar jacvingais, jazigais nuo gudiško žodžio jazyci, tai yra pagonys. Lietuviai, Juodojoj girioj gyvenantys, juodgirėnais vadinos. Patys save vadino lietuviais, kalnėnais, arba aukštėjais, ir žemaičiais, pagal tą, kaip, kalne ar pakalnėj, tai yra jūron linkui, gyveno. Nes raštininkai, kurie rašė lotyniškai, tie visados vadino lietuvius, kalnėnus ir žemaičius, senaisiais vardais, kaip kad anie gyveno pietinėj įšleitėj, beje: getais, masagetais ir samagetais, pagal tą, kaip, medėse ar jūros pašaliuose, gyveno. Kartais trakais[1]. Pats Lasickis, lenkas, metuose 1564 Žemaičiuose bū-

---

[1] 1) Kadłubek in suo opere Res gestae principum et regnum Poloniae, Varsaviae, a. 1824; 2) Joh. Dlugosius, Hist. Pol., t. 1; 3) Mart. Cromerus, l. III, c. I; 4) Matth. Praetorius, Orbis Gothicus, liber 1, cap. VI, § 8; 5) Langebeck, Scriptor. rerum Danicarum, t. 1, pag. 92. Starcatherus cum Vino... pugnaverant contra Curetes, quorum natio extat in Livonia, et contra Sembas i. e. Prussos et contra Semigallos i. e. Tracias, et postremo contra omnes orientales preliati sunt [3].

damas, sako savo rašte apie žemaičių dievus, jog žemaičiai atėję nuo padunojų arba paistrių medžiodami ir čia ilgainiui apsigyvenę; nesgi gyventojai Guntino tėvūnijos iki šiai dienai masiais vadinas, ir vietovė Mosėdis iki šiol tebėra, nuo žodžio medė, arba mežė, vadinama.

Ta daugybė vardų Lietuvos tautos paeina nuo vietų, kurias tenai svetimi prekėjai visų pirma pradėjo lankyti, nesgi tie, radę vietą, prie kurios galėjo lengvai iš jūros prisiartinti ir savo prekę parduoti, tą vietą tankiai lankė, jos vardą ir kitiems savo bendrams pasakojo, nesirūpindami apie tą, ar visa tauta taip vadinos, ar tiktai ta viena vieta. It taip pat paskiau ir neprieteliai darė, kurie, įsimetę pirma į vieną vietą ir apsitvėrę tenai, kad užėmė ilgainiui ir kitas vietas su kitais vardais, vienok vardu pirmosios vietos paskuojąsias apgobė. Ir taip regim aiškiai, jog teutonų vokiečiai, įsimetę į Daugavos įtaką, suėjo į pirmąsias pažines su lybiešiais, it pajūry keliose sodose gyvenančiais, nuo ko paskui plėsdamies, noris vienoj pusėj ir antroj pusėj upės Daugavos Lietuvos kraštą užėmė, vienok pirmuoju vardu Lybiešiais, lotyniškai Livonija, vadino.

Paskiau, kad vokiečiai tos Livonijos metuose 1561 pasidavė Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Zigmantui Augustui, kursai Ketlerį, paskuojį jų mistrą, pakėlęs į Kuršo kunigaikščius, atdavė jam valdyti iki iškarštant vyriškajai lyčiai jo kilties visą kraštą šiapus upės Daugavos, nuo ko kėlės Kuršo kunigaikštija, Curonija, Kurland vadinama, kad pirmiau tuos tiktai kuriais vadino, kurie ugnį ant dievo garbės kūrino. Liepoja nuo žodžio lipti, jog lengvai iš jūros galėjo į kraštą išlipti. Klaipėda nuo žodžių klysti ir pėda, jog, klaidžiojus jūroj, galėjo savo pėdą padėti.

Regėjom, jog įtakoj Nemuno buvo sala ir tenai didžiai garsi žinyčia, nuo kurios ne vien pačią salą pra-minė, bet ir pačią Žemaičių jūrą Rusų jūra, kartais Sarmatų jūra prašaleičiai vadino, o gyventojus, apsukui gyvenančius, parusiais, arba borusais, prūsais, noris tenai tie patys žemaičiai gyveno, kaip jei tolimesniame krašte; nes paskiau įsimetę tenai taip pat teutonų vokiečiai, kad išsiplėtė ir kitas užėmė vietas, kitais vardais vadinamas, vienok visas pirmuoju vardu, beje, Parusija, arba Borusija, vadino, dėl to vien, idant nežinovams parodytų parusėnus kitos kilties esant, ne livonų, arba lybiešių, o per tą ypatingai galėtų juos rėdyti; nesgi nuo dievo yra leista, jog kožna tauta turi sau ypatingai rėdytis, kaipo turinti ypatingą kalbą ir būdą; kaipogi šiandien dar regim, jog parusiai, kuržemiai, lietuviai, žemaičiai, letgaliai ir livonai tie patys yra žemaičiai ir lietuviai; jei šiandien nekurių kalba yra ir perkreipta nuo likusiųjų žemaičių, lietuvių, tad nuo to, jog, nuo kelių šimtų metų vienur ir antrur vergaudami vokiečiams, nutauto savo vienybės ir išvertė savo kalbą.

Angis Lietuvos tauta rubežavo nuo saulėlydžio upe Isla, kuri ją nuo gudų skiedė, nuo pietų su mozūrais, lenkais ir gudais, nuo rytų su krieviais, nuo šiaurės su Žemaičių jūra, už kurios yra žemė, Skandija[1] vadinama, kurios gyventojus jau skandijonimis, jau žuvėdais, jau žvejonimis (Suenones) vadina nuo to, jog tenai pačiomis žuvimis minta, nesgi javai tenai dėl didžių šalčių neauga ir duonos neturi; visas jų kraštas marėmis aptekęs taip, jog, veizint nuo tolo, rodos it vandeny paskendęs, nuo ko ją Skandija ir

[1] 1) Ptolomeus, lib. III, c. 5; 2) Neuste nordische Beyträge, § 127, im 1793, S. Petersburg u. Leipzig.

praminė, kartais Gudonija (Chodania) vadino, jog tenai gudai buvo įsidanginę.

Čia aš, trumpai parodęs notis Lietuvos tautos, žiloj senovėj nutikusias, ir šios dienos jos kraštą, norinčius dar aiškiau apie tą žinoti siunčiu į viršiau minavotus raštus, o pats grįžtu prie tos dalies getų tautos, kurią šiandien lietuviais vadina, kuri, po kruvinų karių įsitraukusi į Žaliąją ir Juodąją girią, ilgainiui visoj šiaurinėj išleitėj, kaip viršiau sakiau, lig pat Žemaičių pajūrių išsiplėtė ir tenai traškančiose giriose, nuo įkūrimo pasaulio nekušintose, ilgus amžius, džiaugdamos liuosybe savo probočių, tarp girių laimingai gyveno, kurių čia senovės būdą ir dabą užsiėmiau išrašyti.

Kas aprašys kalnėnų ir žemaičių senovės girias, kokias anie, atsidanginę į tą kraštą, rado, kurios be kokių tarpkrūmių vienu lieknu it jūra niūksojo; nesgi šios dienos girių ir pievų vietoje angis girios trakšojo, o tarp jų jau versmėtos kirbos burgėjo, jau ežerai tyvuliavo. Neišžengiami pušynai, eglynai, beržynai, ąžuolynai nuo amžių amžiais suaugę niūksojo ir visi vienų viena giria buvo, upėmis tiktai ir upeliais išvagota, nes ir tos pačios upės ir upeliai perkaršusiais medžiais užvirtę, kuriuos pavasario ar rudens tvanai tevokė, o jei kurių tenai smarkūs sriautai nestengė pakušinti, tie, mirkdami vandeny, į plieną pavirtę, jau apdumiami smiltimis, jau nudumiami nuo amžių amžių žlugsojo it akmenys, kurių žilą karšatį dar apyniai, alksnių ir karklų šakose vydamies, pavandeniais išsisvarstę, savo spurganotais vainikais klėstė; visas kraštas viena giria niūksojo, į kurios tankmę ne vien gyvulys, bet ir žmogus negalėjo įlįsti. Nuo audrų ir vėtrų sankritos gulėjo ant kita kitos suraizgytos; pražilę ąžuolai, eglės, beržai, pušys, vinkšnos,

skroblai, uosiai, klevai puvo, ant kits kito nuo karšaties išvirtę, žemę krėsdami augantiems ant savęs sūnums ir dukterims, keliais klėbiais jau neapkabinamoms. Lazdynai, alksnynai, blendynai ir kiti žarynai, it apyniai ant tvorų, taip ir šie ant jų kamienų ir stuobrių augdami ramstės ir kalstės. Žmogus tenai žingsnio žengti negalėjo, bet ropoti turėjo per gulinčias drūktas drūktesnes sankritas, jau nuo karšaties, jau nuo vėtrų, kaip sakiau, raizgiai sudribusias, tarp kurių apatiniosios puvo, į žemę smegdamos, o viršuojės trešo, kita kitą sluoguodamos; ir taip keleivis keliaudamas ropojo pirma ant pavirtusios pušies, o nuo tos ant jos gulinčio beržo ar ąžuolo. Dar metuose 1564—6, abelnajai pamierkai esant, daugioje vietoje kamarninkai pačiuose Žemaičiuose paliko girias nemieruotas dėl to vien, jog žmogus tenai įlįsti ir su kirviu nieko padaryti neišgalėjo. Žolės tenai nebuvo, tiktai atvašos ir atželos, viena antrą smelkdamos, augo. Liemeningos eglės, pušys, klėbiais neapkabinamos, per kita kitą į padanges mušės, kurių viršūnių atsivertęs nepriregėsi; pražilę ąžuolai, šimtais metų savo amžių lykuojantys, savo barzdotomis šakomis tarsi viens kito karšatį ramstantys. Liepynuose, beržynuose tas pats buvo, kuriuose klevai, vinkšnos ir skroblai augdami tarsi jas nuo kita kitos skaidė, idant į vieną nesuaugtų. Trumpai sakant, vienur kuplūs pušynai it nendrynai, kitur tankūs eglynai it kanapynai niūksojo, o tarp jų kuokštai beržynų, liepynų, klevynų, ąžuolynų, apušrotų joriavo, it vilnys į padebesius mušdamos. Keleivis keliaudamas vilkų ar meškų suletentu taku keliavo, nesgi vieškelio tenai nebuvo; perskyrą tarp dienos ir nakties tiktai tenumanė nuo bičių gaudesio, šovose siuvančių ar po medžių žiedus ūžiančių; dieną saulės, o nak-

tį žvaigždės ir delčios per lapus neregėjo, nesgi visur tenai amžina naktis viešpatavo; lapui iškritus ar žiemą keleiviai nuo žvaigždžių kelią tesekė[1], nesgi paklydusiam upeliai ir žvaigždės vadovu tebuvo. Jau pragyvenus tenai, nuo gaidžio ar šunies balso namus savo tegalėjo atsekti. Darganoms dergiant, lytums čežant, tenai nenučiuši, negut nuo medžių rasos jei sudrėksi; todėl neišžengiamos balos ir versmės, nuo saulės spindulio neužgaunamos, nuo amžių burgėjo[2], kurios, ir visų didžiausioms giedroms spiginant, niekados neišdžiūvo[3]. Žiemos tenai nebuvo, nesgi sniegas negalėjo įsnigti ir, jei kur pūgos ir pusnys kame-ne-kame nuo medžių įkratė, tas pats tenai ilgainiui gaišo. Žmogus su gyvuliu niekaip negalėjo įeiti[4], nesgi, kaip sakiau, nė kokio kelio nebuvo; todėl žiemos laiku šunis užkinkę važinėjos upeliais, nuo ko tuo senu įpratimu šiandien dar ankštą kelelį per girią šunkeliu vadina: kaipogi jų šunys it kumeliai dar kudloti ir kelią namo sekė, ir nuo žvėrių patį keliaujantį gyniojo. Todėl visų pirmieji gyventojai paupiuose tegalėjo įsikurti jau dėl kelio, jau dėl mitalo, nesgi, stokojant žvėrių ir paukščių, žuvimis galėjo misti, o kelio nesant, upe ar upeliu namus savo pasekti.

---

[1] Wizerunki, w Wilnie, tom. 22, fol. 70: (nullus) accessus vel recessus patet, eo quod universa Lithuania paludibus impedita sit ac sylvis horrida; hyeme autem paludibus et stagnis alta glacie concretis, niveque superinfusa, pervia sunt, non trita et usitata, sed quae syderum usus suppeditaverit itinera [4].

[2] Helmoldus, Chron. Slav., c. 18, fol. 36:... praeterea inaccessi paludibus [5].

[3] Martinus Gallus, pag. 91: Terra illa (Lithuania) lacubus et paludibus est adeo communita, quod non est vel castellis vel civitatibus sic munita [6].

[4] A. v Kotzebue, Preussens ältere Geschichte, II. B. 29. K., S. 207.

Čia, regis, gana berašyti apie senovės kalnėnų ir žemaičių girias; jei kurs negali nuo tų kelių žodžių jų didelumą įsitėpti, kas per girios tenai senovėj yra buvusios, tas tepaklausia savo senųjų, anie jam papasakos, kokios buvo girios atmenamai dar pirm 60, 70 metų Žemaičiuose, o nuo to galės manyti, kas per girios tame krašte turėjo būti pirm tūkstančiui metų; nesgi šiandien dar tėvai, vaikus į bažnyčią vesdami, sako: „Vaikeli, ta bažnyčia yra girios vietoje pastrūnyta, mūsų bočius, pernai miręs, pasakojo, čia, jam bandą ganant, lūšis jautį suplėšiusi." Taip pat daug dar ir tokių tebgyvoja tarp senųjų, kurie patys, naktimis skalų buntą uždegę, žiburiuodami ujo vilkus ar meškas nuo bandos iš laidaro ar, vaikais dar baltplaukiais būdami, išsikūlę už rejos į krūmus, parnešė į trobą vilkyčius, tardami šunyčius radę.

Kožnas čia numano, jog tos girios buvo jiems ne vien pirmąja pastoge ir uždanga nuo žiauraus oro, bet dar klėtimis visų jų turtų, kuriose pavalga, apdaras ir lobis buvo paklėstas. Bitės buvo jiems visų naudingiausiais girių gyvuliais, nesgi nešė medų ir vašką į dreves; iš medaus darė midų, o vašką tankiai leido į svečią šalį: kaipogi metuose dar 1467 išleido į svečią šalį du tūkstančiu pundų vaško. Prašaleitis, Žemaičiuose gyvenąs dar metuose 1540, sako, jog visame pasauly nesą taip didžiai balto medaus, kaip Žemaičiuose[1], ką vardai patys — bičiulis, bitkopis, bitininkas, vaškininkas — stigavoja, o įstatymai Lietuvos apie dreves tą aiškiai rodo[2]. Giriose taip pat augo apyniai, kuriuos paupiais rinko ne vien dėl savęs alui ir midui daryti, bet dar atmenamai vežė į

---

[1] Gwagnini, Sauromatia Europea, lib. II, p. 273.
[2] Statut Litewski, rozd. X, ar. 3 i ar. 13.

mugę parduoti; tarp kitų medės apynojų yra m. 1456 garsiais minavojami Žemaičiuose apygardų Skirsnemunės, Pamūšio, Joniškio; mėsa paukščių ir žvėrių patys maitinos, o nuo speigų ir darganų jų kailiais dangstės ir siaustės; tų negavę, tad iš liepos lunkų demblius drabužiui audė, jau avalus vyžo, iš mauknų palagus, pūnes ir lapines sau dirbo, apynių virkščiomis ir plaušomis bei vytimis siūlojo ir raišiojo. Iš tų pačių lunkų vijo taip pat virves ir namų padargą tiekė, ką šiandien dar daugioj vietoj tebdaro. Iš tošių, žievių, šaknų ir vyčių pynė ir siuvo namų stotkus, beje: rakandas, kurvius, rėčius, sėtuves, pintines, kretilus ir taip toliau. Žilvičių, blendžių vices virbgalių vietoje dėvėjo. Iš beržų ir klevų sulą leido, sakus, dervą ir degutą žiburiui tiekė. Kailiais meškų, lūšių, briedžių ir taurų jau patys, kaip sakiau, darės, jau pluostų ir valčių vietoj, per upes keldamies, naudojo[1]. Vebrų, sabalų, kiaunių ir ūdrų, audinių blomas leido į svetimus kraštus, keisdami jas į reikalingus sau daiktus, beje, į geležį ir druską. Pačius ragus žvėrių vienus ant kesčių galų maustė ir ragotines dirbo sau ginklui, nesgi geležies dar nežinojo, iš kitų gėrė, nuo ko iki šiolei geriamą stotkelį senu įpročiu taure, arba taurage, tebvadina. Uogos pačios ir grybai medėj augo. Ąžuolai, šermukšniai, ievos ir puteliai taip pat vaisių nešė, kuriuo jau žmonės, jau paukščiai maitinos, no prielaidus labiau, nekaip javais, atmenamai dar Žemaičiuose bariojo. Visi tie daiktai taip didžiai reikalingi žmogaus gyvenime, jog be jų niekaip negalėjo gyvoti, ne kame kitur, tiktai tose giriose tebuvo gaunami. Ir taip aiškiai anie regėjo, jog girios jiems šimtą kartų dau-

---

[1] Koialowicz, Histor. Lit., pars 1, lib. III, p. 48.

giau naudingų gyvulių ir paukščių bei putnių augino ir lesino, nekaip patys galėjo su didžiu vargu galvijus į savo namus įsteigti. Kas dar yra didesniu, girios juos šildė ir ne vien nuo biaurių darganų, lytų ir speigų bei vėtrų, bet ir nuo pačių neprietelių glemžė: kaipogi, kad kitas tautas pilys, kalnai ir jūros nuo neprietelių gyniojo, tad žemaičius ir kalnėnus, arba aukštėjus, traškančios girios ir versmės dangavo[1]. Todėl senieji kalnėnai ir žemaičiai, apsikapėję savo giriose ir versmėse it pilyse, ilgus amžius laimingai gyveno, liuosybe savo bočių džiaugdamos ir vieną dievą pasaulio Perūną garbindami.

Regėdami senieji tokią naudą iš tų girių didžiai jas gerbė ir augino, žalius medžius laikė, o pasauses tiktai namų medžiagai ir padarynei tekirto, o sankritomis ir sausšakėmis namuose šildės; ir taip, juo naudingesnis medis žmogaus gyvenimui buvo, juo didžiau jį saugojo, ne vien tūlus medžius, bet ir cielas girias taupė ir už šventas turėjo, iš kurių be žinios girių kunigo nieksai ne vien žalio virbelio išlaužti, bet įžengti tenai negalėjo, negut, galą daromas, kaipo šventoj vietoj globos sau veizėjo. Ąžuolus ir ąžuolynus pervis didžiau gerbė, kurių malka pagal jų nuomonę reikėjo šventą ugnį tuoįtimpos ant dievo garbės kūrinti iki pabangos šio pasaulio, todėl ąžuolus kirsti, kaipo šventus medžius, patys kunigai šventais kirviais tegalėjo. Ne vien buvo perdėti ant tų girių kunigai, kurie jas saugojo, bet ant didesnio jų orumo visų dideliojo ąžuolo uoksuose, šėtra uždengtus, savo dievų stabus laikė ir tenai meldės, šventą ugnį kūrindami, nesgi, kaip tuojau regėsim, bažnyčių neturėjo, bet jų vietoj buvo ąžuolynai ir

---

[1] Martinus Gallus, in loco citato.

lieknai, kuriuose dievą šio pasaulio Perūną garbino, todėl ir tas girias it šventas vietas gerbė ir godojo.

Tas dar yra stebuklingesniu, jog tose giriose ilgainiui įsikūrė, atsikieminėdami vienkiemiuose per gerą šaukimą nuo kits kito taip, idant balsą gaidžio ar šunies savo susiedo galėtų girdėti, ką darė jau dėl išvengimo tarp savęs barnių, kurie it veikiai galėjo keltis, turint lygiai pievas, dirvas ir daržus, jau saugodamies nuo gaisrų, idant, vienam trobesiui užsidegus, negalėtų ugnis prigauti susiedo trobesio, arba, nutikus viename kieme kokiai nočiai, idant antrasis, girdėdamas savo susiedo šunis lojant, pats galėtų tuo tarpu pasitiekti ojų nuo savęs remti ar antram pagalbą duoti, jei to būt reikę. Ir taip išmintingi kalnėnai ir žemaičiai tokiu pasirėdymu pagalbą ir atsargą viens antram įsteigė, nesgi, taip gyvenant, nebuvo tarp jų nei įžodžiui, nei įtarčiai, neigi skaugei vietos. Pakajus tarp jų buvo jiems visų pirmąja lieta; kaipogi šiandien dar klausiamas žemaitis, dėl ko nesikiša į svetimus barnius ar vaidus, atsako: „Ne mano kiaulės, ne mano pupos" arba: „Kas man lig to, noris sau tepasibučiuoja." Taip šiandien dar daugioj vietoj tikrieji lietuviai tebgyvena atsikieminėję savo vienkiemiuose Žemaičiuose, Kurše, Parusy bei Kalne.

Pirmasis jų trobesys tose giriose vadinos nams, arba namas, namaitis, dėl ko ir visa tauta nuo prašaleičių nomadžiais buvo vadinama, beje, žmonės, namuose gyvenantys[1]. Tas trobesys, kurį šiandien dar

[1] 1) Dziennik Warszawski, 1826 r., t. IV, s. 37; 2) Lepner, Preusch. Littauer, VIII, S. 71; 3) Johan. Lasicius, De diis Samagitarum et alior. Sarmator., Basileae, 1615, pag. 1 et 44.

daugioj vietoj gal regėti, buvo pailguotinas ketvirtainis, be lubų, į pietus su skliautais, kuriuose netoli nuo čiukuro buvo trys langeliai, rąste išpiauti, vienas aukščiau, o du žemiau per du rąstu, platumo kaip balandis galėjo įlėkti, nuo vanago vejamas, ir dūmai išrūkti. Po skliautais į pietus buvo durys, didžiosiomis vadinamos, pro kurias mažne su vežimu galėjo įvažiuoti, nuo rytų pusės buvo mažosios durys, o šaly jų langelis nuo saulėtekio, taip pat rąste per augumą nuo žemės dėl šviesos iškirstas; po tuo langeliu namo pusėj duobė iškasta, į kurią pylė paplavas ir kitą įurštą vandenį, iš kurios duobės tekėjo pro namo pamatą į griovį, kursai išvestas buvo namo pasieniu lauko pusėj pakalniui. Per penkis ar šešis sieksnius nuo didžiosios angos buvo pervarinė siena, kuri abi šalini sieni jungė, kurioje buvo dvejos durys. Vienos ėjo į kamarą, kurioje sula buvo laikoma ir kiti baldai, nuo ko jau sulos, jau baldų kamara vadinos. Antrosios durys toje pervarinėj sienoj tokio pat mažne didumo buvo, kaip didžiosios, vedė iš namo į tvartą, arba kūtę, taip vadinamą nuo žodžio tverti, nuo ko paskui visą gyvenimą tvaru, arba dvaru, vadino, kursai pradžioj iš virbų nutvertas buvo, vienas šalines sienas su pačiu namu turįs, kuriame tvarte buvo gyvuliai pasieniais prisieti, beje, karvės, jaučiai. Vidury to tvarto buvo avys, atskiestos keturiomis gardėmis, nuo kurių vadinos gardu; už to tvarto vėl buvo kūtė, arklių tvartu vadinama, vis tarp tų pačių šalinių namo sienų stovėjo; arkliai jau prie užėdžio pririšti, jau palaidi, kažiai, arba kumeliai, nuo senių arklių atskiesti ir kartimis kampe užšaudyti stovėjo; ta arklių kūtė turėjo nuo saulėtekio duris, pro kurias arklius ir bandą varė girdyti, jaukiam orui esant, speiguotie

drungnu vandeniu iš namo geldose girdė. Už tos arklių kūtės buvo dar kiaulių kūtelė, arba tvartelis, kartais neb tose pačiose namo šalinėse sienose, bet pridurtose prie galutinės namo sienos ypatiniu rentiniu, daug žemesniu už namo sienas. Žąsys, pylės bandos tvarte buvo laikomos. Ir taip gaspadorius, sėdęsis ant suolo namo pasieny, visą savo piesą galėjo regėti. Stogas to namo pirma buvo mauknomis klotas, idant kibirkštys, iš ugnies lėkdamos, neįkibtų, o ant tų mauknų viršaus — ilginiais. Asloje paties namo juo į kampą kamaros linkan buvo kartais duobė ketvirtainiška iškasta į kelio mierą gilumo, ugnaviete vadinama, taip erta, jog gaspadinė, valgį virdama, galėjo apsukui vaikščioti, kad kiti, ant kranto susėdę, kojas žemyn nuleidę, šildės. Greta kamaros sienos per pustrečio sieksnio ėjo pervarinė drūkta sija, arba balkis, kuri abi šalini namo sieni jungė; nuo kamaros sienos ant tos sijos buvo dvi puskazilininki karteli, per pusantro sieksnio nuo viena antros užslieti ir lentomis pratašinėmis nuo pat sienos kamaros lig pat sijos apgrįsti, kurios vadinos užlomis, nuo žodžio užleisti, jog buvo nuo kamaros ant tos pervarinės sijos, arba balkio, užleisti. Po tomis užlomis per uolektį dvi karteli tvorininki pasieti vytimis, vienais galais į kamaros sieną stipriai įremti skylėse, tai lietai išręstose, ant kurių kartelių krovė medžius ar rudenį mėsą kabinėjo džiovinti, nuo ko ir kriaute vadinos. Ant pat vidurio tos duobės ar ugnavietės skersai tųdviejų karčių buvo perdėtas ąžuolo mietas ir stipriai tenai pririštas vytimis, prie kurio pačiame vidury buvo pasietas ąžuolo ramentas, vąšu vadinamas, žemajame gale su kibekliu pakumpusios šaknies it nosia, iki pat ugnies nutįsęs taip, idant katilas, antkabintas valgiui virti, galėtų kaisti ir virti.

Dar buvo ant to mieto, arba aksties, ant kurio ir vąšas kybojo, pasieti keli svarai ledinės druskos ant šniūrelio taip, jog gaspadinė, atrišusi nuo vąšo šniūrelį, galėjo druskos kliupurį į katilą įleisti ir vėl pamirkiusi aukštyn patraukti, kursai, iškeltas iš viralo, lašėjo tenai iki nudžiūnąs. Užugnėj ant šalinės namo sienos buvo lentyna, ant kurios sugrįsti mazginiai, beje: kaušai, samčiai, druskinės, bliūdai, menturiai, stovėjo. Po ta lentyna kybojo kurvis, kuriame šaukštai, taurės, tauragės, iš kurių gėrė, buvo sudėti. Pasieniais to namo buvo platūs ąžuolo suolai, ant kurių dieną sėdėjo, o naktį, kojas sudūrę, gulėjo. Ant čiukuro namo buvo lėkiai antkabinti, o stogo sketeras spaliais apkrautas ir velėnomis per dvi uolekti ilgomis apsluoguotas.

Senovėj kalnėnai ir žemaičiai tame trobesy visus namų darbus atliko: alų, midų darė, žlugtį žlugino, namo asloj dirbo ratus, tekinius, važius, roges, šlėdes, arba šlajas, kubilus ir kitus indus, žambius, akėčias, milus ir tūbus loviuose vėlė; trumpai sakant, jų namas buvo trobesys, kuriame, kokiai norint esant pagadai, žmogus, nuo saulės ir nuo darganos paglemžtas, galėjo brūzti, kokį noris išsiėmęs knebinį, nesgi tenai visados ugnis kūrinos, prie kurios pablaka susėdę šildės ir permerkti nuo lytaus ar krušos džiovinos, vasarą tenai valgė, rudenį ir žiemą stotkus arba baldus ir kitą namų padarynę, beje, žambius, akėčias, ant sulos kamaros sukeltus, laikė.

Antrasis trobesys it šalip to namo viena kerčia it susikišęs kūtėmis vadinamas buvo, taip pat pailguotinas ketvirtainis; viduryje pietinės sienos turėjo vienas duris aukštas sulig siena ir taip plačias, jog su visų didžiausiu šieno vežimu galėjo įvažiuoti, kuri rūmė tarp trijų sienų ir tų durų vadinos tarpikiu, ar-

ba ratainyčia, kurioje ratai, važiai ir rogės laikomos buvo, kartais karės žirgus tenai ant stelingio laikė. Iš tos pačios pusės, iš kurios į tarpikį buvo durys, taip pat vienoj ir antroj šaly to trobesio, tarpikiu perdalyto, kūtėmis vadinamo, buvo vėl durys. Tose kūtėse taip pat laikė gyvulius, kurie namo tvarte netilpo, užvis valininkus galvijus ir ašvienius. Tos kūtės, jei susikišo su namu, darė vieną trobesį dvilinką, tada pačioj kerčioj, kuri jungė namo sienas su tų kūčių sienomis, buvo stoginė, į kurią krovė ir laikė žiemai pašarą, iš kurios, pagal tą, kaip reikėjo, namo tvarte ar tose kūtėse galvijus šėrė. Jei tos kūtės buvo dvilinkos ar trilinkos, tad jos buvo atstu nuo namo. Tarp namo ir kūčių arba tarp pačių dvilinkųjų ar trilinkųjų kūčių buvo laidaras, tankiais akmenimis grįstas, vasarą ir rudenį šiaudais pakreiktas, kuriame galvijai, parėję iš ganyklos, ilsėjo.

Trečiasis trobesys buvo vadinamas klėtis, nuo žodžio klėsti, nuo žemės per uolektį ar pusantros pakeltas ant trinkų ar didelių akmenų, grįstas ir lubotas lentomis dėl sausumo, kurioje buvo javai miegose, arba aruoduose, drabužiai, mėsa, kailiai ir šikšnos laikomos, beje, išeigos ir lietos daiktai; turėjo ji kartais vieną kambarį, kartais du, tris ir keturis, pagal tą, kaip ūkininkas turtingas buvo. Visi tie kambariai, kaip sakiau, buvo luboti, ant tų lubų viškos, kame laikė džiūvusią mėsą, ant aksčių suvertą, žiemą ir vasarą; tarp tų kambarių viename buvo laikomi javai, kitame drabužiai susverti kybojo, nuo ko ir svirnu vadinos, kitas buvo pačiai žmonystai vasaros laike pavestas[1].

Ketvirtasis trobesys buvo trobos, arba svetlyčia, kame svečius žiemą vaišino, taip pat pailguotinas ket-

[1] Lepner, VIII, S. XI.

virtainis, kurio gyvenamasis galas visados buvo į rytus ar pietus atsuktas; it pusėj šalinių sienų buvo kiaurai dvejos durys, didžiosios nuo pietų ar rytų, mažosios nuo užpakalio; tarp tų durų ėjo skersai dvi sieni, kuriedvi jungė abi šalini trobos sieni, tiedvi skersini sieni buvo sujungti siena prieš didžiąsias duris taip, jog dvi dali ertmės paliko mažosioms durims, o trečioji didžiosioms; rūmė pas mažąsias duris vadinos virenė, arba kuknė, o rūmė pas didžiąsias duris vadinos priemenė nuo žodžio pirma minti, kurioje buvo trejos durys be didžiųjų, beje: vienos į kuknę, antros į trobą, o trečiosios į priešininkę, nuo žodžio prieš, jog prieš trobos duris buvo. Troboje, kurioje, kaip sakiau, žiemą tegyveno, turėjo tris keturis šalutinėj sienoj stiklo langus, o du trobos gale. Į saulėtekį buvo alkierius, arba svečio troba, kursai užėmė pusę trobos galutinės sienos ir turėjo du stiklo langu, to paties aukščio, kaip jei troba, kurioje buvo kakalys, arba pečius, iš kuknės kuriamas, prie to pečiaus buvo kaminas, per sieną į kuknę išvestas, kartais iš drobės it kelnė, už staibio pakabinta, trobos palubiuose kybojo po kiauryne, pro lubas išvesta, kuri buvo ant trobos lubų molio kaušu apgobta, idant kibirkštys į stogą nelėktų. Po ta skyle trobos asloj buvo apvalus ir slesnas akmuo, ant trinkos ąžuolo padėtas, kurį išaušus į trobos kertę galėjo paristi ar laukan išnešti. Norėdami vakaroti, padėjo tą akmenį, vadinamą žibintoju, po skyle ir sukūrė ant jo iš kėnių ar liepkaulių ugnį ir paleido nuo skylės pakabintą kelnę iš palubio ant ugnies, idant dūmus trauktų laukan vakarojant. Jei kaminas buvo iš molio į kuknę per sieną išvestas, tad didesnę tenai ugnį kūrino liepkauliais ar sausais šakaliais, taip vadinamais beržų medžiais, smulkiai sukapotais, idant ne-

sproginėtų[1]. Prie to žiburio motriškosios verpė, vyriškieji, liepas mižodami, lunkus plėšė, virves vijo, tinklus mezgė žuvims žvejoti ar žvėrims gaudyti, riužius ir venterius dirbo, bočiai ir kiti senieji su vaikais plunksnas plėšė, vilnas kedino, gijas vijo, pasakodami jauniesiems notis ir kares praėjusių gadynių bei veikalus savo tautos. Jei troboje stiklo langų nebuvo, tad galutinėj ir šalutinėj sienoje buvo į juostos mierą langelis, per uolektį ręste išpiautas ir iš vidaus su lentele užšaunamas; tokią trobą vadina Kalne seklyčia, arba sauklėčia nuo žodžių sau ir klėsti, beje: kame žmonės save nuo darganos galėjo paklėsti; tenai gi duonkepis pečius iš vidaus yra kuriamas, kuriame valgyti virė ir duoną kepė; tokiame kieme, kuriame ubladės nebuvo, iš to pečiaus dūmai rūko į trobą, kurios lubose buvo kiaurynė, apie kurią jau minavojau, kurią atdarą laikė lig kalkaliui atsikūrinant, bet atsikūrinus apent ją užkišo ir langelius šalinius lentelėmis užsklendė, kuriuodu iki šiolei buvo atdaru, idant, dūmams išrūkus, šilima į trobą eitų. Abejose tose trobose sienos lig palangių iš vidaus ir lauko, taip pat staktos ir durys kas devintąją dieną buvo mazgojamos, ką šiandien dar gal regėti Žemgaliuose, Kurše, arba Kuržemėj, ir pakaunėj. Taip pat abejose trobose pasieniais buvo platūs ąžuolo suolai, ant kurių žiemos laiku vyriškieji ir motriškosios, iš lauko ir medės parėję, galvas sudūrę naktį ilsėjo. Sijose, arba balkiuose, ir sienose tų trobų buvo briedžių ragai įkalinėti gembių vietoj, rodantys skaitlių metų praėjusiųjų. Antras galas tos trobos vadinos priešininke, turįs nuo pietų šalinėj sienoj vieną langą, o retai du, kurioje taip pat buvo

---

[1] Lepner, VIII, S. 70.

kakalys, iš kuknės kuriamas, ta perdalyta siena, einančia nuo kuknės į galutinę jos sieną, toje pervarinėj sienoj buvo durys į pieno kamarą taip vadinamą, kurioje buvo mažas stiklo langelis, toksai, idant žmogus negalėtų įlįsti; toje kamaroje laikė daržų vaisius, batvinius, kopūstus ir kitas žalesas, žiemai reikalingas, grybus slėgtus, girą, taip vadinamą gėrimą kasdieninį, užvis pieną, nuo ko pieno kamara yra vadinama; ta troba buvo šiaudais klota, kaip jei namas.

Penktasis trobesys buvo taip pat pailguotinai ketvirtainis, reja vadinamas, kuriame javus sausus, iš duobos išimdamies, ant kluono pakloję kūlė. Toje rejoje buvo ketvirtainis rentinys, aukštesnis už rejos sienas, duoba vadinamas, mažne pusę rejos užimąs su kakaliu, kurioje javus džiovino, ant tos duobos buvo doris, arba salyklininkas, kuriame buvo langelis, garvilka vadinamas, kame salyklą džiovino; pažastėse tos duobos buvo peludės, kur pelus pylė. Pas neturtinguosius toje duoboj pėrės, nesgi ant kakalio buvo krosnis sukrauta. Pitėjas, garsus žvaigždžinys, keliaudamas po šiaurę, per penkis šimtus metų pirm gimimo Kristaus minavoja jau tą trobesį savo kelionės raštuose, kaipo stebuklingą ir negirdėtą daiktą[1].

Šeštasis trobesys vadinamas buvo ublade, kurioje buvo[2] duonkepis kakalys, nuo to vadinamas, jog po juo ne vien duoną ir pyragus, bet stėkius, guires, puokius ir kitas žuvis bei mėsas kepė jau liepos geldose, jau ant šiaudų; tengi džiovino grūdus, grybus ir obuolius obuolynei, tengi buvo ir girnos sukeltos

---

[1] Pytheas, 1838, Leipzig.
[2] Lepner, VIII, S. 71.

grūdams malti, it kaip pas rymionis, kame grūdus malė, ten pat ir duoną kepė. Tose ubladėse pas neturtinguosius lygiai ir pirtis, kaip sakiau, buvo, nesgi ant mūrio kakalio buvo krosnis sukrauta. Šalip tos ubladės po vienu stogu buvo kamarėlė, kurioje minkytuviai, muldos, muldelės, rėčiai, sietai, sėtuvės, saikai, rakandos ir tas, kas prie miltų pridera, kartais ir patys miltai buvo laikomi.

Sekmasis trobesys vadinos stogine, ar daržine, pailguotinas ketvirtainis, į kurį javus, šiaudus ar šieną krovė; paprastai buvo jos trejokios: viena javams, antra šiaudams, trečioji šienui, jau po vienu stogu, jau ypačiai; vadinos stogine, jog stogą turėjo, sienos buvo jau rąstų, jau virbų. Jei tose stoginėse netalpino javų ar pašaro, tad krovė ant lauko į žagus ar bragus, kupetas taip vadinamas [7]; bragas buvo ketvirtainis su šiaudų ar stembrų stogeliu, o žagas be stogo, nuokamieniai sukrautas[1].

Ašmasis trobesys buvo vadinamas pirčia; pačioj pirty buvo krosnis, pusėj sienų buvo plautai, nuo žodžio plauti, suolai, ant kurių voliodamies su lapuotomis beržinėmis vantomis pėrės, žemiau pasieniais taip pat buvo suolai, ant kurių mazgojos ir trinkos; į kurias pirtis vedė ne vien svečius ir pakeleivingus, bet siuntinius svetimų tautų: kaipogi senovėj visų didžiausia goda buvo svetį į pirtį nuvesti ir išperdinti, nesgi pirtį žmogui susikeliavusiam už didžiai naudingą ir reikalingą daiktą turėjo. Pasaka yra užrašyta, jog, apkyrėjus zokaninkams dominikonims Falkenavo kliōštoriuje paembakėj viena džiūvusia žuvia bemisti, metuose 1245 išleidę du zokaninku į Rymą guostis popiežiui, jog, misdami džiūvusia žuvia, juoda

---

[1] Lepner, VIII, S. 71.

duona, alum, su gailiais vietoje apynių darytu, nebįgalintys, subatos dienoj pakūtavodami, kūnų savo ramdyti, tai yra pertis, ir meilavę jo šventenybės, idant įsakytų Tarapato vyskupui, kad jis iš savo valsčių juos šelptų. Popiežius, norėdamas tiesos išsijautoti, nuleidęs tenai taip pat zokaninką, gimimo valaką, perveizėtoju. Atkeliavus tenai tam svečiui, ėmę latuviežai vaišinti jį savo džiovinta žuvia, juoda duona ir raginti gailiniu alum, kurį valgį ir gėrimą svetys ne visai teskomėjęs. Atėjus subatos dienai, nuvedę savo svetį į pirtį; sumetus tenai garą po kelis atvejus ant krosnies, ėmę su plačiomis beržinėmis vantomis nemeilingai plakti, vis jau karštą, jau šaltą vandenį mesdami, svetį savo lygiai pėrę; nes taip beperiamą išlepusį valaką apnikęs toksai gailesys, jog, nebtverdamos nuo karščio, mukęs laukan iš pirties, šaukdamas tuos žodžius: „Ei viešpatie! Kas tai per sunkybė įstatymų gyvenimo tų vargšų, sviete negirdėta!"[1]

Devintasis trobesys buvo kalvė, būtinai ketvirtainis, kurioje patys sau padarynę ir ginklą kalė, nesgi kalnėnai ir žemaičiai gėdėjos ko norint nuo svetimo reikalauti, todėl visa patys sau dirbo.

Dešimtasis trobesys vadinos ublas, taip vadinamas smalos pečius, kuriame dervą, arba smalą, ir degutą degė.

Tarp tų trobesių buvo du arba trys prūdai iškasti, vieni dėl žuvies veisimo, žuvynojais vadinami, kiti dėl gyvulių girdymo, kuriuose tuo tarpu vasarą ir rudenį žąsų ir ančių būriai pliurškė.

Rūmė tarp namo, trobos ir klėties buvo dailiais žiogriais užtverta, kurioje žėlė veja ir vadinos kie-

---

[1] Joh. Gottfr. Arndt, Liefländ. Chron., S. 34.

mu, nuo ko ir visa buta yra vadinama kiemu, arba kaimu; noris tūli nori tą žodį kaimą per sodą išmanyti, vienok žinoma yra, jog lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, gyventi sodose negebėjo: kaipogi Zigmantas Augustas, didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkų karalius, norėdamas lažą, arba baudžiavą, svietui antmesti, jau nuo metų 1562 pradėjo svietą versti sodose gyventi, ne vienkiemiuose, kaip tuojau regėsim.

Rūmė po alkieriaus ir trobos langais pagal vieną ir antrą sieną buvo į ketvirtainį užtverta žemesniais dailiais žiogreliais, ant kurių puikos, beje, nasturcijos ar kitos palaipinės žolės, žydėdamos smaigstės. Vidury tos rūmės it po pat langais trobos ir alkieriaus buvo ketvirtainiška lova, žemių išpurentų per uolektį storai pripilta ir velėnomis žaliomis arba rentiniu per vieną ar du rąstu apriesta, idant tenai žemės nesiskleistų. Tenai augo sudiegtos taip garbingos mergaičių rūtos ir lelijos, nuo neatmenamų amžių iki šiai dienai jų dainose taip didžiai garbinamos; nesgi, noris nuilsusi, grėbėja, audėja, verpėja ar ravėja ėjo tenai džiaugtis savo godos žolele, it kaip būt nenuvargusi esanti, tuojau linksma, dainuodama savo rūtas laistė ir ravėjo, noris mėnesienoj. Nesgi ten jos turtai, gražybė ir goda augo, beje, rūtų vainikėlis klestėjo, kurio kitą kartą kalnėnė ir žemaitė nebūt keitusi ne vien į aukso rūmus, bet ir į turtus viso pasaulio, kaipogi jos tėvų nameliai ir rūtų darželis buvo jai pervis brangesni. Ai, kur dingot, tos Lietuvos gadynės, kad lietuvė, kalnėnė ar žemaitė, velijos mirti, nekaip už gudo arba lenko ir vokiečio tekėti! Jei alkieriaus nebuvo, tad po galutiniais ar šalutiniais trobos langais buvo tas darželis užtvertas, be kurio žemaitė ar kalnėnė tarės ne mergaitė esanti[1].

[1] Lepner, IX, S. 82.

Aplinkui klėčių, trobos ir kitų trobesių augo slyvynai, vyšnynai, kuriuose bičių auliai jau po medžiais, jau po pastogėmis buvo išguldyti. Panamėj paubladėj buvo apynojai. Šulinė buvo visados arčiau namo, ne trobos. Kas dar didžiau, visi trobesiai buvo medžiais, beje, klevais, liepomis, uosiais, beržais, gluosniais, apdiegti, nuo šimto metų augančiais, jau dėl ūksmės, jau dėl paglemžimo nuo ugnies kiekvieno trobesio; nes tarp tų visų medžių visų dideliuoju buvo ąžuolas kiemo vidury ar sodne, šimtais metų savo amžių skaitąs, po kuriuo senovėj kalnėnai ir žemaičiai meldės, kaip tuojau regėsim. Nuo tolo veizint, tarsies liekną, ne kiemą, regįs. Aplink trobesius buvo daržai, už daržų dirvos, rugienos, varstienos, pūdymai, toliau pievos. Šalip kiemo už dirvų buvo lieknas, taip vadinama medė nuo žodžio likti, kursai buvo laikomas ir auginamas bei už šventą turimas, kuriame visokių medžių veislė auginama buvo, idant kokioj noris noty gaspadorius galėtų sau visokios medžiagos padarynei sau gauti ir nuo svetimo jos nereikalautų; trumpai sakant, juo toliau už kiemo, juo didžiau visose pusėse traškančios girios niūksojo, tarp kurių lietuvis, kalnėnas ar žemaitis, praskintoj laukymėj, nieku nerūpindamos ir nieko nežinodamas, vienas girias, balas ir dangų teregėdamas bei vieną dievą garbindamas, brūzdė laimingai savo name, negut rudens tylią naktį ar žiemą speiguotie garsas šunų lojančių ar gaidžių giedančių, sklydurdamas per medes, skelbė jam ir kitus susiedus tenai giriose taip pat gyvenant.

Tokį visą savo gyvenimą šiandien dar kalnėnai ir žemaičiai tebvadina namais nuo visų pirmojo ir visų večojo savo trobesio, namu vadinamo, kurį viršiau regėjom. Lietos nuomonėj toksai kiemas vadi-

nos dar ūkiu, nuo ko paeina žodis ūkininkas, gudiškai obivatelis. Jei toksai kiemas, karei kėlusis, leido kareivį jotą vieną ar du, tris — pagal tą, kaip daug žemės turėjo, tad vadinos žemlioniu, nuo žemės, kurią buvo sau pragyvenęs. Kame kokioj apygardoj ilgiau liuosybė pateko, tenai ir tokie namai vėliau ištvėrė.

Nuo to kožnas skaitytojas, regėdamas tiek trobesių vieno gyventojo, gali spręsti apie būdą ir išmintį senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, irgi minėti, kas per gyvenimai tenai yra buvę; todėl nėra ko stebėtis, jei anie dainose savo namus visados dvarais vadina, nesgi jei kurs kiemas neturėjo tiek trobesių, vadinos pusūkiu, o jei du trobesiu ar vieną namą teturėjo, tad įnamiu vadinos. Vardas kiemo didžio ar mažo visados buvo vadinamas nuo to, kurs jį buvo įkūręs: ir taip jei Stankus, jo kiemas, arba namai, vadinos Stankiške, jei Miknius — Mikniške, jei Rukys — Rukiške ir taip toliau; nes jog tankiai jų vaikai netoli nuo tėvo kiemo taip pat buvo sau giriose butas įkūrę, tad vadinos Rudaičiai, Mėmaičiai, Meškeliai, tai yra Rudės, Mėmos ir Meškio vaikai. Kartais vardu brolių, kurie tuos kiemus buvo įkūrę, ir taip: Peldžiai, Ledžiai, Drupiai, ką šiandien dar sodos taip vadinamos aiškiai stigavoja, beje, visados nuo vardo pirmųjų savo įkūrėjų buvo vadinamos.

Pirmieji gyventojai, įsikurdami į tą namą, turėjo sau pirmuosius bendrus šunį ir gaidį, nesgi pirmasis saugojo jo lobį nuo pikto žmogaus, skelbė jam ojų; kaipogi šiandien dar yra tariama: tą, sako, išlojo jau šunys, beje, numirė, pragaišo ar išėjo kur kas nebgrįžtinai; gyniojo jį ne vien nuo žvėrių, kuriuos padėjo jiems medžioti, bet dar pats, kaip sakiau, ašvienio vietoje jam vergavo ir bandą ganė, kas dar neseniai Žemaičiuose buvo regimu, kaipogi visi žino,

kaip reikia šunį gudinti, idant piemens vietoj bandą ganytų. Žiemos laiku, kaip sakiau, važiavo važiuose, taip vadinamose rogėse, nuo žodžio važiuoti, šunį įkinkę dėl to, jog šuo per visų didžiausias tankmes galėjo perlįsti, o grįžtant namus atsekti; jei ką vežė, tad rogėse ir šlajose. Antrasis jų bendras buvo gaidys, kursai rodė jiems dienos ir nakties laiką, reiškė lytų ar giedrą ir skelbė įvairiu balsu taip pat artimą ojų kiekvienoj noty.

Paskui avys buvo jiems visų naudingiausiais gyvuliais, kurie davė jiems ne vien apdarą, bet ir pavalgą. Ir, regis, kaip kuri minia tautos kokio plauko avių veislę buvo atsivedusi į tą kraštą, taip ir lig šiai dienai tokio pat plauko avis teblaiko. Ir taip vienų avys buvo rudos, tie ir sermėgas rudas dėvėjo, nuo ko rudsermėgiais vadinos. Kitų avys juodas vilnas turėjo, o nuo jų patys vadinos juodsermėgiais, kurių baltos buvo — baltsermėgiais, kurių pilkos, pilksermėgiais buvo vadinami. Negal šiandien aiškiai numanyti, rasi ta barva vilnų rodė jų kiltį arba jų pirmuosius geradėjus ir rėdytojus, kurie buvo jiems įsteigę avis, kurias šie amžinai jų minavonei taip didžios sau geradėjystos ištiestos iki šiai dienai teblaiko dėl jų garbės, ir kiekviena minia, noris viena kalba kalbanti, vieną dabą sekanti, turi sau už visų didžiausią godą savo plauko drabužiu darytis; vienok sunku dar yra lyčių tos dabos, šiandien dar sekamos, teisingai pasakyti.

Kitas jų lobis buvo bandos ir arklių piesas, nuo ko šiandien visą turtą lobiu tebvadina, nesgi senovės kalboje karvė lopu, arba labu, vadinos, nuo ko ir žodis apsilobti, arba apsiliuobti, paeina. Arklys buvo jų karės draugu, nesgi ne vien namuose su juo brūzdė, bet dar jojo ant jo į karę savo neprietelių grau-

dinti, todėl ypatingai juos gerbė ir augino žirginyčiose, apie kurias paskiau matysim. Nesgi kelią keliavo, lankė gentis, atliko ūkės reikalus visados raiti apžarga; kaip šiandien dar jaunas žemaitis, negalėdamas joti, velijas pėsčias beeinąs, nekaip ratuose bevažiuojąs, tardamas: „Ar aš čia koksai vergas ratgaly vilktis!"[1] Todėl žirgai jų dainose yra didžiai garbinami, kaip jei rūtos.

Pirmieji ratai kalnėnų ir žemaičių buvo ant dviejų tekinių, šliuižiu vadinami, ant kurių javus ir šieną iš pievų vežė bei į kelią keliavo, nesgi kitokių ratų negalėjo dėvėti dėl ankštumo ir šlapumo kelio. Piautuvus, dalgius ir grėblius dėvėjo tokius pat, kaip jei šiandien regim dėvimus, tiktai ne geležies, bet medžio noragais ir virbalais.

Taip perveizėjus noris paviršiui kraštą ir namus senovės lietuvių, dabar reikia žvilgterėti ant jų būdo ir dabos. Jau nuo to, ką iki šiol pasakojau, regima yra, jog jų kraštas, oras ir erti namai ne vien nele pino, bet kuo didžiau skudrino ir stiprino tenai brūzti taip, jog, vargu vargą remdami namuose, dirvose ir giriose, ne vien netižo, bet į geišį supentėjo. Nesgi nei žiaurus oras, nei nuožmūs žvėrys nenugrėsė jų įsikurti traškančiose giriose, neigi jiems tenai kruvini vargai įkyrėjo; kaipogi šiandien dar, drąsinant rūpesningą žmogų, yra sakoma: „Kur dingsi, gyvas į žemę neįlisi, reikia ant svieto vargti, kol gyvam."

Visi buvo augumo vidutinio, ne taip smulkaus, kaip rimto, ir pety vyrai žaliūkai, suvisu sutikę, nesgi šiandien dar yra tariama: „Žinia, vyras, koks paritus, toks pastačius" arba: „Ilgas tėvas mergininkas,

---

[1] 1) Rhesa, Dainos, Anmerk., S. 330; 2) Gervais, Notizen von Preussen mit besonderer Rücksicht auf die Provinz Littauen, 1. Sammlung, S. 29.

trumpas drūktas darbininkas."[1] Nesgi kaip girioje medžius žemus ir stambius regėjo nuo vėtrų ir audrų nepaveikiamus, tai tarė, jog ir žmonės ne taip aukšti ir smuklūs, kaip stambūs ir resni žaliūkai yra galintys prieš vargus ir nelaimes stengti. Visi buvo ne taip dideli, kaip augaloti, stovylos stačios ir gašios, augumo skaistaus, kalbos drąsios ir sukrios, akys žydrai rainos, kūno didžiai balto, veido daugiau pailguotino, nekaip apvalaus, kurio įlinkmės daugiau aiškios, neįsmegusios rodės; jaunuomenė lig 40 metų skutos, idant paskui tanki barzda, vėpūtiniais susisukusi, ant žandų niūksotų[2]; plaukai tamsūs, už ausų sukasti, kurių kasos, į užpakalį nudribusios, vėjų sklaidomos it arklių karčiai plaikštės[3]. Ant galvų sklastai it dirvoje vagos taukšojo, uostai it kuškiai iš panosės kyšojo, nuo kurių geriant ar valgant it nuo pėdų varvėjo[4]. Povyzos drąsios ir malonios, ant kožno veido narsybė ir kantrybė žydėjo, o malonė artimo kiekvieno širdy klestėjo; stovyla, kalba ir kožnas žingsnis reiškė visus liuosus esančius, ir deja tam, kas neteisingai ranka kurį tarp jų palytėjo ar žodžiu užgavo, tas ant vietos žegterėjo, nesgi kelio nedoram nelenkė; kaipogi šiandien tariama yra: „Kaip smogsiu, tai žegterėsi", „Šuo ant uodegos nuneš, ir to pakaks" arba: „Kaip blokšiu, tai ir pasmirsi, ir tuo teįtenkinsi", arba: „Pūsta tavęs ar

---

[1] Teod. Lepner, VI, S. 49, 51.

[2] Pellibus et laxis arcent male frigora braccis,
Oraque sunt longis horrida tecta comis.
In paucis remanent Graecae vestigia linguae
Haec quoque iam Getico barbara facta sono [8].
Ovidius, Tristia, l. V, XII.

[3] Helmoldus, lib. II, cap. 18, p. 36: Homines hi cerulei, facie rubea et criniti [9].

[4] Lepner, VI, S. 49.

manęs", tai yra: tepusto vėjai tavo vietoje ar mano kritusio, arba: „Kas mano rankoj, tas tavo kaktoj", tai čia — ar tave, ar mane raus giltinė; „Liksiu, neliksiu, bet kibsiu", nuo ko tariama yra: „Tas eina,— sako,— ant vieno", todėl ir lykinis skaitlius 3, 5, 7, 9 yra laimės skaitlium vadinamas; kaipogi kanauninkas Daukša dar metuose 1588 savo pamoksle ant 22 (antros) nedėlios [10] minavotinus žodžius ištarė ir taip sako: „Bet vos žodeliu pažeisti broliui savo kaklą atima."[1] Visi pakenčiantys šaltį ir alkį išturintys, dargana ir speigu niekiną, nesgi sakoma tebėra: „Kenčiantysis pakenčia"; kalboj ir elgimesi pervis tiesą saugojantys ir mylintys, kaipogi tariama yra: „Melagis pasaulį pereis, bet nebgrįš" arba: „Melagiui paskui ir tiesą sakant niekas nebtiki." Savo ketėjimuose ir veikimuose ryžęsi ant ko norint, nesipesnojo, nesivangstė, bet atlikdavo ir dirbo nuveiktinai, todėl kiekviename darbe ir atlikime klotis buvo, nesgi visi sau dirbo, elgimesi godą, o ryžimesi atidę rodė, nesgi nė vienas nenorėjo begėdžiu būti, ką pradėjo, tą ir nubengė, kožnas savo nuopelnu ir uždarbe kakinos, svetimo negeidė, minėdami ne saulės amžių gyvensiantys; veltui savo turtų nekleidė, dovanų nedrepino, atminimą, ne vežimą, darė, kiekvienas su rytu gyveno, aukso ir sidabro negeidė[2], nesgi niekam rinkliavų nemokėjo; ūkės dūmoj ir jos reikaluose tarp visų kliautis ir vienybė buvo, kožnas šelpė reikalaujantį ir gelbėjo gaištantį, viešės jų buvo meilės ženklu, ne žmonystės[3], išeigoj buvo pa-

[1] Daukša, Omilje w Wilnie, 1588, pag. 360.

[2] Helmoldus, l. II, c. 18, p. 36:... aurum et argentum pro minimo ducunt [11].

[3] Albertus Crantzius, Wandalia, l. II, c. 20, p. 37:... caeteris moribus et hospitalitate nulla gens honestior aut benignior potuit inueniri [12].

dorumas, o žmonystoj viežlybumas; skolos ir paklanų nežinojo, nesgi visi viso pertekę buvo ir svetimų pramonių negeidė; pačių apdaras visiems padoriu buvo, drabužy ir valgy nesilepino ir, jei kas ant to slygo, tą ištižiu vadino; varguose kantrybę ir stangybę, o dūmoje išmintį rodė: vilty neguro, paskutinėj nenusiminė, o žadėtojo nenusigando, nelaimėj neįsipylė, laimėje nesididžiavo; dėl to karėj narsybė, ūkėj dorybė ir teisybė per amžius tarp jų klestėjo, noris jų namų durys ant medžio kaškų girgždėjo, nesgi šiandien dar sako: „Iš baimės mirusiam bezdalai skambina." Ką širdy turėjo, tą ir žodžiu reiškė; ne kiltis, ne turtai, bet išmintis ir dorybė, nuo visų pritirta, kiekvieną į vyresnybę kėlė[1], nesgi visi lygūs buvo; ir taip, kas narsesnis karėj, tas ir vyresnis, kas doresnis, išmintingesnis ir teisesnis, tas tiesos suole sėdėjo, tardami: „Teisiam ir dievas padeda." Atlikimas darbo ar reikalo jų džiaugsmu buvo, o pailsis po vargų linksmybe, nesgi veja paklote, dangus apklote, o alkūnė ar akmuo pagalve buvo[2], kruviną prakaitą nubraukus, girioj vargus, keliavus, kariavus ar sunkų darbą po žiauriu oru nubengus, visų didžiausiu buvo džiaugsmu prie šventos ugnies pasišildyti ir tuo save ant didesnių vargų pastiprinti.

Pažinės tarp jų ne vylium, bet bendryba buvo, turtus ne lėbausenai, bet astankai krovė, minėdami,

---

[1] Michailonis Lituani fragmen. VII, pag. 29.

[2] Wizerunki, Wilno, 1840, tom. 22, s. 62:... et scamnum aut saxum aliquod, pulvili loco, deligunt: haec stramentorum usum ignorant, defatigata... Raštininkas, savom akim regėjęs, sako toliau, s. 68. Nullus in tota hac urbe (Vilniuje) lectorum usus. Imo, moliter cubare, vitio datur, dar toliau sako, s. 67: multum est, si ditiores utantur scamno, ursina tantum pelle contecto [13].

idant, radusis reikalui, nereiktų nuo svetimo prašyti, kas dar pikčiau, nuo neprieteliaus maldauti, ir kad it taip nenutiktų, kaip tiems piemenims, kurie, vilkams bandą apnikus, šunis lakina. Niekų darbu neužsiėmė, ūkės ar lietos reikalais tesirūpino, kaip šiandien dar sako: „Tas niekam lietai nedera"; maž ką teįgavę ar teįsteigę, ir tuo džiaugės, tardami: „Vilkui bėgus, lab ir uodega." Tas tarp jų turtingu vadinos, kas nuo svetimo nieko nereikalavo. Patys visa atliko, per kitus nieko nedirbo, minėdami tą patarlę: „Šuo šunį, šuo šunį, šuo uodegą viks." Ketančiam ne jo protu ir galia kokį noris darbą užsiimti linkėjo išmintingai nuo to liautis, tardami: „Vargali, nieko nepeši." Ką norint veikdami ar dirbdami, vis į galą veizėjo, kaip šiandien yra tariama: „Veizėkim,— sako,— kam čia teks šūdinasis galas"; vienybė, teisybė ir meilė artimo tarp visų klestėjo, broliais viens kitą vadino. Raštininkai tų gadynių negali atsigirti jų būdo ir taip rašo: „Lietuviai yra didžiai geros širdies ir gailingi žmonės: jūros skendinius, nuo jūros vagių apniktus, jūroj gelbi, pakeleivingus ir nuvargusius prašaleičius šelpia, tarp savo žmonių kam noris nutikus nelaimei, beje, krušai javus pamušus ar ugnelei aplankius, tuojau visi susimeta ir pavargėlį sušelpia. Žydai padegiai, pasimetę jų širdies meilingumu, pragyvena ir praturtėja rinkdamies, kuriuos, noris ne krikščionis, taip pat šelpia."[1] Sargų, siekštų, pilių ir sūdų nežinojo, noris medžio skląstis jutryna, o žodis raštu buvo; nesgi tada pačių bočius ten pat namie kiekvienam savo lazda teisybę ant nu-

[1] Helmoldus, lib. II, c. 18, p. 36:... homines (Lituani) multis naturalibus bonis praediti, humanissimi erga necessitatem patientes, qui etiam obviam tendunt his, qui in mari periclitantur, vel qui a piratis infestantur et subveniunt eis [14].

garos attiesė, pačių kalba bausdamas; ir taip senu įpročiu šiandien dar sakoma yra: „Duok žodį, žodis atėjo" arba: „Kas yra žadėta, tą reik ir attiesti"[1], arba: „Tai senųjų žodis." Liuosybę savo pervis mylėjo ir godojo, už kurią viso pasaulio aukso nebūt ėmę; todėl dar šiandien tariama yra: „Liuosas lab ir po kere begyvena"; atkaliai, vergybos neapvežėjo ir už velnių darbą turėjo, tardami: „Velnias tau,— sako,— tevergauja, ne žmogus"; o tiems, kurie tarė jiems vergauti ir kentėti, džiugindami juos laimingesne atente, visados vienokį atsaką davė, tardami: „Lig saulė patekės, mums rasa ir akis išės."[2] Todėl viršiau minavotas raštininkas, bengiantis septynioliktam amžiui gyvenąs, aprašydamas lietuvių būdą, sako: „Javus savo pasilenkę nuo pat žemo nupiauna ir dailiai sudeda ir suriša, o dvaro javus įsirężę piauna, aukštus ražus palikdami; jei kurs geras žmogus būt taip dirbąs, kaip sau, tad kiti tuojau tyčiojas iš jo ir juokias, tardami: „Mulki, ar tu nori pono gobį tavo darbu užkakinti"; toksai žmogus yra nuo jų neapkenčiamas. Namų savo niekados neužmiršo, nesgi, kame keliavę, vargę ar viešpačių rūmuose linksminęsi, visados namų savo ilgėjos [16], todėl šiandien dar sako: „Savo namaičiai, kad ir smilgaičiai" arba: „Noris ubagu būčiau, bet namų savo neužmirščiau", arba: „Nuliūdo, ar ne namus pardavęs", ką dainos pačios dar šiandien tebstigavoja[3].

[1] Teod. Lepner, XI, S. 105.

[2] 1) Helmoldus, in loco citato:... nullum inter se dominum patiuntur [15]; 2) Lepner, VI, S. 60.

[3] Oi eisiu eisiu,
Aš čia nebūsiu,
Čia ne mano nameliai,
Čia ne mano tėviškėlė.
Čia juoda duona,
Ir tos neduoda.
Skausta mano širdelė.
Ilgiau pabūsiu,
Toliau sudžiūsiu,
Kaip nendrelė svyruosiu etc.

Drabužis ir apdaras mažne toks pat buvo senovėj, kokį šiandien dar kame-ne-kame regim. Marškinių antis segele užsegtas, o kaklas atdaras speiguotie ar giedrotie visados taukšojo. Kožnas vyriškas, į kiltą milinę sermėgą, maž ką už kelį ilgesnę, įsimovęs, ūdrine ar barsiukine kepure antsivožęs, vyženomis ar kojenomis apsiavęs, girioj ar dirvoj brūzdė, nesgi, į karę tiktai traukdamas ar viešėti jodamas, sopagus teantsimovė; kaipogi šiandien dar sakoma yra: „Vyženos ir sopagus pragyvena"[1]; plačiu briediniu diržu kulšis surakino, ant kurio tiek vario sagčių antmautų buvo, kiek savo neprietelių karėj buvo nugalavęs, prie kurio, pasietas ant šikšnelės, briedkriaunis korulo; kelnes taip pat milines antsivilkęs, aparomis staibius iki kelių apvyturęs, dembliniu kyriejum apsisiautęs, bardišium pasiremdamas, šuniu, savo sargu, vedinas pasišiaušęs lindo į girią maisto sau veizėti, jaukurų kirsti ar medžiagos ir padarynės butai sau tiekti, darganotie ar speiguotie nė kokios sau perskyros nedarydamas. Nesgi meškena, lūšena, briedena ar taurena išeigos jam drabužiu buvo, kuriuo darės viešėti jodamas, bendrų ar genčių lankyti keliaudamas ar į karę traukdamas. Vasarą arė ar šieną piovė visados po marškinių, lig kelio trumpų, išsikričiojęs, atvašų vainiku antsiklėstę ar tūbo bryliu antsimovę, tankiau po plaukų, šikšnele persijuosę, ant kurios pasietas peilis korulo; vietoje milinių sermėgų baltus kobotus dėvėjo[2].

Motriškųjų maž ką buvo įvairesnis drabužis: mergaitės ir nuotakos savo kasas į bizas pynė ir jas kaip tinkamos ant galvų raizgė, kurios tankiai su

---

[1] Olearius, itinerar, pag. 135.

[2] Lepner, VII, S. 62, 63.

įpintais kaspinais palaidos užpakaly svyravo[1]. Žmonos ir našlės baltais nuometais mandagiai savo galvas rutulo, nuo ko baltomis galvomis vadinos, milines sermėgas maž ką ilgesnes už vyrų dėvėjo, juodi ar margi sijonai visas puošė, nes idant, šlapjurgiui esant, nuo šalčio ir drėgsmės pastėrę sijonai blauzdų neplaktų, vyturo sau staibius vilnonomis, taip pat juodomis, auklėmis nuo kulkšnių lig pat kelių. Motriškųjų avalai buvo, kaip jei vyriškųjų, rezginės ar vyženos, tiktai vyrai vilnonais ar marškonais autais vyturo savo kojas, o motriškosios su žekėmis[2]*. Išeiginiu drabužiu motriškųjų buvo taip vadinamas kilimas, nuo žodžio keliauti, kurį drabužį iš namų eidamos kur toli tesiėmė; vadino dar jį sage, arba sagše, nuo žodžio segti, kurią dar tankiau vilnone vadino; tai buvo didelis vilnonas baltas raištis, pailguotinas, retai juodas ar pilkas; paskesniuose laikuose išlepusios audė dryžus, kuriuos šiandien dar daugioj vietoj gal regėti Žemaičiuose ir Žemgaliuose, arba Kurše; tokį kilimą ant pečių antsiautusios, ant dešiniojo peties segele susegė, nuo ko, kaip sakiau, sage, arba sagše vadino, kuria lynant ar dergiant galėjo apsisiausti; žiemą vilnonus, vasarą marškonus dėvėjo. Motriškosios vasarą dirbdamos po marškinių trūsėjo, išeiginiu drabužiu tie patys buvo balti žitkuoti raštiniai sijonai ir avalai, nuotakos ant galvų rūtų vainikus sagstė, palaidose bizose įpinti kaspinai blizgėjo, vietoje žieminių vilnonių tokiomis pat klastės marškonomis sagėmis, kurias galėjo kaip tinkamos nuo vieno peties ar nuo abiedviejų numesti, kursai apdaras didžiai jas gašijo: dirvose, pievose trūsėdamos it gulbės svyravo.

---

[1] Idem, XI, S. 105.

* *Originale išnašos nėra.*

Valgė visi vasarą ant žemės pablaka ar išsitiesę, kaip šiandien dar tebdaro šienuodamies, ant plikos vejos, dembliais ar meškenomis pasiklojęę, sriuobalą srėbė, su duona pasikąsdami, iš muldų ar raugtinių ir kitų kodžių[1]. Paprastai sriuobalu buvo laiški ar skoba putra; jei tam kartui ją virė, tad buvo vanduo, su miltais suvirintas, ir truputį pienu saldžiu pražilinta; juo daugiau tenai miltų ir pieno buvo, juo skanesne vadinos, ką patarlė, šiandien minavojama, dar stigavoja: „Duok, dievali,— sako,— pievoj karklyną, putroj kankolą"; lygia dalia į skystą putrą sakoma tebėra: „Et,— sako,— pliurškalas, kruopas kruopą gaudo." Šiandien aprūkusi lietuvė savo name, sušyžusius vaikus tildydama, putrele džiugina. Jei į vandenį, su miltais suvirintą, įpylė pradarui rūgšto pieno, tuo kartu vadinos skoba putra, kuri supilta kubile rūgo; pavalgius kitų valgių, kožnas jos po samtį antsrėbė dėl pasistiprinimo. Tankiai, į kelią iškeliaudamas, miltų rankovę įkaiščiui sau prisipylė; ir taip, pakelėj ašvienį ilsindamas, įplakęs miltų į šaltą vandenį ir žalios putros pasrėbęs, keliavo toliau. Čia ne vienas rasi lepnis, skaitydamas apie tokį jų valgį, švypterės, bet jei primins sau, jog senieji lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, tokiu valgiu misdami, per 500 metų su kardu guldami ir keldami, ne vien mokėjo ir stengė nuo kruvinų neprietelių savo liuosybę ginti, bet dar gandinti visą pasaulį savo narsybe ir kantrybe, tas aiškiai susigės, save regėdamas šiandien ištižusiu vergu, noris sukrus sulpančiu ir skaninius laižančiu, nesgi visados godos vyras velijas noris šaknelėmis misti, jeib tiktai liuosu

---

[1] Wizerunki, tom 22, s. 68:... illi pane utuntur tetro, allio et victu admodum vili [17].

gyventi, nekaip šešku būti, svetimus kiaušius gerti, vištas ėsti ir tamsiame urve smirdėti. Antras jų didžiai čėdijamas sriuobalas buvo batviniai, kuriuos rūgusius, smulkiai kaponėj sukapoję, virė su džiovinta jautienos, briedienos ar kiaulienos mėsa; batvinių stokodami, virė rūgštą lapynę. Vienok daugiau čėdijo sausus valgius, beje, džiūvusius ir keptus[1]. Mėsą jautieną, kiaulieną, tankiai džiūvusią, žalią valgė namie ar kelionėj; sėtinius ir batvinius taip pat keptus, kurių prikišę sunkas, tankiai jojo į karę savo liuosybės nepriętelių graudinti ir, tuo misdami, taip juos gebėjo įveikti, jog šiandien dar lenkai tyčiodamies sako: „Licwiaki bocwiaki"— lietuvėliai batvinėliai — iš apmaudo, jog niekados negalėjo jų nuveikti; kartais, ir užmušę lietuvį, nieko pas jį nerado, kaip batvinių maišelį, bet, ir tą patį lig jam atimant, reikėjo pirma dvi tris žmogaus galvas padėti. Taigi niekas taip tųdviejų sėklų netaupė savo daržuose, kaip kalnėnai ir žemaičiai, kuriems aniedvi taip pat didžiai vyko. Lenkas Lasickis, mieruodamas Žemaičių žemę metuose 1566, sakos dar regėjęs tenai taip didelius sėtinius, it žmogaus galvos, po 12 svarų sveriančius, kuriuos Žemaičių jomylistos iškepę už visų skaniausią sau valgį turintys[2]. Valgė dar pupas, žirnius, riaušius, vėdarus, košę ir šautą, lygia dalia diduomenė, kaip jei kiti ūkininkai, nesgi diduomenė toje gadynėj vadinos vyresnieji, kuriuos patys sau pakėlė, protu, išminčia, nuomone ir narsybe kitus vyrus pranokiančius. Tarp skaninių ir vaišės valgių buvo juka, šiupinys, skilandis, lašiniai, dešros, škobai,— šiandien dar tariama yra: „Nėr mėsos per

---

[1] Lepner, IX, S. 85.

[2] Johan Lasicius, pag. 44.

kiaulieną",— kuriuos tiekdami svečiams, jei mažumui, kepė ant iešmo ar ant anglių, jei daugiui, beje, svodboms, arba kozoms, tad, kaip viršiau minavojau, spirgino liepos geldose ubladžių kakaliuose. Grybus taip pat valgė slėgtus ir džiovintus, užvis rūgštai virtus. Tokiu būdu misdami, visi didžiai ilgo amžiaus prilaukė, kaipogi senieji šimtą, pusantro šimto metų sau skaitė[1].

Gėrime taip pat buvo vidutiniais, gėrė paprastai vandenį, midų, alų, beržinę ar klevinę sulą ir girą iš kaušų ir ragų paauksytų, vadinamų taurėmis ir tauragėmis[2]. Nuo ko, kaip sakiau, iki šiai dienai kiekvieną geriamą stotkelį, medžio, molio ar skardos, senu įpročiu taurele tebvadina. Alų ir midų iš liepinio medaus darė savotiškai, kasė į žemę bosus ir tenai laikė kelias dešimtis metų, kurio ir stiprumas nuo jo žemėj būsenos buvo lykuojamas; alų dar šiandien tūlose vietose senu įpročiu tebdaro, o sulą iš beržų ir klevų tebleidžia.

Darbuose visi buvo veiklūs ir skudrūs, vyriškieji ir motriškosios; pirmieji lietos ir ūkės reikalais rūpinos, o motriškosios su namų darbais ryžos. Kad vyriškieji vieni dieną ir naktį medėj brūzdė, jaukurus, rąstus ar ronus kirsdami, keres svarstydami, kiti medžiojo žvėris, meškas, briedžius, lūšis, taurus ir kitas smulkmes, jau brūkliais mušdami, jau spąslais, jau tinklais ar slastais gaudydami, kiti ežeruose ir upėse takišius dėjo, venterius spendė ar tinklais žvejojo, kiti ant galo neprietelių karėj graudino ar lietos žygius ir keliones tolimas tolimesnes prekiodami atlikdavo, o večieji bočiai, namie pasilikę, apie

---

[1] Idem ibidem.

[2] Lepner, IX, p. 50, 51.

namus krūpštinėjo ir bitėmis rūpinos. Tuo tarpu motriškosios po namus trūsėjo. Žiemą linus šukavo, vilnas kedino ir verpė, vienos audė audeklus, beje: audimus, samplėšinius, viennyčius, trinyčius, šešioliknyčius, milus, kecius, kitos arė, sėjo, šieną piovė ir grėbė, javus nuo dirvų valijo, daržus ravėjo, gyvulius liuobė bei kutino ir namus gerbė, beje, suolus, staktas, palanges, duris iš vidaus ir lauko, kaip sakiau, švietė, nuotakos sau kraičius klodamos, o senosios butai drabužį tiekdamos, trumpai sakant, motriškosios varė plikį laukan iš kiemo, o viežlybumą namuose saugojo. Nesgi turėjo viežlybai elgtis ir gyventi, jei iki šiai dienai tebėra jų kalboje, drabužį gerbiant, minavojami žodžiai: žluginti, skalbti, velėti, trinkti, prausti, plauti, mazgoti, balinti, skalurti, plūdurti, šviesti, baltinti ir anuoti. Nuo ko kiekvienas gali manyti, jog lietuvės senovėj gebėjo baltą drabužį dėvėti ir buvo viežlybos gaspadinės, gašios žmonos ir skaisčios mergaitės[1]. Kas dar yra stebuklingesniu, rūstoj ir kruvinoj dienoj motriškosios stojo į karę lygiai su vyriškaisiais kariauti, kaip tuojau regėsim.

Kad taip vyriškieji vieni naktį ir dieną giriose su meškomis ir vilkais grūmės, kiti ąžuolines trinkas vadalojo, kiti stenėdami ronus rito, keres raustė. Jaunuomenė taip pat nesilepino ir neslinkavo, bet nuo jaunų dienų jau į vargus pratinos, nesgi nuo paaugusiųjų tas tiktai tebuvo tarp jų mylimas ir godojamas, kas vargo vaiku, ne minkštpaučiu arba geru vėju kritusiu, buvo vadinamas, nesgi tie žodžiai žemaičių berneliui ar mergelei godos žodžiais buvo; todėl visi basi, puspliki lynant, sningant ar dergiant

---

[1] Lepner, VIII, p. 76, 77.

į pastogę nelindo, nes blauzdlaužotie, gruodėtie, krušai beriant, lytui čežant, per pusnis ir pūgas ėjo ar keliavo dainuodami ten, kur juos tėvai ar didieji siuntė; reikiant, kad ir speiguotie, basi per kelis šaukimus prie susiedų subėgiojo, bandą ganė, į priegulę jojo, paukštinėjo ar su paaugusiaisiais į sunkius ir pavojus darbus pratinos ir mokės: kaip mietininkę eglelę ar pušelę viena ranka it kanapę išrauti, kaip vilką sugrobus nusmaugti, kaip mešką ar briedį paristi, taurą ar šerną vienu siūčiu nudaužti, to vien tegeisdami, kad tik vyrais būt vadinami, ne vaikais, nesgi visų didžiausia goda buvo jaunam save vyru vadinant girdėti, kaipogi senieji lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, didžiai išmintingai elgės tame daikte, jau lopšy pratindami vaikus savo ant vargų, šalčių ir alkio, idant paaugę būtų viso išturintys ir viso pakenčiantys. Kūdikėlis kaip pėdelis, tėvui aunantis, kad jau vyženą paduoda, tėvas džiaugdamos kitiems sako: „Garbė dievui, mano sūnus jau už ranką ilgesnis." Nesgi pagal jų nuomonę tariama buvo: „Ožka ne galvijas, merga ne šeimyna"; kaipogi šiandien dar tebėra sakoma į vyrišką lepnų ir neskudrų: „Merga,— sako,— ne vyras, minkštpautis" arba: „Veršis nelaižytas, mulkis arba molakis", arba: „Dantis praėdęs, proto neįgavęs, molio motiejus." Tinginio didžio ar mažo visi neapvežėjo; ir taip šiandien dar yra sakoma: „Slinki, tė kiaušį; sako: ar nuluptas?" arba: „Knakso it kumelė snausdama", arba: „Smurgso it katinas užpelenėj; žiopso it varnaitis, peno laukdamas, vampso it tarsi svieto ar žmogaus neregėjęs."

Ne vien didieji ir pusvaikiai buvo taip skudriais ir veikliais, bet dar mažieji vaikai, apsuk namus po marškinių tviskinėjantys žiemos laiku, su bočiu ar bobute vilnas kedino, gijas vijo, plunksnas plėšė ar

vyženas vyžo didiesiems, nesgi už visų didžiausią gėdą sau turėjo vaikelis šešergis ar septynergis nemokėti vyženų vyžti, aparų vyti ir tinklų megzti, virvių sukti, pynų pinti, mezginių megzti, nerti, mazginių mazgoti. Vasarai išaušus, it mažtitelieji, po kiemą tviskinėdami, nė nuo vieno nemokomi, sauprasmiai svilksnis ir seidokus dirbo, vylyčias drožė ir pleštekes po kiemą bėgiodami šaudė, jau nuo mažų dienų į karę pratindamos, kaip reiks kurią dieną su žvėrimis giriose ar laukuose su neprieteliais grumtis, liuosybę savo gyniojant.

Nuo to kiekvienas gali minėti, kas per karingumas turėjo būti tos giminės taip augusios, nesgi vaikeliai, atlikę nuo kokio noris darbo, tuojau kibo į ritinį mušti, ir tas buvo skudriu vadinamas, kurs lekiantį ant savęs ritinį pro save nepraleido, bet su ritmuša antram atbloškė[1] ir dėl to vien jau vyru vadinos; kaipogi tokiu pragumu pratinos, kaip mešką ar šerną ant savęs skriejant vienu smūgiu nublokšti arba karėj taip neprieteliui užsiaūsti, kad jis ant siūčio kėžterėtų. Todėl senovėj kalnėnai ir žemaičiai dėl savo greitumo, skudrumo ir narsumo taip didžiai garsūs buvo, jog tolimos tolimesnės ir garsios garsesnės tautos telkė juos sau į kares; ir taip šiandien dar tebėra sakoma: „Kurs pirmesnis, tas geresnis"— arba į negreitai einantį ir sustipusį žmogų yra sakoma: „Žirglioja, it bites šakume nešdamas." Trumpai sakant, ritmuša buvo senovėj karės įrankis lietuvių jaunuomenės, kalnėnų ir žemaičių, kaipo visų didžiausia karės mokslinyčia, kaip tuojau regėsim, nesgi tuo mokės nuo pat mažų dienų, kaip gintis ir kaip neprietelių paveikti, tardami: „Ką jaunose dienose įgysi, tuo ir senatvėj džiaugsies."

---

[1] Lepner, X, p. 97.

Kad taip vyriškieji, didieji ir mažieji, nuo savo veikalų norėjo būti vadinami ūkės vyrais, lietos vyrais ar karės vyrais, nesgi lietos gudryboj ir ūkės rėdoj visados protą ir išmintį rodė, tai lygia dalia motriškosios savo darbuose, veikaluose nenorėjo už vyriškuosius mažesnėmis būti; todėl kad vyrai karėj nepritelius savo liuosybės graudino ar su meškomis ir vilkais giriose grūmės, tad motriškosios, namie palikusios, kaip sakiau, ūkę vilko, beje, namų darbus be vyriškųjų atliko, nesgi kiekviena tarp jų už didžią godą sau turėjo ūkės vilkėja vadintis, ir kad senosios drabužį butai tiekė ir plikį iš namų varė[1], tuo tarpu nuotakos sau kraitį klojo, ir ta garsesne nuotaka buvo, kuri sau didesnį kraitį buvo suklojusi, pas tėvus oliava būdama ir tuo rodydama, jog atentėj bus didi gaspadinė ir ūkės vilkėja. Kitos sėjo, arė, šieną piovė ir javus nuo lauko valijo. Mažosios savo rūtas augino, ravėdamos ir visaip jas gerbdamos, idant ir jos būt jau vadinamos ūkės vilkėjomis. Kaip vyriškieji, taip ir motriškosios niekados savo namų nenutauto, svečios dabos, apdaro, drabužio ir kalbos neapkentė, todėl senovėj, kaip ir šiandien daugioj vietoj, pačios namie priedėvinį ir išeiginį drabužį sau tiekė, nesgi svečios žemės drobę sau pirkti, už gudo, lenko ar vokiečio tekėti už visų didžiausią sau gėdą turėjo; atkaliai, kalnėnė ar žemaitė, noris molio motiejų kalnėną ar žemaitį gavusi, tuo vien save džiugino, tardama: „Et, koks toks, bent pačių pergulas, ne svetimas." Šiandien dar žemaitė ar kalnėnė, išgirdusi svečioj žemėj savo sūnų mirusį, pirmieji žodžiai jos širdgilo yra: „Vaikeli brangusis,— sako,— svetima žemė tavo kaulus uždengė"; ir taip nesigaili,

---

[1] Lepner, VIII, p. 77.

jog sūnus mirė, bet to, jog jis svetimoj žemėj paliko palaidotas, nesgi, pagal jų nuomonę, svetimoj žemėj mirti ir tenai palaidotu būti žmogui rodės jiems didele nelaime. Kas aprašys dar tą didybę motriškųjų meilės, kurią rodė savo vyriškiams, nesgi, išgirdusios juos mirusius ir norėdamos kuo veikiausiai apent juos regėti, pačios žengė į šventą ugnį ir deginos.

Lepumo taip pat, kaip jei vyriškieji, neapkentė, nesgi tankiai nutiko, jog negalinti žmona, bedirbdama pievoj ar dirvoj, sugriuvo, pasiilsėjusi tenai ant ežios ar pradalgės, pati namo klėby kūdikėlį parnešė ir jaunu karšinčium namiškius pradžiugino[1]. Kad tuo tarpu kitoms darbą dirbant, vienus jų kūdikius, ant pradalgės paguldytus, saulės spinduliai auklėjo, kitus verkiančius vėjai tildė, kitus liepų ar beržų šakos, lopšiuose įguldytus, nuo žiaudaus šiaurio suopuojamus migė, kitus, po laukus ar pievas tviskinėjančius, lytus ar kruša skalbė; jei to jiems nepakako ir dar įskrendę rodės, tad motinos pačios, nuo darbo atlikusios, paupy arba paežerėj, kame pasitiko, giedrojant, šąlant ar dergiant, ten pat ežere ar upėj nutrinko. Šiandien dar motina žemaitė, skatinama savo verkiantį kūdikį guodžioti, atsako: „Teverkia, kad išsiverks, sveikesnis bus" arba: „Su rykšte kūdikio į kapus nenuvesi, o su pyragu neparvadinsi." Todėl taip auginti vaikai nuo mažų dienų ir paaugę paskui alkį kentėti, vargą vargti speiguotie ar giedrotie per nieką sau turėjo. Trumpai sakant, motriškosios vyrais būti, o vyrai dar už vyrus didesniais tapti norėjo[2].

---

[1] Wizerunki, tom 22, pag. 68:... conjunx puerpera duro incumbat scamno, et tertio aut quarto puerperii die gravissimos, et domi et foris, sustineat labores [18].

[2] Lepner, VI, pag. 61.

Senovėj kalnėnai ir žemaičiai didžiai vėlai tesipačiavo, nesgi pirm 30 metų vyriškam pačią vesti, o motriškai už vyro tekėti tarė dėl pačiųdviejų nesveika, o dėl namų didelė nenauda esanti[1], ką šiandien patarlė tebstigavoja minavojama: „Žilė galvoj, velnias uodegoj", nesgi iškaršti tėvo namuose mergaitei ar eržilui goda buvo, jei tiktai nuo savo darbų vyru, o mergaitė ūkės vilkėja vadinama buvo, nesgi vyriškas ir motriška nueiti į kapus su rūtų vainiku per didžią sau garbę turėjo. Todėl senovėj jaunikiai ir nuotakos, 40 metų turėdami, tikrais dar žaliūkais tebebuvo: kaipogi ilga mergausena ar jaunikausena ant jų pačių naudos buvo. Nesgi mergaitės, nubengusios sunkiuosius darbus pas savo tėvus, tuojau verpė ir audė sau ant tėvų duonos ir drabužio lig ištekančios, kas vadinos pas juos kraitį kloti; nuo to paties regima yra, jog juo sumitusi buvo merga, juo didesnį kraitį suklotą turėjo, turtingesne buvo ir veikiau gavo vyrą, kursai, ją vesdamas, ne vien didį turtą sau rado, bet ir mergą it kūgį gavo, prie kurios galėjo pats pasišildyti, o jos kraičiu plikį iš savo butos išvaryti, nesgi ir nuotakos pačios neieškojo sau turtingų vyrų ir negeidė jų turtuose tižti ir lepintis, kaip šiandien kad daro, nes narsių žaliūkų lietos ar ūkės vyrų veizėjo, kaipogi pačios ne vien šeimyną vienos butos, bet trijų, keturių butų savo kraičiu galėjo apdaryti[2]. Pinigų nežinojo, ir jų niekam nereikėjo, nesgi mokesnių niekam nemokėjo, duoklių nedavė ir rinkliavų nežinojo, kaipogi visi liuosi sau gyvendami dirbo.

Vaikeliai taip pat, atlikę pas tėvus sunkiuosius darbus, sėjo sau pasėlę, paskiau auglius, taip pat tėvų

[1] Joh. Lasicius, p. 57.
[2] Lepner, I, pag. 29.

duona ir drabužiu, beje: skynė skynimus, plėšė plėšimus, laikė sau arklius ir, ką tenai išarė, tą vis sau paturėjo ir tad tesiskiedė nuo tėvo namų, kad buvo labai įturtėję ir pevni, jog galės laimingai ir patys ypačiai gyventi.

Nuo to gali kiekvienas aiškiai manyti išmintį ir gudrybą senovės lietuvių, kurie liepė savo vaikams iš mažų dienų sau dirbti, ne kitam kam, ir, sekdami paukščių būdą, tuo kartu teišleido vaikus iš namų, kad jau suvisu buvo galintys patys, kaip jei tėvai, ūkę vilkti. Nesgi pačiuotis jaunoj jaunybėj tarė neišvargstamu vargu esant, todėl šiandien dar daina dėl persergėjimo yra dainuojama mergaitei ištekant[1]. Todėl šiandien dar senieji, regėdami jaunus ištįsėlius savo lietas brukant ir su mergaitėmis gluosniuojantis, persergi juos, mindami pelėdos balsą, naktimis oliuojančios, sako: „Ką vystysi, ką vystysi? — Mergos vaiką, mergos vaiką.— Kuomi vystysi, kuomi vystysi? — Liepos lapu, liepos lapu." Nuo ko galėjo jaunuomenė sau lemti, kas nutiks jiems ilgainiui gluosniuojantis, todėl, girdami vyrišką, šiandien dar sako: „Žmogus svieto regėjęs" arba: „Šilto ir šalto prityręs", arba: „Vilko nage buvęs", arba: „Vilko neštas ir pamestas", arba: „Ūkės vyras, lietos vyras, karės vyras." Senovėj lietuviai, būdami pagonimis, laikė savo namuose po kelias guloves, tarp kurių viena vyresne buvo ir žmona vadinos, nuo to, jog namuose jo žmonystą vedė, todėl už kitas didžiau godojama buvo, ir taip dar šiandien senu įpročiu sa-

---

[1] Sunku rasi, seseraite,
Kad puodelį kaisi.
Jei užtrino neturėsi,
Į puodelį neįdėsi,
Juodos neįsrėbsi.

koma yra: „Aš tau leisiu mano dukterį į žmonas", kurią žmoną jaunikis tokiu būdu vedė sau į namus. Kiekvienas oliavas jaunikaitis, užsigeidęs sau gulovės ir numanydamas kame norint pobūdą mergaitę, jodė tankiai į nuotakos kiemą jos tėvų lankyti ir nuotakai tuo tarpu savo lietas brukti. Ilgainiui įsipažinusiu, jei juodu viens antrą mėgo, tad jaunasis, paskyręs vyrą išmintingą, bylų, malonų ir mandagų tarp savo bendrų, kursai piršliu vadinos, siuntė jį pas nuotaką, kurios tėvai, jei nesibaidė jo ir sutiko ant to, tad patys, pakvietę du, tris artimuosius savo gentis ar didžius prietelius, leido į jaunikio namus, idant jie tenai apveizėtų jo gyvenimą ir išsijautotų, ar vis tiesa yra, ką piršlys apie jį buvo pasakojęs. Tie perveizėtojai vadinos ūkvaizdžiais, beje, perveizėtojais jaunojo butos ir to viso, apie ką piršlys buvo pasakojęs. Radę visa tą, kas buvo kalbėta, apent pagrįžo pas nuotakos tėvus, nuo kurių buvo išleisti, ir, jei anie visa tą patvirtino, ką piršlys buvo kalbėjęs, tad nuotaka davė ranką jaunikiui, kursai ją akivaizdoje pabučiavo, ir žiedus sukeitė ir keimarį riešutą suvalgė, nesgi iki šiol motina jaunąjį ir piršlį riešutais vaišino. Paskui visi linksminos ir gėrė porą dienų nuotakos namuose, kas vadinos ūkvaizdžius pergerti.

Nujau abi pusi tiekės į suvodbą, beje, suvedimą, nuo žodžio vesti, arba į kozas, nuo žodžio kasos, kurias jaunajai nukirpo, kurią gėrynę šiandien dar iš gudiško žodžio vesele (linksmybe) vadina. Tiekės į tą veselę abejuose namuose tokiu būdu: pyragus ir kepenes, arba pečenkas, kepė, alų darė, drabužį siuvo. Tuo tarpu jaunoji pati savo gentis ir prietelius į suvodbą kvietė, o jaunasis vėl nuo savo pusės savuosius. Taip besitiekiant jaunasis siuntė jaunajai dovanas (taip

nuotaką mergaitę po ūkvaizdžių pradeda vadinti) per savo bendrus savo karės žirgą, ragotinę ir kardą ar kalaviją, rodydamas tuo, jog yra karės vyru, jog, ištekėjusi už jo, ras sau gaspadorių, užtarytoją ir apgynėją. Jaunoji, arba nuotaka, taip pat nuo savo pusės per savo gentis nusiuntė jam prieš savo tėvo kardą ar ragotinę ir jaučių porą, idant atkaliai parodytų, jog ji yra karės vyro duktė, ūkės vilkėja ir turi sau apgynėją; vienok pasogą, nuo žodžio sekti, beje, kraitį, kurs jaunąją sekė, jos tėvai, ginklus sukeitę, kelias skrynias į jaunojo namus nuvežė, likusįjį kraitį po suvodbos pusę metų buvus ar ilgiau teatdavė, pagal tą, kaip ant ūkvaizdžių buvo sukalbėta. Jei tuo tarpu kas norint vieną ar antrą tarp jaunųjų išvainotų taip, jog katra norint pusė atsakytų nebtekėti, tad tėvai atsakančiosios pusės turėjo ne vien dovanas prieš dovanas antrai pusei pagrąžinti, bet dar ūkvaizdžių iždą užmokėti; jei to geruoju nedarė, tad, į tiesą ištikus, per sūdą visa tą atgavo antra pusė, kuri tarės abydyta palikusi. Pačiuodamies gentybą lig trečiosios kartos tesaugojo, ir taip brolis galėjo, broliui mirus, savo brolienę vesti, posūnis, tėvui mirus, savo pamotę, ką gal regėti sandarose lietuvių parusėnų su vokiečiais, metuose 1230 padarytose, kuriose popiežius Inocentas III užgynė jiems toliau tą bedaryti.

Pasitiekus po kelių nedėlių, kaip buvo sutarta, jaunasis sukvietęs savo gentis, susiedus ir prietelius, tarp kurių vienas buvo jų vyresniuoju, arba gaspadorium, vadinamas marčelga, nuo to, jog marčią martavo. Taip pat tarp motriškųjų viena buvo paskirta už gaspadinę, kuri viešne vadinos, ta visą godą ir žmonystą jaunojo pusės turėjo vesti, svečius, užvis jaunosios gentis, išvaišinti jos tėvo namuose, idant kiekvienas paliktų išteistu. Taip pasirėdę, iškilo į

jaunosios namus vyriškieji raiti, motriškosios važiuotos. Visi tie jaunojo svečiai vadinos vėdliais nuo to, jog keliavo parvėdlauti savo jaunajam žmoną.

Tuo tarpu jaunosios namuose prieš tą dieną, kurioje jaunasis turėjo atjoti, nuo vakaro jau taip pat jaunosios gentys buvo sukviesti vėdlių laukti, kursai vakaras pintinių vakaru vadinos nuo to, jog mergaitės, tenai susirinkusios, rūtų vainiką pynė (kursai medis pagal jų nuomonę žiemą ir vasarą žaliuoja), jaunajai galvą šukavo, kasas į bizas pynė ir drabužiais išeiginiais darė, guodžiodamos ir linksmindamos jauną ją, kuri nuliūdusi vis verkė, jau gailėdamos savo jaunų dienų ir jaunų draugių ar rasi minėdama nežinomą savo atentę; kiti svečiai gėrė sau per visą naktį, smuikams smuikuojant, ar, kaip šiandien sako, muzikantams griežiant, jaunuomenė šokinėjo, o večieji užstalėj midų ar alų vempė ir šnekėjo, vėdlių laukdami.

Ryto metą vakarop, atkeliavus jaunajam su vėdliais į jaunosios tėvo namus, linksminos ir gėrė dieną ir naktį, maž temiegodami per tris ar keturias naktis, trečiąją ar ketvirtąją dieną vėdlių gaspadinė, tai yra viešnė, turėjo pasielgti, beje, pasirodyti, ar turtinga yra, nesgi nuo jos turtų apie visą jaunojo kiltį jaunosios gentys sprendė, čia buvo diena, kurioje garbė ar gėda vėdliams prasidėjo, nesgi iki šiolei jaunosios tėvai svečius vaišino, dabar pradeda juos pestėti jaunojo viešnė. Toje dienoj galėjo regėti, kas per Lietuvos žmona yra, kuri savo išminčia, gudryba, buklyba ir mandagumu bei švelnumu ir bylumu visas šio pasaulio žmonas pranoko, nesgi reikėjo jai tą dieną visus numylėti, su visais gerti, bet pačiai neapsigerti, juokuoti, bet padorumą neperžengti ir visiems įtikti. Čia ji atdarė savo skrynias, skryneles, prikrautas

pyragų įvairių įvairesnių ir skanių skanesnių, kepenių, ar pečenkų, kvepiančių kvepiantesnių visokių gyvulių, žvėrių ir paukščių kieminųjų ir medinųjų, midaus, alaus seno senesnio, stipraus stipresnio, vietoje vynų ir orielkų gėrė kumelės pieną nugeižėjusį, trumpai sakant, vieno paukščio pieno tenai nebuvo. Kas dar yra stebesniu, vis pačių valgiai, gėrimai ir skaniniai, ne svetimi buvo. Niekas nieko neprašė ir negedavo, visa po savo snukiu turėjo, viens su kitu kalbėjo ar dainavo, vėdlių tiktai marčelga vienas dabojo, kad visi viso pertekę būtų, ir, ko jis tiktai pasergėjo nesant ant stalo, užgavus jam su lazda į grindis, tas tuojau ir klot ant stalo[1]. Trumpai sakant, stalai, arba skomiai, nuo dievo dovanos lūžo, ir taip per tris, keturias kiauras dienas ir naktis linksmindamos gėrė ir valgė, tarp dienos ir nakties perskyros nenumanydami.

Atėjus trečiajai ar ketvirtajai dienai, kartais ir šeštajai dienai, sutemus naktį ėmė vėdliai marčią martuoti, beje, į kelią rėdyti; taip pradeda tuo kartu jaunąją vadinti. Kaip iki šiolei visi linksmi buvo, taip dabar visi nuliūdo, užvis jaunosios gentys ir namiškiai, minėdami, jog išleidžia malonią, mandagią ir gražią mergaitę į svetimus namus ir į svetimus žmones. Todėl jos gentys, kurie vadinos pasekėjai, nuo žodžio sekti, jog marčią sekė, idant žinotų, ar į tuos pačius namus ją vėdliai nuves, į kuriuos buvo žadėta, tie pasekėjai, stabydami marčią, graudingai verkiančią, taip dainavo: „Ar tu neturėjai tetušio, matušės, ar tu mūsų nemylėjai, ko netekusi buvai? Kas nu bemazgos tėveliams kojeles? Kas bekurstys

[1] Notizen von Preussen mit besonderer Rücksicht auf die Provinz Littauen, 1. Sammlung, S. 13, Königsberg, 1795. Im Verlag der Hartungschen Buchhandlung.

ugnelę? Kas beaugins žąliąsias rūteles? Kas belesins margąsias višteles?" Vėdliai vėl nuo savo pusės skatino marčią rėdytis ir į vyro namus keliauti. Pirma žodžiais ir dainomis varžės, ilgainiui, idant tą perskyrimą godingesniu parodytų, juoku dėjęsi, ištiko į kardus, ir vėdliai su pasekėjais, varžydamies marčia, susigrūmė; noris vėdliai turėjo pasekėjus pergalėti ir marčią nuo jų išveržti, vienok be kraujo praliejimo visą tą kovą taip padoriai ir bukliai atliko tarp savęs, jog patys monininkai savo klajume geresnės mūšos nebūt parodę, kaip kad vėdliai, nuo pasekėjų marčią išverždami. Paskui išvedę vėdliai marčią laukan įsodino į ratus su jaunomis mergaitėmis ir vėdlavo ją į namus jaunojo, apklėstą būriu jaunuomenės, kuri visa raita ir ginkluota dainavo ir krykštavo, leliodama kaipo pergalėtoja, tarp visų vienas tiktai marčios važnyčia girtu nebuvo. Nes jog tas dingos visados naktį, tad jaunojo namiškiai, išgirdę vėdlių klegesį, išėjo su žiburiu, midaus kaušu nešini už kiemo vartų, idant, įvažiuodami į kiemą, vartų šulų neišverstų; atvažiavus prie vartų, gaspadorius apžvalgė su žiburiu po tris kartus ratus, ar nesugedę yra ir ar įvažiuos laimingai į kiemą, saugodamos, idant paskui vėdliai nesakytų, kieme jiems nelaimė nutikusi; paskui davė marčiai, ratuose sėdinčiai, atsigerti iš kaušo midaus, rodydamas tuo, jog tame kieme yra žmonės geros širdies, pakeleivingus ir trokštančius gerbiantys, bei sakydamas: „Šitai ugnelė šventa, neraudok, martele, kurią, kaip pas tėvelius saugojai, taip ir pas mus saugosi." Keliavežys, pavežęs po trobos anga marčią, pats nušoko nuo ratų ir, įmukęs į trobą, pašoko ant kėdelės, abrūsu apdengtos, rodydamas, jog negirtu yra; jei jis tenai ant vienos kojos nepastovėjo, tad namiškiai išstūmė jį laukan pro

antras duris, ir abrūso nuo marčios už kelią nebgavo. Visas tas atsargas dėl to vien darė, idant kokia norint nelaimė kely ar kieme nenutiktų ir linksmybė į verksmą nepersikeistų. Įvedus marčią į trobą, keliavežys nušoko nuo kėdelės, o marti jam skersai pečių abrūsą antrišo už kelią. Sėdusis marčiai ant suolo, midum vaišino, o mergaitės nuliūdusios, jos kasas šukuodamos, dainavo tais žodžiais: „Nustosi, mergužėle, savo vainikėlio, vargsi varguželius, rūpinsies rūpesnėliais" etc. Tuo tarpu trobos asloj padėjo kniūpsčią minkytuvį, ant jo viršaus pagalvę, arba podušką, ant kurios pasodino jaunąją, uždegė vaško žvakę, ir visi sėdinčią jaunąją apstojo; pabengus dainą, tėvas tarp oriųjų su degančia žvake stovėjo, o motinai per mažą grandelę plaukų kasą jaunosios pervėrus, tėvas uždegė[1]. Tą patį darė ant dešiniosios ausies, ant kaktos ir pakaušy. Paskui motina pastatė midaus kaušą ir duonos riekę jaunosios skreite; pirma tėvai apėjo apsuk jaunąją, paskui visi svečiai taip pat greta apėjo, kiekvienas vyriškasis metė pinigą į midų ar alų, o motriškosios praeidamos dangstė jaunąją marškinių stuomenimis. Toliau vėl dainavo tą patį, ką pirmiau; taip apnešę duoną ir midų apsuk jaunąją, duoną padėjo ant stalo, o alų išgožė per slenkstį. Kėlusis jaunajai, piršlys antgėrė jaunuosius. Jaunasis pagėręs sėdos užstalėj godingoje vietoj, tuo tarpu jaunąją apvedė apie sukurtą ugnį tris kartus; kelvežys pastatė kėdelę pas ugnį, ant kurios pasodinę namiškiai jaunąją numazgojo jos kojas, kuriuo vandeniu apšlakstė visus esančiuosius, mazginius, baldus, galvijus, trobesius ir lovą jaunųjų. Paskui, užrišę jaunajai

---

[1] T. Narbutt, Dzieje starożyt. narod. Litew., Wilno, 1835 r., u A. Marcinowskiego, t. 1, kar. 340.

akis, davė medaus paskomėti, ir bočius jai tarė: „Smailumas ir lielio leidimas yra visų didžiausiom ydom motriškųjų, todėl ant viso turi užsimerkusi būti, kas tau nepridera, ir žodžiais maloniais, kaip medum saldžiais, turi visados kalbėti, nesgi visų didžiausias pasiėmimas kiekvienos žmonos yra saugoti namuose ugnį ir viežlybumą užlaikyti." Toliau vadžiojo jaunąją po visus trobesius, kuri kožnas duris turėjo užgauti su koja ir klabinti, it būt norinti atdaryti. Tuo tarpu žynys, taip vadinamas kunigas, prie kožnų durų bėrė iš saujos grūdus ant jaunosios galvos, tardamas: „Dievai mūsų tave laimins visame gyvenime, jei seksi jų įsakymus ir trūsiai vilksi savo ūkę." Pagrįžus į trobą, atrišo jaunajai akis, o jaunasis, visą tą laiką užstalėj persėdėjęs, kėlės ir prie jaunosios prisiartino. Žynys pirma antgėrė jaunąjį su jaunąja, paskui svečius, ant galo, pripylęs pilną taurę midaus, metė po kojų jauniejiem, tardamas: „Toks yra galas nedoros meilės", kurią jaunasis sumyniojo. Žynys vėl tarė: „Lai būna visados judviejų meilė stangi, stipri ir tikra." Ant galų galo jaunajai nusegė vainiką ir, kasas nukirpus, nuometu galvą aprutulo, kuri tačiau vainiką ant nuometo dėvėjo iki sūnų pagimdanti. Vienok sunku šiandien pasakyti teisingai, kaip moteris laimino pirm 1000 metų, nesgi paskesniuose laikuose visa kas yra užrašyta apie tą daiktą nuo krikščionų prašaleičių, kurie, skaugėdami didelės garbės lietuviams, ir visų išmintinguosius jų įpročius ir įstatymus išjuokė ir išpeizojo dėl to vien, jog jie buvo pagonių, ne krikščionių. Todėl skaitytoją į tą prašau tetikėti, ką iki šiai dienai dėvimi žodžiai tebrodo ir ką pats, jaunu būdamas, esi regėjęs ar bočius savo ir tėvus pasakojančius girdėjęs.

Tuo tarpu pasekėjai, išveržus jiems, kaip viršiau regėjom, marčią, vėl suėjo į jaunosios tėvų namus, kurie buvo su vėdliais išvažiavę, ir tenai, gieždami apmaudą, jei kurio dar tarp pasekėjų akys, ne širdis, benorėjo, tas valgė ar gėrė; noris vėdlių smuikai buvo išvažiavę su marčia, vienok pasekėjiniai čia dar tebebuvo ir smuikavo, linksmindami namiškius ir pasekėjus; nes be jaunosios ilgu jiems rodės, todėl apsiginklavę ėmė marčią sekti, ketėdami vėdliams apent ją išveržti, vienok kely nebgalėjo jos bepanokti, bet turėjo į pat namus jaunojo vyti, kuriuose, kaip vėdliai jaunosios namuose buvo godos svečiais, taip šie dabar jaunojo namuose buvo pirmaisiais svečiais ir taip pat už didžiojo stalo sėdėjo, kurių viešnė dabar turėjo numylėti jaunojo gentis ir namiškius ir tuo pasirodyti, jog jaunoji buvo ūkininko, ne įnamio, duktė.

Taip atkeliavę pasekėjai įkandin į jaunojo namus tris keturias dienas valgė savo viešnės pyragus, kaip pirma kad valgė vėdlių viešnės jaunosios tėvų namuose. Ilgainiui pasekėjai, apveizėję trobesius su marčia, pradėjo gedauti, jog nesą jos butoje to, ką piršlys buvo sakęs ir ūkvaizdžiai regėję. Nuo ko, juoku dėjęsi, susibarė, kaipogi vėdliai įtarliojo pasekėjus žvalgytojais esant, kurie supykę kibo į ginklą ir ketino grumtis, jei vėdliai teisybės nedarytų, kurie, norėdami geruoju susitaikinti, sutarė tarp savęs sūdą, į kurį apskundė piršlį, kaipo melagį ir vylėją, kurį sūdžios turėjo pakaltinti, nesgi pasekėjai stigavojo, jog jis jaunosios tėvams gyręs ir sakęs, jaunojo butoj būk esančios medaus šulinės, pieno prūdai, stogai lašinių paltimis kloti, o dabar šie to nieko nerandantys. Ant galo sūdžios nusprendė piršlį, kaipo melagį ir vilioką, idant daugiau jaunų žmonių neapgaudinė-

tų, į sausą medį pakarti. Tuo tarpu vėdliai, norėdami piršlį nuo pasekėjų išveržti, vėl susigrūmė, ir šiuo atveju pasekėjai nuo vėdlių išveržti jį turėjo, kurį išveržę į šiekštą įdėjo, vienok vėdliai, pasekėjams dekretą berašant, į piršlio vietą pastatė jo kalinyčioj ilginių kūlį, piršlio drabužiais apdarytą, o patį iš kalinyčios išleido. Pasekėjai girti ir it būt to nenumanantys, perskaitę akivaizdoj dekretą, iš apmaudo, nerasdami namuose sauso medžio, į svirtį pakorė. Taip pasekėjai, nugiežę apmaudą ant piršlio, su vėdliais vėl suderėjo ir lygiai su piršliu vėl kelias dienas ir naktis gėrė; ilgainiui, kad vieniems kailiai išrūgo begeriant, kitiems įkyrėjo, tad į namus beišsiskiedė.

Visa tas buvo, kad svietas sau dirbo ir niekam dar nevergavo, nes ilgainiui išlepusi diduomenė ištižo ir, smeigdamos ir gudindamos į šalaujų, beje, lenkų, gudų, vokiečių ir į kitų šaldrų įpročius, užmiršo ir pamynė po kojų tą šventą dabą savo bočių probočių; vienok kiti žemlionys ir ūkininkai neseniai dar tokiu būdu gėrė savo suvodbas, kas dar ne vien atmenama tebėra, bet ir vardai pačių svečių jų kalboje tą tebstigavoja, o jų šašuolėtis tarp vargdienių žmonių iki šiai dienai yra šventai užlaikomas, ir taip šiandien dar jaunasis vietoje savo ginklų siunčia jaunajai vadui savo žodžio avelę ar raištį, o ši atkaliai jaunajam savo marškinius ar pirštines. Nuo ko tūli prašaleičių mulkiai parašė, jog lietuviai pardavojantys savo dukteris jaunikiams į žmonas.

Gyvenant tokiose traškančiose giriose ir vienkiemiuose, rodos, reikėjo lietuviams, kaip kalnėnams, taip ir žemaičiams, didžiai nuožmiais žmonėmis būti, bet atkaliai, svetimų linkan didžiai buvo jaukiais, maloniais ir didžią žmonystą savo namuose vedą ir viešes per daug didžiai saugoją, nesgi nėr žmogaus pa-

sauly, kurs būt buvęs Žemaičiuose, o nebūt tenai įsigėręs ir nenumylėtu palikęs, užvis jei jis sukalbėti su jais galėjo. Pirmasis jų darbas buvo nuvesti svetį, kaip sakiau, į pirtį, išpėrus paskui gerai jį išvaišinti ir šiltoj troboj išgulinti ir, taip išmylėjus, dar jį palydėti, kad jam nieko pikto kely nenutiktų, kaipogi žodis pats svetys, svečias paeina regimai nuo žodžio svetimas. Pirmoji goda buvo senovėj pas lietuvius kiekvieną svetimą keleivį ar paklydusį taip numylėti savo namuose, jog jis namie nebūt buvęs taip išteistu, kaip tenai[1]. Pervis tame daikte motriškosios skotojos pasielgti, kurios visą žmonystą vedė, nuo ko, kaip sakiau, žmonomis vadinos. Vaišino svečius džiovinta kepta mėsa, sūriais, varškėmis, kiaušiais, sviestu, pienu, medum, tarp gėrimų midum šimtergiu, alum, nugeižėjusiu kumelės pienu, nesgi orielkos dar nežinojo. Tuos gėrimus davė svečiams iš ragų gerti, nuo ko sakoma tebėra ragauti, raginti, beje, liepti jiems iš rago gerti; vyriškieji tankiau gėrė iš kaušų, taip vadinamų paauksytų kaukolių savo nprietelių, karėj nuveiktųjų[2]. Vaišinos iš tokių stotkų ne vien ūkininkai, bet ir patys kunigaikščiai savo puotose, kaipogi Vytautas, didysis Lietuvos kunigaikštis, keldindamos į Lietuvos karalius, metuose 1428 garsioj Lucko gėrynėj, kurioje daug karalių pasitiko sukviestų, tarp kitų dovanų Vytautas padovanojo teutonų ciesoriui Zigmantui auksytą tauragę savo bočiaus Gedimino, to tauro, kurį jis buvo pas Vilnių ant Tauro kalno nušavęs. Pagėrus svečiui, vaišindami davė užsikąsti kėpių arba plonių kvietinių ar pūrinių, kakaly ar ant anglių keptų, kuriuos šiandien, noris ki-

---

[1] Lepner, XIV, pag. 139.

[2] Alb. Koialowicz, Histor. Lit., pars 1, lib. 11, p. 36.

taip keptus, pyragais tebvadina nuo to, jog, iš ragų gerdami, pūrų duona užsikando, nuo ko iki šiolei visokią mielių raugo duoną pyragais tebvadina. Nesgi, vaišindami svetį, ragina gerti ir pyrago kąsti ir ragindami nesako prašau, bet prašom, beje, mes prašom, idant tuo parodytų svečiui, jog visi, kas vien yra kieme, taip jį myli. Ant galo regėdama žmona svetį pakeliantį gerti ir negalėdama jo viena numylėti suvadino visą šeimyną ir kiekvienam liepė pakarčiui svetį antgerti, kurs taip pat turėjo atliepti kožnam, ir tuo kartu žmona tesiliovė svetį raginti, kad jis užstalėj apsalęs užsnūdo.

Rudenį, javus nuo lauko nuvalįję, per kelis trūkius, arba mylias, važiavo viešėti į gentis ir giminę, kurią lankydami užtruko po dvi tris nedėlias. Taip pat kuriai norint linksmai nočiai namuose nutinkant, beje, įsikuriant į naujus namus, kurią gėrynę įkurėmis iki šiol tebvadina, arba pačią vedant ar ištekant, kaip dabar regėjom, gėrynes kėlė, svečius kvietė ir tenai paprastu būdu juos mylėjo ir vaišino, dainuodami ir garbindami savo vyrus, karėj kritusius už liuosybę savo tautos, ar, girdamies savo gyvenimu ir turtais, šnekėjo, todėl šiandien dar yra sakoma: „Kas girtas nebagotas, tas ir dvės, nieko neturės." Taip pat javus nuo lauko nuvokę, kėlė gėrynę namiškiams, kuri apjavėmis vadinos, taip pat kulti pabengę, gėrė gaubės gėrynę, nuo žodžio gaubti, jog javus į namus buvo sugaubę. Trumpai sakant, didžiuosius darbus nubengę, džiaugės ir linksminos, nešykštavo ir turtų nesigobėjo, kaip šiandien dar yra sakoma: „Ne saulės amžių gyvensi" arba: „Lobis — kūlis", arba: „Po vargų malonu ilsėti." Nė kokio tokio daikto geriamo ar valgomo nebuvo jų namuose, kuriuo nebūt savo svetį vaišinę, todėl šiandien yra sakoma, gavus kokį keis-

tą daiktą: „Laikyk,— sako,— astankai, rasi kokį norint gerą žmogų pamylėsi ir pavaišinsi", nuo ko sakoma tebėra: „Tas žmogus su astanka arba su rytu gyvena." Todėl svetys senovėj lietuvių namuose, kaip viršiau minavojau, paukščio pieno nebūt gavęs. Šiandien nabagai nuvargę, žudomi vis nori dar žmonysta pasielgti, tankiai išmintingam svečiui, į jų namus įėjusiam, neturėdami kuo jo pamylėti, pradeda verkti ir jam guostis prispaudimais ir neteisybėmis, to vien dėjęsi, idant svetys neturėtų jo už piktos širdies žmogų ir netartų jį paiku gaspadorium esant.

Nuo to, ką iki šiol pasakojau, gali manyti kiekvienas, jog didžiai karingi yra buvę, drąsūs, kantrūs bei narsūs karėje žmonės, o namuose dori, malonūs ir taikūs ūkininkai, noris visados ne vien ginkluoti namie brūzdė ar kelionę keliavo, bet pačiose suvodbose ginkluoti linksminos, pavojaus nevengė, tardami: „Nuo vilko bėgęs, mešką sutiksi", kaipogi ne vien reikėjo saugotis nuo pikto žmogaus, bet ir nuo pačių smarkių žvėrių, kurie jų traškančiose giriose liulėte liulėjo. Todėl reikėjo tuoįtimpos pratintis, kaip juos paveikti ar gorinti savo skudrumu, greičiu ar spėku. To neminint, tankiai dar kilo vaidai ir barniai tarp pačių baltsermėgių ar pilksermėgių ir rudsermėgių valdymierų, kurie barniai visados bengės kare. Ant galo reikėjo grumtis su svetimomis tautomis, kurios tankiai dyko į jų kraštą įsigrūsti ir juos nuvergti, prieš kurias tuoįtimpos turėjo stengti ir kariauti lig paskuojojo, norėdami liuosais išlikti ir po seno gyventi. Dėl to ne stebuklas yra regėti senovėj lietuvius, kalnėnus ir žemaičius, ne vien smurtus ir narsius karėj, bet dar viešėse, gėrynėse ir namuose visados ginkluotus. Ne vien pati vieta (kaip sakiau), kurioje gyveno, skatino juos ant karių, bet patsai jų

karingas būdas tenai traukė, nesgi mylintys pervis savo liuosybę, kurios iki pat savo gyvos galvos neišsižadėjo ir nuo nepietelių iki paskuojo ją gyniojo, kaipogi turtus, lobius, lepumą, noris viso pasaulio, per nieką turėjo, vieną tiktai savo liuosybę, kaipo lietos daiktą, godojo ir gerbė. Užvis ilgainiui, kad nedori krikščionys, užsidengę liekulu savo tikybos, suokė kardu juos krikštytis, vildamies, jog tuo pragumu tegalėsią juos nuvergti ir tarp savo gyvulių paskaityti, todėl toje gadynėj lietuvis, kalnėnas ar žemaitis, norėdamas dar liuosu mirti ar po seno gyventi, turėjo su ginklu gulti ir kelti, idant visados būt rangiu drausti ir ramdyti savo neprietelius, dykstančius išplėšti jo liuosybę, visų brangiąją nuo paties dievo jiems duotą dovaną, kuriuos tankiai nuveikę, atmonydami savo žalas ir gieždamies ant jų apmaudą, nusiaubė plačiai platesniai, toli tolesniai jų kraštų sritis, belikdami po savęs akmenį ir vandenį.

Viežlybumą saugojo ne vien kalboje, apdare, induose, bet ir visuose namuose, nepadorių ir goslingų žodžių veltui ieškosi jų kalboje, nesgi, būdami romaus būdo, retai tesivaidijo ir tesibarė ir apmaudą ant viens kito tankiau veikalu, ne žodžiu, giežė. Goslybos neapvežėjo ir nelėbavo, krūpaudami, kad neištižtų. Elgimos su svietu visados buvo mandagus ir švelnus, kame nesusitikęs su žmogum, tuojau savo mandagumą reiškė, sakydamas: „Dievali, padėk", jei buvo pažįstamas, tuojau klausė: „Ką beveiki, ar sveikas? Sveikas, Naujų metų sulaukęs",— sveikai perleisti ir kitų besveikam sulaukti linkėjo[1]. Ne vien susitikęs, bet praeidamas pro šalį, kas būt esąs per žmogų, sako jam labas rytas, laba diena, labas vaka-

---

[1] Lepner, VII, pag. 53.

ras, laba naktis — pagal laiką. Reikalaudami ko nuo ko norint ar paguodos sau ieškodami, visados nuo tų žodžių pradėjo kalbėti, galvą savo lenkdami: „Tamistos sveikatos atėjom pasiteirauti ar pasijautoti" arba: „Nuo tavo baltos galvos atėjom paguodos ir malonės lūgoti." Antgėrė svetį, visados sakydami į pažįstamą: „Sveikas", į ne visai pažįstamą: „Būk sveikas", pagėrus svečiui ar pavalgius, taip pat jam sveikatos geros linkėjo, sakydami: „Ant sveikatos" ir dėkavodami, jog vaišę jų priėmė, arba, kaip jie kad sako, už jo gerą širdį. Apdare visados padorumą saugojo, nesgi plikų alkūnių, atdaros cacinės svietui negailino, plaukų kaktoj neraitė, marškinių išeiginių, kaip sakiau, plačias rankoves ties delnais ir antį visados su segele susegtus laikė, mergvaikių paklausais tarp jų neantsiklausi[1]. Vasarą kas devintąją dieną, paskui, krikščionimis tapę, kas subatą ežeruose ar upėse maudės, žiemą pirtyse mazgojos, kas nedėlios rytą marškinius ir kelnes baltas perkeitė, ir ta gaspadinė už visų didžiausią gėdą būt sau turėjusi, kurios šeimyna juoda būt dirvose arusi ar pievoj šienavusis, nesgi balti drabužiai buvo jų visų didžiausia išeiga, ką stigavoja patys žodžiai, šiandien dar jų kalboj tebesantys, kaip viršiau minavojau. Ne vien drabužy, bet induose viežlybumą užlaikė, nesakysiu, jog mazginius tris kartus dienoj mazgojo, pagal tą, kaip tris kartus valgė, bet dar suolus, stalus, palanges, langų ir durų troboje staktas ne vien iš vidaus, bet ir iš lauko mazgojo, ką šiandien dar keleivis, keliaudamas nuo pat Lydos lig pat Rygos papilio, regės kame-ne-kame, noris tarp nuvargusių, tą senovės dabą. Trobų ir namų aslas kas dieną šlavinėjo, o kiemą ir laidarą nedėlioj kartą, nesgi vasarą

[1] Notizen von Preussen, 1, S. 55.

ant kiemo vejos pakaičiavo medžių ūksmėse; ne vien kiemą ir laidarą čystą laikė, bet pačias pievas pavasarį grėbstė. Nuo ryto, pusryčioti eidami, visi prausės ir, abrūsu didžiai ilgu šluostydamies, meldės, kaip anie sakė, už skendinius, paskui galvas šukavo su šepečiais, savo prasma dirbtais. Mirti nė vienas nesibijojo, bet sirgti ar luošu tapti nė vienas prie gyvo kaklo nenorėjo, nesgi sergąs ar luošas, regėdamas nebišgysiąs, dievams save aukavo, ugny degindamos; nes jog žmogaus kūno stiprume visa jo sveikata yra, todėl nuo viso to, kas kūną lepino, silpnino ir gadino, didžiai saugiai vengė, o viso naudojo, kas būt galįs kūną stiprinti ir tvirtinti; ir taip pirmuoju jų darbu buvo savo kūną gryną laikyti, todėl kožname kieme pirtį sau turėjo, ir tas ne ūkininku vadinos, kurio kieme jos nebuvo, į kurią, kelias dienas nuleidę, kaip sakiau, ėjo mazgotis[1]. Į kurias, regis, įprato Ryme būdami ir per 14 metų Valakų žemę valdydami, nuo kur pagrįžę pas save jas įkūrė, o rasi jau ir pirmiau jas turėjo, nėra raštuose randama, kuriose ne vien kūną čystijo, bet dar nuo daug ligų vaistėjos, užvis nuo peršalimo, kaipogi, šaltame krašte gyvendami, tankiai liuobėjo peršalti, giriose brūzdami ar tolimas keliones keliaudami. Tose pirtyse stiprino kūną tokiu pragumu: nebtverdamos tenai nuo šilimos ir varvindami prakaitą, šoko stačiai į eketį žiemos vidu, speiguotie, ir tenai per kelias valandas panėrę vėsinos, paskui iššokę vėl ėjo į pirtį kaitintis. Ne vien vyrai žaliūkai tą darė, bet kūdikėliai mažtiteli, išsprūdę raudoni, it iš ugnies ištraukti, po sniegus it po pūkus voliojos, atvėsę vėl bėgo į pirtį. Vasaros vidu įkaitę upėse ar ežeruose, kaip sakiau,

---

[1] Lepner, VII, pag. 53.

maudės. Taip užgrūdintas kūnas nuo mažų dienų neb kūnu, bet jau plienu buvo, ir nė kokia liga į jį nekibo, todėl šimtą ir pusantro šimto metų ant svieto ištvėrė[1]. Ant galo nuo mažų dienų pratinos visados trūsėti, sunkius sunkesnius darbus trivoti ir maž temiegoti, nesgi krūpavo, idant, slinkaudami ir lovose bipsodami, neištižtų, purpti ir pūti nepradėtų. Todėl ir apdarą tokį tedėvėjo, koks kūną nelepino: kaipogi Rimgaudas, Vytenis, Gediminas, Algirdas, Kęstutis, Vytautas, didieji Lietuvos kunigaikščiai, po dvi, tris dešimtis milijonų svieto savo ūkėj valdydami, lobius ir turtus visų didžiausių šio pasaulio viešpačių turėdami, nė apsirikę negėrė kito gėrimo, kaip tiktai čystą vandenį, valgius sausus tevalgė ir namų avikailiais tesidarė, nes, ir taip elgdamies ir tokį storą drabužį dėvėdami, galybe savo kitus viešpačius gandino ir nuo visų buvo godojami ir garbinami, noris kailinuočiai.

Susirgę vaistėjos, beje: gumbuodamies metyles gėrė, nuo putmenių lipštukais ar ievų kaišenomis vaistėjos, įkirtę ar padūrę, sviesto sulčia užpylė, kad nekirmėtų, koją ar ranką palūžę, gluosnio metūgėmis apsukui prie kita kitos apdėję lentelėmis plonomis suveržė, išnirę kits kitam attraukė koją ar ranką, nudegusį ugny putelių uogomis traiškė, nutvilkusius druska sūdė, dyguliui duriant, lydekos žandus sudeginę gėrė arba kraują medijonais leido[2]. Krislui į akį įkritus, vėžio girnas leido, lielešai duriant, alksnio žalią lapą prie lielešos dėjo, liežuoniui į kojos išliežius įsimetus, variu sūdė, kūdikiui kirkšnims iššutus, kirmgraužomis sūdė, strėnoms skaustant,

---

[1] Johan Lasicius, De diis Samagitarum, pag. 325.
[2] Lepner, XIV, S. 142.

taures pirty statė, nuo pavietrės, arba antkryčio, šišnakus valgė, nuo kosulio žalčio lunkus krimto, ausiai skaustant, svogūną, ant anglių iškeptą, pritvėrė, nuo niežų godų sulčia vaistėjos, opai, arba ronai, atsivėrus, beržo blizgėmis sausino. Alkims skaustant, šalteny, prieš saulę tekančiame, akis mazgojo, klynui piaunant (visų baisiausiai ligai tame krašte), devynspėkes gėrė, svaitėjančius volungės lizdu smilkė, pašalusį straipstį, pirštą, ausį ar nosį žąsies ar kiškio taukais tepė, girgždėlei rankoje girgždant, vilnonu siūlu aprišo tą vietą, kurioje girgždėjo, kaklą užėmus, žekes vilnonas prakaituotas šiltas ar avižas sukaitintas prie kaklo tvėrė, dantims geliant, gelžgalį ant dantų dėjo, rėmui piaunant arba sriegiant, landuoniai geliant..., užspringusiam į pečiomenčių tarpą su kumščiu niūkterėjo. Sunkiose ligose jei viršiau minavoti vaistai nemačijo, tad, iš šventos ugnies išsėmę, raudonas pirkšnis gėrė ir apžadus dievams darė, jei ir tas nemačijo, tad patys save aukavo dievams, degindamos ant malkos, idant nebvargtų ilgiau ant svieto, kaip viršiau minavojau.

Lietuvis, tai yra kalnėnas arba žemaitis, visados yra linksmos širdies žmogus; keliaudamas, dirbdamas, kame būt nevargstąs, visados niūniuoja ar dainuoja. Nuvargęs ar rūpesningas saviep niūniuoja, tarsi kutindamas širdį laimingesne atente, linksmu būdamas, dainuoja skaidriu balsu, tarsi it kitus norėdamas palinksminti savo džiaugsmu[1]. Visų didžiąja jų linksmybe buvo viešės, beje, pasiregėjimas genties su genčia arba pažįstamu, kaip viršiau minavojau. Įrankiais jų linksmybės buvo ilgi, iš trijų skilų sudėti apvalūs medžio trūbai, nuokamieni ir truputį pakum-

[1] Notizen von Preussen, 1, S. 35.

pi, per pusantro sieksnio ilgi, stipriai sukibyti, nukaišti ir laibai tošėmis nuvyturti, kuriuos vadino trimitais, jog iš trijų dalių buvo sudėti; tais trūbais skatino kareivius į kovą kariaudami, pūtė aukas dievams aukaudami, nabaštikus laidodami, kaip viršiau minavojau; vadino juos dar sutartiniais nuo to, jog vieni trūbijo, o kiti atlieptinai dainavo sueimuose: kaipogi Kiauleikio nabaštikas, 137 metus turįs, 1836 metuose miręs, jis pasakojo, jog dar atmenąs, kaip liuobėję subatos vakarą nuo saulės užsileidimo lig saulei patekant sutartines dainuoti. Ir taip, susiėję į vieną kiemą, motriškosios ir vyriškieji vieni į tuos trimitus pūtę, o kiti dainavę atlieptinai, nuo ko ir dainos yra taip pat sutartinėmis vadinamos. Šiandien dar didžiai retai tokių trūbų begal regėti, nes paprastai tirškina vario trūbelius, kuriais meškininkai meškas tancina, po kaimus vadžiodami. Tų trimitų balsas yra graudžiai malonus, daugiau rūstas, nekaip linksmas, keliąs klausantiems aitrą ir gailesį, kursai savo gausmu, graudingumu lyginos su šios dienos variniais karės trūbais. Tokie Lietuvos trimitai yra jau minavojami 1180 gudų raštuose, kaipo įvairiu ir neregėtu daiktu. Taip pat vamzdžiais vamzdijo jaunuomenė, iš mauknos karklų ar blendies padirbę pavasariais, lig žievei neprikepus; be tų vamzdžių turėjo piemenėliai molio pypynes, su kuriomis pavasarį ožaičius ir ėraičius po laukus ganydami tancino. Antras įrankis jų linksmybės buvo kanklės, pavėdžios per savo skvarmą į cimbolus, su stygomis taip pat gelžinėmis ir varinėmis; jų gaudesys yra trumpas ir kimus; smuikais, arba skripyčiomis, taip pat smuikavo savo prasma; nes tarp tų visų įrankių dainos buvo visų didžiausia linksmybe, kurias dainavo darbą dirbdami, ilsėdami ar linksmindamies; ir

taip kožna notis jų gyvenimo turėjo sau ypatingą dainą, kurių palaikai šiandien dar kame-ne-kame yra girdimi. Garsus raštininkas Rėza, sulasęs jų kelias dešimtis, apskelbė svietui metuose 1825[1], taip pat Simonas Stanevičius metuose 1829 Vilniuje, kurių daugioje vietoje gal regėti gaidos aitrą, laibumą ir švelnumą kalbos bei gailingumą širdies. Kitos linksmybės jaunuomenės, apie kurias jau didumą minavojau, buvo ritinis, pylynė, suopynė, stutės, tabalai, žiužis ir lauminėsena, kurios ne vien linksmino, bet dar pratino juos guvumon ir skudrumon.

Visa gudryba senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, buvo ta, jog visa, ko vien reikiant, patys sau steigė, idant svetimo nereikalautų, kaip motriškosios, taip ir vyriškieji; ir taip motriškosios verpė, audė ir dažė savo drobes ir milus įvairiomis barvomis nė nuo ko nemokomos, pačių dažyvėmis savo prasma. Vyriškieji taip pat strūnijo sau visus trobesius, svetimo meistro nereikalaudami, dailidavo ratus, važius, šlėdes, arba šlajas, ir roges. Vokiečiams užgulus jūrines jų pilis, beje: Klaipėdos, Liepojos, Lielupio ir Daugavos, kad nebgalėjo patys su svečia šalia per jūrą beprekioti, tad, nebgaudami nė nuo kur geležies žambių noragams, iš medžio juos dirbo; todėl nuo senų laikų tariama yra: „Lietuvis išjoja į girią raitas, o parvažiuoja važiuotas."[2] Taip pat įrankius, kuriais namus strūnijo ar dailidavo, patys sau kalė, nė nuo ko nemokomi, nesgi šiandien dar taria į žmogų, rūpinantis įsteigimu kokio daikto ir dejuojantį nesugebėjimu, sako: „Akių pasiklausk" arba: „Buklus ir su žąsia moka arti" [19], kaipogi, pagal jų nuomonę,

[1] Rhesa, Dainos oder litthauische Volkslieder, Königsberg, 1825.

[2] Lepner, VIII, pag. 77.

žmogus, ką paregėjęs, tą turi padirbti. Ir taip jų grąžtai, kaltai, strūnos, skaptai, skrytulės, kirviai, skliutai yra pačių dirbti. Lygia dalia dailidavo sau patys namų baldus, beje: kubilus, bosus, verpeles, aktainius, legeres, rakandas, pintines, kurvius, rėčius, kretilus, sietus, sėtuves, minkytuvius, lovius, raugtines, kipius, geldas, muldas, taip pat ir kitą butos padargą sau tiekė: plėskes, apnasrius, brizgilus, strungus, tinklus, krytis, kampus, venterius, riužius, kinkymus, pavalkus, kamantus, ienas,— trumpai sakant, visa, ko vien butai reikiant, vis sau patys savo prasma dirbo. Perkaršęs bočius lazdos sau nepirko, su ievine, savo liekne išpiauta, krūpštinėjo. Lygia dalia motriškosios pirkinių negeidė ir už visų didžiausią gėdą būt sau turėjusios svečios drobės nuometą sau ant galvos vyturti ar sermėga apsivilkti, nesgi jų staklės, skietai, mastuvai, lankčiai, vytuvai buvo jų vyrų dirbti. Tą jų gebėjimą ant visokio amato gal šiandien dar regėti.

Kas nežino šiandien tokių vyrų, kurie, niekame nesimokę ir nė balsės rašto nežinodami, laikrodžius skambinančius dirba, kurie savo laibumu ir tikrumu gali lygintis su visų didžiųjų meistrų arba dailidžių ziegoriais. Taip pat Luoba, rašto nemokėdamas, iš akmenėlių, paupiais surankiotų, barvas trindamas, abrozdus į bažnyčias ir koplyčias tėplioja. Metuose 1790 Mančys, dailidė, nuo visų dar minimas, ketino ratus padirbti, kurie be arklių rietės, nes, negavęs nė nuo vieno 100 muštų medžiagai paskolyti, turėjo liautis nuo savo ketėjimo, nieko nenuveikęs. Kurią dieną nieksai į tą netikėtų, jei šiandien anglai, 40 metų buvus, nebūtų tą nuveikę. Pasaulis stebėtųsi į lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, protą ir buklumą, kad būt buvusių toje žemėj akylų didžturčių ar kunigų, kurie

būt suteikę pragumą jiems svietą regėti ir mokslą savo amato permanyti, todėl, nerasdami nė nuo ko sau globos, miršta nuo svetimo svieto nežinomi. Tuo tarpu prašaleičiai vis taria, jog mūsų krašto žmogus gyvulio proto, ne žmogaus, teturi, nesgi nieko garsaus nepadaro, vienok teisinga atentė nuspręs teisybę, ir tad ne tam bus gėda, kurs norėjo, o negalėjo, bet tam, kurs dėl lobio ar skaugės kitų, galinčių ką garsų nuveikti, nešelpė ir neglobė.

Čia dar pridursiu bengdamas tą, ką Gvaninis, raštininkas, galop 16 amžiaus pasakoja savo garsiame rašte[1] apie kalnėnus ir žemaičius, tarp kurių pats gyveno ir visa regėjo. „Žemaičių kraštas,— sako jis,— noris yra platus, tačiau neturi stiprių pilių, tiktai vietoves, arba miestus, ir kiemynojus, arba sodas, jau karališkas, jau poniškas. Tame krašte yra vyriausiu perdėtiniu storasta, nuo lenkų karaliaus patvirtintas, kursai iki savo gyvos galvos rėdo ir kurio karalius negali išmesti be didžio lyčiaus. Katalikų vienas vyskupas tėra. Žmonės gyvena žemuose ir pailguotinuose namuose, kurių asloje ugnis kūrinas, pas kurią gaspadorius, su šeimyna sėdėdamas, visus savo gyvulius ir namų padargą mato, nesgi po tuo stogu, be kokio perdorio, ir gyvulius tenai laiko. Diduomenė vietoje stiklų iš ragų, tauragėmis vadinamų, geria. Žmonės yra drąsūs, skudrūs ir ant karės pagebsnūs, kariauja šarvuoti visokiais ginklais, užvis ragotinėmis. Arklius mažus teturi, kuriuos matydamas, niekados netarsi galinčius butos darbus nuveikti ir karės žygius atlikti. Žemę aria medžio noragais, ne geležies, tas dar yra stebuklingesniu, jog jų grumtai

---

[1] Alexander Guagnini, Saromatia Europea, lib. II, p. 273 et seq.

yra kieti, ne smiltėti. Paprastai aria sau medžio noragus po juosta pakišę, idant, vienam nulūžus, netrukdami kitą antmautų. Nekurie storastos, norėdami palengvinti orę, įsakė laukus arti gelžiniais noragais; jei tą metą ar atentį nepaderėjo javai dėl giedrų ar lytų taip, kaip svietas kad buvo geidęs, tad pradėjo jis stigavoti, jog nuo gelžinių noragų javai nevykstantys, nesgi kito lyčiaus nenumanė. Storasta, krūpaudamas, kad svietas, įpuolęs į rūpesnį, nepatraktų, liepė vėl po seno mediniais noragais laukus arti. Tame krašte, sako, yra traškančios girios ir lieknai, kuriose, svietas pasakoja, jog vėlės kana kados rodančios. Niekame nėra taip gražaus medaus, kaip Žemaičiuose, nesgi maž vaško teturi ir didžiai yra baltas. Girios yra jų turtų klėtimis, bitės paprastai drevėse po girias veisias. Iki šiol dar daug yra tarp žmonių netikėlių, kurie juodus žalčius ir driežus, kaipo sargus savo namų, laiko ir gerbia, kuriuos nekurias dienas šeria akivaizdoj visos šeimynos, kuri apstojusi vampso; jei kokia nelaimė namuose nutinka, tuojau taria namų sargą alkaną ir nepagerbtą esantį.

Žemaičiai, visa nuo lauko nuvokę, rudeniui bengiantis, kas metą didžią šventę šventina tokiu pragumu: visi su pačiomis, vaikais ir šeimyna susirenka į vienus namus, stalą, arba skomį, šienu pakreikia, ant kurio stuopą alaus ir šalip jos priešais du kukuliu duonos padeda. Paskui atveda gyvulių visokios veislės patiną ir pačią, kuriuos aukauja tokiu pragumu: visų pirma žynys, kalbėdamas maldą, uždaužia su lazda gyvulį, paskui, kas vien esąs, muša tam pačiam gyvuliui per galvą, šonus ir kojas ir kitus straipsčius, arba člankus, sakydami: „Tau, dievali žemeliukių, aukaujam ir tau dėkavojam, kad mus šį metą sveikus ir viso pertekusius užlaikyti teikeis; dabar tavęs

meldžiam, idant mus toliau gūžtum, nuo geležies ir ugnies saugotum, nuo antkryčių, marų ir nuo visokių neprietelių mus glemžtum." Ant galo mėsą gyvulių aukautųjų išvirę valgė ir nuo kiekvieno valgio šmotelius, lig nepradėjus valgyti, į pastalę ir visas namų kerčias mėčiojo: „Še jums, žemeliukės, imkit nuo mūsų auką ir valgykit besveikos." Tada visi pradeda linksmintis ir vaišintis. Vėliavą karėj žemaičiai turėjo tokią pat, kaip jei kalnėnai, jotą raudonuose laukuose. Gyventojai to krašto, it kaip kiti lietuviai, dėvėja pilkas sermėgas, būdu, daba, kalba maž kuo teįvairauja nuo kitų lietuvių kalnėnų, apie kuriuos tuojau papasakosiu.

Lietuva didžiai giringa, kaip jei Žemaičiai, turi versmes ir daugybę plačių ežerų, kurie į mares pavėdauja, be to, daugybė upių irklinių, beje: Tripentė, Svisločė ir Beržinė, į Niperį teka, o ta paskuojoji į Uksinę, arba Juodąją, marę sriauma. Nemunas, Neris, Naročius, Daugava ir Gauja — į Žemaičių jūrą.

Gyvuliai visokios veislės Lietuvoj yra smulkūs. Žmonės nuvargę, kaip pilelėse, arba miestuose, taip ir kiemuose ar sodose gyvenantys, didžiai sunkia vergyba nunovyti, nesgi kožnas gyventojas yra prie žemės prikaltas. Į namus gyventojo įėjęs, gali kaip tinkamas lėbauti, valgomą daiktą ar drabužį neklausdamas paimti ir patį iki smerčio primušti; vargšas niekame paguodos neras ir niekas jo neužstos, ir piktadėjas paliks nesudraustu. Gyventojai prie savo pono dėl kokio norint lyčiaus be kukulio negali pasirodyti, kursai, jei ir prileis prie savęs, kukulius atims ir, nieko gero nepadaręs, pas storastą arba tėvūną jį nusiųs teisybės sau melsti; tie vėl, noris antrus kukulius priims, teisybės vienok nepadarys, nesgi Lietuvoj kožnas žodis teisybės nuo sūdžios yra

auksu sveriamas. Gyventojai penkias dienas, o kartais ir šešias, dvare dirba, panedėlį tiktai savo darbui teturi, didžiai tankiai nedėlios dienomis (nesgi svietas švenčių nešventina) visus darbus dirba, beje: aria, sėja, šieną piauna, javus nuo lauko vokia ir kulia. Tas dar yra stebuklingesniu, jog klausiant, dėl ko šventą dieną darbą dirba, atsako: „Ar nereikia ir nedėlios dieną valgyti?" Duokles, arba rinkliavas, dvejas, trejas į ūkės skarbą moka, ponai vėl pramanytais mokesniais didžiai žudo. Duona juoda ir prasta minta, rugių varpas sumaltas valgo, girnas trejas, ketverias kieme turi javams malti, kuriomis maldami tautos būdu visados niūniuoja, sakydami: „Malu, malu",— kuri niūniava į dainą pavėdauja. Tas dar yra ypatingesniu tarp vyriškųjų ir moteriškųjų, jog ką vien dirba, vis dainuodami. Turi ilgus trūbus, trimitais vadinamus, kurie yra graudingo balso, kartais viensai, dviem trūbais pūsdamas, sutaikina jųdviejų balsą.

Visi lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, bei padaugaviai paprastai pilkas sermėgas dėvi, pilies gase ar kieme nė kokiu kitu drabužiu apsidariusių neregėsi, kaip tiktai pilka sermėga, visi austos vyženomis ar kojenomis. Ratai jų yra be kokio gelžgalio, kuriuos suvaržo medžio kyliais arba vicių varandomis vietoje geležies rinkių, tekinius iš vieno medžio išlenkia, kurių niekados nei smala, nei degutu netepa, ir jei kuomet pasitinka daug važiuojančių, tad toksai biaurus yra braškesys — aulolo aulolo — girdimas.

Javus, pirma karštoj duoboj nudžiovinę, paskui, rejos kluone paskleidę, kulia.

Visų pirma žemę išgyvena tokiu būdu: apie šv. Petrą ir Povilą, vasarą, lig motinos švenčiausios Į dangų ėmimo, krūmus ir žarynus skina, kuriuos skynimus paprastai lydimais vadina, ir taip jei krūmai

dar tankūs pasiliko, tad, šiaudais apkreikę, per žiemą laikė, pavasariui pagrįžus, po Velykų, giedrai radusis, per kelias dienas, vėl šiaudais apskleidę, tuos skynimus uždega ir į peleną apverčia; kame žemė išdega, ten, regis, niekas neauga, todėl degėsius nesudegusiuosius į malkas krauna ir vėl degina; ir taip į tą žemę, sudegusią ir neartą, nurinkę tiktai anglis ir pagalius apdegusiuosius, pirma pūrus sėja ir vienu arkliu aparia ir apakėja, o Kalne aria jaučiais, už ragų įkinkytais. Tokiu pragumu pasėti javai taip tenai vyksta, jog tarsi vaisingesnės žemės pasauly nebėra. Taip pat jie miežius sėja, piauna ir valija; retuosius skynimus miežiams laiko, nes pūrai riebesnę žemę mėgsta. Ir taip į tokias dirvas per 6 ar 8 metus mėšlų nebveža.

Jei giriose, kur keta sėti, medžiai dar aukšti ir platūs, beje: pušys, uosiai, ąžuolai ir tiems pavėdūs, tad pačių medžių nekerta, bet jų šakas pagenėja, idant dirvų nesmelktų. Vienas žmogus, po medžius laipiodamas, visas šakas pagenėja nenulipdamas: įrankį, tam daiktui patiektą, turi it į kėdelę pavėdų, pagal žmogaus augumą, kurį į medį ant ilgų strikių pakabina ir, taip sėdėdamas, nuo medžio į medį persikelia; turi šalip pririštą kumpą medį, tam daiktui patiektą, kuriuo, prie medžio prisiartinęs, įsikabina, ir jį nuo galūnės lig pat žemo nugenėja, ir tas šakas, atėjus pavasariui, taip pat degina ir sėja.

Nuvokę pūrus ar miežius, paskui tose naujose dirvose rugius sėja, kuriuos du kartu aparti turi. Sėti juos pradeda apie Į dangų ėmimą motinos švenčiausios, 15 dienoj rugsėjo mėnesio, kurių jei rambus artojas nepasėjo lig Matkibožo, beje, lig 8 dienos šilo mėnesio [20], tad veltui jis lauks brandos atenčiam

metui, kurią sėją žiemine vadina, antrąją sėją, vasarai grįžtant, vasarojum.

Yra taip pat kitas pragumas sėjimo, neseniai pramanytas viršiau minavotuose lydimuose.

Dvi dali miežių, o trečiąją rugių sumaišo, kurį mišinį, vasarai grįžtant, privaliu laiku sėja, tą patį metą miežius tepiauna, o rugius po miežiais it žolę, kuo tankiau želiančią, žiemai palieka, kurie rugiai atentį metą taip yra derlingi ir tankūs, jog arklys negali jų išbristi, ir iš vieno grūdo 30 ir daugiau varpų išsišakoja ir taip išauga, jog vyro raito negal regėti. Žemaičiai vienu arkliu aria, nesgi jų gruntai yra didžiai lengvi.

Tokį paračių sėjos saugoja visuose Žemaičiuose. Visų pirma po Velykų sėja kviečius, paskui atuodogius, kurią sėją nuo vasaros vasarojum vadina dėl perskyros nuo žieminės, kurią atlieka apie Žolių šventę; jei aną vasarą sėtų, niekas nepaaugtų, jei atkaliai, vasarojų ant žiemos sėtų, taip pat visa prapultų, noris grūdai yra būtinai pavėdūs ir tos pačios, rodos, veislės esantys; todėl vasarojų po Velykų tesėja pagal tą, kaip žemę yra išgyventi galima; ir taip kalnėnai pirmiau sėja, nekaip žemaičiai, nesgi Kalne yra šilčiau, nekaip Žemaičiuose, tačiau visi vienu laiku javus nuo lauko nuvokia. Tas yra stebuklingu, jog, pasėjus vasarojų po Velykų, kelioms nedėlioms prašokus, tą pačią vasarą, beje, 8 nedėlioms praėjus, vasarojų paaugusį ir išbrendusį piauna ir į stogines, arba daržines, krauna. Žirnius sėja ant švento Vaitiekaus todėl, jog ilgai reikia juos brandinti, avižas ir miežius apie Sekmines, grikus apie šv. Petrą, atuodogius apie šv. Joną. Visi tie javai yra nuvokiami, iškuliami ir į aruodus supilami, jog grūdas iš stiebo per 10, o kartais 8 nedėlias, pagal taikumą oro, apent

į grūdą pagrįžta ir šimteriopą vaisių artojui parneša. Kalnėnai ir žemaičiai savo javus krauna jau į daržines, arba stogines, jau į bragus arba žagus, kurių kartais prie gero gaspadoriaus matysi po kelias dešimtis, kaip bokštų, nuo kelerių metų riogsančių.

Sukrovę į daržines, pradeda kulti, iškūlę paslepia grūdus rūsiuose tarp tankių lieknų, tyčiomis tai lietai iškastuose, kuriuos pirma stipriai mauknomis apdanguoja, ant kurių viršaus mėsą, lašinius ir visą pavalgą bei daržų žalesą, beje, batvinius, sėtinius, ir drabužius, užvis brangiuosius mazginius, sukrauna, pervis karei esant, idant vargdieniai gyventojai tuo paglemžtų savo labybą nuo antpuolių neprietelių.

Tas dar pas juos yra ypatingu, jog, jei kas randas ant smerčio pasmerktas, tam ponas liepia pačiam nusigaluoti ir savo rankomis pasikarti, jei to kurs nenorėtų daryti, tad rykštėmis dybavoja tol, kol prisuokia jį tą daryti" [21].

TIKYBA SENOVĖS LIETUVIŲ

Kožnas žmogus turi širdyje savo įgimtą nuomonę apie dievą, šio pasaulio įkūrėją, todėl, pasijutęs pasauly, mėklindamos į dangaus ir žemės daiktus, tuojau taria esantį vieną įkūrėją tų visų stebuklingų daiktų, kuriais džiaugdamos rengias ilgainiui jį garbinti, kaipo savo geradėją.

Kokia buvo senovėj apie dievą nuomonė ir žinojimas lietuvių tautos, to šiandien negal aiškiai pasakyti, nesgi nuožmūs ir smarkūs jos neprieteliai vieni per savo nuožmybę ir smarkybę išnaikino jos senovės apie dievą nuomonę ir žinią, kiti per savo nedorybę, skaugėdami didelės garbės nuo to lietuviams, ir palaikus tos žinios, nuo kruvinų terionių užlikusius, tyčiomis užslėpė arba visų aiškiausias žinias ir nuomones apie dievą ir pirmąją pradžią, kitaip išguldydami, išjuokė taip, jog šiandien kas, norėdamas senovės lietuvių žinią apie dievą išrašyti, nė kokio kito vadovo neturi sau tame daikte, kaip tiktai lietuviškus žodžius, įrašytus senovės gadynių raštuose, kuriais sekdamos pagal būdą jų kalbos, gali dar didumą senovės jų tikybos numanyti ir išrašyti. Ir taip, kas bus permanomas senovės raštuose lietuvių kalboje, tą mes už lietuvių turėsim, kas nepermanomas, tą atmesim, kaipo svetimą.

Senovėj lietuvių išminčiai tarė esantį visą pasaulį ir šį svietą nuo šilimos kilusį, nuo ko tarė — šaltis esąs smertis, o šilima gyvyba, ir tą čia sau reikia įsidėti, nuo ko paskui visą jų nuomonę apie dievą ga-

lės permanyti; todėl pirmąjį šilimos įkūrėją vadino Perūnu, arba Perkūnu, nuo žodžio perėti, beje, jog jis išperėjo visa, kas vien yra regimu šiame pasauly, kaipogi šiandien dar senu įpročiu sakoma tebėra į visa tą, kas žmogui nieko gero nedaro: „Tas,— sako, — manęs nešildys." Tarė jį kaipo didžiai gerą ir malonų tėvą esantį, kursai, išgūžęs savo šilima perą, paleido jį į pasaulį, idant tenai kožnas pagal sau įduotos gamtos gyvenimą atliktų.

Tas Perūnas, pagal jų nuomonę, reiškęsis svietui šilima, nesgi tą Perūną tarė esantį galybe, įkvepiančia žmogui spėką ir stiprybę per šilimą, gaivinančia ir kutinančia visa tą, kas yra, kaip sakiau, regimu ir neregimu šiame pasauly[1], kaipogi per prityrimą matė, jog be šilimos nieksai šiame pasauly nevyktų. Regėjos jiems, jog jis rodąs savo gražybę ir didybę saulėj, kuriai tekant meldės, tardami tuo garbinantys savo geradėją, kurs juos gūžia ir saugoja nuo prapulties, beje, nuo šalčio, nesgi, saulei įspindus, yra šilčiau ir visa rodos linksmesniu ir skudresniu, o be saulės visa nuliūdusiu ir rūstu, beje, naktis, nesgi, kur nespindi saulė, ten niekas ir neauga. Nuo tos jo malonės vadino jį Tečiu, arba Tičiu, arba Papiu, tai yra tėvu, nuo to, jog jis, kaip geras tėvas kad rūpinas savo vaikais, taip ir jis gūžia visados savo perą ir saugoja jį nuo prapulties šildydamas, kursai dėl didesnės savo malonės būk nuleidęs į pasaulį ugnį, kaipo žmogaus globėją, kursai šildytų jį iki vėl pačiam Perūnui nepasirodant saulėje, kurią ugnį svietas, tuoįtimpos kūrindamas, saugojo, kaipo visų didžiausią jo dovaną, sau leistą, nesgi be šilimos ir žiburio nieko nebūt šiame pasauly; kitaip sakant,

[1] Lucas David, B. 1, p. 25.

anie turėjo ugnį už slaptį savo tikybos. Žodis pats kurti, kurstyti buvo šventu ir dėl pačios ugnies tedėvimas, todėl vadino jį Kūre, arba Kūrioniu, arba Kūrėju, kurs savo šilima visa įkūrė šiame pasauly ir kutino visą sutvėrimą[1]. Vadino jį Bočiu, arba Večuoju Tėvu, Tėvaliu, nuo to, jog jis pirm viso gyvojo. Vadino jį Žiubriu nuo žodžio žiburys, jog jis visam pasauliui žiubino. Vadino jį Praamžiu nuo žodžių pra ir amžius, beje, amžiaus neturinčiu arba be pradžios esančiu ir pačiu pirmuoju, kurio pradžiai laiko nėra žinomo, tai yra be laiko. Vadino jį taip pat Aukštėju, arba Aukštuoju tėvu, nuo to, jog aukštai, beje, danguje, gyvenančiu[2]. Vadino jį Visagysčiu, arba Gyveleižiu, arba Gyveleidžiu, nuo žodžių gyvas ir leisti, beje, visiems gyvybą duodančiu[3]. Vadino jį taip pat Visgamtu, arba Vaisgamčiu, nuo žodžių vaisius ir gimdyti, beje, vaisių gimdančiu, arba gamtą veisiančiu. Vadino jį Aukopirmas nuo žodžių auka ir pirmas, kaipo tas, kurį reikia visų pirma aukauti arba garbinti. Vadino jį Labdariu nuo žodžių labas ir daryti, jog jis visiems labą darė[4]. Vadino jį Likyčiu nuo žodžio likumas, beje, jog likumu žmonių rėdė[5], arba Lygyčiu nuo žodžio lygus, kurs vienybę ir meilę tarp žmonių antturi[6]. Vadino jį Derintoju nuo žodžio derėti, arba derinti, nesgi, kad jis nebūt šildęs ir kutinęs javus ir visą gyvį šiame pasauly, tad niekas nebūt veisęsis ir augęs. Vadino jį Duotonu,

---

[1] Lucas David, B. 1, p. 82.

[2] Johan Lasicius, De diis Samagitarum, fol. 46.

[3] Johan Lasicius, ibidem.

[4] Neuste nordische Beyträge, T. 1, S. 127, im 1793, S. Petersburg u. Leipzig.

[5] Joh. Lasicius, in loco citat.

[6] Lasicius, p. 48:... pacis conciliator inter homines [22].

arba Duotoniu, nuo žodžio duoti, kurs visą labą suteikė svietui. Vadino jį Žvaigždyksčiu nuo žodžių žvaigždė ir diegti, jog žvaigždes ant dangaus daigstė ir tuo į pasaulį žiburį leido. Vadino jį Lielu, beje, didžiu, nuo jo galybės. Vadino jį Sutvaru nuo žodžio sutverti, beje, kurs šilima pasaulį sutvirtino arba sukrekino iš dumpių, nesgi pirma dumpys, beje, amžina migla, pasaulio vietoje viešpatavusi, iš kurios jis savo šilima ilgainiui išperėjęs šį pasaulį, nuo ko vadino jį taip pat Pergrūdžiu nuo žodžių perėti ir grūdas dėl to, jog jis globė javus ir vaisius, kuriais žmonės ir gyvuliai mito, nuo to paties vadino jį Žemperiu, jog jis žemę išperėjo, nesgi ir žemė atšilusi vaisių teduoda, o rasi Seimperiu, jog šeimyną, arba seimyną, išperėjo. Vadino jį Godu nuo žodžio goda, beje, godos, arba garbės, vertu; Laukpačiu nuo žodžių laukas ir pats, jog jis gyveno ne vien aukštybėse, bet ir lauke, kurį jis rėdė taip pat, kaip jei dangaus aukštybes. Vadino jį Žempačiu nuo žodžių žemė ir pats, beje, tarė jį esantį ne vien danguje, lauke, bet ir pačioje žemėje, nesgi, kaip sakiau, atšilusi žemė vaisių tedavė, kuriuos privalumus mes šiandien ištariam per žodį visur esančiu. Vadino dar Perūną Viršaičiu nuo žodžio viršus, beje, jog jis viršininku yra, arba valdymieru, kursai visus daiktus šio pasaulio rėdo ir valdo. Vadino jį dar debesų Bangiotoju nuo žodžių debesis ir bangioti arba jaugti, nesgi vėjai, lytūs, darganos kilo per jo galybę. Vadino jį didžiuoju Šeimininku, arba Gaspadorium, nuo to, jog kaip šis savo butoje, taip jis danguje ir pasauly visais daiktais, gyvojančiais ir negyvojančiais, rūpinos ir apveizėjo visu tuo, ko vien kam reikėjo. Vadino jį Namėju nuo žodžio namėjis, kurs visados savo namuose lindojo, noris rodės lauke, aukštybėse

ir žemėj esančiu, vienok visados savo namuose buvo. Vadino dar jį Viešpačiu nuo žodžių vis ir pats, jog jis vis pats savo galybe veikė ir darė. Vadino jį Panu, arba Ponu, nuo žodžio pats, jog jis, kaip sakiau, vis pats veikė. Šiandien dar žmona sako į savo vyriškį mano pats vietoje mano vyriškis. Vadino jį Prigirsčiu, kurs šaukiančius arba meldžiančius girdi[1] [23]. Ant galo tarė tą Perūną turintį devynias galybes[2], kurios šiandien dar svieto pasakose yra minavojamos, taip pat skaitlius devyni iki šiai dienai yra dar už laimingą turimas, ką tvirtina pati žolė, devynių vyrų spėku vadinama ir už visų didįjį vaistą turima, kurią šiandien iš gudiškumo devynmace vadina. Žodis devintinės taip pat šiandien yra permanomas. Pats Lasickis sako, jog žemaičiai dar metuose 1566 Perkūną vadinę tečiu, arba tėvu, kursai motiną savo saulę, per dieną nuvargusią ir nudulkėjusią, vakarą vedąs į pirtį, idant ryto metą vėl linksma keltųsi ir žibėtų[3].

Tokią nuomonę apie dievą ne vien senovės raštai lietuvius turėjusius rodo, bet dar pati jų kalba iki šiai dienai tą tebstigavoja. Ir taip šiandien tebėr sakoma: „Ką paperėjo, sūnų ar dukterį?" vietoje — ką pagimdė. Peras, perai, perėti, peruklai, užperis — žodžiai, nuo visų šiandien dar permanomi ir suprantami. „Perkūnali dievali, nemušk žemaičio, o gudą kaip šunį rudą." Tą girdėdami prašaleičiai, bet nepermanydami jų kalbos, parašė, jog lietuviai perkūniją už dievą turintys ir garbinantys. Lygia dalia ir visus

---

[1] Lasicius, p. 48: qui clamentem audit [24].

[2] Lasicius, „auctor facultatum" [25], in libro citato, pag. 47.

[3] Joh. Lasicius, p. 47:... Percuna tete, mater est fulminis atque tonitrui: quae solem fessum ac pulverulentum, balneo excipit: deinde lotum et nitidum, postera die emittit [26].

kitus Perūno dievo privalumus, viršiau minavotus, ypatingais dievais pramanė, nes jei anie būt permanę lietuvių kalbą, tad būt žinoję, jog jų kalboj kas kitas yra Perūnas, arba Perkūnas, o kas kitas perkūnija, kaipogi Perūnas yra įkūrėjas viso pasaulio, beje, kursai išperėjo arba įkūrė visą pasaulį, o perkūnija yra jo galybė, kurią jis reiškia; kuriuodu žodžiu šiandien dar nuo visų yra žinomu ir permanomu, kaipogi šiandien dar žemaitė, nešiodama ant rankų kūdikėlį, perkūnijai pasiskelbus, sako jam senų dienų įpročiu: „Klausykis, Titis skelbias" arba: „Bočius griaudžia." Taip pat latvis, išgirdęs perkūniją, sako: „Večasis tėvas baras" arba: „Večasis kajo", beje, vaikščioja po debesis, arba: „Papis, tai yra tėvas, subildėjo", arba: „Bočius sutrinkėjo." Taip pat šiandien dar žemaitis, nužvarbęs eidamas prie ugnies ar į šiltą trobą įžengdamas šildytis, senu įpročiu sako: „Oi tititi, oi tititi", tai yra: „Oi Titi, Titi"; priminti reikia žodžius: šildyk mane nužvarbusį, beje, stiprink mane ir gūžk. Ne vien žemaičiai tą tebminavoja savotiškai kalbantys, bet ir lietuviai apgudę, tai yra kurie į gudus jau išvirto, jų kalba kalba ir tikybą seka, gyvenantys apie pilis Balostekę, Uolą, Usvietę, Vitesbę, Žąslaukį, padaugavy, patripenty, papinėj, šiandien rūpesny įsidūmoję, atsidūksėja tais žodžiais: „Och tititi", tai yra: „Oi Titi, Titi." Ir taip netyčiomis reiškia senąją apie dievą nuomonę ir tuo rodo, kuo anie kitą kartą yra buvę. Čia dar jei priminsim, jog kalnėnai ir žemaičiai pagal savo būdą mažne prie kiek žodžio dievą minavoja ir taip sako: „Ai dievali, gaisras", „Ai dievali, lytus anteina", „Ai dievali, raugutis nevyko" ir taip toliau. Tada nuo to regima yra, jog viršiau minavoti Perūno privalumai yra ne ypatingi dievai, nes jo privalingieji vardai, ku-

riuos girdėdami prašaleičiai ir jų kalbos nepermanydami tarė juos dievus savo minavojant: kaipogi pats Strijkauskis, praminęs žemaičių dievais šluotražį, raugą, pryparšes, bestiją, ant galo, stokodamas jų vardų, parašė, jog žemaičiai 30 šimtų dievų senovėj turėję. Kad tuo tarpu visi žino, jog pačių žodžių nėra tiek jų kalboje, kiek jis dievų nori jiems įbrukti.

Ką viršiau apie Perūną pasakojau, sekdamos pačia lietuvių kalba, tą patį randam ir visų senuosiuose raštininkuose: kaipogi Herodotas[1] rašo, jog kailinuočiai (Scythae)[2] savo dievą Papiu ir Tečiu vadinę ir ugnį garbinę, ir taip tais pačiais vardais tuo kartu jau vadinę dievą, kuriais šiandien dar kuržemininkas ir žemaitis tebvadina savo Perūną dievą senu įpročiu Tičiu ir Papiu, bet, kaipo prašaleitis, nepermanydamas lietuvių kalbos, parašė ženklą už lyčių, beje, ne tą, kurs ugnį davė, bet pačią ugnį pasakė garbinę, kurią, kaip viršiau sakiau, ne už patį dievą, bet už ženklą jo gerybės turėjo. Taip, kaip minavotas Strijkauskis, Varnių kanauninkas, važiodamos po žemaičius ir jų midų gerdamas, girdėjo žemaičius giedant: „Titis leido, Titis leido", nepermanydamas jų kalbos, parašė Didis Ledo, būk buvęs senovėj koks dievas žemaičių, Didis Ledo vadinamas, į kurį šiandien lenkų raštininkai ne vien įsitėpė, bet dar pasavino, noris, ką tuodu žodžiu jų kalboje neša, nė vienas nepermano. Tai tas pats Strijkauskis sako toliau, jog buvęs jų dievas, Lelium po Lelium vadinamas; kas neregi ir čia, jog tuodu žodžiu yra lietuvišku lielum per lielą, arba didų per didį. Lenkai ir tą už savo dievą pasavino, vienok ką tas žodis jų kalboj neša, taip pat nė vienas nežino.

[1] Lib. IV, pag. 59.

[2] Bayer, Comment. Societ. Petropol., 1, p. 385.

Antrasis raštininkas, paskiau rašąs, sako[1]: „Žemaičių pajūriuose (Sarmatorum) yra žmonės garbinantys savo dievą, vadinamą Kuros, beje, saulė, ant kurio garbės tuojtimpos ugnį kūrinantys, nuo ko ir patys kuriais vadinantys." Kad tuo tarpu regėjom viršiau, jog žemaičiai Perūną vadino Kūrėju ir jį patį, ne saulę, garbino.

Trečiasis raštininkas, dar paskiau gyvenąs, rašo[2], jog kailinuočiai, stirvelėdami su egipčionimis apie pirmumą kilties savo tautos, būk stigavoję, jog ugnis šį pasaulį paperėjusi, ir tas tai pat ženklą už lyčių parašė, kad tuo tarpu regėjom viršiau, jog lietuviai, arba kailinuočiai, ne ugnį, bet patį Perūną, arba įkūrėją šio pasaulio, vadino ir ugnia jį garbino.

Taip sutinkant senovės raštams linkui nuomonės lietuvių apie dievą su žodžiais, šiandien jų kalboj tebkalbamais, gana bus dėl patvirtinimo tą dar priminti, jog patys grekonys tarė šį pasaulį nuo šilimos kilusį. Jog lietuviai senovėj turėjo su graikais ne vien pačias pažines, bet ir vieną kiltį, ką pats pavėdumas į vieną antrą jų kalbų stigavoja[3]. Taip pat indijonų tauta, visų akyloji senovėj tarp visų kitų tautų, vadino įsikūnijimą savo didžiojo dievo Višnu, vadinamojo Adivarage Perunal[4].

Nuo to regima yra, jog lietuviai, atsidangindami iš tolimų rytų į šios dienos buveinę, ne vien buvo atsinešę tokią nuomonę apie dievą, kokią jų praprobočiai indijonys turėjo, bet ir patį žodį Perūnas užlaikę. Kas dar yra stebuklingesniu, jog tokios taip

[1] Plinius, lib. IV, 26.

[2] Justinus, Histor., lib. 1, cap. 2.

[3] Vater, Vergleichungstafeln der Europ. Stammsprachen, Halle, 1828, S. 4, 13 seq.

[4] v. Bolen, in. l. c.

aiškios ir taip didžios apie dievą nuomonės nė kokia kita tauta senovių senovėj neturėjo, kokią lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, įsitėpę buvo. Nesgi ir paskesnieji raštininkai aiškiai stigavoja, jog vieną dievą ir dailidę, arba perkūnijos meistrą, teturėję, kurio visas pasaulis klausęs[1]. Čia dar dėl patvirtinimo viso to, kas yra sakyta, gana bus pridurti tą, ką jau krikščionų, ne pagonų, raštininku du kunigu, 11-me ir 13-me amžiuje gyvenančiu, apie žemaičius parašė. Ir taip pirmasis sako[2]: „Lig šiai dienai žemaičiai būtinai su mumis (krikščionimis) vienokią nuomonę visame turi, tiktai neleidžia artintis krikščionių prie pačių savo šaltenių ir lieknų, idant jų krikščionys neįurštų ir nesumaitotų." Antrasis taip pat sako[3]: „Didžiai būt girtina ta tauta savo apsiėjimuose, kad tiktai sektų krikščionų tikybą." Ant didesnio patvirtinimo, jog tokią nuomonę apie dievą turėjo senovės lietuviai, tą dar pridursiu. Žinoma yra visiems šiandien, jog didžiame širdgile prancūzas sako „Mon Dieu", vokietis — „Mein Goth", lenkas — „Mój Boże" arba „Boże mój"; visi, noris krikščionys ir akyli žmonės, tačiau šaukias senu įpratimu prie savo dievo, kurį jis senovėj už savo turėjo ir garbino. Kad tuo tarpu lietuvis vienas visados dejuoja tais žodžiais: „Ai dievali, ai dievali", nesako mano ir tuo

---

[1] Procopius, Histor. Gothor., lib. 11, pag. 339:... Deum unum fulminis opificem putant cui res parere omnes [27].

[2] Adamus Bremen., c. 227:... Usque hodie profecto inter illos, quum omnia communia sint cum nostris, solus accessus lucorum et fontium (:quos autumant pollui Christianorum accessus) prohibetur [28].

[3] Helmoldus, Chron. Slavor., l. 1, c. 5, p. 2: Multa poterant dici de hoc populo laudabilia in moribus, si haberent solam fidem Christi... [29].

pačiu rodo, jog jis tą dievą ir senovėj garbino, kurs visų buvo, ne vieno kurio.

Čia dar ne vienas gali klausti, dėl ko taip daug vardų lietuvių išminčiai pramanė savo dievui. Tam lig neatsakius, gali jo vėl klausti, kaip žmogui neišmanančiam gal aiškiau dievą parodyti, jei ne per jo privalumus, kuriuos ir visų didžiausias mulkis, minėdamas sau vieną žodį, gali stipriau dievo didybę įsitėpti. To linkan jei minėsim, jog daug daugesniai privalumų turėjo grekonų ir rymionų dievas, Jupiteriu vadinamas, tad nesistebėsim, jei lietuvių žyniai ir išminčiai savo Perūnui pagal jo privalumus taip daug vardų pramanė. Tas dar yra minėtinu, jog lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, neturėjo nė kokių stabų ir paveikslų savo dievų, žinyčiose išstatinėtų, kaip kad kitos tautos pas save kad darė[1].

Tas yra dar stebuklingesniu, jog lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, jau didžiai gilioj senovėj turėjo nuomonę apie antrą gyvenimą, beje, jog žmogus mirdamas nepasibengiąs būtinai, bet, tuo nustipus, jo dvėselė, arba dūšia, einanti kur tenai į aukštybes laimingiau gyventi. Nesgi tame daikte tokia yra senovės raštuose žinia įrašyta. Per penkis šimtus metų pirm gimimo Kristaus užsikėtęs koksai kalnėnas ar žemaitis (nėra žinoma) po svietą klajoti, norėdamas išminties ir gudrybos pramokti. Toj pačioj gadynėj gyveno Valakų žemėj garsus išmintys, vardu Pitagoras, kursai, lig nepradėjęs mokyti, liepė savo mokytiniams trejus metus tylėti, praėjus tam rakui, kurs išturėjo nekalbėjęs, tas galėjo klausytis jo mokslo. Tai Lietuvos ūkininkas, girdėdamas tokią garbę Pitagoro, nuėjęs pas jį ir pasisakęs jam esąs mulkis (Za-

---

[1] Lucas David, B. 1, pag. 12.

molksis buvęs vardas to lietuvio) ir norįs išmintingu tapti. Tas Zamolksis išpildęs jo įsakymą, ilgai mokęsis ir daug išmokęs, paskui pagrįžęs apent į savo namus ir mokęs svietą apie dūšios nemarumą, stigavodamas, jog tie žmonės, kurie karėj už savo liuosybę ir savo namus padedą gyvybą, nepasibengiantys čia ant žemės su kūnais, bet einantys į dangų, kuriame randantys grakščias žmonas, baltus drabužius, skanius valgius, saldų gėralą, o vasarą baltai apsidarę vaikštinėją, o kiti sveiki ir linksmi šokinėją, o žiemą tyliai plačiose lovose miegantys, nesgi visų didžiausia garbė esanti dievui Perūnui už liuosybę ir namus savo mirti. Todėl, tą įstatymą sekdami, kalnėnai ir žemaičiai karėse nuo neatmenamų amžių didžiai narsavo prieš neprietelius savo liuosybės ir savo ūkės, kokios nuomonės niekaip nepakleidė per didžiai ilgus amžius lig visų paskesniųjų gadynių, ką ir patys raštininkai savo raštuose stigavoja, noris iškreipdami, ir taip, jog galėję po smerčio pasiversti į gyvulius ar į kitus kokius daiktus[1]. Kiti rašo, jog lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, tikėję, jog žmonės sulig smerčiu nepasibengiantys, bet einantys į antrą gyvenimą ir tenai tokiais esantys, kokiais ant svieto buvo buvę, beje: vyresniaisiais ir turtingais, kareiviais ar ūkininkais, dailidėmis ar rankpelniais[2]. Links-

---

[1] Kadłubek, l. IV, c. 19: ...Est enim omnium Getharum (sc: Lithuanorum) communis dementia, exulas corpore animas nascituris denuo infundi corporibus, quosdam etiam brutorum assumptione corporum pertransire [30].

[2] Dusburg, Chron. Pruss., par. III, c. 5: ...Prutheni resurrectionem carnis credebant, non tamen, ut debebant. Credebant enim si quis nobilis vel ignobilis, dives vel pauper, potens vel impotens esset in hac vita, ita post resurrectionem in vita futura [31].

minęsi tenai, saldų midų gerdami, su grakščiomis žmonomis, kaip jau sakiau, baltuose drabužiuose, plačiose lovose gulėdami, juokavę; todėl kiekvienam mirusiam jo įrankį šalip padėję: ir taip, kareiviui vylyčias, kardą, seidoką ar svilksnį, darbininkui kirvį, dailidei kaltą, grąžtą, motriškosioms varpstę ir kuodelį, tardami, jog ir mirus tą patį darbą reiks atlikti, kurį ant svieto dirbo. Nes tą krikščionys pramanė, skaugėdami lietuviams didžios garbės, kaipogi dabar regėjom, jog pagal Zamolksio mokslą mirusieji danguje nieko nedirbo. Žinoma taip pat yra visiems, jog lietuviai pagonys, laidodami savo numirėlius, taip giedojo: „Eik,— sako,— vargali, į antrą gyvenimą daug laimingesnį, kuriame ne tu vokiečiams, bet tau vokiečiai vergaus." Jei būt tikėję, jog ir po smerčio reiks vergauti, kaip gyvojant, tad nebūt taip giedoję laidodami. Jei paskiau dėjo daiktus į kapus, tad ne dėl atenčio darbo, bet dėl pasirodymo, jog, pasauly gyvendami, netingėjo.

Pagal jų nuomonę dorieji žmonės lig palaidojus stačiai ėję į dangų, bet nedorieji, kurie piktai elgęsi ant svieto, ir nelaikšiai, kurie sau gyvybą nelaiku atėmę, tiems mirus, jų dūšios ėjusios į gyvulių ir kitų gyvių kūnus arba į medžius, ežerus ir upes, kurios tenai kentėjusios neturtą ir badą lig rako, nuo dievo joms paženklinto, kuriam atėjus, galėjusios išeiti iš to kūno ir apsireikšti gentims ar svetimiems, palikdamos kokį noris jiems ženklą, kartais daiktą, su savim palaidotą, kartais įkirsdamos į slenkstį arba į vartus. Tokioj dingsty mokėję žyniai, taip vadinami kunigai, išsijautoti nuo vėlės, ko ji reikalavusi dėl savo išganymo; vadino tokias dūšias vėlėmis nuo to, jog vėlai naktį tesiskelbė ir baldės, kaip šiandien dar kad yra kalbama pasakose, jog dūšios tankiai

skelbiančios medžiuose, upėse ir ežeruose globos reikalaudamos. Vienok nuožmių žmonių, kraugerių ir bedievių dūšios ėjusios į pragarą, arba peklą, kurioms pikčiurnos ir raganos tuoįtimpos žarnas jų tąsančios, kurios, tūkstančius sopulių kentėdamos, vienos klykiančios, kitos dejuojančios, rankas narstydamos[1]. Tą žinodami, kalnėnai ir žemaičiai didžiai rūpinęsi likumu savo dūšių atenčioje, todėl mirdami liuobėję įsakyti gentims visus apsiėjimus laidosenos kaip reikiant atlikti, kurie taip pat jų įsakymus didžiai saugoję, nesgi neattiesiant jų ne vien dievai, bet ir pačios dūšios baisiai apmaudavusios ant neklausančiųjų: kaipgi baldžiusios naktimis ir blaškiusios, darydamos jiems iškadas javuose, gyvuliuose ir kituose daiktuose, nesgi jos, nebūdamos palaidotomis, kentėjusios alkį, todėl, idant jas nutildytų, ne vien kiek pradėdami valgyti ar gerti mėčioję žemyn pirmuosius šmotelius valgio ir laistę gėrimo, bet dar metuose kartą ilgių dieną jas vaišinę, kaip tuojau regėsim.

Pagal jų nuomonę į dangų eiti ir doriesiems reikią per didžiai aukštą ir žiaurų kalną ropoti į aukštybes, todėl, idant lengviau tenai galėtų įlipti, numirėlius degindami, mėčioję į ugnį meškos ir lūšies nagus, kiti prieš smertį patys nagų savo nepiaustę ir auginę, idant turėtų kuo įsikibti lipdami ir pasiilsėti galėtų[2]. Pakalnėj to kalno gulėjęs baisus slykūnas, arba smakas, kurs nedorėlius ir piktadėjus ateinančius svaidęs šalin uodegos galu it viesulas rudens lapus; vargdieniams lengva buvę tenai lipti, bet didžturčiams didžiai sunku. Ant to kalno debesų aukštybėse

---

[1] Lucas David, B. 1, pag. 21.

[2] Koialowicz, Histor. Litvan., pars 1, l. V, pag. 140.

gyvenusi dievybė, Perūnu vadinama, kaip viršiau minavojau, didžiai teisinga, doriems pailsį ir linksmybę, kaip sakiau, davusi, o nedorus pragare kankinusi.

Regis, jog lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, tokią nuomonę apie dievą ilgai yra užlaikę, ką stigavoja ne vien žodžiai jų kalbos, bet ir senovės raštai, kaip viršiau minavojau. Užvis jog šaldrų ir prašaleičių, atklydusių į savo kraštą, kurie norėjo savo nuomonę apie dievą jiems įbrukti ir tikybą naują įkurti, tuos, kaipo norinčius sau valdžią įgyti ir svietą nuvergti, be meilės galavo. Kas dar didžiau, pačios savo vyresnybės netaupė, jei ta kuo metu norėjo jiems ką norint naują pramanyti, nesgi anie tankiai regėjo per prityrimą, jog valdymierai tautų dėl to vien kartais įveda svetimus parėdymus į savo ūkę, idant per tą galėtų padidinti savo valdžią ir svietą nuvergti. Vienok ir taip saugodamies nuo svetimų įpročių, ilgainiui, įsipažinę su artimomis tautomis, prekiodami su jomis ir bičiulaudamos, kartais jas nukariavę arba patys būdami paveiktais ir į svetimą valdžią kliuvę, arba svetimas tautas, vejamas nuo kitų, pas save priėmę ir globę, užlaikydami pagal viešių įstatymus visa, kas jų buvo, negalėjo būtinai išsisaugoti nuo to, kas buvo svetimu, lygia dalia ir tos nuomonės apie dievą, kokią buvo įgiję, negalėjo nepalytėtos ilgainiui užlaikyti; nesgi palengvai gudinos ir jaukinos į svetimą nuomonę ir dabą, užvis pasitikę tokiose notyse, kuriose reikėjo jiems taupyti svetimą mokslą ar kokią žinią sekti, kas vis, ne visiems raštą savo temokant, it veikiai nutiko; nesgi kaip kurs bylesnis kokį daiktą išguldė jiems, taip ir kiti klausė jo, kaipo guvesniojo ir gudresniojo, ir sekė jo mokslą, ir per tą klydo nuo pirmosios savo nuomonės apie

dievą, ir daug svetimų įtarų pasavino, lig netapę dar krikščionimis.

Ir taip jau pradžioje dvyliktojo amžiaus atėję teutonų vokiečiai į Žemaičių pajūrius kardu lietuvių krikštyti sako, jog Parusny radę jau šėtrą po dideliu ąžuolu, visados žaliuojančiu, pas kurį žyniai, arba kunigai, amžiną ugnį kūrinę ąžuolo medžiais. To ąžuolo kamiene buvę trys uoksai, kuriuose trys dievai, arba medžio stabai, įstatyti stovėję. Tarp tų stabų vienas buvęs pavėdus į amžiaus vyrą, kursai turėjęs veidą drąsų ir raudoną, barzdą garbanotą, ant galvos liepsnas tvaskančias, rankoje vylyčias. Gyventojai vadinę jį Perūnu, arba Perkūnu, visų didžiausiu savo dievu ir davėju šilimos, ant kurio garbės kunigai, kaip sakiau, amžiną ugnį kūrinę ąžuolo malka.

Antrasis stabas antrajame uokse buvęs grakštus jaunikaitis, galva jo varpų vainiku apklėsta, veido linksmo, vadinę Trimpa, arba Drimba, kaip patarlėj šiandien dar yra sakoma: „Eik sau po Trimpų", arba Jore[1], beje: pavasario dievu, laimės davėju, įkūrėju pakajaus, brandos ir gausumo, globėju gyvulių, orės ir javų; kaip Perūnas buvęs šilimos dievu, taip šis vaisiaus[2]. Aukavę jam javų pėdus, mirą, gintarus, vašką ir vaikus, jis didžiai gėrėjęsis žmogaus krauju[3]. Ant jo garbės laikę dideliame inde žaltį, kurį kunigai didžiai steigiai maitinę, pienu lakindami ir varpose gulindami[4]. Lietuviai turėję jį už šventą, į karę traukdami, sutikę kely žaltį, tarę, jog jis esąs

---

[1] Neuste nordische Beyträge, T. 1, S. 227.

[2] Schütz, Histor rer. Pruss., p. 2.

[3] Lucas David, B. [1], p. 35.

[4] 1) Lucas David, B. 1, p. 29; 2) Leo, Hist. Pruss., pag. 4; 3) Hartknoch, Alt. und Neu. Preuss., p. 161.

Trimpos dievas, arba, kaip prašaleičiai vadina, Patrimpo dievas[1]. Jam aukaujant, vyriausias kunigas turėjęs tris dienas pasninkauti, ant plikos žemės gulęs, ir į šventą ugnį smilkalus mėčioti[2]. Vadino jį, kaip sakiau, Jore, nesgi kožnas žino, jog pavasarį, sniegui padribus, kad kielė ledą išspiria, tad pasirodo lauke ir krūmuose Jorė, beje, žalesa; vadino jį Sausjurgiu ar Šlapjurgiu, pagal tą, kaip pavasaris buvo — sausas arba šlapias, todėl šiandien dar žmonės, pašaro stokodami, dejuoja senu įpročiu: „Ai Jorutale, kame esi?" Nesgi Jorė atėjusi paveikia badą, kursai kaipo smakas vis rijo žmones ir gyvulius; todėl, jai atėjus, ne vien žmonės, gyvuliai, bet ir patys paukščiai džiaugias, kaipogi lakštingala, pradėdama giedoti, visų pirmąją garbina; todėl vadino jį dar Ganykliu, Bandganiu, ir iki šiai dienai yra dar ašvienių ir gyvulių globėju vadinamas ir visų senuosiuose šiaurės raštuose didžiai garsus, apie kurį trumpumas to mano rašto neleidžia išsiplėsti, vienok linkėtina yra, idant žinovai Lietuvos kalbos dabotųsi į tuos palaikus, kalboje dar tebesančius, ir aiškiau išreikštų, nesgi šiandien yra dar tariama: „Eik sau po Trimpų." Norint į maldą veizint, kurią ant jo garbės kalbėjo, regima yra, jog tą patį Perūną garbino, tiktai kitu vardu arba privalumu, kaip tuojau regėsim.

Trečiasis stabas trečiajame uokse buvęs išblėškęs senis, rūsto veido, barzdos nutįsusios ir išdriskusios, galva baltu nuometu apgobta, nuo visos savo stovylos pavėdus į numirėlį. Vadino jį Smerčiu, arba Giltine, Pikuliu, arba Piktuliu, Drebkuliu, Dargūnu, Galūnu, Pragartu, Jodu, Bubiu, Ragočiu, Kipšu, Kelmu, Juodžiu, Galgiu, Viliūnu, Velniu, Bildžiuku, Pik-

[1] Hartknoch, p. 163; Praetorius, Schaubühne, p. 347.

[2] Lucas David, B. 1, 34.

čiu, Tratintoju nuo žodžių pykti, drebėti, dergti, galuoti, pragaras, juodas, galas, vilti, bildėti, tratinti, buginti, bangioti, jog keldino jūrose audras, nuo kurių voliojami vandenys putojo, ir taip toliau, kuriais vardais šiandien dar lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, piktą dvasią minavoja. Čia taip pat reikia dar persergėti, jog prašaleičiai, nepermanydami lietuvių kalbos, kožną privalumą ypatingu dievu pramanė. Kaip Jorės dievas visa veisęs ir steigęs, taip Pikulis visa naikinęs. Trys kaukolės — žmogaus, jaučio ir arklio, pamautos ant ragotinių, stovėjusios pašėtrėj; maldant jį, deginę jam ant garbės taukų puodelį, dykęs jis visų brangiųjų daiktų aukai nuo savo garbintojų; jei trečioje dienoj reikalaujančios aukos negavęs, tad paskui krauju tiktai begalima buvusi jį numaldyti. Iš svieto rūpesnių, vargų ir sopulių gėrėjęsis ir džiaugęsis. Taip pat mušę jam ant garbės žmones ir gyvulius, arklius, kiaules ir ožius, kurių krauju šventą ąžuolą šlakstę, nuo ko jis būk visados žaliavęs. Kaip Jorės dievas buvęs visiems maloniu ir taikiu, taip šis baigiu ir nuogąsčiu. Taip pat jis karojęs ir kankinęs tuos, kurie neklausę kūrėjų kūrėjo arba kurie aukaudami šykštavę. Visame krašte daug vietų buvusių jo aukoms dėl numaldymo jo rūstybės ir dėl išvengimo jo karonės pavestų [32].

Jei dabar paklausim, ką tie trys stabai uoksuose žaliojo ąžuolo rodė, veikiai galės atsakyti: vasarą, rudenį ir žiemą; ąžuolas pats buvo ženklu Perūno, kurs visa tą saviep glemžė ir valdė. Nesgi žodis pats triadyba, lig šiai dienai tebesąs latvių kalboj, aiškiai tą rodo: kaipogi paeina jis nuo žodžio trys ir gadyba, beje, metų laikas; nesgi žodžiai gadynė, gadas, gadyba nuo visų yra permanomi, ir taip žodis triadyba ženklina tris laikus metų.

Negal žinoti neigi senovės raštuose rasti, ar Perūnas yra turėjęs pačią, ar ne. Vienok, sekantis patarlėmis ir dainomis, gal manyti, jog saulė vaikus turėjusi, kaipogi šiandien dar yra tariama į sušyžusį žmogų, sako: „Tam nė saulės duktė neįtiktų", nes kokia ta duktė yra buvusi, to negal rasti; jog saulės vyriškiu yra buvęs mėnuo, tą mums senovės daina rodo[1], jog saulė verkusi, ir tas yra žinoma, nesgi iki šiai dienai yra žolelė, saulės ašarėle vadinama. Sako tūli raštininkai, jog žvaigždes saulės vaikais vadinę, bet taip galėjo tėvai, savo vaikų klausiami, atsakyti, bet jų išminčiai ir kunigai kitą nuomonę apie jas turėjo, jei jų takus žinojo ir nuo jų laiko sekės, kaip tuojau regėsim.

Pikulio, arba piktojo dievo, buvusi žmona Giltinė; kokius vaikus yra turėjęs, taip pat nėra žinoma; bet kaip Smertis yra ne vienoks, taip ir Giltinė ne vienokia buvo, ką šiandien dar patarlė rodo, sako: „Eik sau po giltinių" arba: „Giltinių kalpa."

Čia jau regim, kaip toli buvo atsitolinę kalnėnai ir žemaičiai nuo savo pirmosios nuomonės apie dievą Perūną, ir taip regim jau, jog ne vieną dievą, bet kelis dievus godoję, ką šiandien senas įpratimas kalboj patvirtina, sako: „Dievai žino, kur dingo." Buvę jau taip pat dievų tarnai, arba kunigai, kurie ant jo garbės amžiną ugnį kūrinę. Žinoma yra kožnam, jog tie žyniai, arba kunigai, kaipo išmintingesni ir guvesni likusiojo svieto, pasidarė pradžioj per savo buklumą ir gudrybą tarpininkais tarp dievų ir žmonių, ir dėl to kiekvienos tautos pradžioje ūkės valdžia ir rėda randama yra kunigų rankose, nesgi anie vi-

---

[1] L. J. Rhesa, Dainos oder litthau. Volkslieder, Königsberg, 1825, S. 316, Anmer.

sados sakės visa žinantys nuo dievo, ko buvo reikią tautai ar giminei, ir jo įsakymu būk svietą valdantys [33]. Svietas vėl nuo savo pusės, regėdamas žynius guvesnius ir gudresnius, jų įsakymų klausė, kaipo įsakymų paties dievo, o svietas, neišmanydamas ko, nuo jų teiravos ir jautojos, kaipo išmintingesnių už save, kurie išguldė jam daiktus, nuo jo nepermanomus, jau pagal ūkės reikalus, jau pagal savo naudą, ir visados taip guviai, idant kožnoje dingstyje galėtų patys nusiteisinti, jog anie teisybę buvo svietui sakę. Neminsiu kitų jų pramonių, čia gana bus pridurti tas, kurios iki šiolei dar pasakomis yra po svietą minavojamos. Tarė žyniai svietui, jog kiekviena veislė visokio gyvio turinti savo valdymierą, kursai su savo veisle, ką norėjęs, tą galėjęs daryti. Svietas, matydamas, jog bitės, gulbės, gervės, žąsys vadovus sau turi, it veikiai įsitėpė tą nuomonę, kurią sekdamas, atėjo ant to, jog tarp pačių šiukštinų matydamas vienus didžiai didelius, vadino juos karaliais arba valdymierais mažųjų šiukštinų, nemindamas ant to, jog tie žalčiai ir kirminai buvo kitos veislės ir retesnės, svietas tuo tarpu, rečiau matydamas, dar didžiau nusitvirtino savo įsitėpime, o regėdamas dar jų keršas krames, tarė juos su karūnomis esančius. Tą patį darė su žvėrimis ir kitais paukščiais ir gyviais. Toksai įsitėpimas ilgainiui taip paskydo sviete, jog ne vien tarp gyvų daiktų tarės regįs jų valdymierus, bet ir tarp negyvų, tai yra medžių, akmenų, upių, ežerų, lieknų ir girių. Ilgainiui tie patys žyniai pramanė, jog kokios tenai dvasios galinčios į tuos gyvus ir negyvus daiktus pasiversti ir daryti tame naujame savo būde gero ir pikto, pagal tą, kokios dvasios tenai pasitiko, piktos ar geros gyvenančios. Nuo to šiandien dar girdimos yra pasakos po svietą apie vilktra-

sas, apie dūšeles, dejuojančias medžiuose, upėse, ežeruose ir lieknuose; vienok ir tokiame jau nuomonės paskydime vis dar tarę vieną dievą viso to valdymieru danguje esantį, kurio visi pasauly esantieji valdymierai klausantys, ką raštininkai, penkioliktajame amžiuje gyvojantys, patvirtina.[1]

Ilgainiui svietas, matydamas per prityrimą, jog vieniems žmonėms jų veikaluose ir darbuose bei kėtėjimuose klojas ir vyksta, kitiems, didžiau steigiantiems ir trūsiantiems su didesniu protu ir išminčia, visa, ką vien neužsiėmė nuveikti, tas nesikloja ir nevyksta, nuo ko tarė esanti galybė, kuri vieniems padedanti jų veikaluose; tą galybę vadino Laima, nuo žodžio lemti. Ta Laima turėjusi įvairius vardus arba privalumus pagal notis, kuriose pasirodė. Antra galybė, kuri visokius visų geriausius kėtėjimus ir darbus gaišinusi ir ardžiusi, tą vadinę Nelaima arba Laume. Noris jiedvi įtarliojo vienais ir tais pačiais vardais, kaip tuojau regėsim, vienok jųdviejų būdas buvo būtinai įvairus. Ir taip gerąją galybę, arba Laimą, vadino Krūvine nuo žodžio krauti, kaipogi tariama buvo brandės Krūvinė, varpų Krūvinė, šiandien

---

[1] Est autem genti multiplex idolorum cultus: non enim omnes in eandem superstitionis consuetudinem consentiunt. Hi enim simulacris imaginarias formas praetendunt, templis inclusas... Alii syluas vel lucos inhabitant: qualis erat Prone Deus, quem coluere Aldenburgenses: quibus nullae sunt expressae affigies. Multos etiam duobus vel tribus, aut eo amplius capitibus exculpunt. Inter multiformia vero deorum numina, quibus arua, syluas, tristitias atque voluptates attribuunt, non diffitentur vnum Deum in coelis caeteris imperitantem: illumq proepotentem coelestia tantum curare, hos vero distributis officiis obsequentes de eius sanguine processisse, et vnumquenq; praestantiorem, quo proximiorem illi deorum Deo [34]. Albertus Crantzius, Vandalia, lib. IV, cap. 23, pag. 93.

dar sako: „Žiedus krauna, žiedus krauti." Vadino Vaisgamta, jog gamtą, arba natūrą, veisė arba skalsino. Duoklė nuo duoti, Javinė nuo javų, Tyklė, jog visados tyliai laimino, be alaso, be tranksmo, vadino Žvaigždūnoke, jog žvaigždes sekė; kaipogi retai rodančiosios žvaigždės visados reiškė laimę arba nelaimę. Žvėrinė, arba Krūminė, nuo krūmo, jog medžiodami daug žvėrių sugavo. Tankiai dar Upine nuo to, kaip žuvų daug upėj sužvejojo. Gaubjavė nuo gaubti ir javų, jog javus gaubė, skalsino ir gausino. Liela, arba didelė, nesgi buvo didelė ir maža laimė, kaip šiandien dar yra tariama: „Tam daiktui,— sako,— reikia didžios laimės" arba: „Mažą laimę šiandien teturėjom." Jei raugas vyko, vadino ją Raugutine. Vadino Guže nuo žodžio gužuoti, arba keliauti, nesgi ji keleivius kelionėj glemžusi ir globusi nuo ojaus. Aušrą turėjo už laimę, ir taip sako: „Ant laimės mūsų pradėjo aušti" ir taip toliau. Palaikus tokio įsitėpimo gal dar dainose girdėti. Tarė ją motrišką ir aklą esant, jos minavonei paliko iki šiai dienai lauminėjimas.

Antroji galybė, kaip sakiau, buvo priešinga pirmajai, beje, piktą daranti, todėl Nelaima arba Laume vadinama buvo; turėjo ji tuos pačius privalumus, kaip jei Laima, tiktai ant pikto, todėl vadinos Ganda nuo žodžio gandinti, jog svietą gandino, keldama žmogui nelaimingas notis arba darydama nuopuolius; vadino ją Giltine, Suka, Mogile; ir taip sakoma dar yra: „Kuri čia tave giltinė smaugia? Nuvargęs,— sako,— it laumės nujotas." Vadino ją Kauke, arba Gauke, jog nuo vieno turtus vogė, o kitam juos davė. Vadino ją taip pat Žvaigždūnoke, nesgi tarp žvaigždžių buvo nekurios tariamos, jog jų pasirodymas

nelaimę svietui reiškė. Tarė ją ne vien žmones, gyvulius, bet ir pačius medžius novijant; ir taip šiandien dar medžiuose nevykusias šakas laumšluotėmis vadina, ir taip toliau. Kas Laima arba Nelaima yra buvusi, nuo šios pasakos gal sektis.

Kana kados vargdienė žmona pagiry viena šieną grėbusi, neturėdama kur savo kūdikėlį padėti, ėmusis į medžio šakelę lopšely jį pasiejusi ir pati begrėbdama tenai prasišalinusi, noris vis širdy krūpaudama, kad paukštis jos kūdikėlį nepagautų ar žvėris kad neprarytų; tuo rūpindamos, vakarop išgirdusi balsą lopšelio linkan: „Čiučiuo leliuo, čiučiuo leliuo, netyčios darbas." Nusigandusi žmona šoka prie lopšelio ir randa tenai kūdikėlį tyliai bemiegantį, didžiai brangiuose vystykluose įvystytą. Prasidžiugusi tuo, grįžtanti namo linksma su kūdikėliu, bet, lig į savo namelį neįėjusi, sutikusi savo susiedę didžturtę ir džiaugdamos pasakojanti jai apie laimę, kuri jos kūdikėlį buvo sutikusi. Didžturtė gobšė, skaugėdama taip didžios laimės savo susiedei vargdienei, ryto metą nunešusi savo kūdikį į pievą ir tenai į medžio šaką lopšy pasiejusi ir pati paėjusi šalin grėbti, it tarsi nieko nežinodama. Vakarop atsiliepęs auklėjančios laumės balsas pas lopšį: „Čiučiuo leliuo, čiučiuo leliuo, tai tyčių darbas." Tad didžturtė, vildamos turtingesne tapsianti, eina prie savo kūdikio, nes jį randa tenai nuo laumės pasmaugtą bei maitkauliais apkrautą. Ir taip vienai žmonai laimė, antrai nelaimė nutiko.

Senovėj lietuvių išminčiai gyvenimą žmogaus lyginę į audeklą, kurį devynios indėvės tiekusios; vardai jų buvę: Verpėja, Metėja, Audėja, Gadintoja, rasi Mogilė, Kirpėja, Skalbėja ir Sargė; nesgi visų vardai šiandien dar nėra žinomi. Verpėja verpusi,

Metėja metusi, Audėja audusi, Mogilė trukinusi jas nuo jų darbo, gailindama joms šiokius tokius niekus maloniomis ir švelniomis pasakomis taip mandagiai, jog kitos, klausydamos jos, užmiršusios savo darbą. Mogilė tuo tarpu, šioms bevampsant, gadinusi jų audeklą. Tam žmogui, kurio amžius kliuvęs į Mogilės nagą, tekusios visos nelaimės, beje: ligos, opos, nuopuoliai, ūkėj ir karėj turėjęs kentėti, barniai ir netaikos su artimais gentimis gildžiusios jam širdį, trumpai sakant, vis tas jam nutikęs, kas žmogaus amžių trumpina. Indėvė, vadinama Sarge, kuri audeklą saugojusi nuo Mogilės, tuojtimpos grūmusis su ja ir skudrinusi kitas jų darban, pasakodama apie dorybę ir narsybę ūkės ir karės Lietuvos vyrų; bet tankiau nelabajai kaip gerajai indėvei vykusi. Žmogus, kurio amžiaus neįgavusi Mogilė, nieko pikto nepritynęs šiame pasauly, bet atkaliai, visa jam klojos: meilėj ir vienybėj gyvenęs su gentimis, visados karėj pergalėjęs savo neprietelius, namie gyvenęs pakajuje, godoj ir džiaugsme, kuriam nukirpusi jo amžių Skalbėja ir paėmusi skalbti, idant baltą atduotų Aukštėjui, kursai, pasiūdinęs marškinius, vėl atdavęs mirusiajam danguje dėvėti. Toms indėvėms kiekvienas žmogus turėjęs pavestus akmenis, ant kurių aukavęs joms aukas, kaip šiandien dar yra sakoma į žmogų, didžiai sunkiai dejuojantį: „Kuri čia tave indėvė suka, arba piauna?" Ką patvirtina skiautelė dainos, iki šiolei užlikusios[1]: „Oi dievuti, dievuti, išskalb man amžiutį, kad skaisčias eiti galėčiau, plikas danguj nestovėčiau" etc.

Viršiau minavojau, jog senovėj lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, per ilgą laiką neturėjo trobesių, taip

---

[1] Tygodnik Petersburski, część XIII, Nr. 17, r. 1836.

vadinamų žinyčių[1], kuriose visuotinai susirinkę būt dievą garbinę, bet meldės ant aukštų kalnų, kuriuos auko kalnais, nuo žodžio aukauti, vadino, arba giriose ir šėtruose po visų dideliaisiais ąžuolais, visados žaliuojančiais, kurie žaliavo rasi iš didžios savo karšaties, rasi iš parėdymo pačių kunigų. Darė tą krūpaudami, idant liuosybės savo nenustotų, kuria džiaugės, nesgi regėjo, jog visos tos tautos, kurios žinyčias turėjo, jų ūkininkai nebuvo taip liuosais, kaip kad buvo kalnėnai ir žemaičiai, kaipogi regėjo jų ūkininkus išskaidytus į luomus, arba, kaip šiandien sako, stonus, vienus antriems vergaujančius; todėl, tuo įsitėpę, kaip viršiau sakiau, visus tuos, kurie tiktai norėjo jiems maldos trobesius įkurti, tuojau visus be perskyros galavo, kaipo vylėjus, kurie nori patys išsikelti ir valdymierais tapti, o svietą nuvergti; nesgi samprotavo, jog žyniai taip pataisys, jog aniems patiems visados bus gerai, o svietui vargai paliks: kaipogi svetimus apsiėjimus girs, o namiškuosius peiks ir niekins, visados svietą mokys ir niekados nieko neišmokys dėl to, idant jiems visados vergautų, kaipo guvesniesiems ir gudresniesiems. Vienok ilgainiui, noris vengė nuo prašalėčių, kaip viršiau minavojau, bet bendraudamies ir bičiulaudamies apgudo jų apsiėjimais, ir jau dešimtajame amžiuje žemaičių žinyčia saloj Rusnėj[2] yra didžiai garsi, į kurią, sako krikščionų kunigas, vienuoliktame amžiuje gyvenąs, tvino svietas nuo visų kraštų teirautis ir jautotis savo reikaluose, ne vien netikėliai ir pagonys, bet ir patys krikščionys grekonys, beje, gudai ir biskajai [35]. Raštai senovės stigavoja, jog būk kartagionys, arba

---

[1] Adamus Bremen., in l. c.

[2] Joh. Voigt, Gesch. Preuss., l. B., IV K., S. 299.

penai, norėdami su žemaičiais prekioti gintarais, kurie senovėj į auksą lyginami buvo, atėję per 100 metų pirm gimimo Kristaus jūromis pagal į Nemuno upės įtaką ir tenai saloj Rusnėj būk įkūrę žinyčią ir pavedę ją į globą savo prekės dievo, Kuronu, arba Kronu, vadinamo, nuo kurio ilgainiui ir pačią upę Nemuną Kronu praminę, kuri senovės raštuose visados nuo prašaleičių tuo vardu yra vadinama. Toje žinyčioj amžina ugnis rusėjusi ant garbės dievui, nuo ko, regis, ir pačią salą, kaipo šventą vietą, kurioje ugnis rusėjo, Rusne yra praminę, o patį kraštą Parusniu, gyventojus, tenai gyvenančius, parusiais, arba parusėnais. Paskui atėję teutonų vokiečiai į tą kraštą žemaičių krikštyti tą žinyčią metuose 1250 sugriovė ir akmenį, ant kurio buvo išrašyti metai jos įkūrimo, būk nusiuntę popiežiui Inocentui III į Rymą[1].

Antrosios žinyčios, prašaleičių raštuose Romove vadinamos, toksai yra aprašas. Didelėj lygmėj pagiry stovėjęs nuo amžių aukštas ir didžiai drūktas ąžuolas, tuointimpos žaliuojąs, beje, vasarą ir žiemą, kursai buvęs šešiais kampais zomatu aptvertas, priešakinėj sienoj netoli nuo ąžuolo buvusi anga, o užpakalinėj rūsiai, kuriuose indai ir kiti įrankiai, tai lietai derantys, buvę laikomi. Dešinėje pusėj buvę rūmai, kuriuose visų vyriausias kunigaikštis, nuo prašaleičių vadinamas krivė krivaitis, arba kūrėjas, gyvenęs, po kairės tos angos buvusi gaspada keleiviams, atėjusiems dievų maldyti. Apsukui tos žinyčios buvęs klajumas, į kurį svietas susirinkęs linobėjęs melstis, kuriame malkinės ąžuolo medžių sukrautos stovėjusios ugnelei šventai kūrinti. Pašaliuose to klajumo buvę žynių, arba kunigų, namai ir kitų

---

[1] Teod. Narbutt, Dzieje star. narod. litew., t. 1, s. 218.

žinyčios tarnų ir tarnaičių. Pas angą buvęs aukuras, ant kurio gyvulius aukavę ir amžina ugnis, ąžuolo medžiais kurstoma, dieną ir naktį kūrinusis. Kamiene to ąžuolo buvę trys uoksai, kuriuose stovėję įstatyti trys dievai, viršiau minavoti. Perūnas vidury, Trimpa kairėje, o Pikulis dešinėje šaly Perūno. Visi užlaidyti brangiomis brangesnėmis zaslonkomis, arba užlaidinėmis. Apsukui ąžuolo buvęs šėtras, brangiomis drobėmis išsagstytas. Prieš žinyčią stovėjusios, kaip sakiau, kaukolės, ant ragotinių pamautos, dėl parodymo, jog nieksai ten negalėjo prisiartinti, galvos savo nepadėjęs. Pats tiktai visų vyriausiasis kunigaikštis kūrėjų kūrėjas tegalėjęs tenai įeiti, kurs davęs atsakus vardu Perūno klausiantiems. Ant metų šventės aukavę tam Perūnui baltą žirgą, kurį, reikiant aukauti, žynys taip nujodęs, jog nuo vargo pats žirgas pakritęs. Tam Perūnui aukavę taip pat karės imtinius, karėj sugautuosius, kaip tuojau regėsim. Visą tą klajumą didžiai plati giria nuo visų pusių klėstusi. Jei kas svetimas būt palytėjęs savo koja tą šventą vietą, tad reikėjusi jo krauju dievus užrūstintus numaldyti[1]. Lygia dalia ir tą karoję, kurs būt toje šventoje girioj medį nukirtęs. Tą žinyčią pirma danai buvo sugriovę, paskui teutonų vokiečiai, atėję į tą kraštą svietą krikštyti metuose, kaip sakiau, 1250, iš pamato išvertė.

Trečioji, Vilniaus, žinyčia taip yra aprašyta. Vietoje, kurioje nugis stovi bažnyčia švento Stanislovo, katedra vadinama, buvęs šventas ąžuolynas, kame upelis Vylius su upe Nerim, šiandien Vilija vadinama, susineria. Tame ąžuolyne buvusi Perkūno žinyčia, metuose 1265 nuo Gereimanto, Lietuvos kuni-

---

[1] Schütz, Chron. Pruss., pag. 3.

gaikščio, arba didžiojo gaspadoriaus, įkurta. Aukštis jos 45 kurpes turėjęs, o platumas 300 kurpių, pačių sienų aukštis buvęs 45 kurpės be stogo; einant nuo panerio, vieną angą teturėjusi, priešakinėj jos sienoj buvusi sukrautuvė, arba koplyčia, kurioje buvę sukrauti įrankiai, stotkai ir kiti šventi baldai, reikalingi auką, arba apierą, atliekant. Apačioj tos sukrautuvės buvęs rūsys, kuriame varles, žalčius ir kitus šiukštinus, reikalingus žyniams, laikę. Ant tos sukrautuvės, arba koplyčios, buvęs pavietis, per 48 kurpes aukščiau iškeltas už sienas. Pačiame paviety stovėjęs dievo stabas, kurį buvo parnešę iš Palangos šventosios girios. Pati sukrautuvė ir pavietis buvusiu iš plytų. Čia priešaky tos koplyčios stovėjęs aukuras, arba altorius, beje, kur auką kūrino arba gyvulius, Perūnui pašvęstus, degino. Tas aukuras turėjęs dvylika laiptų, kožna laipta buvusi per keturias kurpes su viršum aukšta, pats aukuras turėjęs devynias kurpes aukščio, o 37 platumo ketvirtainy, kurio viršus taurų ragais apkaišytas buvęs; aukštis aukuro nuo apačios iki viršaus turėjęs 27 kurpes. Kiekviena laipta buvusi pavesta kiekvienam dangaus ženklui, ant kurių kas mėnesy vieną kartą aukavę toje dienoj, kurioje saulė įžengusi į antrą dangaus ženklą, arba Zodiaką, rudenį atsitolindama ir pavasarį artindamos; ir taip aukščiausioji laipta buvusi pavesta Vėžiui, o žemiausioji Ožragiui. Ant tų laiptų tikroji auka nesikūrinusi (kaip tariama buvusi), bet tiktai paveikslai dangaus ženklų, iš vaško padirbti, beje, Levo, Mergaitės ir kiti, pastatyti stovėję tūlomis šventomis dienomis, ant kurių visados amžina ugnis kūrinusis dieną ir naktį, saugojama nuo ypatingų tos lietos kunigų, arba žynių. Vidury viršaus to aukuro buvusi įlinkmė, taip naguotai pataisyta, jog nei ly-

tus, nei sniegas negalėjęs tenai ugnies gesyti, neigi vėjas jos blaškyti, bet atkaliai, tokioj dingsty liepsna kuo didžiau dar aukštyn tvaskėjusi. Tas aukuras turėjęs dar saviep kambarius, kuriuose taip pat laikę pašvęstus mazginius ir stotkus. Įeinant į žinyčią, buvę rūmai kūrėjų kūrėjo, tai yra aukščiausiojo kunigo ir visų vyriausiojo antveizo šventos ugnies. Ant tų rūmų buvęs apvalus bokštas, iš kurio kunigai saulės taką sekę dėl žinojimo pirmosios dienos mėnesio, ant kurios laiptos kuo metu reikia aukauti; į to bokšto sieną liuobėję Naujų metų dieną įmūravoti paženklintą plytą, kad praėjusių metų skaitlių žinotų. Gudų kunigas Mitrofanas iš Pinsko rašo, jog Gereimantas, didysis Lietuvos kunigaikštis, ketėdamas tą žinyčią strūnyti, Šventaragiui, savo tėvui, dar gyvojančiam, metuose 1263 būk leidęs į Žemaičius siuntinius pasiteirauti Rusnės, arba Panemunio, žinyčios apie likumą atenčios Vilniaus žinyčios. Rusnės, arba Panemunio, žinyčia apreiškusi siuntiniams, jog Vilniaus žinyčia tol tversianti, kol pati pagonybė pateksianti, kuri būk žinyčia įsakiusi 122 apvali plyti padirbti su įsakytais nuo jos ženklais, laimingus ir nelaimingus metus rodysiančiais, tarp kurių paskuojoji plyta turėjusi dvikežį skersį, arba kryžių, kurį, kaipo kokias dovanas, didžiajam kunigaikščiui nusiuntusi, liepdama įdėti tą ženklą į ūkės žymę, nesgi tuo reiškusi, jog, atėjus tam ženklui, krikščionys sugriaus žinyčią ir panieks senąjį tikėjimą. Tos plytos, sako minavotas raštininkas, po truputį buvusios jo amžiuje dar regimos nuo pietų pusės varpnyčios katedros sienoje, kuri per pusę esanti permūravota, senajai sudegus metuose 1399. Noris tos plytos šiandien nieko nesmilina kaip angis, vienok pritirtu yra daiktu, kad lietuviai, Vilniuje metuose 1387 apsikrikštiję,

panedėly po baltosios nedėlios tą žinyčią sugriovė, tarp skaitliaus minavoto 121 plytos pasitiko ir ta, kuri turėjo už ženklą dvikežį skersį. Lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, gailėdamos savo praėjusios gadynės ir savo laimingų dienų, ryžos amžinai minavonei tos dienos, kurioje tą žinyčią buvo sugriovę, raudoti ir šventinti, kaipogi iki šiai dienai daug žmonių iš namo savo išeiti į tolimą kelionę arba ką sunkų dirbti panedėly už grieką sau turi; nes, idant paslėptų tą savo gailesį nuo lenkų kunigų, sakės jiems karaliaus dieną šventinantys[1].

Tokių vietų daug dar buvo, kuriose dievai šėtruose stovėjo ir šventa ugnis ant garbės jų buvo kūrinama; tarp žinomųjų šiandien tos buvo: Žemaičiuose viena, Rusene vadinama, šventoje girioj, toj pačioj vietoj, kurioje šiandien Raseinių pilis yra, nuo kurios Raseiniai ir vardą savo gavo[2]. Antra Vilkmergės papily, Deltuva vadinama[3]. Trečioji taip pat Žemaičiuose ant Šatrijos kalno, ant kurio metuose 1417 šventą ugnį užgesius, pirmieji krikščionų vyskupai Luokėje gyveno, saugodami, idant žemaičiai persikrikštiję slapta šventos ugnies ant kalno nebkūrintų[4]. Ketvirtoji buvusi Palangos giriose Ginčio žinyčia, nuo jos paskuojo kūrėjų kūrėjo vadinama, ant Kuršo rubežiaus, kurią slapta didžiai vėlai, jau krikščionimis būdami, dar lankę žemaičiai, parusėnai ir žemgaliai, arba kuržemininkai, minėdami savo laimingas dienas ir tardami save angis broliais buvusius; bet metuose 1700 išvertė ją žuvėdai, tardami tenai girios vidury paslėptus lobius rasiantys. Visos kitos tokios

---

[1] Teod. Narbutt, in l. c.

[2] Voigt, Gesch. Preus., B. IV, K. 14.

[3] Stryikowski, Kron. Pol., Lit., Rus., ks. 4, s. 142.

[4] Stryikowski, księga IV.

vietos, kuriose amžina ugnis ant garbės dievo rusinama buvo, vadinos rusnės, nuo žodžio rusėti, arba amžinai degti, tai yra jog tenai amžina ugnis rusėjo, arba kūrinos, vienok vardai tų vietų, noris šiandien gudiškai išversti, Rosa, Raseiniai, Rusnė, Rusė tą teisybę tebstigavoja, o raštai senovės patvirtina.

Viršiau regėjom, jog ugnį per šventą turėję ir ją gerbę, kaipo pragumą, kurį Perūnas jiems buvęs suteikęs, idant šiame pasauly svieto veislė neišgaištų be ugnies; kaipogi raštininkas, gyvenęs galan septynioliktojo amžiaus, sako, jog, jam gyvojant, lietuviai, trobesiui užsidegus, nenorėję gesyti, tardami, jog ugnelė gesoma pykstanti[1]. Šiandien Žalgirėnuose apie Pinską taip pat niekaip negesantys žmonės trobesio degančio, idant ugnelės pikčiau nesušyžintų, ir apstoję kūrenantys trobesį it laužą[2]. Kam norint sudegus, senu įpročiu sako: „Tą ugnelė šventa aplankė." Perkūnijos ugnį daug stigavoja iki šiai dienai, jog ožkos pienu tegalį užgesyti, kas niekų kalba yra, nesgi ir pačiu vandeniu gal užgesyti, jei ano gausiai pasitinka.

Turėję dar už šventus tūlus medžius, beje: ąžuolus, liepas ir tuos, kuriuose amalai augę. Tarp ąžuolų dėl savo didelumo ir šventumo tie yra minavojami: vieną Dionizas Poška, Raseinių žemlionų paišorius, aprašė metuose 1826, Baubliu vadinamą, Raseinių laukuose augusį, po kuriuo, regis, senovėj žemaičiai meldęsi, kad Raseinių vietoj kūrino amžiną ugnį ant garbės dievo Perūno, kuri vieta senovės raštuose yra rusne, arba rusene, vadinama, nuo to, jog tenai amžina ugnis rusėjo. Drūktis jo toksai bu-

---

[1] Lepner, VIII, S. 73.
[2] Kraszewski, Wspomnienia Wołyn., Poles. i Lit., t. 1, str. 81.

vęs, jog 15 vyrų patogiai galėjusi pietuoti pačiame stuobry, pats jo drūktis turėjęs nuo apačios 19 lietuviškų mastų. Poška buvo sau iš to stuobrio trobelę padirbęs[1]. Antras buvo paisly, ant kurio šakų teutonų meldžionys, atėję metuose 1230 lietuvių krikštyti, buvo sau pilį pastrūniję; išvirtus jam, paskui minavoti meldžionys tenai pilį įkūrė ir nuo kelmo to ąžuolo, regis, Kelme praminė, kurio drūktis 27 mastus turėjęs. Trečiasis buvęs pamary[2].

Ne vien tūli medžiai, bet ir cielos girios buvusios šventomis vadinamos, kuriose nevalna buvo vyties išpiauti, virbelio nulaužti, žvėries ar paukščio medžioti; žmogus galą daromas tegalėjęs tenai mukti; kaipogi žyniai, arba kunigai, patys tegalėję kirsti malką šventais kirviais; bet tame daikte raštininkai didžiai klysta, nesgi neminėja ant to, jog tos girios ir medžiai visados buvo ir iki šiai dienai yra gerbiamos ne dėl jų šventybės, bet dėl jų naudos, kaip tuojau regėsim. Ir taip, kaip neturėjo vadinti liepą savo dievo medžiu, jei šiandien, krikščionimis būdami jau nuo 400 metų, dar nenukratė nuo savo kojų vyženų. Regėjom jau viršiau, jog liepa buvo jiems pirmuoju apdaru ir butos padarga, kurią iki šiai dienai tebdėvėja; ir taip liepkauliai iki šiolei yra visų geriausiu ūkininkų žiburiu, nesgi aiškią šviesą duoda ir nesproginėja, o liepų žiedai yra visų geriausiomis bičių ganyklomis, iš kurių visų gerąjį medų ir vašką neša, kas kiekvienam per prityrimą yra žinoma: kaipogi, išskynus liepynus, ir bitės pragaišo. Klevus ir beržus gerbė dėl to, jog vasaros laiku ne vien sulą, kaipo visų skanųjį gėrimą, sau turėjo, bet pačią me-

---

[1] Dziennik Warszawski, 1826, t. IV, pag. 37.

[2] A. Kotzebue, Preuss. älter. Geschichte, [B. 1], III K., S. 77.

džiagą ir namų padarynę iš jų sau tiekė, iš tošių ir mauknų jau stotkus dirbo, jau degutą degė. Ąžuolus, šermukšnius, ievas, putelius dėl to taupė, jog jų vaisiais ne vien paukščiai reikalingieji mito, bet dar gilėmis ąžuolo prielaidus ir paršus bariojo geriau, nekaip grūdais. Šiandien dar, jų gedaudami, sako: „Ai dievali, kame, gilele, besi paršo lašinius skaninti", nesgi, pagal jų nuomonę, mėsa ir lašiniai skanesni esantys gilėmis penėtų prielaidų, nekaip grūdais. Taip pat ir kitus medžius gerbė dėl jų naudingų privalumų; ir taip žinoma yra, ievų žievės sukaištos visų vaisčiausia plėstra yra, kurioms žydint didžiai nekenčia jų kvapo pačios gyvatės, nuo kurių, tokiose traškančiose giriose gyvendami, ne vien krūme, bet ir kieme negalėjo nusikratyti; putelių uogomis šiandien dar gydo ugny nudegusius; ir taip, kaip sakiau, ne dėl šventumo, bet dėl jų naudos gerbė tuos medžius, nes krikščionys visa niekino, kas vien buvo nuo pagonų saugojamas ir gerbiamas, todėl tyčiodamies parašė, jog lietuviai ir žemaičiai medžius už dievus garbinantys. Kad tuo tarpu anie taip vadino, kaip šiandien kad vadina, lietos medžiais, ne šventais. Be to, dar žinoma yra, jog dideli ir seni medžiai senovėj buvo ženklais rubežių grumtuose, kuriuos saugojo kaipo šventus, nesgi už pakušinimą rubežių ženklų buvo visų smarkiausia koronė, beje, smerčio, kaipogi raštuose 15 ir 16 amžiaus mažne vieni medžiai yra randami ženklais rubežių.

Toliau rašo, jog ne vien tūlus medžius, bet ir cielus lieknus ir girias už šventas turėję, neminėdami taip pat ant to, jog tą darė iš didžio gaspadoravimo, ne iš šventybės; nesgi kas neregi, jog tokios girios jų klėtimis buvo, kaipogi tenai veisės brangūs žvėrys, beje: sabalai, vebrai, kiaunės, audinės, ūdros,

juodosios lapės, kurių kailius, kaip tuojau regėsim, išlepusiems prašaleičiams brangiai brangesniai už jūros pardavojo; arkliai patys giriose žiemą ir vasarą mito, bitės, visų naudingieji jų gyvuliai, taip pat giriose po dreves žiemavojo ir mito. Ant galo girios buvo jų pilimis ir mūrais, kurie gyniojo juos nuo visų smarkiausių nepritelių, nesgi kas drįs į traškančią girią lįsti, žinodamas tenai drąsų nepritelių sutiksiąs. Todėl jei senovėj randam nuo lietuvių gerbiamas girias ir lieknus, tad ne dėl jų šventybės, bet dėl jų naudos. Šiandien kiekvienas vienkiemis dar atmenamai turėjo sau pas kiemą liekną, kurį taupė ne dėl jo šventybės, bet dėl jo naudos, idant kiekviename atsiėjime rastų sau tenai reikalingą padargai ar padarynei medžiagą. Todėl veikiau reikia stebėtis į tokią jų išmintį, nekaip juoktis ir prietarais vadinti. Šiandien taip pat vyresnybė ne vien girias, bet ir tūlus medžius gerbia ir saugoja, neleisdama jų kirsti, ar ne mulkis tas būtų, kas tartų, jog dėl jų šventybės tą daro. Vienok nereikia tų medžių jaukti su tais, kuriuose buvo apsireiškusi kokia nebūta notis, kurios ne vien senovėj negalėjo suprasti, bet ir lig šiai dienai tebėra dar nesuprantama nuo visų didžiausių išminčių. Ir taip, išsprogus šakelei žiemos vidu sename medy, kad ji žiemą ir vasarą žaliavo, nenumanydami, nuo ko tas rados, ir tardami — ypatingai sau nuo dievų esanti leista, naudojo ją kaipo vaistą, minėdami sau tą, jog tas medis esąs, kaip jei kursai žaliuojąs Rusnės pažinyčy.

Nežinovas dar tartų, jog kalnėnai ir žemaičiai kieles, gandrus, blezdingas, varnus, arba kriauklius, šarkas, triškius, žyles ir ežius už šventus turi dėl to, jog ne vien jų niekas nevalgo, negut vaistėdamos nuo ligos kokios ar badu mirdamas, bet dar pačiuo-

se savo namuose ar šalip namų leidžia jiems gyventi ne dėl kito ko, kaip tiktai, jog tie paukščiai reiškia žmogui malonią notį ir palinksmina jį pasiilgusį. Nesgi kurs gaspadorius varytų laukan iš savo namų tokį keleivį, kurs jam malonią naujieną į jo namus parneštų ar, beilsėdamas prie jo, padėtų jam jo namus apgerbti nuo biaurybių. Kožnas atsakys, jog to nė vienas išmintingas ūkininkas nedarytų. Tai ir toje dingsty tas pats nusitinka. Nesgi žinoma yra, jog kielė parlėkusi ledą spiria laukan, gandras parveda pavasarį, blezdinga — šilimą ir nieko pikto žmogui nedaro, bet, su juo draugėj gyvendami, džiaugias lygiai vasaros linksmybėmis. Taip pat varnai, šarkos ne vien pavokia maitas, bet reiškia žmogui vilką artinantis. Triškis jaučia jam erelį, žylė prajaučia speigą ir pūgą, ežys padeda jam pievas ir girias vokti nuo gyvačių ir kitų biaurybių. Regimai yra, jei šiandien tą daro kalnėnai ir žemaičiai, tad tą patį darė ir kitą kartą ne dėl kito kokio lyčiaus, kaip tiktai dėl to paties, dėl kurio šiandien tebdaro, gerbdami juos vienus kaipo prajovus linksmybės, kitus kaipo savo apgynėjus.

Turėję taip pat už šventas tūlas upes, ežerus ir šaltenius, kuriuose svietas, eidamas dievų aukauti ir melstis, mazgojęsis ir prausęsis; dėl kokių priežasčių tą yra daręs, raštuose senovės nėra randama, tiktai žodžiai patys upių, ežerų, šventais ar šventomis vadinamų, šiandien dar tą tebstigavoja. Nieksai tenai negalėjo ne vien žvejoti, bet prisiartinti, nepadėjęs savo galvos[1]. Su tais šventais vandenimis senovės nereikia jaugti vandenių, užkeiktais vadina-

[1] Lasicius, in libro citato, pag. 47: ...Habuerunt etiam lucos, campos et aquas sacras, sic quod secare aut agros collere, vel piscari ausi non fuerunt in eisdem [36].

mų, kuriuose piktos dvasios jau lobius, arba skarbus, jau rūmus ir pilis paskendusias šiandien dar svieto pasakose tebsaugoja.

Turėjo dar taip pat už šventus aukurus, arba altorius, ant kalnų, kuriuos vadino auko kalnais, arba alko kalnais, ir viešpilais, ir didelius akmenis, ant kurių meldės ir dievams aukavo, arba juos vaišino, kaip šiandien iš gudiškumo yra sakoma, apieras jiems darė, degindami gyvulius, vašką, gintarus, mirą ir kitus kvepiančius daiktus ir melsdamos; ant kurių visados amžina ugnis kūrinos, kasant juos, šiandien dar randamos tenai supuvusios ir sutrynėjusios anglys tą stigavoja[1].

Buvo dar šventomis vadinamos karmūšų, arba kovų, vietos, tai yra laukai, kuriuose su neprieteliais buvo grūmęsi ir tenai svietas buvo kritęs kariaudamas: kaipogi senovėj didžiai godojo tuos, kurie, kariaudami ir gyniodami nuo neprietelių savo liuosybę ir savo namus, buvo galvą padėję. Ne vien jų narsybę ir kantrybę gėrynėse ir sueimuose garbino, bet dar norėjo pačias vietas, ant kurių taip garbingi ir narsūs vyrai buvo mirę, idant nė nuo ko nebūt palytimos ir pakušinamos, todėl žambį smeginti, arti, kasti tokias vietas arba laukus turėjo sau už visų didžiausią nuodėmę ir tuos, kurie būt drįsę juos ardyti, kuo smarkiausiai karojo, ką nuo to gal manyti, jog šiandien dar savo pramone nieksai nedrįsta jų kušinti, negut vyresnybei liepiant; kokias vietas paprastai milžinų kapais vadina, apie kuriuos pasakos šiandien dar visiems yra žinomos, kaipogi pagal tas pasakas būk buvę senovės gadynėse taip dideliai au-

[1] Voigt, Gesch. Preuss., B. 1, S. 597.

galoti ir stiprūs žmonės, jog, per girią eidami, viena ranka tvorininkes egles raustę it kanapes, o girnų akmenis svaidę it obuolius, ant pirštų žiedų vietoj legerės lankus dėvėję. Vienok šiandien, atsitikus parėdymu vyresnybės per tokias vietas arba kapus naują vieškelį vesti ar žvizdrą iš tokių kapų į kelią pilti, nieko tokio nėra randama, kas tą didelybę praėjusiojo svieto rodytų, nes tiktai sutrynėję ginklai praėjusiųjų gadynių ir kaulai žmonių tokių, kokius šiandien regim dar gyvojančius. Mėklinantis į tų ginklų palaikus, aiškiai rodos esantys daugiau ginklais teutonų vokiečių, kurie, atėję pradžioj 12 amžiaus į Žemaičių pajūrius, norėjo jų gyventojus nuvergti, per tris amžius su jais kariaudami, nuo kurių kalnėnai ir žemaičiai gyniodami savo liuosybę dieną ir naktį nepaleido ginklo iš rankų, todėl, norėdami ir toliau jiems nepasiduoti, vaikams savo pasakojo apie tuos milžinus, drąsindami juos, idant, žinodami, su kokiu svietu jų probočiai grūmės, patys nekrūpautų su sau lygiais žmonėmis grumtis ir jiems nepasiduotų; nesgi žodis milžinas, arba meldžionis, paeina nuo melsti, kaipogi visiems yra žinoma, jog šiokie tokie pergalviai ir piktadėjai tvino iš Teutonijos į Žemaičius, Parusius ir Žemgalius, arba Kuršą, dievą maldauti už savo griekus, krikštydami kardu ir vergdami gyventojus tų kraštų, ką ne vien palaikai ginklų, randami tuose kapuose, bet ir raštai patys tą stigavoja. Lygia dalia ir tuos kapus, į kuriuos savo numirėlius laidojo, už šventus turėjo, tardami, jog mirusiųjų nereikią kušinti, kaip jei pavargusiųjų keleivių miegančių budinti.

Tarp gyvio žalčius geltonomis papilvėmis ir geltonais antakiais gerbę namuose ir kūtėse, vadindami juos namų sargais. Tarę juos niekados negaištančius,

nesgi išsinerdami būk jaunybę atgaunantys; motriškosios bevaikės maldavusios nuo jų vaisumo, lakindamos juos pienu; kas tokį žaltį būt užgavęs savo kieme ar negerbęs, tam tuojau būt visokios nelaimės nutikusios[1].

Tarp gyvulių baltas žirgas buvo dievo gyvuliu vadinamas ir jam vienam teprivalus, ant kurio visų vyriausias kunigas tegalėjo joti; jei kas kitas būt drįsęs tą daryti, tam tuojau būt nelaimė netikusi[2].

Buvo dar šventomis vietomis kaulinyčios, taip vadinami rūsiai, į kuriuos aukautų dievams gyvulių, mėsą patys suvalgę, kaulus tenai sudėjo vėlėms, arba žemelės ūkėjoms, tai yra žemėj gyvenančioms dūšioms, džiaugtis.

Garbinami dar buvo garsūs karvedžiai, arba atmonai, garbingi įstatytojai, didi jų tautos išminčiai, ne kaip dievai, bet kaip didi geradėjai ir išgelbėtojai savo tautos nuo svetimos vergybos, kuriuos nuo to vadino viršaičiais arba šventbroliais; tokiais buvo Smulkys (Zamolksis), Odinas, Alkis, Nemunas, Vaidevutis, Kernius, Kukaitis, arba Kukvaitis. Kada ir už ką tie vyrai garsavo savo ūkėj, trumpumas mano rašto neleidžia čia to man išguldyti.

Taip atsitolinus nuo pirmosios nuomonės apie dievą ir radusis taip daug pramonių, regima yra, jog didi daugybė buvo žynių, arba kunigų. Ir taip raštininkas, pradžioje 11-tojo amžiaus gyvenąs, rašo, pilni jų kiemai yra kunigų, žynių, burtininkų, žavėtininkų, zokaninkų apdare, iš viso pasaulio rasi tenai suėjusių prašaleičių teirautis nuo jų apie savo likumą, nes pervis daugiau grekonų ir ispanų jautotis

---

[1] Lasicius, pag. 55.
[2] Henrich der Lette, p. 7.

savo atentės[1]. Tas pats yra buvęs angis tarp pagonių, ką šiandien dar tarp pačių krikščionų gal regėti, kurie, noris patys akylais būdami, vienus ir tuos pačius įstatymus, nuo išganytojo šio svieto duotuosius, skaito ir seka, vienok vieni vienaip juos išguldo, kiti kitaip, o tretieji dar kitaip, kožnas pagal savo nuomonę, ir niekaip tarp savęs negali ant vienybės sutikti; kaipgi galėjo sutikti ir it vienaip tikėti žmonės, nebūdami dar patys akylais ir rašto neturėdami, kuriame visa tas, į ką reikėjo tikėti, būt buvęs išrašytu. Tą mums aiškiai rodo kunigas Jeronimas iš Prahos, kurį Vytautas, didysis Lietuvos kunigaikštis, metuose 1428 buvo išsiuntęs žemaičių krikštyti; tas, iš Lietuvos pagrįžęs į Bazelio bažnyčios surinkimą, taip popiežiui Pijui ir kitiems vyskupams ir arkivyskupams pasakoja. Lietuvą perėjus, visų pirma sutikęs Žemaičių apygardą, kurioje gyventojai žalčius garbinę, kožnas gaspadorius laikęs savo žaltį trobos kerčioje, kurį maitinęs ir godojęs, šiene gulindamas; tuos Jeronimas visus liepęs išmušti ir lauke sudeginti, vienas taip didelis buvęs, jog, į ugnį įmestas, nedegęs. Toliau ten eidamas, radęs apygardą, kurioje svietas garbinęs šventą ugnį, amžina vadinamą, kurią tuoįtimpos žinyčios kunigai kurstę, idant neužgestų. Tų kunigų jautojęsi prieteliai, norėdami žinoti, ar jų gentys sergantieji mirs, ar išgis; tie ligoniai, pagal jų nuomonę, naktimis prie tos ugnies šildęsi; ryto metą, jautojantis gentims, kunigai sakę ligonio šašuolėtį pas ugnį šventą regėję ir, jam šildantis, ženklus smerčio arba sveikatos matę, ir taip, kurs ligonis išgysiąs, to šašuolėtis veidu į ugnį atsisukęs šildęsis, kurs mirsiąs, to šašuolėtis pakalą

[1] Adamus Bremensis, p. 50.

į ugnį atsukęs stovėjęs. Tą ugnį Jeronimas it veikiai išardęs ir užgesęs ir į jos vietą krikščionų dabą įkūręs. Eidamas tenai, Jeronimas toliau radęs taip pat apygardą, kurios svietas garbinęs saulę ir godojęs didžiai didelį kūjį; kad šis klausęs, dėl ko tą kūjį už šventą turintys, jam atsakę kunigai: angis per kelis mėnesius saulė buvusi prapuolusi, kurią koks tenai didis karalius nutvėręs ir į dideliai ankštą bokštą buvęs užrakinęs, kurios dangaus galybės pasigailusios, su tuo kūju sukūlusios bokštą ir tuo svietui saulę pagrąžinusios, todėl vertas esąs toks įrankis šventu vadinti, per kurį svietas šviesybą apent įgijęs. Jeronimas išjuokęs ir parodęs, jog vis tai niekai buvę. Nuėjus jam dar toliau, radęs svietą, kursai liekną, velniams pavestą, garbinęs, užvis tarp kitų vieną ąžuolą per visus medžius godingesnį turėjęs, kurį liepęs iškirsti. Suėjus tenai svietui su kirviais, nė vienas nedrįsęs su kirviu medžio palytėti. Todėl Jeronimas, paėmęs nuo žmogaus kirvį, pats visų gražųjį medį pakirtęs, tad svietas pradėjęs kirsti, kas su kirviu, kas su skliutu, kas su piūklu; jau į pusę liekno buvę atėję kirsdami, tad sutikę visų dideliausiąjį ąžuolą, už visus medžius šventesnįjį, kaipo buveinę pačios šventenybės, kurios kušinti niekaip niekas nedrįsęs; ant galo, kad jis kitą drąsinęs ir juokęsis, jog medžio, negyvo daikto, bijos užgauti, tad tuo tarpu vienas pradrįsęs ir, norėdamas iš peties užsiausti su kirviu ąžuolui, sau koją įkirtęs ir be dvasios ant žemės pakritęs. Svietas, tą regėdamas, nusigandęs, pradėjęs verkti ir ant Jeronimo rūgoti, jog jis šventus dievo namus liepiąs griauti, nė vienas niekaip nebdrįsęs daugiau kirvio prileisti. Tada Jeronimas, stigavodamas, jog velnių žižilpos jiems akis apraibinusios, liepęs įžeistajam keltis, šis sveikų sveikas kėlęsis ir nie-

kame ronos negalėjęs parodyti; tad vėl sukibę visi ąžuolą kirsti, kurį ant galo su dideliu tranksmu pavertę ir visą liekną paskui iškirtę. Žemaičių žemėj daug buvusių tokių šventų lieknų, kad Jeronimas liepęs ir tuos žemyn kirsti; nes tuo tarpu didi daugybė motriškųjų nubėgusi prie Vytauto, verkdama ir vaitodama, bei tarusi jam, jog šventus lieknus kertą laukan ir dievo namus naikiną, kuriuose angis nuo dievo pagalbos meldusios, idant lytų ir saulę suteiktų, dabar nebžinančios, kame ir kurioj vietoje dievo ieškosiančios, jam namus jo išteriojus. Ėmusios skųsti Jeronimą Vytautui, ant galo visas svietas ėmęs verkti, gailėdamos savo senovės laimingų dienų. Vytautas, jau pasigailęs jų ašarų, jau krūpaudamas, idant svietas, įpuolęs į rūpesnį, nepatraktų ir į ermyderį neištiktų, nebleidęs daugiau Jeronimui šventų lieknų bekirtinti, kuriam įdavęs kelio raštą ir liepęs iš Žemaičių spūdinti laukan, kurie palikę po senovės begarbinantys savo girias ir lieknus senu įpročiu[1]. Tie kunigai šventus reikalus atlikdavo ir mulkiui svietui išgalius tų pramonių išguldė, kurių įvairūs vardai buvo nuo jų įvairių darbų, beje: kūrėjai, arba kūrėjaičiai, vaidelaičiai, žygovai, tylusonys, lygusonys, žvaigždžionys, vėjonys ir taip toliau; visi klausė savo kūrėjų kūrėjo — visų vyriausio valdymiero. Tie žyniai ne vien saugojo tikybos įstatymus, atlikdavo šventus darbus, bet dar ir ūkės rėda rūpinos, kaip tuojau regėsim.

Visų vyriausiu valdymieru tų žynių, kaip sakiau, buvo kūrėjų kūrėjas, kurs vienas pats visus valdė ir visiems įsakymus davė, kaipogi jis su dievais kalbė-

[1] Mel. Haiminsfeldii Goldastii Rer. Suevicar. script., edit. secund., Ulmae, MDCCXXVIII, lib. 1, p. 220.

jo ir, nuo jų pamokslą gavęs, svietui jį skelbė per savo žynius arba tarnus; nesgi jo klausė ne vien visi lietuviai, beje: kalnėnai, žemaičiai, žemgaliai, latuviai, arba kuržemiai, bet dar lybiešiai ir krieviai, kurie nuo jo dievų valios jautojos ir teiravos[1]. Todėl vadino jį viešpačiu, jog jis vienas pats visa žinojo, galėjo ir rėdė; prašaleitis, norėdamas jo pasiteirauti, niekados negalėjo į jo rūmus įžengti, nes turėjo atstu girioj laukti, lig sau atsaką per kitus žynius, arba jo tarnus, gausiąs. Paprastai jis didžiai retai ir svietui pačiam tesirodė, ir tas, kurs vieną kartą buvo gavęs jį regėti, tuo didžiavos, o tas, kurs kraštą jo rūbų buvo palytėjęs, tarės jau tuo pačiu palaimintu esąs, kaipogi jis gyveno slaptai pačiame gilume šventos girios.

Jis pats retai, o rasi ir niekados nedavė įsakymų svietui, bet siuntė per savo kunigus, žygovais vadinamus, kuriems pavedė savo valdžią, įduodamas lietos, arba ūkės, lazdą, krivūle būk vadinamą[2], ir liepė ta lazda savo įsakymus svietui skelbti, kursai būdas skelbimo įsakymų vyresnybės lazda iki šios dienos užsiturėjo kaip Kalne, taip ir Žemaičiuose; tūlose vietose pas žemaičius šiandien tebėra sakoma: „Karūžasis,— sako,— lazdą parnešė" arba: „Kaip aš neklausysiu lazdos savo vyresnybės." Šiandien lenkai tyčiodamies senu įpročiu vadina lietuvį skurczypałka, nuo to, jog jis ne rašto, bet lazdos savo vyresnybės arba kūrėjų kūrėjo klausąs, neminėdami to, jog lietuviai savo lazda išgelbėjo juos pačius tris kartus nuo pra-

---

[1] Dusburg P., III, c. 5.

[2] Helmold, l. II, c. 12: Rex apud eos modicae estimationis est, comparatione flaminis. Ille enim responsa perquirit, et eventus sortium explorat. Ille ad nutum sortium, et porro rex et populus ad illius nutum pendent [37].

pulties ir vergybos: vieną kartą metuose 1320, antrą kartą metuose 1410 nuo kryžeivių, o trečiąjį kartą m. 1659 nuo žuvėdų[1]. Tokį jo įsakymą kiekvienas turėjo klausyti, nesgi visų spėriausias paklusnumas buvo visų didžiausia pavynasčia kaip svietui, taip ir kunigams. Aiškiau sakant, įsakymą kūrėjų kūrėjo visi turėjo už dievo valią, ir tuo jis didesniu buvo už patį rykį, arba, kaip šiandien sako, karalių. Kuo metu yra jis tokią valdžią įgavęs, maž tesant tos gadynės raštų, negal to regėti, bet jei antžvelgsim kitų tautų veikalus praėjusiųjų gadynių ir mėklinsimės į pradžią draugybos svieto ir jo susirinkimo, matysim tenai, jog kunigai turėjo tikybą už pragumą, kuriuo svietą gorino, gandino dėl sugurinimo ir sukrutinimo žmogaus mentos ir dėl būtino sau paklusnumo. Lygia dalia tuo pačiu įrankiu guodė, laimino, džiugino ir linksmino dėl ištempimo tos pačios mentos. Kad svietas dar buvo kaip tariamas ir tikėjo aklai į tą, kas jam buvo sakoma, tad tokiame sviete galybė ir orumas žynių buvo perdaug didelis. Toksai pragumas nebuvo būtinai pačių žynių pramoniu, bet daugiau dygo pačioj būsenoj svieto draugės ir buvo reikalingu ir naudingu dėl nekurios gadynės, ir tol jis patvėrė, kol jį būdas draugybės pakentė. Ką regim nutikusį su svetimomis tautomis, tas pats yra buvęs ir su Lietuvos tauta, kad svietas dar buvo kaip tariamas, nieko nežinojo ir nenumanė pradžioje savo įsikūrimo, tad ir jų kunigai neniekino tuo įrankiu, kurs patiems didino godą, orumą ir šventybę, o sviete baimę, nuogąstį ir aklą paklusnumą įkūrė: kaipogi to linkan kunigai išguldė slaptis, kurių svietas nepermanė, jie lėmė, štikinėjo, būrė, vardavo, šventė, ko

[1] Rhesa, Donaleitis, IV Gesang, S. 153, in den Anmerkungen.

svietas gedavo, dejavo ar reikalavo, kalbėdami su pačiu Perūnu, reiškė jam jo paguodą ar karonę; todėl žodis kūrėjų kūrėjas ir jo asaba buvo tariama nuo svieto šventa ir nepalytima.

Tą taip didžiai godingą vyresnybę visų dorasis ir išmintingasis vyras visų didžiojoj karšaty, beje, 70 ar 80 metų turįs, tegalėjo pasiekti, kurį nuo taip oraus amžiaus vadino balta galva, kaipogi šiandien dar lietuvis ar kalnėnas, guosdamos viešpačiui, karaliui, kunigaikščiui ar jomylistai visagalinčiam, sako: „Viešpatie, prie tavo baltos galvos atėjom paguodos klūkti", noris būt vaikelis aštuoniolika metų turįs, vienok, to neminėdami, rodo jam visų didžiausią godą sena daba. Skyrė jį kunigai tarp savęs pagal dievų valią, pakeltasis dėvėjo tą vyresnybą lig savo amžiaus galo viežlybai ir padoriai, ir nėra raštuose randamo, kurs būt nevertu pasirodęs tos didžios vyresnybės. Vienok galėjo jis pats jos išsižadėti ir tuo kartu tiktai, kad norėjo po savęs amžiną minavonę ir garbę sviete palikti, beje, pats save dievams aukaudamas; tokiame atsiėjime, palipęs ant šventos malkos, pirma sugraudino pamokslu kunigus ir svietą susirinkusį, kad nesiliautų sekti būdo ir įstatymų savo tautos, o paskui save tenai liepė sudeginti dėl numaldymo dievų rūstybės ir dėl patvirtinimo to, ką buvo svietui sakęs[1]. Skelbiama yra raštuose, jog daugybė kūrėjų kūrėjų tokiu pragumu pabengusi savo gyvenimą. Sako, būk jų buvę nuo Brutenio laiko lig paskuojo kūrėjų kūrėjo 51[2], bet už teisingumą to skaitliaus negal galvotis, nesgi nuo senų laikų yra jau įtariama, ką patys jų vardai rodo, kurie yra ar

[1] Lucas David, B. 1, S. 76, 85.

[2] Simon Grunau, tom. 1, c. 1; Praetorius, Schaubühne, B. V, c. 12, § 26.

pramanyti, ar nuo prašaleičių rikliai surašyti. Gintautas buvo paskuojuoju Žemaičiuose[1]. Namai to kūrėjų kūrėjo, kuriuose jis gyveno, buvo pas žinyčią arba šventą vietą, kame šventoji ugnis buvo kūrinama, vadinos rūmais; ir taip šiandien dar žemaitis senu įpročiu, pamatęs didelius ir viešpatingus namus, stebėdamos sako: „E viešpatie, kas tie per rūmai" arba: „Kas tie per rūmus."

Valdžioj to kūrėjų kūrėjo buvo didi daugybė kitų įvairių kunigų pagal įvairią jų vyresnybę ir įvairius darbus, kuriuos abelnai vadino vaideliotais, arba vaidelietais, nuo žodžių vaidinti ir lieta, beje, žinantys ir permanantys lietos daiktus: kaipogi jie nuo slaptų ir nepermanomų ženklų valios dievo jautojos, kurią svietui lėmė ir štikinėjo, reikšdami laimę ir nelaimę atentėj, beje, buvo žinovais aukštojo mokslo ir žinojimo, nuo ko ir žyniais buvo vadinami. Pirmaisiais tarp jų buvo regimai tie, kurie visados rūmuose kūrėjų kūrėjo gyveno ir dėl to vien jau nuo svieto buvo godojami už kitus kunigus, arba žynius. Vadinos kūrėjaičiais, it būt kūrėjo sūnūs esantys, kurie šventą ugnį antveizėjo ir svietui teisybę attiesė; sako jų dvylika buvus[2], bet, minint paprastą lietuvių skaitlių visuose lietos daiktuose, gal aiškiai stigavoti, jog jų devyni tebuvo, kaipo artimiausieji tarnai kūrėjų kūrėjo ir vyriausieji vaideliotai, be kurių žinios niekas nenutiko ūkėj lietos reikaluose[3]. Kad anie kitiems vyresniesiems žodį davė arba įsakymus kūrėjų kūrėjo skelbė, tad lazdos nedėvėjo, bet kitą ženklą turėjo tai lietai. Visi tie žyniai, arba kunigai,

---

[1] Teod. Narbutt, t. 1, str. 438.

[2] Suhm P., S. 50.

[3] Lucas David, B. 1, S. 27, 32, 79, 95.

buvo be pačių, nesgi nuo prityrimo žinojo, jog pačiuoti kunigai ne svieto vargais, bet savaisiais rūpinas ir nieko sau negeidžia, kaip tiktai vienų turtų. Pats kūrėjų kūrėjas kėlė į vyriausiąją kunigišką godą tarp mažųjų kunigų, kuriuos svietas pats sau skyrė tarp našlių ir bevaikių, vyrus išmintingus ir dorus, teisybę ir savo ūkę mylinčius, svieto regėjusius, gero ir pikto prityrusius, vilko neštus ir pamestus, didžius gudrinčius, mokytojus protingus ir atentę prajaučiančius, trumpai sakant, dievo vyrus.

Kiti kunigai vadinos žygovai, kurie taip pat gyveno, kaip regis, netoli nuo rūmo kūrėjų kūrėjo, atmenant ant to, jog vienas tarp jų šventame pamedy metuose 999 nukavo šv. Vaitiekų, skelbiantį Parusy krikščionišką mokslą. Vadinami buvo žygovais nuo žygio, jog jie žygius, arba reikalus, kūrėjų kūrėjo atliko ir jo lazdą, arba įsakymus, nešiodami skelbė po svietą; mėklinantis į tą, kas su šv. Vaitiekum nutiko, gal tarti, jog jie antveizais yra buvę ne vien šventos girios apie rūmus paties kūrėjų kūrėjo, bet ir kitų visų girių, medžių, upių ir kitų šventų vietų, kurie taip pat atgabentas aukos dovanas priėmė ir duodantiems dievų pataiką apreiškė; apie kitus jų darbus nėra žinoma. Paskiau vadino juos dvarionimis, gudiškai dworzanin, jog prie rūmų, arba dvaro, kunigaikščio gyveno. Tarp tų buvo dar kunigai viršaičiai, arba vyriškaičiai, vadinami, beje, viršininkai; regis, jog tuo vardu vadino ne kitus kunigus, bet viršiau minavotus vaideliotus, beje, kūrėjaičius ir žygovus, nesgi pats žodis viršaičiai tą rodo. Prašaleičiai, nepermanydami lietuvių kalbos, pramanė tuos viršaičius ypatingais kunigais. Tie visi kunigai, viršiau minavoti, ne vien šventenybėmis, bet lieta ir ūkės rėda rūpinos, kaip tuojau regėsim.

Buvo dar daug žemesnių kunigų, kurie negyveno parūmiuose kūrėjų kūrėjo, nebuvo nė antveizais šventų vietų, bet, po svietą paskydę, mokė jį tikybos įstatymų, pasakojo jam praėjusių gadynių notis, veikalus savo tautos, girdami dorybę išmintingų vyrų, lygia dalia garbindami narsybę ir kantrybę savo tautos kareivių. Regis, jog kiekvienoj apygardoj toksai kunigas buvo vyras išmintingas našlys ar bevaikis, nuo svieto perdėtas. Tarp tų, kaip jau minavojau, buvo tylusonys ir lygusonys, teisiau sakant, lydusonys, nuo žodžio lydėti, kurie palaidosena mirusiųjų rūpinos, kaip viršiau minavojau. Ilgainiui paklydus jau būtinai pirmoje nuomonėj apie dievą, buvę dar vadinami žvalgionys, kurie laimę ar nelaimę moterims lėmę. Pučionys, kurie nuo vandens putų reiškę atentę. Vėjonys vadinos, kurie lėmė nuo vėjo. Pūsčionys nuo pūtimo, kurie antpūtimu savo dvasios opas ir luošumus gydę. Žeisčionys, kurie patys save žeidę dėl numaldymo dievų. Burčionys, kurie su pagalba pikto lėmę[1]. Žvaigždžionys, kurie nuo žvaigždžių atentę reiškę. Vadinos dar puotininkais, arba ragučiais, tie kunigai, kurie ant švenčių aukaudami arba puotose gerdami iš ragų gėrimą laimino ir svietui dalijo, kaip tuojau matysim. Ant galo buvusios dar ir motriškosios, kunigėmis vadinamos, beje, našlės bevaikės, kurios, mirus savo vyriškiems, stojusios į kuniges, kurių darbas buvęs kurstyti šventą ugnį ir jautojantiems nekuriose notyse reikšti laimę ar nelaimę; vienok žinoma yra, jog tarp našlių buvusios kunigėmis ir mergaitės. Vienos ir antros čystatą už visų pirmiausią įstatymą turėjusios ir

---

[1] Lucas David, B. 1, S. 103; Neuste nordische Beyträge, T. 1, S. 127.

saugojusios, o jei kuri jį peržengė, tą, kaipo ūkės nuodėmę, dievus maldydami, gyvą sudegino[1]. Maitinos kunigai aukomis arba dovanomis, kurias svietas kas dieną dievams davė. Mažuosius kunigus maitino gyventojai tos apygardos, kurioje jie gyvendami šventus darbus atlikdavo[2].

Kunigų darbas buvo rūpintis garbe dievų ir užlaikymu tikybos įstatymų, ant kožnos šventės arba viešių pasakoti svietui susiėjusiam nuo visų senųjų laikų savo tautos veikalus, kares su neprieteliais, didžias pergales ar nuopuolius, badus ir marus praėjusius, idant svietas žinotų, kaip kokioje dingsty turi elgtis atentėj, kas buvo jų tikybos viena dalia, trumpai sakant, laimes ir nelaimes savo tautos praėjusių gadynių svietui minavoti, vienybę, dorybę ir kliautį tarp visų antturėti, rūpesningus guodžioti, nemokančius pamokyti, nuvargusius šelpti, bočių probočių veikalus minėti, duodamas dievams apieras priimti, šventas vietas gerbti ir antveizėti, svietui dievų valią apreikšti, išsijautoti ir žinoti atentę, kutinti svietą vilčia ir brukti jam meilę artimo, ką šiandien patarmė minavojama tebstigavoja ir taip sako: „Ko pats nenori, to ir kitam nelinkėk" arba: „Kas tau netinka, to ir kitam nedaryk." Tie kunigai ne vien pačiu dievo mokslu, bet ir pačios ūkės reikalais rūpintis turėjo, kaipogi kėlusis karei, lygiai su svietu į karę traukti, grumiantis su neprieteliais, priešaky jų stovėti, kareivius drąsinti ir skatinti, idant negurtų; patys lygiai kariaudami rodė, kaip kantriai reikia mirti; žinoti veikalus savo tautos ir pasakoti juos

---

[1] 1) Lucas David, B. 1, S. 51, 32, 38, 39; 2) Leo, Histor. Pruss., p. 4.

[2] Lucas David, B. 1, S. 38, 99.

svietui, kad žinotų ir neužmirštų, garbinti ir minavoti garsius kareivius ir išmintingus vyrus, kurie daug gero dėl savo tautos buvo padarę, idant kiti sektų juos įpėdin valgy ir gėry, nuo lepumo ir ištižimo visus saugoti, mokyti svietą ne ilgais pamokslais, bet patarlėmis, idant kožnas, minėdamas kelis žodžius, primintų sau it stipriai ir mokslą, tuose žodžiuose užrakintą, įsidėtų, ir tuo kožnas žinotų, kokioje dingstyje kaip jam reikia elgtis; todėl pasakojo pasakas ne vien dėl daug žinojimo, bet ir dėl įgudinimo jaunuomenės į klausymos, idant paskui, kitą girdėdami pasakojantį savo reikalą, spėriai galėtų jį permanyti, kaip jam reikia elgtis toje dingsty; todėl jei kas tą visa atliko kaip reikiant, toksai dievo vyru, kaip sakiau, buvo vadinamas.

Aukausenos buvo įvairios: iškilminės, išeiginės ir kieminės, kurias visados svietas susirinkęs atlikdavo ant kalnų, kalvų ar ant akmenų po dideliais didelesniais ąžuolais. Iškilminėmis aukausenomis vadinos tos, kurias laikė pats kūrėjų kūrėjas, baltais rūbais lig žemės ilgais apsidaręs, su kepure treineitiška antsivožęs, ant kurios viršaus aukso burbulas spindėjo, kuriam tarnavo vaideliotai, apsukui šurmuliuodami, akivaizdoj viso svieto, susirinkusio į pažinyčį kokiai noris esant ar būsiant nočiai, beje, badams ar marams, giedroms ar didiems tvanams ar audroms didelėms ir baisioms karėms kilstant arba jas nubengus. Kad, iškilminę auką atliekant, dūmai degančių gyvulių į padebesius kildami rūko, ugnis šventa, ąžuolo medžiais kurstoma, paškėdama tvaskėjo, pas kurią kunigai sustoję sutartines giedojo, į trimitus pūsdami, svietas tuo tarpu tylu melsdamos dūksavo. Kad kūrėjų kūrėjas vaikščiojo prie šėtros, giedotojai pirm jo ėjo su žaislais ir kanklėmis, po jo

parindžiui kunigai ir kunigės, šventus ženklus nešdami. Jei auka atliekama buvo karėn einant, tad, pabengus ją, vaideliotai nešiojo pintinėj savo kūrėjų kūrėją tarp kareivių, rindose stovinčių, kurį išvydęs svietas parpuolė ant žemės, o šis, išvyturęs raudoną vėliavą, arba papartį, įdavė kareiviams, kaži ką ant jų barstydamas. Pabengus maldą, išdalijo auką esantiesiems, kas tuojau persikeitė į didelę, bet padorią, be vaidų ir lėbausenos, gėrynę[1]. Visa tą atlikdavo lauke, nesgi jų žinyčios buvo be stogų, o pačius šėtrus medžiai teklėstė. Pavestoji diena atlikimui aukos buvo visados aiški ir gaidri, jei kana kados nulijo, tad tą turėjo už dievų rūstybę. Radusis taip didžiai nočiai, jog pats kūrėjų kūrėjas turėjo svietui pamokslą sakyti ir pamokyti jį, kaip jam toje noty reikėjo elgtis, tad, rodydamas svietui, jog tą ne savo pramone, bet dievų įsakymu reiškia, ir jog tas, ką jis sakė, pačia tiesa yra, dėl patvirtinimo jos, palipęs ant šventos ąžuolo malkos, pažinyčy pats save sudegino, kaip viršiau minavojau.

Išeiginėse aukose, beje, ant metinių viešių, arba švenčių, aukavo viršaitis ar viršininkas vaideliotų, arba žynių, susirinkus taip pat svietui vienos apygardos į pašėtrį po visų dideliuoju ąžuolu, kame šventa ugnis kūrinos. Viršaitis, paėmęs duonos šmotelį ant torieliaus ir midaus kaušą ar taurę ir tuo nešinas, tris kartus apėjo apie stalą ir tenai padėjo duoną ir taurę. Tad prie aukuro ir stabo, šėtre stovinčio, meldės, pakaitomis su svietu giedodamas, kaip viršiau regėjom. Ilgainiui duoną valgė, paskui pasilenkęs, neprikišdamas rankų, paėmė su dantimis taurę, kurią keldamas pamažu išgėrė, paskui, nulen-

---

[1] Teod. Narbutt, t. I, str. 238.

kęs galvą, taip staiga kniožterėjo, jog taurę per save išsviedė į užpakalį, kurią stovintieji akis išplėtę tykojo nutverti lig ant žemės nenukrintant. Vėl pripylę ją midaus, statė prieš viršaitį, kursai, pasimeldęs ir duonos užkandęs, išlenkė vėl ją ir per save išmetė, ir tiek kartų būk tą daręs, kiek galybių Perūno norėjęs pagarbinti. Ta malda taip pat pasibengusi gėryne: kaipogi visi valgę gyvulius aukautuosius ir midų gėrę linksmindamos[1].

Kieminę auką pats namų gaspadorius atlaikęs tokiu pragumu: ūkiantis ar žaibuojant ir iš tolo krušai kriokiant ar kitai kokiai baisiai nočiai gorinant, šeimininkas, paėmęs visų skanųjį valgį, tankiai lašinių paltį į kukšterą įkabinęs, kepurę nuvožęs, apnešė tris kartus apsuk savo rugius ar varstą, trigubai tais žodžiais melsdamas Perūną, savo Titį: „Perūne dievali, nemušk ant mano javų to kipšo, melsiu tave šia palčia lašinių."[2] Nesgi tariama buvo, jei jis susigrums su kipšu ant jo javų, jam nuo to didi iškada, arba žala, nutiks; kaipogi šiandien dar yra sakoma, jog perkūnas vejąs kipšą, kurs, norėdamas nuo jo išsprukti, jau po akmeniu, jau po medžiu lendąs, kad šis nesuskubėtų jam savo vylyčia užsiausti. Perūnas dirdinęs kipšą pervis pavasarį, kad jis svietui daug pikto daręs vėju, šalčiu, sniegu ir tvanais. Taip pat rudenop, neleisdamas svietui toliau vasara džiaugtis, javų nuo lauko nuvalyti, medžių žaliuoti, visą gamtą gaišinęs, it tarsi norėdamas, kad svietas prapultų. Ir taip šiandien sakoma tebėra: „Mūsų vasarojų giltinė parovė, arba pasuko." Perūnas draudęs kipšą už tą, jog žmonėms piktą daręs, o svietas, regėdamas

---

[1] Joh. Voigt, Gesch. Preus., 1, B., XI K., S. 600.

[2] Lasicius, in l. c.

sau jo tokią globą, labdariu jį vadinęs. Audrai praėjus, gaspadorius linksmindamos pakėlęs namiškiams puotą, arba gėrynę, jog jį Perūnas nuo tos nelaimės paglemžti teikės, todėl šis, jam dėkavodamas, iš džiaugsmo pats su šeimyna besveikas lašinius suvalgęs.

VIEŠĖS, ARBA ŠVENTĖS

Lig nepradėjus pasakoti apie senovės šventes, reikia pirmiau tą stipriai įsitėpti, jog senovėj lietuviai garbino dievą ne verkdami ir rūpindamies. Tai ir jų šventės buvo minavonėmis linksmų nočių, kurias minavodami džiaugės ir linksminos, dievams dėkavodami ir viens kitą vaišindami; kaip yra keturios dalys metų laiko, taip buvo atliekamos ketverios šventės, arba viešės, nuo žodžio visi, jog visi susirinkę viens kitą mylėjo linksmindamies; šiandien dar, tą minėdami, senu įpročiu ant krikščionų švenčių susirinkę gentys ir susiedai turi pasilinksminti.

Pirmoji šventė buvo pavasario, Trimpos, arba Jorės švente vadinama, kurią, kielei ledą išspyrus ir žiemai padribus, šventino tokiu būdu[1]. Visų pirma kožnoj apygardoj, žiemai padrimbant, visas svietas tiekės visuotinai, alų darė, pyragus, žuvį, mėsą kepė, paskui su savo dievo dovana susirinko į ertus namus, regis, pirmąją dieną balandžio mėnesio. Tuo tarpu mergaitės pasipuošusios išėjo anksti iš kiemo į girią rytų linkan, lig tenai pirmieji saulės spinduliai tvykstерėjo, jos persidariusios į baltus drabužius, basos grįžo namo dainuodamos ir skelbdamos, jog pavasarį sutikusios, visos linksmos šokinėdamos ir ratuodamos; parėjusios į tą kiemą, kuriame visi buvo susirinkę, apreiškė namiškiams ir susiedams linksmą Jorę, arba pavasarį, kurie, prasidžiugę ta linksma naujiena,

---

[1] Lasicius, in lib. cit., pag. 53.

suėjo į vidų, kame žynys, taip vadinamas kunigas, midaus kaušą, ant stalo, arba skomio, stovintį, paėmęs, tuos žodžius sakė: „Oi viešpatie dieve, mūsų Pergrūdi Perūne, kursai savo galybe sunkią žiemą nuo mūsų pavarei, teikis mums javus mūsų sėtuosius ir sėtinuosius vykinti, idant, jais džiaugdamies, tave garbintumėm, augink šakeles į šakas dėl ūksmės žmogui ir gyvuliui, lapodink medžius, kraudink žiedus, mezgink vaisius ir brandink, idant žmonės, gyvuliai, bitės ir paukščiai gautų sau peną ir, tuo džiaugdamos, tave garbintų. Želdink žoles, veją, puikas ant visos žemės, mes dabar tavęs meldžiam širdingai."[1] Svietas atsakė tuo pragumu: „Linksmą pavasarį mums pagrąžini, tu laukus ir daržus gaivini, girias žaliuodini, suteik viso to, ko mums reikia, idant džiaugtumėmės ir tave garbintumėm." Po tos maldos žynys, įsikandęs taurę ar kaušą, neprikišdamas rankų, per galvą išmetė tuščią, kurią užpakaly stovintieji vėl pagrobė lig ant žemės nenukrintant[2]. Tad pripylė vėl midaus kaušą ir, didžiai drovėdamos, pastatė prieš kunigą, kurs, ją paėmęs, vėl meldės, tardamas: „Oi tu maloningas dieve Perūne, večasis tėve Žvaigždyksti, kurs visus gūži šilima savo ir visiems žibini saule, suteik mums žiburį, šilimą; tu, kaipo viešpats, saugok mus ir vaisius mūsų šį metą nuo žaibų, krušų ir audrų bei vėtrų ir nuo visa gadinančio Pikulio." Po tos maldos žynys, vėl išgėręs midaus taurę, metė per save į užpakalį tokiu pat būdu, kaip ir pirma, kurią stovintieji nutvėrė ir vėl ją, pripylę midaus, liepė pakarčiui visiems po taurę išgerti pradėjus nuo visų godingojo vyro. Paskui vėl pripy-

---

[1] Merkel, T. 1, S. 116.

[2] Lasicius, in libro citato, pag. 53.

lė taurę midaus ir pastatė prieš kunigą, kursai, paėmęs ją, taip meldės: „Ai dieve Perūne Pilvyti, gaivink reikalingu lytum ir rasa mūsų javus, žoles ir lapus, pripildyk mūsų plačias stogines ir aruodus visu tuo, ko mums reikia, idant, tuo džiaugdamos, tave garbintumėm" etc. Po tos maldos vėl išgėręs taurę išmetė per save, kurią vėl pripylus davė svietui gerti pakarčiui, kursai pagėrus ėmęs giedoti ant garbės savo dievo Perūno[1]. Tuo tarpu kunigai aukavo aukas gyvulių Perūnui, kaipo Pergrūdžiui, Žvaigždyksčiui ir Pilvyčiui, kurių paskui mėsą svietas valgydamas gėrė ir linksminos. Tą Jorę turėjo už globėją ir užtarytoją visų gyvulių, užvis arklių; nesgi šiandien dar gyventojai, stokodami pašaro ir nesulaukdami žiemos galo, dejuoja tais žodžiais: „Ai Jorutale, Jorutale, kame esi!", apie kurio privalumus viršiau minavojau.

VAINIKŲ ŠVENTĖ, ARBA VIEŠĖS

Raštininkai rašo, jog pradėję šventinti birželio gale ir šventinę per 14 dienų. Šiandien palaikus tos šventės vadina švento Jono nakčia, kuri visiems yra žinoma; rodos, jog šventino tą šventę minavonei įkūrimo, arba sutvėrimo, šio pasaulio ir visos šeimynos. Pagal nuomonę išminčių tos gadynės, būk Perūnas išperėjęs aukštybėse visą sutvėrimą regimą ir neregimą ir visų šiltąją dieną išleidęs jį į pasaulį tokiu laiku, idant galėtų tenai prakusti, dėl didesnės dar globos įdavęs tai šeimynai ugnį, idant šildydamos kutintųsi, nesgi šiandien dar senu įpročiu yra sakoma: „Tą žmogų yra dievas leidęs ant svieto",

---

[1] Lucas David, B. 1, S. 89, 91.

nesako yra sutvėręs, kurs žodis, šiandien tebesąs, rodos senovės nuomonę tvirtinti, užvis jog pačiose pirmosiose lietuvių krikščionų knygose, išspaustose 1540, apie sutvėrimą svieto pagal Raštą šventą visur vietoje sutvėrė sako leido, ir taip: leido saulę, leido žvaigždes, leido žvėris ir paukščius etc., it būt kaip koks tėvas perą išgūžęs paleidęs į pasaulį, ką tegalėjęs atlikti tokiu laiku, kuriame nuleistas peras nepragaištų pasauly, nesgi žinoma yra visiems, jog apie šv. Joną oras yra visų jaukusis ir malonusis. Todėl rodos, jog buvo šventė, kaip sakiau, minavonei tos noties įkurta, kurioje visas sutvėrimas buvo savo pradžią gavęs. Todėl, dėkavodami savo Perūnui, arba Tičiui, kurs juos savo šilima išgūžęs kutino, dirbo jam iš jaunų berželių šėtrus, po kuriuos vaikščiodami meldės ir dėkavojo, nes kokios tos maldos buvo ir kaip meldės, nėra randama raštuose, tiktai yra žinomi keli žodžiai vienos giesmės, kurią pradėdami taip būk giedoję: „Titis leido, Titis leido" arba, kaip šiandien kad bažnyčios kalboj sako: „Titis sutvėrė, Titis sutvėrė", kurių žodžių prašaleičiai gudai ir teutonai, kaip viršiau minavojau, nepermanydami parašė, jog lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, garbinantys dievą, vadinamą Didis Ledo, nuo ko paskydo paskui jų raštuose niekų zaunos, no gudai ne vien tuos žodžius, bet ir visą lietuvių senovę pasavino, stigavodami, jog tas Didis Ledo jų dievu buvęs. Nesgi žodis titis, jiems klausantis, pasirodė it būt didis, o žodis leido it ledo esąs, kaip viršiau minavojau, bet ką tie žodžiai jų kalboj reikštų, patys nesupranta ir nežino, kaip juos išguldyti. Prieš tą šventę ėjęs svietas į šventas upes ir ežerus praustis bei mazgotis, idant jaunais taptų, ir kas visa atliko, kaip buvo įstatyta, tas radęsis viena valanda didžiai išmintingu

ir galėjęs regėti piktus žmones, žavėtininkus ir raganas. Nebuvo kitos linksmesnės šventės, nesgi pagal pasakas, šiandien dar minavojamas, tą rytą saulė tanciavojusi; paskuoją naktį tos šventės degino tuos šėtrus ir linksmindamos per ugnį šokinėjo, it būt minėdami, jog nuo šilimos prasidėjo ir šilima gyvoja. Taip pat ant tos pačios šventės abydas savo viens kitam dovanoję, per tą šventę visi lygūs buvę, kaipogi didžturčiai vargdienius slaugę. Būt kas būdama, vienok šiandien yra geistina, idant žinovai Lietuvos kalbos surinktų visus palaikus, dar tebesančius, užvis dainas, šiandien dar daugioj vietoj minavojamas ne tikėjimu, bet įpročiu senovės laimingų praėjusių gadynių. Ko gal dar daug rasti Kuršo parubežiuose, kur žemaitis ir žemgalis, arba, kaip šiandien kad sako, kuršininkas, susiėjusiu linksminas senų dienų įpročiu, it būt dar minėdamu, jog anuodu angis buvo tikruoju broliu, nes ilgainiui nedorybė svieto perskiedė juodu dėl savo naudos.

APJAVIŲ VIEŠĖS, ARBA ŠVENTĖ

Apjaves gėrė, javus nuo lauko nuimdami, tokiu būdu. Ant kalvos padėjo akmenį aukurui. Jei daug svieto buvo, kunigas, jei maž, pats gaspadorius, išėjęs javų piauti su šeimyna ar su talka, visi linksmindamies, jog jaunos duonos prilaukė; visų pirma supiovęs gaspadorius pėdą pamovė ant šmaikščio ir padirvy pastatė. Paskui dėkavojo Pergrūdžiui Perūnui, jog javus pavykino, ir meldė, idant patiems besveikiems leistų juos suvalgyti[1]. Jei javai buvo nevykę, tad maldavo Perūną, idant stiprintų juos kentėti badą

[1] Lasicius, in libro citato, pag. 54.

ir alkį, degindami ant akmens aukas. Po tos maldos šeimyna ar talka kibo į javus, kuriuos netrukdami nuvalijo[1]. Nubengę nupynė vainiką iš varpų, kuriuo apklėstę galvą grakščios ir linksmos motriškės, parvedė ją dainuodami į kiemą pas gaspadorių, kuriam padavė ji ant balto raiščio vainiką, kurį gaspadorius paėmęs dėkavojo darbininkams, o vainiką pakabino ant gembės trobos gale godingoj vietoj. Tuojau ėmė piovėjus vaišinti ir raginti, kurie gėrė ir linksminos per visą naktį, garbindami visados gerus gaspadorius, mokytojus arti ir sėti, bei narsius kareivius, už liuosybę kritusius, ir didžius darbininkus, kas šiandien dar kaip Kalne, taip ir Žemaičiuose yra sekama; vienok geistina būtų, idant žinovai tos kalbos palaikus dainų, dar dainuojamų, surinktų, rasi iš jų aiškiau galėtų išsijautoti apie tą įprotį.

ILGIŲ VIEŠĖS, ARBA ŠVENTĖ

Tą šventę šventino, javus nuo lauko nuvokus ir rugius pasėjus, beje, kaip šiandien kad sakoma yra, suvisu į namus parėjus arba ant žiemos įsikūrus, nu tad dėkavojo įkūrėjui viso savo labo, aukodami jam pirmskrajus, taip pat valgius, gėrimus, žuvis, mėsą, pieną, medų, midų ir alų visame krašte[2]. Nesgi visa apygarda tiekės tai šventei, midų, alų darė, pyragus kepė. Paskui suvežė visa tą, ką buvo dievas kuriam suteikęs. Susirinkus svietui į didžiai ertą namą, jo kertėse išstatė bosus ir verpeles alaus ir midaus, paskui žyniai padengė stalus ir viduryje aslos sukūrė ugnį pailguotiną, kur atvedė ir gyvulius, vainikais

---

[1] Merkel, T. 1, S. 166.

[2] Hartknoch, S. 139; Lasicius, pag. 49.

apklėstus, visokios veislės po porą, beje, patiną ir pačią. Tad žyniai ėmė melstis tylu pagal savo dabą, pabengę maldą, ėmė lazdomis tuos gyvulius mušti; visi esantieji tą patį darė lig užmušą, šaukdami: „Tai mūsų žemeliukėms, beje, žemės ūkėjoms, aukaujam ir dėkavojam, jog mums šį metą mūsų javų, daržų, pievų negadinot, o nuo ugnies, geležies, marų, badų ir visokių neprietelių mus saugojot" [38]. Nu tad kepė ir virė mėsą pamuštųjų gyvulių. Tuo tarpu motriškosios, užugnėj sėdusios, kviečių plonius, sykiais vadinamus, ant anglių kepė ir iškeptuosius per ugnį mėčiojo vyriškiesiems valgyti. Žyniai tuo tarpu pamokslą sakė svietui apie dabą, būdą žmonių, apie reikalus ūkės ir lietos, apie narsybę ir kantrybę garbingų vyrų, karėse kritusių. Paskui taip sugraudinti žmonės nuo kunigų, kožnas šnibždėjo jiems į ausį savo kaltes ir nuodėmes, kursai, pagrobęs jį už plaukų, su lazda aptalžė, jog jis ne taip elgės, kaip reikėjo doram žmogui; kožnas, nukentėjęs taip savo pakūtą, nusiminęs spūdino šalin. Tą visiems atlikus, paskui grobė pačiam žyniui už čiuprynos ir jį taip pat aptalžė už jo nuodėmes, jog ne taip elgės, kaip jam priderėjo; žynys, sutaisęs savo drabužius, antrą atvejį sakė pamokslą motriškosioms, idant ūkės vilkėjomis būtų, vyrų savo klausytų, namus gerbtų, doromis motinomis ir doromis gaspadinėmis tapti teiktųsi[1]. Nu įvedė su iškilme grakščią mergaitę, baltai apdarytą ir vainikuotą, kuri nešės pilną skreitą keptų plonių ir stojos dešinąja koja ant zedliaus, ant durų atsisukusi, o kairiąją koją pakėlusis turėjos, kairiąja ranka blaivą kaspiną aukščiau galvos iškėlusis, o dešinoje rankoj tauragę midaus turėdamos stovėjo

[1] Merkel, T. 1, S. 178.

ir, tokioje stovyloje būdama, meldės tais žodžiais: „Vaisgamtos tėveli, augink mums linus aukštus sulig manim, kad mes plikos nevaikščiotumėm." Tą trigubai pasakiusi, visų pirma išgėrė taurę midaus, antrą kartą pripylusi, išgožė į kairiąją pusę zedliaus, trečiąją taurę vėl pripiltą išgožė į dešinąją pusę, paskui išbėrė aukštyn vienkartu iš skraisto plonius. Tada kritusiuosius į dešinąją pusę zedliaus visi valgė, o kairiosios pusės plonius atdavė vėlėms, kuriuos, nunešę į kapus, į žemę sukasė. Jei mergaitė aukaujanti ant vienos kojos išstovėjo, antra zedliaus neprimynusi, tad atentį metą vylės didžios brandos ir javų vykimo, bet jei su kaire palytėjo zedlių, tad reiškė atentį metą nevyksiančius javus. Paskui motriškosios susikibusios tanciavojo, arba tupiniavo, dainuodamos: „Imkimės varpstes, rieskim kuodelius, statykim stakles, Vaisgamta ant mūsų susimils, nesgi Beniutė, visų augalotoji mūsų mergaitė, nenyksterėjusi ant vienos kojos išstovėjo." Ant galo susėdus visiems prie dideliai ilgų stalų valgyti šventos mėsos, žyniai, nupiovę po kąsnelį, mėčiojo į namo kertes žemeliukėms, arba vėlėms, tai yra dūšioms, ant žemės baldančioms, sakydami: „Dieve Žempati, priimk mūsų maldas ir aukas ir leisk vėles eiti prie mūsų stalų tų valgių su mumis valgyti ir ragauti." Tą patį darė ir su gėrimais, nulaistę visų po truputėlį į pastalę, paskui patys gėrė ir linksminos, į trimitus pūsdami, giedodami ir šokinėdami. Ta šventė buvo šventinama minavonei mirusiųjų, dėl to vadino ją ilgėmis, it būt ilgėdamies mirusiųjų tą darantys, arba vėlių dienos, nuo to, jog vėles ant tos šventės vaišino[1]. Nesgi patys, būdami viso pertekę, gailėjos, jog prie tos dievo

---

[1] Neuste nordische Beyträge, T. 1, S. 128.

dovanos nėra jų genčių ir pažįstamųjų mirusiųjų, todėl darė jiems minavonę, vaišindami jų vėles per 4 nedėlias. Vaišino vėles dėl to, jog, kaip viršiau sakiau, buvo dūšios, neatlikusios visą gyvenimą šiame sviete arba nepalaidotos, todėl baldės išbadusios ir gyvuosius trukino ir jiems piktą darė, todėl jas tildydami vaišino, idant pavalgiusios nurimtų ir nebsisuostų. To dar negana buvo, šventę bengdami, kuri ilgiau nei per dvi nedėli pateko, ėjo paskui į kapus ir tenai vėl lapinėse ir šėtruose valgė ir, šmotelius nupiaustydami, mėčiojo po stalu, ir gėrimus taip pat laistė, tardami: „Eikit pavalgiusios ir negadinkit grįždamos mūsų javų." Ant galų galo kaulus gyvulių aukautųjų ir likusiuosius valgius į kapus įkasė ir tenai raudojo mirusiųjų savo genčių ir kareivių, karėj už liuosybę kritusiųjų, kurią maldą vadino raudine. Tokia daba šiandien dar lietuviai apgudusieji, apie pilis Balostekę, Usvietę, Uolą, Tripentę ir Piną upes gyvenantys, tos raudinės minavonę ant kapų tebdaro ir valgius tenai tebneša bei raudine vadina.

KALĖDŲ VIEŠĖS, ARBA ŠVENTĖ

Kalėdos lietuvių senoje kalboj rodo susitikimą senojo laiko su jaunuoju, beje, senų metų su jaunaisiais. Tą šventę šventino pradėdami naujus metus o bengdami senuosius. Vadino Kalėdomis nuo žodžio kalti, kaipogi minavonei praėjusių metų kalė gaspadorius į trobos sieną vinį arba ragą, o žyniai į žinyčios sieną plytą mūrijo dėl metų žinios, kaip viršiau regėjom. Šiandien dar Žemgaliuose arba kuršininkų namuose gal regėti balkius ir sienas po dvi rindi prikalinėtas briedžių ragų, kurie jau patys, jau jų ša-

kos metų skaitlių rodo. Nėra aprašytų nei maldų, nei aukų tos šventės, vienok nuo jos palaikų, kurie kame-ne-kame beužliko, gal dar sektis, jog svietas taip pat linksminos, kaip jei ir ant kitų švenčių: valgė grūdus, šieną ant stalų paskleidę, žyniai veizėjo į žvaigždes ir lėmė atentį metą, laimingą ar nelaimingą, pagal tą, kokias žvaigždes pirma paregėjo. Paskui vilko bluką per kiemus, beje, senuosius metus, tabalus mušdami, kurių pradžia dainos, toje dingsty dainuojamos, tokia yra[1]. Paskui tą bluką sudegino, kaipo sunkų praėjusįjį metą, vildamies, jog ateinantysis metas bus daug lengvesnis ir nereiks taip sunkiai dirbti, kaip praėjusįjį metą[2]. Sudeginus senuosius metus, motriškosios tuojau parodė lėlę, iš medžio išdrožtą, kurią vyriškieji grobstė, bet motriškosios ją paslėpti turėjo, idant nebmatytų ir nebieškotų.

Tarp tų metų švenčių, arba viešių, buvo dar mažne, sakau, paviešės arba gėrynės, su šventenybėmis sunertos, kurių apleisti niekas nedrįso, ir taip: įkurės, apkulos, koštuvės, skerstuvės, užvis budynė ir laidosena.

ĮKURĖS

Įkurėmis vadinos, kad į naujai pastrūnytą trobesį pirmąjį kartą ugnį su didžia goda įnešę asloj sukūrė; žodis įkurės paeina nuo žodžio kurti. Tas įprotis taip buvo saugojamas, jog, to neatlikus, nieksai nesivylė laimingai gyvensiąs naujame trobesy, kas lig šio lai-

---

1 Tabalai, tai, tai, tai,
Judink, seni, kaulus,
up, up, up.
Sudaužk rankų delnus etc. etc.

2 Neuste nordische Beyträge, T. 1, S. 128.

ko Kalne ir Žemaičiuose tebėr saugojamas; nesgi, lig ugnies neįnešus, vainikas, pro stogą iškištas, saugojo naujus namus nuo viso pikto. Angis, sukūrus ugnį, įleido į trobą gaidį ir vištą, abu juodu, o į aslos vidurį naujosios trobos įeidami susiedai paritino du duonos kukuliu, ženklinančiu vyriškį ir motriškę, ir kurs iš kukulių berietėdamas apvirto aukštynokas, tas tarp gaspadorių turėjo pirma mirti, paskui prieteliai, gulę asloj naujosios trobos, turėjo tabalus mušti, taip dainuodami: „Toj trobelėj gali laimelė džiaugtis ir gėrėtis." Išeiga bengės gėryne, kurią gerdami minavojo ir garbino vyrus garsius, garbingus gaspadorius, narsius kareivius, karėj kritusius, ir tuos, kurie buvo daug gero svietui padarę.

Apkulas, arba gaubjaują, nuo žodžių gaubti ir javai, taip pat gėrė javus kulti nubengę: šeimyna, nukūlusi paskuojį rytą, ėjo namo nešina grūdų pripilta rakanda, kurią resnasis vyras paduodamas gaspadoriui apreiškė, jog nubengė javus kulti ir linki jam besveikam juos valgyti. Bengias šiandien dar ta iškilmė taip pat gėryne. Trumpai sakant, kožną ilgą ir sunkų darbą nubengę, linksminos taip, kaip kad linų apminas neseniai dar tebgėrė.

Buvo dar tarp tų pačių įpročių ir kitos it pačių namiškių linksmybės, arba gėrynės, beje: rudenį gyvulius pavalgai pamušus, prielaidus ir paršus paskerdus, žąsis ir antis papiovus, gaspadorius vaišino savo šeimyną dešromis, vėdarais, riaušiais, kogalvėmis lig persivalgant, kuri vaišė vadinos skerstuvėmis[1]. Taip pat rudenį, bites pašluosčius, midų ar alų padarius, ragino ir vaišino gaspadorius savo šeimyną, kuri vaišė vadinos koštuvėmis, nuo žodžio košti

---

[1] Lepner, IX, S. 86.

arba gožti, beje, it būt gaspadorius dievo dovaną savo butoje tinkamam pagožęs valgyti. Užvis gaspadinės, norėdamos savo raugu pasigirti savo šeimynai, ragino namiškius pasilinksminti, kurie gerdami visados gyrė gėrimo raugą, arba raugutį; prašaleičiai, nepermanydami jų kalbos, parašė, būk žemaičių dievas esąs Raugutis. Kokią dabą tebsaugoja visoj senoje Lietuvoj apie Pinos pilį ir Tripentę upę iki šiai dienai[1].

BUDYNĖ

Ligonis, regėdamos mirsiąs, pavadino pas save kunigą, kursai jį dieną ir naktį sargino ir laimino melsdamos; rodos, jog tie kunigai lygusonys ir tylusonys vadinos, kurie jau yra minavojami sandarose metų 1249 tarp krikščionų ir parusėnų[2]. Tie kunigai sargino ligonius, laimindami lig antrą kartą jaunam mėnesiui įstojant, kuriuo laiku ligonis, maldydamas dievų rūstybę, paskuojus apžadus darė. Jei tas nemačijo, tad kunigai, nuėję į pažinyčį pas šventą ąžuolą ir tenai išrausę pirkšnių iš šventos ugnies, davė ligoniui gerti, kaipo visų didžiausią vaistą, ką ir šiandien dar senu įpročiu tebdaro gumbuodamies. Jei ir pirkšnys nieko nemačijo, tad gentys suėję teiravos tarp savęs, ką turi veikti su ligoniu; jei gentims pasirodė nebišgysiąs, tad ligonis, jei turėjo vaikų, palaiminęs juos, mažąjį sūnų pakėlė savo karšinčium pagal ūkės dabą, įsakęs jiems vienybėj ir meilėj tarp savęs gyventi. Taip parėdžius ligoniui jo gyvenimą

---

[1] Kraszewski, Wspomnienia Wolynia, Polesia i Litwy, tom 1, fol. 80.

[2] Voigt, Geschich. Preus., B. 1, S. 564; Lasicius, in libro citato, pag. 57.

ir atsisveikinus jam su gentimis ir susiedais, kunigai, antdėję ant jo galvos pagalvę, arba podušką, nutroškino, nesgi jiems rodęsis toksai smertis dievo malone esąs prieš sopulius, kuriuos ligonis kentėti turėjęs sunkioje ligoje. Tuo tarpu, besergant dar ligoniui, tiekės jau į budynę, darė alų, midų. Mirus jam, tuojau šiltu vandeniu numazgojo nabaštiką ir, apmovę baltais marškiniais, padėjo šaltoj vietoj, nesgi mokėjo nabaštiką taip sušaldinti, jog jis nė vien per kelias nedėlias, bet ir per kelis mėnesius negedo, kokiu pragumu, to nėra šiandien raštuose randama. Paskui siuntė prajovus į giminę mirusiojo žodį duoti tolimiems tolimesniems gentims ir bendrams, jog tas ir tas pasirinko iš šio svieto, idant susirinktų į budynę. Suėjus gentims ir pažįstamiesiems į mirusiojo kiemą, nabaštiką, numazgoję antrą kartą, įkapėmis apvilko ir pasodino krėsle bei vaško žvakes pas numirėlį uždegė, patys, apgėrę pakarčiui midaus ar alaus po kaušą, toj pačioj troboj pasieniais susėdo ant suolų. Tuo tarpu raudės, taip vadinamos motriškosios, su artimaisiais gentimis apstojusios asloj nabaštiką, raudojo, o sėdintieji pasieniais giedojo, budindami nabaštiką tais žodžiais[1]: „Ulele! Ulele! Ko numirei? (Teisiau, regis, bus vėlelė, ne ulelė; dūšia nelaidota vėle vadinos.) Ar neturėjai gražią žmoną, dailų žirgą, rimtą ginklą, darbią šeimyną, didžius turtus, lakius sakalus, greitus pėdsekius? Ko numirei? Ulele! Ulele! Ko nepertekęs buvai, ko stokojai, ko numirei? Ulele! Ulele! Ar neturėjai plačią giminę, turtingus gentis, meilingus bendrus, ko numirei? Ulele! Ulele! Ko numirei, kas tau kaitėjo?" etc. etc. Visa tą minavojo, kas mirusiajam ant svieto maloniu yra buvęs

---

[1] Lucas David, B. 1, S. 141.

ir kuo jis gėrėjos ir džiaugės gyvendamas. Kad taip budėtojai giedojo, raudės lygiai su gentimis verkė, ašaras į molio ar stiklo kaušelius lašindamos, kurias paskui, supylusios į lakanką, ašarūne vadinamą, padėjo kapuose pas pelenus nabaštiko, kaipo ženklą savo meilės; jei kurs gentis nenorėjo ar negalėjo verkti, tas turėjo samdyti svetimą raudę, kuri jo vietoj raudotų. Ir taip šiandien dar senu įpročiu yra sakoma: „Tas neraudojo savo matušės, ar tetušio." Liovusis giedoti, tuojau gentys nabaštiko ragino budėtojus gerti midų ir alų. Taip budėjo per kelias dienas ir naktis, pagal tą, kaip turtingas buvo mirusysis. Nieksai tenai akivaizdoj nevalgė, peralkusysis tiktai užsikando tylu užkakalinėj troboj. Tokį įpratimą turėjo už didžiai didį daiktą, kaipogi nabaštikas mirdamas visados vieną dalį savo pelno budynei pavedė, nesgi juo daugiau mirusysis turėjo sau budėtojų, juo godingesniu ir garsesniu buvo. Ilgainiui atvejų atvejais nugiedoję ir pakarčiui apgėrę, ant galo kožnas vėl pakarčiui antgėrė patį nabaštiką, sudievu jam sakydamas, ir lūgojo, idant jo tėvus, gentis, bendrus ir pažįstamuosius pasveikintų aukštybėse nuo jo pusės ir su jais maloniai elgtųsi, kaip jei čia su juo ant žemės kad elgės. Paskui lydusonys ir tylusonys išpasakojo gyvenimą mirusiojo ir į vardą jo sakė sudievu paskutinį kartą jo gentims, bendrams ir susiedams, kurį atsisveikinimą senu įpročiu atmenamai dar Žemaičiuose sakė nabaštiką iš namų išnešant, bet ilgainiui kunigai šios gadynės, kad jiems gėdos nedarytų, stipriai užgynė. Išnešę nabaštiką iš trobos, įdėjo į ratus, kurį motriškosios lydėjo lig kiemo galo, o vyriškieji lig kapų visi raiti, plikus kardus iškėlę švytruodami ir uidami šalin Pikulį ir piktas dvasias nuo nabaštiko; vadinos lydėtojais, nuo

to, jog nabaštiką į kapus nuleido. Atvežus nabaštiką ant kapus, padėjo į šiaudinę lovą ir pakėlė ant malkinės, lygiai karės žirgą, seidoką, vylyčias, ragotinę, kardą ar kalaviją, visų meilingąjį nabaštiko tarną, pėdsekius ir sakalus, o vargdieniams — namų padargą, ir, ugnį po malkine sukūrus, degino. Pradėjus dūmams rūkti, tylusonys ir lydusonys ėmė vėl giedoti, garbindami darbus ir veikalus nabaštiko, beje, jo karės žygius atliktus ir neprietelius pergalėtus; tankiai žmona, savo vyriškio gailėdamos, lygiai su savo nabaštiku deginos[1]. Tuo tarpu, kaip sakiau, raudės vis raudojo ir ašaras lašino į kaušelius, kiti mėčiojo į ugnį nagus meškos ir lūšies, idant nabaštikas, lipdamas į aukštybes per žiaurų kalną, galėtų įsikibti, kiti, pūsdami į trimitus, trūbijo. Kad jau viena liepsna malkinė tvaskėjo, staiga lydusonys, degančias žvakes aukštyn keldami, sušuko: „Regim nabaštiką ant balto žirgo, žibančiuose ginkluose, ant peties sakalą sėdintį ir į dangų lekiantį didžioj draugėj."[2] Kiti lydėtojai, veizėdami į dangų, atsiliepė tais žodžiais: „Keliauk, vargali, laimingai į antrą gyvenimą, kuriame nebnovys tavęs daugiau nei kraugerys vokietis, nei pasalus gudas, bet tau tenai abudu vergaus amžinai." Sugruzdėjus nabaštikui, supylė pelenus į molinį, ar akmeninį indą ir, tenai segeles, auskarus, žiedus, karolius, aukso retežius, senovės pinigus ir kitus brangius daiktus sudėję, ant galo pastatė jį į kapus, tokiu būdu padirbtus.

Apsukurtinai padėjo ant žemės kelias eiles akmenų, it pačiame vidury to rinkio suskliautė keturis plokščius akmenis, tarp kurių įstatė minavotą indą su pelenais, kur ir lakanką su ašaromis įdėjo; jei na-

---

[1] Procopius, l. II, pag. 256.

[2] Koialowicz, l. 1, p. 7.

baštikas buvo garsus kareivis, daug neprietelių pergalėjęs, tad, ant geležies grandies sumovę, kaukoles garsiųjų jo neprietelių po to indo apačia padėjo ir visa tą uždengė penktuoju akmeniu. Kartais vietoje tų plokščiųjų akmenų krovė krosnį, į kurią minavotus daiktus, beje, indą su pelenais, lakankas su ašaromis ir kitus molio stotkelius su gėralu, sudėjo ir akmenimis užkrovė. Nuo to indo grindo akmenis eilėmis į visas puses it žvaigždės spindulius arba, aiškiau sakant, rindos akmenų taip buvo į krosnį suvestos, it kaip ratpėdžiai į stebulę sukalti. Ant galo tą žvaigždę, akmenimis išgrįstą, ir krosnį apipylė smilčių kalnu, į kiaušį pavėdžiu, kurio didelumas buvo pagal didumą garbės mirusiojo; vadino jį šventu rogu todėl, jog nieksai negalėjo jo pakušinti, nesgi viršiau regėjom, jog kapai jų buvo už šventą vietą turimi. Tokį rogų, arba kapus, pylė visuotinai ne viena diena, bet per kelerius metus, ką gal manyti nuo kapų Parutės, arba Birutės, Palangoj, Živilės ir Lietuvos karaliaus Mintauto, arba Mindaugo, pas Naujapilį, Gedimino, didžiojo kunigaikščio, panemunėj. Supilti tą rogų, arba kapus, mirusiajam kožnas sau turėjo už visų didžiausią godą, nesgi šiandien dar, noris saujelę žemių ant nabaštiko laidojant antbėręs, tarias jau tuo visa jam atlikęs, kuo kaltu yra buvęs; ir taip šiandien dar yra tariama į neturtingą skolininką: „Užmokės,— sako,— su lopeta, kad bent ant kapus benuskubėčiau" arba: „Garbė dievui, dar ant kapų užlenkiau nabaštiką", ir daug už didesnį daiktą turi sau smilčių saujelę ant nabaštiko antberti, nekaip bažnyčioj už jį pasimelsti. Tokių kapų yra dar šiandien visoj Lietuvoj didžios daugybės, ne visados ypatingų, bet tankiai greta po kelis šimtus vienuose laukuose, užvis didi daugybė jų yra Rogačiovo pilies

laukuose, paniperėj, kuriuos šiandien paprastai skitų, arba kailinuočių, karalių kapais vadina; regis, jog ir pilis pati Rogačiovo yra praminta nuo tų kapų, rogu vadinamų; gudai arba lenkai vadina juos šiandien savo kalboj kurhany; girdėjau pasakojant, jog apie Naujapilį vadinąs svietas tokius kapus łotewki, tai yra lietuvių kapai. Paskesniuose dar laikuose, jau krikščionimis tapę, nebdegino nabaštikų, bet į žemę laidojo, pridėdami kardą ar kirvį, motriškosioms varpstę ir kuodelį, midaus plėšką ir vakartį, ant galo parišę po kaklu nabaštikui į raiščio kertę pinigų įmezgė ant kelio[1].

Lydėtojai, taip palaidoję nabaštiką, lig nepargrįžę dar namo, dalijos jo pelnu tokiu pragumu. Perdaliję palaikus nabaštiko į tris dalis, išdėliojo juos trijose vietose atstu nuo kita kitos; visų brangiausias daiktas buvo padėtas visų tolimiausiai, juo blogesnis arčiau, visų prastasis it arti, tad lydėtojai raiti nokės, ir, kurs pirmiau prijojo prie visų tolimesnės dalies, tam ji teko, antram — antroji dalis, o trečiam — trečioji, pagal jų greitumą ir skudrumą. Nuo to Vulfstanas, buvęs 10 amžiuje Žemaičiuose, sako, mirdami žemaičiai palikimą savo ne gentims, bet narsiesiems išdalija. Paprastai pirmuoju ir visų geruoju palikimu mirusiojo buvo ginklai, paskui drabužiai, ant galo niekniekės. Jei nabaštikas buvo vargdienis, tad išdėliojo pinigus tokiu pat parėdymu, prie kurių lydėtojai taip pat nokės, ir, kurs buvo pirmesnis, tas sau pirmąjį pinigą gavo. Tokį noksenos vadino trėsena[2], nuo žodžio trėsti, arba bėgti. Šiandien dar mylimuosius daiktus mirusios jaunuomenės tėvai parduoti

---

[1] Stryikowski, Kron., ks. 4, s. 143.
[2] Карамзин, Истор. гос. , т. 1, с. 83.

svetimam už abydą sau turėtų, bet paprastai išdovanoja jos bendrams, idant, dėvėdami juos, minavotų nabaštikalį.

Taip palaidoję nabaštiką ir pasidalinę jo pelnu, lydėtojai pagrįžo į jo namus, kuriuose buvo patiektas valgis su gėryne, stypa vadinamas, nuo žodžio stipti, tai yra mirti; nesgi šiandien dar žemgalis arba kuršininkas senu įpročiu sako: „Mūsų Janis nuostipa", beje: mūsų Jonis nustipo, tai yra numirė. Čia reikėjo nabaštiko karšinčiams ne vien lydėtojus, bet ir numirėlius vaišinti ir raginti, ką atlikdavo didžiai tyliai tokiu parėdymu. Troboje grynoje stalus padengė, taures ir kaušus pilnus midaus ir alaus pastatė. Lydėtojai tuo tarpu rinkos tenai tyliai, kuriems suėjus, gaspadinė padėjo valgius ant stalo; taip visiems nuliūdusiems bestovint, gaspadorius arba kas išmintingesnis pratarė tuos žodžius lengvai: „Dūšelės mirusiųjų, kurioms tie namai minavonę šiandien daro, garbingų ūkininkų tų namų, garsių vyrų karėj ir ūkėj, godingų gaspadorių namuose ir lauke už to nabaštiko dūšią ir palaidotas dūšeles jo tėvų, genčių ir visų tų, kurie pasirinko iš tų namų! Eikšenkit ant šio pasistiprinimo tokia vaiše, kokią mūsų turtai išgalėjo, gėrėkitės tuo valgiu, kaip kad mes kad gėrimės jūsų minavone, valgykit, malonios žemeliukės." Nutylėjęs valandėlę, vėl toliau sakė: „Sėskit, valgykit, kiek dievai jums leidžia." Tuo tarpu visi kiti lydėtojai, kaip sakiau, nuliūdę vis tylėjo it negyvi, akis į stalą įdūrę, nekurie dievmeldžiai tarp jų tarės garuose valgių regintys šašuolėčius mirusiųjų, tenai valgančius, ir girdintys jų šnabždesį. Jei tuo laiku šuo lauke netyčiomis sulojo, tad tuojau tarė, jog kokia noris dūšelė rūgoja ir nenori į trobą eiti, kuri paskui baldysis po namus per visą metą, todėl liuo-

bėjo šunį uždaryti, idant, urzinamas nuo žavėtininko, nepabaidytų kokios dūšelės, einančios stypos valgyti. Gaspadorius, nutylėjęs valandėlę ir apsižvalgęs į visas puses, vėl atsiliepė tais žodžiais: „Prabočykit, dvasios mirusiųjų." Vėl patylėjęs tarė: „Sudievu, keliaukit sau sveikos, laiminkit mus gyvojančius ir tiems namams suteikit pakajų. Keliaukit, kur jūsų laukia, tiktai grįždamos mūsų pievas, javus, daržus negadinkit" [39]. Visi žemai kloniojos į visas puses ir sakė: „Nebėr nė dvasios." Paskui gaspadinė, surinkusi valgius, iš taurių ir kaušų sukošė į verpeles ir visa tą iškėlė už langų, it būt mirusiesiems iškėlusi; kas juos tenai suvalgė ir sugėrė, tuo nesirūpino,— paprastai ubagai ir vargdieniai. Tuo tarpu troboje perkeitė mazginius, antraip apvertė skotertes ant stalo, padėjo antrus valgius ir tad lydėtojai suėję užstalėj vėl meldės ir pirmuosius kaušus, pripiltus midaus ir alaus, vėl iškėlė pro langus dūšelėms trokštančioms, tad patys susėdę ėmė valgyti ir gerti, amžiną atilsį mirusiesiems sakydami. Pabengus valgyti, vėl meldės už mirusiuosius, paskui, sušlavę troboje ir priemenėje kaulus ir trupučius nuo valgių, jei kurie buvo nubirę, sudėjo su likusiais valgiais į pintinę ir nunešė ant kapus, kuriuos valgė kas norėdamas; paeidami nuo kapų, taip pat sudievu sakė numirėliams, o kaulus ir atlaikus valgių pakasę tenai į žemę ar į kaulinyčią sukrovę, pagrįžo namo stypos, arba numirėlių vaišės, bengti.

Nieko nėra taip didžiai garsaus ir garbingo senovėj tarp lietuvių palikimų, kaip dabar minavoti jų kapai, kurių nei žiaurus oras, nei visa gaišinąs laikas, nei smarkumas neprietelių neveikė per tiek amžių lig šiai dienai išnaikinti; noris vienus užaugo jau traškančios girios, kitus išardė nuožmūs neprieteliai,

kitus patys lietuviai išgriovė ašarodami, kruviniems savo valdymierams tenai aukso ieškodami, vienok tiek jų dar liko, jog per ilgus amžius užteks minavonei, kaipogi visur gal juos rasti, kur vien gyveno senovėj lietuvių tauta, vienus dar su vardais numirėlių, tenai palaidotų, kitus be vardų, kaipo išgaišusių omene svieto nabaštikų. Veltui šiandien savinas jais gudai arba lenkai ir teutonai, kaipo palaikais išmirusios giminės, kurios karšinčiai nebsiskelbia dėl to vien, jog jiems tinka ta minavonė, kaipo būt esanti jų bočių probočių žilos senovės palikimu; bet veltui tą daro, kaipogi patys lietuviai teturi davadus ant tų savo senovės minavonių, nesgi nė vienas neparodys nei gudas, nei teutonas, jog būt kokį garsų savo viešpatį ar valdymierą, ne vien atmenamuose amžiuose, bet ir gilioj senovėj tokiu būdu laidoję, kaip kad lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, savo vyrus kad laidojo atmenamuose dar laikuose; ir taip, kaip jau viršiau minavojau, Mintauto, arba Mindaugo, Lietuvos karaliaus, ir Živilės pas Naujapilį, Gedimino panemunėj, Birutės Palangos pajūry visiems šiandien yra žinomi. Ir taip, kur vien gyveno senovėj lietuvių tauta, visur tenai paliko jų kapai minavonei, kurie daugioj vietoj iki šiai dienai ištvėrė.

Senieji lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, nė tokiu dar paminėjimu savo mirusiųjų nesikakino, nes, devynioms dienoms sukakus nuo palaidojimo nabaštiko, darė jam vėl atminimą, kurį vadino devintinėmis, minėdami, regis, devynias galybes Perūno; antrą kartą paminėjo mirusįjį metams sukakus, kas vadinos sukaktėmis. Ant abiedviejų tųdviejų atminimų gentys ir pažįstamieji ėjo vėl į kapus nabaštiko lankyti ir vaišinti, todėl, padirbę šėtrus, meldės ir vaišino mirusiuosius, kaip viršiau minavojau, kuriose dieno-

se ir šiandien dar tą atminimą tebdaro: eina į bažnyčią ubagus ir kunigus maldyti už nabaštikalį ir kapuose jį apraudoti, pargrįžę namo su gentimis ir pažįstamaisiais, vaišina juos tyliai ir nuliūdusiai minavodami gyvenimą nabaštiko ir mažne prie kiek žodžio amžiną atilsį jam sakydami.

Dar nė to nebuvo jiems gana, nesgi artimieji gentys pačiame apdare per visus metus, beje, lig sukakčių, savo nuliūdimą svietui reiškė. Ir taip motriškosios nebalintų drobių rutulius ant galvų sau rutulo, nebalintais nuometais klastės, iškilmėse ir išeigose būdamos, kas vadinos mirusiųjų tėvų ir motinų ar genčių žilavoti, arba raudoti, kaipogi toje dingsty sekė barvą ir būdą paukščio, žyle vadinamo[1], kursai šiandien dar nelaimės paukščiu yra vadinamas, nesgi, rudenį snigsiant, žiemą speiguosiant ar audrosiant, tas paukštis, atlėkęs iš girios į kiemą, kabinėdamos į langus dunksnoja ir cypčioja rūstai, skelbdamas gaspadoriui didžius speigus, pusnis ir pūgas ar darganas ir it tarsi globos sau nuo žmogaus gedaudamas. It tą patį darė ir senosios lietuvės: kaipogi, žylės barva apsidariusios, vaidinos svietui, reikšdamos savo rūstas dienas ir gorindamos, jog tas visiems nutiks, kurios, noris puotas ir gėrynes savo artimų genčių lankė, vienok tenai nesilinksmino ir netanciavojo; ir taip ta minavonė jiems maloni buvo, jog senu įpročiu lig šiai dienai tą senovės dabą tebsaugoja, ir taip, mirus motinai ar tėvui, vargutės rutula ant galvos noris trinytį nuometą [40].

Ne vienas rasi skaitydamas čia stebėsis, jog mažne visa tas apie numirėlius šiandien dar yra sekamas,

---

[1] Neuste nordische Beyträge, T. 1, S. 127, im 1793, S. Petersburg u. Leipzig.

bet jei primins sau viršiau minavotus žodžius krikščionų kunigų, vieno pirm 900, antrojo pirm 700, trečiojo pirm 500 metų parašytus, tas nebsistebės daugiau. Kaipogi pirmasis, gyvenąs metuose 1050, rašo: „Žemaičiai, noris pagonys, visame vienaip su krikščionimis elgias, tiktai krikščionų neleidžia į savo šventas girias ir prie savo šventų upių artintis, krūpaudami, idant jų nesumaitotų."[1] Antrasis, gyvenąs metuose 1200, rašo: „Žemaičiai pagonys taip didžiai yra dori žmonės, jog vieno jiems vardo krikščionų bereikia."[2] Trečiasis, gyvenąs metuose 1300, sako: „Už tą reikia lietuvius girti ir pagirti, jog, noris patys pagonys buvo ir daug dievų garbino, vienok pakajų su krikščionimis susiedais visados stangiai saugojo ir jų dievo gyvojo garbinti negaišino ir nežudė."[3]

---

[1] Adamus Bremen., c. 227.

[2] Helmoldus, in l. c.

[3] Petrus de Dusburg, Chron. Prus., edit. Hart., pars 2, cap. 1, p. 29: Unum tum fuit in eis factum laudabile et multipliciter commendandum, quod licet ipsi essent infideles et diversos Deos colerent, pacem cum christianis vicinis nilominus habuerunt, nec eos in cultura Dei vivi impediebant, nec aliqualiter molestabant... [41].

RĖDA SENOVĖS LIETUVIŲ

Sunku šiandien yra aiškiai ką apie senovės lietuvių ūkės rėdą parašyti, nesgi kruvinos karės, smarkūs neprieteliai, dar užvis biauresnė žmonių skaugė visa paspėjo išnaikinti. Tačiau ką galėjau dar rasti lietuvių senovės senų dienų raštuose prašaleičių, čia tą išrašiau.

Žinoma yra, jog rėda kožnos tautos visados kėlės nuo kunigų, kaipo dievo ir svieto tarpininkų, nesgi išminčiai svieto, regėdami, jog žmogus nuo pirmosios dienos lig savo paskuojės karšaties turi visados draugėj gyventi, kaipogi be draugės nieksai negalėtų ant svieto patekti, o ir gimęs be jos ilgainiui pragaištų. Antra, regėjom viršiau, jog kožnas žmogus, ir visų paikiausiasis, turi širdy įgimtą nuomonę apie dievą, kaipo savo geradėją, kurią jis reiškia įvairiais pragumais, norėdamas jį garbinti. Trečia, jog žmogus nori visados liuosu gyventi ir taip rėdytis, kaip tiktai jam gerai geriausiai būtų. Tai išminčiai, matydami tokį būdą žmogaus gamtoje, norėjo taip surėdyti žmones jų draugėj, idant, ko jiems reikia ir ko patys geidžia dėl savęs, galėtų pasiekti. To dėjęsi, tie kunigai, arba išminčiai, sakės jiems nuo dievo esantys leistais, idant žmones pamokytų, kas jiems yra geru ir priderančiu; žmonės, regėdami tokius kunigus guvesniais ir buklesniais už save, tarė juos tikrai įsakymu dievo rėdant, todėl klausė jų pamokslo it valios dievo.

Tai taip kunigai, pasidarę tarpininkais tarp dievo ir žmonių, mokė juos visų pirma, kaip jie turi dievą, savo geradėją, garbinti ir jam dėkavoti, kaipo savo viešpačiui, ant galo, kaip patys žmonės turi su viens kitu elgtis, idant maloniai ir laimingai šiame pasauly galėtų gyventi.

Kas buvo pradžioj kitų tautų, tas pats nutiko ir su Lietuvos tauta. Pirmasis, kurs pasakė, jog dievas savo šilima išgūžė žmogų ir visą pasaulį, kurį jis ta pačia šilima antturi, tas, sukūręs visų pirma ugnį, pradėjo jam melstis ir dėkavoti už ugnį, taip didžią jo dovaną, be kurios žmogus negalėtų gyvoti. Svietas pats, regėdamas ir žinodamas per prityrimą, jog be šilimos nieko šiame pasauly nebūt esą, turėjo tą už tiesą ir klausės pasakojančio apie būseną dievo, kurį svietas pats savo širdy jautė, noris negalėdamas permanyti viso to, ką jam rodės žinąs ugnies kūrėjas. Paprastai, pirmajam kūrėjui mirus, kitas tuo užsiėmė darbuotis, ilgainiui ir trečiasis tą patį darė, tuo tarpu svietas, vis minėdamas pirmąjį, kurs buvo pradėjęs apie tą jį mokyti, vadino jį kūrėjų kūrėju, arba kūrėtoju, nuo ko ilgainiui ir visus tuos, kurie tame reikale tą darbą atliko, vadino kūrėjų kūrėjais, kurie paskiau, paskyrę sau tarnus, arba pripadėtojus, paprastai žyniais, arba kunigais, vadinamus, atliko tą darbą.

Ilgainiui tasai kūrėjų kūrėjas, pasidaręs, kaip sakiau, tokiu pragumu tarpininku tarp dievo ir žmonių, reiškė jiems jo norą, ir, ką jis žmonėms sakė, to jie klausė, kaipo žodžio siuntinio dievo savo, kurs visados pasakė pirma jam, ką svietas turi daryti, o ko nedaryti, ir kaip su viens kitu elgtis, visados stigavodamas žmonėms, jog toksai yra linkėjimas jų dievo. Ir taip padėjo jis dėl žmonių pirmuosius įstaty-

mus ir saugojo, idant pagal juos žmonės elgtųsi, o kas pagal tuos įstatymus nesielgė, tas neklausė dievo valios, ir tokį karojo. Ir taip pirmasis žynys pasidarė ne vien tarpininku, bet rėdytoju ir teisdariu tarp žmonių: kaipogi svietas, ko vien norėjo nuo dievo gauti, vis to per jį prašė, arba kuomet dievas norėjo svietui savo norą ir valią parodyti, taip pat per jį jam reiškė; todėl svietas jį godojo kaipo pirmąjį savo dievo tarną, kursai, norėdamas dar didžiau svietui parodyti, jog tokiu tikrai yra, gyveno ypatingai, prasišalinęs nuo svieto šventoje girioj, rodydamas tuo, jog nė su kuo kitu, kaip tiktai su dievu, teturi darbo, ir tad tiktai tepasirodė svietui, kad jam valią dievo reikėjo apreikšti. Be to, pats jo amžius didino dar tą jo orybę, nesgi senelis iškaršęs, 80 ar 90 metų turįs, baltais rūbais apsidaręs, nuo ko paprastai jį balta galva vadino, kaipogi šiandien dar senu įpročiu ne vien jomylistą, bet ir patį karalių, noris it jaunitelį, balta galva vadina nuo jo orumo ir godos ir taip sako: „Pas tavo baltą galvą atėjom guostis" arba: „Prie tavo baltos galvos glaustis." Tas kūrėjų kūrėjas svetimų siuntinių, nuo tolimų tolimesnių kraštų atėjusių jo teirautis, neprileido prie savęs, bet per savo tarnus, arba kunigus, davė jiems atsaką, kurio siuntiniai turėjo laukti girioj po lapine, tam reikalui padirbta. Vadinos jis viešpačiu, jog visa pats žinojo, galėjo ir rėdė. Jo įsakymai buvo svietui kaip dievo žodžiais, kuriuos skelbė jam savo lazda[1], kurią kožnas pamatęs jo siuntinio rankoje tuojau klausė, kas buvo įsakyta, it būt gromatą, jo ranka rašytą, perskaitęs. Nuo ko kalnėnai ir žemaičiai iki šiai dienai savo vyresnybės įsakymą lazda tebvadina ir taip sako: „Karūžasis parnešė lazdą" arba „Kaip aš neklau-

[1] Rheza, Donaleitis, S. 159, Gesang. IV, vers. 153.

sysiu savo dvaro lazdos", tai yra įsakymo, nuo ko lenkai paskui tyčiodamies lietuvius vadino skurczypałka, tai yra sukurčiaus lazda, jog jie it būt lazdos jo bijantys, ne įsakymo. To kūrėjų kūrėjo goda ir orybė, kaip sakiau, taip didi buvo, jog tas, kurs galėjo jo rūbų žambą palytėti, už palaimintą save turėjo. Klausė jo ne vien lietuvių tautos žmonės, bet dar prašaleičiai lybiešiai, krieviai ir mozūrai, kurį ne vien jų vyresnybės, bet ir pačios giminės didžiai godojo, ir ėjo nuo tolimų tolimesnių kraštų pas jį dievų valios teirautis ne vien pagonys, bet ir krikščionys, kaip viršiau minavojau. Prašaleičiai vadino jį krive krivaičiu, būk nuo jo kreivos lazdos, kuria jis svietui įsakymus davęs. Vadinos taip pat valdymieru, arba valdžios vyru, nuo to, jog visų didžiausią valdžią turėjo.

Tarnai jo, arba kunigai, kurie padėjo jam jo darbą atlikti, vadinos vaideliotais, žygovais, viršaičiais, arba viršininkais, pagal tą, kaip kas kuo rūpinos; visi buvo bemoteriai arba našliai, vyrai regėję šilto ir šalto, vilko nešti ir pamesti, apie kurių būdą ir įsiėmimus viršiau jau minavojau. Tuos jo tarnus svietas paprastai žyniais, arba kunigais, vadino, tarp kurių vienus pats kūrėjų kūrėjas sau skyrė, kitus rinko pats svietas, į kuopas suėjęs, tarp savęs, vyrus dorus, išmintingus, viso prityrusius, kuriems, kūrėjų kūrėjo pasiteiraujant, ūkės lietą rėdyti reikėjo. Mirus pačiam kūrėjų kūrėjui, tie kunigai pakėlė tarp savęs vieną į senojo vietą, taip pat senelį, 70 ar 80 metų turintį, ir į tą jų darbą svietas nesikišo. Kokia rėda Lietuvos tautoje, rodos, didžiai ilgai buvusi.

Pakajui esant, kunigai ūkę rėdė, bet, kėlusis didelėms karėms su svetimomis tautomis, į kurias visai tautai reikėjo traukti, žemlionys, arba kareiviai, pa-

kėlė tarp savęs visų narsųjį ir kantrųjį vyrą, kurį, pakėlę ant savo pečių, nešiojo po rindas kareivių, rodydami visiems, idant žinotų, ko turi klausyti, nesgi, tą pakėlus, kožno ūkininko gyvyba ir smertis jo rankoje buvo, kaipogi valdžia ir rėda kūrėjų kūrėjo toj pačioj valandoj apsistojo, o pakeltojo karvedžio, arba atmono, prasidėjo, kurį vadino jau karvedžiu nuo to, jog į karę svietą vedė, jau atmonu, jog ėjo atmonyti neprieteliams sau žalas ir abydas padarytas. Vadino jį didžiuoju gaspadorium, arba didžiuoju kunigaikščiu, beje, didžiuoju kunigu, arba rykiu, beje, karalium, nuo žodžio lotyniško rex, regis — karalius. Pasibengus karei, tas karvedys vėl paliko tokiu, kokiu buvo pirma buvęs, o kūrėjų kūrėjas paėmė vėl ūkės lazdą ir vienas pats valdė tautą, kaip jei pirma. Ir taip kūrėjų kūrėjas rūpinos su savo kunigais dvasiškais ir ūkiškais reikalais, o karvedys tuo, ko reikėjo ūkės atvangai ir pakajui, taip pat su savo vyresniaisiais jautojos, nes parodyti katro noris valdžios metą jųdviejų darbuose šiandien yra sunku. Regis, jog, kėlusis tuoįtimpinėms karėms, kad ūkės rėda be perglytos rankoje tokių karvedžių pateko, tad jie ilgainiui pasavino tą valdžią ir nuo to, regis, jau didžiaisiais kunigaikščiais, beje, aukštesniais už kunigą, arba vyresnįjį, vadinos. Kas būdamas, vienok kūrėjų kūrėjai ir taip dar orūs buvo ir paskiau daug galėjo ūkėj, kaip tuojau regėsim. Tas tiktai yra aiškiai žinoma, jog svietas, kaip pakajuje būdamas sau kunigus skyrė, taip ir į karę traukdamas pats tarp savęs narsiuosius ir kantriuosius vyrus kėlė į vyresniuosius, kaipogi šiandien dar svietas vadina žmogų didžios giminės kilties vyru, ne bajoru, norėdamas tuo parodyti, jog jo bočių probočius yra buvęs nuo svieto pakeltu ir rėdęs visą tautą.

Nuo to čia kožnas gali manyti, jog kūrėjas su rykiu, arba karvedžiu, turėjo kartais susivaržyti tarp savęs ūkės valdžia; vienok to raštuose nė mažiausio ženklo nėra randamo, tiktai tokia pasaka yra užrašyta, jog būk sekmajame amžiuje gimus Kristui du broliu, Brutenis ir Vaidovytis, arba, kaip kiti rašo, Vaidevutis, norėdamu stipriau ūkės rėdą suvaržyti ir tampriau tautos savo neprietelius ramdyti, suvadinusiu svietą į Parusnį ir tarusiu jam valdymierą sau, arba rykį, pakelti, kurs galėtų stipriau jų ūkę valdyti; abejojančiam svietui būk taip Vaidovytis taręs: „Kokį noris ketėdami nuveikti darbą, imkitės,— sako,— bičių protą, jei nenorit būtinai mulkiais būti; pirm visa yra reikalinga kliautis, nesgi kas yra gaspadorium, tas aiškiai žino, jog vienas pats bitinas bičių spietlių valdo, pats prie darbo visas varo, kurios plustėdamos jo klauso, pats darbą kiekvienai paveda, tingines ir rambiąsias iš aulio, it iš ūkės, varo laukan, o paklusniosios ir veikliosios pavestą sau darbą atidžiai nuveikia ir, lig nenubengusios jo, būtinai niekados neilsi. Jei tą kas dieną savo akimis regit, tai išmintingai galit ant savo naudos atversti, beje, pakelti sau viešpatį ir į jo valdžią savo valią pavesti. Jis jūsų netaikas taikins, abydas ir galžudes nudraus, dorą ir teisingą globs ir kožną nuo visuomenio pavojaus paglemš. Tai, kad jis tą galėtų pasiekti, įduokit jam valdžią ant savo viso."[1]

Būk paklausęs svietas tokio jo linkėjimo ir pakėlęs sau rykiu, arba aukščiausiu kunigu, Brutenį, jo brolį, bet šis būk taip atsakęs svietui: „Aš negaliu jūsų rykiu būti, nesgi pavedžiau mano gyvenimą Perūno garbei. Šitai stovi mano brolis, išmintingas ir

---

[1] Koialowicz, Histor. Lit., p. 1, pag. 6.

malonus (rodydamas į Vaidovytį), pakelkit jį sau rykiu, jis jus apgins ir teisybę atties, o mane tuo tarpu leiskit mano keliu keliauti ir dievo valią marūnims skelbti, tas jus didžiau dievobaimingais ir doresniais padarys, nekaip kad aš karvedžiu būčiau ir jūsų priešaky kariaučiau." Būk paklausęs jo svietas ir pakėlęs sau rykiu Vaidovytį.

Noris ta pasaka vadina tuodu vyru broliumi, vienok čia regimai yra, jog karvedys norėjo kunigo valdžią įgauti ir į viešpačius išsikeldinti, bet gudraus kunigo negalėjo nuvilti, kurs dievo valios niekaip nuo savęs nepaleido, kurią turėdamas savo rankoj, visą svietą galėjo kaip jei pirma valdyti, nesgi kožnas žmogus nuo gimimo dievobaimingu yra ir klauso veikiau dievo tarno, nekaip karvedžio, kurs liepia jam visas sunkybes kentėti, o tankiai dar nepaklusnų dėl savo labo galuoja žemyn.

Vaidovytis, naujasis rykys, nulenkęs galvą Bruteniui, dievo tarnui, būk lūgojęs sau jo užtarymo ir padėjimo ūkės reikaluose ir lygiai įsakęs svietui, idant nieko neužsiimtų be dievo valios, kurios kūrėjų kūrėjas Brutenis yra visados reiškėju. Ant ko būk visas svietas vienu balsu atsiliepęs: „Visi liuosais gyvensim, duoklės niekam neduosim ir mūsų dievų tiktai teklausysim."[1]

Ką drąsybė pamatavo, tą buklybė patvirtino. Svietas pradėjęs tarpkrūmėse namus strūnyti ir pilis ant kalnų pilti, nuo neprietelių danguodamos; bet tarp žmonių, kurių nelygus yra protas ir nelygi buklybė, sunku tenai vienybę tarp visų antturėti, kaipogi Vaidevutis, tapęs rykiu, būk padalijęs ūkės valdžią tarp savo karvedžių, arba pulkorių, kiti rašo, tarp savo sūnų, kurių vardai tie yra: Litvo, Samo, Sudo, Nadro,

[1] A. v. Kotzebue, Preuss. älter. Gesch., 1. B., 1. Kap., 38. S.

Šalauno, Notango, Barto, Galindo, Varmo, Ogo, Pomezo ir Kulno. Tie sūnūs, arba karvedžiai, gavę sau kožnas į valdžią ir rėdą ypatingą krašto sritį, norėję, kad jos gyventojai jų valios klausytų, kaip kad klausė jų kareiviai karėje; to dėjęsi, sluogavę juos kas dieną naujomis duoklėmis, naujomis rinkliavomis, naujais darbais, ne vien jiems nė kokios atlydos neduodami, bet dar prigėrę tyčiojęsi ir juokęsi iš vargstančių. Toksai jų elgimos būk sukėlęs sviete apmaudą taip, jog, įkyrėjus svietui ilgiau bevergauti, staiga antpuolęs juos ir išvaręs iš pilių, kaipo savo žudytojus, ir jų rūmus sudeginęs.[1]

Veltui būk Vaidovytis norėjęs tą ermyderį nuramdyti, bet svietas, it žvėris manelius nukratęs, pažino savo stiprybę ir galią, todėl ne vien rykio valdžios, bet ir paties jo vardo nebnorėjęs daugiau begirdėti.

Tam nutikus, pasirodęs būk ir Brutenis, kūrėjų kūrėjas, su dievų rūstybe; tas liepęs svietui sueiti į Enedos papilį. Suėjus tenai, būk jam pavykę dievų baime svietą nuramdyti ir sugraudinti, kursai ilgainiui tokį sandarą tarp jų būk padaręs: „Nė vienas toliau nebsididžiuos savo kilčia ir kitą prie darbo varu nesuoks, bet kožnas turi nuo antro sau pašalpą geru žodžiu ar alga samdyti. Tas tebus godos vyru, kurs tarp visų pasirodys teisiu ir doru savo elgimesi. Atenčioj nė kokios perskyros kilty tarp vieno ir kito nebebus." Dar tempęsi tūli didžturčiai ir nenorėję ant to sutikti, kuriuos ramdydamas kūrėjų kūrėjas tokį įstatymą padėjęs, jog tarp trijų vyro pačių kilties motriškė visados namuose vyro ves žmonystą, ir ji viena žmona tesivadins.[2]

[1] A. v. Kotzebue, Preuss. älter. Gesch., 1, B., 1. K., S. 38, 39.

[2] A. v. Kotzebue, Preuss. älter. Gesch., 1. B., 1. K., S. 39.

Bet ir taip dar žioravusi rūstybė visų širdy it kibirkštis pelene, visi rykiu niekinę ir maž jo teklausę, kožnas elgęsis kaip tinkamas ir kas stipresnis, tas ir teisesnis buvęs; kad niekaip negalima buvusi būtinai svietą nudrausti, tad išmintingu broliu, numanydamu, jog tiktai pati dievų baimė tegalės svietą nuramdyti ir įstatymus pastiprinti, todėl ryžusiuos tokios gudrybos tai lietai naudoti.

Žaliajame pagiry stovėjęs ąžuolas, kursai savo amžium, aukštybe ir platybe visų girių medžius pranokęs; tenai liepęs kūrėjų kūrėjas Brutenis svietui sueiti ir, jam suėjus, taip būk sakęs: „Dievai mūsų maloningi nuo šiol tarp jūsų gyvens, kurie šį ąžuolą paskyrė sau už buveinę." Ant tų žodžių nudengęs jis tris dievų stabus, uoksuose to ąžuolo įstatytus, kaip viršiau regėjom; svietas tuo būk prasidžiugęs ir stebėjęs, nesgi iki šiolei svietas meldęs dievus, veizėdamas į saulę ir delčią, o dabar išvydęs jų veidus. Tuo tarpu Vaidovytis pasirodęs ir pradėjęs svietui brukti vienybę, minėdamas jam jo praėjusias pergales, garbę ir grobį, lygiai gorindamas nepaklusniuosius dievų karone, smarkiais neprieteliais, baisiais nuopuoliais ir, kas pikčiau, amžina vergyba, jei neklausysiantys įstatymų. Tuo svietas sugraudintas būk pasiėmęs įstatymus kūrėjų kūrėjo pildyti ir savo rykio klausyti.

Čia nuo to jau gal manyti, jog valdžia kūrėjų kūrėjo yra buvusi daug didesnė už valdžią rykio, kaipogi raštininkas, viršiau minavotas, sako: „Vyriausias kunigas visą valdžią turi, rykys maž ką tegali, nesgi kūrėjų kūrėjas dievų teiraujas, įstatymus svietui duoda, o šis jo klauso."[1]

---

[1] Dusburg P., III, p. 5.

Tuo tarpu vakaras atėjęs, o dar nebuvusi visa atlikta; tad kūrėjų kūrėjas prabilęs tais žodžiais: „Džiaukitės, laukdami ryto, nesgi dievai nori jums savo valią apreikšti." Tą pačią naktį oras apsikniaukęs, žiebai tvaskėti pradėję, o perkūnija ėmusi baisiai griauti, kriokdama begalinėse giriose. Svietui, tuo nusiminusiam, rodės dievai šalip stovintys; bet ryto metą skaisti saulė patekėjusi. Tuo tarpu kūrėjų kūrėjas liepęs malkinę sukrauti, save antkelti ir, tenai svietą suvadinęs, taip sakęs: „Praėjusią naktį girdėjot dievų balsą, kurie man liepė savo valią jums apreikšti,— klausykit ir įsidėkit ją. Jums reikia vienybėj gyventi ir dievų įstatymus pildyti, kunigai tarp jūsų tegyvena, jus temoko, teguodžia, tepataria, mažus kerštus tetaikina, o didžiuosius kūrėjų kūrėjui tepalieka." Toliau išguldė svietui įstatymus, kuriuos idant tvirtai įsidėtų ir amžinai minėtų, paskui, palipus ir Vaidovyčiui, seneliui rykiui, ant tos pačios malkinės, liepęs Brutenis uždegti ją. Tad vėl ėmęs pats svietui sakyti: „Dievai mudu pakvietė į puotą linksmintis antrame gyvenime su mudviejų prieteliais. Todėl skiriavos nuo jūsų ir linkiva lietos vyrams pakelti tarp savęs naują rykį, kurs jus rėdytų, taikintų ir kliautį tarp visų saugotų, tokį rykį, kurs dievams tinka ir kūrėjų kūrėjo klauso. Minėkit visados, jog mudu aukaujavos dėl jūsų laimės, tenai už jus melsivos, kaip čia kad darėva; mylėkit viens kitą ir neapleiskit varge, godokit kūrėjų kūrėją, kurį kunigai jums pakels, idant kana kados jis mirdamas šventu dievo žodžiu jus laimintų, kaip dabar kad aš jus laiminu." Tad abudu seneliu susikibusiu, pragydusiu ir giedodamu lygiai su malkine sugruzdėjusiu.[1]

---

[1] A. Kotzebue, Preuss. älter. Geschich., 1. B., 1. K., S. 48.

Nes visa tas, ką čia išrašiau, yra yna pasaka, nekaip būti daiktai.

Rodės, jog tą viršiau minavotą sutarimą bei įstatymus, nuo dievo per burną kūrėjų kūrėjo visiems apskelbtus ir smerčiu jo apžymėtus, visi pildys ir laimingai gyvens, mindami ant to įsakymo — kas tau netinka, to ir kitam nedaryk; bet kur dėsi svieto atkaklybę, kuri visados verčia laukan visų doriausią padėjimą, kas ir nugis nutiko, kaipogi, mirus Paruteniui, arba Bruteniui, kunigai tuojau kitą sau paskyrė, noris įkandin ir didžturčiai taip pat pakėlė sau rykį, arba didįjį kunigaikštį, už visuomenį valdymierą, vienok kožnas sau pats savo bare valdymieru, arba rykiu, norėjo būti, nuo ko ir kraštą tokio sau pono vadino valstybe; kartais tą valdymierą vadino ponu, nuo žodžio paats, arba pats, pans, arba pons, pagal įvairią suoką, beje, nuo to, jog sau pats kaip tinkamas savo bare rėdės ir nuo to sau ponu vadinos. Prašaleičiai, nepermanydami lietuvių kalbos, vadino tuos sau ponus žiuponais, kurie jau 9 amžiuje yra randami Žemaičių krašte, kaipogi keleivis, gimimo anglas, 890 metuose gimus Kristui buvęs Žemaičiuose, taip rašo: „Žemaičiuose yra daugybė ypatingų rykių, arba valdžionų, kurie pilyse gyvena ir tarp savęs viens su kitu kariauja, patys geria nugeižėjusį kumelės pieną, o svietas midų."[1] Kitas raštininkas sako: „Tie sau ponai, turėdami ne tiktai vieną sodą, bet vieną patį vergą, vadinos rykiais, arba karaliais." Todėl tūli raštininkai, kaip viršiau regėjom, lygina Lietuvos ūkę į senąją Graikiją, kurioje taip pat daugybė buvo tokių sau ponų, arba karalių, kurie, išsidalijęs tarp savęs kraštu, varžės ūkės valdžia ir mu-

---

[1] Schlözer, Geschichte von Littau., Kurl. und Liefland, S. 306.

šės su kits kitu.[1] Nesgi jau pradžioj 13 amžiaus sandarose lietuvių su gudais, metuose 1215 padarytose, tokių sau ponų, arba rykių, randam jau ir pačius jų vardus ir pavardes išrašytas, beje[2]: vyriausias kunigaikštis Živinbudas, Daugnaitis, Daugspruikis, jo brolis Mintautas, Daugaliaus brolis[3]. Vienok tokie sau ponai, arba kunigaikščiai, turėjo klausyti didžiojo rykio, arba kunigaikščio, kurį sau už valdymierą buvo pakėlę, kožnas sau ponas galėjo savo valsčiuje žemės barą kam norint dovanoti, bet dovanotasis turėjo pats meilauti, idant tą jo dovaną didysis kunigaikštis patvirtintų, be kurio patvirtinimo dovana nieko nelietojo. Kėlusis karei, tie sau ponai turėjo su savo šeimyna lygiai traukti su didžiuoju kunigaikščiu į karę, jei kurs neištraukė, tad didysis kunigaikštis atdavė jo valsčių kitam veldėti.

Pirma žemė, arba gruntas, visuomenis buvo, ir, kurs kame buvo pragyvenęs, girios vidury namą sau pastrūnijęs, dirvas apsukui praplėšęs ir pievas praskynęs, tas tokį savo gyvenimą ir gruntą, tam gyvenimui priderantį, turėjo už savo veldėmę ir galėjo kaip tinkamas dovanoti kaip kokį daiktą, kurį būt savo nuopelnu įgijęs. Dar Zigmantas III DLK, Augustu vadinamas, metuose 1557 savo valsčionų įstatymuose sako: „Lig šiol dar negal iš galvos lietuviams to iškulti, kurie vis taria, jog žemė esanti jų veldėme, kurios niekas nuo jų negalįs atimti neigi niekam do-

---

[1] Depping, Histoir. des expéditions maritimes des Normands, Paris, 1826.

[2] Карамзин, Истор. гос. Рос., т. III, § IV, с. 190.

[3] Viligaila, Žemaičių kunigaikščiai: Erdvilas, Vykintas, Ruškalius, Kintibutas, Vainibutas, Butavilis, Vyžeikis, jo sūnus Višlis, Kitenis, Plikus, Asibutas, Vismantas, Eidvilas, Sprudeikis, Kuršo kunig.: Suodkys, Pūkeikis, Bikšis, Lygeikis.

vanoti kaipo jų pelną."[1*] Kožnas toksai gyvenimas vadinos dėl minavonės vargų, tenai pritirtų prie jo įkūrimo, nuo pirmojo įkūrėjo, jei jis buvo vardu Miknius, tad jo buta vadinos Mikniškė, jei Raudys — Raudiškė dėl žinojimo, idant, jam mirus, jo genčiai tektų. Ilgainiui, noris į svetimas rankas tokia buta teko, vienok visados pirmojo įkūrėjo vardu vadinos. Viršiau minavojau, jog vaikai ilgai prie tėvų buvo ir vėlai pačią tevedė; vieni tarp jų vadinos paselininkais, kiti auglininkais, kurie, dar prie tėvų bebūdami, netoli nuo tėvo kiemo sau namus įkūrė ir dirvas pataisė, tai tokie kiemai, kaip strazdai po girią ištupyti aplink tėvo namus, vadinos taip pat nuo tėvo vardo Mitkaičiai, Rumšaičiai, beje: Mitkaus vaikai, Rumšos vaikai. Jei būt du ar trys broliai vienoj vietoj atsikieminėję pragyvenę, tad tie kiemai taip pat vadinos nuo jų tėvo vardo, beje: Drupiai, Žibininkai, Žadeikiai, nesgi jų tėvas buvo vadinamas Drupis, Žibininkas, Žadeikis, ką šiandien ne vien apygardų ir sodų vardai rodo, bet ir raštai senovės žemlionų stigavoja.

Paskui, radusis sau ponams, likusiąją žemę nuo žemlionų valdymierai pasavino ir dalijo ją kaipo savo daiktą kitiems, liepdami sau tarnauti su mokesniu arba duokle ar be mokesnio. Ilgainiui didieji kunigaikščiai likusiąją žemę nuo tų sau ponų patys pasavino, iš kurių gruntų paskui kėlės valsčiai, karališkais vadinami, kuriuos didieji kunigaikščiai vėl dalijo sau ponams jau amžinai, jau lig gyvos galvos.

Visa tauta buvo išsidalijusi ypatingais darbais: ir taip, kurie javus sėjo, vadinos artojais, arba jungvilkiais; kiti girias ir medes saugojo nuo ugnies ir te-

---

* *Originale išnašos nėra.*

rionių, vadinos medsargiais; kiti sakalus augino giriose sau ponui arba didžiajam kunigaikščiui, mokė juos medžioklėn, sergėjo jų lizdus, kad niekas perint nebaidytų ir pačių lizdų neplėšytų, vadinos sakalininkais; tie, kurie didžiajam kunigaikščiui šunis augino ir medžioklėn pratino, vadinos šunininkais; kiti vebrus ganė ir saugojo, kad niekas nebaidytų jų raistui esant, vadinos vebrininkais; kiti šieną piovė pievose didžiojo kunigaikščio, vadinos šienininkais; kiti jo žirgus ganė ir maitino, vadinos žirgininkais; kurie bites po girias veisė, tie vadinos bitininkais, kurie jo ežerus saugojo ir žuvį žvejojo, vadinos žvejais, kurie trobesius, stotkus ir ūkės padargą dirbo, vadinos dailidėmis, kurie ginklus ir kitus karės įrankius ir pabūkles, beje, vylyčias, seidokus, svilksnis, ragotines, tiekė, vadinos abažininkais, ir taip toliau. Kožno tokio darbo buvo antveizas, arba pristovas, kurį paprastai nuo vardo darbo vadino; ir taip: šienininkas, sakalininkas, abažininkas ir taip toliau. Vienok visi tie žmonės buvo liuosi, nesgi, atlikę sau pavestąjį darbą, paskui galėjo kokį norintys darbą įsiimti dėl savo labo. Vergais tiktai vadinos tie, kurie buvo ar karėj paimti, arba jei, į tiesą ištikus, per sūdą už vergus buvo pripažinti, ir taip tokiu pragumu: jei kas kam ką stigavojo, o, ištikus į tiesą, pats pasirodė neteisiu, tad tas paliko to vergu, kam jis buvo užmetinėjęs neteisybę, jei negalėjo nuo abydytojo išsipirkti turtais ar pinigais, nesgi tas, kam jis užmetinėjo neteisybę, negalint kaltajam išsipirkti, galėjo jį užmušti; jei to šis nedarė, tad šiam kaltasis turėjo vergauti, kaipo tam, kurs jam gyvybą buvo dovanojęs. Tapo dar vergais vėl per sūdą tie, kurie negalėjo ant rako skolos atduoti savo skolininkui, tokius sūdas pripažino vergais tų, nuo kurių pinigus buvo pasko-

liję, ir jiems turėjo vergauti lig atduodantys ar lig atdirbantys, nes, atdavus ar atvergavus skolą, vėl paliko liuosais, kaip pirma kad buvo. Paskiau didžiai vėlai ir taip vokiečiai, atėję į Žemaičių pajūrius, kad ėmė svietą krikštyti, tad lygiai pradėjo ir vergti. Veltui popiežiai Inocentas III metuose 1213 ir Grigalius IX metuose 1236 gyniojo vokiečiams perkrikštus vergti, liepdamas juos liuosus laikyti, kaip kad buvo pagonimis būdami, paskiau tas gi Grigalius plenipotencijoj, duotoj metuose 1238 Vilhelmui, Sabinų vyskupui, savo siuntiniui, atleistam į Rygą, taip sako: „Tie latuviežiai, kurie priėmė kryžių šventą, turi gyventi be kokių sunkybių liuosais, kaip kad gyveno, būdami sūnumis velnio." Ir visus tuos, kurie drįstų juos verginti, tas pats popiežius ne vien iškeikė, bet dar įstatė, jei kas ką vergtų, idant tas pats to vergu paliktų, ketėdamas visus vokiečius per jūrą išvaryti, jei anie tų jo įsakymų neklausytų.[1] Bet vokiečiai to malonaus balso neklausė, kaipogi Mykolas, arkivyskupas Rygos, pirmasis žmones, paėjusius nuo sunkiojo pono prie lengvesniojo gyventi, liepė grąžinti prie pirmojo, nuo ko tokie žmonės buvo vadinami mužigais, nuo žodžio mužis arba umžis, amžius, tai yra žmonės, amžinai vergaujantys. Todėl nemintą žemaičiai per 300 metų nenorėjo krikštytis ir kariavo, galus graibstydami, dieną ir naktį su vokiečiais ir kitais krikščionimis, norinčiais juos nuvergti, kuriuos mušė ir teriojo, kur vien galėjo užnikti, į visas šalis siaubdami, lig ant galo tą jų narsybę kunigai amžiais benuramdė. Pagonimis būdami, vergus laikė namie ir vadino savo šeimyna, nes jų vaikai liuosais tapo ir buvo lygiais kitiems Lietuvos ūkininkams.

[1] Joan Dan. Gruber, Orig. Livon., p. 241, 242; Joh. Gottf. Arndt, II Theil, S. 32.

Visa Lietuvos ūkė buvo paskaidyta į mažas apygardas, tėvūnijomis, arba pavietėmis, vadinamas, nuo vardo vyresniojo, tėvūnu vadinamo, gudiškai storasta, ar rasi nuo žodžio vieta, į kurią liuobėjo vyresnieji tos apygardos susirinkę sūdyti arba kitus ūkės reikalus atlikti: todėl vadinos paviete, gudiškai pavietu. Tokių tėvūnijų, arba pavietų, pačiuose Žemaičiuose metuose dar 1568 buvo 24, beje: 1. Užvenčio, 2. Guntino, 3. Dirvėnų Didžiųjų, 4. Dirvėnų Mažųjų, 5. Pajūrio, 6. Ariogalos, 7. Viešvėnų, 8. Rietavo, 9. Biržėnų, 10. Biržinėnų, 11. Ventos galo, 12. Šeduvos, 13. Tverų, 14. Karšuvos, 15. Josvainių, 16. Vilkijos, 17. Jurbarko, 18. Žarėnų, 19. Telšių, arba Platelių, 20. Veliuonos, 21. Kražių, 22. Raseinių, 23. Šiaulių, arba Šiaulėnų, 24. ir Viduklės.

Tos tėvūnijos dalijos į pagastus, kurių vyresniaisiais buvo vaitai; tie pagastai dalijos į dešimtines, jų vyresnieji vadinos pristovais. Kožnoj tėvūnijoj buvo dar tie vyresnieji: raktininkas, kurs lobius didžiojo kunigaikščio už raktui laikė ir saugojo, jo pripadėtojas vadinos parakčia; buvo dar pilies ponas, kurs pilį valdė, jo pripadėtoju buvo angininkas, kurs raktus angos pilies saugojo; karūžasis, kurio žinioj žemlionys buvo, prie kurio buvo karės vėliava, jo pripadėtoju buvo šimtininkas, arba pulkorius, nuo žodžio pulti, kurs šimtą vyrų į karę vedė, to paskuojo pripadėtoju buvo dešimtininkas, kurs dešimtį vyrų į karę vedė, ir tekūnas, arba vizius, gudiškai voznius.

Rūmuose didžiojo kunigaikščio tie buvo dar vyresnieji: ūkės marčelga, kurs parėdką ir viežlybumą rūmuose saugojo, ūkės vaišintojas, ūkės riekėjas, ūkės ragintojas, kurių darbas buvo, atėjus siuntiniams svetimų tautų prie didžiojo kunigaikščio, juos vaišinti ir godoti; buvo dar tenai ūkės medinčius,

kursai ūkės medes saugojo, ūkės žirgūnas, kurs žirginyčias didžiojo kunigaikščio užveizėjo, ūkės lobenas, kursai visą lobį didžiojo kunigaikščio saugojo, ūkės žyminas, kursai ūkės žymę, arba pečiotį, saugojo, bei ūkės paišoriai, kurie ūkės reikaluose reikiant rašė.

Viršiau minavotiems vyresniesiems, kuriuos ūkės reikalai trukino nuo namų darbo, tiems svietas metė mezliavą, kaipo negalintiems patiems sau duonos užpelnyti, kožnas pagal savo knebinį; ir taip kurie javus sėjo, tie davė jiems duonos, o jų arkliams avižų, kaipogi toj gadynėj vyresnieji raiti jodė po svietą, ne važiojos. Zigmantas II, didysis Lietuvos kunigaikštis, metuose dar 1522 savo įsakyme, žemaičiams duotame, liepia jiems savo tėvūnams pagal seną dabą po duonos kukulį duoti; šienininkai šieno davė, medsargiai — kiaunių, sabalų, lapių ir kitų žvėrių kailius, vebrininkai — vebrų kailius, žuvininkai — žuvis, šunininkai — šunis ir taip toliau, nesgi pinigai didžiai reti buvo ir jų niekam nereikėjo.

Kad noris kūrėjų kūrėjas taip viešpatavo ūkėj, o didysis kunigaikštis ją rėdė, kaip viršiau regėjom, vienok nei vienas, nei antras nieko negalėjo užsiimti ir nuveikti be svieto žinios, nesgi turėjo kelti sueimą ir tenai jautotis ir teirautis apie didžiuosius ūkės reikalus visuotinai[1] su svietu, kaip viršiau regėjom. Sueimavojo paprastai ne pilyse ir dvaruose, nesgi tų senovėj neturėjo, bet laukuose ar giriose po visų dideliaisiais ąžuolais ar kitais medžiais ir vos paskutiniuose laikuose buvo pradėję pilyse sueimavoti, beje, eidami jau ant prapulties.

Sueimavojo tokiu būdu: kokioj noris ūkės noty reikiant svietą į visuomenį sueimą kelti, visų pirma

[1] Lucas David, B. 1, S. 44, 54, 57, 79.

sau ponai arba tėvūnai suvadino senuosius savo apygardos į kokią noris pavietę lauko ar girios, kas vadinos vyrus į kuopą kelti. Suėjus tenai seniesiems ir vyresniesiems apygardos, susėdo po ąžuolais ir tris dienas tenai rymojo, nė vienas nė žodžio nepratardamas, idant padūmoję tekalbėtų ir ką norint išmintingai galėtų pasakyti, nuo ko toksai teiravimos vadinos ūkės dūma, arba roda, nesgi pirma turėjo kožnas padūmoti, o paskui kalbėti; ketvirtąją dieną tepradėjo teirautis apie savo apygardos ir visuomenės ūkės reikalus.[1] Ryžęsi tenai ant ko norint, tad paskui leido visų išmintinguosius į visuomenį sueimą į pavietę paženklintą, į kurią susirinkę tokiu pat būdu sueimavojo, kaip jei kuopose: pirma tylėjo, paskui bylojo ir teiravos. Kokius tenai parėdymus įstatė, tų visi turėjo klausyti. Tuose sueimuose visą parėdką vedė kunigai, kurių tenai valdžia buvo didelė, nesgi, su lazda jam mosterėjus, visi nutilo. Paskesniuose laikuose marčelgos tuo rūpinos. Tokie sueimai yra jau žinomi baltoj senovėj, ką patys žodžiai lietuviški stigavoja — kuopa ir sueimas, nesgi paeina nuo žodžių su ir eimi[2], kuopa nuo kopti.

Nuo to, kaip sakiau, regima yra, jog, noris kūrėjų kūrėjas dvasiškais reikalais ūkės rūpinos, o didysis kunigaikštis kare arba ūkės rėda, vienok negalima yra jųdviejų veikimuose aiškios metos parodyti, kokie katram darbai priderėjo; tačiau tas yra žinomu, jog svietas buvo liuosas iki paskuojų gadynių, ir be svieto pritarimo ir žinios ne vien didysis kunigaikštis, bet ir pats kūrėjų kūrėjas nieko nedrįso veikti lietos reikaluose. Kas yra teisingu, nesgi kas neša naštą, tas turi žinoti, dėl ko ją neša.

---

[1] Dusburg, p. III, c. 4, c. 84.

[2] Lucas David, B. 1, 15, 54.

Kožnos tautos pradžioje, lig neišlepus svietui, maž tėra įstatymų, tai tas pats buvo su lietuvių tauta senovėj. Visų senieji lietuvių įstatymai yra Smulkio, arba Zamolksio, kursai būk įstatęs, jog dūšia žmogaus esanti nemari, ir mirštantieji karėj, gyniodami savo liuosybę ir savo namus nuo neprietelių, einantys už tą į dangų linksmintis ir džiaugtis tenai amžinai, kaip viršiau regėjom.

Antras įstatytojas buvęs Odinas, gyvenęs antrajame amžiuje pirm gimimo Kristaus, tas turėjęs savo buveinę padaugavy, kurio pilis Asgardu vadinusis. Tas Odinas nuveikęs žuvėdus ir visos šiaurės valdymieru pasidaręs, pertaisęs visuomenę svieto draugę naujais įstatymais, kuriais įsakęs svietui savo nepritelius kariauti ir dievą garbinti. Pagal jo įstatymus svietas vylęsis dangų, arba gyvenimą visų viešpaties, po smerčio įgyti. Pagal Odino mokslą ant žibančio kalno sėdėjęs pasaulio Tėvūnas, arba Perūnas, kuriam tarnavę devyni atmonai, arba karės vyrai, aiškiau sakant, devynios galybės (pagal kitus dvylika), kame prasidėjęs antras žmonių gyvenimas. Ant to kalno buvęs dar skomis, arba stalas, atmainą žmogaus gyvenimo rodąs. Odino gudrybės įstatymai mokę svietą, kaip ūkę savo rėdyti ir teisybę kožnam attiesti. Kaipogi įsakęs svietui vaikščioti į kuopas bei sueimus ir tenai apie ūkės savo reikalus teirautis. Tikybos įstatymus liepęs nuo svieto slėpti, kuriuos patys kunigai, arba dievo garbės vyresnieji, težinoję, kurie, it taip pat, kaip jei danguje dievo tarnai, prie apvalaus stalo sėdėdami, turėję teirautis apie visus tautos reikalus, o ryžęsi patys ant ko norint, turėję skelbti svietui tą, ką jam reikėjo tokioj dingsty veikti. Visa tauta buvusi pasikliovusi savo dievu, kursai įsakęs jai, idant jos vyrai ne namie pulėtų, bet po

visą pasaulį klajotų ir viso prityrusiais būtų, idant, tenai prityrę šilto ir šalto, paskui galėtų namie rėdytis, o ant galo ilsėti gyvenime Perūno ir tenai pasiekti mokslą dorybės ir gudrybės. Pagal Odino įstatymus visi vylės nukakti į dangų, jau mirdami karėj už liuosybę ir namus savo, jau aukaudami patys save dievams paskutinėj, idant per tokią savo kantrybę pavėdautų savo įstatytojui Odinui, kursai pats jau mirdamas dar sau devynias opas, arba ronas, savo ragotine būk įžeidęs, idant tuo paliktų svietui paveikslą savo kantrybės ir stangybės, kursai, sekdamas jį, idant niekintų savo vargais ir sopuliais[1]. Būseną to Odino Lietuvoje ne vien senovės raštai rodo, bet pačios pavardės Odinų, nuo neatmenamų amžių kunigaikščių, žemlionų ir liuosų žmonių, iki šiai dienai Lietuvoj ir Žemaičiuose tebesančios, patvirtina, kad tuo tarpu Odino pavardės nė kokioje kitoje tautoje nėra randamos.

Vaidevučio, trečiojo įstatytojo, tie buvę įstatymai: svetmoteres ir svetmoterius gyvus deginę, o jų pelenus ant skerskelių išbarstė, ir vaikai jų negalėjo kunigais tapti. Kas mergaitę varu būt išžarginęs, tokį žmogų, mergaitei apskundus, taip pat gyvą sudeginę. Neprisileidžiant pačiai savo vyro ar skundžiantis ant jo, pačią gyvą sudegino, dar jos sesuo buvo kaltinama, jog nepamokiusi vyro klausyti. Pačiai keikiant savo vyriškį, keturis didelius akmenis ant kaklo pakabinę, su kuriais ją po artimuosius kiemus varinėję, pakol kunigas pasakęs gana[2]. Uždaužus pačiai savo vyriškį noris vieną kartą, nupiovę jai nosį ir atėmę nuo jos namuose godos vietą, tai yra nebva-

---

[1] Journal de Catholique, à Paris, 1826, tom 1, p. 477.
[2] Lucas David, B. 1, S. 22.

dinę žmona, tiktai gulove; jei žmona savo vyrą kernojusi, tad pirma su rykštėmis ją plakę, jei amžiuje būdama tą dariusi, tad tokią ugny sudeginę, jei kas daugiau nei tris pačias turėjęs, ir tokį gyvą sudeginę. Tėvas, turėdamas nedorą sūnų, aklą, luošą ar ligotą, negalintį nei karėj, nei namuose nieko veikti, tokį galėjęs sudeginti, nesgi pagal jų nuomonę tariama buvusi, jog žmonių nelaimė dievams ir žmonėms esanti nuliūdimu[1]. Taip pat sūnums valna buvę savo tėvus perkaršusius ir ligotus dėl numažinimo jų sopulių ir patrumpinimo jų ligos deginti ant dievų garbės. Kiekvieno gaspadoriaus pati, vaikai, šeimyna, broliai, seserys, įsiligoję ir kaipstantys, galėjo dėl namų savo pakajaus patys save dievams ant garbės* sudeginti, tardami: „Mūsų dievai neturi aičioti, bet juoktis." Jei kas, ir sveikas būdamas, būt norėjęs save ant dievų garbės deginti, taip pat negyniojama buvusi, nesgi ėję per ugnį rodės pašvęstais esantys ir paskui laimingai juokuodami su dievais gyvensiantys. Todėl šiandien dar senu įpročiu suspaudime ar rūpesny tariama yra: „Šitai,— sako,— noris šok į ugnį." Užmuštojo gentys turėję valią atmonyti, negalėdami paties užmušti, jo artimą gentį nugalavę.

Senovėj teisybę viens antram attiesė tokiu pragumu: padarius antram iškadą javuose, pievose ar giriose, tuojau abydytasis nugriebė tą, kurs jam abydą, arba iškadą, buvo padaręs, beje, atėmė jam gyvulį ar daiktą kokį pagal tą, kaip didi iškada buvo. Jei nugriebtasis nebnorėjo savo gyvulio arba daikto apent atgauti, tad tuo įtenkino abydytasis, ir kerštas

---

[1] Lucas David, B. 1, S. 138; Hartknoch, Alt. u. Neu. Preuss., S. 178.

* *Originale po šio žodžio pakartojama:* save.

pasibengė, bet jei nugriebtasis apent norėjo savo gyvulį ar daiktą atimti, tad turėjo, nuėjęs prie abydytojo*, pasakyti, jog jis veda vyrus iškados veizėti,· idant abydytasis ant sutartos dienos nuo savo pusės nusiųstų du arba tris vyrus į iškados vietą, kurie atėję lygiai su nugriebtojo vyrais nuspręstų, kaip didi yra iškada. Nusprendus iškadą, abydytasis nugriebtąjį daiktą ar gyvulį pagrąžino nugriebtajam, o kas kaltu pasirodė, tas iškadą užkakinti gyvuliais, javais ar šienu turėjo[1]. Žemaičiuose iki šiai dienai paprasta yra, iškadą nuo svetimo prityrus savo turtuose, vyrus kelti, idant nuspręstų iškadą.

Teisybę senovėj attiesė ne sūdų namuose, bet paprastai po ąžuolais ar po kitais dideliais medžiais palaukėj ar pamedėj vyrai žemlionys su tėvūnu sujoję; kaip sakiau, raiti jodė, ne važiojos, nesgi pagal jų nuomonę ratuose vilktis vergo darbas buvo, ne liuoso žmogaus. Jei katrai šaliai toksai sūdas tėvūno su vyrais netiko, tad atjojęs didysis kunigaikštis į girias medžioti persūdijo, ir, kaip jis nusprendė, taip ir paliko. Tokiuose sūduose teisindamies niekados neprisiekojo, nesgi prisieką už didžiai didelį daiktą turėjo, ir tokio žmogaus, kurs buvo siekęs, visi neapkentė ir vengė, kaipo nuo nedoro ir bedievio[2]. Todėl teisinimesi, stokodami aiškesnių davadų, ne siekė, bet galvą savo dėjo, jei tas ne tiesa būt esąs, ką jis antram stigavojo, kaipogi, jei to neparodė, ką stigavojo, tad abydytasis galėjo skundėją užmušti ar už vergą sau paturėti, kaip viršiau minavojau. Mesti

---

* *Originale po šio žodžio pakartojama:* turėjo.

[1] Einhorn, Historia Lettica, cap. 8, pag. 31.

[2] Joh. Gottf. Arndt, II Theil, S. 32.

ant žemės kepurę buvo ženklu, jog duoda savo galvą. Kokį būdą didžiai ilgai dar, krikščionimis būdami, saugojo, kaipogi 16 amžiuje, susibarę apie ežias ir rubas savo gruntų, paprastai vyrai, nebturėdami kito davado nuteisinti savo rubos, tuojau metė žemyn nuo galvos savo kepurę, rodydamas tuo, jog už tą, ką jis sako, savo galvą deda, jei tas nebūt esąs tiesa, kaipogi šiandien dar tariama yra ką norint stigavojant: „Aš savo galvą dedu" arba: „Aš savo galvą duodu, jei tas bus ne tiesa." Vienok vokiečiai, negalėdami niekaip latuviežių nuturėti, liepė jiems visados siekti, kurios prisiekos tokia yra skvarma įrašyta senovės raštuose: „N. kalbu ir siekiu prie dievo, jog visa tą, ko manęs godingas sūdas klaus ir ką žinau, pasakysiu yną tikrybę, nieko neskųsdamas nei taupydamas, be baimės ir be paprakų, ir nieko neužslėpsiu, o jei ynos tiesos nepasakyčiau, tad, dieve, paversk mane į šią juodą anglį, išnaikink mane kaip šią žemę, sukietink mane kaip šį akmenį, sudžiovink kaip šią lazdą ir nukarok mane patį, mano pačią, mano vaikus, mano gyvulius, mano visus javus še ir tenai per amžių amžius be galo. Amen."[1]

Vargdienis, neturėdamas ašvienio arba javų, savo dirvą ar pievą kitam išnuomojo, už ką nuo antro paskui pusę javų ar šieno gavo. Jei kas, galvijo neturėdamas, gavo nuo antro veršį ar kumelį, paauginęs jį dėvėjo iki trijų veršių ar metų, paskui grąžino augybę tam, nuo kurio ją buvo gavęs; jei buvo jautis, tad pamušus mėsa dalijos, jei ašvienis, pardavus jį,— pinigais. Jei kas, radęs ar sugavęs bites, neturėjo vietos, kur jas padėti, tad įdavė jas antram gerbti, su kuriuo paskui dalijos medum, jei to jis

[1] Joh. Gottf. Arndt, II Theil, S. 33.

nenorėjo daryti, tad atentį metą pirmąjį spietlių tų bičių jam už radybas grąžino[1].

Tėvo palikimu vaikai dalijos tarp savęs tokiu būdu. Didieji sūnūs niekados nebuvo karšinčiais savo tėvų ir nieko iš tėviškės negavo, tiktai žirgą ir auglius, kuriuos, prie tėvo bebūdami, buvo nupelnę, ir su tuo turėjo anie jūroj ar sviete laimės sau veizėti. Nes jei vyresnieji sūnai buvo išrėdyti iš namų viršiau minavotu pragumu, tad mažasis sūnus paliko butoje tėvų karšinčium ir veldėjo tėviškę ir visą palikimą; jam reikėjo seseris išrėdyti su tokia pasoga, kokią tėvas mirdamas buvo joms padėjęs, jei nebuvo padėta, mažasis brolis turėjo iš trečiosios dalies savo tėviškės išrėdyti. Nes jei, tėvui mirštant, sūnai paliko visi maži, tad dalijos tėviške tarp savęs po lygumo, o seseriai vienai ar kelioms turėjo duoti pasogą iš trečiosios dalies visos tėviškės. Jei tėvai bevaikiai buvo, tad priėmė sau karšinčių, kurs, įstojęs į sūnaus vietą, į karę turėjo traukti už tėvą, nuo ko ir karšinčium vadinos, priimti vardą savo geradėjų ir juos nukaršinti padoriai, kaip pridera sūnui savo tėvus, kuriems mirus, visa paveldėjo, it būt jų sūnus buvęs.

Mirdamas tėvas jei paliko mažus vaikus, tad pavedė jų globą savo visų artimiausiam genčiai ar visų didžiausiam prieteliui, ką darė tokiu būdu. Jusdamos jau mirsiąs, nusiuntė jam savo seidoką, vylyčias, ragotinę ir karės žirgą, kas buvo ženklu pavedimo globos, idant jis gyniotų ir užtarytų jo kūdikius jo paties ginklu kiekvienoj dingsty, kursai, paaugus vaikams, visa turėjo grąžinti[2].

Attekėjus pačiai į vyro namus, vyras turėjo jai už vainiką tokią dalį savo tėviškės užrašyti, koksai

[1] Einhorn, Histor. Lettica, cap. 8, p. 31.

[2] Koialowicz, Histor. Lit., p. II, lib. V, p. 238.

buvo jos įnešimas, arba pasoga, paprastai užrašydavo jai trečiąją dalį visos savo tėviškės; ir taip, jei vyras ilgainiui numirtų, vaikų nepalikęs, tad gentys vyriškio turėjo marčią atrėdyti ir už vainiką atduoti jai tą, ką nabaštikalis buvo užrašęs, kas šiandien dar Žemaičiuose yra sekamas ir vadinas dalį prieš dalį marčiai atduoti.

Jei viens antrą užmušė, tad užmuštojo gentims valna buvo senovėj užmušti patį užmušėją ar jo visų artimąjį gentį, kaip viršiau minavojau; jei užmušėjas juos numaldė, tad jis užmuštojo gentims turėjo atguldyti pinigais už užmuštojo galvą, kurie pinigai, arba mokesnis, vadinos vyrgalve, arba vyrgulda, kursai žodis paeina nuo vyro ir galvos arba nuo vyro ir žodžio guldyti, arba nuo žodžio vokiško geld — pinigai, beje, mokesnis už vyrišką galvą, nesgi senovėj vyriška galva daug didžiau buvo branginama, nekaip motriškos, kaipo patarlė, viršiau minavota, šiandien dar tą rodo: „Ožka,— sako,— ne gyvulys, merga ne šeimyna." Nuo to, jog senovėj kožnas vyriškas buvo kareiviu ir apgynėju savo namų, nesgi, karei kėlusis, kožnas vyriškasis turėjo į karę traukti ir neprietelius savo tautos kariauti. Senovėj už vyrišką galvą paprastai mokėjo dešimtį ilgųjų graižių, po svarą sveriančių, kuriuos graižius gudai pirma grivinomis, paskui rubliais vadino. Be to, dar paskuojuose laikuose turėjo ypatingai atguldyti didžiajam kunigaikščiui tris ar keturis tokius graižius už nuokaltimę, sūdžioms antrus tris ar keturis graižius už sūdą, kas vadinos persūdomis (peresud).

Kaltininkus taip kankino: vienus korė į sausą medį, kaip šiandien dar tariama yra į paiką žmogų: „Tas,— sako,— pašoks į sausą medį" arba: „Tas sulauks sausos šakos"; kitus dybavojo, prie dybo pri-

rišę, kitus į viežą sodino; vieža buvo duobė, per 3 ar 4 sieksnius žemėj iškasta, kartais išmūravota, kur kaltininkus sodino nuspręstą laiką išsėdėti, kurios didžiai nekentė ir paskesniuose laikuose galėjo išsipirkti nuo tos viežos pinigais. Vadinos vieža nuo to, jog kaltininkas tenai kaip vėžys pakerėj turėjo lindoti. Tuos, kurie svetimas bites kieme ar girioj bartis išlaužė, prikalus bambą prie aulio ar drevės, varė apsukui pliekdami, lig žarnos neišėjo. Broliui su seseria susigluosniavus, kasė gyvu į žemę ant skerskelės lig kaklo prieš viens antrą. Kas liuosą žmogų vergė, tą šunimis suplėšydino, kaip šiandien dar yra sakoma į nedorą žmogų: „Šunies kąsnis" arba: „Šunys pamestą neėstų, šunkaklys"; kursai neteisingai buvo antrą įtaręs ar iškernojęs, jei to sūde neparodė, tad pats, ten pat po suolu palindęs, turėjo atkaukti arba atloti tais žodžiais: „Tai ne aš taip kalbėjau, bet it šuo lojau." Jei kas nukalto mažesniuose darbuose, tad mokėjo pinigus, kuriuos visi susiėję ant šventės pragėrė.

Senovėj miera, arba saikas, ilgumo ir platumo toksai buvo: nykštis, arba colis, pirštas, plaštaka, gniaužta, sprindis, uolektis, žingsnis; kurpė turėjo saviep 12 nykščių, arba colių. Uolektis, arba mastas, tris kurpes, sieksnis 3 uolektis, versta, nuo žodžio versti arba verpti, beje, ženklinti, kaip šiandien tebėr sakoma: „Užversk akmenį, užverpk šmaikštį"; versta turėjo tūkstantį sieksnių, o penkios verstos darė senų dienų Lietuvos mylią, 30 šniūrų darė vieną margą, o 30 margų vieną valaką [42].

Miera, ar saikas, storumo buvo: žiupsnis, rieškutės, gniūžtis, našta, klėbys, ašis, sauja, grįžtis, kepurė, rakanda, druskinė, dvolikis, sėtuvė, pūras, bačka, vežimas. Miera, arba saikas, tekumo buvo: la-

šas, tauragė, kaušas, krūžas, kipis, milžtuvė, legerė, vogonas, verpelė, bačka, bosas ir taip toliau. Svaras, arba voga: grūdas, svaras, stukas, pundas, birkova.

Laiką lykavo naktimis, ne dienomis, ir taip sako dar šiandien: „Tris naktis išnakvojau", „Naktį pernakvojęs, pagrįžau" ir taip toliau. Metus dalijo į trylika mėnesių, kuriuos taip vadino: 1. siekis, 2. sausis, 3. kovas, 4. karvelis, arba balandis, 5. gegužė, 6. kirmėšų, arba birželis, 7. liepos mėnuo, 8. rugpiūtis, 9. rugsėjis, 10. šilo mėnuo, 11. spalių mėnuo, 12. lapkritis, 13. gruodis. Kožnas mėnuo turėjo saviep 27 dienas ir dalijos į tris dalis, arba taip vadinamas devintines, nuo devintosios dienos, kurioje svietas, visuotinai susirinkęs, meldės arba linksminos [43]. Dieną su nakčia dalijo į 24 valandas, arba adynas, kurias taip vadino: 1. sambrėškis arba brėkšta, 2. santėmis arba sutemo, 3. vakaras, 4. nuovakarės, 5. išvakarės, 6. naktovidas, 7. įmygis, 8. pirmieji gaidžiai, 9. antrieji gaidžiai, 10. prieš aušrą, 11. aušta, arba švinta, 12. mažoji pusrytėlė, 13. išaušo, 14. saulėtekis, 15. didysis pusrytis, 16. priešpietis, 17. pietai, arba pusdienis, 18. pakaitis, 19. po pakaičio, 20. po pusdienio, 21. pavakarė, 22. mažoji pavakarėlė, 23. vakarop, 24. saulėlydis.

Metus skaitė senovėj nuo didelių pasaulio nočių, ir taip nuo saulės užtemimo, nuo marų, giedrų, speigų, audrų, vėtrų, lytų ir krušų; ir taip sako: „Mano bočius, pasibengus žuvėdų karei, 13 metų turėjęs" (1660); „Mano matušė mirė 5 metuose po šaltosios žiemos" (1703); „Mano bobutė ištekėjusi vienuoliktuosiuose metuose po marų metų" (1704)[1].

Kaip nerankiojant, vis dar mаž tėra žinių, randamų senovės raštuose apie jų ūkės rėdą, aiškiai iš-

[1] Notizen Preuss. Erst. Sammlung, S. 74.

guldytų. Nesgi kad pradėjo svetimos šalys apie lietuvių tautą smailiau jautotis, tuo pačiu laiku sukilo kruvinos karės su tais pačiais lietuviais, todėl daugiau yra žinomų išgalių apie jų karės būdą, nekaip apie ūkės rėdą.

Orė Lietuvos tautoj jau gilioj senovėj buvo žinoma ir garsi per savo būdą. Jau penktajame amžiuje lig negimus Kristui, sako garsus raštininkas, einant toliau į šiaurę, giriose, viršiau minavotose, Juodojoj ir Žaliojoj gyvena kailinuočiai artojai, kurie vieni temoka sėti, kiti visi tyruose, viršiau minavotuose, vienu savo piesu tesirūpina, beje, gano bandą, avis ir arklius[1]. Taip pat Pitėjas, Marsilijos ūkininkas, 4 amžiuje pirm gimimo Kristaus atkeliavęs į Žemaičius gintarų jautotis, sako stebėdamos, jog gyventojai javus džiovinantys rejose, taip vadinamuose trobesiuose, dėl to, jog tame krašte saulė neilgai tespindinti, kitaip javai supūtų nuo lytų, ant lauko būdami; tarp javų pervis lęšius sėjantys, kitų derlingų sėklų ir vaisių nežinantys. Svietas midų geriąs, nuo to regimai, jog ir miežius buvo sėjantys[2].

Šeštajame amžiuje gimus Kristui kitsai raštininkas, minavodamas Lietuvos kraštą, sako: „Vieni giruliai, arba girionys (taip vadino toj gadynėj žemaičius ir kalnėnus), temoka linus auginti, kurių laukai užsėti joriuoja it jūroje vilnys."[3] Ką ne vien minavoti raštai to keleivio, bet ir pačioj lietuvių kalboj vardai javų, įrankių ir ašvienių rodo, ir taip: pūrai, rugiai, miežiai, vizgės, žirniai, sėmenys, lęšiai, atuodogiai, kviečiai ir linai yra ne svetimos, bet lietuvių kalbos žodžiai, taip pat žambis, akėčios, ratai, vars-

[1] Herodotus, lib. IV, c. 18.

[2] Voigt, Geschichte Preussens, B. 1, c. 1, S. 28.

[3] *Paulus Diaconus.*

tienos, rugienos, pūdymai, lygia dalia vardai ašvienių, kuriais arė dirvas, ir taip: dvylis, balnis, palšis, šėmis, žalis, žilis, margis, putris, škulis, šmulis, keršis, šalnis, žalmargis, šėmmargis, dvylausis, juodausis, balgalvis ir taip toliau taip pat yra lietuviški, ne svetimi.

Antras rašytojas, gyvenąs pirmajame amžiuje gimus Kristui, savo garbingame rašte „Girionų būdas" sako, tarp visų girionų žemaičiai, arba aušrėnai (aestii), orę testeigę, kitiems slinkaujant, beje, javus ir vaisius steigiai veisiantys[1]. Kas didžiau, po jūrą mauriojantys, ir jų vienų žemėj gintarai tesantys randami; laukai jų ir dirvos, sako, ne sodomis yra, bet kame kurs apsigyvenęs girioj pradyrė sau žemės lopelį, tas to sau ponu buvo ir turėjo gynioti jį nuo neprietelių. Nuo ko jau žemlionimis vadinos, jog žemę savo turėjo, jau vyčiais, kaip viršiau minavojau, nuo to, jog turėjo vyti neprietelius gyniodamos, ar nuo to, jog vietoje gyveno ir nebklajojo su gyvuliais po laukus ir girias, juos ganydami; ir taip patys žemlionys, arba vyčiai, pradžioj tearė ir tesėjo. Jų tėviškės mažne visų buvo lygios, nesgi laukų ir dirvų neplatino dėl įvairių priežasčių: jau idant, ardami plačius laukus ir dirvas, nenutąustų nuo karės ir, ilgainiui išlepę, kad būtinai ant orės neatsidėtų, jau idant, praplatinę savo laukus, nesitartų didesniais už kitus ir vargdienių nespaustų ir jiems žemės neužimtų, o glemždamies nuo žiauraus oro, idant dvarų ir rūmų nestrūnytų ir ilgainiui pinigų nepradėtų geisti, nuo kurių, kaip žinoma yra, vaidai, barniai ir netaikos tarp ūkininkų kilsta, kad tuo tarpu visi, vienokius turtus turėdami, tarės su visagalinčiuoju ly-

---

[1] Tacitus, Germania, cap. X, l. V, pag. 243, nota 6.

giais esantys. Koksai lygumas tėviškių pačiuose Žemaičiuose didžiai vėlai dar yra regimas: kaipogi veizint į reistrą vyčių, metuose 1528 surašytų, gal regėti, jog Žemaičių vyčiai it visi dar lygias tėviškes yra tebturėję. Kas dar yra didžiau stebuklingesniu, jog ne vien pačių žemlionų, arba vyčių, buvo lygios tėviškės, bet dar ir visų pirmieji ūkės vyresnieji neturėjo valsčių, kaip kad yra randama paskesnėse gadynėse irstant Lietuvos ūkei, nes vos penkis, šešis tarnus, arba, kaip šiandien vadina, padonuosius, teturėjo. Ir taip didysis Lietuvos marčelga Butrimas, visų garsusis savo amžiaus ūkės ir lietos vyras, šešis padonuosius teturėjo visoj savo tėviškėj, vienok pirmuoju Lietuvos vyru buvo.

Jei priminsim patį didumą šeimynos Lietuvos ūkės, tiktai 13 ir 14 amžiuje buvusį, tad aiškiau dar regėsim jos klestinčią orę, nesgi toje gadynėj, karei kėlusis, žemaičiai galėjo iš tų pačių apygardų po 500 joties o 10 000 pėsčiųjų vyrų į karę išleisti, iš kurių šiandien ne vien 500 joties, nes pėsčiųjų nebgali sukelti, ką dar senų dienų dirvos, giriomis apaugusios, šiandien patvirtina ir rodo, jog senovėj daug daugiau tuose kraštuose yra svieto buvę, nekaip šiandien.

KARYBA SENOVĖS LIETUVIŲ

Senovės kalnėnai ir žemaičiai, traukdami į karę, du tarnu lygiai turėjo, beje, šunį ir žirgą, nesgi, ko kareivis jodamas negalėjo ant žirgo pakelti, tą jo šuo, įkinkytas į mažas rogeles, po jo vilko, beje, įkaištį ir karės padargą, grįžtant iš karės, pydė grobį, nuo neprietelių sugrietą. Jo žirgas buvo dar artimesniu draugu jo laimės ir nelaimės, nesgi jis nešė patį kareivį ir lygiai su juo mirė. Todėl jaunuomenė kaip kalnėnų, taip ir žemaičių senovėj nieku kitu nesirūpino, tiktai žirgų gražybe, kurių veislė visame pasauly buvo garsi ir gedaujama ne vien nuo grekonų ir rymionų dėl savo dailumo, čeklumo, greitumo ir stiprumo, bet dar ir paskesniuose laikuose yra garbinama ir nuo senųjų minima. Nuo to gali manyti kiekvienas, dėl ko iki šiai dienai nėra tos dainos žemaičių ir kalnėnų, kurioje nebūtų garbinamas jo bėras žirgelis. Nesgi senovėj tas tebuvo garsus jaunikaitis, kurs gražesnį žirgą turėjo, todėl kožnas pirmiau būt viso savo lobio išsižadėjęs, nekaip savo žirgą ligi gyvas kitam atdavęs. Nesgi šiandien dar yra sakoma į rūpesningą žmogų: „Ko nuliūdai, ar ne žirgą pardavęs" arba: „Benuliūdo, it žirgo nustojęs", arba: „Džiaugias, ar ne žirgą gavęs"; kaipogi senovėj kalnėnai ir žemaičiai taip didžiai mylėjo savo žirgus, jog, pačiam mirus, lygiai degino ant rogo su pačiu jo žirgą, paskiau, krikščionimis jau tapę, garsūs kareiviai sirgdami liepė savo karės žirgą pas save atvesti ir taip, veizėdami į jį, kaipo į savo draugą lai-

mės ir nelaimės, numirė. Metuose 1257 tarp atsiųstųjų dovanų Mindaugo, Lietuvos karaliaus, vokiečių meldžionims į Rygą nė vienas daiktas jų raštuose nėra taip didžiai garbinamas, kaip dovanotieji žirgai. Todėl šiandien dar jaunas žemaitis, jei negali raitas joti noris ir ant erkelės kumelėlės į bažnyčią ar į mugę, tad velijas pėsčias beeinąs, nekaip bevažiuojąs. Klausiamas, dėl ko nevažiuoja su motriškosiomis važiuotas, atsako: „Ar aš koksai vergas ratgaly vilktis." Gaspadorius subatos vakarą, norėdamas pievos kertę nubengti, stiprina savo jaunus piovėjus būtinai nuvargusius tais žodžiais: „Vaikeliai, benkim tą barą šiandien, aš jums rytoj duosiu arklius į bažnyčią joti." Šie, tais žodžiais pagaivinti, tarsi sylos atsigėrę, nubengia dainuodami noris pusnakty[1]. Dar vienas raštininkas, rašydamas apie lietuvių būdą metuose 1792, sako: „Lietuviai pervis myli arklius, ir retai teregėsi lietuvį pėsčią einantį, nesgi į baudžiavą, bažnyčią, mugę, dvarą, susiedų ar prietelių lankyti arti ar toli visados jis jotas keliauja."[2] Nuo to retoj kalboj terasi tiek vardų arklių, kiek anų yra lietuvių kalboj, ir taip: bėris, palšis, pilkis, juodis, keršis, plesnis, raudis, dulis, žergštis, juodbėris, šviesbėris, arba skaistbėris, briedplaukis, baltkojis, žvairakis, pėdulkojis, laukkaktis, baltprusnis etc. etc.

Paprastai, traukdami į karę, apvyžo savo žirgus plaušomis ne vien pačius, bet jų galvas ir ausis lig narių pirmųjų kojų, o lig kenklių pastarųjų, idant kelionėj nuo darganų ir lytų nepakriūštų ir nepagurtų. Tokiu dar senovės būdu išjojo žemaičiai metuose 1794 kariauti paliepojy, pagruobinėj, pasalotėj, ant žirgų, namie augusių, ne plaušomis nuvyžtų, bet ge-

[1] Rhesa, Dainos Anmerk. etc.
[2] Lepner.

lumbėmis apsiūtų, ką dar tarp senųjų šiandien kiekvienas tebminavoja. Keliaudami senovėj sėdėjo apžarga be balno ir be kilpų, bet taip stipriai, jog, galvą pačiam nukirtus, dar arklys nunešė per kelis šimtus žingsnių sėdintį, lig išvirto. Patį arklį pirma apnasriu ar brizgilais, paskesniuose laikuose kamanomis valdė.

Senovėj karės apdaras, arba karės įkapės, maž teįvairavo nuo namų apdaro; ir taip, ant tos pačios sermėgos arba koboto antsimovęs meškena ar briedena, ar kito kokio žvėries kailiu, į kurį taip gebėjo įsinerti, jog meškenos ar briedenos galvena apmovė pats savo makaulę, ir įrėdęs savo akis į meškos akis, nosį į nosis, lūpas į lūpas, jojo į karę. Dėl didesnės dar neprietelių nuogandos ant savo galvos tarp tauro ar briedžio ragų arklio uodegą užkišo, o veidą savo dar mėlynėmis ar anglija nutepė. Jei tokių kailių nepasitiko, tad tokiu pat būdu apsimovė tūbiniu ar dembliniu kyriejum, kurio galvočium apvožęs savo galvą ir veidą, paskui susiveržė su šikšniniu diržu, ant kurio tiek buvo vario grandžių arba sagčių antmautų, kiek buvo karėj neprietelių užmušęs; apsiavęs vyženomis ar kojenomis, sieksninį kardą ar mietinį kalaviją pašonėj lunkų strikiu pajuosęs, viena ranka turėdamos kestinę ragotinę, taip vadinamą kartinį, ant kurio galo buvo landus ragas antmautas, nuo ko ir vadinos ragotine, kaipogi gilioj senovėj geležies nežinojo, todėl kirviai, bardišiai, kalavijai akmens ar uolos buvo; antroj rankoj turėjo turčią, arba skydą, kuria nuo neprietelių siūčių dangstės, buvo ji pailguotinai apvali, jau ištašyta, jau iš žilvičių nupinta. Pirma pentinų nežinojo, bet, pradėję su vokiečių meldžionimis kariauti, įtiekė sau ir pentinus uolektinius, kuriuos šiandien dar gal rasti tos gadynės karės ka-

puose. Ant galo seidoką ir vylyčių kurvį į pečius įkabinęs, skraidė ant žirgo it paukštis neprietelių žvalgydamos. Pėstieji daugiau kariavo rendėtais brūkliais, kokius gal dar regėti paskuojųjų laikų Lietuvos ūkės žymėj. Artinantis neprieteliui, laidė pėstieji strypus ar akmenis iš svilksnių. Nesgi didžiai vėlai, geležį pramanius, tepradėjo šarvuotis geležies lopais ar mezginiais, taip pat geležies kardus ir ragotines dėvėti. Tai taip aprėdytus kareivius vadino į mūšą balsu trimitų, taip vadinamų ilgų medžio trūbų, kurių rūstas balsas priminė kožnam giltinę šalip stovinčią. Karės žygius visados atlikdavo žiemą, kad visur pašalusi buvo ir kėlė raitą per versmes ir upes, idant niekame netruktų. Jei kuomet nutiko vasaros laiku žygiuoti į karę, tad pėstieji kėlės per upes, po keturis, po penkis ant taurų kailių sustoję it ant pluostų, o raitieji, įrišę į arklių uodegas ranką, plaukte perplaukė[1]. Karės įkaiščiui ėmės visados sausus valgius, beje, džiūvusią mėsą ir žalius batvinius bei miltus, kaip viršiau minavojau; viso negalėdami sunkose ant arklių pakelti, likusįjį, sudėjus į mažas rogeles, šunys dideli, tai lietai auginami, briciais vadinami, po pačių vežė, nuo ko lenkai lig šiai dienai, iš lietuvių tyčiodamies, sako „Licwiaki bocwiaki", tai yra lietuvėliai batvinėliai, iš apmaudo, jog, lietuvį karėj užmušęs, nieko gero negalėjo rasti, tiktai batvinių sunkas, nes ir tas pačias lig nuo jo įgaunant ne vieną galvą reikėjo padėti.

Visų neturtingasis žemlionis jojo į karę visados trisu, nesgi reikėjo atsargai turėti liekų arklį, idant, vienam kritus ar užmušus, antras kad prie rankos būtų. Didelėj ir baisioj karėj ir arklavedžiai stojo lygiai su pačiu karės vyru į trapą. Turtingieji po 5, 6 ir

[1] Koialowicz, Histor. Lit., pars 1, lib. III, p. 58.

10 vyrų savo tarnų vedės, todėl senovės raštuose yra randama, jog toks su savo pačtu išjojo, tai yra su savo tarnais.

Kariavo pagal vietos būdą, kurioje patys pasitiko, ir taip, kaip buvo įpratę su žvėrimis grumtis, daugiau būriais po kelis šimtus, kartais ir po kelis tūkstančius, retai kuomet teįsigavo į tokią rūmę, kurioje šimtas tūkstančių joties būt susirėmusi su antru šimtu tūkstančių neprietelių, bet tankiau, kaip sakiau, po kelis tūkstančius tesigrūmė dėl ankštimų ir girių; vienok, ir tokiu būdu kariaudami, ilgainiui rados taip nuogąsčiais savo neprieteliams, jog šimtas neprietelių, vieną žemaitį pamatęs, muko šalin galvą trūkęs[1]. Kariauną kėlė sau pagal tą, kaip reikėjo, jau didžią, jau mažą; visados kariavo pagal būdą savo tautos, minėdami pirma ant to, kaip ir su kuo turi grumtis, nesgi įpratę buvo reikiant paskysti ir beveizint apent į vieną būrį nesuniukus susiblokšti, tolyn tolesniai siaubti ir grobį grieti, neprietelius vengdami; užvis gebėjo į mažus būrius išsiskaidę grumtis, tuoįtimpos neprietelius gorinti, antpuldinėti ir skardyti, kurie, nedrįsdami išsiskiesti, badu merėjo vienoje vietoje, kad tuo tarpu šie jiems karės padargą ir padarynę grobstė, įkaištį ir mitalą graibydami, pačius gandino, vienok patys nuo neprietelių neprigaunami ir nenusikratomi, nesgi kad vieni, užpakaly neprieteliams vaidindamies, šurmuliavo, kiti tuo tarpu juos priešaky skardė, jei vieni neprietelių priešaky šmaižės, kiti, staiga iš užpakalio antpuolę, vienus rito, kiti perbadę patys nuo baimės krito[2]. Supūtus

[1] Dusburg, c. 81.

[2] Albertus Krantzius, Wandalia, lib. VII, cap. 13, pag. 155: ...non statariam (vt olim) pugnam agentes, sed incursionibus et excursionibus omnia subruentes [44].

trimitus, patys beveizint vėl it žižilpos išnyko taip, jog neprieteliai, vienoje vietoje susigūžę, ginklą pakėlę darganotie ar speiguotie dieną ir naktį turėjo kentėti, saugodamies, idant iš kurios norint pusės it žiebai netvyksterėtų ir jų nepakrėstų, stovinčių be duonos, be pastogės, kartais ir be vandens, nesgi lietuviai visados buvo tarp savęs susimokę, ir jų trimitų balsas rodė jiems, kaip ką daryti. Ir taip nužudę savo neprietelius vargais, badu, alkiu, šalčiu, lytumi ir darganomis, ant galo, antpuolę žiebų greitumu, išklojo iki visų paskuojo visų kantriuosius ir narsiuosius neprietelius, niekados patys į aiškią mūšą neištikdami, visados ir visur su atsarga būdami, kaipogi šiandien dar yra sakoma: „Griovio neperšokęs, nesakyk op" arba: „Nepravėdinęs nesakyk šaltas", arba: „Darydamas gudriai, veizėk į galą", arba: „Gudraudamas kuomet noris prieisi lipto galą." Tokiu pragumu metuose 1220 Erdvilas, žemaičių kunigaikštis, baisiausią kariauną platburnių, arba totorių, paveikė, kurie po to neveikiai bedrįso Lietuvą kabavoti; vienok negal nuo to tarti, jog lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, senovėj nuo didelių kovų vengė, nesgi žinoma yra, jog metuose 1340, grumdamies su meldžionimis, iš viso pasaulio nuo popiežiaus sukeltais, Rudlaukių kovoj turėjo jau su savo talkėjais 100 000 joties, vokiečių meldžionys nuo savo pusės ne mažiau.

Sutikę netyčiomis neprietelių didesnę kariauną, kurios regėdami nepaveiksią, o patys nebgalėdami skubiai bepaskysti, tuojau tvėrė iš rogių tašką abejoj šaly savo rindos, idant neprieteliai negalėtų apsiausti savo daugiu; patys tuo tarpu susiskliautę puolė vienu muntuliu ant neprietelių, kurių perlaužę rindą, suniukusius beveizint ant vietos pakrėtė. Taip žemaičiai metuose 1275 pergalėjo vokiečių meldžionis ant

jūros ledo tarp Rygos ir Runo salos. Taip pat tankiai vietoje ragotinės patį jos kotą be rago ir ieties naudojo, užvis kariaudami su vokiečių meldžionimis, kurių negalėdami per geležies šarvus nudurti, tad pačiu kestės galu dunksterėjo jam į krūtinę taip smarkiai, jog vokietis, kėžterėjęs nuo arklio, daugiau nebsikėlė.

Kaip kalnėnai, taip ir žemaičiai, noris visados joti tekariavo, tačiau turėjo lygiai ir pėsčiuosius paslėptus, kuriuos dvisėdais jodino: susigrūmus pačiai jočiai su neprieteliais, pėstieji anai pripadėjo. Taip metuose 1320 Gediminas, didysis Lietuvos kunigaikštis, pergalėjo gudus, kurioj kovoj žemaičių pėstieji, įsispraudę į tarpus savo joties, padėjo neprietelių rindą perlaužti.

Namie kariaudami ar ištraukę į svetimą kraštą neprieteliams savo atmonyti, kurių krašte grobį griedami ar į aiškią mūšą ištikdami, visados nereikalingąją savo karės padargą užpakaly abaze laikė su nedaugiu sargų, kur ir sugautuosius neprietelius kaišė; nes tankiai nutiko, jog kartais, vykstant grobį grieti svetimame krašte, didžią daugybę imtinių tenai iš visų pusių suvedus, o ilgainiui patiems į aiškią mūšą ištikus, kaliniai užpakaly patrako ir, pagrobę tenai liekųjį ginklą abaze, pačius nuo užpakalio antpuolė ir taip padėjo saviesiems, priešaky kariaujantiems, paveikti. Tokiu pragumu lenkai metuose 1270 pergalėjo lietuvius ties Liublino pilia, kurie ne vien savo grobį atgavo, bet ir pačius išmušė. Lenkai iš džiaugsmo tos pergalės toje vietoj minavonei šv. Mykolo mūro bažnyčią pastrūnijo, jog jiems tą dieną padėjo jis lietuvius nuveikti, kuri bažnyčia iki šiai dienai dar tebėra[1].

[1] Bandtkie, Histor. nar. Pols., t. 1, str.

Sustoję į abažą, apsikasė grioviu ir vidaus pusėj to griovio supylė sau aukštą ežią, nuo ko ir abažu vadinos, ir pilių pradžia ilgainiui paėjo; vidury to abažo karės įrankius, pabūkles ir grobį laikė, apsukui jo patys stovėjo, daugiau tarsi karės įrankius, nekaip savo gyvybą nuo pavojaus glemždami. Žiemą, negalėdami grioviu apsikasti, rogėmis ir šlajomis apsitaškavo, it pačiame vidury kalinius laikė, kaipogi tokiame abaže gulinčius žemaičius metuose 1200 antpuolę iš Rygos meldžionų vokiečiai Padaugavy ties Ašradės pilia išpiovė[1].

Kad taip kalnėnai ir žemaičiai plynuose ant lauko narsavo grumdamies su neprieteliais, lygia dalia ir pily gyniodamies ar tenai lauždamies neguro.

Senų senovėj kalnėnai ir žemaičiai pilių neturėjo, kaipogi neišžengiamos girios jų pilimis, o pačių narsybė ir kantrybė jų mūrais buvo, į kurias ir visų narsusis neprietelius nedrįso lįsti[2], bet ilgainiui, praretėjus toms girioms, pradėjo tarpgiriuose neprieteliai, užvis žuvėdai, šmaižytis ir grobį grieti bei pačius vergti; tą pritirdami, lietuviai ėmė tuos tarpgirius pilimis kamšyti, kuriomis ne vien kelią neprieteliams užtaškavo, bet, kėlusis pavojui, ir patys tenai uždangą rado, kurių pilių palaikus šiandien dar Žemaičiuose pilies kalnais, arba nuo žuvėdų pilimis, tebvadina.

Vardas pats pilis, nuo žodžio pilti, rodo, ką jis žymina, nesgi kalnėnai ir žemaičiai, norėdami savo lobį nuo neprietelių paglemžti, strūnijo tas pilis tokiu būdu. Visų pirma lygioj vietoj, nuo dviejų, o kartais nuo trijų pusių niekaip neprieinamoj, beje, paežeriuose, papelkėse, kame būdas pačios vietos gy-

---

[1] Arndt, Liefländ. Chron., S. 40.

[2] Mart. Gallus, in l. c.

niotų nuo pavojaus ir glemžtų bei patiems tenai lengva būtų gintis. Ir taip pylė žemės sienas, į ketvirtainį pailguotiną pavėdžias, it į trobesį keliais sieksniais aukštą ir mažne tiek pat storą; nuo neprieinamosios pusės buvo anga, o visos to ketvirtainio sienos kaip iš lauko, taip ir iš vidaus giliu grioviu apkastos, kurio griovio lauko pašalys buvo užtvertas statiniu ąžuolo atbulų mietų, prie kits kito sudurtų. Ant tų sienų viršaus toks pat buvo statinys. Ir taip neprietelius, prisiartinęs prie tokios pilies, turėjo visų pirma jotas ar pėsčias, šokdamas per statinį, už augumą aukštesnį, pasimauti ant galų mietų, jei peršoko neužkliuvęs, tad griovy lygiai su arkliu galą gauti; jei būt griovy dar gyvas palikęs, tad turėjo ropoti ant sienų aukštų, ant kurių vėl buvo atbulų mietų statinys, už kurio pilies gyniotojai stoję akmenaičius iš svilksnių ant neprietelių svaidė it krušą bėrė, o vylyčias iš seidokų it sniegą drėbė[1].

Nes ilgainiui, pramanius taranus ir geležies šarvus, nebgalėjo tokiose pilyse išsiturėti, nesgi iš taranų laidydami neprieteliai akmenis, didelesnius girnų akmenų, išlaužė tuos statinius ir tais gi akmenimis užvertė paskui ir griovius, o patys, įsimovę į geležinius šarvus, nebebijojo nei akmenaičių, nei vylyčių, kurios per geležį nesmego. Ilgainiui, kad vokiečių meldžionys, krikščioniškos tikybos aitra pasimetę norėjo kalnėnų ir žemaičių tuo pragumu ne vien lobį ir žemę pasavinti, bet dar pačius nuvergti ir į gyvulius paversti, tada lietuviai vėl nuo savo pusės, gyniodamies ir savo liuosybę nuo krikščionų kaip įmaną taupydami, pradėjo strūnyti pilis neb jau lygmėse, bet ant kalnų ir vietose taip pat neprieinamose; jei kame kalno nepasitiko, tad tokį supylė upės vin-

[1] Dusburg P., III, c. 20, 21, 22, 23, 100.

gyje ar viduryje versmių. Paskui tame kalne palikę ar iškasę gilią gilesnę duobę ketvirtainę, įdėjo tenai rentinį jau medžio, jau akmenų, kursai daug tenai turėjo kambarių, kuriuose jau patys reikiant gyveno, jau pelną ir turtus savo nuo pavojaus klėstė, kartais ir pačius karės arklius laikė; visos tos pilys apipiltos buvo žemėmis, ir nuo neprieinamosios pusės viena anga tebuvo. Pusėj to kalno arba atkalnėj buvo aplinkui taškas, idant neprietelius negalėtų vienu trūkiu antjoti ar anteiti ant pilies viršaus, ant kurio buvo rąstai ir ronai sukelti, idant, lipant neprieteliui į pilį, galėtų jį tais ronais, paritinus į pakalnę, nublokšti. Pačiose tokiose pilyse, kaip šiandien kad gyvena taip vadinamuose miestuose, negyveno, bet papiliuose. Gyventojai, atstu apie tas pilis gyvenantys, turėjo eiti pakarčiui jų sergėti, nuo ko šiandien dar tokio krašto sritis apygarda vadinas[1]. Žemlionys, suėję tenai į sargybą, mokės ir pratinos į karę, beje, kaip nuo neprietelių gintis ir kaip juos pergalėti. Ant pilies viršaus buvo stiebas, derva aplipytas ir šiaudais aprištas, kurį sargtis, pamačiusi neprietelius artinantis ir nevildamos viena stengti, uždegė tą stiebą, idant gyventojai apykartos, pamatę naktį gaisrą, o dieną dūmus, skubėtų raiti ir pėsti, ginklą pagrobę, pilį gelbėti ir neprietelius drausti. Tokios pilys kalnuose taip buvo ertos, jog kartais po kelis tūkstančius svieto galėjo tenai susitalpinti. Žinoma yra, jog Algirdas ir Kęstutis, didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, metuose 1360 po kruvinos kovos Rudlaukių plynuose su 15 000 joties Aukaimio pily užsirakino, kurių pilių iros šiandien dar, noris į žemę susmegusios, mažne prie kiekvieno miestelio senu įpročiu pilies kalnais yra vadinamos.

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. 1, l. VIII.

Paskiau, noris tos pačios pilys buvo kaip buvusios, tačiau gyventojus, papily gyvenančius, lygiai su pilia akmeninių plytų ar žemių zomatais aptvėrė, nuo kurio laiko jau gyventojai, papily gyvenantys, pilionimis vadinos taip, kaip kad buvo kitą kartą aptvertas Vilnius, Kaunas, Plateliai, Balosteke, Žąslaukis, Biržai ir kitos, idant, neprieteliams norint jas apgulti, reiktų daug kareivių su savim vesti.

Kaip kantriai tose pilyse kalnėnai ir žemaičiai gynės senovėj, gana yra tiktai priminti kantrybę ir narsybę Margerio, Punios pilies vyro, kursai, metuose 1278 tenai gindamos, velijos iki paskuojo irose pačios pilies užsirausti, nekaip neprieteliams pasiduoti. Lygia dalia metuose 1346 Vaidotas Kauno pilį nuo meldžionų, o Jurša 1434 metuose Lucko pilį nuo lenkų gyniodamu, tūkstančius neprietelių iškrėtusiu, velijos ugnies liepsnose užsirausti, nekaip neprieteliams pasiduoti [45]. Kad taip kantriai kalnėnai ir žemaičiai mokėjo užsirakinę pily gintis, lygia dalia neguro nė į neprietelių pilis griaudamies, nesgi ne vien kaip drąsūs vyrai, bet it levai staipės ant uolinių ar akmeninių sienų, tūkstančiais graudindami ir trupindami savo šarvuotus vergėjus[1]. Nesgi kas perskaitys lietuvių apgulimus Pernavos, Kesės, Nejermilės pilių, tas stebėsis į jų narsybę ir kantrybę.

Norėdami į neprietelių pilį įsilaužti, visados apstojo ją stipria kariauna taip, jog neprietelius niekur nebgalėjo iš savo pilies beišeiti. Griovė ir ardė neprietelių pilis taranais. Lig atėję pas pilį, supylė sau pylas, kuriose apsikapėjo dėl savo atvangos, idant neprietelius nedrįstų iš savo pilies jų antpuldinėti. Taip užsitvėrę nuo neprietelių antpuolių, tad su to-

---

[1] Dusburg P., III, c. 89, 112, 113, 114.

kia smarkybe ėmė laužtis į pilį ir su tokia kantrybe griautis, jog nė vieną dieną atlydos jiems nedavė. Plačias sritis savo krašto, užvis giriotas, gyniodami nuo neprieteliaus antpuolių, aptaškavo, už tų taškų stovėdami, kareiviai laidė iš svilksnių akmenaičius ar vylyčias iš seidokų ar strypais mušė neprietelius, norinčius tenai įsigriauti.

Minavojant čia vyrų narsybę, nereikia užmiršti nė motriškųjų, kurios ne vien namuose, kaip regėjom, geidė vyrais vadintis, jog tenai jų darbus atlikdavo, bet ir karėj vyrams lygintis norėjo. Čia gana bus tiktai priminti narsybę Naujapilės motriškųjų. Kad metuose 1276 meldžionų vokiečiai, gudai ir totoriai susitarę visą Lietuvą ir Žemaičius taip nusiaubė, jog plėnys vienos ant degėsių tyruose jau lakstė, vienok, ir tuo dar nesikakindami, norėjo į Naujapilę įsilaužti, bet tenai motriškosios, nenusiminusios ta rūsta diena savo ūkės, artinantis neprieteliams pilin, liepė savo vyrams iš pilies išeiti ir lauke su neprieteliais grumtis, kuriems išėjus, tuojau, pilies angas užrakinusios, lipo pačios ant pilies sienų ir nuo tenai vylyčias ir akmenis svaidė ant neprietelių, pasieniuose su vyrais kariaujančių, it krušą bėrė. Neprieteliai, nesivildami nuo dviejų pusių suremtais būti, ne vien išguro, bet mažne visi galą gavo, likusieji kūlvertiniais tenkino beišsprukę nuo giltinės palikini pilį, kurią narsybė ir stangybė motriškųjų išplėšė jiems iš nagų. Nereikia taip pat užmiršti nė našlės kunigaikštienės Lucko Anastazijos Alelkienės, kuri metuose 1504, išgirdusi platburnius Lucko pilin artinantis, kardą pagrobusi viena ranka, antroj sūnelį tuo gimusį turėdamos, liepė sukeltiems žemlionims ir vyrams visos apygardos ant lopšelio prisiekti, jog pirmiau visi galvas savo padės ir irose pilies lygiai

su kūdikėliu užsiraus, nekaip neprieteliams pasiduos; kaipogi apgulę tenai platburniai minavotą pilį ne vien neįsilaužė, bet patys pazomačiuose galą gavo nuo vyrų, drąsinamų narsia žmona.

Lyčius tos didžios lietuvių narsybės lauke ir pilyse tas būk buvęs, jog tikėję į įstatymus savo ūkės, pagal kuriuos, kaip viršiau minavojau, tie tiktai dangaus tegalėję viltis, kurie, kantriai gyniodami nuo nprietelių savo namus ir savo liuosybę, savo galvas padėjo, ir tie teradę kame tenai aukštybėse baltus drabužius, minkštus patalus, saldų medų ir grakščias žmonas, su kuriomis gerdami ir juokuodami linksminęsi ir miegoję tyliai kiauras naktis; kiti vėl rašo, jog būk dėl to buvę narsiais, jog tikėję į tą, jog kokiu žmogus esąs ant šio pasaulio, tokiu būsiąs ir po smerčio: jei čia vergu — ir ten vergu, jei čia liuosu — ir ten liuosu; užvis, sako, regėdami, kaip baisiai vokiečiai žudė perkrikštus Parusy ir Padaugavy baudžiavomis, arba lažais, ir mokesniais, todėl kožnas velijos ant vietos liuosas mirti, nekaip ne vien šiame pasauly, bet amžinai antrame gyvenime tokiems kraugeriams vergauti, todėl šio svieto gyvenimą už nieką turėję, ką patarlės šiandien dar viršiau minavotos stigavoja; ir taip sako įsirūpinęs žemaitis: „Diena mano — amžius mano" arba: „Diena būtoji", arba: „Ne saulės amžių gyvensiu", arba: „Pūsta tavęs ar manęs", arba sako: „Nuo baimės mirusiam bezdalai skambina." Taip latviežiai, arba, kaip prašaleičiai kad rašo, jatviežiai, metuose 1250 velijęsi iki paskuojo nuo lenkų išsipiaudinti, nekaip jiems vergauti. Bet tiems gal aiškiai atsakyti, jog lietuviai ne dėl to karėse narsavo, idant nevergautų danguje, kaip kad ant žemės kad vergino juos neprieteliai, bet idant, kantriai kariaudami, dangų įgytų, kaipogi da-

bar regėjom, jog tie tiktai dangaus tegalėjo viltis, kurie drąsiai už namus ir liuosybę savo mirė; antra. jei būt dėl baimės vergybos kariavę, tad, laidodami savo nabaštikus, nebūt giedoję tais žodžiais: „Eik sau, varguti, į antrą, laimingesnį, gyvenimą, kame ne tu vokiečiams, bet tau vokiečiai amžinai vergaus."[1]

Kartais, turėdami su daugiu nuožmių neprietelių kariauti savo krašte, lig neištraukę ant jų į karę, pirma savo pelnelį, beje, kubilėlį su drabužiais, iš namų į neišžengiamas girias toli tolesniai išnešę ir tenai pačias, vaikus ir gyvulius suvedę, javus į žemę įkasę, namus sudegino, idant neprieteliai atėję nei duonos, nei pastogės, nei gyvulio niekame nerastų ir per tą patį badu ir vargais išgaištų, ką metuose 1340 padirbo Algirdas ir Kęstutis, didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, kuriuodu, regėdamu, jog sukeltas svietas nuo popiežiaus atėjo į Parusnį lietuvių kariauti, tuojau liepė visu panemuniu gyventojams per 10 mylių savo pačias, vaikus su pajudinamuoju lobiu į Padaugavio girias išdanginti, o namus tuščius sudeginti. Ir taip paskui vokiečiai meldžionys, persikėlę per Nemuną į Žemaičius, rado tenai vienus degėsius, kame jiems pirma jų žvalgytojai, arba špiegai, sakė visa gausiant. Tuo tarpu, jiems po degėsius bevaikščiojant ir beieškant lietuvių, Kęstutis, su 15 tūkstančių joties išpuolęs iš Palangos girių, per Klaipėdą, o Algirdas su antra tiek iš Žaliosios girios per Įstrupį užsiautė užpakalį krikščionims, kurie nuo bado, vargų ir darganų visi galą gavo taip, jog per kelerius metus kaukolės po laukus ir girias, upeliuose ir pievose valkiojos nugaišusių neprietelių[2].

---

[1] Stryikowski, in l. c.

[2] Koialowicz, Histor Lit., t. II, p. 1, l. VIII.

Tarp paimtųjų neprietelių karėje didžiuosius jų vyresniuosius gyvus dievams savo aukavo tokiu būdu: sugautąjį neprietelių atmoną ar kitą karvedį, pririšę žirgo kojas prie keturių stiebų, patį šarvuotą, kaip buvo kariavęs, pasodino ant jo su visais jo ginklais, paskui, sukrovę malkinę po apačia, sudegino. Jei buvo keletą vyresniųjų sugavę, tad lėmė, kurs būt vertesnis dievams aukauti, tą, kurį nulėmė, taip pat sudegino, kaip jei pirmąjį. Tiems neprietelių karvedžiams ar atmonams, kuriuos kariaudami buvo užmušę, galvas nupiovė ir, iš jų kaukolių padirbę sau kaušus, gėrynėse linksmindamies gėrė iš jų minavonei savo narsybės, jog visų smurčiausius savo neprietelius buvo pergalėję, kurių palaikus kaipo pergalėtojai dėvėjo[1]. Mirus garsiam karvedžiui, kaukoles pergalėtųjų nuo jo neprietelių, ant vario ar geležies rinkių sumovę, po apačia pelenų indo į kapus laidojant padėjo, ką šiandien dar, kasant kapus garsių kareivių, daugioj vietoj gal rasti. Nubengę karę, su neprieteliais derėjo tokiu pragumu: kunigai, nujodę baltą žirgą lig nuvargstant, ant malkinės gyvą sudegino, paskui pelenus jo išbarstė, ragotines tarp savęs sukeitė, kurias laikė šventoje vietoje, žinyčią vadinamoj, apie kurią viršiau regėjom. Atkaliai skelbė karę susiedams tokiu pragumu: kunigas, paėmęs svetimąją ragotinę, nunešė į parubežį ir įmetė ją į neprietelių kraštą su degančiu pagaliu, kas buvo ženklu apskelbtos karės neprieteliui[2].

Kėlusis karei, senovėj kalnėnai ir žemaičiai tokiu būdu kėlė sau karvedį, arba atmoną, kurs juos turėjo vesti prieš neprietelius. Suėję į kuopas, pakėlė sau patys vyresniuosius, ne turtinguosius ir kilties vy-

---

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. 1, p. 1, l. II, p. 40.

[2] Arndt, Liefländ. Chron., S. 30.

rus, bet visų narsiuosius, kantriuosius ir guviuosius vyrus, visų pirma dešimtininkus, taip vadinamus nuo to, jog dešimtį kareivių vedė į karę, ir šimtininkus, arba pulkorius, nuo žodžio pulti, kurie šimtą kareivių vedė, kuriuos paskui iš teutoniškumo ratmistrais pramanė, ant galo karūžuosius, kurie vėliavas į karę nešė ir įrašą, arba reistrą, kareivių savo apygardos turėjo. Tie vyresnieji, taip pakelti nuo kareivių, vėl pakėlė tarp savęs visų vyriausiąjį valdymierą, protu, išminčia, narsybe ir kantrybe visus pranokiantį, atmonu vadinamą, kursai vedė visus prieš nepritelius atmonyti jiems savo žalas ir abydas, kurį pakėlę ant pečių nešiojo po rindas, vaidindami visai kariaunai kaipo tą, kurio įsakymų reiks klausyti. Tas atmonas taip pakeltas turėjo valdžią ant kiekvieno gyvybos ir giltinės, kurio įsakymas kožnam šventu buvo, kurį jei kas peržengė, tas galvą savo turėjo padėti. Ta jo valdžia tepatvėrė iki karei pasibengiant, nesgi, karei pasibengus, jis pagrįžo namo ir vėl buvo ūkininku, kitiems lygiu, ir klausė su kitais visuomenių ūkės įstatymų, kad tuo tarpu, karei esant, pats visiems įsakymus davė. Minavonę tos dabos vyresnybės skyrime žemgalėnai, arba kuržemininkai, iki šiai dienai tebsaugoja, nesgi naują poną, valsčių jam apimant po tėvų, genčių ar nupirkus, visados valsčionys turi jį pakelti, ir tuo kartu tikrai tesivadina ponu, kad žmonės jį pakėlė; lig nepakėlus, nieksai jo neturi už tokį ir negali vadintis, nei kitam to valsčiaus paduoti, noris raštus pirksenos būt turįs ir pinigus užmokėjęs.

Kritusį karėj savo karvedį turėjo pagrobti iš nagų nprietelių ir, gimtoje žemėj sudeginę, palaidoti, kas buvo visų didžiausia goda, laime ir tikybos atlikimu, nesgi pagal jų nuomonę tas tiktai tegalėjo į

dangų eiti, kas buvo savo žemėj palaidotu, kitaip klaidžiojo jo dūšia po medžius, namus ir tyrus, viso pikto kentėdama ir pati daug pikto darydama savo gentims ir žmonėms, jog jos nepalaidojo. Todėl visų smarkiausioj mūšoj turėjo kritusiuosius nuo nevprieteliaus panešti ir juos savo daba palaidoti, ką iki šiol žemaičiai tebminavoja, kaipogi šiandien dar motina žemaitė, išgirdusi savo sūnų svečioj šaly mirusį, pirmieji žodžiai jos širdgilo yra: „Vaikeli brangusis,— sako,— svetima žemė tavo kaulus apraus."

Jei būt pats atmonas kariaudamas kritęs, tad jo minavonei visa tauta kasė jam kapus aukštus aukštesnius pagal didumą jo garbės ir veikalų bei naudos, ūkei padarytos, kokių kapų šiandien dar yra didi daugybė, kaip viršiau minavojau, visiems žinomų, kaip Kalne, taip ir Žemaičiuose. Paskui ant malkinės degino savo atmoną su karės žirgu, su pėdsekiais, su sakalų pora, su ginklais ir su kliautingiausiu jo tarnu. Liepsnai tvaskant, kaip viršiau minavojau, gentys ir bendrai mėčiojo į ugnį meškos ir lūšių nagus, raudodami ir garbindami jo karės darbus, idant, ropodamas per žiaurų kalną į dangaus aukštybes, galėtų įsikibęs pasiilsėti, paskui sušluostę gruzdinius numirėlio supylė į molio indą, ir lydėtojai, nešdami į kapus, sušuko regintys keliaujantį nabaštiką debesyse ant balto žirgo ir sakalą besklendžiantį lygiai; įdėję indą į kapus ir kaukoles neprietelių pergalėtųjų ant grandies suvėrę, padėjo po indo apačia ir žemėmis aprausė; minavonei vadino tuos kapus vardu to, kas tenai buvo palaidotas.

Ne vien pačius karvedžius taip didžiai garbino dėl jų narsybės ir kantrybės, bet dar pačias kovų vietas, ant kurių kareiviai ar kiti nabaštikai buvo palaidoti; kokius kapus už šventas vietas turėjo, į kurias

žambį smeginti, perkasų kasti ir velėnų plėšti negalėjo dėl garbės ir amžinos minavonės tų vyrų, kurie savo narsybe ir kantrybe likusiesiems vientaučiams liuosybę išvadavo, kurie jei nebūt ryžęsi karėj mirti, visi būt nepritelių vergais tapę.

Kartais pakėlė sau karvedžiu, arba atmonu, svetimos tautos vyrą, kursai visą valdžią turėjo, ir nėra randama raštuose, idant kūrėjų kūrėjas būt jo valdžią mažinęs arba varžęs karei esant[1]. Vienok tas vėl visiems yra žinoma, jog vyresnieji kunigai kišos į karės dūmą ir rodą, tenai pritarė ir patys lygiai traukė į karę bei priešakinėj rindoj kariavo, rodydami savo kareiviams, kaip reikia už savo liuosybę mirti[2]. Kaipogi pats kūrėjų kūrėjas, išleisdamas kariauną į karę, laimino ją tokiu būdu: visų pirma pasimeldęs išvyturo raudoną vėliavą ir kareiviams padavė, paskui, nešiojamas po rindas, barstė, regis, druską ant kareivių[3].

Kiekvienos pavietės savo karūžasis, kurs turėjo visus žemlionis, arba vyčius, surašytus ir kas metą, sujojus visiems į pavietę ant įsakytos dienos, paprastai rudenį, visus perskaitė ir perveizėjo kožno žemlionies ginklą ir arklį, jei nerado kaip reikiant, tokį iš reistro išpaišė. Atlikusysis arba išmestasis ir nevaidinusysis ant tos perveizos vėl duoklę turėjo duoti su kitais valsčionimis; prie jo buvo laikoma karės vėliava tos apykartos; kėlė į tą godą ne dėl didelumo turtų, kaip paskesnėse gadynėse kad darė, bet, kaip sakiau, visų narsųjį ir guvųjį vyrą tarp pačių žemlionų, ką gal regėti reistre Lietuvos ūkės kareivių, surašytų metuose 1528, kuriame karūžieji yra

[1] Dusburg P., III, c. 34.

[2] Prätorius, Schaubühne, S. 1203.

[3] Teod. Narbutt, t. 1, s. 250.

minavojami tarp tų pačių žemlionų, arba vyčių. Paskui Lenkų karaliai pasavino ir pradėjo patys kelti pačius didžturčius į karės vyresniuosius; atmonas, arba didysis karvedys, regėdamas juos didžiai narsius ir guvius, davė jiems kartais vieną dalį kariaunos valdyti ir, ypačiai kame reikiant, su neprieteliais kariauti it pats didysis atmonas, kuriam tiktai žinią davė, kas čia su ta dalia kariaunos dedas[1]. Tankiai kariaudami ypačiai gyniojo nuo neprietelių vieną apygardą, blaškydami neprietelius, badu marindami ar mušdami, kaip kame galėjo ir sumanė, arba puldinėjo į svetimus kraštus plėšdami, grobį griedami, degindami ir visa teriodami. Noris visi tie karvedžiai nedidį karės įprotį ir mokslą teturėjo, vienok jų drąsybė, narsybė ir kantrybė bei vinkrumas ir guvumas darė juos oriais ir godingais tarp savųjų, o garsiais ir nuogąsčiais tarp neprietelių. Ir taip Pipsa, Varmijos atmonas, būdamas visų vyriausiu ant visų kareivių, norėdamas pasirodyti, kaip didžiai drąsiu yra, pirmasis puolė ant neprietelių[2]. Tokių atmonų visi, kaip sakiau, turėjo klausyti ir ant sutartos dienos į paženklintą vietą su savo tuntais sueiti.

Karės vyresnieji tie buvo: atmonas, nuo žodžio atmonyti, dešimtininkas, šimtininkas, arba pulkorius, nuo žodžio pulti, ir karūžasis, kuriuos viršiau minavojau; buvo dar vytūnas, kurs visą kariauną vedė į karę nesant atmono, sargūnas, kursai rūpinos kariaunos mitalu ir pavojumu, abažūnas, kurs priegule kariaunos rūpinos. Lygia dalia pilies vyras, arba pilies ponas, turėjo sau pripadėtoją vyresnįjį, anginu vadinamą, kurs angas pilies saugojo ir uždarius jų rak-

---

[1] Dusburg P., III, c. 7.
[2] Dusburg P., III, c. 20.

tus pas save laikė, be jo žinios, karei esant, niekas negalėjo įeiti į pilį nei išeiti.

Kad patys atmonai nuo kitų kareivių tiktai narsumu, kantrybe ir buklumu tesižymino, tad ir kareiviai tais pačiais privalumais tenkinos ir buvo vyrai ne į kelnes kišami, nesgi pradžioj it taip kariavo su nepieteliais, kaip jei namie po girias su žvėrimis. Kiekvieno įgimtas protas ir buklumas bei guvumas rėdė jo spėką. Nes ilgainiui, taip kariaudami ir didžius ojus pritirdami, įsitaisė į stiprius kareivius, kurių gauja vadinos kariauna, arba vaisku, noris lig į vieną vietą nesusirinkusi[1].

Kaip ilgai tiems žemlionims, arba vyčiams, reikėjo karėj būti ar visados ginkluotiems rubežius savo ūkės saugoti, negal aiškiai šiandien bepasakyti, tas tiktai yra žinomas, jog pilių saugoti tie žemlionys pakarčiui ėjo[2]. Taip pat ir tas yra žinomas, jog kožnam, žemę turinčiam, reikėjo į karę traukti, bet negal žinoti, kaip didį lomą reikėjo turėti traukiant ir savo lobį, namus ir gimtuvę nuo neprietelių gyniojant, tariama yra, jog nuo dviejų valakų. Tų žemlionų, arba vyčių, senovėj Lietuvos ūkėj didi daugybė buvo, visi Žemaičių gyventojai žemlionimis vadinos ir turėjo ypatingas liecybas, arba privilijas, savo krašto, kuriame nieksai baudžiavos, arba lažo, nežinojo, tiktai kožnas gyventojas karės žirgą laikė, idant rangus būtų kuomet reikiant jotą į karę išleisti, bet ilgainiui, noris didieji Lietuvos kunigaikščiai, keldindamies į Lenkų karalius, metuose 1387, 1501 ir 1569 apsirašė, jog visus tuos, kurie savo žemę turi, noris ir privilijų ant anos neparodytų, jau tuo pačiu bus sau ponais, arba žemlionimis, iš gudiškumo ba-

---

[1] Dusburg P., III, c. 20.

[2] Kojalowicz, Hist. Lit., t. 1, p. 1, l. VII.

jorais pagal senovės lietuvių įstatymus vadinsis; vienok tuo tarpu palengvai vedė į Lietuvą lenkų rėdą, teisiau sakant, sauvalę, ir ne vien nuo žmonių pasavino žemę, arba gruntą, ir juos pačius ėmė vergti, bet pradėjo ir žemlionis pačius taip pat verginti ir didžturčiams į amžinus vergus dovanoti, nesgi lig šiolei, kurs kame praskynęs buvo ir pragyvenęs girios kerčioj, tas to lopelio sau ponu vadinos, tiktai gynioti jį turėjo nuo nepritelių, kaipo savo daiktą; bet paskui, kurs tiktai žemlionis neparodė, nuo kokio kunigaikščio buvo gavęs tą žemės lopelį, ant kurio gyveno, tas turėjo amžinai vergauti tam, kam jį su jo žeme buvo kunigaikštis atdavęs, nemindamas nei ant dievo, kurio įsakymas yra: mylėk artimą savo kaipo pats save. Ką raštai penkioliktojo ir šešioliktojo amžiaus aiškiai rodo. Nuo ko gal manyti, jog, visiems žemlionims traukiant į karę, didi kariauna turėjo būti, ką ir senovės raštai rodo, nesgi patys parusėnai, kariaudami metuose 1250 su vokiečių meldžionimis, 4000 joties o 40 000 pėsčiųjų galėjo pastatyti į kovą, abelnai sakant, kožna apygarda galėjo išleisti ginkluotų vyrų į karę po 500 jotų, kartais po 5000 arba 6000 pagal didumą šeimynos tos apygardos, dešimtį kartų daugiau pėsčiųjų. Visų nešeimingoji apygarda galėjo 2000 joties reikiant statyti karėn.

Kariaujant su lenkais ir gudais, senosiose gadynėse viena apygarda tekariavo, save gyniodama. Tankiai nutiko ir tas, jog žemlionys, iš kelių sričių susitraukę, paskydo į būrius ir sutartinai kariavo, susižinodami su kitu ir norėdami vieną galą pasiekti, beje, nepritelių pergalėti[1]. Kaip stiprų regėjo ne-

---

[1] Dusburg P., III, c. 5.

prietelių, taip pagal tą daugiau ar mažiau apygardų vyčiai, arba žemlionys, susibloškė į vieną būrį, vydami neprietelių, idant, ištikus su juo į aiškią mūšą, galėtų stengti.

Kariauna jų buvo sukelta iš raitųjų ir pėsčiųjų, tie paskuojieji visados stiprino jotį apgulimuose ar apstojimuose pilių, taip pat didžiose visuotinėse kovose. Jotį savo laikė paprastai grobiui grieti, sarioti, siaubti po svetimus kraštus ir dėl staigių antpuolių, kaipogi gudų raštininkas, gyvenąs metuose 1180, tais žodžiais jau guodžias, sakydamas: šį metą nuožmūs lietuviai, baltais maišais apsimovę, ant greitų žirgų su ilgais medžio trūbais įpuolė į Mugapilio apygardą, kurie tenai, jau paskysdami, jau apent ant balso savo trūbų susibloškšdami, didžiai baisiai nusiaubė ir nuteriojo[1].

Kam reikėjo pėsčiam pagal įstatymus kariauti, o kam jotam, negal aiškiai to šiandien raštuose rasti: tą perskyrą, rodos, darė turtai, nesgi turtingasis jotas, o neturtingasis pėsčias turėjo kariauti.

Ginklai jų buvo įvairūs pagal įvairią gadynę: visų giliojoj senovėj pėsčiųjų buvo ginklais rendėtiniai brūkliai, o raitųjų kestės, taurų ragais apmaustytos, nuo ko ragotinėmis buvo vadinamos[2].

Paskesnėse gadynėse ginklais buvo: kalavijai, kardai ir kirviai, iš akmens dirbti, turėjo taip pat skydus, kuriais dangstės nuo neprieteliaus siūčių, kurie buvo pailguotinai apvalūs, jau iš žilvičių nupinti, jau iš lentos ištašyti. Lietuviai, tokiu ginklu ginkluodamies, ilgą laiką gynės nuo neprietelių. Ilgainiui tų brūklių drūktieji galai buvo švinu pripil-

---

[1] Карамзин, Истор. гос Рос., т. III, с. 40.
[2] Tacitus, Germanorum..., c. 45.

ti dėl svarumo, idant tuo siūtį pasmarkintų, vieni sulig žmogaus augumu, kiti trumpesni, stripiniais, arba strypais, vadinami, kurių kožnas turėjo po penkis, šešis padiržėj užkištus. Visų pirma, lig neprisiartinus neprieteliams, pėstieji laidė ant jų akmenaičius iš savo svilksnių, o jotis — vylyčias iš savo seidokų, arba temptinių, prisiartinus neprieteliui, mušė jį savo strypais, arba stripiniais[1]. It arti susirėmus, kibo į brūklius rendėtinius, ant galo puolė ant neprieteliaus su akmeniniais kirviais arba, aiškiau sakant, kūjais ir kalavijais bei akstimis, kurių galuose taip pat buvo įtaisyti aštrūs akmenys iečių vietoje. Tokias akstis dėvėjo dar 10 amžiuje, nesgi šv. Vaitiekų, Parusy krikščionų mokslą skelbiantį, žynys ta aksčia permovė. Paskui dėvėjo geležies ginklus, beje, kalavijus, abiem pusėm kertamus, ir svilksnis, iš kurių akmenaičius svaidė.

Jotis, kaip sakiau, turėjo seidokus, ragotines ir skydus, kuriais nuo neprieteliaus siūčių dangstės. Iš seidokų laidė vylyčias užtručytas, užvis kariaudami su krikščionimis. Jojo ir grūmės su neprieteliais, ant arklių apžarga sėdėdami, ilgainiui, jei dėvėjo balnus, tad būtinai iš vieno medžio dirbtus, be šikšnų, be geležies, medžio kilpomis, ant virbgalių pasietomis, kokius balnus gal regėti šiandien dar krievių ir lybiešių žemėj. Šarvus vos paskiau teįtiekė, nesgi kaip geležis buvo didžiai reta, taip ir ginklai buvo brangūs, todėl tankiai noragus, nuo žagrių numovę, kalė į ragotinių ietis ir kardus, užvis užgulus vokiečiams Žemaičių pajūrius. Neturtingieji šarvų vietoj meškena ar taurena apsimovę kariavo, tų stokojant, apsimovė tūbiniais ar plaušiniais it gelžiniais šarvais, kokiais

---

[1] Lucas David, B. 3, S. 44.

ne vien save mokėjo apvyžti, bet ir savo karės žirgus, jų galvas ir kojas lig pirmųjų narių ir kenklių, glemždami juos nuo lytų ir darganų, kurie šarvai patiems buvo kyriejų vietoje, o arkliams — gūnių. Ant tokio savo apdaro tankiai patys antsimovė baltą trinytinį maišą su rankovėmis[1].

Kad jau visi buvo susirinkę į vieną vietą ir rangūs prieš neprietelių traukti, tad pirma teiravos ir jautojos per savo žynius, arba kunigus, kokią laimę turėsiantys toje karėj, nesgi garbingą įprotį turėjo nieko didžio neužsiimti, nepasiteiravus pirmiau savo dievų valios apie atenčią laimę, todėl, lig nepradėję kariauti, nutvėrė pirmąjį žvalgytoją, arba špiegą, tad, pririšę jį prie medžio, tiktai ne prie ąžuolo, pervėrė jam vylyčia arba aksčia širdį ir veizėjo: jei kraujas čiurkšliu tekėjo, tad toj karėj vylės laimės, nesgi tas buvo ženklu, jog dievai suteiks jiems pergalę, bet jei kraujas sulojo, tad reiškė sau atenčioj karėj nelaimę. Lygia dalia traukdami į karę kad išvydo žaltį, slenkantį per kelią, taip pat tarės laimėsiantys.

Kariauna, stodama į kovą, turėjo priešaky didelę baltą vėliavą, ant kurios buvęs skydas, pusiau perdalytas, viršutinėje pusėj geltoni, o apatinėje mėlyni laukai, geltonuosiuose laukuose karūna buvusi stati, o mėlynuosiuose aukštynoka. Kartais turėję baltą vėliavą, kurios skyde buvęs žmogus besėdįs meškos galva, ant kurios vėliavos buvę išrašyti tie žodžiai: „Dieve kūrėjau, supyk ant pūstytojų, užtik juos."

Atsiartinusi kariauna prie neprieteliaus laukė jo antpuolio, o būdama nuo jo antgulta, didžiai kantriai

[1] Карамзин, in l. c.

turėjos, noris regėdama nepergalėsianti, vienok narsavo lig paskuojo, kaipogi, jei stiprus nepritelius su didele smarkybe vis laužamas tratino po savim, tad veikiai sukos šalin, nesgi pasitraukti nuo neprieteliaus nebuvo už gėdą turima, jei tą darė, vildamos, jog tuo apgausiantys neprietelių ir paskiau jį nuveiksiantys. Aiškių mūšų daugiau vengė, nekaip geidė. Todėl, sustoję į aiškią kovą, nekibo pirma patys grumtis, bet tykojo pobūdo pragumo staiga antpulti nerangų neprietelių, patys tuo tarpu slapstydamos kirbose, balose ar giriose, niekados nuo neprietelių nepriggaunami, visados tykodami į versmes ir balas juos įvilioti ir tenai, staiga iš nežinių antpuolę, sumurdyti ar sugauti; todėl nuo visų buvo garbinami per savo bukliumą ir kantrumą.

Tankiai susirinko didi gauja dėl pačios grobio griesenos arba dėl terionės neprietelių krašto. Ir taip karės vyras, sukėlęs vyčius kokios apygardos, traukė sarioti į neprietelių kraštą, kurį nuterioję ugnia ir kardu grįžo namo grobiu nusluoguoti[1]. To pirma lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, nedarė, nes įsimetus vokiečiams į Žemaičių pajūrius, kurie visaip norėjo juos nuvergti, tad ir šie atkaliai, norėdami juos išnaikinti, į akmenį ir vandenį vertė tą kraštą, kuriame vokiečiai norėjo įsikurti.

Tuo tarpu paimtuosius neprietelius karėj, užvis vokiečius krikščionis, smarkiai smarkesniai galavo žemyn ar sunkiais darbais lig smerčio novijo: kaipogi, prie girnų prikalę, liepė jiems tuoįtimpos malti, kartais, daug jų paėmę ir nežinodami kur dėti, pardavojo į vergus gudams ir totoriams, giežmdami ap-

---

[1] Annal. Monaster. Olivens, p. 11; Dusburg P., II, c. 3, p. III, c. 72, 119.

maudą už savo brolius, kuriuos taip pat vokiečiai žudė ir novijo Parusy, liepdami jiems maneliuose jau griovius kasti ir versmes džiovinti bei pilis dirbti, į kurių bokštus pusgyviams reikėjo tąsyti kalkes nugraužtomis rankomis; bet pervis smarkiau žudė krikščionų kunigus, kaipo melagius ir kropėjus, kurie buvo priežasčia visų tų kruvinų karių ir nelaimių, kuriose lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, žuvo dieną ir naktį, nenorėdami jiems vergauti ir jų gyvuliais būti taip, kaip jau vergavo jų broliai kraugeriams vokiečiams Parusy, Žemgaliuose, arba Kurše, ir Padaugavy, kruviną prakaitą dieną naktį braukdami; todėl tankiai, krikščionų kunigą sugavę, perskėlė aukštai dvišakį medį augantį ir tenai kunigo kaklą įdėjo į spraskilą, kursai svimburdamas tenai nusigalavo[1]. Vienok jų nė tuo negalėjo nugrėsti.

Sugrietąjį nuo neprietelių grobį karėj visados į keturias dalis dalijo. Visų gerąją atdavė savo dievams. Antroji teko kūrėjų kūrėjui ar kunigaikščiui ir jo tarnams arba kunigams. Trečiąją gavo kareiviai, kurie buvo neprietelius pergalėję[2]. Ketvirtoji būk tekusi gentims tų, kurie karėj buvo kritę ir per kurių narsybę ir kantrybę neprieteliai buvo pergalėti ir liuosybė nuo vergybos paglemžta[3].

---

[1] Dusburg P., III, c. 85.

[2] Dusburg P., III, c. 5.

[3] Lucas David, B. [3], S. 46.

PREKYBA SENOVĖS LIETUVIŲ

Platumas ir didumas prekybos rodo didumą ir platumą pačios tautos, kuri prekioja. It tą patį kožnas lietuvis, kalnėnas ir žemaitis, regi savo tautoje, kad jis apsižvalgęs primena sau apkerpėjusios senovės vardus artimųjų tautų, upių, pilių ir kraštų, o nuo to sekas, kaip didžiai plati yra buvusi senovėj jo tautos prekyba ir kaip tolimas pažines yra ana turėjusi, jei visus tuos vardus randa žemaitiškus, nė kokioj kitoj kalboj neišguldomus, kaip tiktai pačioj lietuvių kalboj aiškiai permanomus, apie nekuriuos pradžioj šio rašto išguldėm. Kas dar aiškiau rodysis, jei priminsim sau, jog svietas pirma šiltesniajame krašte gyveno, nes ilgainiui, ermyderiais ir nelaimėmis remiamas, traukės amžiais į šiaurę, norėdamas tenai savo liuosybą glemžti, tad regima bus, jog žemaičiai šiapus jūros, kaipo šiltesniajame krašte gyvenantys, pirmaisiais yra buvę, kurie anapus jūros šiaurės kraštus turėjo lankyti ir juos savo vardais praminti. Nesgi visi žino, jog lietuvių tauta mažne atmenamai dar daugiau nei per du šimtu mylių pačiais Žemaičių pajūriais tęsės be perglytos, ką raštininkai dar praėjusiojo amžiaus aiškiai rodo[1], o palaikai jos kalbos tuose kraštuose, iki šiai dienai tebesantys, tą stiga-

---

[1] Vendi, qui sunt in Linieburgensi, totum ad huc Prutenicum sermonem, quasi Lituanicum et Curonicum servant [46]. Bayer in Comment. Academ. soc. Petropolit, t. VIII, p. 360, 361.

voja[1]. Tas dar aiškiau tą rodo, jog visų kitų tautų atkilimas į Žemaičių pajūrius nuo pat Travės upės lig pat Gaujos upės visu pajūriu Žemaičių yra žinomas, kuomet kurios tenai atsidangino ir įsikūrė, pačių tiktai žemaičių atėjimo visų senieji raštai neminavoja, ką dar nuomonė, pačioje tautoje tebesanti, patvirtina. Nesgi šiandien žemgalis, arba latvis, pasakodamas prašaleičiui, jis vienas sakos viecinyku, arba vietininku, esąs, beje, pirmuoju ir tikruoju tos žemės gyventoju, o kiti visi esantys šaldros ir prašaleičiai. Jei perskleisim dar pirmuosius raštus šiaurės raštininkų, tą pačią teisybę rasim, nesgi pagal jų žinią Odinas, pirmasis visos šiaurės valdymieras, buvęs iš Žemaičių kilimo ir savo buveinę Asgardo pily padaugavy turėjęs[2]. Patys vardai jūrinių vėjų, žemaičių kalboje šiandien minavojami ir žinomi, rodo, jog žemaičiai tolimus tolimesnius šiaurės kraštus yra per jūrą lankę.

Gilioj senovėj pirmiau buvo žinoma Lietuvos krašto prekė, arba tavoras, nekaip pati jos tauta. Ir taip žemaičių gintaras buvo ne vien patiems grekonims, bet ir penicijonims žinomas ir kaip auksas branginamas, ir niekur kitur, kaip pačių Žemaičių krašte, iki šiai dienai tegaunamas: kaipogi Maižiešius ir Aronas jau metuose 1475 pirm gimimo Kristaus ant aukurų kūrino gintarus, kuriuos egipčionys vadino sakal. Paskiau žinoma yra, jog penicijonys statė gintarus Saliamonui į jo bažnyčią smilkalui. Grekonys Ajaksą, savo garbingą vytį, mirusį metuose 1209 pirm gimimo Kristaus, sudegino ant gintarų

---

[1] M. Joh. Eliae Hederi Schediasma de lingua Herulica s. Lithuanica etc. in Miscellan. Berlinen., t. IV.

[2] Joh. Voigt, Geschich. Preus., 1. B., 2. K., S. 198.

krosnies, kuriuos anie vadino elektron. Menelajas, grekonų viešpats, metuose 950 pirm gimimo Kristaus turėjo savo rūmus gintarais pėrytus[1]. Herodotas, grekonų raštininkas, gyvenąs penktajame amžiuje pirm gimimo Kristaus, pasakodamas apie gintarą, kaipo apie visų brangiausią daiktą, sako, jog grekonys gauną jį nuo šiaurės kailinuočių, ir guodžias, jog, keliaudamas po Lietuvos tyrus, noris jautojęsis nuo grekonų prekių apie jo vietą, kurioje jis būt esąs gaunamas, nes prekėjai, skaugėdami išreikšti ją, nepasakę jam tiesos.

Ketvirtajame amžiuje lig negimus Kristui Pitėjas, Marsilijos ūkininkas, tyčiomis ėjęs į šiaurę jautotis gintarų krašto, regis, nuo savo vyresnybės išsiųstas. Tas mokytas vyras ir žvaigždžinys būk atkeliavęs ant penicijonų laivo į Žemaičių pajūrius. Jis pasakoja, jog esąs aušrinis pajūris, per 150 mylių ilgas, iš jūros vilnimis išgraužtas, daug marangių turįs, kuriame gyvenanti tauta, vadinama aušrėnais (aestuarii), it prieš kailinuočių kraštą esanti sala Abalos, arba Basilėja, arba Raumonija vadinama, ant kurios pavasariais jūros vilnys išmetančios su maurais gintarus, kuriuos žmonės kūrinantys medžių vietoj ar pardavojantys artimiems teutonams (čia reikia minėti, jei kūrino, tad dievus garbindami). Tame šaltame krašte, pasakoja Pitėjas toliau, žmonės nežinantys derlingų javų ir maž teturintys galvijų, patys mintą lęšiais ir kitomis žalesomis bei vaisiais. Tie, kurie turintys medaus ir javų, daro iš to sau gėrimą. Javus savo kulią rejose, taip vadinamuose trobesiuose, pirma duobose išdžiovinę, be kurių trobesių jų javai

[1] Siestrzencewicz, Precis des recherch. historiques sur l'origine des esclavons ou slaves et des sarmates, chap. XXII, 1824, a St. Petersbourg.

ant lauko nuo lytų ir darganų supūtų, nesgi tenai kaitrų ir giedrų nesą[1].

It prieš gimimą Kristaus taip pat Diodoras, sicilijonis, didis raštininkas, pasakoja, jog niekur kitur, tiktai vienoje saloje, Basilėja, tai yra šventa, vadinamoj, prieš kailinuočių kraštą esančioj, tesą gaunami gintarai[2].

Ant galo nuo to vien gal dar minėti, jog gintaras senovėj yra buvęs brangiu daiktu, nesgi daug išminčių ir mokytų vyrų norėjo išreikšti jo gamtos būdą ir pradžią. Ir taip penicijonys tarė gintarus esančius sakų spuogais, grekonys vieni tarė medžių syvais, kiti saulės akmeniu, kiti Apolono dievo ašaromis, kiti topolių ar pušų taip pat iškoriavusiomis ašaromis[3].

Pirmajame amžiuje gimus Kristui rymionys, pradėję kariauti su girionais (germani), šiaurėj gyvenančiais, grūsdamies tenai tolyn vien, ilgainiui išsijautojo gintarų kraštą; norėdami tuo padidinti savo lepumą, išsiuntė tyčiomis iš Rymo savo vytį į Žemaičių pajūrius gintarų pirkti, kursai, toje kelionėj metus sutrukęs, pagrįžo į Rymą su tokia daugybe gintarų, jog visas Rymas stebėjos užvis į vieną luitą, kurs 13 svarų svėręs. Nujau rymionys ėmė ne vien savo išeigą ir iškilmę puošti ir didinti, bet dar ragotines, lazdas ir brūklius savo gintarais gražinti. Ilgainiui taip įsmilo į tą prekę, jog už gintaro menką šmotelį vergą davė. Trumpai sakant, rymionys sveikieji sau gašumą ir gražinį, o ligoniai sveikatą gintaruose iš Žemaičių gabeno: kaipogi nuo tos gadynės šiandien dar Žemaičiuose tankiai yra randami žemėj Nerono ciesoriaus pinigai, o kapuose Valakų

[1] Plinius, H. n., l. XXXVII, c. 2.

[2] Diodorus Sicul., l. V, p. 23.

[3] Tacitus, Germania, cap. XLV, pag. 245.

žemėje — gintarų karoliai. Kas aiškiai stigavoja, jog gintarų prekyba tarp Valakų žemės ir Žemaičių yra buvusi senovėj perdaug didi, nesgi kelias, kuriuo gintarai iš Žemaičių ėjo į Rymą, yra žinomas.

Žemaičiai senovėj leido tą garsią prekę savo į svečias šalis ne vien žeme pagal, bet ir per vandenį. Žeme pagal negalėjo stačiai leisti užvis vasarą, kaip viršiau regėjom, dėl didelumo ir tankumo bei baisumo girių ir versmių, nes pašalus žiemos laiku vežė didžiomis upėmis, beje: Isla, Nemunu, Daugava, Niperiu, Tripente, Tyrule, savo prekę į svečias šalis, vienok sako buvus ir žemės kelią į Rymą per tas pilis: Askaukalį (Osielską), Setidavą (Cydovą gret Gniezno), Kalisiją (Kališą), Arsenijų (Marseniną ties Seradze), Karhoduną (Čarnovicą ties Krokuva), Asanką (Senąjį Sandeką), Setują (Čyche), Singonę (Schintau), Kelemantiją ir Karnuntą — pilį padunojėj, kurioje rymionys savo ginklinyčią turėjo ir tenai atgabenti gintarai teko jau į rymionų rankas, kurie patys vežė į Rymą ir kitas pietų šalis leido. Tas kelias, regis, tenai nuo neatmenamų laikų yra buvęs paties Herodoto amžiuje, nesgi tuo gi keliu ir rymionų vytis, nuo viešpaties Nerono išsiųstas, atkeliavo į Žemaičių kraštą gintarų pirkti, kuriuo žemaičiai ne vien gintarus savo, bet ir kailius brangių brangesnių žvėrių, beje, sabalų, kiaunių, lapių, ūdrų, tenai leido. Taip pat nuo senų laikų žemaičiai prekiojo su valakais, arba rymionimis, šiaurės žvėrimis ir gyvuliais, beje, leido tenai gyvus taurus, briedžius ir žirgus[1]. Kaip plati turėjo būti prekyba tų daiktų tarp lietuvių ir rymionų, gal manyti ne vien nuo daugybės rymionų pinigų Žemaičiuose ir Parusy, žemėje randamų,

---

[1] Voigt, Gesch. Preus., B. 1, K. 1, S. 36.

bet dar nuo gašybos lietų, beje, auskarų, segelių, žiedų, kapuose iškasamų, kurie savo dailumu ir gražumu būtinai yra pavėdžiais į auskarus ir segeles, Valakų žemėje senovės kapuose randamas.

Antrasis kelias, kuriuo žemaičiai ir kalnėnai leido gintarus į vakarus, nėra taip aiškiai aprašytas, nes jog marsilionys prekiojo iš Žemaičių žemės gautais gintarais, tą mums aiškiai raštai senovės rodo[1]. Nesgi pats Pitėjas, marsilionų ūkininkas, tyčiomis buvo per jūrą atkilęs į Žemaičių kraštą gintarų jautotis, kaip viršiau minavojau. Tai regimai yra, jog žemaičiai leido juos laivais į įtakas Oterės, Travės ir kitų upių Teutonų žemės, kurie, gavę juos nuo žemaičių, leido toliau žemės keliais į Galiją ir Marsiliją, nuo tenai kartagionys ir penicijonys atpirkę pardavojo toliau po visą pasaulį[2].

Trečiasis kelias, kuriuo žemaičiai leido gintarus į rytus, arba saulėtekį, buvo[3] upės Daugava, Niperis, Tripentė, Pina ir Tyrulė, tos paskuojosios, tekėdamos į Uksinę, arba Juodąją jūrą, bogino gintarus į pilis Albiją, Salgotę, kuriose pardavojo grekonims ir kitoms rytų tautoms, o lig tų upių leido žemaičiai žeme pagal Juodąja trakčia, nesgi visi žemaičiai žino, jog jų krašte nuo senovių senovės lig pat paskuojų laikų dvi trakti tebuvo į svetimas šalis, beje: Juodoji traktis, taip vadinama nuo Juodosios girios, per kurią leido prekę į Kijevą, nuo ko ir gyventojai, gyvenantys už tos girios, juodaisiais gudais buvo vadinami[4]. Antroji traktis vadinos Žaliąja trakčia, kuri į

---

[1] Pytheas.

[2] Joh. Voigt, Geschichte Preussens, B. 1, K. 1, S. 89.

[3] Herodotus, l. IV, c. 58; Joh. Voigt, B. 1, K. 1, S. 91.

[4] Montfaucon, Antiquité expliquée, sect. III, chap. 1, pag. 340, Scythes.

Krokuvą ėjo per Žaliąją girią[1]. Gyventojai, toje girioj gyvenantys, žalgirėnais vadinos, kuriuos gudai jazyci, arba jazigi, beje, pagonimis, vadino.

Žemaičiai ne vien pačius gintarus leido į tolimus kraštus, kaip dabar regėjom, bet dar prekiojo su artimosiomis tautomis per jūrą, beje, javais, vašku ir žvėrių kailiais, užvis su žuvėdais, arba žvejonimis (sueones), taip vadinamais nuo to, jog žiemą ir vasarą žuvimis mito ir visą kiaurą metą žvejyba darbavos, nesgi jų krašte, kaipo didžiai šaltame, uolotame ir versmėtame, javai neauga, todėl žemaičiai leido tenai savo javus, o nuo jų gavo geležį, varį, druską ir kailius, kuriuos paskui pardavojo tolimesnėms tautoms, užvis Odinui valdant visą šiaurę[2].

Nes paskiau, įnikus šiaurės tautoms į kares su rymionų viešpačiais, beje, su Maksimu, Trajanu, Decijum, Galum, Aurelijum ir Klaudijum, prieš tą paskuojį šiaurės girionys 320 000 savo kareivių pastatė į mūšą, kuri nutiko metuose 260 gimus Kristui, todėl prekyba su gintarais į tolimus kraštus liovės, nesgi, suniukus tautoms, tolimi keliai rados pavojūs, kad kožnas dūmojo ne turtus savo didinti, bet kaip save apginti, idant rymionų vergu netaptų[3]. Nes ilgainiui, nutilus tai karės audrai, gale penktojo amžiaus vėl tvyksterėjo spindulėlis ant Lietuvos krašto, nesgi toje gadynėj žemaičiai nusiuntė dovanas gintarų per savo siuntinius į Rymą Teodorikui viešpačiui, kurs didžiai garsiai tenai rėdės; tas, girdamas jų gerą širdį ir dėkavodamas, gromatoje prašo siuntinius, idant tankiau lankytų jį tais pačiais keliais, kuriais nugis pas jį buvo atkeliavę. Nuo ko gal manyti, jog Lietu-

---

[1] Joh. Voigt, Geschichte Preus., 1. B, K. 2, S. 196.

[2] Joh. Voigt, Geschichte Preuss., B. 1, K. 2, S. 498.

[3] Joh. Voigt, Geschichte Preuss., B. 1, K. 1, S. 107.

vos tauta tame laike vėl buvo pradėjusi platinti savo pažines su tolimais tolimesniais kraštais[1]. Kad tuo tarpu šeštajame amžiuje vėl suniuko tautos grūsdamos ant kita kitos, ir vėl pavoju rados prekėjams į tolimus kraštus keliauti, nesgi tame amžiuje antsigrūdo iš Azijos tauta, jau gudais, jau lenkais vadinama, kuri pirma užgulė Lietuvos tyrus, šiandien Podolijomis vadinamus, ir taip būtinai atskiedė lietuvius nuo Uksinės, arba Juodosios, jūros ir nuo upės Dunojaus. Ilgainiui, verždamies paisliais ir palabiais, užgulė visus tuos kraštus Žemaičių pajūrių, kuriuos šiandien Pomeranija, arba Pamariu, vadina, iš kurio, reikia žinoti, jog pirm to, šeimyna lietuvių girionų, eruliais, arba giruliais, vadinama, buvo ištraukusi į Rymą kariauti Augustulį, jo viešpatį, kurį metuose 446 gimus Kristui nukėlę nuo sosto, ėmė patys Rymą valdyti. Tuo tarpu lenkai ir kiti gudai erulių kraštą, pustuštį paliktą, šiandien Pamariu (Pomorze) vadinamą, užėmę, į pat Žemaičių jūrą atsirėmė ir tuo atskiedė Lietuvos tautos dalį, į vakarus pajūriais gyvenančią, nuo tos dalies, kuri gyveno į rytus taip pat pajūriais, šiandien Žemaičiais vadinamos, taip, jog, pargrįždami iš Rymo po kruvinų kovų su gudais, nebgalėjo jau beparsigrūsti per tuos lenkus arba gudus į savo namus, nes turėjo apsigyventi krašte, šiandien Meklenburgu vadinamame. Toje dingsty niekas nebgalėjo bedūmoti apie prekybą, bet reikėjo kožnam savo gimtuvę ir savo namus gynioti, idant juos svetimos tautos neužimtų.

Šiaurėj, Odinui mirus, nebepasitiko tokio, kurs būt galėjęs visą šiaurę valdyti ir kurio būt klausiusios tautos, šiapus ir anapus Žemaičių jūros gyve-

---

[1] Joh. Voigt, Geschichte Preuss., B. 1, K. 2, S. 127.

nančios. Todėl sukilo ilgainiui karės ir ant Žemaičių jūrų[1]. Jau metuose 880 Frotas, saulėlydinių žuvėdų viešpats, kuriuos šiandien danais vadina, norėdamas nuvergti tuos žemaičių kraštus, kuriuos gudai buvo it dabar užgulę, kariavo su jais ant jūros, kuriuos noris ir nuveikė, vienok nuo karės nesiliovė: kaipogi jo karvedys ir tarnas Starkoderis, garsus jūrinas, mauriojo po visą Žemaičių jūrą, sau grobį griedamas, ir, kame norint užnikdamas, tenai laivus vienus kratė, kitus griebė ir, kur įpuolęs į Žemaičių kraštą, tenai būk vis teriojęs ir deginęs. Rašo, jog būk Žemaičių, parusiais ir žemgaliais šiandien vadinamus, gyventojus keliose kruvinose kovose paveikęs. Reikia žinoti, jog tos karės daugiau kilo nuo badų Žuvėdų žemės, nekaip nuo jų atkaklybės, nesgi jų kraštas, kaip viršiau regėjom, didžiai yra šaltas ir akmenuotas, ir tas pats dar traškančiomis giriomis apaugęs, vandenimis, balomis, pelkėmis ir ežerais aptekęs, retai kame tenai ant uolų kuprų pradirti žemės lopeliai, dirvomis vadinami, kuriuose avižos tiktai teaugo, nes ir tas dar tankiai ankstybos šalnos nukanda, kaipogi šiandien dar mažne visi žuvėdai avižine duona minta. Todėl tenai žmonės, badu mirdami, tankiai, į valtis susėdę, leidos per jūrą į šiapus, vaisingesnį ir turtingesnį Žemaičių kraštą, sau duonos tenai jei ne pirkti, bent vogti ar sau galą jūroj gauti; jog tokie žuvėdų antpuoliai į Žemaičių žemę yra buvę tankūs, tą mums stigavoja šiandien dar Žemaičiuose pilių palaikai, kurie, noris į kalnus pavirtę, vienok iki šiai dienai vis dar pilimis nuo žuvėdų yra vadinamos; bet ir žemaičiai nuo savo pusės nevėpsojo, bet tankiai, atrėmę nuo savo krašto jų ant-

[1] Al. Gebhardi, Geschichte von Lief., Estland und Kurland.

puolius, ėjo per jūrą į jų žemę patiems atmonyti, kuriuos ne vien metuose 1087 pergalėjo, bet ir pačią jų buveinę, Sigtune vadinamą, išvertę, su žeme sulygino[1].

Kad taip šiaurėj ir Žemaičių jūroje audras vertė kariaudami, vienok nuo pietų, nurimus tautoms kita kitą stumdyti, rados pakajus, ir prekyba vėl pradėjo plėstis. Dioskuras, arba Salpilė, Uksinėj pajūry buvo abelnąja mugės pilia, nesgi žinoma yra iš raštų, jog tenai trys šimtai giminių liuobėjusių sueiti įvairiai kalbančių ant mugių su savo prekėmis[2]. Lygia dalia arabų raštininkas, gyvenąs 10 amžiuje gimus Kristui, pasakoja, jog per Uksinę ir Kaspinę jūrą einančios prekės iš šiaurės, beje, kailiai sabalų, kiaunių, vebrų ir kitų brangių brangesnių žvėrių, į Arabiją ir Persiją[3]. Taip pat lietuviai leido savo prekę į rytus per Mugapilį į Biarmiją ir Ugriją ir turėjo pažines su tolimesnėmis dar tautomis Siberijos, nuo kur gavo auksą ir sidabrą, nesgi žinoma yra, jog Mugapily buvo gatvė, arba ūlyčia, kurioje patys lietuviai parusėnai tegyveno, nuo ko Parusių, arba Prūsų, gatve vadinos.

Pačioje šiaurėj, nurimus karėms ant Žemaičių jūros, vėl ėmė prekė plėstis toje pusėj, nesgi žinoma yra, jog Alfredas Didysis, anglų viešpats, 10 amžiuje gimus Kristui atsiuntė Vulfstaną, garsų jūriną, į Žemaičių pajūrius prekybos jautotis tuose kraštuose, kursai radęs tenai tarp marangių pilį, vadinamą Trusu, prekių vietą, kurioje žemaičiai pardavoję savo

---

[1] Lehrbergs Untersuch., S. 137.

[2] Xawiery Bohusz, O początk. narod. i języka litew., Warszawa, 1808, str. 20 etc.

[3] Joh. Voigt, B. 1, K. [1], S. 51.

prekę svetimiems, o pirkinėję svetimąją tenai atvežtą[1].

Paskui vienuoliktojo amžiaus pradžioje gyvenąs raštininkas taip pat rašo[2], jog žemaičiai didžiai plačiai prekioję po visą šiaurę, leisdami tenai brangių brangesnių žvėrių kailius, beje: sabalų, kiaunių, ūdrų, vebrų, audinių, juodųjų lapių, kurių būk teutonai didžiai tenai gedavę, taip pat leidę gi tenai javus ir didžią daugybę vaško ir gintarų, kurių tenai reikalavę krikščionys ne taip dėl gražinio, kaip grekonys ir rymionys angis kad reikalavo, bet smilkalui jų bažnyčiose. Lygia dalia vertęsi karės nevalninkais ir skolininkais, vienus nutvėrę karėj, neturėdami namie kur dėti, pardavoję svetimoms tautoms į vergus. Žinoma yra, jog dešimtajame amžiuje žemaičiai, kariaudami su žuvėdais, buvo sugavę jų karalienę, kurią paskui žuvėdų prekėjas, atpirkęs nuo jų, nebgrąžino jos karaliui, nes pats sau už žmoną paturėjo; garsus taip pat tos žmonos sūnus Olafas, paskui žuvėdų karalius ir šventas, paimtas į nevalę nuo žemaičių atvejų atvejais, tris kartus buvo išvaduotas: vieną kartą už sermėgą, antrą kartą už ožką, trečią kartą už pinigus. Šventas Ansgaras, pirmasis krikščioniškas apaštalas Žuvėdų žemėj, supirkęs tenai vaikus nuo tėvų, pirmąją krikščionišką draugybę įkūrė. Lygia dalia skolininkus, kurie neužmokėjo ant rako savo skolos, paliko vergais tų, kuriems skolos negalėjo užmokėti; ir taip paskolėjai, patys nereikalaudami pačių skolininkų, pardavojo juos kitiems į vergus, o patys už tas savo prekes ėmę nuo teutonų ge-

---

[1] Lud. Alb. Gebhardi, Geschichte von Littauen, Kurland u. Liefland, 1. ab. 5310.

[2] Adamus Bremensis, De situ Daniae, cap. 229 etc.

lumbes, milus, geležį, druską ir kitus gražinio daiktus, beje, auskarus, segeles, retežius, karolius ir kitas motriškųjų niekniekes, kurias šiandien dar senovės kapuose gal rasti. Ne vien patys žemaičiai leido tenai dabar minavotas savo prekes, bet pačių žuvėdų prekėjai, atsidangindamos į Žemaičių pajūrius, gyveno ir tenai nuo jų pirkinėjo ir atkaliai savo prekę jiems pardavojo, kurie turėjo būti turtingais, jei koplyčias savo kieme turėjo ir kunigus krikščionis tenai laikė, kurie tankiai norėjo žemaičiams savo tikybą įbrukti[1]. Rygos pačios vokiečiai prasidėjo nuo tokių svečių, kurie pagal vienus raštus metuose 1111 gimus Kristui, pagal kitus metuose 1140, atėję tenai prekioti, būtinai apsigyveno[2].

Jei pažvelgsim dar į patį Lietuvos kraštą, taip žemaičių, kaip ir kalnėnų, aiškiai matysim, jog tenai tūlos upės yra ištiestos dėl vytinių varymo, užvis Nevėžis Žemaičiuose, o Emba Letgaliuose, noris nė kokie raštai senovės mums to neminavoja, vienok regima yra, jog senovių senovėj didžiai plačiai prekyba yra buvusi tuose kraštuose, jei tūlos jų upės yra patiestos.

Nes galan dvyliktojo amžiaus žemaičių prekyba jų pajūriuose pradėjo možėti, kaipogi tuo pačiu laiku atėję iš Teutonijos vokiečiai į Daugavos įtaką pirma prekiojo, paskui ėmė kardu versti gyventojus krikštytis ir, to dėjęsi, užgulė įtakas upių Daugavos, Lielupės, Gaujos ir Ventos, kas šiandien dar po akimis visų tebėra, ir kožnas gali tą regėti, neperskleidęs senovės raštų, taip jog tose upių įtakose nebgalėjo jau patys žemaičiai svetimoms tautoms savo prekės

---

[1] Gebhardi, in loc. cit.

[2] Arndt, Liefländ. Chron., S. 2.

beparduoti, bet turėjo tenai įsimetusiems vokiečiams parduoti už tiek, kiek jiems patiko duoti, ir su jais tuoįtimpos kariauti, idant pačių neapvergtų. Tam nutikus Padaugavy, nuo vakarų vėl lenkai, norėdami Islos įtaką užgulti, geidė Parusius nuveikti ir pačią Rusnę užimti. To dėjęsi, atvejų atvejais antpuldinėjo parusėnus, vieną atvejį taip toli buvo įsigrūdę į Žemaičių pajūrius, jog Rusnę pačią išteriojo ir jos garsią žinyčią išvertė. Parusėnai atkaliai, atmonydami tą lenkams, ėmė terioti jų pačių kraštą ir taip tenai juos įgrobė, jog lenkai, nesivildami parusėnų benuveikti nei benudrausti patys savo galia, patelkė sau iš Teutonijos karės brostvininkus vokiečius, kryžeiviais vadinamus, kurie, susinėrę su lenkais, ne vien užėmė lietuviams kraštus, vadinamus Pamedžionys, arba Pamezonija, Pagirionys (Pagezonija), Galindija, Varmija, ir tų kraštų pilis, bet dar įtakas Islos, Pragaro ir Nemuno užgulė, ir vos vienas jūros pašalys tarp Liepojos ir Klaipėdos, giriomis užaugęs, medininkams žemaičiams beužliko. Reikia žinoti, jog tų vokiečių, arba karės brostvininkų, visas darbas buvo pagonis krikštyti, o nenorinčius krikštytis kardu suokti; jau dėl to paties buvo popiežiaus kareiviais, kursai juos globė ir pagalbą visados davė, kurie, tuo pasikliovę, maldavo popiežiaus, idant užgintų krikščionims, šiaurėj gyvenantiems, pardavoti ginklus ir geležį žemaičiams pagonims. To dėjęsis, Honorijus popiežius 16 dienoj sausio mėnesio metuose 1229 įsakė Linkopingo vyskupui, Gotlando salos opatui ir Visbio pilies prabaščiui drausti svietą, idant nepardavotų per jūrą pagonims žemaičiams ginklų, arklių mitalo ir kitos padargos. Lygia dalia popiežius Grigalius devintasis metuose 1230 liepė arkivyskupui Upsalos ir vyskupui Linkopingo iškeikti visus tuos

krikščionis, kurie geležį, ginklą per jūrą žemaičiams pagonims pardavotų. Trumpai sakant, vokiečiai, norėdami žemaičius nuvergti, kaip įmaną norėjo jiems jūrą užrakinti, idant nieko nebžinotų, kas už jūros dingos, ir, reikalaudami kokio svetimo daikto, nuo vokiečių brangiai brangesniai pirktų, beje, geležį, druską, o savo daiktus tiems gi vokiečiams pigiai pigesniai pardavotų, kurie, pardavodami tuos pačius daiktus brangiai brangesniai per jūrą svetimoms tautoms, patys turtintųsi, įkūrę sau tenai pilis Rygos, Ventspilio, Liepojos, Klaipėdos, Karaliaučiaus, Elbingo, Dansko užimtuosiuose nuo žemaičių kraštuose.

Ilgainiui vokiečiai taip buvo suspaudę lietuvius, kalnėnus ir žemaičius, jog Mindaugas, arba Mintautas, jų karalius, persikrikštijęs išdavė, gerindamos vokiečiams, metuose 1253 liecybą Rygos vokiečiams po visą Lietuvą ir Žemaičius be muito prekioti. Vieni tiktai Žemaičių medininkai, arba šios dienos žemaičiai, nesikrikštijo ir nuo vokiečių gynės, nebgaudami nė nuo kur geležies, noragus gelžinius nuo savo žambių sukalę į ragotines, o laukus savo arė medžio noragais, ką dar didžiai vėlai tebdarę, kaip raštininkas sako[1], jog Kęsgaila, storasta Žemaičių, metuose 1520 liepęs gelžiniais noragais arti, nes, ant nelaimės nevykus javams, svietas pradėjęs ant jo tūžti, jog jis taupąs vokiečius, kurie, negalėdami žemaičių nuvergti, norėję juos badu išmarinti, parduodami jiems tokią geležį, kuri javus jų gadinanti. Storasta, krūpaudamas, idant svietas, badą kentėdamas, į rūpesnį įpuolęs, nepatraktų ir ermyderį nepakeltų, būk leidęs kaip tinkamiems savo laukus arti. Kitas vokiečių raštininkas, metuose 1680 gyvenąs, rūgodamas

[1] Alexander Gvagnini, in Saromatia Europea, I. II, p. 273.

ant lietuvių, jog nieko neperka nuo vokiečių, bet vis patys sau tiekia, sako: „Lietuvis į medę raitas išjoja, o tenai ratus sau padirbęs, važiuotas namo parvažiuoja."[1]

Nes vokiečiai, tuo dar nekakindamos, pradėjo griebti lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, leidžiamą prekę į dabar minavotas pilis, ir kad Mindaugas, Lietuvos karalius, reikalavo tame daikte teisybės nuo Rygos vokiečių, kurie kad jos nenorėjo jam attiesti, kėlės vėl Lietuvoj karė, nesgi Mindaugas ilgiau krikščioniu bebūti išsižadėjo ir, savo karališką karūną, nuo popiežiaus* įduotą, metęs žemyn, ėmė į visas puses krikščionis kariauti. Vokiečiai, krūpaudami, idant kurią dieną žemaičiai, susibaudę su savo broliais parusėnais ir žemgaliais, neišvarytų jų laukan per jūrą, to dėjęsi, metuose 1300 užgynė gyventi lietuviams, kalnėnams ir žemaičiams, pilyse ir tenai dailidauti, čebatorauti, siūti ir ką norint knebinėti, ne vien pačiose pilyse, bet gaspadose, arba karčemose, gaspadoriais būti neleido visiems tiems, kurie žemaitiškai kalbėjo. Ir taip žemaičiai paliko nuo tolimojo svieto ir nuo akylumo atskiesti, su vienomis savo meškomis ir briedžiais neišžengiamose giriose begyvenantys ir taip dar dieną ir naktį nuo vokiečių kariaujami ir vergiami. Todėl nemintąs Gediminas, didysis Lietuvos kunigaikštis, rėdydamas Lietuvos ūkę, metuose 1323 nuleido raštą prie popiežiaus ir į Teutonijos didžiąsias pilis, kviesdamas nuo tenai dailides, kalvius, čebatorius, puodžius, plytninkus, balnininkus, odininkus ir kitus amatninkus, idant į Lietuvą dangintųsi ir tenai sau knebinį įsiimtų, žadė-

---

[1] Lepner, in lib. cit.

* *Originale:* popiaus.

damas jiems didžias liecybas suteikti Lietuvos žemėj ir jų krikščionišką tikybą užlaikyti dėl to vien, idant patys lietuviai nuo vokiečių brostvininkų nieko nereikalautų. Vienok Žemaičių medininkai ir tose kruvinose dienose niekaip nenorėjo būtinai nuo pajūrio atstoti ir paskuoją savo įtaką, arba uostą, upės Šventosios ties Palanga, kuri jiems buvo dar likusi, gyniojo ir, noris kaulais savo taškuodami, niekaip jos vokiečiams neįdavė. Ant galų galo, nebgalėdami nė nuo ko geležies gauti, nemintą metuose 1340 Kęstučiui, didžiajam Lietuvos kunigaikščiui, ūkę valdant, išleido siuntinius į Anglijos žemę, kurie tenai su anglais padarė sandarą, kurioje sutarė, jog lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, galės Anglijos žemėj prekioti ir gyventi, lygia dalia anglai galės Žemaičiuose ir Kalne gyventi ir prekioti.

Kad taip vokiečiai nuo šiaurės mažne būtinai pasavino žemaičių jūrinę prekybą, vienok nuo pietų vis dar tebebuvo, užvis nuo metų 1215, Erdvilui, Lietuvos didžiajam kunigaikščiui, ūkę valdant, platinos: kaipogi padarius sandaras su gudų kunigaikščiais, prekyba lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, prasiplatino, nesgi žinoma yra, jog pilys Vitesbės, Medininkų, Merkinės, Vilkmergės, Kauno ir Raigardo pakelėmis buvo tų prekių, kurios ėjo iš Mugapilio į lenkus ir tolimesnes saulėlydžio tautas. Žinoma yra taip pat, jog jau metuose 1300, Vyteniui Lietuvos ūkę valdant, patys gudai Vilniuje dvejas klėtkas turėjo, o trečiąsias metuose 1320 įkūrė tenai parvestieji žydai iš Lenkų į nevalę[1].

Prekyba toje šaly didžiau dar platinos, jog vokiečiai it veltui norėjo nuo žemaičių pirkti, kurie, ne-

---

[1] Teod. Narbutt, Tygod. Wileń. na rok 1817, Nr. 77.

norėdami pusvelčiui jiems atduoti, leido savo prekę per gudus jau į Maskoliją, jau į Uksinį pajūrį ir tenai pardavojo į Azijos kraštus. Užvis Gediminui valdant Lietuvos ūkę, kad jis, metuose 1320 užėmęs gudų buveinę Kijevą, išvarė totorius iš vienų ir antrų Podolijų, arba Lietuvos tyrų, apgalėjo Krymą, arba senovės Kimeriją, Mažąją Gudiją ir, visus tuos kraštus sunėręs su Lietuvos ūke, išplėtė jos rubežių į pietus lig Uksinės, arba Juodosios, jūros, upės Dunojaus ir Vengrų žemės, į rytus lig Možaisko ir Putivlio pilių, tad Lietuvos prekyba, kaip sakiau, tuose kraštuose prasiplatino. Druską pačią lietuviai iš Kimerijos sau ėmė.

Pačiuose Žemaičiuose, rodos, buvusios tuose amžiuose didžios mugės pilyse Plungėj ir Luokėj, nesgi iki šiai dienai senu įpratimu Plungės ir Luokės jomarkus mugėmis vadina, kad kitų pilių mugės yra jomarkais vadinamos, į kurias turėjo vokiečiai važiuoti žiemos laiku iš Karaliaučiaus, Rygos ir Klaipėdos, norėdami ką norint tenai pirkti ar parduoti.

Paskui, valdant Lietuvos ūkę Algirdui ir Kęstučiui, padarius sandaras metuose 1364 su Kazimieru, Lenkų karalium, leido ne vien savo prekę, bet ir gautąją per Uksinę jūrą iš Azijos į Lenkus ir tolimesnius Vakarų kraštus. Prekės daiktais buvo visados kailiai brangių brangesnių žvėrių, gintarai, drobės, gelumbės, ginklai, šarvai, šikšnos, dažytos irkos, geležis, druska, medus, vaškas, midus, apyniai, javai, žuvis džiūvusi ir gyvuliai. Druską noris savo žemėj patys sau džiovino, kaipogi turėjo druskinyčias kalne ties Bresto pilia, šiandien dar Druskininkais vadinamas, beje, šulines sūraus vandens, kurį išsėmę džiovino saulėj į druską, nesgi dar didžiai vėlai, metuose 1566 ir 1595, Lietuvos didieji kunigaikščiai išnuomodino

tas druskinyčias. Netekus tos savo druskos, ėmė ją, kaip sakiau, iš Uksinių pajūrių.

Ilgainiui Vytautas, tapęs Lietuvos ūkės valdymieru, užėmė garsią pilį Mugapilio ir Pleskavo ir sunėrė su Lietuvos ūke, ir per tą didžiau praplatino Lietuvos rubežius taip, jog tame amžiuje Lietuvos ūkė turėjo savo šeimynos daugiau nei 25 milijonus. Užvis perlaužus metuose 1410 galybę vokiečių kryžeivių Žalkrūmio kovoj ir nudraudus platburnius šiapus ir anapus Itilio upės, šiandien Volga vadinamos, prekyba lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, niekame nė kokio ojaus neigi neprieteliaus nebsutikdama, visur klestėjo; kaipogi Mikalojus [47], lietuvių raštininkas, keliaudamas metuose 1556 po Kimerinę salą, šiandien Krymu vadinamą, sakos regėjęs tenai ardymus Chersono pilies mūruose, pačioj saloj šulines ir pylas, kurios Gedimino ir Vytauto pylomis, ardymais ir šulinėmis vadinusios[1]. Tas pats Vytautas, norėdamas įkurti knebinį pilyse Kaune, Breste, Trakuose, davė jiems ypatingus įstatymus, magdeburijomis vadinamus, idant pačios pilys rėdytųsi ir steigtų visa tą, kas gali didinti ir platinti prekybą. Vilniuje pačiame, kuriame brosis jo Jogaila buvo tuos įstatymus metuose 1388 įdavęs, šis tenai dar įkūrė prašaleičiams mūro gaspadą, kurioje galėtų patys prekėjai gaspadytis ir prekę savo be ojaus laikyti lig parduodami, tenai gi jis įkūrė pūškarnę, kurioje pūškas liejo, kurios grioviai ir tvankos, noris į žemę susmegusios ir krūmeliais apželusios, šiandien dar yra regimos pavilny. Leido visados savo prekę paprastai į tolimus tolimesnius kraštus žiemos laiku, kad upės, ežerai ir versmės buvo pašalusios, idant stačiai galėtų keliauti su šunimis ar ašvieniais, kaip kame galima buvo,

---

[1] Michalonis Litv., fr. VIII.

nesgi kelių piltų ir tiltų per upes, kokius šiandien matom, toje gadynėj nemokėjo dar dirbti; kaipogi vasaros laiku tiktai didžiuose ūkės reikaluose ant paramų, kartimis pasiremdami, stūmės per upę nuo vieno pašalio iki antro arba ant pluostų, kurie, ant virvės pakabinti, plūduro ant vandens, kurią, nuo vieno kočėlo riesdami ant antro, pertraukė nuo vieno pašalio upės iki antro.

Noris pradžioj 15 amžiaus namų ermyderiai ir svetimos karės trukino lietuvius ir žemaičius nuo prekybos, vienok Zigmantui Kęstutaičiui paėmus ūkę valdyti ir patvirtinus sandaras su mozūrais, valakais, totoriais ir vokiečiais, po nedidžios perglytos prekė kas kartą didinos. Nesgi Lietuvos galybė visiems dar nuogąsti tebebuvo. Taip pat paskui, Kazimierui paėmus Lietuvos ūkės valdžią ir atėmus vokiečiams pilis Dansko, Elbingo, Torunės, Lietuvos prekyba vis dar plėtės, kaipogi metuose 1470 paties vaško pardavė į svečias žemes už 10 000 kapų Lietuvos grašių. Iš pačios Lucko vaškinyčios tą patį metą išleido per rubežių daugiau nei tūkstantį pundų vaško. Lygia dalia dar metuose 1506 iš Balostekės vaškinyčios išleido per rubežių taip pat tūkstantį pundų vaško. Dar metuose 1561, pasidavus Padaugavio vokiečiams į lietuvių globą, jų prekyba per jūrą dar didinos taip, jog Lietuvos ūkės rėda ketėjo jau laivynę Žemaičių jūroj įkurti, nesgi nuo Narvos upės lig pat mažne Oderio upės į valdžią visas pašalys Žemaičių jūros vėl pagrįžo lietuvių, kaip pirm 300 metų buvo buvęs; todėl prekyba per Žemaičių jūrą pasididino: kaipogi leido tenai linus, javus, kanapes, kailius, mėsą, sviestą, medų, vašką, gintarus, apynius, pelenus ir laivams medžiagą į Anglų ir Olanderių žemę, o nuo tenai gabeno sau skaninius ir gražinius.

Bet tas neilgai tepatvėrė, nesgi, paveikus vokiečių karės brostvininkus, kryžeiviais vadinamus, kaip viršiau regėjom, vakaruose, o platburnius, arba totorius, rytuose, lietuviai tarės nė kokių neprietelių daugiau sviete nebturintys, kaipogi tuo buvo parodę visam pasauliui, jog lietuviams niekas negali per lūpas braukyti, ir, tuo pasikliovę, ne vien į karę nebesipratino, bet būtinai užmiršo ginklą dėvėti. Kad kitos tautos, kariaudamos tarp savęs, kas kartą stiprinos, ilgainiui pramanė sau naujus naudingesnius ginklus, o senuosius, kaipo nepatogius, atmetė. Kaipogi maskolių didieji kunigaikščiai Ugriją, plačią valstybę, saulėteky esančią, metuose 1499[1] nuveikę, sunėrė su savo ūke ir savo urėdus tenai perdėjo. Lygia dalia paveikę metuose 1554 totorių chaną, jo buveinę Kazanę užėmė, metuose 1570 antrą chaną totorių pergalėję, jo buveinę Astrachanę užėmė ir tenai savo urėdus įdėjo. Veltui minavoti chanai klūkė pagalbos nuo lietuvių, mindami senų dienų pažines ir talkas, kuriose buvo angis, lietuviams kruvinose dienose esant, talkinėję, nes lietuvių diduomenė, kurčia ant šiųdviejų maldos, nėmaž tuo nesirūpino ir žūnančių savo bendrų ne vien negelbėjo, bet sau naujų ginklų netiekė, o senieji nedėvimi surūdėjo. Diduomenė, viso pertekusi, nebnorėjo vargų bekentėti; kas pikčiau, ilgainiui slinkaudama išlepo valgy, gėry ir apdare, nesgi įprotis jos tėvų, bočių, probočių niekam nebtiko, kaipogi jų valgis ir gėrimas nebskanus, o drabužis nepadorus bebuvo, rūgštą sulą ir girą šeimyna begėrė, o vergai jų putrą besrėbė. Kas kokį šaldrą kame pamatė, tas jam tuojau apdaru

[1] Lehrbergs Untersuchungen zu Erläuterung der älteren Geschichte des Russlands, S. 18, St. Petersburg, 1816.

pavėdauti norėjo; ir taip, rankoves savo koboto perskėlę, ant pečių susvarstė, galvą sau nuskuto it bepročiai, kelnes it dumples antsimovę, dažytais batais apsiavė, it tarsi ketėdami iš trobos neišeiti, o idant prikimštas jų skilvis visokiais skaniniais neperplyštų, minkšta šilkų juostele pajuosė, nesgi briedinis diržas su vario sagčiais, pirma goda ir gašumas senovės Lietuvos vyro, nugis išjuoktas ir lauko žmogui paliktas, o meškena, taurena ar briedena neb kyriejum bebuvo. Lietuvos senovės kardas, kalavijas ir ragotinė sunkiomis rodės tiems vyrams, kurie šoblelę it skalelį ant šilkelio pajuosę, vieni tarškino po pilių gasus, žvirblius ūlyčioj gandindami, kiti midaunyčių užstalėse sirpo, uostus sukdami, it tarsi minėdami savo senovę ir norėdami dar vyrais, ne mergomis būti, į kuriuos prašaleičiai veizėdami vypsojo, o pačių žmonės antžvelgę mielių verpelėmis vadino; nesgi iki šiolei, kaip viršiau regėjom, ne valgis, ne gėrimas, ne apdaras skiedė kilties vyrą nuo kitų ūkininkų, nes pritirta nuo visų išmintis ir dorybė ūkėj, o kantrybė ir narsybė karėj kiekvieną į vyresnybę kėlė. Todėl didis Lietuvos raštininkas Mingailius, metuose 1555 gyvenąs, sako: „Lietuvos diduomenė apdarą ir ginklą pasavino platburnių, o savo narsybę ir kantrybę atdavė maskoliams."[1] Iki šiolei žemlionys kits kitą raiti lankė, polubių, ratų ant suopynių nežinojo, nesgi tas gi Mingailius dejuodamas sako, jog lietuviai jo amžiuje neregėtu negirdėtu pragumu tame krašte šešis arklius pagymais kinkantys į ratus kits kitą lankydami. Vieni dar žemaičiai sekė senovės būdą, ir taip Lasickis rašo tyčiodamos, jog Žemaičių jomylistos metuose 1564 sėtinius kepę savo namuose ir už visų didžiausią skaninį turėję. Lygia

[1] Michalonis Litvani fragmen. VIII, p. 34.

dalia motriškosios nenorėjo dar niekaip senovės nuometų nuo galvos savo mesti, noris kitą apdarą kaitė kaip tinkamos, todėl didžiai vėlai dar baltomis galvomis vadinos nuo savo baltų nuometų, ir kad vyrams nebtiko toks jų apdaras, jos vis jiems tarė: „Tai, mūsų nuometus regėdami, varnai nelekia į jūsų pūrus, tardami, jog čia dar senovės lietuviai tebgyvena, nes kad nukris nuometai nuo mūsų galvų, tad jūs nebatginsit jų su savo skaleliais nuo savo pūrų ir sėsit juos ne sau, bet varnams." Taip išlepus lietuviams, grūdos į Lietuvą nuo visų pusių jau svetimi prekėjai, jau dailidės ir kiti amatninkai naujus daiktus dirbti ir tiekti, už kuriuos reikėjo brangiai brangesniai mokėti, ką rodo šiandien dar vardai ūlyčių, arba gatvių, pilyse ir pilelėse, Vokiečių gatvėmis, arba ūlyčiomis, vadinamos. Visiems išlepusiems pinigų reikėjo, o jų niekur negalėjo gauti, todėl kirtino girias, angis nuo bočių probočių šventomis vadinamas, ir leido į svetimus kraštus vienus medžius laivų medžiagai, kitus čia pat giriose degino į pelenus, kuriuos pardavojo per jūrą į stiklinyčias, pirkdami atkaliai svetimas mieles savo kailiams rauginti. Užvis atradus ketvirtąją dalį pasaulio — Ameriką, kad visos tautos, gyvenančios pajūriuose, pametinos arti ir sėti ėjo tenai aukso sidabro rinkti, todėl reikėjo ne vien laivams medžiagą iš Lietuvos pirkti, bet ir pačią duoną nuo tenai imti. Ir taip lietuviams, kalnėnams ir žemaičiams, reikėjo, kruviną prakaitą braukiant, duoną ir mitalą tiekti, kaipogi Lietuvos didžturčiai nebsikakino lig šiol mokamomis donimis, bet, norėdami javų gausą didinti, pradėjo svietą vergti lažais, arba baudžiavomis, liepdami jiems laukus platinti ir medes skinti, per tą išbaidė iš savo girių brangius brangesnius žvėris, bitės kas

metą po medes ėmė možėti; to dar negana buvo, kirsdami girias, atdarė kelius nuo visų pusių į savo ūkę, o į girių vietą ne vien neįkūrė pilių, kuriose galėję būt nuo neprietelių gintis, bet ir senųjų nebtaisė, nesgi pinigus, kuriuos gavo už savo prekes, kleidė, kaip viršiau minavojau, ant lepumų ir lėbausenos. Kas dar didžiau, ne vien pilių, bet ir dirbinyčių, arba fabrikų, nesteigė į savo kraštą, idant tų daiktų, kurių turtingieji geidė, galėtų čia pat gauti ir iš svetimų kraštų nereiktų jų gabenti ir pirkti ir per tą savo pinigus iš namų svetimiems atduoti. Vienok tuo dar turėjos, jog daugybė tarp pačių lietuvių prekyba vertės ir tuo kokį tokį akylumą savo tautoje antturėjo. Nesgi žydai, iš Lenkų atėję į Lietuvą, noris plėtės tenai ir jau nuomojo jos muitus, vienok smulkmėmis vis dar krikščionys vertės, o žydams nevalna buvo pirkinėti už pilių įvežamas į pilį prekes, kaipogi ir pačioje pily pirm krikščionų, jau lig didžiosios pusrytės, jau lig pietų, žydai pirkti negalėjo.

Nuo to regimai Lietuvos ūkė pradėjo irti; lig šiol totoriai, talkininkai ir tarnai lietuvių, nugis atstoję nuo jų, pasidavė turkams ir pradėjo pačius lietuvius kariauti, užgulė Uksinę jūrą ir Dunojų, arba Istrupį. Maskoliai nuo rytų užėmė plačias sritis Lietuvos krašto ir lig pat Niperio ir Daugavos upių atsigrūdo. Žuvėdai taip pat nuo šiaurės grūdos į Žemaičių pajūrius; vienok lietuviai ir tokioje rūstoje dienoje nei pilių strūnijo, nei patys į ginklą pratinos, nei kareivių samdė neprieteliams ramdyti, nesgi, ištižę lepumuose, nebturėjo nei dvasios tamprybės, nei aitros liuosybės, goda jų širdy buvo išdilusi, kūno geiduliai, ne dvasios tamprybė, rėdė jų darbus; ant didesnės dar nelaimės metuose 1569 per kebeles pasidavė į lenkų valdžią ir nuo to laiko, nepaslinkdami patys

nė kokiu lietos daiktu užsiimti vieni tižo lepumuose svetimų pramonių, kiti išsirpę po medaunyčias, bajorystomis savo girdamies, vis į lenkų spunką veizėjo ir nuo jos sau laimės laukė, kurie, įsiveržę į Lietuvą, norėjo lietuvius būtinai paniekti ir vergais savo padaryti ir taip išlepino jų diduomenę, kuri neb goda, neb garbe, neb didybe ir stiprybe savo ūkės, kaip senovėj kad rūpinos, nes tiktai skaniai valgyti ir nieko nedirbti už didybę ir godą sau turėjo. Valdymierai ir vyresnieji, kurie iki šiolei mezliava javų ar pinigų, nuo svieto duodamų, kakinos, nugis tos nebkako ant skaninių ir lepumų, tad prasimanė laukus prie savo dvarų tiekti, kuriuos liepė žmonėms veltui savo duona nudirbti, kurį darbą, iki šiol Lietuvoj negirdėtą neregėtą, nuo lenkų įvestą, lažu vadinamą, kurį lietuviai iš apmaudo baudžiava pramanė; trumpai sakant, didžturčiai pasidarė gaspadoriais, o jų gyventojai nudriskusia šeimyna; ir taip, kaip kad buvo Lenkų žemėj, kame visas svietas vergavo dieną ir naktį savo ponams, tą patį dabar ir Lietuvoj padarė atėję lenkai, kurie, patys būdami ištižę lepumuose, ne tiktai kitų, nes nė savęs nebgalėjo paglemžti nuo goslybos. Ir taip Lietuvos ūkė pasijuto nuo visur neprieteliais apgulta, viso reikalaujanti, o nieko savo namuose neturinti. Todėl prekyba kas kartą možėjo, nesgi pinigai vis į svetimą kraštą ėjo. Veltui dar Abromaitis apskelbė raštą metuose 1595, mokydamas, kaip reikia, javais vartavodamos, pigiai juos pirkti, o brangiai parduoti. Tuo tarpu žemaičiai vis dar norėjo per jūrą pažines su svetimomis tautomis antturėti ir bičiulautis, to dėjęsi, dar metuose 1589 savo Šventąją upę vokė, ketėdami tenai savo senovės įtaką, arba uostą, atnaujinti[1].

---

[1] Czacki, O praw. polsk. i litews., t. 1, 210, Nr. 1075.

Septynioliktajame amžiuje Lietuvos ūkė mažne būtinai suiro ir vos pats jos vardas beliko, kaipogi liuosi kazokai, Paniperiuose gyvenantys, kurie lig šiolei buvo rubežių sargais Lietuvos ūkės nuo totorių, dabar, vergiami nuo didžturčių lenkų, patrako ir atsidavė į globą maskoliams. It tuo pačiu laiku kėlės karės su žuvėdais, maskoliais, turkais ir valakais, namuose taip pat tarp pačių netaikos sukilo; ant galo jezavitai sušyžino visus atskalūnus, norėdami juos į katalikus atversti. Tokioje rūstoje dienoje visur reikėjo tamprybės ir aitros, bet svietas nuvergtas nebturėjo nei meilės dėl savo rėdos, nuo kurios nė nuo kur nė kokios pagalbos nebgavo, neigi saviep stiprybės: nesgi, dieną ir naktį dvaruose dirbdami, ir taip nenudirbo ir nieko sau tuo nenupelnė, tiktai nuogį, alkį ir vargą nepabengtą atentėj sau regėjo, todėl išguręs, be vilties, laimingesnės sau atentės ilgėdamos, sau smerčio laukė. Kas Lietuvoj lenkiškai nekalbėjo, tas neb žmogum bebuvo, nes vergu to, kurs lenkiškai kalbėjo; kaipogi lenkai, įsiveržę į Lietuvą, piktino lietuvių diduomenę savo darbais ir rėdės savo daba, kaip jei Lenkuose; ir taip, kaip jei Lenkų žemėj, nebleido Lietuvoj artojui pagal lietuvių būdą namų savo beparduoti ir kokį norint tinkamą sau amatą įsiimti ir verstis, bet laikė it jautį ant sieto pririštą vienoj vietoj it mėšlui minti, taip ir šį vieną dirvai arti ne dėl savęs, bet dėl svetimo, ką šiandien žodžiai patys rodo: pavynastis, lažas, donis yra lenkiški žodžiai, ne lietuviški.

Tas pats buvo ir pilyse, kurios ypatingais įstatymais rėdės, magdeburijomis vadinamomis, kurių gyventojus taip pat storastos, savindamies neteisingai sau ant jų vyresnybę, įvairiais pragumais novijo, jau naujus mokesnius antmesdami, jau gruntą jų sa-

vindamies, amžinai po sūdus žudė, su jais provodamies, ir tuo ne vien trukino juos nuo amato, bet paskuojį skatiką išplėšė jiems, kurie, būdami išsišylę provomis, nebgalėjo nieko gero savo pilyse beįsteigti, nesgi storastos to vien norėjo ir steigė, kad pilys į šeimyną neįsigautų ir nepraturtėtų, todėl visų senosiose pilyse neregim šiandien nei namų, nei bažnyčių, nei rotušių mūro, ko beklausi kitų patogių ir reikalingų kiekvienoj pily trobesių. Čia dėl patvirtinimo viso to viršiau išrašyto gana bus priminti žodžius vyskupo Naruševičiaus, kuriuos vienoj dingsty paskuojam Lenkų karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Stanislovui Augustui ištarė. Karalius, skaitydamas prancūzų gazetas apie jų ermyderį, antsiskaitęs, jog prancūzai savo ūkės sueime ryžęsi Bastiliją, taip vadinamą Paryžiuje kalinyčią, griauti, sušuko: „E viešpatie, ką tie žmonės padarys tam trobesiui!" Naruševičius, šalip stovėdamas, atsiliepė: „Viešpatie, nuleisk tenai savo du storastu, bus gana."

Tuo tarpu žuvėdai, kaip sakiau, metuose 1620 pradėjo iš šiaurės per jūrą į Žemaičius grūstis, netrukdami užėmė visą Padaugavį ir Lybiešių kraštą, lygia dalia įsilaužė į pilis Rygos, Pernavos, Lindės, arba Revelio, Narvos, Tarapato ir Kesės, noris dar lietuviai ilgiau nei per 10 metų su žuvėdais varžės tuo kraštu, ant galo ir su lenkų pagalba nieko nenuveikė; ir taip nuo metų 1622 teko visas Padaugavys į žuvėdų valdžią. Nuo to laiko gyventojai jo, matydami iš lietuvių nieko lietos nesant, pradėjo pikčiau juos smaugti, norėdami jiems paskuojį skatiką išplėšti, perdėjo naujus muitus ant prekių tose pilyse parduodamų daiktų, kas pikčiau, dar padėjo įstatymą, jog, kas įveža į Rygą savo prekę, tas jos išvežti negali, nes turi atduoti už tiek, kiek jam vokiečiai

pasiūlos. Į pietus taip pat gi nebgalėjo beleisti lietuviai savo prekių, nesgi tenai turkai ne vien būtinai užgulė Uksinius pajūrius, bet dar didžias sritis paties Lietuvos krašto užėmė ir būtinai lietuviams į pietus prekybą uždarė; vienok Lietuvos didžturčiai, ištižę lepume, nei godos beturėjo, nei gėdos besibijojo, ir visa tas pakenčiamu dar jiems rodės. Nesgi probočių savo veikalus seniai buvo užmiršę ir nebsirūpino daugiau nei žuvėdų, nei turkų nuo savo rubežių attolinti ir liuosą kelią savo prekybai atdaryti, vis, kaip sakiau, į lenkų spunką veizėdami, kurie apie šiuos vampsančius nėmaž nebatbojo ir pikčiau dar oliavos, žinodami, jog daug platesnė yra Lietuva už Lenkų žemę ir daug darbo neprieteliai turės, lig prie lenkų prisiartins. Ir taip lietuviai noris ir brangią geležį ir druską turėjo ant galo nuo tų pačių vokiečių iš Žemaičių pajūrių pirkti ir kiek norint mokėti. Niekas tuo tarpu nesteigė, idant namie dalgį, piūklą, grąžtą, balną ir ginklą tiektų, ne nuo svetimų pirktų, nesgi senovės lietuvių ginklinyčios ir pūškarnės buvo jau suirusios ir veja užžėlusios.

Vladislovas IV, didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkų karalius, norėdamas* vokiečius taip didžią neteisybę lietuviams darančius, ryžos nebleisti vytinių Daugava pagal į Rygą ir ketėdamas jas atgręžti į Kauną, todėl metuose 1631 sukėlė dūmą, arba rodą, teirautis apie pragumą, kuriuo galėtų Beržinę upę su Nerim, arba Vilija, sunerti[1]; to dėjęsis, tas pats Vladislovas užgynė vežti prekę į vokiečių pilis, o į savo pilis liepė ją krauti, beje: Daugavos pily (Dinaburge), Merkinėj, Vilkmergėj ir Kaune, idant tenai vokiečiai patys ateitų pirkti ir mokėtų vertai, ne pus-

* *Pagal reikšmę turėtų būti:* matydamas.

[1] Volumen legum, III, Konstit. Litewsk., fol. 693.

velčiui imtų; nes sunku yra išlepusiam žmogui skaninių pakentėti, jis tarias mirsiąs, jei nepaskomėsiąs, todėl pirma slapta pradėjo savo prekę į Rygą laidyti, ilgainiui, Vladislovui mirus, ir regimai vežti, nemindami ant to, jog tas įstatymas dėl jų pačių naudos gyniojo jiems tą daryti. Tuo tarpu prekyba vis gaišo kas dieną didžiau, o pilys iro, būdamos tuščios, noris metuose 1668 sueime buvo ketėję pilis globti, bet, pasibengus sueimui, niekas tuo nebsirūpino[1]. Žemaičiai dar vėl norėjo savo Šventosios įtaką arba Palangą, kurią žuvėdai buvo sugriovę, atnaujinti ir minavonei savo nuo jų išsiliuosavimo tenai naują pilį, vadinamą Marijoninę pilį (Janmarienburg), įkurti, ant ko metuose 1688 sueime gavo ir priviliją. Atentį metą anglai buvo įkūrę tenai prekės draugybą. Tuo pačiu laiku iš Kauno dar išleido už rubežiaus paties midaus už pusantro milijono auksinų į dvarus popiežiaus, ispanų ir anglų. Toje pačioj gadynėj ta dar minavotina notis nutiko Lietuvos tautoj, jog daugybė lietuviško svieto išsidangino į Ameriką, nesgi viršiau minavojau, jog didžturčiai Lietuvoj svietą vergė, kursai, vengdamas nuo tos vergybos, muko į Kuršą, kuriame kunigaikščiai didžiai išmintingai rėdės ir savo valsčiuose žmonių nei baudžiavomis, nei didžiomis donimis nesunkino; nuo to radusis tenai didžiai daugybei svieto, kunigaikštis Jokūbas nupirko salą, Tobagu vadinamą, nuo ispanų karaliaus ir tenai išleido atėjūnus naujukynui įkurti ir tuo pačiu prekybą praplatinti, kurį naujukyną paskui anglai išgriovė, o likusįjį svietą išvedė į Naujorką; ir taip lietuvių giminės yra jau ir Amerikos svieto. Lietuvoj tuo tarpu pilys vis gaišo, kaip viršiau minavojau, novijamos nuo storastų, o nuo to paties ir prekyba tenai

---

[1] T. Czacki, O pol. i litews. praw., t. I, fol. 2891, not. 161.

možėjo. Nuo senų dar laikų didieji Lietuvos kunigaikščiai, paskui Lenkų karaliai liuobėjo didžturčius ir jomylistas, turinčius savo namus pilyse, atleisti nuo visokių ne vien pilies mokesnių, bet ir nuo pačių sūdų pilių vyresnybės; tas sunkino pilionis, ne vien mažindamas jų skarbą, bet trukindamas jų sūdus; ir taip, kad ponas kokį norint pilionį abydijo, šis negalėjo jo į savo magistratą apskųsti, bet turėjo žemės sūde arba galvos sūde ant jo skųstis ir per 10 metų veltui teisybės laukti. To dar negana buvo, kožnam vyresniajam valna buvo, atvažiavus į pilį, tinkamuose namuose veltui gaspadytis, svečiu vadindamos, visų gerosiose trobose, noris per visus metus, ir nuomos už tą gaspadoriui nemokėti. Pilionys, neįmanydami, kaip nuo tokių svečių nusikratyti, vieni brangiai brangesniai išsipirko pas karalius, kiti už savo didžias užslūgas gavo privilijas, atleidžiančias juos nuo tokių svečių, kiti vargšai, negalėdami tokių liecybų, arba privilijų, sau įgyti ir nuo tokių svečių nusikratyti, dirbo sau namus didžiai žemomis angomis, idant pro vartus su aukštais vežimais ir karietomis negalėtų įvažiuoti, kokius namus šiandien dar Vilniuje ir Kaune gal regėti, pro kurių angas augalotas vyras su brylium nepasilenkęs negali įlįsti.

Ir taip novijamos pilys nuo storastų ir didžturčių svečių vienok tuo dar kūturo, jog iki šiolei medaunyčiose ir gaspadose krikščionys midum ir alum vertės, nesgi turtingieji, būdami išlepę, kaipo sakiau, baisiai gėrė, taip jog daugis tarp žemlionų, kurie toj gadynėj jau bajorais iš gudiškumo, neb žemlionimis, vadintis prasimanė, viso meto pelną, kurį buvo išaręs, pragėrė, todėl vis dar pilyse pinigų buvo ir akylumas turėjos, nesgi patys žemlionys, kuriems jomylistos buvo tėviškes užgriebę, glaudės prie pilių ir,

tenai preke versdamos, kūturo ir storastoms nepasidavė, nesgi su tokiais žemlionimis, pilyse gyvenančiais, patiems storastoms reikėjo žemės sūduose provotis, todėl didžturčiai, norėdami juos nuo pilių atskiesti, padėjo įstatymą seime metuose 1677[1], jog kožnas žemlionis, pardavojąs daiktus uolekčia, saiku, svaru, taure, arba kiličku, savo bajorystos nustoja; ir taip kurs žemlionis iki šiolei padoriai galėjo pilyje gyventi ir skatiką sau pelnyti, prekyba versdamos, tas dabar, norėdamas bajoru vadintis, turėjo pilį palikinas ant žemės krumšlelio grįžti ir tenai pats žemę rausliotі, jei to neturėjo, tad reikėjo eiti prie didžturčio meilauti jo, idant priimtų į savo dvaro bernus. Tuo pačiu laiku jezavitai šyžino įkandin vokiečius jų dievo garbėj, norėdami juos į katalikus atversti, kurie nebsitverdami iš Lietuvos išsidangino; ir taip paliko tuščios gatvės, šiandien Vokiečių gatvėmis, arba ūlyčiomis, vadinamos, noris tenai pačių vokiečių nė seniai jau nė raugo nebėra. Nuo to laiko medaunyčios ir gaspados pilyse kliuvo žydams į nagą, ir taip akylumas būtinai užgeso, o pačios pilys į sodas pavirto.

Ant galo, kad svetimos tautos ėmė maurioti Lietuvos ūkėj, jos vyresnybė atsibudusi suskato rėdytis kaip reikiant ir ėmė pilis globti; tuojau paniekė metuose 1775 tą įstatymą, kurs gyniojo bajorams prekioti, patvirtino pilių senovės privilijas, išvokė Nemuno krantis, idant vytines kožname laike galėtų varyti, ir kitas upes ketino vokti, bet jau nebebuvo laiko, kaipogi susiedai antpuolę išsidalijo Lietuvos ūkę; svietas tuo tarpu nuvargęs vampsojo tam dedantis, vildamos naujus ponus malonesnius dėl savęs rasiąs.

[1] Volumen legum, tom V, fol. 643.

LIETUVIŲ PINIGAI SENOVĖJ

Tuo yra pinigai prekyboj, kuo kraujas žmogaus kūne, nesgi, nuleidus žmogui kraują, numiršta, taip pat, ištraukus pinigus iš kokio krašto, prekyba apsistoja, kaipogi žinoma yra, jog viens pats žmogus, be kitų pagalbos, negali pakakinti savo reikalų, nes turi nuo kits kito reikalauti ir viens antrą šelpti įvairiais daiktais. Todėl gilioj senovėj, lig neradus aukso ir sidabro, pačiais mainais kakinos, ir taip, neturint pinigų, reikėjo daiktą į daiktą keisti, beje, norėdamas žmogus gauti arklį turėjo antram duoti tris, keturis jaučius ir atkaliai, arba, norint sau įsteigti kirvį ar dalgį, reikėjo duoti tris, keturias avis tam, kurs turėjo dalgį ar kirvį, ir atkaliai, norėdamas sau įgyti tris ar keturias avis, turėjo antram atduoti savo dalgį ar kirvį. Ilgainiui keitė daiktus į kailius brangių brangesnių žvėrių, beje: sabalų, kiaunių, vebrų, juodųjų lapių ir taip toliau; norėdamas kas norint druskos pūrą gauti davė antram sabalo kailį arba penkis, šešis kiaunių kailius ir taip toliau; brangų daiktą keitė į brangaus žvėries kailį, pigų daiktą keitė į pigaus žvėries kailį, lig ant galo svietas pramanė pinigus, kurie buvo aukso, sidabro ir vario.

Paskiau, radus auksą ir sidabrą, pirmieji pinigai buvo prasti luitai, ar šmotai, aukso ar sidabro, kuriuos ne skaitė, bet svaru svėrė; ir taip viens antram už kokį norint daiktą ar gyvulį davė aukso ar sidabro svarais ar latais, pagal brangumą arba retumą to daikto, nesgi paskesniuose amžiuose tepramanė pini-

gų įvairias skvarmas ir vardus, kuriuos, kaip šiandien kad regim, skaitė, neb svarstė[1].

Kas kitose tautose senovėj tikos, tas pats yra buvęs ir lietuvių tautoj, nesgi gilioj senovėj ir pas lietuvius nebuvo pinigų irgi jų niekam nereikėjo, todėl, kas ko reikalaudamas, kaitė daiktus arba galvijus į galvijus arba daiktus į galvijus ir atkaliai, paskui į žvėrių kailius, ant galo ir į pinigus; bet kuo metu sidabro pinigai atsirado Lietuvoj, to dar negal aiškiai šiandien žinoti, nes, sidabrui atsiradus, taip pat ir lietuviai savo pinigus senovėj ne skaitė, bet svaru svėrė, kaip tuojau regėsim [48].

Senovės raštuose randama yra, jog žuvėdų karalius, vardu Frotas, kuriuos šiandien danais vadina, būk atėjęs per Žemaičių jūrą metuose 853 gimus Kristui kariauti į Žemaičių apygardą, kurioje buvusios penkios pilys. Visų pirma apgulęs pajūrinę pilį, Zeeburgu vadinamą (rasi Liepoja), kurią būk 7000 žemaičių vyrų gynioję, kuriuos būk tas karalius nuveikęs, bet ką jis yra su ta pilia daręs, nėra parašyta. Paskui nuirklavęs į kitos upės įtaką, arba uostą, kurios vardo taip pat nėra įrašyta, tenai laivus savo sutraukęs ant krašto, pats būk žemės keliais ėjęs į antrą didesnę pilį, Apuole vadinamą, kuri buvusi per penkias dienas kelionės nuo pajūrio. Vienuolika tūkstančių žemaičių gynioję pilį Apuolę per 8 dienas nepasiduodami, nes devintąją dieną nestengdami būk pasidavę karaliui ir pasiėmę grobį, sugrietą Žuvėdų žemėj, pagrąžinti, donį jam po seno mokėti ir nuo kožno pilionies galvos pusę svaro sidabro duoti už tą, jog pačius gyvus paliko. Čia jau regim, jog

---

[1] P. H. Mallet, Les anciens Danois, à Geneve, a. 1790, chap. XIII, pag. 313.

lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, devintajame amžiuje turėję pinigus ir svaru juos svėrę. Antras raštininkas pradžioj dešimtojo amžiaus tokią notį įrašė. Du šaldru žuvėdų, šiandien norvegais vadinamų, vienas vardu Torolfas, antras Figilis, metuose 916 gimus Kristui atsikūlusiu jūromis į Žemaičių pajūrius ir radusiu tenai pajūry didelę mugę (regis, toje vietoje, kurioje šiandien Liepoja yra), per 14 dienų tenai būdamu tyliai elgusiuos, krūpaudamu daugybės tenai svieto susirinkusio prašaleičių ir namiškių, idant, šiedviem pradėjus oliuotis ir lėbauti, kad kas norint iš apmaudo nenublokštų; bet, pasibengus mugei, buvusiu pradėjusiu griebti ūkininkus, nuo kurių būk ne vieno gumbą gavusiu, išsprukusiu ir prie savo laivų pagrįžusiu ir nuirklavusiu į kitos upės įtaką, kurios vardas taip pat nėra minavojamas. Tenai su Figiliu padalijusiu savo šeimyną į du mažu tuntu, arba būriu, ir lindusiu į giria, kuria eidamu antštikusiu kiemus, kurių gyventojus išmušusiu, o gyvenimus jų išdrevėjusiu. Toliau eidamas Figilis su savo būriu sutikęs ginkluotą tuntą žemaičių, kurie, lig pavydę viens antrus, tuojau ir susigrūmę; pirma svilksnimis ir vylyčiomis šaudęsi, paskui akstimis ir strypais svaidęsi, žuvėdai paveikti, o žemaičiai atsiturėti norėdami; jau it buvusi abi pusi susiartinusi mušdamies, tą matydami, žemaičiai metę savo drabužius ant žuvėdų kalavijų ir tokiu pragumu nuginkluotus žuvėdus ne vien pergalėję žemaičiai, bet ir patį Figilį nutvėrę, kurį būt užmušę, jei nebūt vėlu bebuvusi, todėl, idant svietas susirinktų, lig ryto artimoje sodoj įdėję jį į šiekštą, iš kurio ne vien Figilis išsiliuosavęs, bet dar ir savo tarnus paleidęs, su kuriais išlaužęs trobesį ir tenai radęs ginklų ir pinigų irką prikrautą, kurią nunešęs į giria ir paslėpęs, bet tuo dar nesika-

kinęs, kaipogi, pagrįžęs į kaimą, trobesius nudeginęs, o svietą išmušęs[1].

Įsimetus teutonų vokiečiams į Žemaičių pajūrius, randam įrašytą tų gadynių raštuose, beje, metuose 1204, jog Rygos vokiečiai reikalavę nuo latuviežių, arba letgalių, 90 talentų ugadų už tavorus, kuriuos latuviežiai, arba letgaliai, pirm 20 metų buvę jiems nugriebę, siunčiamus į Mugapilį, arba Didįjį Naugardą[2].

Paskiau taip pat randam įrašytą, jog Henrikas, Kuršo vyskupas, krūpaudamas, kad jo kuržemiai neišvarytų iš vyskupijos, sutaręs būk su teutonų meldžionimis Klaipėdoj pilį strūnyti, dėl kurios įkūrimo būk pasiėmęs jiems kas metą po tūkstantį letonų per 5 metus mokėti dėl pašelpimo tų meldžionų, kurie tuo pačiu laiku buvo žemaičiams Parusius užėmę[3].

Taip pat vokiečiai, aprašydami didįjį Vilniaus gaisrą, nutikusį metuose 1399 kovo mėnesy, kuriame sudegė ne vien visas miestas, bet katedra, Aukštoji ir Žemoji pilis su didžiojo kunigaikščio rūmais, sako, tarp kitų brangių brangesnių daiktų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto sudegusios keturios dešimtys tūkstančių ir trys šmotai sidabro kapų Lietuvos graižių[4].

Žinoma yra, jog senovėj sidabro arba aukso svarą teutonai vadino marka, gudai grivina, o lietuviai graižiu, nuo žodžio graižyti, arba piaustyti: kaipogi lietuviai nulietą ar nukaltą sidabro vienmulinę lazdelę, storą mažne per pirštą, svarą sveriančią, įkapojo dešimtį kirčių po lygumo neperkirsdami. Kož-

[1] Schlözer, Geschichte v. Lit., Kur. u. Lief., S. 308.
[2] Joh. Gottf. Arndt, Lief. Chron., 1. T., S. 52.
[3] Joh. Voigt, Gesch. Preus., 3. B., 1. K., S. 69.
[4] Joh. Voigt, Gesch. Preus., [6.] B., 2. K., S. 168.

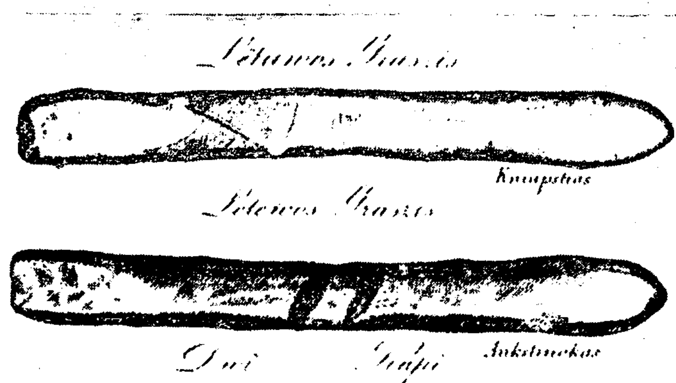
nas toksai kirtis vadinos kapa, nuo žodžio kapoti, nes jog tokia lazdelė nepatogi buvo dėvėti, tad tą įkapotą lazdelę sugraižė į penkis graižinius, o dvi kapi turinčius, kožnas toksai šmotelis tos lazdelės, turįs saviep dvi kapi, arba du kirčiu, vadinos grašiu, lotyniškai syclus, tankiai ilguoju grašiu dėl išskyrimo nuo prašaleičių pinigų, grašiais vadinamų[1]. Lietuviai liekavo ir skaitė savo pinigus nuo tų kirčių, lazdelėj esančių, ir taip sakė: tiek dešimtų arba tiek šimtų kapų Lietuvos grašių dėl atskiedimo nuo svečios šalies pinigų, kurių svaras buvo į mažesnius ar didesnius šmotelius iškapotas, ne kaip Lietuvos, o rasi ir sidabras ne taip grynas. Dar metuose 1526 liekavo, arba rokavo, tris šimtus kapų Lietuvos grašių į tris dešimtis grivinų, tai yra dešimtį kapų Lietuvos grašių į vieną griviną. Taip pat metuose 1524 du šimtu ir aštuonias kapas Lietuvos grašių lykavo, arba rokavo, į šimtą vengrų raudonųjų, tai yra dvi kapi Lietuvos grašių su truputėliu į vieną vengrų raudonąjį. Kunigas Daukša, žemaičių kanauninkas, dar

---

[1] Metuose 1496 Vilniaus vyskupas Vaitiekus, įkurdamas Vilniaus katedroj kursą, savo pamatinėj liecyboj liepia Šypenų valsčionims tarp kitų duoklių kurstininkams duoti *„decem syclos grossorum latorum, in unumquemque syclum centum grossos numerando quos ipsi tributarii et censitae praedicti contribuebant"*. Tame pačiame rašte kitoj vietoj sako: *„Septem sexagenas* (kapas) *grossorum latorum in qualibet sexagena sexaginta grossos computando."* Act. Lith., lib. inscr. 116, fol. 79 [49].

Metuose 1497 Lietuvos Didysis kunigaikštis Aleksandras, įkurdamas Pasvaly bažnyčią, savo pamatinėj liecyboj gorina strope tuos, kurie neklausytų tokio jo parėdymo, tais žodžiais: *„Sub poena Ducali sexaginta syclorum pro Pallatino vero Trocensi tunc existenti triginta sycli poenae et pro plebano decem sycli poenarum irremissibiliter solvendarum."* Act. Lith., lib. inscr. 115, fol. 160 [50].

metuose 1598, sakydamas pamokslą ant šv. Mikalojaus, talentus, tos dienos evangelijoj randamus, vadina ilgaisiais grašiais ir lygina vieną ilgąjį į griviną, ir taip sako: „ilgasis, arba grivina". Kunigas Kojalas, jezavitas, metuose dar 1654 Lietuvos kapą lygina į teutonų muštinį[1]. Tą kapą angis kapojo į penkias dešimtis smulkių šmotelių, kuriuos šmotelius vadino skatikais nuo to, jog juos skaitė, ne svėrė, kaip kad svėrė grašius ir kapas, nes jog kaštavo darbas lig susmulkinant, o rasi tuose skatikuose buvo prastesnis sidabras, todėl tokių skatikų skaitė šešias dešimtis į vieną kapą. Kartais tuos kapos šmotelius sukalė po du, tris į vieną, nuo ko vadinos dvylekiais, patreiniais etc.

Dėl aiškesnio supratimo, koksai tas buvo ilgasis graižis, arba grašis, čia dėl paveikslo vieną, rastą Žemaičiuose, išmaliavodinau, kaipogi tas, kurį regi čia skaitytojas išmaliavotą, sveria šios dienos keturis muštus arba penkis gudų rublius, yra lietas ir

[1] Koialowicz, Hist. Lit., t. II, lib.

įkapotas dvejoj vietoj, kurie kirčiai rodo, jog jis turi dvi kapi, yra 28 prabos sidabro, abu galu truputį suplokštintu abiem pusėm, kurioj norint pusėj kartais pasitinka literos, arba balsės, arba žymė to jomylistos, kursai jį nuliedino, idant palčiaus sidabre nebūtų. Išmaliavodinau dėl to vien, idant kožnas artojas, laidė ar griovkasys, radęs žemėj, galėtų numanyti ir išmintingam savo žemės vyrui parodyti, kad jis galėtų išreikšti, kurio amžiaus būt esąs rastasis pinigas, nesgi jų vardai, noris visados vienoki buvo, beje, graižis ir kapa, bet svarumas jų didžiai įvairus pagal tą, kaip svaras sidabro buvo dalijamas į 8, 10 ar 12 ir daugiau dalių, kurios, noris pirmaisiais vardais vadino, tačiau nebturėjo pirmosios vertės pagal savo pirmąjį vardą, kaipogi į pačią kapą jau metuose 1534 vieną kartą skaitė, arba lykavo, dešimtį pinigų, antrą kartą vėl į kapą lykavo keturiolika pinigų pagal tą, kaip svaras sidabro buvo padalytas į 8 ar 10 dalių, nesgi tas lykis, arba skaitlius, kuriuo lykavo į kapą dešimtį pinigų, vadinos siauruoju lykiu, o tas, kuriuo lykavo į kapą keturiolika pinigų, vadinos plačiuoju lykiu.

Ilgainiui, kaip dabar regėjom, tą kapą dėl didesnio taikumo prekyboj padalijo į dešimtį pinigų ar daugiau apvalių, kaip šios dienos, kurie vėl turėjo tris, keturis, penkis ar šešis saviep mažesnius pinigėlius, vadinamus skatikais nuo žodžio skaityti dėl to, jog tuos pinigus reikėjo, kaip sakiau, skaityti, ne sverti, kaip senovėj kad darė; nuo tokių pinigų kėlės vardai dvylekių, patreinių ir taip toliau, tai yra turintys po du, tris ar šešis saviep mažesnius pinigėlius, kaipogi lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, lig šiai dienai smulkų pinigą vadina skatiku, ir taip sako: „Neturiu nė skatiko", beje, nė visų mažojo pinigėlio.

Lietuviai taip pat kalė ir aukso pinigus, arba raudonuosius, lig šešioliktojo amžiaus nėra žinomi, kokie buvo Lietuvos raudonieji, nes to amžiaus yra žinomi, ir taip metuose 1560 kaltas Lietuvos raudonasis turėjo 10 r. Lietuviai kalė pinigus savo ūkės lig metų 1697, ir nuo to laiko, noris lenkai savo pinigus lietuviams antmetė, vienok šie vis savotiškai lykavo juos į graižius ir kapas kaip sūduose, taip ir gasuose.

Lietuvos pinigus it spėriai gal pažinti nuo jų žymės: kaipogi ant visų mažiausiojo pinigėlio, arba skatikėlio, yra jotas, tai yra kareivis šarvuotas, kalaviją iškėlęs, zovada per laukus ant žirgo belekiąs.

Kas nori aiškiau žinoti apie lietuvių pinigus paskesnių amžių, tas turi skaityti Tadeušo Čackio raštus apie lietuvių ir lenkų įstatymus, aš čia tiktai truputį tegalėjau paminavoti apie senovės lietuvių pinigus[1], kuriuos šiandien paklausais nebgal antsiteirauti.

---

[1] Tad. Czacki, O litewsk. i pol. prawach, t. 1, str. III.

SMULKIEJI RAŠTAI

DAINĖS ŽEMAIČIŲ

Pratarmė

Kožnas žino, jog žmogus, ką junta savo širdy, tą ir balsu reiškia, ir taip junta jo širdis linksmybę, jo balsas taip pat skelbia linksmybę, junta jo širdis nuliūdimą, tai ir jo balsas gaudžia nuliūdimu. Paprastai juntantysis žmogus taigoja savo balso gaudimą, tampydamas ar raukydamas jo posmus, arba dalis, taip, idant girdėjimu to balso prabudintų širdyje savo artimo tą, ką jis savoje junta, beje, linksmybę ar nuliūdimą, ir kad girdintysis tą minėtų ir atkartodamas kitiems paduotų. Kaip jutimas yra įvairus, pagal tą ir balsas įvairauja, todėl gaudimą balso linksmybės vadina daina, arba auda, gaudimą liūdno balso vadina giesme, arba rauda, ir pagal tą, kaip džiaugsmas ar liūdnumas yra ilgas ar trumpas, tai ir gaudimas balso yra trumpas arba ilgas: kaipogi trumpą gaudimą linksmo balso mes vadinam lig šiol auda, arba alda, ir taip sakoma tebėr: „Mūsų vyrai, šieną piaudami, audoja, arba aldoja." Jei ilgesnis yra gaudimas balso, tad vadinam daina, giesme arba rauda, pagal tą, kaip mums reiškia jis džiaugsmą ar nuliūdimą. Didumas džiaugsmo yra pagal didumą laimės, lygia dalia liūdnumo didumas pagal didumą nelaimės. Ant galo neaiškiais žodžiais dainuoti vadinas niūniuoti, o daina, rauda, auda ar giesmė neaiški — niūne.

Lig nepramanius šiame pasauly rašto, daina buvo vienutinis pragumas paduoti atenčioms giminėms bu-

vusias nelaimes, beje: kares ar marus, kovas, didelius tvanus ir toms pavėdžias notis, lygia dalia ir linksmybes, beje: pergales neprietelių, didžias brandas ir toms pavėdžias leliones, idant žinotų palikuonys ir įpėdiniai, kas buvo nutikęs jų tėvams, bočiams ar probočiams; ir taip kiekviena tauta gilioj senovėj savo veikalus ir laimingas ar nelaimingas notis dainose ar raudose saugojo, o jos kartos jas perkartojo savo atenčioms giminėms.

Kas buvo kitose tautose, tas pats nutiko ir lietuvių tautoj: kaipogi žinoma yra, jog metuose 1351 Rykselis, garsus dainininkas nuo Parusio gimimo, pasitikęs Marienburgo pily, tyčiomis atėjęs ar pakviestas ant keltuvių Kniprodės, didžiojo vokiečių mistro, girdėdamas jis toje skalsingoj puotoj daug dainininkų vokiečių ir regėdamas, jog nė vienas tarp jų negali su juo lygintis, lūgojęs būk vyresnybės, idant leistų jį svečiams savotiškai padainuoti (nesgi vokiečiai buvo užgynę lietuviškai kalbėti). Pazvalijus Rykselis būk ryliojęs savo dainoj veikalus kokio tenai lietuvių vyčio ar didžio kariautojo, Vaidevučiu vadinamo. Mums šiandien tos dainos vienas pats žodis teatėjo raštais, beje, „vai dievuti", ir tas, jog, pabengus jam dainuoti, didysis mistras Kniprodė padavęs jam tyčiomis apdengtą sklidiną palmiską kiaurų riešutų, it būt dėkavodamas[1].

Aš niekaip negalėjau rasti tų gadynių dainų, vienok ir tose pačiose, kurias čia išrašiau, rasi raštininkas, kad ir keliuose posmeliuose, regės šašuolėtį gilios senovės irgi patvirtinimą būdo ir dabos tos tautos; taigi ir dėl to dar surašiau, idant tas, kurs po 5

---

[1] Aug. v. Kotzebue, Preuss. ältere Gesch., 1, B., 28. K., S. 195, 1808, Riga.

ar 6 šimtų metų perveizės mūsų tautos veikalus, kad žinotų, kokios buvo dainos mūsų gadynėj dainuojamos, užvis jog senų dienų dainos nebėr taip taigojamos, kaip pirmiau kad buvo: juo tolyn, juo eina retyn; kaipogi senasis Kiauleikis, medinčius Laukžemės pušyno, 137 metus turįs amžiaus savo [1], pirm kelerių metų miręs, metuose 1834 pasakojo man, jog dar jam atmenamai liuobėjusi jaunuomenė kiek subatos vakarą, susirinkusi į vieną kiemą, nuo saulės užsileidimo lig saulės patekėjimo dainuoti dainas, kurių vieną posmą mediniais trūbais, vadinamais trimitais, pūtę, antrą posmą dainavę. Tas yra dar stebuklingu, jog pagal jo (amžiną atilsį) pasakojimą motriškosios į trūbus pūtusios, o vyriškieji dainavę. Šiandien pačios motriškosios bedainuoja, ir jos vienos, noris aprūkusiuose savo namuose, niekaip senos dabos nepaleidžia, kaipogi atsiranda tokių tarp žmonų, jog viena pati kelias dešimtis dainų moka padainuoti.

Pirmasis pradėjo rankioti lietuvių dainas Pilypas Ruigys (Ruhig), kunigas klebonas iš Paguobinio anapus Nemuno. Jis metuose 1698, būdamas Kaune dėl bažnyčios reikalų, įsiklausęs Kauno burmistro dukteris dainuojančias, kurios verpdamos dainavusios tas dainas, Nr. 96 ir 94 čia įrašytas, kurias Ruigys išrašęs, apskelbdamas svietui savo raštą apie Lietuvos kalbą, tas dainas tenai patalpino[1]. Pats būk burmistras dainavęs jam „Apynėlį". Tas yra dar minėtinu, jis rašo, jog toj gadynėj jomylistos visoj Lietuvoj savo dvaruose visur lietuviškai kalbėję. Paskiau mūsų amžiuje L. G. Rėza, vicerektorius Karaliaučiaus universiteto, surinkęs 85 dainas lietuvių, kalnėnų ir žemai-

---

[1] Philipp Ruhig, Betrachtung der littauischen Sprache etc., 1745, Königsberg.

čių, apskelbė svietui metuose 1825 Karaliaučiuje pas Hartungą, kurio tris dainas dėl palyginimo į tą surinkimą įdėjau. Tas pačias dainas Fridr. Kuršaitis išspaudino Berlyne m. 1843 ant daug gražesnio popieriaus ir švelnesnėmis rodbalsėmis. Po jo Vilniaus universiteto kandidatas Simonas Stanevičius, taip pat surinkęs po Žemaičius, 30 dainų apskelbė svietui metuose 1829 Vilniuje, o tų paskesniųjų natis, arba niūnes, garsingas jomylista Jurgis Plioteris išspaudino Rygoj metuose 1832. Girdėjau, būk kunigas Strazdelis (Drozdowski) apskelbęs lietuviškas dainas tarp metų 1824—29 [2], bet man jų neteko regėti.

Tame mano surinkime ne visos tėra senovės dainos, kaip taikus skaitytojas regės tą, patsai skaitydamas, tai nekurių raštininkų ir pavardes padėjau, nuo kurių yra pramanytos. Tas yra nenugailimu, jog, nemokėdami nei kalbos kaip reikiant, nei permanydami būdą dainos, taigoja lietuviškas dainas į lenkiškas, bengdami eilių galus vienmalinėmis balsėmis it lenkiškai, kad tuo tarpu būdas lietuvių kalbos ir dainų būtinai pavėdus yra į būdą kalbos grekonų ir rymionų, ne lenkų, ir tuo gadina anie senovės dainas pertaisydami.

Kas nori tarp raštininkų žinoti būdą ir privalumus tų dainų, tas teperskaito pratarmę viršiau minavotų dainų, nuo Rėzos apskelbtųjų, tenai ras jų gražybę ir privalumus aiškiai išguldytus, kurių trumpumas mano rašto neleido man čia jų atkartoti. Tas yra nenugailėtinas daiktas, jog tos dainos mažne visos yra nepilnos, o kartais dvi į vieną sunerti, nuo ko gal manyti, jog anos yra palaikais senovės.

Taigojau čia išreikšti kalbos suoką Guntino tėvūnijos (Tivunatus Gondingensis), kurioje anos yra šiandien dainuojamos, užvis pagastuose, arba parak-

vijose, Krečių, arba Kretingos, Gargždų, Plungės, Truikinų ir Gaurių, nes, stokodamas abelnųjų rodbalsių, arba litarų, turėjau tūlas ženklinti, bet jei tame daikte galėjau kame-ne-kame apsirikti, tai viliuos, jog taikus skaitytojas man dovanos, o išmintingas raštininkas pataisys.

KORNELIJUS NEPOTAS. GYVATOS DIDŽIŲJŲ KARVAIDŲ SENOVĖS

Pratarmė išguldytojo

Išguldžiau jaunuomenei gyvatas garbingų vyrų senovės, kurias jei kas skaitys neméklindamos, nieko tenai sau naudingo neregės, bet jei rymodamas jas lasys, ras tenai sau daug didžiai naudingų pamokslų, beje: kaip doru ir teisiu ūkėju būti, kaip narsiu ir kantriu kareiviu tapti, kaip ūkėj ir karėj elgtis, kaip nuo neprietelių tėvainę ir liuosybę gynioti, sau amžiną garbę gerais darbais nupelnyti, trumpai sakant, žinos, kas yra godingu, o kas nepadoriu kiekvienam ūkininkui. Džiaugsiuos, jei ta mano knygelė bent viename skaitytojuje padidins norą dorybės ir garbės, uždegs malonę teisybės ir tėvainės bei akylumą praplatins. Daug bus tokių, kurie skaitydami ras ne suvisu attinkantį į lotynų raštą bei rasi matys daug įjaugtų svetimų žodžių į lietuvių kalbą; bet tie vyrai, žinau, manęs nekernos ir, radę neaiškų išguldymą ar svetimą žodį įbrauktą, man prabočys, kaipo tam, kuriam, per 30 metų klajojančiam svetimose tautose, buvo jau išdilę iš omeno tūli žodžiai tėvų kalbos, vienok negalėjo jis dar būtinai nutausti savo namų ir norėjo dar kalbėti bei rašyti gražia lietuvių ir žemaičių kalba. Todėl jei kas geriau manęs išguldys, tad aš gėrėsiuos priežasčia buvęs įsteigimo lietuviams ir žemaičiams tos naudingos knygelės.

PASAKOS FEDRO

Pratarmė

Žinau, jog žemaičiai senovės pasakas geba pasakoti ir jomis mokyti savo jaunuomenę, kaip sviete elgtis ir kaip gudriu ir bukliu vyru tapti; aš, norėdamas, idant jie ne vien ką pasakoti, bet ir skaityti turėtų, išguldžiau lietuviškai rymionų pasakas, tas, kurios mums raštuose iki šiol užliko, kurias brangu žinoti ne vien paaugusiems, bet ir mažiesiems, tarp kurių rasi rasis ir tokių bernelių, kurie, gindami aveles ganyti, kiš į antį tą mano mažą knygelę ir tenai, ant akmenėlio sėdę, skaitys, kaip rymionų vilkai, avys ir šunys tarp savęs bylojo; tie aiškiai ras sau tenai pamokslą, kaip sviete elgtis, kaip doru ir išmintingu pastoti, ko žinojimas kiekvienam yra naudingu ir reikalingu, kaipogi tankiai nutinka šiame sviete, jog piemenėlis, pirma aveles pas tetušį ganęs, paskui per savo gudrybę ir išmintį įgauna milijonus svieto valdyti. Bet, lig nepradėjęs pasakoti, visų pirma noris apgraibu papasakosiu apie būdą ir privalumus pasakos.

Pasakos būdas

Pasaka vadinas ta kalba apie kokį daiktą, kuri yra ne raštais saugojama, bet žmonių minėsena ir minavojimu užlaikoma, nesgi, vienam pasakojant apie kokią notį, kitas, ją girdėjęs, kitam pasakoja, ir taip

toliau. Tokiu pragumu jeib kokia notis omene žmonių ištveria ne vien kelis šimtus, bet ir kelis tūkstančius metų, kurias paskui tankiai išminčiai ir kiti mokyti vyrai įrašo į knygas, ir tuo kartu vadinas jau padavimu, lotyniškai tradicija.

Visa, kas yra nuo žmonių pasakojamas apie būtus ir nebūtus daiktus bei notis, vadinas pasaka.

Pasaka apie būtus veikalus ir garsius darbus bei godingus kokio noris žmogaus arba apie būseną kokios praėjusios noties vadinas veikaline pasaka, arba istorija.

Pasaka apie tokius veikalus ar notis, apie kuriuos yra abejojama, galėjo tas būti ar nebūti, vienok tenai darbai ir elgimos kokio žmogaus yra pavaizdu kitiems žmonėms, tokia pasaka vadinas moksline, jog moko svietą, kaip elgtis.

Jei apie nebūtus daiktus yra pasakojama taip, jog antram klausantis rodos ynais niekais, ir taip jei kas pasakoja: vilkas su ėraičiu, lapė su gaidžiu kana kados byloję,— vadinas žebele, arba zauna. Vienok jei mes ilgainiui klausydamos į tų žvėrių vietą pastatysim žmones pagal jų būdą, tad tuojau regėsim pačių žmonių darbus, kurie, pradžioje noris rodos niekais, vienok ilgainiui įsimėklinus galės sau perser-gėjimą ir pamokslą matyti, kaip tarp žmonių šiame pasaulyje tinkas. Tokio menciaus pasakas aš toje mano knygelėj išguldžiau; nepraminiau jas zaunomis, ar žebelėmis, kaip pagal būdą jų būt buvusi reikalinga, bet pasakomis, idant nesirodyčiau skaitytojui mano keistu. Ant galo yra ir tokių zaunų, kurios skaitytoją nėmaž nemoko, bet savo monais jį džiugina, kaip tuojau regėsim.

Pasaka arba žebelė, arba zauna, yra gimusi žiloj senovėj, kad svietas dar nebuvo taip jaukus ir ne-

turėjo tiek pragumų dorintis savo elgimesi ir gudintis į žmonystą, kaip kad šiandien turi sau visus pragumus akylintis; tada, mokydami viens kitą pasakomis, lygino žvėrių darbus į savuosius, užvis saulėtekio kraštuose, kame dauggalis rėdos ir elgias su kitais kaip tinkamas, ten visi dreba prieš jį ir niekas nedrįsta jam jo neteisybių išmetinėti, vienok jo lecintiniai ir tarnai, pasikliovę jo pataika, reiškia kartais jo elgimos monais, į kuriuos stato žvėris, ne žmones, ir tokius dar, kurie savo būdu ir elgimos pavėdautų į to būdą, kurį jie norėjo svietui parodyti. Pats dauggalis, mėklindamos į tuos monus, regėjo savo darbus ir nedorą elgimos, kas kartais visų nuožmiausią taip draudino, jog daug kartų metavojos savo elgimesi; svietas, gėrėdamos tuo, minavojo pačią pasaką, o tą, kurs buvo ją pramanęs, užmiršo.

Senovėj pirmasis Ezopas sulasė po svietą daug pasakų pasakojamų, daug pats pramanė, nuo ko šiandien yra pirmuoju pramanytoju pasakų vadinamas. Toksai pragumas mokymo svieto pasakomis kiekvienoje tautoj, iki neįsteigus raštą, buvo didžiai naudingu ir reikalingu, bet ilgainiui, įsteigus raštą ir išminties bei dorybės mokslą, tad pasaka išvirto į masinimą, arba zabovą, kurioje vienok pasakojant reikia užlaikyti tūlas regulas, apie kurias čia apgraibu išguldysiu.

To menciaus pasaką gal aiškiai palyginti į monus, kaipogi turi ji savo monininkus, turi sumezgimą ir išsimezgimą bei sau priderančią kalbą.

Monininkais zaunos, arba žebelės, jeib kas gali būti: žmonės, žvėrys, paukščiai, gyvis, žuvys; ne vien gyvi daiktai, bet ir negyvieji, beje: vandenys, kalnai, medžiai, akmenys; ant galo daiktai įsitėpiami, beje: asaba smerčio, dorybės, nedorybės, nuodėmės, vienok

tos paskuojosios didžiai retai teatsitinka. Noris žmonės gerai gali atlikti savo darbą tuose monuose, vienok labiau žvėrys, kaipogi sykis, arba cielius, pasakos yra ką noris papeikti, pamokyti; jei tą daro žmonės, tai daro regimai, kaipogi žmonės yra pripratę aiškiai mokyti kitus žmones, kurie, kaip žinoma yra, velijas persergimi ir draudžiami slapta, nekaip regimai, todėl žvėrys, kurie pavėdžiausiais yra pagal savo būdą žmogui, patogiau gali tą darbą atlikti, kaipogi kiekvienas būdas žmogaus regimai yra išdalytas įvairioms žvėrių ir paukščių veislėms. Ir taip liūtas rodo žmogų dauggalintį, vilkas gobšą, asilas mulkį, lapė vinkrų, kuri didžiai tankiai tame klajume rodos ir priprastai yra jai duodamos pinklės ir kebelės monioti, kaipo moninınkei guviai ir sumančiai.

Norint kokį noris darbą tais monais vaidinti, reikia paskirti į monininkus tokius žvėris ar žmones, kurie savo privalumais ko jiems reikiant priderančiai atliktų, idant tie jų privalumai būtų priskirti darbui, nuo jų atliekamam. Skaitytojas viso to turi pavaizdą šioje pasakoje.

Šikšnosparnis, tilvikas ir varnalėša įsipažinę sutarė prekioti iš vieno per vandenis. Šikšnosparnis, norėdamas pargabenti prekę iš antrapus jūros, paskolijo sau pinigų, tilvikas sulasė daug akmenaičių, ketėdamas juos parduoti, o varnalėša prikrovė vieną dalį laivo gelumbėmis, idant jas parduotų už jūros. To dėjęsi, mūsų naujieji prekėjai susėdo į laivą, bet nepatogiu laiku, kaipogi, pakilus audrai ant jūros, viso nustojo — laivo ir prekės, patys vos gyvi liko. Tai nuo to laiko šikšnosparnis dieną slapstos iki šiolei nuo skolininkų, nuo kurių buvo prekybai pinigus paskolijęs. Tilvikas vis tiknoja vandenų pamaliais, dabodamas, bene išmetė vanduo jo akmenaičius, nuo

audros pragaišusius, o varnalėša kimba į drabužius kiekvieno, einančio pro šalį, žiūrėti, bene iš jos gelumbių yra rūbai.

Čia regima yra, kaip privalumai priderančiai yra monininkams priskirti, kurie visą lietą tos pasakos daro: kaipogi atimk vieną norą prekybos, kurs nieku nėra paremtas, tai nė kokios nuomonės pasakoje nebrasi.

Sumezgimas ir išsimezgimas pasakos

Nei be vieno, nei be antro pasaka niekaip negali būti, ir juo tuodu bus geresniu, juo pasaka bus smailesne. Tie yra sumezgimo ir išsimezgimo privalumai: pirma, idant iš pat reikalo būtų paeinančiu, antra, idant būtų nepriprastu, trečia, idant būtų pagal gymę ir turėtų saviep pamokslą.

Sumezgimas ir išsimezgimas pasakos bus paeinančiu iš paties jos įnamo, arba gymės, jei tiktai patys monininkai vienoje ir toje pačioje materijoj mokės susipainioti ir išsipainioti. Nebus priprastu, jei klausytojas nuo pradžios negalės jųdviejų prajausti. Bus pagal gymę, jei moniojant dabotojas* nusitikės, jog tas taip nutiko arba galėjo nutikti, kaipogi, noris pasakoje arba žebelėj visa yra regimai pramanyta, vienok reikia, idant skaitytojas ar klausytojas galėtų bent padūmoti, jog ynai taip liūtas, lapė, ąžuolas, nendrė tokiose dingstyse pagal savo privalumus darė ar sakė arba galėjo daryti ar sakyti, noris pirmieji teturėjo nuomonę, o antrieji — gyvybą.

Ant galo turi rodyti kokį noris pamokslą, kaipogi pamokslas yra ynasis sykis pasakos. Pamokslas liuo-

---

* *Originale:* dabatos.

bėja būti regimas, vienok labiau yra, kad skaitytojas ar klausytojas pats jo seksis; bus regimu, jei jis yra įduotas į burną vienam monininkui. Tai čia pavaizdan parodysiu tuos privalumus susimezgimo ir išsimezgimo pasakos.

Vambolė ir erelis

Spruko kiškis, erelio vejamas, ir pamatė vambolę, kaip tariama yra, skęsdamas ir į britvą kimba: šaukė kiškis vambolės, idant kaip noris jį gelbėtų, kad bent meilavimu ir gerinimos ereliui. Paklausė vambolė jo meilavimo, bet veltui vambolė bruko savo lietas ereliui. Erelis jos neklausė ir kiškį suplėšė, o pačią vambolę paspyrė sparnu niekindamas. „Palauk tu,— atsakė vambolė užsirūstinusi,— aš tau atmonysiu ir parodysiu, jog nieku nereikia niekinti."

Čia pasidarė užsimezgimas pasakos, beje, vambolės noras atmonyti sumezgė jį, kaipogi smailus daiktas rodos kiekvienam žinoti, kaip menka vambolė gali ką padaryti nuožmiam ereliui. Nugis dabokim į jos išsimezgimą.

Erelis, niekindamas drumzdimą vambolės, nusklendė drąsiai į savo lizdą; bet ir vambolė lėkė po jo iš tolo. Erelis įtūpė į lizdą, vambolė tą įsimėklino; ilgainiui erelis palėkė nuo lizdo, o vambolė tuo tarpu, palėkusi į jo lizdą, kiaušius erelio iš lizdo išrito. Erelis, užrūstintas ta nočia, nesitveria iš apmaudo, nežinodamas, kas tą padarė, todėl neša kitą lizdą aukščiau, bet vambolė ir ten jam tą patį ištaiso. Erelis, širdies geliamas, lekia pas Perūną, kaipo gūžėją visos gymės, guostis. Aukštybių bočius pasigailęs leidžia ereliui, kaipo savo lecintiniui, ant savo žambų kiaušius dėti. Tenai erelis padėjo juos, nevildamos

nė kokio pavojumo, bet vambolės rūstybė ir ten jį pasiekė. Tai ką čia ji galėjo padaryti kiaušiams erelio, esantiems ant skreito Perūno? Juk gavo pragumą; kaip tariama yra, rūstybė galanda protą. Štai taip: vambolė paėmė žiupsnelį šapų ir, tylu pasikėlusi ant Perūno, nuberia juos ant jo žambų. Aukštybių valdymieras, pamatęs ant savęs šapus, supurtino žambus ir taip išmetė kiaušius erelio. Perūnas, jutęs tokį guvumą vambolės, rymojo, erelis rūpinos, vambolė džiaugės apmaudą nugiežusi. Vienok debesų valdymieras, pasigailęs erelio, idant jo veislė neišgaištų, įsakė ereliui perėti iki vambolėms neatgijus, tai nuo to laiko ereliai visados vaikuojas iki vambolėms nesukilus.

Čia kiekvienas regi sumezgimą ir išsimezgimą pasakos, priderančius privalumus monininkų, daiktus nepriprastus, vienok pagal gymę, ant galo didį pamokslą, žadamą pradžioje nuo vambolės.

To menciaus pasaka turi dar sau privalų kalbos būdą. Jis turi būti sukrus ir prastas, kaipogi orumas ir gražumas lielio nepridera pasakai, nesgi tuodu reikalauja materijos ilgos ir kilios, čia trumpas daiktas reikalauja trumpos ir sukrios kalbos. Prastas turi būti pasakojimas, bet sekąs gymę; tam prastumui pridera patarlės ir žodžiai, imti iš priprastos kalbos, kurią pasakodami kiek dieną naudojam.

Pradžioje pasaka buvo pasakojama priprastine kalba, paskui dainine įvairiais posmais, šiandien raštininkai įvairiai jas posmuoja, daugiau pagal būdą monininkų.

Pirmasis, kursai pasakas, po svietą pasakojamas, surašė, yra Ezopas, gimimo frigionis, pirma vergas, ilgainiui išsiliuosavo, paskui didžiai godojamas ir gerbiamas buvo nuo rykių ir didžių pilių dėl savo išmin-

ties; sako, būk delfionys jį užmušę. Gyvojo jis 570 metuose pirm gimimo Kristaus. Įpročiu senovės daugiau jis pasakojo, nei rašė, savo pasakas. Maksimas Planudes, zokaninkas Carogrado, 14 amžiuje sulasė pasakas Ezopo į vieną pluokštą.

Antrasis pasakų rašytojas arba, aiškiau sakant, išguldytojas Ezopo pasakų yra Fedras, kurio pasakas čia perguldžiau iš lotyniškos į žemaitišką kalbą. Buvo jis gimimo trakionis, taip pat vergas, jaunose dienose nukako į Rymą, tenai besimokydamas ilgainiui teko į rūmus valdymiero Augusto, kurs jį išliuosavo ir pataikomis apveizėjo. Tiberijui, palikuoniui Augusto, viešpataujant, daug jis nukentėjo nuo jo urėdo Sejano. Rašė pasakas jau senatvėje, kurios per ilgus amžius buvo užmirštos ir dabar metuose 1590 Prancijoj Pitu jo rankraštį pasakų rado ir išspausdino; čėsas, visa gadinąs, daug tų pasakų pagaišino, vienok gal dar viltis, jog daug dar ir atsiras, kaip nu jų atsirado Neapoly.

Trečiasis pasakų rašytojas yra de la Fontenas, gimimo prancūzas, visų garsusis raštininkas to menciaus raštų mūsų gadynės, mandagus, pagal mūsų dabą ir būdą pagražino senovės pasakas ir naujomis jų skaitlių padidino.

Fedro pasakas išguldžiau žemaitiškai dėl to vien, idant rastųsi koksai vyras, kaip kad rados senovėj Ezopas, pas rymionis Fedras, kurie sulasė pasakas savo tautos, kursai, brūzdamas tarp žmonių mūsų tautos, sulasytų jų pasakas, po Lietuvos svietą nuo kalnėnų ir žemaičių pasakojamas, kaipogi žinoma yra, jog angis ir žemaičių vilkai, meškos, lapės kalbėjo tarp savęs, tai bent dėl žinojimo, kokios tenai yra buvusios senovėj toje tautoj pasakos, kuriomis senieji mokė savo jaunuomenę ir kurios dėl savo gražu-

mo ir įvairumo šiandien dar yra po svietą nuo išmintingų žmonių minimos. Žinau, jog rasis ir tokių skaugių, kurie, patys tingėdami naujų lasyti ir senųjų skaityti, kernos ir peiks mano išguldymą, bet aš tiems visiems lig laiku taip atsakau: „Parodykit patys savąsias, tad regėsim, kieno bus laibesnės." Neskaugiu nė vienam garbės, jei kitam manęs geriau pavyks, man ir to pakaks, jog aš pirmasis pradėjau apie tą dūmoti.

JOHANAS HERMANAS CIGRA. PAMOKSLAS APIE SODNUS ARBA DAIGYNUS VAISINGŲ MEDŽIŲ

Pratarmė

Kiekvienam yra žinoma, kaip naudingu daiktu yra gaspadoriui medžio vaisiai: kaipogi ne vien duoda lepnų ir sveiką peną, bet dar ir skanų gėrimą. Tą naudą didžiai, regis, permaną svetimuose kraštuose, nesang ne vien kiekvienas ypatingai skotojas tuo, bet dar, sueidami į bursą, viens kitą moko ir raštus skelbina, tai lietai praverinčius, rodydami visų lengvaisiais pragumais visų derlingųjų medžių veisles įveisti. Jog kitą kartą ir mūsų krašte vaismedžiai ir brandės buvo gerbiami, tą dar šiandien žodžiai kalboj rodo: kaipogi daigynas, sodnas, daržas, uogynas, obelynas, grūšynas, vyšnynas, slyvynas, ašoklynas, avietynas, serbentynas ir t.t. Noris visi tie vardai tebėra šiandien permanomi, vienok pačių medžių kame-ne-kame ir taip didžiai retai ir tų pačių nusususių tegal regėti. Kas rodos esąs daugiau veiklumu nepersimanymo, nekaip tingėjimo. Todėl, norėdamas ton lieton paskatinti žemaičius ir lietuvius, išguldžiau vieną knygą daigmokslės Cigros, rodančią pragumus, kaip įveisti ir gerbti vaismedžius dėl įgijimo gausios ir derlingos jų brandos. Rasi daugiam mokytų vyrų rodysis ne visai teaiškiu mano išguldymas, tad džiaugsiuos nemažai, jei kas tarp jų aiškiau ir permaningiau išguldys tą knygą ar pats kitą geresnę parašys.

JOACHIMAS HEINRICHAS KAMPĖ. RUBINAIČIO PELIŪZĖS GYVENIMAS

Pratarmė

Notis Peliūzės Rubinaičio, žinomas ir išrašytas visose kalbose, perguldžiau iš teutonų kalbos į lietuvišką Žemaičių ir Lietuvos jaunuomenei, užvis tai, kuri, lydima į iškalas, arba mokslinę, zurnija ir nenori iš trobos lįsti, kas pikčiau, nulydėti skrieja iš iškalų namo, idant tenai tinginėtų. Kiekvienas bernelis, skaitydamas tą knygelę, regės aiškiai, į kokį vargą ir nelaimes gali įkristi jaunas vaikas, atkaklus ir tinginys, nepaklausąs savo tėvų ir savo jaunose dienose nieku kitu neskotojąs, tiktai vienu slinkavimu. Čia jis matys, kaip didžia nelaime yra žmogui be draugės gyventi ir kaip tą jo nelaimingą būseną, vargu vargą remiant, vienas jo rymojimas ir protas tegali palengvinti, jei jis savo veikaluose stropiai ir bukliai elgsis ir dievo apveizu pasikliaus, regės vėl, kaip laimingu yra žmogui gyventi draugybėj, kiekvienoj noty globą nuo kitų gaunančiam, dėl ko daug žmonių yra nedūmojančių ir nerymančių apie daug daiktų, didžiai naudingų žmogaus gyvenime ir su didžiu vargu įsteigtų, kurie jiems niekas rodos esant, kaipogi daug šimtų metų prašoko, lig išmintingas žmogus išmanė pirmąjį žambį, lig vieną antrą gyvulį ir ašvienį prijaukino, ant galo lig verpti ir austi

išmanė. Kokiais tie pirmieji mokytojai turėjo būti geradėjais, kurių vienok pramonys, šiandien dėvimos, retam į širdį tedingterėjo. Džiaugsiuos, jei bent vienas, perskaitęs tą mano knygelę, taps doresniu ir gudresniu.

B. A. GRUNARDAS. PARODYMAS, KAIP APYNIUS AUGINTI

Pratarmė

Tarp naudingų žolių, mėgstančių Lietuvos gruntą, yra visiems žinoma dar šiandien auganti ir auginama žolė apynys, kursai jau gilioje senovėj mūsų žemėj yra minavojamas: kaipogi Vulfstanas, garsus jūrininkas, savo kelionės rašte, kurią atbuvo Žemaičių pajūriuose metuose 989 gimus Kristui, tarp kitų daiktų sako: „Gyventojai to krašto (Žemaičių) laukėnai ar kaiminėnai geria midų, o galiūnai, arba didžturčiai, kumelės pieną rūgusį." Paskesniuose amžiuose dar randam, jog ne vien midų, bet ir alų mokėję padaryti. Nuo prityrimo visi žinom, jog nei midaus, nei alaus be apynių negal padaryti.

Angis, kad pas mus dar tebebuvo neišžengiamos bei traškančios girios, tad ir apyniai augo tenai nediegiami po daubas ir ant upelių skardžių, turim to davadą, noris didžiai vėlai: kaipogi metuose 1440 yra dar minavojami to amžiaus raštuose kaipo garsūs girių apynojai, beje: Skirsnemunės, Gelgudėnų ir Pašušvio apygardose. Išteriojus girias, kad jau apynojai pradėjo tenai možėti, svietas ėmė apynius, kaipo reikalingą žolę, diegti ir auginti kiemuose, ne vien dėl savo naudos, bet ir dėl prekybos. Tarp apygardų, kurios atmenamuose dar amžiuose apyniais prekiojo, yra visų garsioji Joniškio apygarda.

Kaip ta žolė yra buvusi mūsų krašte mylima ir gerbiama, tą mums rodo senų dienų dainos, kurios ją iki šios dienos tebgarbina.

Šiandien dar žinoma yra visiems, jog kaip turtingas nei pusryčioja, nei pietuoja be midaus ir alaus, taip pat ir vargdienis, kas dieną žūdamas savo varguose, negali tuojtimpos verkti, bet turi bent kartą metuose prasijuokti ir pasilinksminti, bent alaus atsigėręs, kaipo visų pigiojo ir visų sveikojo gėrimo, noris ir avižinio. Abelnai, nėra tos puotos, kurią be alaus ar midaus galėtų atlikti, kaip kunigaikščio rūmuose, taip ir vargdienio trobelėj: ir taip visur visus apynys linksmina, todėl nuo visų yra auginamas ir gerbiamas, kaip sodnuose, taip ir giriose, noris ne visados laimingai, per nežinojimą, kaip reikia jį auginti. Todėl, norėdamas kiekvieną ūkininką pamokyti, kaip tą žolę, taip didžiai reikalingą ir naudingą, reikia auginti ir gerbti, kaip ypatinguose sodnuose, taip ir namų patvoriuose, išguldžiau čia iš teutonų kalbos raštą apie apynių auginimą į žemaičių kalbą, idant kožnas perskaitęs žinotų, kaip reikia kutinti tą žolę. Čia pervis linkiu įsiimti tą darbą tiems, kurie gyvena pilyse ar pilelėse, arba, kaip kad sakom šiandien, miestuose ir miesteliuose, kur yra apsčiai mėšlų, jeib tiktai kas sušluotų nuo gasų ir gatvių, arba ūlyčių, kur svietas tūkstančiais sueina tankiai ant švenčių ir jomarkų, kame pirmiau lytus suplaka į žemę ar saulė į dulkes sudegina, nekaip išmintingas žmogus randas, kurs juos į kupetas sukastų ir rudenį perdegusius į daržą ar dirvą išvežtų, pervis tiems, kurie neturi daug grunto, o nori ne vien save pramaitinti, bet ir praturtėti. Nesgi ne tas yra geras gaspadorius, kurs plačias dirvas turi, o neįkrėstas, bet tas, kurio noris yra siauros dirvos, bet gerai įkrėstos, toksai nedaug

teturi darbo, o didžią brandą gauna. Ant galo, jei daržininkai tą mano raštą peiktų ir geresnius spasabus dėl auginimo apynių paduotų, tai aš ir tuo džiaugsiuos, jog būsiu buvęs priežasčia geresnio ir aiškesnio rašto apie tą žolę.

SĖJAMOSIOS PAŠARO ŽOLĖS

Pratarmė

Nereikia čia plačiai platesniai visų išgalių išrašyti, dėl ko yra šiandien pašaro žolės visame akylame sviete sėjamos. Gana bus tiktai žvilgterėti ant mūsų galvijų: dėl ko pas mus šiandien arkliai apskurdo, o žirgų nė regėti nebgaunam, o mūsų karvės pačiu pieno laiku mažne užtrūksta ir vos atsigauna, ir būtinai tenusišeria tad, kad pradeda vasaros gale į atolus eiti. Tai kiekvienas regi, jog ne kita kokia priežastis viso to yra, kaip tiktai prastos ir ankštos ganyklos mūsų krašte, nesgi svietas iškirto girias, praplatino dirvas, o tuo pačiu susiaurino ganyklas dėl gyvulių. Todėl akyli žmonės, vengdami tokį ganyklų stokojimą, paprastai pasiaurino trejus laukus ariamuosius, beje: pūdymus, varstienas ir rugienas, ir įsteigė ketvirtąjį pašarinį lauką arba pievyną, į kurį sėja pakarčiui žoles, pašarui derančias, apie kurias čia, bent pas mus žinomas, trumpai išguldžiau. Norintysis įgauti suičiai sau pašaro galės mandyti po truputėlį iki įprantąs, kaip su jomis reikia darbuotis, kaipogi kiekvienas nepirkinėdamas nuo tolo sėklų, gali pats, piaudamas parugius ar pavarstes, sulasyti bei surankioti išbrendusių sėklininkų, kaip dobilų, taip ir sėjamojo rulio; dėl pirmo karto gana bus poros rieškučių sėklos, tas pasėjus, ateinantį metą gaus daugiau ir taip be skatiko įveis sau pašaro žoles. Nesgi regima yra, jog turėdamas gaspadorius suičiai pašaro

galės ilgiau laikyti gyvulius tvarte, arba kūtėje. Pirma vienkiemiai naudingai tokį pragumą, arba spasabą, pagausinimo pašaro gali mandyti, arba, kaip šiandien kad sakom, prabavoti, kurių laukai yra ypačiai, kaipogi jie ne tiek turės vargų ir kašto, kiek sodžionys, arba kaimėnai. Tai dar dėl aiškesnės nuomonės ir pačius paveikslus išspaustus naudingesnių pašaro žolių galop tos knygelės pridūriau [1] ant naudos kiekvienam ūkininkui.

D. STRUKOVAS. PAMOKYMAS APIE AUGINIMĄ TABOKŲ

Pratarmė

Kolumbas, keliaudamas į saulėlydį, pirmoje savo kelionėj metuose 1492 antštiko salą Kubą Amerikos krašte ir visų pirma rado tenai žolę taboko, kurią gyventojai tos salos rūkę. Vardą savo tabokas gavo nuo krašto Naujosios Ispanijos, Tabakko vadinamo. Gyventojai to krašto vadinę taboką savotiškai — petum.

Tikroji gimtuvė taboko nėra žinoma. Kinuose daug pirmiau buvo žinomas tabokas, nekaip Europoje.

Pagal nekuriuos raštus visų pirma iš Amerikos parvežė taboką portugalai į Lisaboną metuose 1590, nuo tenai neišsakytu veikumu visoje Europoje paskydo.

Į Prancūzų žemę visų pirma parvežė iš Lisabonos jų siuntinys Jonas Niko de Nilemenas (Jean Nicot de Nilemain) metuose 1560. Tuo pačiu laiku anglų jūrininkai parvežė taboką į Anglijos žemę.

Pirma ta žolė buvo tariama už visų didžiausią vaistą nuo visų ligų ir vadinos dievo žole, šventa ir sveikatos žole, bet neilgai trukus, kad svietas pradėjo per daug rūkyti ir uostyti, nuo ko įgavo daug ligų: vieniems pajuodavę dantys ištrupėjo, kiti džiovos liga išmirė, kiti apkluiko. Dėl to vyresnybės pra-

dėjo ilgainiui grėsti svietą nuo taboko, kaipo nuo žolės didžiai piktos.

Visų pirma Urbonas popiežius metuose 1614 iškeikė žmones, tą žolę naudojančius, kaipo naikinančią žmogaus sveikatą.

Karaliai, sekdamies popiežių, taip pat pradėjo grėsti svietą nuo taboko savo valstybėse, arba karalyčiose: anglų karalienė Elžbieta savo užginamajame įsakyme vadina jau taboką velnio žole. Žuvėdų žemėje taip pat buvo neapvežamas, ir, kas jį rūkė ar uostė, tas galvą savo turėjo duoti, kaip jei galžudys. Amuratas IV, turkų ciesorius, liepė vadžioti po ūlyčias naudojančius taboką, o nukirtus juos, galvą su pypke išstatyti dėl parodymo svietui. Abbas, persų šachas, liepė kūrinančius taboką gyvus deginti. Prancūzų žemėj padėjo muitą nuo svaro po aštuonis muštus mokėti. Tą patį darė Austrija ir Venecija, kuri išnuomojo savo muitą ant vienų metų už 40 000 raudonųjų metuose 1657. Vengrai padėjo metuose 1670 po 200 muštų stropės ant naudojančių taboką.

Visos tos taip didžiai smarkios karonės ir stropės niekaip neįgalėjo nugrėsti svietą nuo taboko, kurį visame pasaulyje naudojo. Tą regėdamas, popiežius Benediktas XIV metuose 1742 išliuosavo visus naudojančius taboką nuo iškeikimo, lygia dalia ir karaliai turėjo naikinti karones ir stropes.

Kuo metu ir kas tą žolę pirmasis parnešė į Lietuvos žemę, nėra raštuose randama; veizint į veislę, kokia nuo senų laikų yra Lietuvoje auginama, rodos, jog ji yra gauta iš Vengrų žemės.

Mūsų gadynėje ta žolė ne vien visuose kraštuose yra naudojama, bet ir auginama: kaipogi didžturtis, taboką rūkydamas ar uostydamas, tarias padidinąs savo lepumą, o vargdienis, žūdamas kas dieną var-

guose ir rūpesniuose, tarias taboku lengvinąs savo vargus ir tildąs rūpesnius, ir taip abiedviem tabokas rodos reikalingu daiktu. Todėl turtingas perka jį brangiai brangesniai auksu sverdamas. Varguta, neturėdamas kuo jį pirkti, pats nori jį po savo pastoge auginti dėl savęs. Kitas vėl, norėdamas verstis ir pelnytis, augina taip pat taboką; bet vieni ir antri, nežinodami, kaip tą žolę reikia taupyti ir gerbti bei patiekti, kad ją galima būtų naudoti, tankiai nustoja ne vien kašto, bet ir darbas per veltui prapuola. Norėdamas tame daikte vieniems ir antriems pripadėti, taip pat minėdamas ir ant to, jog lietuvis, kalnėnas ar žemaitis, sekdamos savo senovės būdą, nieko nenori nuo svetimo reikalauti, bet vis pats dėl savęs išmanyti, todėl, kaip su ta žole reikia elgtis, norint ją auginti, išguldžiau trumpą pamokymą, kurį perskaitęs kožnas galės naudingiau taigoti savo tabokyną pagal orą, gruntą ir vietą ant didesnės savo naudos.

Kokiose apygardose Lietuvoje atsidėję augintų šiandien tabokus, negaliu aiškiai pasakyti, Žemaičiuose iki šiolei Kelmės tabokynai yra žinomi.

G. D. ZETEGASTAS. NAUDINGA BIČIŲ KNYGELĖ

Pratarmė

Senovės raštuose yra randama, jog nuo senų laikų Žemaičiuose ir visoj Lietuvoj bitės yra minavojamos kaipo abelnasis gyvulys to krašto, kurios ne vien kiemų daržuose arba ypatingose bitinyčiose buvo laikomos, bet dar pačios girios to krašto mažne, sakau, vasaros laiku nuo bičių ūžė, kuriose paleidos po uoksus ir išdurbusius medžius arba po bartis, dėl jų tyčiomis išdirbtas, veisės. Nesgi buvo žmonės, nuo vyresnybės perdėti, kurie už gruntą, ant kurio gyveno, nieko nemokėjo, tiktai pačiomis bitėmis, giriose siuvančiomis, turėjo rūpintis, nuo ko ir vadinami buvo bitininkais, o jų antveizai — bitkopiais.

Prašaleičiai, devintajame amžiuje keliavę po mūsų kraštą, savo raštuose sako, jog svietas midų geriąs, o diduomenė kumelės pieną rūgusį. Senovėj po mūsų pilis, arba miestus, gaspados nesivadino karčemomis, šimkomis, kaip kad šiandien vadina, bet abelnai medaunyčiomis, o retai puotinyčiomis buvo vadinamos nuo to, jog tenai svietas susirinkdamas midų gėrė; nesgi tarp visų didžiausių turtų mūsų krašte buvo turimas medus ir žvėrių kailiai.

Penkioliktajame amžiuje regim apstybę bičių Lietuvos žemėj, nesgi randam užlikusiuose reistruose tūlų muitinyčių, jog metuose 1500 iš vienos Lucko muitinyčios tūkstantį pundų vaško per muitą į svečią

šalį buvo išleista, o antra tiek be muito; lygia dalia iš muitinyčios Balostekės taip pat tūkstantį pundų tokio pat vaško, o antra tiek be muito. Ne mažiau turėjo išleisti ir iš kitų muitinyčių, beje: Bresto, Kauno, Jurbarko, Putivlio ir iš kitų. Šešioliktojo dar amžiaus raštuose randam, jog Micutos tėviškėj ne visai turtingojo žemlionies buvo du šimtu pilnų, o trys šimtai tuščių drevių. Kiek tenai turėjo būti barčių tėviškėse tų jomylistų, kurių tėviškės po kelias dešimtis mylių ilgumo bei skersumo turėjo! Gvaninis, Žemaičiuose buvęs gale to paties amžiaus, sako, jog visame pasaulyj nėr taip balto medaus, kaip Žemaičiuose. Žinoma taip pat visiems yra, jog gale septynioliktojo amžiaus iš paties Kauno leido dar į dvarus Anglijos, Ispanijos ir Rymo už pusantro milijono auksinų midaus.

Kaip didžiai buvo gerbiamos bitės mūsų krašte, rodo mums įstatymai, apie jas padėti; kaipogi Aleksandras, didysis Lietuvos kunigaikštis, metuose 1501 įstatė: kas turi bites savo kieme arba darže, tas spietlių savo turi nutverti ant savo grunto. Jei medis, ąžuolas ar pušis, palūžtų aukščiau aulio arba drevės, to stuobrio niekas negali kušinti; jei žemiau aulio būtų palūžęs medis, tad jo kelmą gali kitas naudoti. Jei bartis su bitėmis iš kero išvirstų, radusysis tokį medį pavirtusį turi apsakyti tam, kieno medis yra. Gal aulį svetimame liekne dirbti ir galūnes sau paturėti. Tas, kurio yra lieknas, turi apžymėti medžius, derančius bartims, bet apžymėtas medis tegali stovėti iki trejų metų, jei per trejus metus neįdirbo barčių, tad svetimas tą medį gali naudoti. Jei kas antram bartį padžiovintų ar padegintų, toksai apskųstas turėjo prisiekti už save ir už savo šeimyną, jog to nedarė. Jei kas trečią kartą būtų apskųstas dėl padžiovinimo ar padeginimo, toksai turėjo užmokėti stropę po seno.

Skųsti turėjo kaltininką ne prie bitkopio, bet į tiesą, arba sūdą. Tas pats Lietuvos didysis kunigaikštis paskiau padėjo: jei kas pavytų savo spietlių į svetimą bartį, tas, jei nori, kad jo bitės ten paliktų, tas pusiau turi dalytis medumi su tuo, kieno bartis, jei to nenori daryti, tad bites gal atimti. Dar paskiau Zigmantas Antrasis, didysis Lietuvos kunigaikštis, įstatė, jog nieksai į svetimus medžius įkilų negali kelti, jei tą kas darytų, tas tris rublius Lietuvos grašių stropės turėjo tam užmokėti, kieno medis buvo. Kas nori daugiau įstatymų apie bites žinoti, tas teskaito Lietuvos įstatymus, metuose 1529, 1566 ir 1588 padėtus, abelnai statutais vadinamus, tenai ras visus išgalius.

Išteriojus girias, nuvergus svietą, ir bitės mūsų krašte pragaišo, šiandien paklausais kame pamedėj bartį ar kieme bites berasi. Visi dejuoja, jog medžiagos nebėra, iš kurios aulius ar bartis galėtų dirbti. Jei pirma nebuvo gana išminties auginti, taupyti bei saugoti girias, bent dabar reikia imtis proto ir veizėti bei dabotis, kaip tose tautose antturi bei platina bites, kuriose nėr girių. Čia, tarsi it mūsų tokius reikalus regėdamas, garsus vyras ir mylėtojas Lietuvos tautos ponas Zetegastas apskelbė savo raštą apie bites Karaliaučiuje metuose 1820 it dėl mūsų gadynės, kurį aš čia, antrą kartą atspaudęs pagal mūsų suoką, skelbiu ir linkiu norinčiam platinti savo namuose bites tankiai tankesniai skaityti, nesgi čia ras visus išgalius, kaip reikia mūsų gadynėj su bitėmis elgtis.

S. D.

PAMOKYMAS, KAIP RINKTI MEDINES SĖKLAS

Pratarmė

Ne vienas, skaitydamas tą mano knygelę, sakys: „Buvęs žmogus, kurs, darbo neturėdamas, parašęs apie rinkimą medžių sėklų; mes regim kas dieną ir geriau žinom, jog javus reikia sėti, o medžiai girioj patys nesėjami auga." Bet aš, rašytojas, atsakau: „Javai per vienus metus paauga, o medžiai ne vien per penkias dešimtis metų, bet ir per šimtą metų nepaaugs ir neįdrūktės, kad tamista, skaitytojau, galėtum kirsti juos pamatui savo trobos, ar grinyčios, ar savo melnyčios volui, ar savo duonos minkytuviui." Tamista, skaitytojau, man atsakai: „Tiesa, taip yra." Nugis mudu esava abu geru žmogu: ir skaitytojas, ir rašytojas pripažįstava vienas antram teisybę. Dabar reikia mudviem veizėti, dėl ko žmonės kas metą sėja javus. Regimas daiktas, dėl to, kad turėtų kuo misti ir badu nemirtų. Vienok tamista, skaitytojau, sakysi: „Juk ir medžius kerta kas metą jaukurams, kad javus išdžiovintų ir kad patys žmonės per žiemą neiššaltų."—„Taip yra,— atsako rašytojas,— mielas skaitytojau, tiesa, kerta, bet ką kirsdami dūmoja? Jie dūmoja šimtą metų gyvensiantys ir sulauksiantys jaunų ataugų, bet to nepadūmoja, jog rytoj porytoj gali mirti ir ataugų nebregėti, kas tankiai tankesniai ir nutinka; tam mirus, kitas vėl kirsdamas tarias šimtą metų gyvensiąs ir jaunų ataugų sulauksiąs, tuo tarpu ir tas numiršta, ir taip toliau;

trys, keturi kirtę viens po kito išmirė, noris tuo tarpu keturios, penkios dešimtys metų praėjo, vienok medžiai, kokie buvo, dar neataugo. Vis kas kitas būtų, kad svietas, eidamas kirsti, padūmotų: aš, tą medį pakirtęs, rytoj porytoj galiu mirti, ką mano vaikas palikęs darys, nebturėdamas tokio medžio? Regimai nebkirstų ir tartų: teauga mano vaikui dėl didesnio reikalo, aš iš molio stoginę ir reją nudrėbsiu, o velėnomis šildysiuos. Jei jo vaikas paaugęs, eidamas kirsti, tą patį padūmotų, ką jo tėvas dūmojo, tai tą patį darytų — kūtes molio nudrėbtų, o šildytųsi velėnomis. Kad taip mūsų ūkininkai būtų dūmoję pirm dviejų šimtų metų ir taip elgęsi, ne vienas pušynas, eglynas, ąžuolynas, beržynas muštųsi šiandien į padebesius, o mes džiaugtumėmės, girdami jų didelę išmintį." Mielas skaitytojau, man atsakai: „Aš to negaliu numanyti, man vis regis, medžiai patys auga, vienok girios ir lieknai vis mažyn eina, daugioj vietoj būtinai nebėr, pievos ir dirvos girių vietoj; aš norėčiau žinoti, dėl ko tai yra. Man vis rodos, jog daugiau yra krūmų, ne javų." Rašytojas atsako: „Mielas skaitytojau, vedu viens antro nesuprantava; aš rašau ir kalbu apie medžius, kurie auga giriose ir lieknuose, iš kurių mes kertam trobai, ar grinyčiai, rąstus ir ronus, piaunam luboms ir grindims lentas, tekiniams zvanus ir stebules, rogėms ir šlajoms pavažas ir linkstis, trumpai sakant, aš mokau rinkti sėklas smalkos medžių. Ar tamista, skaitytojau, regėjai kuo metu iš karklų ratus padirbtus ar iš kadagių grinyčias pastrūnytas?" Tamista man atsakai: „Tas negali būti." Aš vėl tamistai, skaitytojau, atsakau, jog karklynai, kadagynai ir alksnynai yra ne medžiai, bet žarynai ir žiurkštynai, kuriais žiemą seklyčiose arba trobose pečius kūrina vietoje šiaudų. Todėl,

mielas skaitytojau, sakyk geriau, jog daugiau yra žarynų nekaip javų, bet ne medžių, arba miškų, nesgi, mielas skaitytojau, man neparodysi tiek eglynų ir pušynų išaugusių į ronus ir volus, kurie, viens prie kito trakšodami, debesis ramstytų, kiek laukų niūkso, javais apaugusių. Mielas skaitytojas atsako: „Tokio pušyno ar eglyno mūsų parakvijoje nė girdėti nebėra, aš tris dešimtis metų jau turiu, tačiau tokio ąžuolyno ar pušyno dar neregėjau. Argi galėjo būti tokios girios mūsų kraštuose?" Rašytojas atsako: „Buvo, kaip nebuvo; juk regim šiska kaimus, sodas, dvarus, miestelius ir bažnyčias išdirbtas, į kurias įėjęs, atsivertęs lubas teregėsi, juk iš mūsų girių yra padirbtos." Skaitytojas atsako: „Tas gali būti."—„Tai jei dar abejoji,— rašytojas sako,— apie tą, tad perskaityk knygelę Jokūbo Laukio apie būdą lietuvių, tenai regėsi, kokios yra buvusios senovėj girios mūsų krašte, tad toliau nebabejosi." Rašytojas toliau sako: „Mielas skaitytojau, aš regiu, jog tamistai reikia išpasakoti visus išgalius, kaip čia nutiko su mūsų giriomis ir lieknais, jog šiandien palikom šiušynuose begyvenantys, kaip kiškiai kadagynuose bekiūtantys.

Visų pirma stokivos mudu už Gargždų ant pat Prūsų rubežiaus ir eikiva stačiai į Telšius, nuo tenai vėl stačiai į Viekšnius, o nuo tenai stačiai į Kuršą. Tad dabokiva tame Žemaičių kampe ar lenkėj tarp Kuršo, Žemaičių jūros, Prūsų ir tos linijos, arba rubos, kuria dabar ėjova, kokios yra buvusios girios ir kaip jos pragaišo.

Juk, mielas skaitytojau, turi žinoti knygą kunigo Motiejaus Valančiauskio, kurioje jis aprašė, kuomet yra įkurtos bažnyčios Žemaičių vyskupijos. Iš tos knygos mes visi dabar žinom, jog metuose 1550 visa-

me tame krašte, dabar minavotame, dvi bažnyči tebuvo: Alsėdžių, metuose 1467 pastrūnyta, o Sedos m. 1538; svietas gyveno po tas girias išsiskaidęs savo kiemuose, kaip ereliai savo lizduose, vieną dievą garbindami, kito nieko nežinodami, miestų arba miestelių nebuvo neigi žydų niekas nė raugo nejautė. Nes šešioliktame amžiuj, tai yra sukakus 1600 metų, buvo jau toje kerčioj septynios bažnyčios, beje: Alsėdžių ir Sedos, kaip viršiau regėjova, Mosėdžio m. 1551, Platelių 1564, Skuodo m. 1577, Palangos 1597 ir Gargždų taip pat metuose 1597 įkurtos. Septynioliktame amžiuje, tai yra sukakus 1700 metų, prie tų septynių senųjų bažnyčių pribuvo vienuolika naujų. Ilgainiui per aštuonioliktąjį amžių pribuvo toj kerčioj 13 naujų bažnyčių, ir taip, sukakus 1800 metų, skaitant ir Telšių dvi bažnyči, buvo toj kerčioj Žemaičių 35 bažnyčios, tarp kurių 3 ar keturios mūro, kitos visos medžio, vienok ir tos trys mūrinės pirma medžio buvo.

Metuose 1550, kad dvi bažnyči tame kampe tebuvo, Palangos giria, vienu galu susikišusi su Kuršo giria, Žemaičių pajūry trakšojo, antru galu įsidūrė į Plungės girią, užimdama Kretingą, Darbėnus, Laukžemę, Grūšlaukę, Kalnalį, Karteną ir pačią Plungę, kurių visų vardų nė girdėti tame amžiuje nebuvo, nes viena giria kaip jūra niūksojo, kuri vėl per upę Miniją ir Mituvą nėrės su Gaižių giria, taip garbinga nuo senų amžių visuose Žemaičiuose, kuri vėl, mažais pertrūkiais susinėrusi su Šventąja giria apie Raseinius, eidama panemuniais, po Kaunu įsidūrė į Aleksoto garsų liepyną ir į Žaliąją girią. Antra šaka Palangos girios, eidama per Salantus, Mosėdį, Lenkimus, Šates, Ylakius, Barstyčius, Kalvariją, mažne be perskyros nuo Kuršo girios, įsidūrė į Sedos, arba

Skliaustės, girią, kuri vėl, įsikišusi į Telšių, arba Juozapavo, girią, susinėrė su Tryškių giria, kuri, išsišakojusi visoj Šiaulių pavietoj, nėrės vėl su giriomis Panevėžio ir Vilkmergės, o tos paskuojosios įsirėmė už Vilniaus į Juodąją girią. Regis, jog tos girios daugiau buvo pramintos nuo tų bažnyčių, kurios šešioliktame amžiuje buvo pastrūnytos, nesgi senieji girių vardai ne visi tėra žinomi. Vienok sodos, arba kiemai, ne vien šešioliktame, bet ir penkioliktajame amžiuje jau yra tose giriose surašytos tais pačiais vardais, kuriais šiandien yra vadinamos.

Čia reikia dar priminti, jog mažne pusėj 17 amžiaus užėjo didesnė kandis dėl mūsų girių, nekaip dabar minavotos bažnyčios, kurios buvo jas paretinusios: kaipogi gavo žydai priviliją, arba liecybą, nuo Vladislovo, didžiojo Lietuvos kunigaikščio ir Lenkų karaliaus, kursai m. 1639 ne vien leido jiems gyventi miesteliuose Palangos ir Gargždų (kame jomarkai, arba mugės, buvo jau įvestos), bet dar klėtkas, šuoles sau strūnyti, iš tų dviejų miestelių išsiplėtė visame krašte it piktoji liga taip veikiai, jog, bengiantis aštuonioliktam amžiui, mažai mažai žydai turėjo 28 šuoles toj kerčioj Žemaičių, iš tų pačių girių padirbtas. Kas dar pikčiau, prie kožnos tokios šuolės pasidarė miesteliai po kelias dešimtis trobelių, o kartais ir iki šimto. Tokie miesteliai per dvi ar tris dešimtis metų po kelis kartus būtinai nudegė ir vėl įsikūrė. Ant didesnės nelaimės tie patys žydai per nesaugojimos ir nesergėjimą ugnies per 100 metų ne vien savo šuoles sudegino, bet ir bažnyčias, taip jog aštuonioliktajame amžiuje rasi reikėjo atstrūnyti ne vien 20 šuolių, bet ir 20 bažnyčių, kurias buvo žydai sudeginę. Kas dar pikčiau, turėdami savo rankose bravarus ir karčemas vienoje sodoje po tris, keturias, ir

tokioj, kurioj nebuvo 15 kiemų, dieną ir naktį pečius kūrino ir laikė gyvą ugnį, kuriems girtuokliai ir plikacijos, pavogę iš svetimo liekno, darganai dergiant ar pūgoms pustant, nepasergimi vežė medžius žydams ir už orielkos kvartelę ar druskos rankovėlę pardavė. Tatai ta buvo visų didžioji priežastis, kuri išvarė mus iš girių.

Nė to dar nereikia užmiršti, jog senovėj mūsų žmonės kitokiu būdu elgės savo namuose, nekaip šiandien: kaipogi vaikai tėvų namuose didžiai vėlai tesipačiavo ir, pačią sau parvedę, nesiskiedė nuo tėvų, bet gyveno kupetoj, iki patys jaunieji savo vaikus tėvo namuose paaugino, kame gyvendami, tėvų darbus atliko, paskui sau dirbo tėvų duona ir drabužiu. Paaugusieji skynė skynimus ir taisė sau ypatingas dirvas ir pievas giriose dėl savo labo ir vadinos pasėlininkais. Jaunesnieji sėjo auglius tėvo žemėje taip pat dėl savo labo, dėl to nieko nuo tėvų negavo, kaip tiktai duoną ir apdarą, trumpai sakant, tėvai patiems vaikams liepė pelnytis. Tokioje butoje tankiai pasitiko aštuoni ar devyni vyrai žaliūkai, bandos buvo po 30, po 40 galvijų, todėl senovės dainose tokius kiemus dvarais vadina. Nėra ko stebėtis, jei senovės raštuose randam, jog pats bočius su savo sūnum ir sūnaičiu, tai yra su sūnaus sūnum, išjojo į karę iš vieno kiemo. Sūnus, paauginęs savo vaikus tėvo namuose, kad skyrės nuo tėvų, tad turėjo kelias dešimtis pūrų javų savo, kelis žirgus ir mažai dešimtį bandos išsivarė. Kožnas čia regi, jog tokiam būriui vienų trobų ar seklyčių, vienų namų, vienų klėčių, vienų kūčių ir rejų bei jaujų tereikėjo, o tuo pačiu ir medis ne taip didžiai naikinos. Kas dar didžiau, nuo amžių pas kiemą buvo lieknas laikomas, kurio niekados nekušino ir augino, tarsi džiaugdamos, jog eglynai, klevy-

nai, ąžuolynai, kuokštais sukdamies, į padebesius ramstės; patys jaukurus ar kitą reikalingą butai medžiagą iš tolimesnių girių sau vežė.

Ilgainiui vyresnybė nebsikakino duokle, kurią kas metą svietas, tose giriose gyvenąs, mokėjo, bet septynioliktame jau amžiuje Zigmantas III, Lietuvos didysis kunigaikštis, paskui Lenkų karalius, Augustu vadinamas, liepė svietą iš girių vadžioti ir prie kits kito sodinti, nuo ko sodos vardas mūsų krašte atsirado, dėl to, kad svietas vienkartu galėtų prie darbo sueiti iš tos sodos, nesgi prie tos sodos padirbo dvarelį, ir tam dvareliui ta soda turėjo dirvas ir pievas girioj praskinti, nuo ko atsirado lažas nuo lenkiško žodžio łożyć, kurį lažą svietas keikdamas pramanė baudžiava, tai yra karone. Kas kartą tokiems dvarams platino dirvas ir pievas, nesgi vyresnieji tų dvarų tarė, jog juo platesnės bus dirvos, juo daugiau gaus javų, todėl svietas, dirbdamas dvaro laukuose, nebgalėjo savo namų darbų benudirbti neigi duonos sau beįsteigti, o dvaro laukuose šimtą pūrų pasėjus, vos šimtą pūrų beiškūlė, ir taip nei sodoj, nei dvare nebebuvo duonos. Vyresnybė neturėjo dar to proto, kursai rodo, jog ne platumas dirvų duoda daug javų, bet riebumas: kaipogi gaspadorius, į žemę įkrėstą įsėjęs 10 pūrų, gauna šimtą. Vienu žodžiu, senovės parėdymą panaikino, o naujo gero nieko neįsteigė, tiktai girias ir palaiką būtinai veltui išteriojo; noris šiandien dejuoja, aičioja ir peizoja tos gadynės rėdytojus, vienok girios neblenda iš žemės.

Ir taip per du šimtu metų atlaikėm tokias girias, kokias mūsų bočiai probočiai savo išmintingu rėdymos per tūkstantį metų mums buvo užlaikę.

Kas dar pikčiau nutiko mūsų gadynėj tame krašte, upės, kurios nė pasakomis niekas nepasakojo, kad

būtų kuomet noris išdžiūvusios, nugis taip išdžiūna, jog gyvuliai gerti nebgauna! Visų gerosios pievos nebželia ar būtinai giedromis išdega, ar pavasarį sausieji rytų vėjai ištraukia žolių šaknis ir iššaldina. Tas pats ir su javais nutinka. Vis tatai rados nuo to, jog, girias išteriojus, žemė nebgali užturėti savyje drėgmės, nesgi vėjai pavasario, o vasarą saulė ištraukia paskutinį vandens lašą iš žemės. Dieve saugok tą kraštą nuo didelės giedros, jei ta kuo metu užeis, tad pirma iškris visi gyvuliai, o paskui svietas išmirs be vandens. Vis kas kitas buvo, kad girios tebebuvo: pavasario vėjai per medes negalėjo užgauti nei pievų, nei javų, vasaros laiku saulė vieną ar antrą valandą tespindėjo, ir tuojau medžių ūksmė užstojo taip, jog saulė tiek tiktai tespindėjo, kiek reikėjo paskubinti žolės ar javo ūglių, bet nei vieną, nei antrą nepavaitino. Visi šiandien rūpinas ir dejuoja, o niekas nenumano ynos priežasties tų visų nelaimių, neseniai atėjusių į mūsų kraštą. Kas nežino tarp mūsų, kas nutiko pirm kelių metų Kazokijoj, taip pat be medžio krašte: vienai giedrai didžiai užėjus, tenai nei javai, nei žolė nebišdygo, kokia ten rūsta diena buvo! Visų geruosius žirgus, ne arklius, po rublį pardavojo, ir taip prekėjų nerado, gyvulius veltui davinėjo, bet nebuvo kas imąs. Drabužius savo pardavę, važiavo, badu mirdami, per 40 ar 50 mylių duonos pirkti. Neduok dieve mūsų krašte to sulaukti!

Dabar regi, mano mielas skaitytojau, jog aš ne niekus rašiau, bet kad, man rymojant apie tokį stokojimą medžių mūsų krašte, įkrito į ranką knygelė apie rinkimą medžių sėklų, kurią čia, išguldęs į mūsų kalbą, skelbiu, norėdamas patarti mūsų ūkininkams, kad senu įpročiu rėdytųsi ir kad lieknus sau

prie savo kiemų sėtų. Nemokau čia rankioti sėklas žarynų ar šiušynų, bet padarynės medžių, iš kurių gali būti kubilui šulas, ratams zvanas ar stebulė, rogėms pavažos, trobesiui rąstai, arba žaliajai, tai yra augančiajai, tvorai kad parodyčiau medį, kurio mūsų krašte niekas dar nenaudoja dėl tvorų sėjimo, kurios, vieną kartą pasėtos, gali šimtą metų ištverti. Todėl, mielas skaitytojau, taupyk savo ir svetimą medį, nevok nei sau, nei žydams, nesgi vogti iš svetimos girios yra toks pats griekas, kaip kad, pro langą įlindęs, iš svetimos skrynios svetimus pinigus pavogtų, jei to netiki, tai pasiteirauk išmintingo spaviedninko, tas tau aiškiau išguldys apie tą daiktą."

UGNIES KNYGELĖ

Pratarmė

Kiekvienas tarp mūsų mato, jog ugnis yra didelė dovana, nuo dievo mums duota: kaipogi su ugnimi sau valgį tiekiam, arba kaip galėtumėm be ugnies grūdus džiovinti, paskui juos virti ir kepti; su ugnimi sau tamsybę apšviečiam, nesgi teminėja sau kožnas, kiek žmogus darbų atlieka naktį prie žiburio. Ugnis mus šildo žiemą ir speiguotie bei džiovina šlapjurgiui atėjus. Nesgi kas galėtų be ugnies ištverti žiemos speigus? Trumpai sakant, ugnis yra visų didžiausiu ženklu pono dievo malonės, kurį paliko žmogui, vargstančiam šiame pasaulyj, kad jis čia nepražūtų. Bet vėl atgaliai, kas nemoka jautriai ir saugiai su ugnimi elgtis, tas ne vien tankiai tankesniai pritiria dideles nelaimes ir iškadas, bet ir pačios gyvybos nustoja: kaipogi atsitinka daugiam tarp mūsų regėti, jog viena valanda visų didžiausią trobesį į pelenus paverčia, ne vien trobesį, bet sodas, miestus, visų gražiausius rūmus ir bažnyčias su visais turtais ir pelnais į plėnis palekina, taip jog iš turtingos butos kartais nelieka žmogui nė mieto, arba baslio, įsikibti. Trumpai sakant, pirm kelių valandų ūkininkas ar didžturtis savo turtų galo nežinojo, ugniai pasikėlus, palieka paskui varguta ir ubagu. Dieve saugok kiekvieną nuo tokios nelaimės! Kas dar didžiau, ant lauko javų, girių ir medžių nelenkia. Du tiktai sutvėrimu tegali raminti ugnį, beje, vanduo ir žemė.

Nuo to kiekvienas regi čia aiškiai, kaip didelis yra reikalas kožnam žmogui saugotis nuo ugnies ir elgtis su ja jautriai ir bukliai.

Skaitydamas raštus apie ugnį, radau naudingą ugnies knygelę, nuo Prūsų vyresnybės svietui apskelbtą metuose 1802, kaip rodos, Karaliaučiuje, kurią čia pagal mūsų krašto suoką perrašęs skelbiu antrą atvejį ir linkiu kožnam vienam, senam ir jaunam, gaspadoriui ar algočiui, vyriškam ar motriškai, kad ją skaitytų. Gaspadorius perskaitęs nepaves ugnį saugoti kokiam snudžiui algočiui, kursai ir dirba, ir vaikščioja it snausdamas, arba kokiam kluikiui, kursai dirba ir vaikščioja it sapne, arba aklam žmogui, kurs sau taką vos numano, nes jautriam ir bukliam tarnui, kursai supranta didelumą savo apsiėmimo. Algočius perskaitęs ras sau persergėjimą, kaip su ugnimi elgtis, kaipogi toje knygelėj yra išguldyta, kaip reikia pasirėdyti pirm gaisro, radusis gaisrui ir po gaisro. Tai viliuos, jog kožnas skaitys tą knygelę, nesgi persergėjimai, joje išrašyti, yra ant naudos kiekvieno ūkininko, tarno ar algočiaus, kurie, jei įsitėmys labai tuos persergėjimus, nepritirs nuo ugnies nelaimės ir iškados savo gyvenime.

S. D.

PAMOKSLAS, KAIP GIRIAS KIRSTI, SĖTI IR DIEGTI

Pratarmė

Kas yra skaitęs knygelę Jokūbo Laukio apie būdą senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, tas turi labai aiškią nuomonę apie senovės girias, mūsų krašte buvusias. Čia tiktai paminėdinsiu skaitytojui apie naudą, kokią mums girios, mažos ar didžios, duoda. Kiekvienas nuo prityrimo žino, jog girios užturi žemėje drėgmę, duoda ūksmę pievoms ir javams bei gyvuliams, duoda šilimą bei žiburį žmonėms žiemos laiku ir augina savyje visokius žvėris ir paukščius, kurie mums duoda ne vien skanų peną, bet dar gražų ir šiltą apdarą iš savo kailių, už kuriuos tankiai gaunam brangų skatiką, jei patys nenorim jų dėvėti: kaipogi Kuršo gyventojai, kame dar senų dienų girios tebėra, šiandien parduoda kas metą Rygoje prekėjams už dešimtį tūkstančių rublių lapės kailių, kaip man klausinėjančiam patys prekėjai pasakojo. Tai angis, girioms tebesant, tuoįtimpos tekėjo upės ir visokių žuvų tenai žiemą ir vasarą galėjo gauti, gyvuliai, kaip galvijai, taip ir plunksniniai, turėjo kiek reikiant visur pašaro ir vandens: žąsys, antys būriais po vandenis ganės be piemenų, galvijai vasaros laiku gavo nuo bimbalų uždangą, po girias landžiodami, niekados nestokojo nei žolių, nei lapų ir galėjo ūksmėje maitintis bei parėjo į tvartą pieningos karvės bei ožkos. Girios davė ūksmę pievoms ir javams, todėl pavasarį sausi ir šalti vėjai negalėjo išpūsti

ištrauktų šalnomis šaknų nei žolių, nei javų, užturėjo saviesp didžiai ilgai drėgmę, nesgi žiemos sniegai girių ūksmėse palengvai tirpo ir davė drėgmę žemei, o upėms vandenį, taip jog visų didžiosios vasaros giedros neišdegino nei javų, nei pievų išdžiovino, bei saulės spinduliai vėliau tesugėrė nakties rasą, uždengtą girių ir medžių ūksme. Bitės pačios žiemavodamos giriose siuvo, ūždamos į uoksus ir durbius medžių, kas kame tinkamas bartį, arba drevę, sau išdirbo ir savo žyme apžymėjo, tas medų ir vašką iš jos drevėjo, niekam nieko neduodamas nei mokėdamas, nesgi savo veldėme vadino; visi, maži ir didi, pertekę buvo medaus ir midaus. Kiekvienas, viduryje girių gyvendamas, tarės veldėju ir ponu viso pasaulio esąs ir tiktai garsiomis naktimis rudens laiku ar žiemą, girdėdamas sklydurantį gaidžių balsą ar šunų lojančių,teprajautė tengi giriose saviškius gyvenančius. Nė vienas nekrūpavo nei badų, nei marų, nesgi jų girios buvo jiems vaistais ir klėtimis visokio peno ir apdaro. Kas nežino, jog ir šiandien vaistėtojai silpnus ligonius siunčia į girią gyventi, o marams užėjus, liepia giriose slapstytis. Patys žmonės buvo linksmi, sveiki, grakštūs, liemeningi ir rimti vyrai, kurie sulaukė 100 bei 150 metų amžiaus savo. Todėl nėr ko stebėtis, jei senovėje mūsų probočiai girias taupė ir it šventas laikė, nė rykštelės neleisdami veltui nulaužti, todėl joms užveizdus statė ir kunigais juos vadino. Paskui visa kitaip dingos mūsų krašte: kiekvienas ūkininkas tarės esąs dideliu gaspadorium, jei girias ir miškus bei lieknus taip garbingus, kurie neseniai dar puošė Žemaičių vienkiemius, kirto ir skynė, tarsi susibaudę iki paskuojo medžio išnaikinti, neminėdami nei ant butos, nei ant ūkės reikalų, be skirliaus padarynės ar malkos medį

kirto jaukurams ir šakaliams, jei tuo nepaspėjo nuveikti, tad jas degino, pasimetę dirvas ar pievas taisyti; kaipogi vieni kirto ąžuolynus ir pušynus, kaip nendrynus amžiais suaugusius, ir mažne veltui leido į svečias šalis. Kiti, girioje padirbę pūnes, kirto ir degino į pelenus vėl už rubežiaus leisti. Kiti prasimanė plačius platesnius laukus didinti, vildamos, jog juo platesnes dirvas turės, juo daugiau javų piaus, užmiršę pirmąją regulą orės, jog ne platumas dirvos, bet jos riebumas duoda derlingą ir skalsų javą. Kiti, nebstengdami beiškirsti, degino, kaip sakiau, jaunas ir linksmas linksmesnes ataugas, it tardami, jog antrą metą kitoje vietoje tokios pat paaugs. Šiandien jau ne vienas tarp tokių gaspadorių širdingai linkėtų, kad jo dirvose ar pievose išlįstų toksai eglynas ar pušynas, koksai pirma tose vietose yra buvęs; bet veltui. Tokia aitra gaspadoravimo ilgainiui nuo didžiūnų paėjo į mažuosius žemlionis. Ir taip ne vienas tarp jų, kurs iki šiol teturėjo du tarnu, arba, kaip šiandien kad sakom, dvi padoniški, bei gražų ir suaugusį liekną savo tėviškėje, pats ir jo tarnai iki šiolei buvo turtingi ir viso pertekę, kaipogi kiekvienoje padoniškėj buvo 5, 6 žaliūkai vyrai, todėl visados dvare ir namuose atliko darbus savo laiku; vienu žodžiu, visi laimingai gyveno — ponas ir jo padonuoju. Ilgainiui veldėjas tos tėviškės, veizėdamas į kitus, tarės ir jis negerai gaspadoraująs, jog leidžiąs augti ir platintis medžiams ant savo grunto. Tai ėmė kirsti laukan savo liekną; vieną metą kirtęs, pastatė tame skynime ne trobelę, bet pūnelę, ir virbine tvora ją apipynė bei įstatė tenai vieną vyrą su moteria gyventi; antrą metą kirtęs, pastatė jau dvi trobeli, arba seklyči, ir po vieną vyrą ir moterį tenai gyventi įtupė, ir taip, per kelis metus iškirtęs liekną, pastatė tokių trobelių,

kuriose gyveno vienas vyras ir viena motriškė; vieną medį iškirstą pardavė, o iš kito sau dvarą padirbo, dirvas padoniškėms prie savo dirvų privertė ir dabar, sėdėdamas savo naujame dvare, regėjo pro langą savo 10 padonųjų ir galėjo juos su trūbu į lažą pavaryti iš jų butų, kaip laužų skynime kiūksančių, pro kurių laukus važiuodamas keleivis regėjo gerą metą po dvi ar tris tupeles javų kiekvieno padonojo laukuose. Nu tarės veldėjas išmintį parodęs, jog iš dviejų padoniškių 10 padoniškių mokėjo įkurti ir laukus savo praplatinti, bet nei pats, nei jo padonieji netapo turtingesniais, atgaliai, visi nupliko, kaipogi, laukams dvaro prasiplatinus, padonieji, kas dieną dvare žūdami, patys neturėjo nei gyvulių, nei padargos, nei padarynės ir maž ką sau teįsėjo, o mito iš dvaro ir taip paliko neb gyventojais, bet dvaro bernais, lauke gyvenančiais; nevykus javams dvaro lauke, veldėjas turėjo pirkti duoną sau ir savo padoniesiems, o ilgainiui, pasigedęs medės savo tėviškėje, turėjo save ir savo padonuosius velėnomis smilkyti. Šiandien jo sūnus džiaugdamos vėl sutrauktų tą savo 10 padonųjų į dvi padoniški, kaip kad pirma buvo, jeib tiktai jam tas lieknas apent iš žemės išlįstų, ir vėl su medžiu gyventų, bet veltui, ir, sugriovęs 8 padoniškes, per 3, 4 amžius nepaaugins dar tokio liekno, koksai jo tėviškėje yra buvęs. Jog tas yra nutikęs praėjusiame amžiuje, tą šiandien savom akim regim, nesgi kame mums raštai rodo girias buvusias, ten šiandien regim neapregimus laukus ir kame-ne-kame išmėčiotas trobeles, arba seklyčias, ir gyventojus tenai vargstančius. Tai toksai mūsų krašte gaspadoravimas atdengė javus ir pievas kaip pavasario vėjams, taip ir vasaros giedroms, kurie vienus ir antrus išnaikina, neleisdami jiems išaugti; perdžiūna jau šian-

dien tokios upės, kurios pirma niekados neperstojo tekėti, tankiai jau vasarą reikia varyti galvijus girdyti toliau nei per pusę mylios tolesniai, o žiemos laiku sniegus tirpyti, daugioj vietoj žąsų ir ančių, arba pylių, neblaiko dėl nebuvimo vandens. Gyliavos laiku galvijai neturi nei ūksmės, nei krūmo, kame galėtų nuo skaudaus gyvio pasislėpti, ganyklos plikos kaip grindys, nuo kaitrų išsvilintos, todėl pusrytyje alkanos karvės grįžta namo ir daugiau žiemą, šiaudais misdamos, duoda pieno, nekaip į tokią ganyklą eidamos, ir paprastai tokių ganyklų gyvuliai rudenį tenusišeria. Apie bites, girioje gyvenančias, šiandien mūsų krašte niekas nežino, nesgi paklausais kame-ne-kame po kelis aulelius pastogėse berasi dėl vaisto, ne dėl pavalgos ar prekės; vienok Kuršo giriose nuo amžių iki šios dienos bartis augančiuose medžiuose teblaiko su didele nauda, kame išmintinga gaspadorystė tebėra, o mūsų palikuonys ir vardus barčių užmirš. Todėl šiandien mūsų bažnyčiose vietoje vaško žvakių regim nutekintus medžius su degančiu knateliu, kaip vilko akia spygsančia. Iškirtus girias, ir sveikata žmonių sumožėjo, paklausais kas 90 metų amžiaus savo besulaukia, o jei kas kame atsirastų 100 metų turįs, tą gazetomis skelbina tarp kitų naujienų. Angis vis kitaip buvo: tas ne vyru vadinos, kas 100 metų neišmito. Žvėrių mūsų krašte šiandien nėr ko ir beklausti, neilgai buvus jaunuomenė nė kiškių, arba zuikių, nebgaus bevajoti; kame-ne-kame tiktai vilkai, iš balų ir kirbų išpuldamies, gyvulius vaginėja, o padorių ir naudingų žvėrių paklausais nebgal begirdėti. Tas pats ir su paukščiais nutiko. Šiandien jau mūsų krašte pusė svieto velėnomis smilkos ir šildos, neilgai buvus, ims dirbti ir namus, arba seklyčias, iš velėnų, jei nesiims proto

esančias girias taupyti, o naujas sėti ir platinti. Čia rasi kas sakys: „Svietas platindamos girias išnaikino", bet tam gal atsakyti: „Dėl ko Kurše tebėr girios, juk ir ten svietas lygia dalia platinos."

Iki šiol abelnu pažvelgimu regėjom jau, kiek naudos daro svietui girios, dabar pažvelkim ant kiekvieno medžio ypačiai, ar jis yra naudingas ir reikalingas kaip ūkėje, taip butoje kiekvieno gyventojo.

Pažvelkim visų pirma ant ąžuolo, kaipo padarynės medžio, kursai, iki neišradus geležį, vietoje geležies buvo, tai ir išradus ją, kad užgulė atėjūnai vokiečiai pilis Rygos, Liepojos ir Klaipėdos bei kitas pilis, Žemaičių pajūryje esančias, lietuviai, pervis žemaičiai, turėjo per ilgą čėsą ąžuolo noragais arti, kaipogi daug yra įsakymų krikščioniškos vyresnybės, idant žemaičiams nepardavotų geležies ir neleistų jos į jų kraštą. Vienok toje gadynėj reikėjo žemaičiui mokėti ir be geležies gyventi. Tai nuo tos gadynės iki šios dienos užliko patarlė, sako: „Lietuvis išjoja raitas į girią, o parvažiuoja ratuose iš girios", tai yra jog moka sau ratus padirbti be gelžgalio. Šiandien kiekvienas gaspadorius steigia, kad ūkiškuose ratuose būtų ašys, ratpėdžiai, įvalai ir treinijis ąžuolo medžio, taip pat rogėse ar šlajose pavažos, stipinai ąžuolo medžio, visi stotkai gerieji ir brangieji butoje yra ąžuolo medžio, beje: verpelės, bačkos, bosai ir legerės; šiandien nei vieno laivo, nei valties, nei eldijos, negali padirbti be ąžuolo medžio, kurs galėtų svečias šalis ir tautas lankyti bei jų vaisius ir nuodarbes pargabenti, nė vieno rimto trobesio negal įkurti be ąžuolo pamatų, nė vienos patmalos, arba melnyčios, pastrūnyti be ąžuolo medžio. Žievė pati to medžio yra branginama, nesgi iš jo žievės dirba juodes, arba atramentą, taip pat odininkai išdirba

kailius į šikšną ąžuolo žievėmis. Ne vien jo kamienas ir žievė yra taip didžiai naudinga, bet dar jo vaisium, arba gilėmis, nubarioja paršus ir prielaidus spėriau, nekaip grūdais. Ant galo pačios anglys daug skalsesnės yra kalvėse, nekaip kitų medžių, nesgi trigubai duoda didesnę kaitrą, nekaip kitų medžių anglys. Vandenyje ar šlapioje vietoje ir pakirstas niekados nepūna.

Jei antžvelgsim ir kitos veislės medį, taip pat nemažą iš jo naudą regėsim dėl kiekvieno gaspadoriaus. Beržą taip pat gal vadinti padarynės medžiu, kaipogi be zvano, stebulės, be žagrės ir skersplautės kiekvienas ūkininkas negali gyventi; tekorius iš beržo ruoplio ar iš šaknų tekina taures, vogonus, bliūdus, torielius, pypkes, drožia šaukštus. Pavasariui atėjus, duoda sulą, visų gerąjį ir sveikąjį gėrimą, geresnį nekaip kokį vyną, kurią sulą suvirinus gal gauti visų gerąjį ir grynąjį sirupą, o pridėjus truputį sukraus ar medaus, gal apturėti visų gerąjį vyną; iš pačių beržo ražų turim taip reikalingas butoje šluotas, pavasarį, medžiams sprogstant, beržo pumpurai, nuskabyti ir į seną orielką sumerkti bei saulėkaitoj kelias nedėlias palaikyti, duoda visų gerąjį vaistą, nesgi, visų baisųjį įkirtimą ar įpiovimą užpylus kelis atvejus tuo syvu, rona keliomis dienomis užgyna. Įlapojusios jo šakos duoda gražias vantas, pirtyje dėvimas, kaipo visų didžiausią vaistą dėl antturėjimo sveikatos, reikalingiausios kiekvienam žmogui. Daugiame krašte, stokodami pašaro, paprastai avis ir ožkas vantomis maitina. Iš beržo tošies turim visų gerąjį degutą, kuriuo ne vien ratus tepam, bet dar odininkai be deguto negali juktų išdirbti. Iš jaunų tošių mezga tabokerkas, vytura puodus ir kitus indus. Pati žievė jo praveri dažyvėms, kuriomis dažyvininkai

gijas dažo. Iš beržo anglių dirba paraką, taip pat juodes, kuriomis drukavoja knygas. Virinant žalius jo lapus su kvosu ir kreida, gal gauti geltoną barvą, virinant be kreidos, gal gauti žalią barvą.

Ne mažiau yra naudingas ir liepos medis, kaipogi liepa duoda plaušus, iš kurių dirba šniūrus padargai, audžia dangčius, dembliais, arba ragažiais, vadinamus, siuva iš jų maišus grūdams ir miltams pilti, taip pat yra didžiai patogūs prekėms vyturti. Gudai, kurių giriose dar daug yra liepynų, parduoda tokių maišų ir dangčių, austų iš plaušų, už penkis šimtus tūkstančių rublių. Iš žievės vyža avalus, vyženomis vadinamus. Ne vien pati žievė taip yra naudinga gaspadoriui butoje dėl padargos, bet jos žiedai ne vien maloniai kvepia, bet duoda bitėms peną, iš kurių visų brangųjį ir skanųjį medų neša, taip jog kame liepų nėra, ten ir bičių maž tėra, iš kurio medaus angis pas mus dirbo midų visų skanųjį ir visų brangųjį. Todėl ne be priežasties mūsų bočiai probočiai po kiemą ir apsukui kiemo daigstė liepas ne vien dėl peno bitėms, bet ir dėl vaisto, nesgi liepų žiedai yra perkami į aptiekas. Kamienas patsai nė vieno medžio nėra taip minkštas, kaip liepos, todėl dailidei ir drožėjui didžiai patogus, iš kurio drožia ir skobia stabus, stuomenis ir paveikslus. Šiandien bažnyčiose paveikslai šventųjų ir aniolų yra iš liepos medžio išdrožti bei išskobti. Iš liepos anglių dirba oluvkas ir paraką.

Buko, arba eskulo, medis taip pat yra naudingas ne vien dėl jaukurų, bet dar dailidės ir tekoriai dirba iš jo įvairius indus, butoje reikalingus, iš jo pelenų dirba muilą, iš jo vaisiaus, išbrendusio spalių mėnesyje, sunkia aliejų, kurį iki šviežią į valgius deda ir žiburiui naudoja. Tuo gi vaisium barioja paršus ir

prielaidus bei žąsis; iš šimto svarų vaisiaus gal gauti 13 svarų gryno aliejaus ir 5 svarus aliejinių syvų.

Juodalksnio medis ne vien duoda gerus jaukurus, vandenyje nepūna, todėl naudoja jį tiltams dirbti per versmes ir balas, lapai jo dažo juodai bei yra geru pašaru galvijams, o nubirę lapai yra geru mėšlu dėl įkrėtimo dirvų.

Klevas, uosis, skroblas bei guoba ir vinkšna taip pat yra didžiai naudingi medžiai, kuriuos naudoja ne vien gaspadorius butoje, bet ir dailidės stalams, arba skomiams, tekiniams bei važiams dirbti.

Eglės, pušys, jeglės, arba cisai, kokios naudos yra butoje, kiekvienas žino, todėl neregiu čia reikalo rašyti plačiai apie tas veisles medžių.

Taip aš čia galėčiau išreikšti naudą kiekvieno medžio, bet jog ji kiekvienam senam gaspadoriui yra žinoma, ir jei viršiau apie tūlus medžius paminėjau plačiau, tai dėl jaunuomenės, kad žinotų naudą ir brangumą medžio bei vargą ir kaštą, su kokiu jį reikia veisti ir platinti bei esantį ir augantį taupyti ir gerbti. Nes jei kas tarp jaunuomenės norėtų plačiau apie naudą kitų medžių žinoti, tas tepasiteirauja večųjų vyrų, jie aiškiau jiems apipasakos, o aš bengdamas trumpai sakau, jog visų prastasis medis, pati kervėža, nesakysiu, pasausė šakelė nubirusi yra visų brangiausiu daiktu gaspadoriui butoje, kaipogi visoks medis duoda didesnę ar mažesnę šilimą, be kurios nieksai negalėtų gyvoti šiame pasaulyje ne vien dėl šalčio, bet neturėtų kuo sau valgyti išvirti. Todėl senovės lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, išmintingi ir gudrūs gaspadoriai, ne vien tūlus medžius dievams savo už pavestus turėjo, bet dar tarė juos pačius giriose gyvenančius, todėl girias ir lieknus gerbė ir taupė, kaipo šventus, ir tenai meldės.

Tai, radęs knygelę, teutoniškoje kalboje išrašytą, apie girias, kuri moko, kaip senas girias kirsti, jaunas jų ataugas auginti ar jas sėti, perguldžiau į lietuvių kalbą, tardamas, jog ji bus naudinga dėl kiekvieno ūkininko, kursai norės užlaikyti dar esančiuosius savo lieknus ar naujus įveisti, to vien vildamos, rasi koksai girių mylėtojas rasis labiausiai manęs permanąs ir apie tą daug naudingesnę knygą plačiau išrašęs apskelbs.*

---

* *Tolimesnė pastraipa išbraukta:* Šviesus jomylista! Tai niekam kitam negaliu naudingiau ir verčiau pavesti į globą tos mano menkos knygelės, kaip tiktai tamistos garsiam vardui, kursai širdingai geidi, kad mūsų irba, arba gaspadorystė, klestėtų, kaipo pirmasis pamatas visokios laimės dėl kiekvieno žmogaus, šiame pasaulyje gyvojančio, ir taip pat aiškiai regi, jog geros gaspadorystės niekaip negal įsteigti mūsų gadynėje be pagalbos rašto. Šviesus jomylista, jei rasi toje knygelėje taip boterę naudą, kaip ji man perguldant rodės, noris netobulai permanančiam, tai aukščiausias dievas palaimins tamistos norą, o man [...]

ISTORIJA JUSTINAUS.

Pratarmė

Kas nenorėtų tarp žmonių žinoti, kuomet, kame ir kaip žmogaus veislė, išskilusi ant žemės, rietėjo apygardose šio pasaulio? Kaip žmogaus kalba išsiskaidė ir išsitaisė į šio pasaulio giminių kalbas? Kaip žmogus grūmės su gyme, lig ją paveikiąs, ir, ilgainiui paveikęs ją, kaip savo gyvybą nuo jos žiaudumo paglemžė? Kuo metu suėjo į bursą ir pradėjo samprotauti apie dievybę, globiančią ir gūžiančią visą gyvį šio pasaulio? Kaip ir kuomet ėmė ją garbinti? Trumpai sakant, kas gi, protingas ir nenoris gyvulių būdu gyventi tarp šio svieto, negeistų žinoti visus tuos veikalus žmogaus nuo pat pradžios jo atsiradimo ant žemės iki šios dienos. Tai pasakojimas visų tų žmogaus veikalų vadinas grekoniškai istorija, mūsiškai — veikaline, kuri pasakoja įpėdin žmogaus atliktus veikalus jo palikuonims, šiame pasauly gyvenantiems. Nuo to trumpo antžvelgimo kiek[vienas] gali manyti, kokiu vyru reikėjo būti norinčiam visa tą aprašyti, idant žinotų visų tautų būdą, jų dabą, apsiėjimus, įstatymus bei veikalus. Kokį omeną ir išmintį bei protą reikėjo jam turėti, idant visa tą permanytų ir išguldytų, kad tuo tarpu visa tą nuveikti, rodos, ne žmogaus lietas ir privalumus, bet dievo, reikėjo turėti, idant visa tą galėtų pasiekti.

Tarp grekonų Herodotas daug mums viso to savo raštuose užlaikė, vienok nė dešimtosios dalies ne-

surašė. Antrasis paskui jį Teopompas, taip pat grekonis, 58 knygas buvo prirašęs veikalų, kurios vienok visos nenugailimai pragaišo ir lig mūsų nebatėjo, kurias tiktai Diodoras ir Atenajas savo raštuose minavoja.

It prieš gemant Kristui rados taip pat tarp rymionų didelis veikalų žinovas Trogas Pompėjus, jis buvo taip pat surašęs veikalus visų tautų šio pasaulio į 44 knygas. Pirmosiose septyniosiose buvo aprašyta pradžia pasaulio ir žmogaus veikalai pirmųjų amžių, ką tenai jis buvo prityręs. Trumpai sakant, veikalus visų tautų, gyvenančių šiame pasaulyje nuo pat jų pradžios, jų kilimo, jų plėtimos, jų įstatymus, jų akylumą, jų ištižimą ir nuopuolį bei išgaišimą buvo užrašęs. Taip jis vedė nuomonę skaitytojo tose knygose nuo amžiaus į amžių, rodydamas jam tą, kas yra visų reikalingiausiu žinoti, bet ir tos knygos nenugailimai pragaišo ermyderiuose tautų ir lig mūsų neatėjo.

Justinus, gyvenąs antrajame amžiuj nuo gimimo Kri[staus p]ataisė trumpą išrašą iš tų knygų, kursai taip atsiliepia savo pratarmėj apie Trogą Pompėjų: „Daug,— sako,— rymionų, navet ūkės tarnų, tarp kitų Postumas Albinas ir Rutilijus Rufas, parašė grekoniškai Rymionų veikalinę. Trogas Pompėjus, bylus, kaip jei senieji geisdamas garbės ar gėrėdamos savo žinosena, norėjo įsteigti keistą raštą savo įvairumu ir savo naujumu, beje, parašė lotyniškai Grekonų ir viso pasaulio veikalinę, idant galėtų kiekvienas skaityti grekonų veikalus lotynų kalboje, kaip kad skaitė rymionų veikalus grekonų kalboje." Tokiame užsikėtime reikėjo didžio guvumo ir didžio darbo, kaipogi tas pats Justinus sako: „Jei daugybė rašytojų turi už sunkų darbą rašyti veikalus vieno

kunigaikščio ir vienos tautos, ar nereikia tad sakyti, jog Trogui Pompėjui tame daikte reikėjo milžino stangybę ir drąsybę turėti. Nesgi, mėklindamos į pasaulį, turėjo minėti notis visų gadynių, veikalus visų kunigaikščių ir visų tautų ir surėdyti tas notis pagal laiką kiekvieno nutikimo, nepraleisdamas, kaip tiktai niekų daiktus. Beje, jis ryžos visa tą papasakoti, ką grekonų rašytojai buvo į dalis išskaidę pagal tą, kaip kuriam patogiau rodės rašyti, šis visa tą į vieną norėjo sunerti. Aš,— sako Justinus,— gyvendamas Ryme ir atidės turėdamas, pataisiau trumpą išrašą iš tų 44 knygų, užlaikydamas tą, kas buvo tenai įvairiu ir reikalingu bei naudingu žinojimui, it tarsi iš [...]* pataisiau kvietkelę, primindamas veikalus grekon[ų tiems], kurie žino, ir mokydamas tuos, kurie jų nežino." Vienok tame Justinaus trumpame išraše skaitytojas neras to, ką būt galėjęs rasti paties Trogo Pompėjaus raštuose: kaipogi veltui Justinaus sutrumpinime veizės skaitytojas, kurioje apykartoje žmogus išskilęs ant žemės pradėjo gyventi, kuo metu žvėrių kailiais dangavos, o tų netekus, lunkų mačiais, arba ragažiais, darės. Kokia buvo pirmoji žmogaus ūkiška būsena? Kame pirma pradėjo sėti ir kas pirmasis šiame pasaulyje žambį pramanė? Kuomet pradėjo tūbus velti, milus ir gelumbes bei drobes austi ir jomis darytis? Kuo metu žmogus, gyvendamas bursoj, pradėjo įstatymų reikalauti? Kaipogi pradžioj draugybos žmonės, suėję į būrį, klausė vieno visų drąsiojo ir išmintingojo tarp savęs vyro, kurį vadino savo kunigaikščiu, valdvyriu, valdžioniu, kursai pradžioje savo valstybės taip juos rėdė, kaip kad rėdo šiandien gaspadorius savo butoj šeimyną, netu-

* *Išplėštas maždaug vienas žodis.*

rėdamas nė kokių įstatymų, bet pagal dabą ir įprotį. Ilgainiui, gyvenant toje bursoje, rados tūli žmonės gudresniais ir guvesniais kitų, kunigais, arba tarpininkais ir derintojais, tarp žmonių ir dievų vadinami; kaipogi jie sakės svietui esą permanytojais ir išguldytojais dievų valios, ilgainiui, susitarę su kunigaikščiais arba valdžionimis, pramanė raštą ir, tardamos didesniais esą už kitus žmones, paskyrė dėl savo sargties ir orumo vieną dalį tų pačių žmonių, ku[riems] duodami liecybas, arba privilijas, praminė juos savo sar[gais arba] kareiviais, padėjo vyresniaisiais ir diduomiais, su kuriais paskui iš vieno turėdamos, nuvergė likusįjį svietą ir visą jo lobį ir turtus pasavino, lig ilgainiui svietas, taip nuo jų spaudžiamas, įgavęs paskui akylumą, vienus ir antrus nuo rėdos ūkės attolino, o jos valdžią vyresniesiems, tarp savęs paskirtiems, įdavė. Vienok visa tas be skaugės ir kerštų nenutiko, kurie visados bengės kruvinomis karėmis ir baisiais ermyderiais. Kuriam gi skaitytojui netiktų regėti visa tą knygoje kaip zelkoriuj, bet jis neras viso to Justinaus išraše, kaipogi jis 7 knygas apie pradžią pasaulio ir apie pirmuosius žmogaus amžius Trogo Pompėjaus būtinai apleido ir, pradėjęs nuo asirijonų tautos, daėjo rymionų veikaluose lig gimimo Kristaus, beje, apgraibu tesurašė notis, per du tūkstančiu metų nutikusias, ir taip dar su didelėmis perglytomis. Noris skaitytojas neregės tame sutrumpinime Justinaus visų nočių kiekvienos tautos, vienu retežiu papasakotų, tačiau ras apgraibu surašytus visų baisiausius ermyderius, o tarp jų matys kartais sriuogas jos akylumo, jos dabos ir įstatymų, nuo kurių galės spręsti apie jos būdą ir galybę kiekvienos tautos. Nes jog to menciaus rašto neatsirado iki šiolei geresnio, todėl rodės man naudingu jį per-

guldyti į žemaičių kalbą, kurios rasi ir neišguldžiau kaip reikiant, tačiau rasi kitą įgundinsiu iš naujo aiškiau savo ūkininkams perguldyti, o aš ir tuo džiaugsiuos, jog mano ketėjimas įtieks lietuviams ir žemaičiams tą naudingą raštą.

Mūsų gadynės raštininkai sakos atsisenką, iš kurių raštų Trogas Pompėjus buvęs surašęs savo knygas, kuriuos čia trumpai paminėsiu.

I. Knyga — veikalai valstybių asirijonų, medų ir persų lig Darijo, sūnaus Histaspo.

II. Pažvelgimas ant skitų, amazonų ir Atėnų, ant jų rykių, ant Solono įstatymų, ant Pisistrato tironijos, ant jo pavarymo, kas sukėlė karę tarp atėnionų ir persų, ant Maratono mūšos, ant veikalų Kserkso, Darijo karšinčiaus ir ant jo karės prieš mesenus bei ant pradžios Peloponeso karės.

III. Įstojimas Artakserkso. Pažvelgimas ant lakedemonių, ant statutų Likurgo ir ant pirmosios karės prieš mesenus. Pradžia Peloponeso karės.

IV. Tęsimos Peloponeso karės. Žygis į Siciliją; pažvelgimas ant tos salos.

V. Pabanga Peloponeso karės. Trys dešimtys tironų ir jų išvarymas nuo Trasibulo. Žygis Kyro ir sugrįžimas dešimties tūkstančių grekonų.

VI. Žygiai Derkilido ir Agesilajo į Aziją. Karė tebanų. Pakajus Antabidos. Veikalai Epaminondo. Pilypas, Makedonijos viešpats, pradeda kištis į Graikijos reikalus.

Tos šešios knygos yra įžengimu į Makedonų valstybę, beje, ynu sykiu Trogo Pompėjaus, kursai išrašė jas, papildydamas iš Herodoto ir Ktesijo bei kitų rašytojų.

VII. Pažvelgimas ant Makedonijos Pilypo linkan.

VIII. Veikalai Pilypo ir karės šventosios.

IX. Galas veikalų Pilypo.

X. Veiklumas ir pabanga veikalų persų, valdant Artakserksui Mnemonui, Ochui ir Darijui Kodomanui.

Tose keturiose knygose Trogas Pompėjus rodos tiktai išguldęs Teopompo žinias.

XI. Veikalai Aleksandro Didžiojo, nuo jo į sostą įlipimo lig Darijo giltinės.

XII. Notys Graikijoj užšokusios, nesant Aleksandrui Graikijoj, žygis to valdvyrio į Hirkaniją ir Indus, jo giltinė.

Tose knygose nieko nėra, kas nebūt žinomas iš kitų raštų, mūsų gadynės daėjusių.

XIII—XV. Karės tarp karvaidų, arba etmonų, Aleksandro Didžiojo lig Kasandro giltinei.

XVI. Tęsimos Makedonijos veikalų lig įstojimo Lisimacho.

Ta dalis Istorijos Justinaus taip yra perglytota, jog negal numanyti, kame juos Trogas Pompėjus rado, raštininkai samprotauja, jog pažvelgimas ant Kireno ir Heraklėjos yra imtas iš Teopompo, o pasaka apie indus iš Megasteno.

XVII. Veikalai Lisimacho. Pažvelgimas ant Epiro pirm Pyro. Kaip toje knygoje Justinus didžiai giria Seleuką, o peikia neteisingai Lisimachą, tad sako jį išrašius iš rašto Jeronimo iš Kardijos.

XVIII. Karė Pyro Italijoj ir Sicilijoj, pažvelgimas ant senųjų veikalų Kartaginos.

XIX. Karė kartagų Sicilijoj.

XX. Dionizijus iš Sirakūzų perkelia karę į Didėliąją Graikiją, arba Italiją. Pažvelgimas ant Metaponto.

XXI. Veikalai Dionizijaus Jaunojo.

XXII—XXIII. Veikalai Agatoklio.

Tos šešios knygos Justinaus yra didžiai orios, jos mums paduoda visa tą, ką mes žinom apie kartagus lig nesukerštus jiems su rymionimis. Tą, ką jis pasakoja apie Sirakūzus ir Didelią ją Graikiją, Trogas Pompėjus išrašė iš Teopompo, kurį jis dar papildė iš Timajo, kursai, kaip žinoma, rašė veikalus Agatoklio.

XXIV. Tęsimos Makedonijos veikalų. Antėjimas galų Brenui rykaujant.

XXV. Antigonas Gonatas Makedonijos rykys. Įsikūrimas galų Bitinijoj.

XXVI. Tęsimos Makedonijos veikalų.

XXVII. Seleukas Sirijos rykys.

XXVIII. Tęsimos Makedonijos veikalų lig įstojimo Pilypo.

XXIX. Karė Pilypo prieš rymionis.

Trogas Pompėjus išrašė tas šešias knygas iš Filarcho.

XXX. Tęsimos Makedonijos karės. Sandaros etolonų su Antiochu Didžiuoju.

XXXI. Hanibalas įgundina Antiochą kariauti prieš rymionis Sirijos karę.

XXXII. Filopoimeno giltinė. Karė rymionų prieš Persėją. Smertis Hanibalo.

XXXIII. Pabanga Makedonijos rykės.

XXXIV. Achajų karė. Tęsimos Sirijos veikalų.

XXXV. Demetrijus I ir II Sirijos rykiu.

Trogas Pompėjus išrašė tas knygas iš Polibijo.

XXXVI. Tęsimos veikalų Sirijos rykių. Pažvelgimas ant žydų. Valstybė Pergamo tapsta sričia rymionų.

XXXVII. Tęsimos veikalų Mitridato Didžiojo, Ptolomėjus Piskonas ispanų rykys. Tęsimos veikalų Demetrijaus, Sirijos rykio.*

* *Rankraštyje XXXVIII nėra.*

XXXIX. Tęsimos Sirijos ir Egipto veikalų.

XL. Pabanga Sirijos valstybės.

XLI. Veikalai partų.

XLII. Tęsimos veikalų partų. Veikalai Armėnijos. Justinus tose septyniose knygose yra vienutiniu žinovu tų veikalų. Lyginant tas žinias su atgaliais Posidonijaus iš Rodoso salos, kuriuos mums užlaikė Atenajas, gal regėti, jog Trogas Pompėjus išrašė juos iš jo knygų, Posidonijus, kursai buvo įsipažinęs su Pompėjum Didžiuoju, buvo parašęs užrašus 82 metų, kurie buvo praėję tarp išgriovimo Korinto ir panaikinimo Sirijos valstybės, į 52 knygi. Pažvelgimas ant žydų yra neaiškus.

XLIII. Senieji veikalai Rymo ir Marsilijos, kurių pirmąją dalį Trogas Pompėjus išrašė iš Dioklo iš Paparete.

XLIV. Žinia apie Ispaniją, regis, iš Posidonijaus raštų išrašyta.

Toksai yra valumas žinių, surinktųjų nuo Trogo Pompėjaus ir jo sutrumpintojo Justinaus. Reikia dar išpažinti, jog tuose veikaluose yra gadynės didžiai sujaugtos, kas ne reta yra yda senovės rašytojų. Justinus savo sprendime yra neguvus. Jo bylumas yra prastas, bet gražus, tiktai nevienoks, jis yra geresnis paskesniųjų rašytojų.

[PASTABOS DĖL L. IVINSKIO KALENDORIŲ, ARBA METSKAITLIŲ, KALBOS]

Iki šiol niekas iš mokslininkų nekreipė dėmesio į einantį kartą per metus lietuvišką leidinį, vardu „*Kalendorius ukiszkas*"* [1], kuris buvo protingo pono sumanytas ir jau kelinti metai leidžiamas. Turėdamas kasmet jį savo rankose, aš visuomet piktindavausi jo redaktoriaus nerūpestingumu tiek kalbos, tiek turinio atžvilgiu. Aš ilgai laukiau, ar neatsilieps dėl to kas nors iš mokytesnių, bet pagaliau pritrūko man kantrybės. Taigi esu priverstas pareikšti savo nuomonę, pavesdamas ją malonaus gerai mokančio lietuvių kalbą skaitytojo sprendimui,— tegul jis nutars, ar aš klystu, ar sakau teisybę.

Pirmajame puslapyje keistas žodis „*metskajtlus*", kai liaudies kalboje sakoma *metu skajtlus*. Lotynų kalbos žodį *index* — *rodykła* ponas Ivinskis verčia *Rodikłas*, daugiskaita, tartum daug būtų nurodymų, kai jis yra tiktai vienas, rodantis, kuriuo metu kada saulė teka ir leidžias. Antrame** puslapyje jis rašo *Nowena*, užmiršdamas, kad tai turi reikšti keletą novenų, kurių jis pats priskaito 8, duodamas antraštę vienaskaitoje, bet aprašydamas jų keletą. „*ira taj maldibe łajkowa*" — tegul kas nors paaiškina, ką tai reiškia! Priminsiu ir tai, kad ponas Ivinskis vartoja tiktai trumpąją *i*; graikiškąją *y* visai iš savo raštų

---

* *Čia ir toliau kursyvu pateikiami originalo lietuviški ir kiti neversti žodžiai arba nekeistos raidės.*

** *Turėtų būti:* trečiame.

pašalino. O tuo tarpu graikiškoji *y* vaidina lietuvių kalboje svarbų vaidmenį: visose triskiemenėse bendratyse prieš raidę *t* yra rašoma graikiškoji *y*, pvz.: *sakyti, raszyti, waryti*; taip pat daiktavardžiuose su galūnėmis *-yba* arba *-ybe* yra rašoma graikiškoji *y*, pvz., *saldybe, grażybe, walstybe, sargyba* ir t. t.; čia *i* tariama ilgai.

Jis tarp galininko ir kilmininko linksnio visai nedaro skirtumo; tame pačiame puslapyje jis rašo: *idant par użtarima to szwentoja*. Bet pavyzdinguose nemirtingojo kanauninko Daukšos ir Širvydo raštuose visur galininke *a* rašoma kaip lenkų *ą*, bet tariama ne taip, kaip lenkų, pvz.: *turem gérą Poną.*

Panašiai ponas Ivinskis pašalino iš lietuvių kalbos ir raidę ę, bet anksčiau nurodytuose pavyzdinguose raštuose randame šitą raidę; jos pagalba atskiriamas vienaskaitos antrasis linksnis nuo daugiskaitos pirmojo linksnio. Tame pačiame puslapyje jis rašo: *Pri SzwenczIauses Szirdies Jezaus,*— tegul kas atspėja, ar *Szwenczlauses* yra daugiskaitos 1-asis linksnis, ar vienaskaitos 2-asis! Taip pat trečiame puslapyje rašo: *Senowes Gadines, naujoses Gadines,*— tegul kas atspėja, ar čia yra daugiskaitos 1-asis, ar vienaskaitos 2-asis linksnis. Ketvirtame puslapyje rašo: *Atsitikimaj giarsesniejej.* Ką čia žodis *giarsesniejej* reiškia, tegul p. Ivinskis pats paaiškina; *giaras* — lenkiškai *dóbry*, bet čia tas žodis netinka, o kito nežinau.

Ponas Ivinskis prie daugiskaitos antrojo linksnio, turinčio galūnę *-û* su cirkumfleksu,— norint parodyti, kad *n* skamba lyg ir kurčiai, kaip aiškina p. Milkus savo lietuvių kalbos gramatikoje, kuri iki šiol yra kuo geriausia (tokį tarimą patvirtina ir liaudies kalba),— visur prideda raidę *n*. Matyt, kad jis labai mėgsta prancūzų paprotį. Tačiau žydams ir graikams

jis *n* nepripažįsta ir daugiskaitos antrąjį linksnį rašo: *Żydu, Greku*. Tai rodo, kad jis pats nėra tikras, ar reikalinga čia *n* raidė, ar ne.

P. Ivinskis labai mėgsta priesagą *-iszkas*, pvz.: *Egiptiszkas, Spartaniszkas, Izraeliszkas*, ko lietuviai savo kalboje vengia ir vartoja čia daugiskaitos 2-ąjį linksnį, pvz.: *Dowidas Izraelitû karalùs, Egyptû žiame, Izraelitû karalienęs Atalijos*. Tikrinius vardus jis be reikalo iškraipo, pavyzdžiui, rašo: *Eneoszius* (rodo, kad tai vienaskaitos 1-asis linksnis), geriau būtų parašius *Eneas*; tada kiekvienas lietuvis suprastų, kad tai ne lietuvių, o svetimos tautos vardas. Taip pat rašo: *paraszi istatimus Spartaniszkiems*, o galėjo parašyti suprantamiau: *Spartanams*. Rašo taip pat *Szwentosłaus, Szwentopełka* — kame tie iškraipymai? Visai dailiai galima pasakyti: *Swiatosłaus, Swiatopełkas*, nes nežinia, ar tas *swiat* reiškia šventąjį (juk tie kunigaikščiai buvo pagonys).

Visos gramatikos pataria tikrinių vardų, kiek galima, nekraipyti, o palikti jų pirmykščią formą. Taip pat lotynų kalboje rašomi ir tariami tikriniai vardai *Asia, Assiria, Macedonia*, lenkų kalboje jie taip pat baigiasi *-a*, o ponas Ivinskis juos rašo su -e: *Azie, Assirie, Macedonije*, vienaskaitos antrajame linksnyje — *Azijes, Asirijes, Macedonijes*. Kiekvienas pasakys, kad tai yra daugiskaitos pirmieji linksniai; ar ne geriau būtų buvę parašius *Azijos, Asirijos, Macedonijos*. Tiktai ponas Ivinskis pradėjo rašyti tiesioginės nuosakos būtojo laiko trečiojo asmens galūnėje *i* trumpą, pvz.: *Nuog pradzios karalistes Macedonijes kuré twieri par 646 metus*. Pirmiausia, žodis *kuré* su ženklu reiškia vienaskaitos 3-ąjį linksnį *kuré* arba *kurei*; paskui, žodžio *twerti* būtojo laiko dalyvis Lietuvoje šioje Nemuno pusėje yra vienaskai-

toje *twieris* ir daugiskaitoje *twieri*. Taigi klausiu poną redaktorių, ar čia yra būtojo laiko dalyvio daugiskaita, ar ne, nes čia aš visai nematau prasmės. Nemirtingasis Daukša ir Širvydas tiesioginės nuosakos būtojo laiko trečiąjį vienaskaitos asmenį rašo: *twieria, raszia, praszia*; o už Nemuno rašo *ę*, kaip lenkai, bet taria kaip minkštą ir duslią *a*. Nurodysiu čia ir barbarizmus. 4-me* puslapyje jis rašo: „*Nu paszwentinima Bażniczes Salamona*, tuo tarpu kiekvienas lietuvis sako: *paszwętimas bażniczęs*,— tegul pasiklausia bet kurios davatkos, ji jam pasakys. Lietuviškai sakoma *tikiejimas*, o ne *itikiejimas* (nuo žodžio *tikieti*, o ne *itikieti*). Lietuviškai nesakoma *użdiejimas*, bet *pamatawimas* (nuo žodžio *pamatas, pamataj*). Reikia sakyti: *nudurimas* — ne *nuodurimas, łajwas* — ne *łajwe, jura* — ne *jure, po iszgriowima Trojos* — ne *po iszplieszima Trojes, isz sałos Kretos* — ne *isz sałos Kretosk* (čia *k* kaip penktas ratas vežimui). Žodis *Iszradimas* yra paimtas iš lenkų kalbos; lietuviškai reikia sakyti *pramania*, ne *iszrada*. Ne *auksa wiłnu*, bet *auksa wiłnos* (vienas buvo kirpimas, ne keli); ne *pabukła*,— tai niekam nesuprantama,— bet *pabukle*, kuri reiškia instrumentą, priemonę; ne *łaiwoms*, bet *łajwajs*, nes 1-asis linksnis yra *łajwas* (matyti, kad nemokama linksniuoti); ne *inkarą*, bet *unkurį*; ne *karione*, bet *karia* (tegul paskaito švenčiausios dievo motinos giesmę ir tenai ras: *Karielene małoninga Kałworijoj' stebuklinka, saugok nu kariû*); ne *Kałwarije*, bet *Kałworija, Kałwarya*; ne *karione*, bet *karone* „bausmė"; ne *Juozapas*, bet *Juzupas*. Lietuviškai *smakas* yra ne *żaltys*, bet *slikunas* (taip jį vadina Daukša). Žodžiu *rodykła*

---

* *Turėtų būti:* šeštame.

jis vieną kartą pavadino lotynų *index*, o kitur jau sako *olinpiszkoses Rodykłas*; čia geriau būtų pasakyti *Olimpinej Lenktinaj**. Ką reiškia žodis *pagarsené*, to, tur būt, niekas nežino; yra žodis *garsinti, pagarsinti*, bet joks to žodžio asmuo neatitinka *pagarsené*; jis rašo: *apej kures Anan* (ar tai tikrinis vardas, jei rašoma didžioji raidė?) *gadine buwa pagarsené?*,— gudrus bus, jei kas atspės, ką tai reiškia. Ne *Totorej*, bet *Tautoriai*; ne *Szwiedaj*, bet *Żwiedaj*,— kiekvienas taip pasakys, kas nemoka lenkiškai. Žodžio *Cziukczej* niekas nesupranta. Taip pat *kursay* lietuvių kalboje reiškia „kuris".

Kaip jau sakiau, Ivinskis labai mėgsta būdvardžius su galūnėmis *-iszkas* ir rašo: *Totoriszkas, Turkiszkas, Kantabriszkas, Grekiszkas*, bet daug gražiau būtų buvę pasakius: *Tautorinis, Turkinis, Kantabrinis, Grekinis*, panašiai kaip sakoma: *warinis, gelżinis, molinis, ůlinis*. Jis rašo: *Stawikłos miesta*; ką reiškia *Stawikłos*,— taip pat niekam nežinomas žodis; pagal turinį, rodos, reikėjo pasakyti *wardaj didelujû miestû*. Ne *Wokiecziu żiame*, bet *Teutonû*; tą žodį mums paliko Pretorius savo *Preusche Schaubine. Wokiczei* — tai tie, kurie pas mus iš užjūrio gyvena, kurie atvyko pas mus. Žodis *priszpilis* netinka, nes žmones sako *priszpilnis* (nuo žodžio *pilnija* „pilnatis"). Ne *parajża*, bet *parajżas* ir t.t. Prisipažinsiu, kad tiesiog yra negalima išskaičiuoti visų klaidų; jų visų neminėdamas, nurodysiu klaidingus kai kurių miestelių pavadinimus. Ivinskis rašo: *Andriejawas* vietoje *Endriejawas*; *Bejsogała* v-je *Bejsogałas*; *Iwoniszkiej* v-je *Iwoniszké*; *Kalnelej* v-je *Kałnalis, Kałwarije*

---

* *Paraštėje prierašas:* arba olinpine barakata, albo Olimpa wieszaj.

v-je *Kalworija; Kantautej* v-je *Kątautej* (tikriniuose varduose nė vienos raidės negalima pakeisti!); *Kartienaj* — ir supraskite, kad tai yra *Kartina; Ledawienaj* v-je *Lyduwienaj; Łuke* — tegul kas atspėja, kad tai yra *Łouké; Mosiedej* v-je *Mosiedis; Pakrażantis* v-je *Pakrażentis; Palanga* v-je *Pałąga; Paszałatis* v-je *Paszałotis; Płotelej* v-je *Płatelej; Resejnej* — kas čia supras, kad tai yra *Rasejnej;* ne *Ritawas,* bet *Rietawas; Skauwile* v-je *Skaudwyle; Skirstnemanis* v-je *Skersnemunis;* ne *Szaduwa,* bet *Szeduwa; Szakinuwa* v-je *Szakinawas; Szataj* v-je *Szates;* ir antrą kartą *Szataj* v-je *Szates;* ne *Szaukotej,* bet *Szaukota;* ne *Szilalej,* bet *Szilalis; Szkudaj,* tarsi ispanų muštiniai,— kas čia supras, kad tai yra *Skoudas;* ne *Tauragie,* bet *Tauragé; Titawienaj* v-je *Tituwienaj;* ne *Triszkéj,* bet *Triszke;* ne *Tubines,* bet *Tubinas; Użlieknej* v-je *Użlieknis;* ne *Użwentis,* bet *Użwente;* ne *Wajnutas,* bet *Wajnuta;* ne *Weluna,* bet *Wiluna; Wiszwiejnaj* v-je *Wieszwienai;* ne *Wiksznej,* bet *Wieksznej;* ne *Żejmis,* bet *Żejmej;* ne *Židikej,* bet *Židikaj;* ne *Legumaj,* bet *Ligumaj;* ne *Lenkimi,* bet *Lenkimaj.*

Dabar gerbiamas skaitytojas tegul atkreipia dėmesį į tai, kad jeigu ponas Ivinskis tokias klaidas daro miestelių ir parapijų varduose, būdamas tos pačios tautos, tai ką ir bekalbėti apie tolimesnes jo klaidas bei apsirikimus, pats skaitytojas nuspręs. Aš čia nekalbu apie polonizmus, kurių galima rasti kiekvienoje eilutėje; norint juos išskaičiuoti, reiktų antrą tokį kalendorių parašyti.

Pagaliau atkreipiu skaitytojų dėmesį į kalendoriaus priedą. Ivinskis rašo *Pridiejimą;* kuris tai linksnis, tai jis pats tiktai žino. Kalendoriaus titule nurodyti 1858 metai; matyt, kad vargšas autorius užmiršo rašąs kalendorių 1859 metams. Tikrai malonu-

sis skaitytojas mano, kad priede ras apsakymėlių arba nurodymų, kaip kovoti su prietarais ir netinkamu elgesiu, tačiau yra visai priešingai. Apie to priedo kalbą, apie jos grynumą, barbarizmus ir gramatiškumą nėra ko kalbėti,— ji tokia pat, kaip ir kitose dalyse. Čia trumpai apžvelgsiu to priedo turinį.

Pirmasis apsakymėlis yra *Salamonas.* Ponas Ivinskis sodina tą Saliamoną ant paukščio, vadinamo Grifu, kurio gamtoje visai nėra ir kurį randame tiktai heraldininkų vaizduotėje. Autorius duoda Saliamonui į rankas ilgą iešmą su užmautu keptos mėsos gabalu. Laikydamas iešmą, Saliamonas skrenda ir skrenda, o žemė po juo atrodo kaip aguonos grūdas. Pakilęs dar aukščiau, Grifas pradeda svilti; matyti, ir Saliamonui pasidarė karšta. (Vargšas redaktorius, matyti, ir to nežino, kad ten labai šalta, ne šilta.) Taigi Saliamonas palenkė žemyn iešmą, paukštis ėmė leistis ir nusileido ant septynių karalysčių. Saliamonas buvo neapsvilęs, o Grifas apsvilęs. Taip Saliamonas dangaus aukštumo neišmatavo.

Paskui autorius sodina Saliamoną į stiklinę dėžę, kad išmatuotų jūros gilumą. Vos tik Saliamonas pasinėrė į vandenį, vėžys nugnybė tris jo dėžės kampus. (Čia autorius nepaaiškina, kodėl vanduo neužliejo Saliamono, kai dėžėje atsirado trys skylės.) Neatsižvelgdamas į tai, Saliamonas leidžiasi gilyn; bet, pamatęs baisias bestijas, jis iškyla į paviršių, neišmatavęs jūros gilumo.

Kitas apsakymėlis vardu *Pramzinas.* Tokio žodžio lietuvių kalboje nėra; yra į jį panašus *praamžinas,* t.y. amžinasis. Iš čia matyti, kad bus kalbama apie dievą. Apibūdinęs jį nesuprantamais žodžiais, duoda jam dar kitą vardą — *Prokorimas.* Ir tokio žodžio lietuvių kalboje nėra; yra žodis *prakurti,* kuris reiškia

„užkurti krosnį", pvz., *prakurk pecziu; prakurimas* — „krosnies užkūrimas pirmą kartą". Taigi, mielas skaitytojau, tur būt, sutiksi, kad jeigu kurioje kalboje nėra atitinkamo žodžio, tai to daikto, apie kurį kalbama, visai nebuvo.

Nežinau, iš kur jis paėmė ar pats sugalvojo pirmąjį apsakymėlį; antrąjį apsakymėlį tai jis, rodos, yra nusirašęs iš pono Narbuto lietuvių mitologijos [2]. Poną Narbutą aš labai gerbiu už jo didelius darbus. Galima jam dovanoti, kad jis rašė apie lietuvių mitologiją, nemokėdamas lietuvių kalbos, nes jis turėjo geriausius norus. Bet kada p. Ivinskis rašo tokius niekus, mokėdamas lietuvių kalbą ir būdamas viešo leidinio redaktorium, tai to dovanoti negalima, juo labiau kad jis tokias klaidingas pasakas leidžia į liaudį.

Tai toks yra ūkiško kalendoriaus turinys. Tačiau nelaimingasis lietuvis, kad ir tokį mokytoją turėdamas, skaito tą leidiniūkštį, tikėdamasis rasiąs jame ką nors naudingo ir pamokomo.

PAAIŠKINIMAI

SUTRUMPINIMAI

išnašose ir paaiškinimuose

A. Janulaitis — A. Janulaitis, Daukanto laiškai.—„Mūsų senovė", t. 1, kn. 4/5, Tilžė, 1922.

Anmerk.— Anmerkung, pastaba *(vok.)*.

ar.— artykuł, straipsnis, paragrafas *(lenk.)*.

b.— byla.

B., Bd.— Band, tomas *(vok.)*.

c., cap.— caput, skyrius, paragrafas *(lot.)*.

chap.— chapitre, skyrius *(pranc.)*.

cz., czę.— część, dalis *(lenk.)*.

f.— fondas.

fol.— folium, lapas *(lot.)*.

fr., fragmen.— fragmentum, fragmentas *(lot.)*.

Gesang — giesmė *(vok.)*.

Ibidem — ten pat *(lot.)*.

Idem — tas pats *(lot.)*.

in l. c.— in loco citato, cituotoje vietoje *(lot.)*.

K., Kap.— Kapitel, skyrius *(vok.)*.

k., kar.— karta, lapas, puslapis *(lenk.)*.

ks.— księga, knyga *(lenk.)*.

l.— lapas.

l., lib.— liber, knyga, skyrius *(lot.)*.

liv.— livre, knyga *(pranc.)*.

LKLI — Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekos rankraštynas.

LRB — Lietuvos TSR Respublikinės bibliotekos rankraščių skyrius.

MAB — Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius.

not.— nota, pastaba *(lenk.)*.

p.— pars, dalis *(lot.)*.

p., pag.— pagina, puslapis *(lot.)*.

r., rozd.— rozdział, skyrius *(lenk.)*.

S.— Seite, puslapis *(vok.)*.

s., str.— stronica, puslapis *(lenk.)*.

supl.— suplement, priedas *(lot.)*.

vers.— versus, eilutė *(lot.)*.

VUB — Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyrius.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS, PAMINĖTŲ S. DAUKANTO VEIKALŲ IŠNAŠOSE, SĄRAŠAS

Publikuojamuose trijuose S. Daukanto istorijos darbuose iš viso paminėta 114 pavadinimų šaltinių ir literatūros. Savo išnašose S. Daukantas didelio tikslumo nesiekė, kartais vien iš atminties nurodinėjo panaudoto veikalo pavadinimą, jo autorių ir t. t. Dabar, norėdami skaitytoją bent kiek geriau orientuoti, kokie šaltiniai ir literatūra S. Daukantui buvo žinomi, pateikiame tikslesnį jų sąrašą.

Ne visada iš S. Daukanto išnašų įmanoma nustatyti, kurį veikalo leidimą, kurį šaltinių rinkinį autorius panaudojo. Šiuo atveju nurodomi tie spausdinti veikalai, kurie yra S. Daukanto turėtų knygų sąraše ir pačiame autoriaus knygų rinkinyje, dabar atskirai saugomame Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekoje.

Dalies panaudotų retų veikalų tikslesnius duomenis nustatant, pasikliauta vien bibliografiniais leidiniais.

Acta Lithuanorum žr. Lietuvos Metrika.

Adamus [Bremensis], Historia ecclesiastica... eivsdem avctoris libellvs de sitv Daniae.— Scriptores rervm Germanicarvm, Francofvrti, 1609, p. 1—76.

Alnpeke (von) Ditleb, Livländische Reimchronik, Reval, 1848.

Annales olivenses. Atrodo, kad pirmą kartą šis šaltinis buvo paskelbtas tik 1874 m. (Scriptores rerum Prussicarum, t. 5, Leipzig, 1874, p. 624—644). XIX a. viduryje Olivos metraščio nuorašas, padarytas 1545 m., buvo Karaliaučiaus archyve.

Arndt J. G. žr. Der Lieflaendischen Chronik.

Arnoldus žr. Helmoldus et Arnoldus.

Bayer Theophile Siegfried, De origine et priscis sedibvs Scytharvm.— Commentarii Academiae scientiarvm imperialis Petropolitanae, t. 1, Petropoli, 1728, p. 385—399.

Bayer T. S., De Venedis et Eridano flvvio.— Commentarii Academiae scientiarvm imperialis Petropolitanae, t. VII, Petropoli, 1740, p. 346—361.

Bandtkie Jerzy Samuel, Dzieje narodu polskiego, Wrocław, t. 1—2, wyd. 2, 1820, wyd. 3, 1835.

Bock Friedrich Samuel, Versuch einer wirtschaftlichen Naturgeschichte von dem Königreich Ost- und Westpreussen, Bd. 2, Dessau, 1783.

Bohlen (von) Peter, Über die Verwandtschaft zwischen der Lithauischen und Sanskritsprache. Vorgetragen am 6 Nov. 1828.— Historische und literarische Abhandlungen der Königlichen Deutschen Gesellschaft zu Königsberg, Königsberg, 1830, p. 111—140.

Bohusz Xawiery, O początkach narodu i języka litewskiego, Warszawa, 1808.

B[ray] L. C. D., Essai critique sur l'histoire de la Livoniae, t. 1, Dorpat, 1817.

Le Catholique Journal, t. 1, Paris, 1826 (šio leidinio bibliografijose ar bibliotekose nepavyko rasti).

Chronicon Saxonvm Qvedlinbvrgense.— Scriptorum Brunsvicensia illustrantium, t. 2, Hanoverae, 1710, p. 272—296.

Cluverius Philipp, Introductio in universam geographiam tam veterem, quam novam, Amstelaedami, 1683.

Cromer Martinus, Polonia, siue de origine et rebus gestis Polonorum, libri XXX, Coloniae Agrippinae, 1589.

Czacki Tadeusz, O litewskich i polskich prawach, t. 1, Warszawa, 1800.

Daukša Mikalojus (Vujekas Jakubas), Postilla katholicka, V., 1599.

David Lucas, Preussische Chronik, Königsberg, Bd. 1, 1812, Bd. 3, 1813, Bd. 7, 1815.

Depping M., Histoire des expéditions maritimes des Normands et de leur établissement en France au Xme siècle, Paris, 1844.

Diodorus Siculus, Bibliothecae historicae libri qui supersunt, t. 1—2, Amsterdami, 1746.

Dionysius Halicarnasseus, Opera omnia, Lipsiae, b. m.

Dithmarus Just. Christ. žr. Tacitus Caius Cornelius.

Dlugoss Joannes, Historiae polonicae libri XII, t. 1, Francofurti, 1709.

Donaleitis Christian, Das Jahr in vier Gesängen, ein ländliches Epos aus dem Litthauischen des Christian Donaleitis... ins Deutsche übertragen von D. L. J. Rhesa, Königsberg, 1818.

Dusburg (de) Petrus, Chronicon Prussiae..., collect Christophor Hartknoch, Jenae, 1679.

„Dziennik Warszawski" žr. Poška D.

„Dziennik Wileński" žr. Wynalazki...

Einhorn Paul, Historya Lettica, Dorpt in Liefland, 1649.

Essai critique... žr. Bray.

Gallus Martinus, Chronicon ad fidem codicum, Varsaviae, 1824.

Gebhardi Ludwik Albrecht, Geschichte des Herzogthums Kurland und Semgallen, oder der Liefländischen Geschichte zweiter Abschnitt, Halle, 1789.

Gebhardi L. A. žr. Schlözer A. L.

Gervais Johann Friedrich, Notizen von Preussen mit besonderer Rücksicht auf die Provinz Littauen, 1. Sammlung, Königsberg, 1795.

Giesebrecht Ludwig, Wendische Geschichte aus den Jahren 780 bis 1182, Bd. 3, Berlin, 1843.

Goldast (von Haiminsfeld) Melchior, Suevicarum rerum scriptores, ed. II, Ulmae, 1727.

Groddeck Gotfryd Ernest, Disputatio Getae AΘANATIZONTEΣ, sive de immortalitatis, quam Getis persuasisse dicitur Zamolxis, ratione.— Praelectiones in Univ. Litterarum Caesarea Vilnensi 1818/19.

Gruber Joan Daniel, Origines Livoniae sacrae et civilis, A. B. Francofvrti et Lipsae, 1740.

Grunau Simon, Chronica... Gdanskas, apie 1517—1526 m. (rankraštis, du jo nuorašai XIX a. pradžioje buvo Karaliaučiuje).

Gwagnini Alexander, Sarmatiae Europe descriptio, quae Regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Masoviam, Prussiam, Pomeraniam, Livoniam et Maschoviae, Tartariaeque partem complectitur, [Cracoviae], 1578.

Hardt (von der) Hermann, Magnum oecumenicum Constantiense concilium, t. II, Francofurti et Lipsiae, 1700.

Hartknoch Christophorus, Alt- und Neues Preussen oder Preusischer Historien zwey Theile, Frankfurt-Leipzig, 1684.

Hederus Johan. El., De lingua herulica seu lithuanica et samogitica tum prussica...— Miscelanea Berlinensia, contin. II, t. IV, p. 311—325.

Heeren A[rnold], Ideen über die Politik, den Verkehr und den Handel der vornehmsten Völker der alten Welt, Göttingen, 1793.

Helmoldus et Arnoldus, Chronica Slavorum, Lubecae, 1760.

Hennenberger Caspar, Erclerung der Preussischen grössern Landtaffel oder Mappen, Königsberg in Pr., 1595.

Henricus Letticus, Henrich der Lette žr. Gruber J. D.

Herburt de Fulstin, Chronica sive historiae polonicae compendiosa..., Dantisci, 1609.

Herodotus Halicarnasseus, Histoviarum libri IX, Francofurti, 1608.

Hiärn Thomas, Ehst-, Lyf- und Lettlaendische Geschichte, Riga, Dorpat und Leipzig, 1835.

Hlebowicz Antoni Bolesław, Krótki rys życia Witolda, w. x. litewskiego, Wilno, 1821.

Jahrbücher des Vereins fur mecklenburgischen Geschichte und Altertumskunde, Schwerin, 1836.

Jaroszewicz Józef, O Herulach, pobratymcach Litwinów, Wilno, 1840.

Jordanes, De origine actvqve getarvm liber.— Procopius Caesarensis, De rebvs Gothorum, Persarvm ac Vandalorum libri VII, Basileae, 1531, p. 593—641.

Journal de Catholique žr. Le Catholique Journal.

Jucewicz Ludwik Adam, Kamienie litewskich bogiń.— „Tygodnik Petersburski", 1836, cz. XIII, Nr. 17, p. 105—106.

Justinus, Historiarum libri XLIV, Halae et Berolini, 1815.

Kadłubek Vincentius, Res gestae principum et regnum Poloniae, p. 1—2, Varsaviae, 1824 (naudojosi, matyt, ir 1749 ar 1769 m. leidimu).

Karamzin N. žr. Карамзин Н.

Koeppen (von) Peter, Der litauische Volksstamm. Ausbreitung und Stärke desselben in der Mitte des XIX. Jahrhunderts.— Mélanges russes tirés du Bulletin historico — philologique de l'Academie impériale des sciences de St. Pétersbourg, t. II, St.-Pétersbourg, 1851, p. 1—22.

Koialowicz Wiivk Albert, Historiae Litvanae, pars I, Dantisci, 1650, pars II, Antverpiae, 1669.

Kotzebue (von) August, Preussens aeltere Geschichte, Bd. 1—3, Riga, 1808.

Krantzius Albertus, Wandalia, Francofvrtii, 1575.

Kraszewski J. I., Wspomnienia Wolynia, Polesia i Litwy, t. 1, Wilno, 1840.

Kronika Kwedlinburska žr. Chronicon Saxonum Qvedlinbvrgense.

Kronika Villehardouin žr. Ville-Hardouin.

Krótki rys życia Witolda žr. Hlebowicz A. B.

Kruse Friedrich, Erläuterung zu den Necrolivonicis zur festeren Begründung und Erweiterung mehrerer darin mitgetheilten, für die Geschichte der Ostseeprovinzen wichtigen Entdeckungen, Dorpat und Leipzig, 1845.

Langebeck Jacques et Suhm Petrus-Frid., Scriptores rerum danicarum, t. 1, Hafniae, 1772.

Lasicius Polonus Johannes, De diis Samagitarvm caeterorvmqve Sarmatarvm et falsorvm christianorum, Basileae, 1615.

Le Bas Philippe, L'univers pittoresque, Europe, t. 1, Paris, 1840.

Lehrberg Aron Christian, Untersuchungen zu Erläuterung der älteren Geschichte Russlands, St. Petersburg, 1816.

Lelewel Joachim, Badania starożytności w względzie geografji, Wilno i Warszawa, 1818.

Lelewel Joachim, Pytheas und die Geographie seiner Zeit, Leipzig, 1838.

Leo, Einige bemerkungen über die sprache der Geten.— Zeitschrift für vergleichende sprachforschung auf dem gebiete des Deutschen, Griechischen und Lateinischen, dritter jahrgang, Berlin, 1854, p. 176—194.

Leo Joannes, Historia Prussiae, Brunsbergae, 1725.

Lepner Theodor, Der Preusche Littauer..., Danzig, 1744.

Der Liefländischen Chronik, Th. 1—2, in deutsche uebersetzt von Johann Gotfried Arndt, Halle im Magdeburg, 1747—1753.

Lietuvos Metrika, Acta Lithuanorum, Libri inscriptionum — įrašų knygos; Libri publicorum negotiorum — viešųjų reikalų knygos.

Lucas David žr. David Lucas.

Maciejowski Wacław Aleksander, Pierwotne dzieje Polski i Litwy zewnętrzne i wewnętrzne, Warszawa, 1846.

Mallet P. H., Histoire de Dannemarc, t. 3, Genève, 1768.

Mallet P. H., Les anciens Danois, Genève, 1790.

Malte-Brun [Conrad], Tableau de la Pologne ancienne et moderne, Paris, 1807.

Merkel G., Die Vorzeit Lieflands, B. 1, Berlin, 1798.

Michalo Litvanvs, De moribvs Tartarorvm, Litvanorvm et Moschorvm, Basileae, 1615.

[Mickiewicz Adam] P. S. F. Ż, Żywila. Powiastka. Z dziejów litewskich.—„Tygodnik Wileński", 1819, Nr. 133, p. 113—121 („Darbų" išnašoje leidimo metai klaidingi— 1817).

Montfaucon (de) Bernard, L'antiquite expliquée et représentée en figures, Paris, 1722.

Narbutt Teodor, Badania starożytności litewskich.—„Tygodnik Wileński", t. 3, 1817, Nr. 71, p. 273—282, Nr. 77, p. 369—373.

Narbutt Teodor, Dzieje starożytne narodu litewskiego, t. 1, 3, 4, Wilno, 1835—1838.

Neueste nordische Beytraege zur physikalischen und geographischen Erd- und Voelkerbeschreibrung, Naturgeschichte und Oekonomie, Bd. 1 (Neue nordische Beytraege..., Bd. 5), St. Petersburg und Leipzig, 1793.

Notizen von Preussen... žr. Gervais J. F.

Nougorod. liet. žr. Летописец Новгородский.

Olaus Petrus žr. Langebeck J.

Olearius Adamus, Offt begehrte Beschreibung der newen orientalischen Reise, so durch Gelegenheit einer hollsteinischen Legation an den König in Persien geschehen, Schleswig, 1663.

Ovidius Naso Publius, Opera, t. III, Berolini, 1757.

Paulus Diaconus, De origine et gestis regum Langobardorum libri VI, Paris, 1514.

Pisanski Georg Hristoph, De montibus regni Prussiae notabilioribus commentationem geographicam, Regiomonti, 1769.

Piteas... žr. Lelewel Joachim.

Plinius Secundus Caius Maior, Historiae naturalis libri XXXVII, t. 1—4, Parisiis, 1779.

Pomponius Mela, De situ orbis libri tres, Lipsiae, 1816.

[Poška D.], O dębie mającym przeszło lat tysiąc zwanym Baublis, który rósł na Żmudzi w majętności Bardzie należącego do Dyonizego Paszkiewicza.—„Dziennik Warszawski", 1826, t. IV, Nr. 11, p. 37—46.

Praeletiones... žr. Groddeck.

Praetorius Matthaeus, Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne, 1690, (rankraštis, nuorašas — MAB, f. 129, b. 1338—1339).

Praetorius Matthaeus, Orbis Gothicus, [liber 1], Oliva, 1688.

Prawa, konstytucye y przywileie Królestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego y wszystkich prowincyi należących, t. III, V, Warszawa, 1735, 1738.

Procopivs Caesariensis, De rebvs Gothorvm, Persvm ac Vandalorvm libri VII, Basileae, 1531.

Ptolomaeus Claudius, Geographia, Romae, 1508.

Raczyński Edward, Kodex dyplomatyczny Litwy, Wrocław, 1845.

Rask Rasmus Kristian, Untersuchung über den Ursprung der alten nordichen oder isländischen Sprache, [po 1818].

Rhesa L[iudvikas] J[Gediminas], Dainos oder litthauische Volkslieder, Königsberg, 1825.

Rhesa L. J. žr. Donaleitis Ch.

Robertson William, Histoire du règne de l'empereur Charles — Quint, t. 1, Paris, 1822.

Ruhig Philipp, Betrachtung der littauischen Sprache in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften, Koenigsberg, 1745.

Saxo Grammaticus, Historiae danicae lib. XVI, Lipsiae, 1771.

Schloezer August Ludewig, Gebhardi Ludewig Albrecht, Geschichte von Littauen, Kurland und Liefland, Halle, 1785.

Schütz Caspar, Rerum Prussicarum historia, Gedani, 1769.

Siestrzencewicz de Bohusz Stanislav, Precis des recherches historiques sur l'origine des slaves ou esclavons et des sarmates, St. Petersbourg, 1824.

Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego... roku 1588, Wilno, 1819.

Storch Henri, Historisch-statistisches Gemälde des Russischen Reichs an Ende des achtzenten Jahrhunderts, t. 1—8, Riga — Leipzig, 1796—1803.

Strabo, Geographie, Bd. 6, Stuttgart, 1832.

Stryikowski Osostewiciusz Maciei, Kronika Polska, Litewska, Zmodzka y wszystkiey Rusi, Krolewec, 1582 [1766].

Suhm P. žr. Langebeck J.

Tacitus Caius Cornelius, De sitv, moribvs et popvlis Germaniae libellus, exposvit Ivst. Christoph. Dithmarvs, Francofvrti ad Viadrvm, 1766.

„Tygodnik Petersburski" žr. Jucewicz L. A.

„Tygodnik Wileński", 1817, Nr. 71, 77 žr. Narbutt T., Badania...

Vater Johann Severin, Vergleichungstafeln der europ. Stammsprachen, Halle, 1822.

Wigand z Marburga, Kronika, wyd. Jana Voigta i Edwarda hr. Raczyńskiego, Poznań, 1842.

Ville-Hardouin (de) Geoffr., De la Conqueste de Constantinoble..., èd. par M. Paulin Paris, Paris, 1838.

Wynalazki, odkrycia i rozmaitości.—„Dziennik Wileński", t. 3, 1822, p. 126—137.

Windecke Eberhard, Historia Sigismundi imperatoris 1386—1442 w Denkwürdigkeiten...— Scriptores rerum germanicarum, t. 1, 1782.

Wizerunki i rostrząsania naukowe. Poczet nowy drugi, t. 22, Wilno, 1841.

Voigt Johann, Geschichte Preussens, Bd. 1—6, Königsberg, 1827—1834.

Volumina legum žr. Prawa, konstytucye y przywileie...

Журнал МВД см. Северо-западный край...

Карамзин Николай, История государства Российского, изд. II, т. 1—5, СПб, 1818—1819.

Летописец Новгородский, начинающийся от 1017 и кончащийся 1352 годом, М., 1781.

Северо-западный край Империи в прежнем и настоящем. — Журнал Министерства внутренных дел, кн. 2, СПб, 1843, р. 207—241.

REDAKCINĖS PASTABOS

S. Daukantas rašė savo gimtąja pajūrio žemaičių dounininkų (kretingiškių) tarme. Tos tarmės fonetinės, morfologinės, leksinės ir sintaksinės ypatybės jo raštuose vyrauja. Tačiau savo darbus jis skyrė ne vien žemaičiams, bet visiems lietuviams. Tai matyti iš „Pasakojimo" pratarmės, kur sakoma: „Tawęs miłas Letuwi skajtytojau mełdu, kad ne tužtumi ant manęs, jog ne tawa parakwijos kałbù rasziau, gali pats wiena karta parskajtis antra karta skajtydamas nusoukti żodius pagał soukos sawa parakwijos. Jr tejp kami randi paraszyta, kantri ir narsi karejwej, skajtyk kantrus ir narsus karejwej, kami randi kantri wirą, skajtyk kantru wiru ir tejp tolaus." Taigi, tur būt, pirmiausia dėl noro, kad suprastų ne vien žemaičiai skaitytojai, taip pat ir dėl spausdintų lietuviškų raštų įtakos S. Daukanto kalboj atsirado ir nebūdingų jo gimtajai tarmei ypatybių: dvibalsiai *ai, ei* galūnėje (*wargaj, kajlej, mergelej*), galūninis balsis *o* (*gaudesio* vns. kilm., *rado, suwadino*), dvibalsiai *ie* (*wienas, wietoie, kurie*) ir *uo* (*duonos, duos*), daiktavardžių vyr. g. vns. naud. ir kai kurių prieveiksmių galūnė *ui* (*daktuj, sunuj, paskuj*), nesutrumpėjusios galūnės (*wadinamas, wienas, narsybieie*). „Nežemaitiškų" dalykų gausėjo palaipsniui, daugiausia jų yra vėliausiuose darbuose, kartu ir „Pasakojime".

Rašyboje S. Daukantas laikėsi ir fonetinio (*dirpti, iszłauszti*), ir kilminio (*atgieżti, dziaugsmą*) principo. Kaip ir dauguma ano meto mūsų rašto žmonių, jis vartoja kai kuriuos lenkų rašmenis: *cz* (=č), *sz* (=š), *ł, w, ż, ź,* jų pavyzdžiu žymi *j* vietoj dabartinio *i* dvibalsiuose (*buriuj, trumpaj*). Vartoja nosines *ą, ę : ą* vns. gal. ir dvigarsiuose su *m, n,* (*łaużą, ąmżina, ąnt*), *ę* vns. kilm. ir gal. (*senowęs, karę*), būtojo laiko III asm. (*wedę*), kartais dvigarsiuose su *m, n* (*szwęntino*). Iš ilgųjų balsių skiria ilgąjį *i*, kurį žymi *y*, nors nenuosekliai (*gyweno, tejsybę*). Vartoja keletą raidžių su diakritiniais ženklais, kuriomis stengiasi tiksliau išreikšti tarmės garsus arba žymi morfologines formas: *à,* è (greta *aj, ej*) žymi galūninius dvibalsius *ai, ei* (*pernà, skaugè*), taip pat skiria mot. g. dgs. gal. (*wijtàs, girrès*) nuo vard. (*wijtas, girres*); *á* kartais rašo vietoj dabartinės lk. *e* (*żámaj*); ë pasitaiko vietoj *ie* (*Lëtuwius*); *ī**,

---

* Dėl techninių kliūčių kitur šis ženklas nevartojamas.

ô(û) būna vietoj *i, u (sótīkósī, skaugùs); ô,* nors retai ir labai nenuosekliai, atrodo, rašo vietoj žemaitiško *uo (ôro, ryžôs,* taip pat kirčiuotoje vns. kilm. galūnėje — *brąndôs*); *û* — dgs. kilm. (*spejgû); i* — vns. gal. *(ugni);* dvibalsį *uo* (jo tarmės *ou)* žymi ir *û (kûksztą).* Gausiai raidžių su diakritiniais ženklais yra „Būde", „Pasakojime" jų mažiau. S. Daukantas beveik nevartoja priebalsių *ch, f,* juos kartais teparašo svetimuose varduose, bet dažniausiai lietuvina — keičia į *k, p.* Vardai, prasidedantys priebalsiu *h,* rašomi be jo *(Erodotas).* Po trumpojo balsio, nors labai nenuosekliai, vartojami dvigubi priebalsiai *(kitta).* Didžiosiomis raidėmis, be sakinio pradžios, S. Daukantas rašo tikrinius daiktavardžius *(Witautas, Kłajpieda),* genčių ir tautybių vardus *(Parusej, Lanks),* gyventojų pavadinimus pagal kilimo vietą (*Naugardionis* dgs. vard.), pareigybių pavadinimus *(Sarguns),* šventes (nors ne visada). Svetimų vardų rašyba nenuosekli — vienais atvejais išlaikomos originalios jų formos, kitais transliteruojama pagal tarimą, vienais atvejais jie linksniuojami, kitais — ne.

S. Daukanto skyryba taip pat nėra nuosekli: kartais skyrybos ženklas dedamas kur nereikia, arba atvirkščiai — nepadedamas, kur turėtų būti. Skyrybai S. Daukantas vartoja visus šiuo metu turimus jos ženklus: tašką, kablelį, kabliataškį, dvitaškį, brūkšnį, brūkšnelį, klaustuką, šauktuką, kabutes, skliaustelius. Paprastai jo raštuose jie atlieka tas pačias funkcijas, kaip ir dabartinėje mūsų skyryboje, tačiau ne visada. Taškas dedamas sakinio gale; po santrumpų ir po skaičiumi rašomų kelintinių skaitvardžių. Kablelis vartojamas vienarūšėms ir išskirtinėms sakinio dalims, įterpiniams bei sudėtiniams sakiniams skirti. Mėgsta kabliataškį. Periode jį dažnai rašo ten, kur reikėtų dėti tašką arba pakaktų kablelio. Dvitaškį dažniausiai deda po žodžių (paprastai po *beje, tai yra*), po kurių seka išskaičiavimas ar paaiškinimas, rečiau prieš tiesioginę kalbą. Brūkšnį vartoja retai, juo kartais pažymėdamas sakinio pabaigą ir naują pastraipą. Brūkšnelis dėliojamas tarp dviejų žodžių, sudarančių vieną sąvoką *(ukęs-wirs, Kuriejû-Kuriejis, pilęs-Kałnajs).* Klaustuku baigia klausiamąjį sakinį, jį rašo ir po šalutinio sakinio su klausiamaisiais žodeliais *(Dabar rejk modóm wejzieti diel ko žmones kas meta sie jawus?).* Po retorinio sakinio deda šauktuką, kurį, nors ne visada, vartoja taip pat po kreipinio su jaustuku *(Ej Wieszpatie!)* ir po jaustuko *(Aj!).* Kabutėmis skiria tiesioginę kalbą ir perteikiamus kito žodžius. Į skliaustelius ima įvairius paaiškinimus, kartais sinoniminius žodžius.

Pabrėžtina, jog šios pastabos apie S. Daukanto kalbą, rašybą

bei skyrybą pateikiamos, remiantis spausdintų jo kūrinių tekstais ir jo paties ranka rašytais rankraščiais. Į kitų žmonių darytus nuorašus neatsižvelgta, kadangi kai kuriomis ypatybėmis jų rašyba skiriasi.

Iki šiol skelbtus ir perspausdintus S. Daukanto darbus (žr. „Teksto komentarai", I, II t.), dedamus į šiuos „Raštus", redaguota įvairiai. Antrasis „Būdo" leidimas, pasirodęs XIX a. pabaigoje JAV, buvo pateiktas ano meto spaudoje bei knygose įsigalėjusia kalba ir rašyba, nors išlaikant ir kai kuriuos S. Daukanto kalbos dalykus. Redaguojant čia neretai pakeistos žodžių formos bei patys žodžiai, jie praleisti arba prirašyti nesami, retesni dažnai aiškinti skliausteliuose, kartais sukeista sakinio žodžių tvarka. Panašiu būdu yra suredaguota ir „Pasakojimo" pradinės dalies pirmoji publikacija, išleista XIX a. pabaigoje Rytų Prūsijoje. Trečiojo „Būdo" leidimo redaktorius J. Talmantas S. Daukanto žemaitiškas fonetines ypatybes transponavo į lk. Žemaitiškų linksnių ir asmenų galūnių jis nekeitė, o į lk. jas teatstatė paraidžiui. S. Daukanto „Rinktinių raštų" tekstus redagavęs Z. Zinkevičius aukštaitino fonetiką, dabartinės lk. formomis keitė žemaitiškas linksnių ir asmenų galūnes, žodžių kamienus, kai kurias priesagas, prieveiksmius, vietomis pakoregavo žodžių tvarką, aukštaitino prielinksnines konstrukcijas, dviskaitą, dabartino asmenų ir vietų vardų formas.

Šiam S. Daukanto „Raštų" leidimui imami pirminiai, autentiškiausi jo veikalų tekstai: „Darbų"— V. ir M. Biržiškų paruošta 1929 m. publikacija, sutikrinant ją su pačiu nuorašu, buvusiu tos publikacijos pagrindu, ir antru, vadinamuoju Uvainio nuorašu; „Būdo"— pirmasis jo leidimas; mažesniųjų S. Daukanto leidinių pratarmių — autografai ar pirmosios publikacijos; „Pasakojimo" I dalies — Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyriuje esantis autografas, o II dalies — nuorašas, saugomas Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštyne, sutikrinant jį su tame pat rankraštyne esančiu kitu nuorašu.

S. Daukanto „Raštų" tekstai redaguojami laikantis šių principų.

1. S. Daukanto rašyba pakeičiama dabartine. Jo *k, p,* vartotos vietoj *ch, f,* keičiamos *ch, f* (pvz., *Kanas, Plarencyio* vns. vt.— *chanas, Florencijoj*). Sudabartinama taip pat S. Daukanto skyryba, išlaikant, be vieno kito atvejo, jo sakinį periodą ir pastraipas. Tiesioginė kalba, kaip ir S. Daukanto, skiriama kabutėmis. Rankraščiuose ar pirmose publikacijose pabraukti ar kursyvu duoti žo-

džiai bei posakiai išskiriami kursyvu. Šis principas ne visais atvejais taikomas „Darbuose", kurių nuoraše daug pabraukimų bei išretinimų neturi prasmės.

2. Žemaitiški S. Daukanto garsai verčiami į lk. garsus, pvz., vietoj *medio, żodió, Zámajtej, mediû, ajtioti, akmou, dounq, kijle, niera, ouszós, roustó, iszrenstosi, tijws, daktuj, wakaj, skaugè* vns. naud. rašoma *medžio, žodžiù, žemaičiai, medžių, aičioti, akmuo, duoną, kielė, nėra, vąšas, rąstu, išręstose, tėvas, daiktui, vaikai, skaugei.*

3. Sutrumpėjusios galūnės (tokius linksnių galūnių sutrumpėjimus S. Daukantas kartais žymi apostrofu *wir's*) atstatomos, vietoj *apdars, darom's, senowie, kraun, terio* ir kt. rašoma *apdaras, daromas, senovėj, krauna, terioja* ir kt. Paliekamos sutrumpėjusios galūnės, pasitaikančios ir literatūrinėje kalboje, kaip: *matisem* „matysim", *regieiom* „regėjom", *ryžos* „ryžos".

4. Pagal lk. normą keičiami nedėsningi fonetiniai variantai ir šiaip kai kurios žemaitybės, pvz., *ąmbole, apałós, dajniou, dôwinoti, dwyleką* vns. gal., *ekietes, erżelas, gélżijs, gywolus, kamuli, kopa, kunegaj, łopiszie, małagi, medigaj, mesą, miłas, nauinó, obułus, ołunges, parkijtę, piedsákeys, piningaj, plezdinga, ragiû, wepsojy, Wokytis, żwajsdès* ir kt. keičiama į *vambolė, apvalus, dainuoja, dovanoti, dvylika, akėčios, eržilas, geležies, gyvulius, kamuolį, kuopa, kunigai, lopšy, melagį, medžiagai, mėsą, mielas, naujiena, obuolius, volungės, perkeitė, pėdsekiais, pinigai, blezdinga, rogių, vėpsojo, vokietis, žvaigždes* ir kt. Tokiu pat principu redaguojami tarptautiniai žodžiai ir svetimybės (daugiausia istoriniai terminai), pvz., vietoj *Koncilium, konturas, prawincijołams, ciecorius, Jomilesta, posnika* vns. kilm., *szaltyżej* ir kt. rašoma *konsiliumas, komtūras, provinciolams, ciesorius, jomylista, pasninko, šaltyšiai* ir kt. Retesnių, turinčių kokį nors niuansinį atspalvį ar susijusių su S. Daukanto etimologija šios rūšies žodžių paliekamos autoriaus formos, pvz., *atmonas* „etmonas", *deputotai* „deputatai", *kamendotas, taborius* „stovykla".

5. Dvejopos ar keleriopos to paties žodžio formos suvienodinamos, paprastai pasirenkant lk. ar S. Daukanto dažniau vartojamą formą, pvz., *akiwajzda, akiwejzda* ir *akiuwajzdo* vns. vt., *jodas* ir *jotas* „raitelis", *pragumas* ir *progumas,* dgs. gal. *trimittus, trimittius* ir *trimijtius, ewangelije* ir *ewanelije, gromata* ir *grometa, marczelga* ir *marszelga, zdrada* ir *zdroda* suvienodinama į *akivaizda, jotas, pragumas, trimitus, evangelija, gromata, marčelga, zdroda.* Nevienodos to paties žodžio formos paliekamos, jeigu jos var-

tojamos beveik lygiagrečiai arba žodis yra retas, taip pat jei S. Daukantas tuos žodžius etimologizuoja, pvz., *abazas* ir *abažas*, *darai* ir *darbai*, *į* ir *ing*, *karonė* ir *koronė*, *kluokti* ir *klūkti*, *pavieta*, *pavietas* ir *pavietė*, *prabočiai* ir *probočiai*, *suėjimas* ir *sueimas*, *išzurdoti* ir *iššurdoti*, *tuojtimpos* ir *tuointimpos*.

6. Tarminės priesagos *-alis*, *-ė*, *-elis*, *-ė*, *-inykas*, *-ė* keičiamos atitinkamomis lk. priesagomis, pvz., vietoj *łąngalis*, *uppalej*, *kudikéli*, *rasztinikaj*, *sakalinikas* rašoma *langelis*, *upeliai*, *kūdikėlį*, *raštininkai*, *sakalininkas*. Priesaga *-alė*, *-elis* paliekama pavardėse (*Bucaly* vns. įn. „Bučale", *Algimuntalys* vns. kilm. „Algimantalės", *Narimontelis* „Narimantelis"), taip pat priesaga *-alis*, *-ė* paliekama žodžiuose, kuriuose ji neturi deminutyvinės reikšmės ar kuriems suteikia specifinę reikšmę, ir hibriduose (*dievalis*, *kunigaikštalė*, *medalė* „nedidelė giria", *muižalė*, *nabaštikalis*, *vargalis* „vargšas", *vietovalės* „miesteliai", *žmonalės*).

7. S. Daukanto vartojami kitos giminės ar kamieno negu lk. žodžiai norminami pagal lk., pvz., vietoj *dainie*, *ejłomis*, *girres*, *gółbej*, *kałkajs*, *kanapius*, *łajma*, *łuomas* dgs. vard., *majszty*, *pasaulęs*, *pile*, *rutaj*, *sosto* vns. vt., *tukstąntès*, *wajsti* ir kt. rašoma *daina* (*dainė* palikta tik pavadinime „Dainės žemaičių"), *eilėmis*, *girios*, *gulbės*, *kalkėmis*, *kanapes*, *laimė*, *luomai*, *maištą*, *pasaulio*, *pilis*, *rūtos*, *soste*, *tūkstančius*, *vaistą* ir kt. S. Daukanto formos paliekamos, kai žodis turi kitą reikšmę, negu lk. (*buta* „ūkis", *ūkė* „valstybė; ūkis"), o kartais dėl tam tikro niuanso (*įgulė* „įgula", *karė*, *rūstas* „rūstus").

8. Žodžių tarminės lytys (dažniausiai kaitomųjų žodžių galūnės) pakeičiamos atitinkamomis lk. lytimis, pvz.: a) daiktavardžių linksnių formos *dukteries*, *jôtij*, *walgiou*, *ąmžiouie*, *dingstieie*, *pirtiesi*, *žodiusi* keičiamos į *dukters*, *jočiai*, *valgiui*, *amžiuje*, *dingstyje*, *pirtyse*, *žodžiuose*; b) būdvardžių ir skaitvardžių formos *garsio*, *drousi*, *jaunoujou*, *narsiji*, *deszimtamiję*, *rangi* dgs. vard., *wiresnije*, *didiosès* dgs. gal.— į *garsaus*, *drąsų*, *jaunajam*, *narsųjį*, *dešimtajame*, *rangūs*, *vyresnieji*, *didžiąsias*; c) įvardžių formos *kórió*, *toumi*, *jumis* dgs. gal., *kórius*, *tus* — į *kuriuo*, *tuo*, *jus*, *kuriuos*, *tuos*; d) veiksmažodžių, dalyvių, pusdalyvių formos *jautotijs*, *grudies*, *regam*, *seket*, *taraj*, *žwelgsem*, *mieklinsemos*, *butio* (*buczio*), *saugotumi*, *stebietumes*, *sósirinktum*, *drensaj*, *eję* bt. lk. III a., *mijktąntys*, *palijkt*, *pakwijtusis*, *lyginamis*, *remdamis* — į *jautotis*, *grūdos*, *regim*, *sekit*, *taria*, *žvelgsim*, *mėklinsimės*, *būčiau*, *saugotum*, *stebėtųsi*, *susirinktų*, *drįsta*, *ėjo*, *miegantys*, *palieka*, *pakvietę*, *lyginami*, *remdami*; e) prieveiksmiai, jungtukai, prielinks-

niai (priešdėliai) *qntrejp, artiaus, numij* (kryptį žymėti), *paskou, rita porita, tejp, tyisiau, tolesnej* (šios darybos prieveiksmiai paliekami sudėtinėse aukščiausio laipsnio formose, kaip *platej platesnej* „plačiai platesniai"), *tolij, tujau(s), tecziaus, ape* (*aple* rt.), *nu, par, pri, prisz* — į *antraip, arčiau, namo, paskui, rytoj porytoj, taip, tiesiai, toliau, toli, tuojau, tačiau, apie, nuo, per, prie, prieš.* Paliekamos veiksmažodžių formos *gema, irsta, kilsta, skausta, kavo, nušavo,* nekaitoma sangrąžinių pusdalyvių forma su galūne *-os (dziaugdamos* „džiaugdamasis", *gailėdamos* „gailėdamasi", *melsdamos* „melsdamiesi"), taip pat nekaitomi sangrąžinių daiktavardžių vediniai, kaip *elgimos* „elgimesi", *noksenos* „lenktynės". Taip pat paliekami žemaitiški laiko prieveiksmiai, nusakantys oro būvį *(darganotie, speiguotie),* kurie lk. neturi tikslaus atitikmens, o vienas kitas pateikiamas ir „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne".

9. Priešdėlėtųjų veiksmažodžių formų sangrąžos dalelytė rašoma po priešdėlio, pvz., vietoj *nebstebieses, nelepinos, óžkąndos* rašoma *nebsistebės, nesilepino, užsikando.*

10. Dviskaita paliekama, tik vietoj žemaitiškų formų rašomos aukštaitiškos, pvz., *jaunoujum, judums, linkiau, szioudom, tijdwi skérsini sijni buo só junkti sijnó, lijlo lejdimas yra wissodidiausim idim motriszkujû,* [...] *kartajs wénsaj dum trubom pusdamas sótajkén judóms balsą* daroma *jauniejiem, judviejų, linkiva, šiedviem, tiedvi skersini sieni buvo sujungti siena, lielio leidimas yra visų didžiausiom ydom motriškųjų, kartais viensai, dviem trūbais pūsdamas, sutaikina jųdviejų balsą.*

11. S. Daukanto sintaksė — sakinio žodžių tvarka, linksnių vartojimas bei valdymas — paprastai išlaikoma. Redaguojami tiktai tokie dalykai: a) Kai kurių prielinksnių vartojimas su neįprastais tam tikrais atvejais lk. linksniais, būtent: konstrukcija *ant* su naudininku, galininku ir įnagininku keičiama į to paties prielinksnio konstrukciją su kilmininku *(ant wyita iszkłoiy, ant eiłas Letuwiu guly, Ąnt gałwomis skłastaj* [...] *taukszoię* — *ant vietos išklojo, ant eilių lietuvių gulė, Ant galvų sklastai taukšojo); už* su naudininku ir galininku — į *už* su kilmininku *(už tims taszkams stowiedamis, issikułusis óž reję, už io sunu Szwarna iszpyrszo* — *už tų taškų stovėdami, išsikūlę už rejos, už jo sūnaus Švarno išpiršo); po* su naudininku ir galininku — į *po* su kilmininku ir įnagininku *(po toke pargale, paweżęs po trobos ąngą* — *po tokios pergalės, pavežęs po trobos anga); pagal, pas, paskui, prieš* su kilmininku — į šiuos prielinksnius su galininku *(Kariawo pagał vijtos budo, pas anų, paskou ju iszeiy, prisz trobos duru buo* —

Kariavo pagal vietos būdą, pas anuos, paskui juos išėjo, prieš trobos duris buvo); be, dėl, iš, nuo, prie, tarp su naudininku — į šiuos prielinksnius su kilmininku *(be parglita warginty, diel sawyi gawa paszalpa, Jaunoiy isz sawa puse tyikies, wos beiszspruda nu giltyne, pri gałotinėj nómo sijnaj, tarp dydoumene — be perglytos varginti, dėl savęs gavo pašalpą, Jaunoji iš savo pusės tiekės, vos beišsprūdo nuo giltinės, prie galutinės namo sienos, tarp diduomenės).* Autoriaus konstrukcijos nekeičiamos tais atvejais, kai minėtieji prielinksniai būna pavartoti kito prielinksnio reikšme, pvz., *ant — į, už — po (Atvežus nabaštiką ant kapus* „Atvežus nabaštiką į kapus", *Raktininkas, kurs lobius didžiojo kunigaikščio už raktui laikė* „Raktininkas, kurs lobius didžiojo kunigaikščio po raktu laikė"). b) Su žodžiu *vadinamas* ir jo formomis vartojamas vardininko linksnis paprastai pakeičiamas įnagininku, pvz., vietoj *atwadyna* [...] *zakanikus wadynamus Krÿżeiwey* rašoma *atvadino zokaninkus, vadinamus kryžeiviais.*

12. Baltų genčių ir sričių vardų paliktos S. Daukanto formos, tik jos apvienodintos, pasirenkant vieną dažniau vartojamą, pvz., „Darbų" *Jodwieżej, Joudwieżej, Jadwieżej* ir kt. — *jodviežiai,* „Pasakojimo" *Jatwieźaj, Jotwieżej, Jadwieźaj — jatviežiai* ir t. t. Kitų tautų bei genčių vardų formos paliekamos nekeistos, pagal lk. normą padaryta tiktai *anglas, mongolas, totorius* ir *graikas* (S. Daukanto yra *Anglis, Inglis, Mogułu* dgs. kilm., *Totorej, Tatorej, Tautorej, Grekas*). Kita *graiko* forma — *grekonis* — palikta.

13. Nenuosekliai (laikantis originalo rašybos, pagal tarimą, mišriai) S. Daukanto rašomi vietų ir žmonių vardai paprastai transliteruojami šiuo metu lietuvių kalboje įsigalėjusiu fonetiniu principu. Suslavintos ar lotynizuotos lietuvių kunigaikščių vardų formos, jo paimtos iš istorinių šaltinių, sudabartinamos. S. Daukanto aplietuvinti kai kurie slaviški vardai paliekami *(Jurgis Sviatoslavičius, Semionas I Jonavičius).* Įvairuojančias vietų bei žmonių vardų formas apvienodinant ir jų autentiškumą nustatant, remtasi paties S. Daukanto naudotais šaltiniais (J. Foigto, Kocebu, A. Kojelavičiaus knygomis) ir šiuolaikinių istorikų veikalais.

14. Apsirikimai bei korektūros klaidos ištaisomos, specialiai jų niekur nenurodant. „Darbuose" ir „Pasakojimo" II dalyje pasitaikančios neaiškios teksto vietos, kurioms suprasti ar išskaityti buvo pasiremta kitais jų nuorašais, pažymimos žvaigždute, o išnašose nurodoma, kokie žodžiai ar frazės yra tose vietose viename arba kitame rankraštyje. S. Daukanto žodžiai čia duodami kaip ir pagrindiniame tekste — suredaguoti, tačiau neaiškiais ar abejoti-

nais atvejais nesuredaguoti. Išnašose su žvaigždute pateikiamos taip pat „Darbų" rankraštyje esančios D. Poškos bei S. Stanevičiaus pastabos, įrašytos skliausteliuose.

15. S. Daukanto tekste pasitaikantys nurodomi šaltiniai iš teksto nukeliami į išnašas.

TEKSTO KOMENTARAI

DARBAI SENŲJŲ LIETUVIŲ IR ŽEMAIČIŲ

Šio veikalo yra du rankraštiniai variantai: *Darbay senuju Lituwiu yr Žemayczіu* (VUB, f. D 104, 885 p.), iš kurio veikalas dabar publikuojamas, ir *Darus Letuwiu er Žiamaitiu suraszy S. Tiewelis u. z. metusy 1833* (VUB, f. D 66, 549 p.). Pirmasis rankraštis skelbtas visas — Simanas Daukantas, Darbay senuju Lituwiu yr Žemayczіu 1822, spaudai paruošė Vaclovas ir Mykolas Biržiškai, K., 1929, o jo ištraukos — S. Daukantas, Rinktiniai raštai, V., 1955, p. 39—75.

Pirmasis „Darbų" autorių 1920 m. išaiškino E. Volteris. 1919 m. Kauno centrinis knygynas (biblioteka) buvo gavęs Veprių dvarininko Marijono Plioterio biblioteką, kurioje buvo ir „Darbų" rankraštis. E. Volteris, palyginęs „Darbų" tekstą su kitų S. Daukanto istorijos veikalų tekstais, iš pasikartojančių vietų, pasakojimo tendencijos, kalbos, stiliaus nustatė, jog ir „Darbus" yra parašęs S. Daukantas. E. Volterio išvadas visiškai patvirtino Vaclovas Biržiška. 1929 m. Universiteto biblioteka Kaune gavo ir antrąjį šio veikalo variantą, kuris skiriasi nuo pirmojo tarmės niuansais, nedideliais redakciniais pakeitimais. Kalbiniu požiūriu antrasis variantas yra labiau išlaikęs S. Daukanto tarmę. Pirmajame variante vienoj vietoj praleista daug teksto: „Sulygintas Tėve mūsų erulių su Tėve mūsų lietuvių..." Šiaipjau pirmasis variantas nurašytas iš originalo kruopščiau. Ypač tai ryšku, palyginus pirmojo ir antrojo varianto išnašas: antrajame išnašos trumpintos, iškreiptos arba net visiškai praleistos. Be to, pačiame tekste nenurašyti retesni asmenvardžiai, pvz., pratarmėje — Herodotas, Justinas, vietomis praleisti paragrafų pavadinimai, nėra jų numeracijos. Todėl dabartinei publikacijai pasirinktas pirmasis variantas.

Žinoma, svarbus klausimas, kieno ir kada šie nuorašai padaryti. „Darai" rašyti vieno asmens, jų priešlapyje yra senas įrašas „Uwojn", taip pat viršelyje priklijuotas Jono Krizostomo Gintilos ekslibrisas „Ex Bibliotheca Jo. Gintyllo Nom. Eppi". Abi šios pa-

vardės turėtų rodyti buvusius rankraščio savininkus. Vienas jų, matyt, yra filologas ir kultūros veikėjas Leonas Uvainis (1753—1828), gyvenęs Žemygaloje, Raseinių aps. Kai Vilniaus universitete, S. Daukanto studijoms baigiantis, iškilo klausimas dėl lietuvių kalbos dėstymo, L. Uvainis buvo minimas kaip rimčiausias lietuvių kalbos mokovas. J. K. Gintila (1788—1857) taip pat domėjosi lietuvių kalba ir kultūra, gyvendamas Peterburge, artimai bendradarbiavo su S. Daukantu. Jei tartume, kad L. Uvainis buvo pirmasis, o J. K. Gintila antrasis šio rankraščio savininkas, tai iškiltų vienas nesuprantamas klausimas. Ką reiškia „Darų" tituliniame puslapyje 1833 m. data, juk tuomet L. Uvainio jau nebebuvo gyvo? Patikrinus rankraščio popierių, atrodo, kad jis vienodas, turi nuolat pasikartojantį vandenženklį su 1823 m. data. Ar galėjo šis visas popierius užsigulėti ištisą dešimtmetį? Gal būt, L. Uvainis buvo dar vieno nežinomo nuorašo (o gal paties originalo) savininkas, o „Darų" variantas tėra ano nuorašas? Kada šį rankraštį įsigijo J. K. Gintila? Ekslibrisas rodytų, kad tarp 1844 ir 1850 m., kai rankraščio savininkas buvo Žemaičių vyskupijos valdytojas (vyskupas nominatas). O gal ekslibrisas klijuotas į anksčiau įsigytąsias knygas ir įrištus rankraščius?

Gerokai aiškesnis yra pirmojo varianto —„Darbų"— atsiradimo laikas. Šis rankraštis turi literato Jurgio Plioterio (1810—1836) antspaudą su įrašu: „Bibliotheca Georgii Comitis de Plater". Šį nuorašą jau 1836.IV.16(28) paminėjo Simonas Stanevičius (1799—1848), rašydamas laišką istorikui Teodorui Narbutui. Anot jo, tarp J. Plioterio bibliotekos rankraščių yra Lietuvos istorija, apimanti laikus ligi Vytauto ir Jogailos mirties, nusirašyta iš vieno draugo paskolinto veikalo.

Rankraščio tekstas rodo, kad perrašinėta bent keturių asmenų, jų tarpe Dionizo Poškos (apie 1757—1830) ir Simono Stanevičiaus. Šie asmenys nuoraše paliko pastabų bei intarpų, pažymėdami juos savo inicialais: D. P. ir S. S. Šis rankraštis turėjo atsirasti ne vėliau kaip 1830 m., ligi D. Poškos mirties. Popierius, ant kurio rašytas tekstas, turi vandenženklius su dažnai pasikartojančia 1829 m. data. Taigi šis nuorašas datuotinas 1829—1830 m.

„Darbų" pratarmės pabaigoje yra pažymėta: „Rašyta metuose 1822." Ši data paprastai laikoma „Darbų" parašymo data. Peršasi mintis, kad veikalą S. Daukantas galėjo rašyti po 1822 m. birželio 1 d., kai, apgynęs teisių magistro laipsnio traktatą, ligi 1825 m. pavasario (diplomo gavimo) turėjo laisvesnio laiko. Tačiau šis darbas truko gana neilgai, nes „Darbų" išnašose nėra paminėta nė

vieno veikalo, išleisto vėliau kaip 1822 m. (tiesa, iš sutrumpintų išnašų kartais sunku tiksliai nustatyti, kurių metų leidiniu naudotasi).

1. Kilnieji žmonės nepuola prie to, kas svetima, ir nepakenčia, kad per apsileidimą žūtų tai, kas sava *(lot.).*

2. Motiejus Strijkovskis, gimęs 1547 m. Strikove, Lenkijoje, 1565 m. atvyko į Lietuvą, čia parašė ir 1582 m. Karaliaučiuje išspausdino „Niekados anksčiau šviesos nemačiusią Lenkijos, Lietuvos, Žemaitijos ir visos Rusios kroniką".

3. Čia minimas Albertas Vijūkas-Kojelavičius (1609—1677) ir jo dviejų tomų „Lietuvos istorija", išspausdinta 1650—1669 m.

4. Augustinas Rotundas (apie 1520—1582), vadinęsis ir Mielesium, 1551 m. iš Lenkijos atvyko į Vilnių, tapo Vilniaus miesto vaitu, parašė „Cronica sive historia Lithuaniae", tačiau rankraštis, atrodo, XIX a. pirmojoje pusėje dingęs.

5. XIX a. pradžioje Lietuvos istorikai, ypač T. Narbutas, buvo labai susidomėję švedų mokslininko Tunmano (Thunmann), tyrinėjusio šiaurinės Europos dalies senąją kultūrą ir religijas, išskaitytu tariamuoju prūsišku įrašu, rašytu runų rašmenimis: „Dew korg supyk s pustitiais ystuk ssus". Tačiau netrukus istorikas R. Henigas (Hennig, 1812) ir kiti išaiškino, jog Tunmanas suklydo, nes kai kuriuos rašmenis savaip pakoregavo.

6. „Tėve mūsų" įvairiomis kalbomis palyginimas „Darbuose" praleistas, todėl jis atstatomas iš „Darų" (p. 23). Čia dar yra nuoroda, kad šie tekstai imti iš J. Lelewel, Rzut oka na dawność litewskich narodów i związki ich z Herulami, Wilno, 1808, p. 47 (turėtų būti: iš įklijos po 49 numeruoto puslapio). „Daruose" cituojamųjų tekstų S. Daukanto ar jo veikalo perrašinėtojo truputis praleista, truputis paredaguota, o kai kurie žodžiai nurašyti tiesiog klaidingai.

7. S. Daukantui įtakos turėjo fiziokratų, maniusių, kad vertė kuriama tik žemės ūkyje, teorija, kurią Vilniaus universitete propagavo profesoriai J. Stroinovskis, S. Malevskis ir kiti. S. Daukanto neigiamą pažiūrą į kitataučius miestelių gyventojus, matyt, formavo taip pat su kapitalizmo raida gimstančios nacionalinės buržuazijos (ypač valstiečių buržuazijos) siekimas užimti svarbias pozicijas įvairiose Lietuvos ekonomikos srityse. Vėliau, XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje, dėl to smarkiau paaštrėjo nacionaliniai prieštaravimai, kenkę visam išsivadavimo judėjimui.

8. Čia S. Daukantas taip aprašo garsųjį Saulės mūšį, įvykusį 1236 m. rugsėjo 22 d., kuriame, kaip dabar manoma, lietuviams vadovavo Žemaičių kunigaikštis Vykintas.

9. Kas vilko nasruose, tas ir užpakalyje *(latv.)*.

10. Čia, matyt, suklysta „Darbų" perrašinėtojų, nes kitame nuoraše, „Daruose" (p. 224), vietoj *Koialowicz* autorius įrašytas teisingai — *Karamzin*.

11. S. Daukanto nuoroda, iš kur imtas šis pasakojimas apie Živilę, netiksli. „Istorijoje žemaitiškoje" (S. D a u k a n t a s, Lietuvos istorija, t. 2, Plymouth, Pa, 1897, p. 5) jis nurodo straipsnio, išspausdinto „Tygodnik Wileński" 1817 m., autorių T. Narbutą. Peržiūrėjus abu tų metų savaitraščio tomus (Nr. 54—105), nei T. Narbuto, nei kituose straipsniuose Živilės minint nerasta. Pasirodo, kad S. Daukantas į „Darbus" įterpė visą laisvai išverstą Adomo Mickevičiaus apysakaitę, išspausdintą „Tygodnik Wileński", 1819.II.28, Nr. 133, p. 113—121 (Żywila, Powiastka. Z dziejów litewskich. Wyiątek ze starożytnych rękopisów polskich, udzielonych redakcyy przez P. S. F. Ż.).

12. Čia aprašomas tariamasis vienuolių pranciškonų išžudymas Vilniuje 1347 m. Ano meto šaltiniai šio fakto nemini. Legenda atsirado tik XVI a., ji minima ir Bychovco kronikoje.

13. Čia aprašomas lietuvių įgulos Pilėnų pilyje, kurią S. Daukantas sutapatina su Punia, gynimasis 1336 m.

14. Šioje vietoje (vėlyvesniuose S. Daukanto raštuose apsirinkama) Kauno pilies gynimas, vadovaujamas Vaidoto, datuojamas teisingai. Tik pats Vaidotas čia nepagrįstai vaizduojamas išdaviku, perkrikštu ir t. t. Matyt, čia jam priskiriami brolio Butauto (mirė 1380 m. Prahoje), 1365 m. bandžiusio pagrobti sostą iš Algirdo, biografijos duomenys. Apskritai po to, kai Vaidotas, veržbeing iš apsupimo, pateko į kryžiuočių nelaisvę, nieko daugiau apie jį nežinome.

BŪDAS SENOVĖS LIETUVIŲ, KALNĖNŲ IR ŽEMAIČIŲ

Rankraštis nežinomas; skelbtas — *Budą senowęs lëtuwiû kalnienû ir żamajtiû iszraszzę pagal senowęs rasztû Jokyb's Łaukys*, *Petropilie, spaudinie pas C. Hintze, 1845,* 13, 252 4, p., pakartota — 1) 1892 m. „Vienybėje lietuvninkų" ir atskiru atspaudu (Plymouth, Pa, 1892, VI, 217 p.); 2) 1935 m. Kaune, redaguotas J. Talmanto (XXXI, 373 p.); 3) iš kauniškio leidimo 1954 m. perspaus-

dintas Čikagoje (XXXI, 360 p.); be to, paskelbta daug ištraukų lietuvių k. ir jų vertimų lenkų, vokiečių k. įvairiuose kituose leidiniuose (žr. „Lietuvos TSR bibliografija", serija A, Knygos lietuvių kalba, t. 1, V., 1969, p. 76, Nr. 204).

„Būdo" I leidimo tituliniame puslapyje kaip autorius nurodytas *Jokyb's Łaukys,* tačiau, spausdinant vardą, yra įsibrovusi korektūros klaida, nes cenzūrai pateiktajame egzemplioriuje, kaip matyti iš valdinio susirašinėjimo, būta *Jokub's.* Yra išlikęs „Būdo" I leidimo egzempliorius (LKLI, f. 1 (SD), b. 1) su paties S. Daukanto taisymais — įdėtais rankraštiniais lapeliais. Čia tituliniame puslapyje vardo *y* raidė taip pat ištaisyta į *u.* Beje, visi minėtieji „Būdo" papildymai yra pateikti žemiau šiuose „Paaiškinimuose" (juos žymime: *II red.*).

„Būdo" autorystė S. Daukantui priskirta, remiantis jo taisymais I leidime, tiražo platinimu (žr. jo laiškus), 1857.IV.1(13) laišku nežinomam asmeniui, tekstologiniais tyrinėjimais, amžininkų duomenimis. Pvz., tikrąją „Būdo" autoriaus pavardę M. Akelaitis paskelbė jau 1858 m. („Biblioteka Warszawska", t. 3, Warszawa, 1858, p. 192, 194).

„Būdą" S. Daukantas parašė Peterburge, jį cenzūruoti įteikė Peterburgo cenzūros komitetui prieš 1844.V.16(28). Tos dienos posėdyje komitetas, neturėdamas cenzoriaus, mokančio lietuviškai, nutarė rankraštį pasiųsti Peterburgo universiteto slavų kalbų dėstytojui Piotrui Preisui; jam pasiuntė V.23(VI.4.). Šis, nors ir pramokęs lietuviškai tąja tarme, kuria kalbėjo Prūsijos lietuviai, žemaitiškai gerai nesuprato ir dėl to IX.28(X.10) rankraštį grąžino Peterburgo cenzūros komitetui. Pastarasis, ieškodamas kito cenzoriaus, X.31(XI.12) kreipėsi į švietimo ministrą. Šis XI.4(16) rankraštį pasiuntė Baltarusijos švietimo apygardos globėjui, kad tas perduotų Vilniaus cenzūros komitetui. Cenzūros komitetas rankraštį gavo 1844.XII.4(16). Cenzūravo Jonas Vaškevičius ir 1845. II.10(22) aprobavo. III.3(15) Vilniaus cenzūros komitetas rankraštį išsiuntė Švietimo ministerijai. III.13(25) ji S. Daukanto veikalą perdavė Peterburgo cenzūros komitetui, o šis III.20(IV.1) nutarė rankraštį grąžinti pateikėjui. 1846 m. pradžioje knyga jau buvo išspausdinta, nes I.30(II.11) tas pats komitetas kreipėsi raštu į minėtąjį P. Preisą, prašydamas patikrinti, ar spaudinys atitinka rankraštį. II.9(21) P. Preisas grąžino knygą ir rankraštį komitetui, pranešdamas apie abiejų tekstų tapatumą. II.12(24) posėdyje komitetas įpareigojo cenzorių prof. Nikitenką išduoti pažymėjimą tiražui platinti.

Tuomet cenzūra į nepalankų caro valdžiai politiniu ir socialiniu aspektu „Būdo" turinį neatkreipė dėmesio. Apskritai cenzorius J. Vaškevičius (buvęs Vilniaus universiteto profesorius) šioje srityje nebuvo priekabus. Sustiprėjus vidaus reakcinei politikai, ypač Krymo karo metais, caro pareigūnams užkliuvo ir „Būdas". 1855.VII.14(26) prasidėjo Kauno gubernatoriaus, Vilniaus generalgubernatoriaus ir Vilniaus cenzūros komiteto susirašinėjimas, aiškinantis, kas „Būdo" autorius ir iš kur knyga platinama. Pagaliau 1855.X.11(23) Vilniaus generalgubernatorius davė slaptą nurodymą Kauno gubernatoriui ir Vilniaus cenzūros komitetui sekti, kad „Būdas" nebūtų pardavinėjamas, ir neleisti, kad jis būtų pakartotinai spausdinamas („Būdo" persekiojimo medžiaga paskelbta: V. Merkys, Byla dėl S. Daukanto „Būdo".— Kraštotyra, V., 1969, p. 54—61).

1. ...dažnai randamos didžiulės krūvos sraigių, austrių ir Amono ragų *(lot.)*.

2. *II red.* įterpta: Šiandien rytus, arba saulėtekį, vadin latviai austrums, austruma žemė, saulėtekis.

3. Starkateras su Vinu ...kovojo prieš kuršius, gyvenančius Livonijoje, ir prieš sembus, t. y. prūsus, ir prieš žemgalius, t. y. Trakiją, ir pagaliau prieš visus rytų gyventojus *(lot.)*.

4. ...visiškai neįmanoma įvažiuoti ar grįžti, todėl, kad visoje Lietuvoje trukdo pelkės ir baisūs miškai; tačiau žiemą, pelkėms ir ežerams pasidengus storu ledu ir jį apsnigus, galima keliauti ne tik lygiais bei pravažinėtais keliais, bet ir orientuojantis pagal žvaigždes *(lot.)*.

5. ...be to, dėl pelkių neprieinami *(lot.)*.

6. ...toji žemė (Lietuva) taip ežerų ir pelkių apsaugota, kad nei pilys, nei miestai jos taip neįtvirtintų *(lot.)*.

7. *II red.* įterpta: kurios tarp trobesių kyšojo, it pilėse bokštai.

8. Kailiais ir plačiais kailiniais apsisiautę nuo šalčio, || Baisūs jų veidai plaukais ilgiausiais apaugę; || Pėdsakus graikų kalbos šen ten gali dar išgirsti, || Bet ir šie nuo getų garsų pasidar laukiniai *(lot.)*.

9. Šie žmonės vaško spalvos, rudi ir apžėlę ilgais plaukais *(lot.)*.

10. Čia turima galvoje Mikalojaus Daukšos „Postilė", išleista Vilniuje 1599 m., iš kurios XXII savaitės po šv. trejybės šventės pamokslo (p. 361, skyrelis II) S. Daukantas ne visiškai tiksliai yra pacitavęs šiuos žodžius: „...bęt wos żodelu pażeisti brolui sawam kaklą atima..." Veikalo pavadinimą išnašoje S. Dau-

kantas nurodo klaidingai, nes jis turėjo šią retą M. Daukšos knygą be titulinio puslapio.

11. ...auksą ir sidabrą nieku laiko *(lot.)*.

12. ...kitais papročiais ir vaišingumu nerasi jokios tautos, garbingesnės ir malonesnės už ją *(lot.)*.

13. ...ir pavargę suolą arba akmenį pasideda vietoje pagalvės, jie nežino, kas yra šiaudų paklotė...

...visame šiame mieste (Vilniuje) niekas neturi lovų. Minkštai miegoti net yda laiko...

Jau daug, jei turtingesnieji, gulėdami ant suolo, pasikloja lokio kailį *(lot.)*.

14. ...žmonės (lietuviai) yra turtingi gamtos gėrybių, jie labai humaniški į vargą patekusiems: skuba gelbėti jūroje audros užkluptuosius arba piratų užpultuosius, kad jiems galėtų padėti *(lot.)*.

15. ...savo tarpe nepakenčia viešpačių valdžios *(lot.)*.

16. Vietoje: ...vargusys ar viešpačių rūmuose linksminusys, visados savo namų ilgėjos... *II var.:* ...maneliuose džiūdamys ar svetimuose rūmuose linksmindamos, vis ilgėjos ir namų savo tautos...

17. ...jie valgo biaurią duoną, česnakus, ir kitas jų maistas gana prastas *(lot.)*.

18. ...gimdyvė žmona guli ant kieto suolo ir trečią ar ketvirtą dieną po gimdymo dirba sunkiausius darbus, tiek namie, tiek lauke *(lot.)*.

19. *II red.*, atrodo, sakinio dalis: ...sako, akių pasiklausk, arba buklus ir su žąsim moka arti... pakeista: ...sako, akių pasiklausk, tad padirbsi; garbė dievui, kad malonė pono dievo neprastoja...

20. Matkibožas — Marijos gimimo diena; S. Daukantas mėnesius vadina senoviškai: rugsėju — rugpiūtį, o šilo mėnesiu — rugsėjį.

21. *II red.*, matyt, skyriaus pabaigai yra šis prierašas lenkų k.: Kiekviename valsčiuje prie pilies buvo sakalininkų, šunininkų; sargai (laziebniki) dar minimi 1525 m. ([Lietuvos Metrika], Lib. inscrip. [Įrašų knyga] 14, l. 235).

Dailidės, arba amatininkai, su atskiromis teisėmis [buvo] prie pilių. Žemaitijoje Biržų tijūnystės dailidės dar 1599 m. turėjo 30 valakų žemės ligi gyvos galvos (Liber ins. 84, l. 341), o kitas kaimas ten pat 20 valakų vadinamas Dailidėmis.

22. ...taikos tarpininkas žmonėms *(lot.)*. Citata sudaryta laisvai.

23. *II red.* yra šis prierašas lenkų k.: Tokie apibūdinimai buvo būdingi lietuvių kalbai, tuo galime įsitikinti dar iš dabartinių motinos apibūdinimų, pvz.: *sengalwele, garbużele, lelijele, baltgalwele, żilgalwele.*

24. ...kuris kalbančius išgirsta *(lot.).* Citata sudaryta laisvai.

25. ...gerų paslaugų teikėjas *(lot.).*

26. *Perkuna tete* yra žaibo ir griaustinio motina, kuri saulę, nuvargusią ir dulkiną, išprausia maudyklėje, o po to kitą dieną išleidžia švarią ir švytinčią *(lot.).*

27. ...vieną dievą, žaibo kūrėją, laiko visko valdovu *(lot.).*

28. ...Nors jie turi bendrumo su mumis, tačiau ligi šiol jie draudžia artintis prie miškų ir šaltinių, nes tiki, kad krikščionys suterš juos *(lot.).*

29. Apie šios tautos papročius būtų galima daug pagirtinų dalykų pasakyti, jei tik ji pripažintų vienintelį Kristaus tikėjimą *(lot.).*

30. ...Visi getai (t. y. lietuviai) tiki tokia beprotyste, kad išėjusios iš kūnų sielos vėl grįžtančios į kūnus, kai kurios net pereinančios į kūnus, neturinčius sąmonės *(lot.).*

31. ...Prūsai tikėjo kūno prisikėlimu, tačiau ne taip, kaip reikėjo. Mat, tikėjo, kad tas, kas šiame gyvenime yra kilmingas ar nekilmingas, turtingas ar vargšas, galingas ar bejėgis, toks bus ir po prisikėlimo būsimajame gyvenime *(lot.).*

32. *II red.* šiame puslapyje įdėtas nežinia kurių sakinių papildymas: ...kad dievas nepražvelgia, pvz., „Garbė dievui, kad ponas dievas dar jo nepražvelgia", „...kad dievas jo prastoja". Žodžiu, pražvelgti ir prastoti krikščionių knygose nerasi, [toliau lenkų k.]: šie posakiai yra pagoniški.

33. *II red.* intarpas: samtėviai, beje, žemės tėvai.

34. Tai giminei būdingas įvairus stabų garbinimas, bet ne visi vienodų prietarų laikosi. Vieni labiau vertina vaizdžius paveikslus, uždarytus šventyklose; kiti [dievai] gyveno miškuose ir šventuose miškeliuose,— toks buvo dievas Prone, kurį garbino aldenburgiečiai, neturėdami jo atvaizdo. Bet daugelį dviem, trim ar net daugiau pavidalų išpiausto. Tarp įvairaus šventumo dievų, kuriems priskiria laukus, miškus, liūdesį ir aistras, tiki vienu viską valdančiu dievu kituose danguose. Jis galingesnis už kitus, tvarko dangaus reikalus, o anie vykdo paskirtas pareigas; jie esą kilę iš jo kraujo, ir kiekvienas jų tuo vyresnis, kuo šiam dievų dievui artimesnis *(lot.).*

35. *II red.* yra intarpas lenkų k.: Lomonosovas, rusų istorikas, pasakoja, kad į šią Rusnės šventovę eidavo graikai ir kiti krikščionys, tai patvirtina ir lenkų priežodis, nes supykę paprastai sako: *idź do Pioruna, eik pas Peruna,* nes istorikai sako, kad mozūrai garbino prūsų dievus ir laikėsi to paties tikėjimo, kaip ir prūsai.

Čia minimas M i c h a i l a s L o m o n o s o v a s (1711—1765), rusų mokslininkas — fizikas, chemikas, istorikas ir t. t.

36. ...Turėjo ir tokius šventus miškelius, laukus ir vandenis, nedrįso šių miškelių kirsti arba laukų dirbti, o vandenyse žvejoti *(lot.).* Citata sudaryta laisvai.

37. Karalių jie saikingai garbina, kaip vyriausiąjį žynį, nes jis išgauna atsakymus, ištiria likimo lėmimą. Jisai, karalius, ir tauta priklauso nuo šių burtų lėmimo *(lot.).*

38. *II red. intarpas:* Barzdukai, po žeme žmonės gyvenantys (gnomen), [toliau lenkų k.:] kurie saugo požemių lobius.

39. *II red.*, atrodo, šiai vietai tinka intarpas: Šiandien patarlė tebėr sakyti į žmogų šižinantį ir nepakakimą: eik sau po stypų, [toliau lenkų k.:] tarytum mirusioms vėlėms, po iškeltos joms puotos, kitaip sakant, nereikalauk daugiau, nes esi numaldytas, palik ramybėje!

40. *II red.* intarpas: Šiandien latviai kalba zilyti, lietuviškai žilauti; vajag zilyte? antras atsako: dar žylė medy tebėra. Šiandien Kurše vardą to paukščio moteriškai už šventosios kokios vardą duoda, vardą Žylė, arba Gegužė.

41. Šis lotyniškas tekstas S. Daukanto gana tiksliai išverstas aukščiau pateiktoje citatoje lietuvių k.

42. *II red.* skyriuje „Tikyba senovės lietuvių" yra ten netinkantis, bet perkeltinas čia intarpas lenkų k.: Senąją lietuvišką mylią sudarė penki varstai, o vieną varstą — tūkstantis sieksnių, [tai matyti] iš Dausprūdų valdų Trakų vaivadijoje atribojimo 1562 m. (Lietuvos Metrika, Liber inscriptionum 35, l. 181).

43. *II red.* skyriaus „Rėda senovės lietuvių" pradžioje yra ten netinkantis, bet perkeltinas čia intarpas: Jau nedėlia bus kaip išvažiavo: šiandien devinta diena.

44. ...ne reguliariais (kaip kadaise) mūšiais, bet užpuldinėdami ir pasitraukdami viską teriojo *(lot.).*

45. Čia yra trys iš dažnai pasitaikančių anachronizmų S. Daukanto raštuose. Margerio vadovaujamas Pilėnų (S. Daukantas juos identifikuoja su Punia) gynimas įvyko ne 1278, o 1336 m. Kauno pilį kryžiuočiai ir jų talkininkai puolė ne 1346 m., o 1362 m., ją

tada gynė lietuvių įgula, vadovaujama Kęstučio sūnaus Vaidoto. Kai priešai pilį išgriovė, Vaidotas su 36 kariais bandė prasiveržti, bet pateko į nelaisvę. Apsuptos Lucko pilies įgula, vadovaujama Juršos, narsiai gynėsi 1431 m. (ne 1434 m.).

46. Vendai, gyvenantieji apie Liuneburgą, ligi šiol visiškai išlaikė prūsų kalbą, panašią į lietuvių ir kuršių *(lot.)*.

47. Čia ir toliau Mikalojum klaidingai vadinamas Mykolas Lietuvis, XVI a. viduryje parašęs veikalą „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius".

48. *II red.* daugmaž šiai vietai tinka intarpas: Pirma, regis, turėjo aukso pinigus, nesgi pinigą auksinu vadina.

49. Dešimt syklių, plačiųjų grašių, kiekviename sykliuje skaičiuojant šimtą grašių, mokėjo apdėtieji mokesčiais ir minėtieji činšininkai... septynias kapas plačiųjų grašių, kiekvieną kapą skaičiuojant po šešis šimtus grašių (Lietuvos Metrika, Įrašų knyga 116, l. 79) *(lot.)*.

50. ...kunigaikščiui uždėjus baudą, iš būtinai reikalingų mokėti šešiasdešimties syklių skirti tuometiniam Trakų vaivadai — trisdešimt ir klebonui — dešimt syklių (Lietuvos Metrika, Įrašų knyga 115, l. 160) *(lot.)*.

SMULKIEJI RAŠTAI

DAINĖS ŽEMAIČIŲ. PRATARMĖ

Ištisinis knygos rankraštis nežinomas, dalis dainų ir patarlių yra LKLI ir LRB rankraštynuose; skelbtas — *Dajnes žiamajtiû pagal zodiû dajninikû iszraszytas, pirmas pedelis, Petropilie, spaudinie pas C. Kray, 1846*, XVI, 169 p.; pratarmė — p. VII—XII, ji perspausdinta — S. D a u k a n t a s, Rinktiniai raštai, V., 1955, p. 253—257; Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija. Feodalizmo epocha, red. K. Korsakas ir J. Lebedys, V., 1957, p. 362—365.

S. Daukantas sudarytoju ir pratarmės autoriumi laikomas, remiantis parašu *Simon Dowkont* po dedikacija maršalkienei Teklei Šiukštaitei-Gadonienei (prancūzų k., p. V), keliais paminėjimais jo paties laiškuose, Peterburgo universiteto bibliotekininko K. Biušo liudijimu ir kt.

Šį rankraštį, matyt, pats S. Daukantas įteikė Peterburgo cenzūros komitetui, kuris 1845.VII.17(29) posėdyje nutarė prašyti atsiliepimo Peterburgo universiteto bibliotekininko K. Biušo. Nežinia

kodėl, K. Biušui rankraštis buvo perduotas tik IX.6(18). K. Biušas atsiliepimą parašė IX.11(23), pabrėžęs, kad rinkinį sudarė S. Daukantas, rankraštis galįs būti patvirtintas spaudai, bet be dviejų dainų — „Rimoiemas lietuwio" bei „Duma gaspadoriaus"— ir 13 patarlių, kurias pats rinkėjas esąs išbraukęs. Cenzūros komitetas IX.19(X.1) dar kreipėsi į liaudies švietimo viceministrą, klausdamas, ar galima rankraštį tvirtinti spaudai, remiantis neetatinio cenzoriaus K. Biušo atsiliepimu. X.11(23) viceministras atsakė teigiamai. Tuomet X.16(28) Peterburgo cenzūros komitetas nutarė įpareigoti cenzorių prof. S. Kutorgą rankraštį pasirašyti spaudai.

1. Mykolas Kiauleikis iš Degimų k. mirė 1839.II.1, sulaukęs 137 metų amžiaus.

2. Čia greičiausiai turimos galvoje Antano Strazdo (1760—1833) „Giesmies swietiszkas ir szwintas", išspausdintos Vilniuje 1814 m., bet S. Daukantas galėjo žinoti ir apie 1824 m. Vilniaus cenzūrai patekusį rinkinį „Giesmes swietiszkas" (jos nebuvo išspausdintos).

KORNELIJUS NEPOTAS. GYVATAS DIDŽIŲJŲ KARVAIDŲ SENOVĖS. PRATARMĖ IŠGULDYTOJO

Rankraštis nežinomas; skelbtas — *Giwatas didiujû karvaidû senovės suraszę łotiniszkay Kornelius Nepos. Iszguldę isz łotiniszkos į letuwiszką kałbą jaunuomenės naudon J. Dewinakis, o apskelbę Ksaveras Kanapackis, Petropilie, spaudinie pas C. Hintze, 1846*, 8, 250, 2 p.; vertėjo pratarmė — p. 7—8, ji pakartota — S. D a u k a n t a s, Rinktiniai raštai, p. 345—346; Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija. Feodalizmo epocha, p. 373.

Ši knyga yra K o r n e l i j a u s N e p o t o, romėnų istoriko, knygos „De viris illustribus" vertimas. S. Daukantui vertimas ir pratarmės autorystė priskirta, remiantis jo paties 1857.IV.1(13) laišku nežinomam asmeniui.

Paruoštam vertimui leidėjas K. Kanapackis pridėjo savo rusišką pratarmę (ji retai kur išlikusiuose egzemplioriuose sutinkama) ir 1846 m. pradžioje įteikė Peterburgo cenzūros komitetui. Šis 1846.IV.18(30) rankraštį nutarė siųsti, o IV.23(V.5) pasiuntė cenzūruoti K. Biušui. Jis V.7(19) davė teigiamą atsiliepimą, pridūręs, kad šis kažkoks Devynakis veikalą išvertęs 1800 m. Cenzūros komitetas K. Biušo atsiliepimą patvirtino ir pavedė formaliai rankraštį pasirašyti cenzoriui ekstraordinariniam profesoriui Niki-

tenkai, bet kažkodėl jį pasirašė cenzorius A. Ivanovskis (1846.V. 27(VI.8). 1846.XII.4(16) išspausdintą egzempliorių komitetas pasiuntė sutikrinti su rankraščiu tam pačiam K. Biušui, o šis XII.7(19) grąžino darbą atlikęs, po to tuoj buvo išduotas bilietas tiražui platinti.

PASAKOS FEDRO. PRATARMĖ. PASAKOS BŪDAS

Rankraščio yra išlikę du egzemplioriai: LKLI, f. 1(SD), b. 5, ir VUB, f. 1, b. E73; skelbtas — *Pasakas Phedro iszguldę isz łotiniszkos kałbos i žiamajtiszką Motiejus Szauklys, o apskelbę Ksaweras Kanapackis, Petropilie, isspaustas pas E. Pratza, 1846,* XXIV, 60 p.; vertėjo pratarmė — p. V—VI, straipsnis „Pasakos būdas" — p. VI—XVIII, abu jie pakartoti — S. Daukantas, Rinktiniai raštai, p. 285—293; Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija. Feodalizmo epocha, p. 365—370.

S. Daukantui vertimas ir įvadinių straipsnių autorystė priskirta, remiantis išlikusiais autografais ir jo paties 1857.IV.1(13) laišku nežinomam asmeniui.

Manoma, kad „Pasakas Fedro" S. Daukantas išvertė dar 1824 m. Leidėjas K. Kanapackis 1846.VI.21(VII.3) rankraštį įteikė Vilniaus cenzūros komitetui, kuris tuoj perdavė cenzoriui J. Vaškevičiui, o šis VII.13(25) aprobavo spaudai. Išspausdinus tiražą, 1846.XI.5(17) Vilniaus cenzūros komitetas išdavė bilietą, leidžiantį knygelę platinti.

Rankraštyje, kuris saugomas LKLI, yra K. Kanapackio įrašas, kad knygelė išspausdinta 1200 egz. tiražu, o rankraštis grąžintas S. Daukantui.

JOHANAS HERMANAS CIGRA. PAMOKSLAS APIE SODNUS ARBA DAIGYNUS VAISINGŲ MEDŽIŲ. PRATARMĖ

Rankraštis nežinomas; skelbtas — *Pamoksłą ape sodnus arba dajginus vajsingû mediû, iszraszytą nu Joan. Herm. Zigra, iszgoldę isz teutonû kałbos i žamajtiû Anton's Žejmys, apskelbę Ksaweras Konopackis, Petropilie, isspaustas pas E. Pratza, 1849,* 172, 1 p.; vertėjo pratarmė — p. 3—4, ji pakartota — S. Daukantas, Rinktiniai raštai, p. 393—394.

S. Daukantui vertimas ir pratarmės autorystė priskirta, remiantis jo paties 1857.IV.1(13) laišku nežinomam asmeniui.

Rankraštį spaudai S. Daukantas jau buvo paruošęs 1846 m. Tų metų VI.21(VII.3) K. Kanapackis veikalėlį įteikė Vilniaus cenzūros komitetui. Šis tą pačią dieną rankraštį perdavė cenzoriui J. Vaškevičiui, o pastarasis VI.19(31) jį aprobavo. Vis dėlto tuomet knygelė nebuvo išspausdinta, o cenzūros aprobatos galiojimo laikas (vieneri metai) baigėsi, teko kreiptis į Peterburgo cenzūros komitetą. Šis 1848.X.26(XI.7) rankraštį nutarė perduoti cenzūruoti Peterburgo universiteto bibliotekininkui K. Biušui ir XI.1(13) jam nusiuntė. K. Biušas veikalėlį grąžino rytojaus dieną su teigiamu atsiliepimu, pridurdamas, kad rankraštis jau aprobuotas J. Vaškevičiaus. Tą pačią dieną cenzūros komitetas įpareigojo cenzorių A. Krylovą aprobatą patvirtinti, tačiau 1849 m. išėjusioje knygelėje liko senoji J. Vaškevičiaus aprobata.

JOACHIMAS HEINRICHAS KAMPĖ. RUBINAIČIO PELIŪZĖS GYVENIMAS. PRATARMĖ

Rankraštis *Rubinatio Peluzęs giwenimas iszgôlditas isz teutonû kalbos i żamajtiû pagal 12-io ispaudimo Joach. Heinr. Campe* (397 p.) yra LKLI, f. 1(SD), b. 24; vertėjo pratarmė — p. 3—4, ji skelbta — Э. А. Вольтер, Об этнографической поездке по Литве и Жмуди летом 1887 года, СПб, 1887, p. 119; S. Daukantas, Rinktiniai raštai, p. 349—350.

S. Daukantui vertimas ir pratarmės autorystė priskirta, remiantis autografu.

Jau 1846.VI.21(VII.3) šį rankraštį Vilniaus cenzūros komitetui atsiuntė iš Peterburgo K. Kanapackis. VII.9(21) aprobatą pasirašė cenzorius J. Vaškevičius, ir VII.27(VIII.8) komitetas grąžino pateikėjui.

Šio rankraščio S. Daukantas savo darbų sąraše, pateiktame 1857.IV.1(13) laiške nežinomam asmeniui, nemini, tačiau ten yra nurodyta apysaka (Robinzono sekimas) „Palangos Petris", matyt, tik redakcija tesiskyrusi nuo „Rubinaičio Peliūzės gyvenimo". Iš Vilniaus cenzūros komiteto 1855.III.31(IV.12) posėdžio protokolo matyti, kad komitetas tuomet jau buvo gavęs iš lietuviškų knygų cenzoriaus Kauno pravoslavų šventiko Antano Petkevičiaus atsiliepimą apie rankraštį „Pelangos Petris ir jo wargai".

B. A. GRUNARDAS. PARODYMAS, KAIP APYNIUS AUGINTI. PRATARMĖ

Rankraštis nežinomas; skelbtas — *Parodimas kajp apinius auginti pagał naujujû pritirimû, kórius apskelbę teutoniszkaj B. A. Grunards o iszgóldę i żiamajtiû kałbą Jonas Ragaunis, Petropilie, sspausta pas K. Kraju, 1847,* VIII, 9—49 p. su brėž.; vertėjo pratarmė — p. V—VIII, ji pakartota — S. Daukantas, Rinktiniai raštai, p. 373—375.

S. Daukantui vertimas ir pratarmė priskirta, remiantis jo paties 1857.IV.1(13) laišku nežinomam asmeniui.

1847.VII.11(23) K. Kanapackis (jis, matyt, buvo leidėjas) rankraštį pristatė Vilniaus cenzūros komitetui, kurį šis tuoj perdavė cenzoriui J. Vaškevičiui, o pastarasis VII.26(VIII.7) aprobavo.

SĖJAMOSIOS PAŠARO ŽOLĖS. PRATARMĖ

Rankraštis yra LKLI, f. 1(SD), b. 8; skelbtas — *Siejamoses paszaro żoles apraszia ant naudos żiamajtiu ukinyku Jonas Warnas metuse 1854, Wilniuy, spaustuwieje Jozapa Zawadzkia, 1854,* 23 p.; pratarmė — p. 3—4, ji pakartota — S. Daukantas, Rinktiniai raštai, p. 413—414.

Autorystė S. Daukantui priskirta, remiantis autografu ir jo paties 1857.IV.1(13) laišku nežinomam asmeniui.

Pirmą kartą šį rankraštį Vilniaus cenzūros komitetui įteikė K. Kanapackis 1847.VII.11(23), cenzūravo J. Vaškevičius ir VII.27 (VIII.8) pasirašė aprobatą. 1854.III.2 rankraštį pakartotinai pateikė Zavadzkių spaustuvė, jį cenzūravo Vilniaus cenzūros komiteto cenzorius P. Kukolnikas ir III.6(18) vėl aprobavo. 1855.I.4(16) knygelė buvo jau išspausdinta ir pristatyta komitetui, tą pačią dieną P. Kukolnikas pasirašė bilietą, suteikiantį teisę platinti tiražą.

1. Pašarinių žolių paveikslėlių knygelėje nėra, jų spaustuvė neišspausdino, ir dėl to S. Daukantas liko labai nepatenkintas (žr. jo minėtąjį 1857.IV.1(13) laišką).

D. STRUKOVAS. PAMOKYMAS APIE AUGINIMĄ TABOKŲ. PRATARMĖ

Rankraštis nežinomas; skelbtas — *Pamokimas ape auginimą taboku, kóri iszraszę gudiszkaj D. Strukow, o i żiamajtiû kałbą iszgoldę Jonas Girdenis, Petropilie, ispaustas pas K. Kraju, 1847,*

76 p. su brėž.; vertėjo pratarmė — p. 7—10, ji pakartota — S. D a u k a n t a s, Rinktiniai raštai, p. 381—383.

S. Daukantui vertimas ir pratarmės autorystė priskirta, remiantis jo paties 1857.IV.1(13) laišku nežinomam asmeniui.

Leidėjas, matyt, buvo K. Kanapackis, nes jis šios knygelės rankraštį 1847.VII.11(23) įteikė Vilniaus cenzūros komitetui. Šis tą pačią dieną rankraštį perdavė savo cenzoriui Jonui Vaškevičiui, kuris VII.28(VIII.9) jį pasirašė spaudai ir tuoj išsiuntė pateikėjui.

G. D. ZETEGASTAS. NAUDINGA BIČIŲ KNYGELĖ. PRATARMĖ

Rankraštis nežinomas; skelbtas — *Naudinga bittiû knygele taj yra ajszkós pamokimas kajp par iszmintingą bittiu kavojimą gal daug naudos nusipelnyti wisims bitteles mylentims ąnt gero paraszytą par G. D. Settegast, Petropilie, ispausta pas K. Kraju, 1848,* 4, XV, 107, 4 p.; pratarmė — I—V, pakartota — S. D a u k a n t a s, Rinktiniai raštai, p. 387—389.

S. Daukantui kalbos sužemaitinimas ir pratarmės autorystė priskirta, remiantis inicialais S. D. po pratarmės ir jo paties 1857.IV.1(13) laišku nežinomam asmeniui.

1848.III.8(20) Peterburgo universiteto bibliotekininkas K. Biušas šios knygelės rankraštį pristatė Peterburgo cenzūros komitetui su savo raštu, kuriame sako, jog tai daro Simono Daukanto prašomas. S. Daukantas šį veikalėlį „išvertęs" iš atitinkamos Zetegasto knygos, 1820 m. išleistos Karaliaučiuje „prūsų lietuvių kalba", ir prie jo pridėjęs savo pratarmę. III.12(24) komitetas pasiuntė rankraštį tam pačiam K. Biušui, prašydamas cenzūruoti jį. Šis III.16(28) grąžino knygelę, pridurdamas, kad joje „nėra nieko priešingo cenzūros taisyklėms". III.16(28) posėdyje komitetas pavedė savo cenzoriui A. Krylovui rankraštį aprobuoti, ką šis tą pačią dieną ir atliko.

PAMOKYMAS, KAIP RINKTI MEDINES SĖKLAS. PRATARMĖ

Rankraštis nežinomas; skelbtas — *Pamokimą kajp rinkti medines siekłas pargóldę isz gudû kałbos i žamajtiû kałbą Jonas Perwys, Petropilie, ispaustas pas E. Pratza, 1849,* 48 p.; vertėjo pratarmė — p. 5—18, ji pakartota — S. D a u k a n t a s, Rinktiniai raštai, p. 397—405.

S. Daukantui vertimas ir pratarmės autorystė priskirta, remiantis jo paties 1857.IV.1(13) laišku nežinomam asmeniui.

Rankraštį cenzūravo Vilniaus cenzūros komitetas, jo cenzorius J. Vaškevičius spaudai aprobavo 1849.II.28(III.12).

UGNIES KNYGELĖ. PRATARMĖ

Rankraštis nežinomas; skelbtas — *Ugnęs kningelę arba trumpą pamokslą kas žmoniems wertaj daryti puołas pirm ugnęs, ugnej pasidariós ir po ugnęs jeb kożnós só ugnimi pasisaugoti pasimokytu, priegtam dar kellis nusidawimus ir ugnęs dawadą ąnt kiemu iszraszę Jonas Wangys ir apskelbę m. 1802, o dabar antrą atweji apskełbę Antonas Wajnejkis, Petropilie, isspaustas pas E. Pratza, 1849,* 78 p.; pratarmė — p. 3—5, ji pakartota — S. D a u k a n t a s, Rinktiniai raštai, p. 409—410.

S. Daukantas čia pakartojo 1802 m. Karaliaučiuje išleistas nežinomo autoriaus „Ugnies knygeles...", pats pridūręs, kad ją parašė Jonas Vangys. S. Daukantas sužemaitino kalbą ir sulietuvino vokiškas veikėjų pavardes. Šis darbas ir pratarmės autorystė S. Daukantui priskiriama, remiantis inicialais S. D. pratarmės gale ir jo paties 1857.IV.1(13) laišku nežinomam asmeniui.

S. Daukanto paruoštą knygelę cenzūravo Vilniaus cenzūros komiteto cenzorius J. Vaškevičius ir ją aprobavo 1849.II.28(III.12).

PAMOKSLAS, KAIP GIRIAS KIRSTI, SĖTI IR DIEGTI. PRATARMĖ

Rankraštis *Pamokslas kajp gires kirsti, sieti ir dijkti dieł ałwieno ukinyko paraszia Ąntonas Dagys metuse 1854* (IV, 86 p.) yra LKLI, f. 1(SD), b. 20; vertėjo pratarmė — p. 1—12, ji skelbta — S. D a u k a n t a s, Rinktiniai raštai, p. 417—426.

S. Daukantui vertimas ir pratarmės autorystė priskirta, remiantis autografu ir jo 1857.IV.1(13) laišku nežinomam asmeniui.

ISTORIJA JUSTINAUS. PRATARMĖ

Viso vertimo ir pratarmės rankraštis „Historya Justina" (2, 400 p.) yra LKLI, f. 1(SD), b. 10 (pratarmė — p. 1—11), o pratarmės galutinės redakcijos rankraštis *Jstoriję Justinaus parguldę*

jsz lotinû kalbos i žaemaitiû K. Daugkientys metusi 1798. Pratarmie — LRB, f. 110 SD, p. 1, 3—12, jos dalis skelbta — V. Jurgutis, Simono Daukanto „Istorijos Justinaus" vertimo pratarmė (publikacija). — Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, t. IV, V., 1965, p. 213—214.

S. Daukantui vertimas ir pratarmės autorystė priskirta, remiantis autografu ir jo paties 1857.IV.1(13) laišku nežinomam asmeniui. Šis S. Daukanto darbas yra vienas iš paskutiniųjų, atliktas prieš 1857 m.

[PASTABOS DĖL L. IVINSKIO KALENDORIŲ, ARBA METSKAITLIŲ, KALBOS]

Rankraštis (be antraštės) lenkų k. yra LKLI, f. 1(SD), b. 19, l. I—IV; skelbtas kartu su vertimu — J. Kruopas, S. Daukanto pastabos dėl L. Ivinskio kalendorių, arba metskaitlių, kalbos. — Literatūra ir kalba, t. 3, V., 1958, p. 478—487. J. Kruopas šiame leidinyje pateikė ir plačius S. Daukanto recenzijos komentarus (p. 488—491).

S. Daukantui autorystė priskirta, remiantis autografu ir Mikalojaus Akelaičio 1859.II.17 laišku lenkų rašytojui ir istorikui J. I. Kraševskiui, kuriame sakoma: „...kaip tik šiuo momentu įteikia man Daukantas (su juo gyvename drauge) recenziją, prašydamas, kad persiųsčiau kuriam nors laikraščiui. Papildęs savo pastabomis, ją pasiųsiu Balinskiui „Laiškams nuo Kražantės krantų". Istorikas Mykolas Balinskis šiuos savo straipsnius („laiškus") spausdino laikraštyje „Gazeta Warszawska".

1. Čia minimi Lauryno Ivinskio (1811—1881) paruošti kalendoriai, kurie imti leisti nuo 1846 m. S. Daukantas šioje recenzijoje plačiausiai apžvelgia šį leidinį: *Kalendorius arba metskajtlus ukiszkasis nuog užgimima wieszpaties 1859 metu paprastunju..., paraszitas par Ł. Iwiński, Wilniuje, kasztu i spaustuwe Juozapa Zawadzkia, 1858* (viršelyje — 1859).

2. Čia minimas istorikas Teodoras Narbutas ir jo „Lietuvių tautos istorijos" I tomas, skirtas mitologijai.

ŽODYNĖLIS*

ãbazas, ãbažas (sl.) kariuomenės lauko stovykla

abazúoti, -úoja, -ãvo (hibr.) daryti, rengti lauko stovyklą; būti lauko stovykloje

abejótinis, -ė abejotinas, nepastovus

abejùtinis, -ė abejotinas, nepastovus, neapsisvarstąs

abel̃nas, -à (sl.) visuotinis, visas, bendras; *abelnaĩ* apskritai

ãbitas (sl.) vienuolių ilgas apdaras

ãktainis (germ.) toks indas

alba bažn. katalikų kunigų liturginis ilgas baltas rūbas, velkamas po arnotu

aldà daina, giesmė

al̃doti, -oja, -ojo dainuoti

algáuti, -áuja, -ãvo tarnauti

algõčius, -ė tarnas, samdinys

al̃kierius (sl.) kambarys trobos gale svečiams nakvydinti

almazìja saldus vynuogių vynas, malvazija

angis (sl.) anais laikais, kitąkart, kadaise

anglìja tam tikri mėlyni dažai

ankštakỹs siaurų akių žmogus

ankštimà ankštuma, siauruma

ant — priešdėlis, vartojamas su veiksmažodžiais ar iš veiksmažodžių padarytais žodžiais. Jo reikšmė paprastai atitinka literatūrinės kalbos priešdėlį ***už-***, suteikiantį veiksmažodžiams veiksmo krypties ant ko nors reikšmę (pvz., *antmèsti* užmesti *antpuldinė̃jo* užpuldinėjo, *antdėjìmas* uždėjimas)

antnókti, -ia, -ė pavyti, užklupti

antturė̃ti, añtturi, -ė̃jo laikyti, išlaikyti, užlaikyti, atlaikyti; *antsiturė̃ti antsìturi, -ė̃jo* išsilaikyti

ántveizas prižiūrėtojas

antveizė̃ti, -véizi, -ė̃jo prižiūrėti

anúoti, -úoja, -ãvo valyti, šveisti, mazgoti

ãpara apvara, apivaras

apeilauti, -auja, -avo apvesti eilėmis

apgaudinė apgaulė

apgaunė apgaulė

apgóbti, -ia, -ė prk. praminti

apykaima apylinkė

---

* Žodynėlyje pateikiama į literatūrinę kalbą nepatekusios tarmybės, mažiau žinomos svetimybės, archaizmai, S. Daukanto naujadarai ir kiek kita reikšme negu dabartinėje literatūrinėje kalboje vartojami žodžiai (literatūrinės kalbos norma laikomas Dabartinės lietuvių kalbos žodyno antras leidimas).

apykarta apylinkė
apim̃ti, àpima, àpėmė užimti, paimti
apynójas apynynas
apiūvos (<appiūvos) dgs. piūties pradžios šventė
ãpjavės dgs. nuobaigų šventė
apkūdė̃ti, -ė̃ja, -ė̃jo (hibr.) nusilpti, apalpti
ãpkulos dgs. kūlės pabaigtuvės
aplamiaĩ apskritai
aplinksmỹs, -ẽ apylinksmis, prk. apygirtis
ãpminos dgs. mynės pabaigtuvės
aprinkióti, -iója, -iójo (hibr.) apsupti, apjuosti
apriñkti, àprenka, -o išsirinkti
apsãkyti, -ija, -ijo apsakuoti
apsikapė̃ti, -ė̃ja, -ė̃jo apsikasti, įsitvirtinti
apsikir̃sti, apsìkerta, -kir̃to: mẽdžiais apsikir̃sti medžiais apsitvirtinti, įsitvirtinti
apsikniáukti, -ia, -ė apsiniaukti
apsirašýti, -rãšo, -rãšė sudaryti sutartį
apsirėdýti, -rė̃do, -rė̃dė (hibr.) apsistatyti
apskleĩsti, -skleĩdžia, àpskleidė apsupti
apsukur̃tinas, -a, apskritas; *apsukur̃tinai* aplinkui, ratu
apsvadìnti, -ìna, -ìno apsodinti
aptaškúoti, -úoja, -ãvo aptverti, aptvirtinti; *apsitaškúoti* apsitverti, apsistatyti
apušrótas epušynas, drebulynas
ãpveizas apvaizda
apveizė̃ti, -véizi, -ė̃jo aprūpinti
apver̃sti, -ver̃čia, àpvertė paversti
apžadė̃ti, àpžada, -ė̃jo paskirti
apžymė̃ti, -žỹmi, -ė̃jo uždėti žymę (antspaudą), pažymėti
ar̃notas bažn. viršutinis puošnus kunigo drabužis, dėvimas per mišias
astankà (sl.) atsarga
ašarūnė indelis ašaroms, ašaruvė
ašoklýnas vašoklynas, serbentynas
atentė, atenčia ateitis
ateĩtis, -ì būsimas, ateinantis
atguldýti, -gul̃do, -gul̃dė atsiteisti, atsilyginti
atìdė atsidėjimas, dėmesys, pasirengimas
atkalbė̃ti, àtkalba, -ė̃jo atsakyti, nesutikti
atkakliaĩ atvirkščiai, priešingai; atgal
atklanė (sl.) prk. begalė, daugybė
atkõčius (sl.) audėjas
atlaikýti, -laĩko, -laĩkė padaryti netinkamą, pagadinti
atmonas (sl.) etmonas
ãtpūtoti, -oja, -ojo dūsauti, vaitoti
atramentas (sl.) rašalas
atrėdýti, -rė̃do, -rė̃dė (sl.) išleisti
atsiblõkšti, -blõškia, atsìbloškė atsimesti, atsigręžti
atsikieminė̃ti, -ė̃ja, -ė̃jo atsidalyti, išsiskirstyti atskirais kiemais
atsikùlti, atsìkulia, -kū́lė atsibastyti
atsikū̃rinti, -ina, -ino išsikūrenti
atsirìšti, atsìriša, -o atsiskirti, atsiskaityti
atsiženklinimas išsiskyrimas
atsižénklinti, -ina, -ino pasižymėti
atskaidà skyrius

atskidà žr. *atskaidà*
atšlava (atšlavas?) aikštelė
atšlavìmas kiemas
attiẽsti, -ia, àttiesė atiteisti; padaryti, išteseti
atúodogiai dgs. vasariniai rugiai, vasaručiai
atželа atžala, atvaša
auda giesmė
audoti, -oja, -ojo dainuoti
augybė veislinė patelė; giminė(?)
auglininkas, -ė kas už darbą imasi tam tikrą kiekį javų derliaus
aũglius javai, augalai
áuklėti, -ėja, -ėjo palaikyti, ugdyti
aukštynaksai aukštielninka
aukštynókas, -a aukštielninkas
aulỹs avilys
aušrinis rytų

baigus, -i baisus
bal̃sė raidė
balsìnė raidė
bangioti, -ioja, -iojo vilnyti, banguoti, siautėti
bardišius (sl.) kovos kirvis su ilgu kotu
bãrioti, -ioja, -iojo (lat.) penėti, šerti
bartìs, -iẽs (sl.) drevė (su bitėmis)
bendrýba draugiškumas, bičiulystė
bendrìngai bičiuliškai, draugiškai
bẽzdis (sl.) šeivamedis (Sambucus)
birkova (sl.) 10 pūdų svorio matas
bizà (germ.) kasa
blaĩvas, -à mėlynas, žydras
bliudýtis, bliùdosi, bliùdėsi rėkintis, virkdytis
bloma (sl.) oda, kailis
blùkas (germ.) trinka, storas pagalys; *bluką vilkti* senovinis Kalėdų paprotys
boteris, -ė (sl.) didelis
brãgas (sl.) pastogė ant keturių karčių šienui ar javams krauti
brandė žirnių ar pupų ankštis; vaiskrūmis
brastvà brasta
brosis pusbrolis
brostvà (sl.) religinė draugija; vienuolių ordinas
brõstvininkas (sl.) brostvos narys, vienuolių ordino narys, vienuolis
brõstvinis, -ė (hibr.) ordino, priklausantis ordinui
bùdelėti, -ėja, -ėjo (nlt.?) naikinti draskyti
bũgauti, -auja, -avo būgštauti, bijoti
bugìnti, -ìna, -ìno bauginti, baidyti
bugštuoti, -uoja, -avo baimintis, bijoti
1 *buñtas* (sl.) maištas, sukilimas
2 *buñtas* (germ.) ryšulys, kūlys
bursa (sl.) krūva, draugė
(būt) kas būdama šiaip ar taip, kad ir kas būtų
butà ūkis, gyvenimas (su visu inventorium)
būtinaĩ visai, visiškai, tikrai
buveĩnė sostinė, būstinė

cacìnė moters krūtinė
ciekãvastis (sl.) smalsumas, domėjimasis
ciẽlius (sl.) taikinys; tikslas
cìsas (sl.) kukmedis (Taxus baccata)

čebatorauti, -auja, -avo (hibr.) verstis batsiuvio amatu
čebatõrius (sl.) batsiuvys
čẽdyti, -ija, -ijo (sl.) mėgti
čiausas (tur.) pasiuntinys
čiužýnas krūmas, krūmynas, čežynas
člankas (sl.) narys, sąnaris

dabà prigimtis, būdas, paprotys
dabótojas (hibr.) žvalgas, šnipas; sekėjas, klausytojas
daigmokslė daržininkystė, sodininkystė
dailydžia amatas
daras darbas, veikla
darbėjas darbininkas
dárgna dargana
dãvadas (sl.) įrodymas, argumentas
dẽstis, -ies įvykis, atsitikimas
dėvẽti, -ẽja, -ẽjo vartoti, naudoti
devynmãcė (hibr.) žr. *devynspẽkė*
devynspẽkė tūbė (Verbascum) — vaistinis augalas
dỹbas (sl.) stulpas, prie kurio pririštas žmogus buvo plakamas
dybavóti, -ója, -ójo (sl.) prie dybo plakti
didìmas didumas
diduomis didikas
dienà nẽmetu šiaip taip, pagaliau
dievỹs dievaitis
dỹkti, -sta, -o labai norėti, trokšti
dingtis?, dingasi, dingosi vykti, atsitikti, dėtis
dìrdinti, -ina, -ino prž. mušti, plakti
donìs, -iẽs (sl.) duoklė
doris (germ.) džiovykla ant jaujos, kurtinys
draugybė, draugyba draugija, draugė
drėgsmẽ drėgmė
drumzdìmas grasinimas, grumzdimas
druskinyčia (hibr.) druskos džiovykla
dùlis palšas ar gelsvai rausvas gyvulys
dūmà (sl.) pasitarimas
dumpys dgs. chaosas
durbis drevė
dursaras (hibr.) ietininkas
dvėselė (lat.) vėlė
dvėselyba (lat.) žr. *dvėselė*
dvikežis, -ė dvilypis
dvõlikis 5—6 gorčių saikas grūdams seikėti

eilauti, -auja, -avo statyti į eiles, rikiuoti
er̃žilas nevedęs vyras, jaunikaitis; riteris

gadas (lat.) metai
gáilinti, -ina, -ino dirgyti, rodyti
galįs už galį per kits kitą
galvõčius gobtuvas
galvótis, -ójasi, -ójosi laiduoti, garantuoti
gálžudė žudymas, žudynės
galžudỹs galvažudys

gãsas (germ.) (pilies) kiemas, aikštė
gašýba puošimasis
gãšyti, -ija, -ijo puošti
gašùs, -ì gražus, puikus
gaubė javų kūlimo pabaiga
gaubjauja žr. *ãpkulos*
gaũbti, -ia, -ė telkti; rinkti, imti
geišis plienas
geldėti, -ėja, -ėjo (lat.) būti, tikti, praversti
gelžìniai dgs. geležiniai pančiai
gelžytas, -a geležimi dengtas
gentyba giminystė
gerankštė krūminis dantis
gymẽ prigimtis, gamta
gimtùvė gimtinė
gimtuvis giminaitis
gintuvė pilis, tvirtovė
girionis atsiskyrėlis
glem̃žti, -ia, -ė saugoti, globti, ginti
glistis, -ies ugniavietė
globtis, -iasi, -ėsi verstis
gobėjimas godumas, geidimas (turtų)
godà garbė, pagarba, šlovė; pokylis, vaišės
godìngas, -a garbingas
gotina (lat.) karvė
graižinỹs griežinys
graižis grašis
graudinti, -ina, -ino tramdyti, mušti
grevà upės vaga
griesena grobimas, plėšimas
griẽti, grẽja, -jo imti, griebti, plėšti
grinyčià (sl.) troba, pirkia
grum̃tas (sl.) žemė. dirva, laukas
gruzdiniaĩ dgs. sudegusio daikto liekanos, pelenai

įdykìmas įniršimas, įniršis
įgáuti, -na, -gãvo įkąsti, įgelti
įgul̃ti, į̃gula, į̃gulė apsistoti, įsitvirtinti
įkandint įkandin
įker̃šti, -ta, -to susikerštauti, susivaidyti
įkilas įkeltas medyje avilys bitėms vilioti
įkniùsti, -kniũsta, -to įpulti
įkùsoti, -oja, -ojo (hibr.) įkalbėti, įgundyti
ilgės vėlinės
įnamas prigimtis, gamta
ìndėvė pikta būtybė; deivė
ýpačiai skyrium, atskirai
ypatìngas, -a atskiras; *ypatingai* savaip, savotiškai
ypatìnis, -ė atskiras
įrašas sąrašas
irba ūkis, šeimininkavimas
irkà (sl.) išdirbtas (be vilnų?) kailis
įsiim̃ti, įsìima, įsìėmė užsiimti, dirbti
įsintẽti, -siñti, -ẽjo įkyrėti
įsipìlti, įsìpila, -pýlė (hibr.) krimstis, labai įsirūpinti
įsitẽpti (įsitiepti?, plg. lat. *tiept, tiepties), -ia, įsìtėpė* įsižiūrėti, įsimylėti, įsikalti į galvą, įsivaizduoti, įsitikinti
įsmìlti, -sta, -o įprasti
įstatýti, -stãto, -stãtė priimti, nustatyti, paskirti, įsteigti
įstatýtojas įstatymų leidėjas
išblẽkšti, -ta, -blẽško išblykšti

išburgas įtaka, žiotys
išdarbė dirbinys
išdoviai dgs. išlaidos
išdrevėti, -ėja, -ėjo išplėšti, išniokoti
išdrìksti, -drỹksta, -drìsko išdrikti, išsitaršyti
išdúoti, -da, ìšdavė paskelbti, išleisti; pradėti
išdur̃bti, -sta, -o išdubti, išpūti, išdrevėti
įšeimėti, -ėja, -ėjo apgyvendinti; *įsišeimėti* pagausėti, privisti
ìšgaliai dgs. smulkmenos
išguldymas (vert.) dėstymas, aiškinimas; vertimas
iškala (sl.) mokykla
įšleitė pašlaitė, slėnys, žemuma, įduba
išmèsti, ìšmeta, ìšmetė apimti, išmatuoti
išpaišýti, -paĩšo, -paĩšė išbraukti
išraũbti, -ia, ìšraubė išskobti
išrėdýti, -rẽdo, rẽdė (hibr.) išleisti, išduoti už vyro; *išsirėdýti* išsirengti, išsiruošti
išsíeti, -ja, -jo išsegti
išsikir̃sti, išsìkerta, -kir̃to prasiveržti (ginklu)
išsikričióti, -iója, -iójo dėvėti marškinius, užleistus viršum kelnių
išsikúlti, išsìkulia, -kū́lė ištrūkti, išbėgti
išsimezgimas atomazga
išsišìlti, išsìšilia, -šýlė iš(si)leisti (pinigus), išsieikvoti; išsekti, nusikamuoti
išspylóti, -ója, -ójo ištempti, iškryžiuoti, prikalti
išteĩsti, -ia, ìšteisė patenkinti
ištìkti, -tiñka, -o: į mūšą ištikti pradėti (imti) kariauti
išvėtravóti, -ója, -ójo (hibr.) prk. išginti, išvyti
išvyloti, -oja, -ojo išvilkti, išgabenti
išvìrdyti, -o, -ė išgabenti; išvaryti
it itin, labai, visai, visiškai, kaip tik, tarsi, lyg
įtaras prietaras
įtarlióti, -iója, -iójo vadinti
įtar̃ti, į̃taria, į̃tarė duoti vardą, praminti, vadinti
įténkinti, -ina, -ino pasitenkinti
įur̃šti, -ia, į̃uršė priteršti, pribiauroti
įvalas zvanų sujungimo dalelė
įžàgti, į̃žaga, į̃žagė prisigrobti, prisiplėšti užtektinai, prisikakinti

jacvingai (dgs.) žr. *jatviežiai*
jatviežiai dgs. (sl.) jotvingiai
jaũgiai sumaišytai, kartu, drauge
jaunikáusena buvimas jaunikaičiu, bernavimas
jáutotis, -ojasi, -ojosi klausinėti, teirautis, rinkti žinias
jazigai dgs. žr. *jatviežiai*
jeglė kukmedis (Taxus baccata)
jeib kàs bet kas
jeib kóks, -ià bet koks
jodviežiai dgs. žr. *jatviežiai*
joriuoti, -iuoja, -iavo žaliuoti
jukà (sl.) kraujinė sriuba
juktà (sl.) tam tikro išdirbimo stora oda, juchtas

juodės dgs. (vert.?) rašalas
jūrinas jūrininkas
jùtryna (sl.) užraktas, spyna

kabavóti, -ója, -ójo (hibr.) liesti
kaimėnas kaimo gyventojas, kaimietis
kaiminė̃nas kaimietis(?)
kaip jei kaip ir
kaipogi kadangi, nes
kalinýčia (hibr.) kalėjimas
kalpa (lat.) tarnas, vergas
kamárninkas (sl.) matininkas
kamenda vadovavimas
kamendotas komendantas
kam̃pas kinkomasis lankas
kam̃pinas lankas
kana kadõs kažkada, kadaise
kánkintis, -inasi, -inosi kakintis, tenkintis
kapà bažn. puošnus kunigo liturginis apsiaustas
kapū̃zas (sl.) ausinė kepurė
karalyčia (sl.) karalystė
karienė kovotoja, karžygė
kariovedis karvedys
karmazìnas raudonos spalvos plonas gelumbinis audeklas
karšinčystà paveldas, paveldėjimas
karšiñčius, -ė karšintojas; įpėdinis, paveldėtojas
kártinis kartis
karū̃žasis (sl.) vėliavininkas
karvaida karvedys
kaškà (sl.) medinis durų vyrius, bėgūnas
kaū̃lytis, -ijasi, -ijosi ginčytis, vaidytis, derėtis
kažis kumelys, kumeliukas
kẽcis (sl.) audeklas, ataustas skudurais (lovai uždengti ar žemėje patiesti)
kečius (sl.) veltinis
kéiktis, -iasi, -ėsi tvirtinti, prisiekti
keliavežỹs, kelvežỹs marčios vežėjas per vestuves
kẽpis paplokščia bandelė, paplotis
kervėža krūmokšnis
kẽstė kartis, smaigas
kẽstinis, -ė iš kestės (karties) padarytas
kėtė̃jimas noras
kibirkštynas ugniavietė
kíek kiekvienas
kieminàsis, -óji naminis
kiemynojas kaimas
kìlimas (sl.) didelė namie austa vilnonė skara
kìpis (lat.) medinis indas su ausimi
kyriẽjus (sl.) ilgas apsiaustas
klãjumas (lat.?) aikštė
klãstas dalis
klėbiniñkas, -ė kas vos glėbiu apkabinamas, glėbininkas
klėtkà (sl.) viešbutis
kliautingas, -a ištikimas, patikimas
klỹnas (sl.) vidurių skausmai, gumbas
kliõštorius (sl.) vienuolynas
kliùpuris (germ.) gabalas
klot (lat.) tuojau, greitai, skubiai
klū̃kti, -ia, -ė, kluõkti, -ia, -ė prašyti, maldauti
knióžterėti, -ėja, -ėjo kilstelėti
kóbotas (sl.) toks drabužis, švarkas, palaidinis

kójena iš gyvulių kojų odos pasiūta naginė
kozos dgs. (lat.) vestuvės
krántis, -ies krantas
kriauklỹs varnas, kranklys
kriũšti, -ta, -o prk. gurti, silpti
krõmas (sl.) krautuvė, parduotuvė
krũmas miškas
krumšlỹs prk. mažas gabalas, sklypas
kūkyklà vieta, kur vilkai kūkias, vilkų kinis
kũktis, -iasi, -ėsi kaukintis
kùkulis kyšis, papirka
kungas (lat.) ponas
kunigaikšta kunigaikštytė
kùrpė dvylikos colių ilgio matas, pėda
kursas bažn. psalmių giedojimas (tam tikra tvarka)
kurstininkas (hibr.) kurso giedotojas
kur̃vis (lat.) pintinė
kũturti, -a, -o šiaip taip gyvuoti, laikytis
kvarta (sl.) ketvirtis gorčiaus
kvõsas (sl.) alūnas

labyba (lat.?) turtas, gėrybės
laidė laidotojas, duobkasys
laidonė laidotuvės
lakanka (sl.) tam tikras indelis, ašaruvė
lãtas (sl. ar germ.) svorio matas — 1/32 svaro dalis
laũkas dugnas, fonas
laukėnas laukų gyventojas
laũminėsena lauminėjimas, gūžynės

láuninkas (sl.) teisėjo padėjėjas, teismo tarėjas, lovininkas
lẽcintinis lepintinis, numylėtinis
legerẽ (germ.) maža statinė
leliõnė džiaugsmas, džiūgavimas
lelióti, -iója, -iójo džiūgauti
lémti, lẽmia, lẽmė traukti, mesti burtus
lẽpnis išlepėlis
lepnùs, -ì išlepęs, lepus; puikus
letonas Kuršo piniginis vienetas
lybiešiai dgs. (lat.) lybiai
lỹčius (sl.) priežastis; žymė
lydusonis, -ies senovės lietuvių kunigas
liecyba (lat.) privilegija
liekulas (lat.) veidmainystė
liẽlas, -à (lat.) didelis
liẽlis kalba; *lielio leidimas* liežuvavimas
liepkaulis liepinis šakalys be žievės, skala
lieta (lat.) nauda, daiktas, dalykas, reikalas, tikslas; savybė; valstybė, valdžia
lietoti, -oja, -ojo (lat.) turėti vertę, reikšti
lietuoti, -uoja, -avo (lat.) tikti, turėti reikšmę
lygusonis, -ies žr. *lydusonis*
lykis skaičius
likumas (lat.) likimas
lykúoti, -úoja, -ãvo, liekúoti, -úoja, -ãvo skaičiuoti
linkstìs išlenkta išilginė rogių dalis, sujungianti gaktas ir stipinus
lìpštukas (germ.) skėtinių šeimos augalas, vaistinis liubystras (Levisticum officinale)

lìptas lieptas

liuobė́ti, liúoba, -ė̃jo (sl.) 1. būti įpratusiam, mėgti, gebėti; 2. veiksmažodžio būtojo dažninio laiko išraiškos priemonė

liū̃tas, -à (sl.) plėšrus, piktas

lõbis gobšumas, gobis

lõbytis, -ijasi, -ijosi lobti, pelnytis

lodúoti, -úoja, -ãvo (germ.) krauti

lopas (lat.) galvijas

lūgóti, -ója, -ójo (lat.) prašyti

lupinis (lupinys?) plėšimas, grobimas

magdeburija Magdeburgo teisė

málka laužas

málkinė krūva, rietuvė; laužas

mandýti, mañdo, mañdė mėginti, bandyti

maneliai dgs. (sl.) geležiniai pančiai, grandinės

mantà pinigai, nauda; mokestis; vertė

marangis įlanka

marčelga (sl.) vyresnysis, viršininkas, kariuomenės vadas, vestuvių iškilmių vadovas

margrabis markgrafas

marìngas, -a nešantis mirtį, mirtinas, marus

márka senovinis šešių skatikų pinigas

martauti, -auja, -avo marčią į kelią rengti

marūnìs- iẽs mirtingasis

matis (mačius?) (sl.) demblys

mauri̇óti, -iója, -iójo bastytis, trankytis, niokoti

mažai mažiausiai; *mažai mažai* mažų mažiausiai

medaunyčia, midaunyčia (sl.) smuklė

medijõnas įrankis kraujagyslei prakirsti

mediñčius miško sargas, eigulys

mėgai dgs. mėgimas, patikimas; patrauklumas, žavai

mė̃klintis, -inasi, -inosi stebėtis, dėmėtis

meldžionis, -ies maldininkas, kovų su pagonimis dalyvis

mencius (sl.) rūšis, grupė

menta dvasia, sąmonė, protas

merė̃ti, -ė̃ja, -ė̃jo pamažu gaišti, mirti

mergáusena mergavimas

meškenõčius kas meškena apsirengęs

metavótis, ójasi, -ójosi (sl.) atgailauti, taisytis

metỹlė metėlė, pelynas (Artemisia absinthium)

mežė (plg. lat. mežs) miškas, giria

miečeĩvis (hibr.) kalavijuotis

miečius (sl.) kardas, kalavijas

mỹlinti, -ina, -ino teikti pasitenkinimą, maloninti

minė̃sena pasakojimas, minėjimas

minė̃ti, mìni, -ė̃jo žinoti

mirà (sl.) kvapūs sakai, vartojami smilkalams

mìstras (sl.) viduramžių vienuolių-riterių ordino vyresnysis, magistras

mistrysta (hibr.) mistro pareigos

mižoti, -oja, -ojo (lat.) lupti žievę

mojúoti, -úoja, -ãvo grasinti

mokslinė mokykla

mólakis neišmanėlis, paikšas, žioplys

moliū̃kas sumuštas gumbas, pritrinta žaizda

mõnas (sl.) ppr. dgs. apgaulė, burtas, pokštas; vaidinimas

mõnininkas, -ė (hibr.) išdaigininkas, vaidintojas; veikėjas

mõnioti, -ioja, -iojo (hibr.) vaidinti, vaizduoti

možė́ti, mõži, -ė̃jo nykti, mažėti

muižė (lat.) dvaras

muldà (germ.) iš medžio išskobtas pailgas indas, gelda

muntuĩỹs būrys, krūva, tumulas

mū̃ris ledų krūva, siena; prk. priešas

mùrinas (sl.) negras

mūšà kova, mūšis, kautynės

mùštas senovinis sidabrinis ar auksinis pinigas, muštinis

mužis (lat.) amžius

namėjis kas visados būna namie

naũdėti, -ėja, -ėjo pelnytis

naudóti, -ója, -ójo naudotis, pasinaudoti

naujukýnas kolonija

navet (sl.) netgi

nebstìgti, -stiñga?, -o nebtverti

nemiñtąs, -anti neturėdamas kitos išeities, nesikęsdamas

nenúomonė neišmanymas, nenuovoka

nes bet

nesang nes

netìkėlis pagonis, stabmeldys

nẽtikšis pagonis, stabmeldys

niukinỹs maišatis

niū̃nė niūniuojama daina ar giesmė; gaida, nata

niū̃niava niūniuojama giesmė ar daina

nó ypač

nóksenos nokimasis, lenktynės

nóktis, -iasi, -ėsi lenktyniauti

notis, -ies atsitikimas, nuotykis, įvykis

nõvė, novis, -ies novijimas, žudymas

nubrį́sti, -ta, -brìndo nudžiūti

nučiùžti, -čiũžta, -o nušlapti, sumirkti

nudėvė̃ti, -dė̃vi, -ė̃jo išmušti

nugalautojas žudikas

nùgis dabar

nùjau dabar

nukrópti, -ia, -ė apgauti

nuodarbė darbo vaisius, gaminys

nuokaltimė nusikaltimas

núokarta nenaudėlis, nedorėlis, išgama

nupẽnindinti, -ina, -ino prp. apipenėti, nunuodyti

nupùlti, -púola, -púolė pulti

nuràkti, nùraka, nùrakė nudobti, užmušti

nuskýsti, -ta, -skýdo nusklisti

nuspę́sti, -spéndžia, -spéndė nuslopinti, užgniaužti

nušeimė́ti, -ėja, -ėjo išnaikinti gyventojus, sumažinti gyventojų skaičių

nutaũsti, -ta, -taũto užmiršti, nuprasti

o ir

ojus pavojus

oliavas, -a (nlt.) nevedęs, netekėjusi
oliúoti, -iúoja, -iãvo klykauti
óliuotis, -iuojasi, -iavosi šėlti, siausti, savavaliauti
oluvka (sl.) pieštukas
ómenas atmintis, omenis
opatas (sl.) abatas
orýbė orumas
ožesỹs šniokštimas, ūžesys
õžti, -ia, -ė ošti, ūžti

pabėgis pabėgėlis
pačtas (sl.) palyda, tarnai
pãdegis padegėlis
padėti, pàdeda, -dė́jo parašyti, pateikti
padonasis (sl.) pavaldinys, baudžiauninkas
padõniškė (hibr.) pavaldinio, tarno (padono) gyvenamoji vieta
padúoti, -dúoda, pàdavė perteikti, perduoti
pãgastas (lat.) apylinkė
pagebsnùs, -ì linkęs į ką, sugebantis, sumanus
pagleñžti, -ia, pàglemžė išsaugoti, apginti
1 pãgrabas (sl.) šermenys
2 pagrabas (sl.) rūsys
paišõrius (hibr.) raštininkas
pajautìmas maistas, valgis
pakaičiúoti, -iúoja, -iãvo gulėti pokaičio
paklãnai dgs. (sl.) palūkanos
pakléisti, -kléidžia, -kléidė prarasti, netekti
paklẽsti, pàklesčia, pàklėstė padėti, sudėti, paslėpti
pakriũšti, -ta, -o sunykti, nusilpti
pãlagas (sl.) palapinė, būda
palaipìnis, -ė vijoklinis
palčius (sl.) klastojimas
palmiskas (sl.) tokia didelė lėkštė, dubuo
palūka luktelėjimas, atidėjimas
palũkos dgs. palūkanos
pamalis (lat.) krantas, pakraštys
pamierka (sl.) žemės matavimas
pam̃parioti, -ioja, -iojo kalbėti (poterius)
papar̃tis (sl.) vėliava
paračius eilė, tvarka
pãramas (sl.) keltas, plaustas
pariñdžiui paeiliui, iš eilės
parleidinė likimas, lemtis
parléisti, -léidžia, -léido skirti, lemti
parvãtaroti, -oja, -ojo pargabenti
parvyloti, -oja, -ojo parvilkti, pargabenti
pãsaka pasakojimas
pasekė́jinis, -ė priklausantis pasekėjams, jaunosios palydovams
pasiblõkšti, -blõškia, pasìbloškė pasisukti, mestis
pasiel̃ti, -na, -ẽjo įsiteikti, pasirodyti
pasiel̃gti, -ia, pasìelgė pasirodyti
pasiėmìmas pareiga, priedermė
pasijednoti, -oja, -ojo (sl.) susitaikinti
pasiklóti, -ja, -jo įsiteikti; dėtis, apsimesti
pasiriñkti, pasìrenka, -o mirti
pasitìkti, -tiñka, -o būti, pasitaikyti
pasižìnti, -žįsta, -o patirti, suprasti
paskolė́jas skolintojas
paskomis (hibr.) pastalė

pasmìlti, -sta, -o užsigeisti, panorti
pasveikti, -ia, pasveikė pasveikinti
paškėti, pãška, -ėjo traškėti, poškėti
pašlaũniai nuožulniai
pataikà malonė, ramybė
patarmẽ patarlė
patmalà malūnas
patreĩnis senovinis trijų grašių vertės pinigas, trečiokas
pavasarĩtinai pavasariop
pavėdáuti, -áuja, -ãvo būti panašiam, panėšėti
pavynastis, -ies (sl.) prievolė
pečénka (sl.) kepsnys
pérbasti, -banda, -bado peralkti, perbadėti
pérdėti, -deda, -dėjo (vert.) nustatyti, paskirti; išversti
pérdėtinis, -ė (vert.) viršininkas
pérdėtojas (vert.) viršininkas, vyresnysis
pergalis kas nugali priešą, nugalėtojas
pergaĩvis nenaudėlis, sukčius
pérglytotas, -a su perglytomis, pertrūkiais
pérgulas gulovas
périmti, -a, -ėmė išardyti, sugriauti; sulaikyti, suimti
pẽryti, -ija, -ijo mušti, kalti trobesį iš lauko pusės
pérleisti, -leidžia, -leido aplenkti
pervarinis, -ė skersinis
pestéti, -ėja, -ėjo (sl.) vaišinti, lepinti
píesas kaimenė; manta, turtas
pietúoti, -úoja, -ãvo pietauti
pievýnas kultūrinė pieva
pylà pylimas
pìldinti, -ina, -ino statydinti
pỹlynė (hibr.) sviedinys, kamuolys
pilionìs, -iẽs pilies gyventojas, miestietis
pilìs, -iẽs miestas
pir̃ksena pirkimas
pìrmskrajis, -ė kuris pirmos rūšies, gerasis
piūvà skerdynės, piautynės
plaukýtis, plaũkosi, plaũkėsi maudytis
plenipoteñcija įgaliojimas
plẽškė arklio pakinktai, plėškė
plẽsnis šviesiai bėras
plėstrà (sl.) traukas
plikãcija (hibr.) kas plikas, neturtingas
plùdurti, -a, -o skalbti, skalauti
plúostas plaustas
póbūdas, -a tinkamas
põlubis (sl.) dengtas vežimas
poposūnis vaikaičių vaikaitis
póvyzoti, -oja, -ojo žiūrėti, žvilgčioti
póžvilga žvelgimas, žvilgsnis
prajõvas (sl.) pranašas, skelbėjas; kvieslys
prasmà supratimas, sugebėjimas, protas
pratarymas pratarmė
prateklìai dgs. upės pradžia, ištaka
praverėti, pràveri, -ėjo būti reikalingam, praversti
prekỹs (prekis?) prekiautojas, pirklys
priedėvinis, -ė kasdien dėvimas

priegulė naktigonė
prigáuti, -na, -gãvo pasiekti
priláukti, -ia, -ė sulaukti
priliẽpti, -ia, prìliepė pridėti, pridurti
pripadėtojas padėjėjas, tarnas
pryparšė prastesnis paršas
prìsieka priesaika
prisiekáuti, -áuja, -ãvo prisiekinėti
prisiekoti, -oja, -ojo duoti priesaiką, prisiekinėti
prisirašýti, -rãšo, -rãšė pasirašyti
pristovas (sl.) prievaizdas
prìštas (sl.) dingstis, priežastis
privalingas, -a atitinkantis ypatybę
privalùmas savybė, ypatybė
privilija (sl.) privilegija
privylius išdavikas
privìlti, prìvilia, -výlė prigauti, suvedžioti
projam (lat.) šalin
protýbė išmintis
puika gėlė
puikúotas, -a gėlėtas
pujóti, -ja, -jo blaškyti, gainioti
pulėti, -ėja, -ėjo prk. niekur neiti, vis namie būti, rūgti
pumpsóti, pum̃pso, -ójo pūpsoti, drybsoti
pundas (sl. ar germ.) svorio matas, pūdas
pūnẽ būda, palapinė
puõkis pūgžlys (Acerina cernua)
puotinyčia (hibr.) smuklė
pusiaudienis pietų šalis, pietūs
puskazilininkis, -ė (hibr.) pusės kazilo, gegnės storumo
pùssalė pusiasalis
pūškarnė (sl.) patrankų liejykla
putnis (lat.) paukštis
pùtris pilkis, šerkšnis

radytis, -osi, -ėsi manyti, rengtis
ragažis (sl.) demblys
ragótinė (sl.) ietis
raĩstas ruja, poravimosi metas
rakalis (germ.) žmogžudys
rakandà apvalios formos pintas indas miltams ar grūdams laikyti
rãkas (sl.) terminas, laikas
rašytinė raidė
rašýtojas raštininkas, sekretorius
raštinyčia (hibr.) archyvas
rãštinis, -ė rašto; raštuotas
ratmistras (sl.) rotmistras, šimtininkas
raũdė raudotoja
raudìnė rauda
rėdžiai (sl.) tvarkingai
reistras (sl.) registras
rejà (lat.) klojimas, jauja
rẽmas kartėlis, rėmuo, gaižulys
rendẽtas, -a gumbuotas, nelygus
rendẽtinis, -ė žr. *rendẽtas*
rẽzginė naginė
rezurekcijos dgs. bažn. velykinės prisikėlimo pamaldos
riaušis kruvainis (kepinys iš kraujo, kraujinis kukulis)
rykauti, -auja, -avo valdyti
rykė valstybė
rykỹs valdovas, karalius
rylioti, -ioja, -iojo prk. apdainuoti, liaupsinti, garbinti
rindà eilė
rìnkis (germ.) lankas, ratas, žiedas; *į rinkį* aplink

riùžis (germ.) bučius
rýžtis, -tasi, -osi tvarkytis, žinotis
rodà (sl.) patarimas; pasitarimas. sueiga
rodbalsė raidė
rodnasis (sl.) patarėjas
roga, rogus kapo kalnelis, kapas
rogas (lat.) laužas
rónas (germ.) rąstas
rubà (sl.) riba
rūbdarbis (hibr.) siuvėjas
rūgóti, -ója, -ójo (sl.) pykti, priekaištauti
rūkšóti, rūkšo, -ójo niūksoti
rulỹs (germ.) pašarinis motiejukas (Phleum pratense)
rūmẽ (germ. ar lat.) ertmė, ruimas, patalpa
rùmulti, -a, -o grumėti, dundėti
rúoplis gumbas (ant medžio)
rùstas, -à rusvas
rutulỹs tam tikras moterų galvos apdangalas (nuometas?)

sagė didelė apsisiaučiama skara
są́grobis susiėmimas, susirėmimas
sagšė (lat.) didelė apsisiaučiama skara
sandara, sandaras sutartis, susitarimas
sandarauti, -auja, -avo daryti sutartį, tartis
sargtis, -ies sargyba
sarióti, -iója, -iójo niokoti, naikinti, plėšti
sauprasmiai savo išmanymu, savarankiškai
saviep savyje, pas save; *saviesp* savyje
seidõkas (sl.) lankas, kilpinis
sėklininkas sėklai auginamas augalas
siekis pirmasis metų mėnuo
1 *sykis* plokščias pyrago kepalas
2 *sykis* tikslas
siuntinỹs pasiuntinys
skaidma turinys
skaitinė iždinė
skarbas (sl.) turtas, iždas
skaugė pavydas
skerlà atplaiša, skeveldra
skerlóti, -ója, -ójo trūkinėti, plyšti, eižėti
skersis kryžius
skir̃lius skirtumas
skladavóti, -ója, -ójo (sl.) triukšmauti, prieštarauti, ginčytis; pasakoti
sklimbis gabalas
skoba putra (plg. lat. skāba putra) toks valgis, rūgšti kruopienė
skõmis (sl.) stalas
skótotis, -ojasi, -ojosi rūpintis, stengtis
skraĩstas sterblė, skreitas
skrytulė toks įrankis kailiams skusti
skvárma (sl.) forma, pavyzdys
slãnius (sl.) dramblys
slýgti, -sta, -o linkti, geisti
slykũnas slibinas
slúoksnis dalis, kraštas
smìlinti, -ina, -ino maginti, masinti
smuklus, -i (sl.?) lieknas
smur̃tas, -à drąsus, smarkus, greitas
sopãgas (sl.) batas
spą́slai dgs. spąstai

spaudynė spaustuvė
spiẽlčius (sl.) rėmas
spigė́ti, spìga, -ė́jo spindėti, žėrėti, svilinti
spýloti, -oja, -ojo spausti, veržti
sprãskilas praskalas
springinis, -ė plėšrus
sprovà (sl.) dalykas, reikalas
spùnka (sl.): į lenkų spunką veizėti lenkais sekti, lenkus pamėgdžioti?
sriaumė́ti, sriaũma, -ė́jo tekėti
sriaũsti, sriaũčia, sriaũtė tekėti
sriuõbalas skystas valgis
stangiai stipriai, tvirtai
stangýbė tvirtumas, ištvermė
stebùs, -ì nuostabus
steĩgiai rūpestingai, uoliai
steĩgti, -ia, -ė labai norėti, stengtis, rūpintis
stelingis (lat.) arklio gardas
stem̃bras meldas (Scirpus)
sténgti, -ia, -ė stengtis, priešintis
stigavóti, -ója, -ójo (hibr.) įrodyti, tvirtinti, teigti
stiklinýčia (sl.) stiklo dirbtuvė
stypà (sl.) šermenų valgis
stir̃velėti, -ėja, -ėjo ginčytis
stráipstis narys, sąnaris
strìgtas puolena, maita
strìkis (germ.) virvė
stripinis toks brūklys, strypas
strópė (germ.) pabauda
strūnà (sl.) drožtuvas
strungas (germ.) virvė, viržis (pakinktų dalis)
strũnyti, -ija, -ijo (sl.) statyti
stùkas (germ.) toks svorio matas (20—28 svarai)
stuomas išvaizda, stotas
stúopa (germ.) tam tikras geriamasis indas
stuõrė (germ.) erškėtas
stùtės dgs. (germ.) stypynės, kojokai
sūburgis santaka
sūdėmė sandėlis
sū̃dyti, -o, -ė barstyti
sueimas (sl.) susirinkimas, seimas
sueimavoti, -oja, -ojo (sl.) posėdžiauti (seime)
suėjimas susirinkimas, seimas
sugautinis imtinys, belaisvis
sugraudinti, -ina, -ino sudaužyti, sumušti
sugrį̃sti, -grim̃džia, -grim̃do sudėti, sustatyti
suičiai (sl.) gausiai, apsčiai
sùkaktės dgs. mirusiojo paminėjimas suėjus vieneriems metams po mirties, metinės
sūkalba sąlyga
sukálti, sùkala, sùkalė surakinti, sukaustyti grandinėmis
sukeř̃šti, -ta, -to susipykti, susivaidyti
suklausýti, -klaũso, -klaũsė būti klusniam, klausyti
sukrautuvė žr. *sūkrovis*
sūkrovis podėlis
sukrus cukrus
sumantus, -i sumaningas, supratingas
sumurgė́ti, -mùrga, -ė́jo sugriūti, suvirsti
suniùkti, -niuñka, -o sujukti, sumišti, pakrikti
sunka (sl.) maišelis, terba
suñkinti, -ina, -ino spausti
suõpynė sūpuoklės; lingė

suopúoti, -úoja, -ãvo supti, linguoti
supéntėti, -ėja, -ėjo sukietėti
surinkìmas susirinkimas; rinkinys
susigróbti, -ia, -ė susiimti, susikauti
susistigavóti, -ója, -ójo (hibr.) susiginčyti
sušýžti, -ta, -o supykti, suirzti
sūtaika taika
sutrynėti, -ėja, -ėjo sutrūnyti, sudūlėti
suvidroti, -oja, ojo sutrūnyti
suvodba, svodbà (sl.) vestuvės
svarumas svoris
svetlyčià (sl.) troba, gyvenamasis namas

šalaujas svetimas, svetimšalis
šaldra (sl.) perėjūnas, valkata
šalnis širmis, šerkšnis
šañčius (sl.) pylimas
šarpus, -i (germ.) greitas, vikrus
šašúolėtis šešėlis
še čia
šeimingas, -a turintis daug žmonių, gyventojų
šėtra, šėtras (sl.) padangtė, palapinė
šienúotis, -úojasi, -ãvosi šienauti
šýlimai dgs. išlaidos
šilo mėnuo dešimtas metų mėnuo; rugsėjis?
šimka (sl.) smuklė
širdgilas širdgėla
šiska štai čia
šišnakas (sl.) česnakas
šiukštinas roplys, šliužas
šiušýnas krūmynas, krūmai
šýžinti, -ina, -ino pykinti, erzinti

škóbai dgs. šonkauliai su mėsa
šlapjurgis lijundra
šlẽdės (germ.) didelės rogės, šlajos
šlekẽti, šlẽka, -ẽjo šlakėti, tekėti
šlýsti, -ta, ? šlyti, krikti, silpti
šliuĩžis dviratis vežimas
šnìpis kampas, iškyšulys
šõblė (sl.) kardas
špiẽgas (sl.) šnipas, žvalgas
špitõlė (sl.) ligoninė, prieglauda
špitolininkas (sl.) žr. *brõstvininkas*
šuõlė (germ.) sinagoga
šuonis, -ies šūsnis, griuvenos
šventablyvai (sl.) dievobaimingai, šventai
švýpterėti, -ėja, -ėjo šyptelėti

taborius (sl.) kariuomenės lauko stovykla
taikùmas patogumas
tapnóti -ója, -ójo maloninti, lepinti
tãškas užkarda, įtvirtinimas
taukšóti, taũkšo, -ójo būti nusidriekusiam, plytėti
tauragė midaus geriamasis indelis, taurė
tekorius (hibr.) tekintojas
tekumas skystis
tekūnas kurjeris, pasiuntinys
temptìnis lankas
tepnóti, -ója, -ójo maloninti, lepinti, tupinėti
tėvainė tėvynė
tėvomė tėvynė
tiesà teismas
tylu tylom, tyliai

tylusonis, -ies žr. *lydusonis*
tyrúoti, -úoja, -ãvo telkšoti
tìtis tėvas
tobytis, -ijasi, -ijosi (germ.) prk. žaimotis, tyčiotis
traktìs, -iẽs (sl.) vieškelis
trapas tarpas
treineĩtiškas, -a trikampis
trẽsena bėgimas, lenktynės
triadyba (lat.) trejybė
trybti, -ia, -ė šokinėti, trypti
trìškis toks paukštis ar gyvulys
troksmas (plg. lat. truoksnis) trenksmas
trũkis mylia
trūsos dgs. puošnios paukščio uodegos plunksnos
tuo tuojau, vos, tik
tuointimpõs tuoįtimpõs be perstojo, nuolat
tuoįtimpìnis, -ė nuolatinis
tùpelė guba, kupelė
turčià (sl.) skydas
turtinginti, -ina, -ino daryti turtingą, turtinti
tviskìnėti, -ėja, -ėjo prk. plikinėti
tvįsti, tvįsta, tvino prk. gausiai rinktis, tvinti
tvoriniñkė tinkanti tvorai, tvorinė

ùblas (germ.) dervos degykla, dervos degamasis pečius
ugadà (sl.) susitaikymas, sutartis; atlyginimas
ūkė ūkis; valstybė
ūkėjas, -a gyventojas, pilietis
uñkuris inkaras
urandas (sl.) pareigos
uždangas priedanga
uždybavóti, -ója, -ójo (hibr.) užmušti
ùžėdis ėdžios
ùžganas atlyginimas (už nuostolius)
užgaulióti, -iója, -iójo liesti
užkakalinė (hibr.) prastoji troba, užpečinė
užlaĩkymas paprotys
užlaikýti, -laĩko, -laĩkė išlaikyti, išsaugoti; sekti, saugoti
užsikéikti, -ia, -ė keiksmu prisiekti
užsikẽsti, -kẽta, -kẽto užsigeisti, užsimanyti
užslieti, -ja, -jo užkloti, uždėti
užslūga (hibr.) nuopelnas
užspėti, -ja, -jo užtikti, užklupti, rasti
užstovis (vert.) laidas, įkaitas
užtaškúoti, -úoja, -ãvo užtverti
užugnė vieta už židinio, užpelenė
užvyrgeldas (perdirbinys?) ist. piniginė bauda (už žmogžudystę)

vãdas laidas
vagorius (lat.) dvaro prižiūrėtojas
vaida dvikova
vaideliotas senovės lietuvių pagonių dvasininkas, žynys
vaidintis, -inasi, -inosi pasirodyti, lankytis
vaikẽlis jaunikaitis
vaistėtis, -ėjasi, -ėjosi gydytis
vaistėtojas gydytojas
vaistùs, -ì padedantis, gelbstintis (nuo ligos)
valda: po valdos užimti užvaldyti
valdystà, valdỹstė valdžia; valstybė

valdžionis, -ies valdovas, valdytojas
valininkas, -ė laisvas, palaidas
valsčionis, -ies valstietis
valumas turinys, visuma
vandeneivis jūrininkas
varanda iš vyčių nupintas lankas
vargalis vargšas, vargdienis
varguta vargšas
vargutė vargšė
varlãkaušis geldutė, kriauklė
varpstìs, -iẽs akstis, ietis
varškẽ saldaus pieno sūris
vartavótis, -ójasi, -ójosi (hibr.) verstis, prekiauti
vą̃šas vąškaras
vaškinýčia (hibr.) vaško sandėlis
veikalinė istorija
veikis veikumas, greitumas
veĩkti, -ia, -ė įveikti, nugalėti
veldėjas valdytojas, savininkas
véldėmė nuosavybė
veldėti, veldi, -ėjo valdyti, paveldėti
velẽnos dgs. durpės
veltėti, -ėja, -ėjo naudoti, pelnytis; gelbėti, padėti
vendraujas (hibr.) keliautojas
vendraunė (sl.) kelionė
vendrauti, -auja, -avo (hibr.), *vendravóti, -ója,- ójo* (sl.) keliauti
verpelė (germ.) statinė alui laikyti
vérsta (sl.) rusų ilgio matas, varstas
vėtravóti, -ója, -ójo (hibr.) prk. pulti
vicė (sl.) vytis, rykštė; krivūlė
viengimis, -ė tos pat giminės, giminaitis
vienmalinis, -ė vienodas
vienmulinis, -ė vienodo storio
viešnė svočia
vietóvė miestas
vieža (sl.) kalėjimas
vilija (sl.) šventės išvakarės
vilnõnė didelė austa vilnonė skara
vinkrùs, -ì buklus, gudrus, suktas
vìrdyti, -o, -ė nešti, gabenti
virẽnė virtuvė
vyrgalvė, vyrgulda žr. *užvyrgeldas*
viršuõjis, -ė viršutinis
visuomenis, -ė visuotinis, visas
visuomis visuotinis
viškos dgs. (sl.) aukštas
vìzgė aviža
vizius žr. *voznius*
voga (sl. ar germ.) svoris
vogõnas (sl.) medinis indelis sviestui; medinis dubuo
vokesnis laikas prieš pat saulės tekėjimą
vokis vokietis
voliuotis, -iuojasi, -iavosi siausti, savavaliauti
voznius (sl.) žr. *tekūnas*

zaslonka (sl.) užuolaida
zastavas (sl.) laidas, užstatas
zdraicė (sl.) išdavikas
zdroda (sl.) išdavystė, apgaulė
zẽdlius (sl.) suoliukas
zokanas (sl.) vienuolių ordinas
zokaninkas, -ė (sl.) vienuolis
zomãtas (sl.) mūrinė ar akmeninė tvora, pylimas

zur̃doti, -oja, -ojo žudyti, kankinti
zvãnas (sl.) medinis rato lankas

žarà būrys, dalis, šaka
žebelė pasakėčia
žẽkė (germ.) kojinė
žemlionis, -ies (sl.) žemvaldys, bajoras
žergštis bėro ir balto plauko arklys, šerkšnis
žíebas žaibas
žiebúoti, -úoja, -ãvo žaibuoti
žygiauti, -iauja, -iavo žygiuoti
žymẽ antspaudas; herbas
žyminas valstybės antspaudo saugotojas, kancleris
žinià burtai
žinyčia (hibr.) šventykla, aukojimo vieta
žynỹs senovės lietuvių pagonių dvasininkas
žinõvas pasiuntinys, žvalgas
žitkúotas, -a (hibr.) su žičkais, raudonmargis
žiùbinti, -ina, -ino žibinti
žiuponas (sl.) ponas, valdovas
žiurkštýnas krūmas, brūzgynas
žmogeĩvis paprastas nekilmingas žmogus
žmogystė žmogus; žmoniškumas
žmonystà padorumas
žur̃doti, -oja, -ojo žr. *zur̃doti*
žuvėdai, žvėdai dgs. švedai
žuvynójas tvenkinys, kur auginamos žuvys
žvalgýtojas žvalgas, šnipas
žvìlti, žvỹla, -o prk. pūsti

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

TURINYS

BŪDAS SENOVĖS LIETUVIŲ, KALNĖNŲ IR ŽEMAIČIŲ

SMULKIEJI RAŠTAI

PAAIŠKINIMAI

Симонас Даукантас

СОЧИНЕНИЯ, I

На литовском языке

Издательство «Вага», Вильнюс, пр. Ленина 50

Simonas Daukantas

RAŠTAI, I

Redaktorės R. Saukienė, S. Papečkienė
Dailininkas A. Kučas
Techn. redaktorius G. Vinciūnas
Korektorės G. Bukauskienė,
L. Greblikienė,
A. Tarasevičienė

Duota rinkti 1975.VIII.11. Pasirašyta spaudai 1975.XII.1. LV 16137. Leidinio Nr. 8132. Spaudos popierius Nr. 1, formatas $84 \times 108^1/_{32}$ — 12,5 pop. l.=41,2 sp. l.+0,5 (įkl.) sp. l.; 36,1 leid. l. Tiražas 10 000 egz. Užsak. Nr. 985. Kaina 2 rb 43 kp.

„Vagos" leidykla, Vilnius, Lenino pr. 50
Spaudė K. Poželos spaustuvė, Kaunas, Gedimino 10

$D\frac{0743-111}{M\ 852(10)-76}$ 2-3—75

L 1
Da 409